

Eszterházy Károly Főiskola

**TANULMÁNYOK AZ
ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA TUDOMÁNYOS
DIÁKKÖREINEK TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉBŐL**

(2013–2015)

II. KÖTET

Eszterházy Károly Főiskola

**Tanulmányok az
Eszterházy Károly Főiskola
Tudományos Diákköreinek
tudományos tevékenységéből
(2013–2015)**

II. KÖTET

Líceum Kiadó
Eger, 2015

Szerkesztette:

Reichmann Angelika

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Grebely Gergely
Műszaki szerkesztő: Szutor Zsolt
Megjelent: 2015-ben
Készült: az Eszterházy Károly Főiskola nyomdájában, Egerben
Felelős vezető: Kérészy László

A kötet
a **TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0016**
azonosító számú
*A tudományos képzés
műhelyeinek továbbfejlesztése
az Eszterházy Károly Főiskolán*
című projekt keretein belül jelent meg.

Tartalom

Művészeti és Művészettudományi Szekció	9
Bánkúti Gergő – Mosás Képi ábrázolás (BA), III. évfolyam Festészet 1. tagozat, I. helyezett	11
Kis-Prumik Zoltán – Petúnia Képi ábrázolás (BA), II. évf. Festészet 5. tagozat, I. helyezett	12
Lipkovics Péter – Szimuláció 1, 2 Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf., Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíjasa Festészet 4. tagozat, II. helyezett	13
Ozsvát Sára – Annunciatio Képi ábrázolás (BA), III. évf. Festészet 2. tagozat, III. helyezett	14
Szenográdi Szabina – Raw sexuality: Condom still life Tervezőgrafika (MA), II. évf. Festészet 3. tagozat, III. helyezett	15
Gál Klaudia – A vizualitás szerepe a tanulásban/történelem-könyv Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf. Tervezőgrafika tagozat, I. helyezett	16
Lipkovics Péter – Skeleton 1, 2, 3 Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf., Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíjasa Képgrafika 5. tagozat, II. helyezett	21
Négyesi Ádám – 173 (Trash kiadvány) Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf. Képgrafika 5. tagozat, különdíj	22
Lipkovics Péter – Dávid és Góliát Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf., Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíjasa Szobrászat 1. tagozat, I. helyezett	23
Egervári Júlia – Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf. Szobrászat 2. tagozat, I. helyezett	24

Mátrai Júlia – SAMU biológiai kisokosok Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf. Craft 1. tagozat, különdíj	25
Szetlik Péter – Doboztörténetek (animációs film) Mozgóképkultúra és médiaismeret (BA), III. évf. Animáció tagozat, II. helyezett	28
Hegedűs Eszter – Pixiláció Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf. Hortobágyi Tamás, elektronikus ábrázolás (BA), II. évf. Huszár Dávid, elektronikus ábrázolás (BA), II. évf. Osgyán Gergő, elektronikus ábrázolás (BA), III. évf. Animáció tagozat, különdíj	29
Vincze Alina – három Mozgóképkultúra és médiaismeret (BA), II. évf. Videóművészet tagozat, I. helyezett	32
Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekció	33
Baranyi Diána Andragógia (BA), III. évf. Nevelésszociológia és oktatáspolitikai: 1. tagozat, I. helyezett Fiatal felnőttek hallgatói mobilitásának vizsgálata az Eszterházy Károly Főiskolán	35
Vad Anna Szociálpedagógia (BA), III. évf. Szociálpedagógia tagozat, I. helyezett Drogfogyasztáshoz kapcsolódó prediktív rizikótényezők vizsgálata főiskolások körében	67
Veréb Lilla Szociálpedagógia (BA), végzett hallgató Szociálpedagógia tagozat, II. helyezett Motivációvizsgálat az Eszterházy Károly Főiskola önkénteseinek körében	105
Kanovszki Renáta Anikó Történelemtanár (MA), végzett hallgató Szociálpedagógia tagozat, különdíj A tanár szakos hallgatók gondolkodásbeli önállóságának vizsgálata a sztereotípiák és előítéletek mentén	159
Kelemen Kristóf Kulturális örökség tanulmányok (MA), II. évf. Közművelődés tagozat, különdíj A parádsasvári kreatív ipari örökség szellemi kultúrája	213
Tóth Henrietta Informatikus könyvtáros (MA), végzett hallgató Könyvtártudomány 2. tagozat, különdíj Georgius Agricola műveinek előfordulása magyarországi könyvtárakban	247

Tanulás- és Tanításmódszertani - Tudástechnológiai Szekció	311
Almádi Csaba, programtervező informatikus (BA), III. évf. Almádi Péter, programtervező informatikus (BA), III. évf. Gregus Tamás, informatikatanár (MA), III évf., Pro Scientia Aranyérmes Tajti Tamás, informatikatanár (MA), III. évf. Informatika és Médiapedagógia tagozat, I. helyezett Kommunikáció és tudásközvetítés támogatása informatikai eszközökkel egy akadályokkal teli világban	313
Simcsák Huba Tanító (BA), III. évf. Informatika és Médiapedagógia tagozat, III. helyezett A szemléltetés változatai Demonstráció az általános iskolában	347
Társadalomtudományi Szekció	417
Körmendiné Pók Zsófia Kulturális örökség tanulmányok (MA), I. évf. Művelődéstörténet és -elmélet tagozat, különdíj A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára	419
Testnevelés és Sporttudományi Szekció	435
Nagy Petra Rekreációs szervezés és egészségfejlesztés (BSc), III. évf. A testnevelés és sport társadalomtudományi kérdései 1. tagozat, I. helyezett A női labdarúgó-játékvezetés helyzete Magyarországon	437

Művészeti és Művészettudományi Szekció

MOSÁS BÁNKÚTI GERGŐ

Képi ábrázolás (BA), III. évfolyam

Festészet 1. tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. habil. Erőss István tanszékvezető egyetemi docens

Készült: 2013

Technika: olaj, vászon, diszperzit

Méret: 200 x 125 cm

PETÚNIA KIS-PRUMIK ZOLTÁN

Képi ábrázolás (BA), II. évf.

Festészet 5. tagozat, I. helyezett

Témavezető: Kopasz Tamás főiskolai docens

Készült: 2014

Technika: akril, olaj, vászon

Méret: 100 x 120 cm

SZIMULÁCIÓ 1, 2 LIPKOVICS PÉTER

Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf., Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíjasa

Festészet 4. tagozat, II. helyezett

Témavezető: Kopasz Tamás főiskolai docens

Műfaj: Festészet, sorozat

Készült: 2014

Technika: akril, farost

Méret: 100 x 70 cm

ANNUNCIATIO OZSVÁT SÁRA

Képi ábrázolás (BA), III. évf.

Festészet 2. tagozat, III. helyezett

Témavezető: F. Balogh Erzsébet főiskolai docens

Készült: 2014

Technika: kollázs

Méret: 140cm x 133cm

RAW SEXUALITY: CONDOM STILL LIFE

Szenográdi Szabina

Tervezőgrafika (MA), II. évf.

Festészet 3. tagozat, III. helyezett

Témavezető: F. Balogh Erzsébet főiskolai docens

Készült: 2014

Technika: akril, vászon

Méret: 80 cm × 80 cm

A VIZUALITÁS SZEREPE A TANULÁSBAN/TÖRTÉNELEM-KÖNYV GÁL KLAUDIA

Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf.

Tervezőgrafika tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. Süli-Zakar Szabolcs tanársegéd

Műfaj: tervezőgrafika

Készült: 2014

Technika: digitális és manuális vegyes technika

Méret: változó

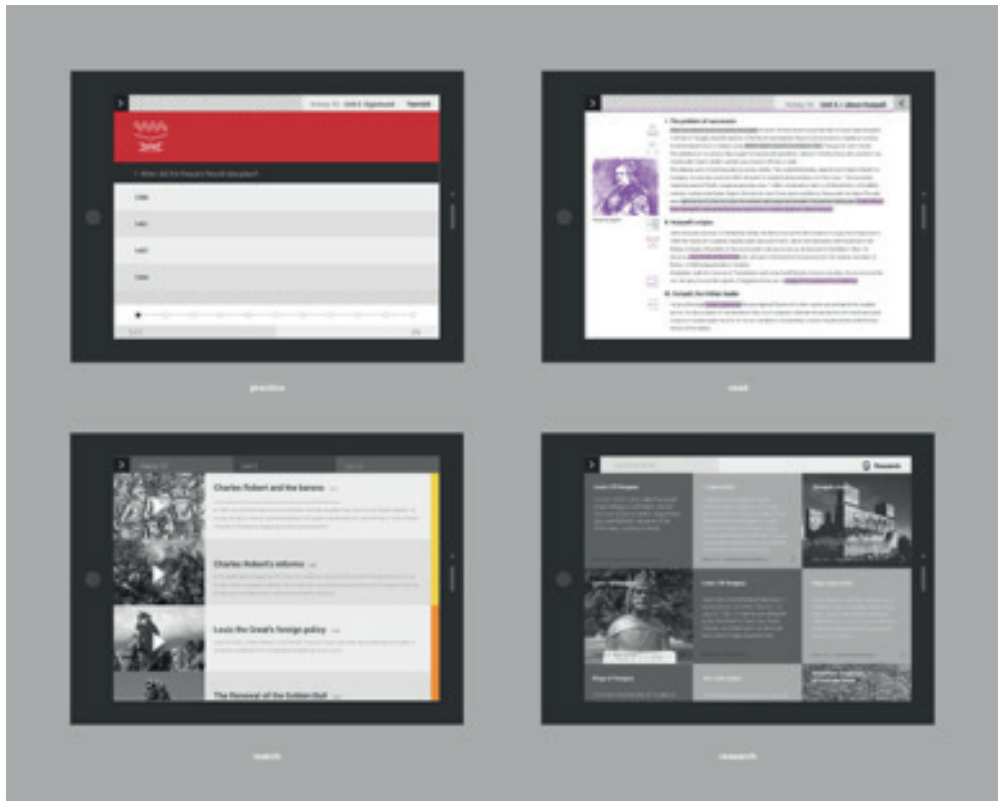
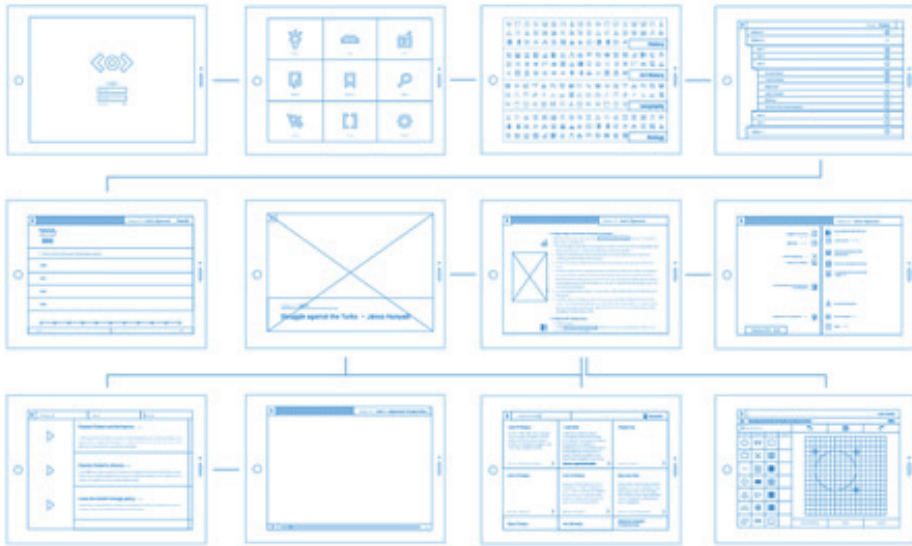

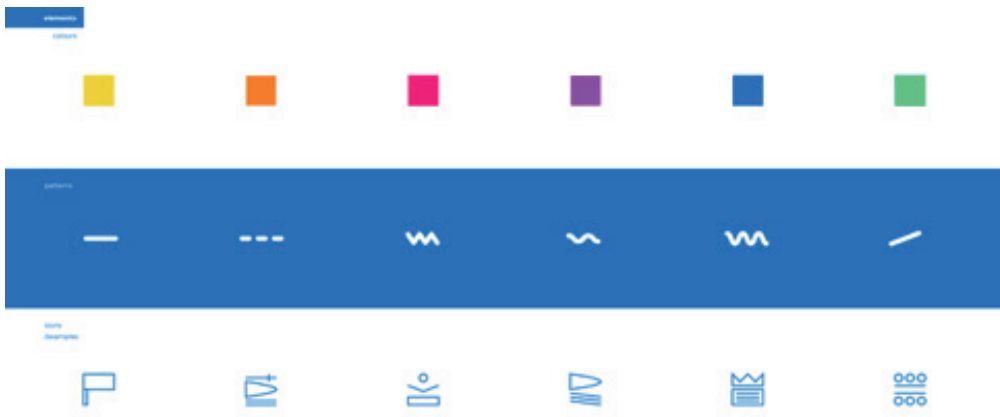
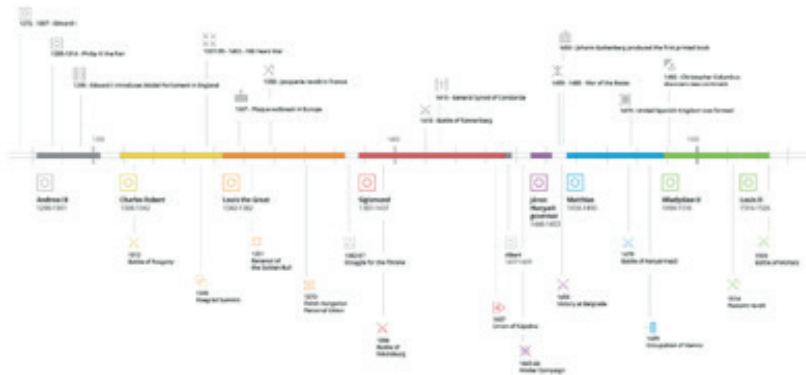
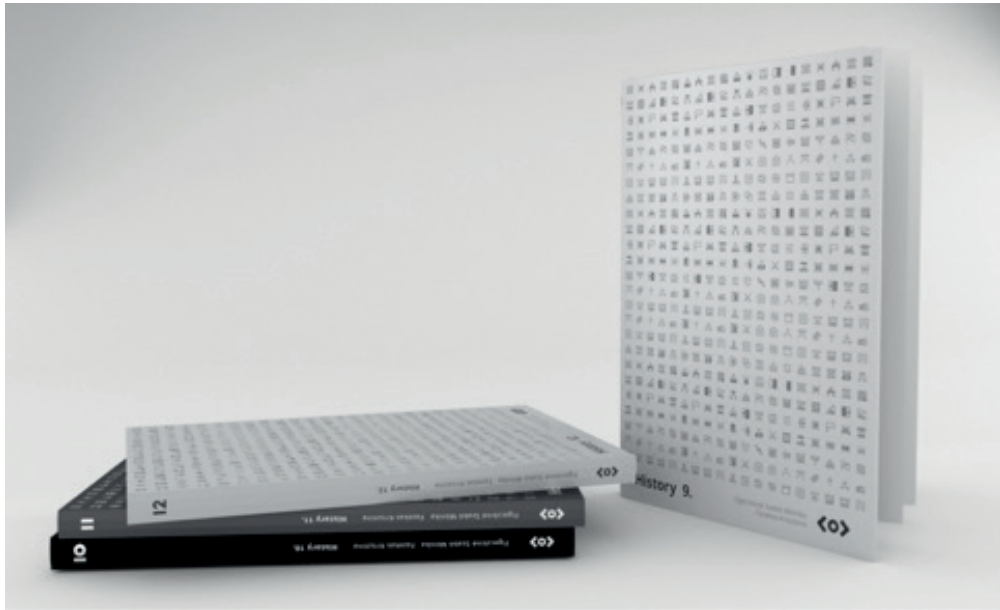
History 10.

LEARN VISUAL!

Boost your studying!

Book and application visually built to improve your studying.

SKELETON 1, 2, 3 LIPKOVICS PÉTER

Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf., Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíjasa

Képgrafika 5. tagozat, II. helyezett

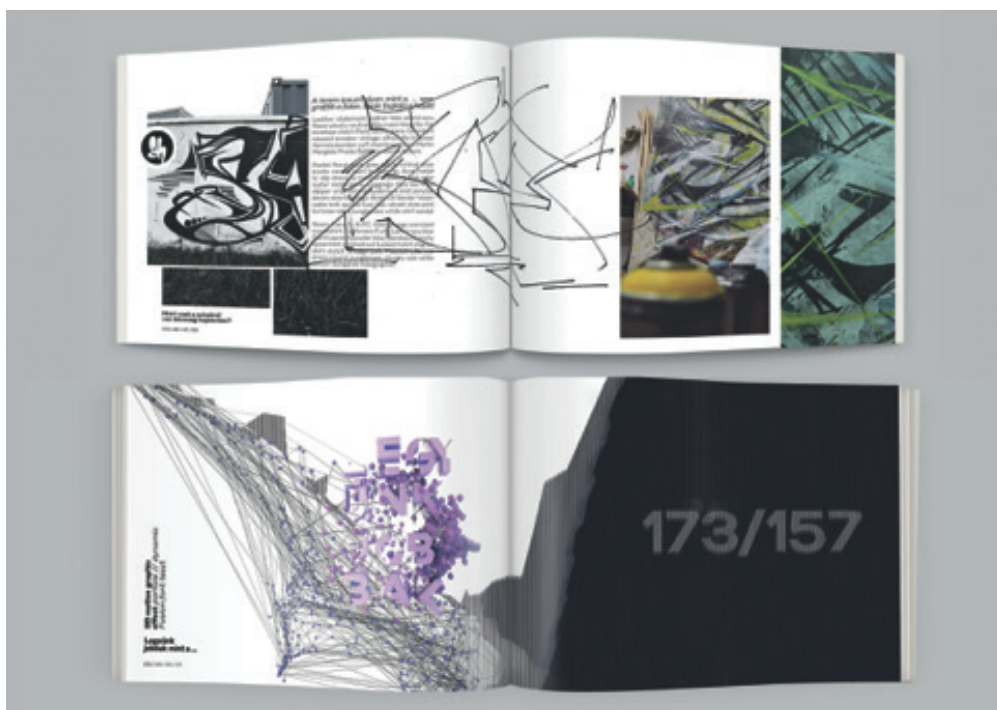
Témavezető: Kótai Tamás főiskola docens

Műfaj: grafikai képsorozat

Technika: szitanyomat

Méret: 100 x 70, ill. 70 x 100 cm

Készült: 2014

173 (TRASH KIADVÁNY) NÉGYESI ÁDÁM

Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf.

Képgrafika 5. tagozat, különdíj

Témavezető: Szigeti G. Csongor főiskolai adjunktus

Műfaj: tervezőgrafika

Technika: vegyes technika, digitális nyomat, kollázs

Méret: változó

Készült: 2014

DÁVID ÉS GÓLIÁT LIPKOVICS PÉTER

Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA), I. évf., Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíjasa

Szobrászat 1. tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. habil. Erőss István tanszékvezető egyetemi docens

Műfaj: szoborinstalláció

Anyag: fa és vályog

Méret: 295 x 195 x 195 cm

Készült: 2014

KELT EGERVÁRI JÚLIA

Vizuális- és környezetkultúra tanár (MA),

I. évf. Szobrászat 2. tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. habil. Erőss István tanszékvezető egyetemi docens

Műfaj: szobrászat, alternatív szobrászati installáció

Anyag: kelt tészta

Készült: 2014

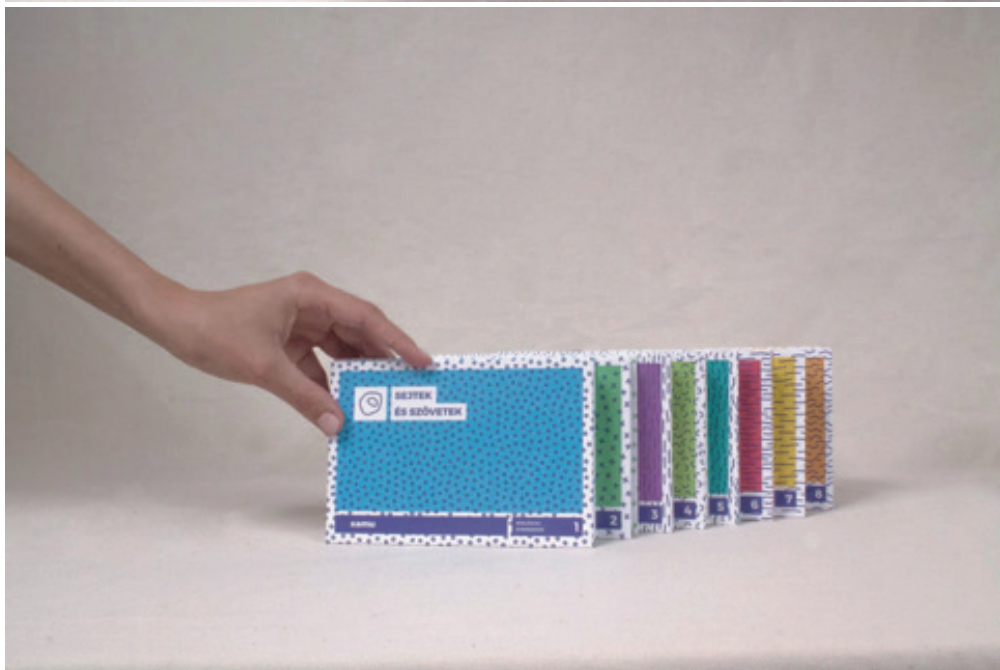
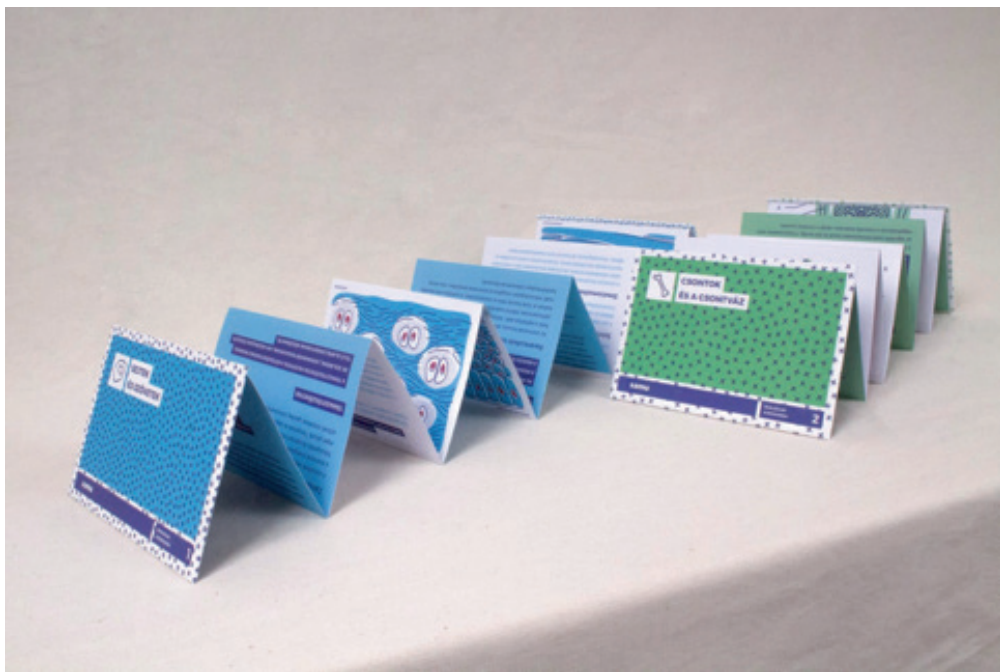
SAMU BIOLÓGIAI KISOKOSOK **MÁTRAI JÚLIA**

Elektronikus ábrázolás (BA), III. évf.

Craft 1. tagozat, különdíj

Témavezető: Szigeti G. Csongor főiskolai adjunktus

DOBOZTÖRTÉNETEK (ANIMÁCIÓS FILM) SZETLIK PÉTER
Mozgóképkultúra és médiaismeret (BA), III. évf.
Animáció tagozat, II. helyezett
Témavezető: dr. Tóth Tibor főiskolai docens

PIXILÁCIÓ

HEGEDŰS ESZTER, elektronikus ábrázolás (BA), III. évf.

HORTOBÁGYI TAMÁS, elektronikus ábrázolás (BA), II. évf.

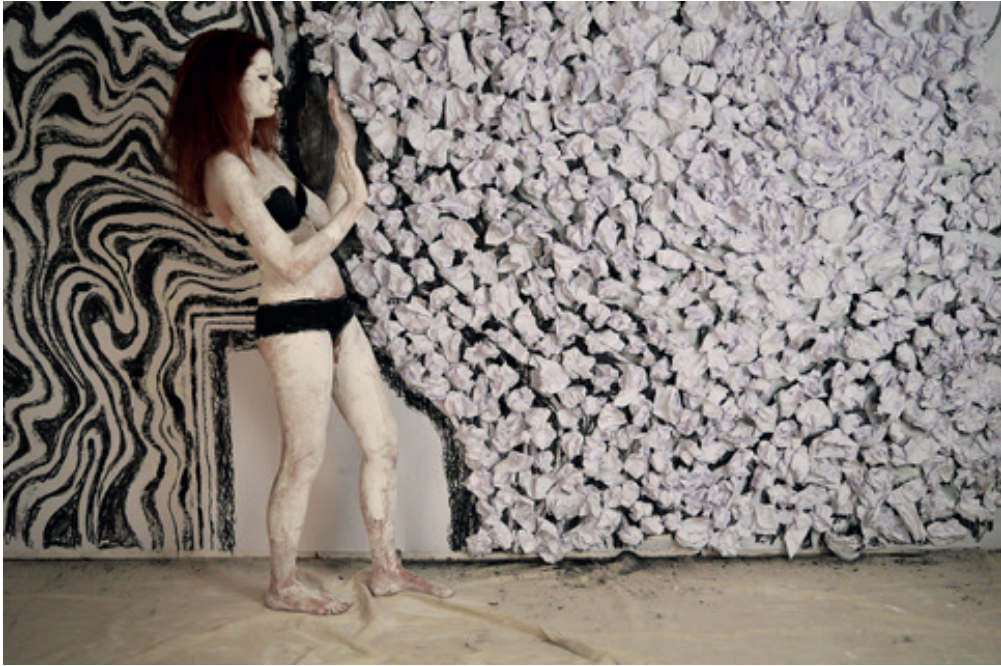
HUSZÁR DÁVID, elektronikus ábrázolás (BA), II. évf.

OSGYÁN GERGŐ, elektronikus ábrázolás (BA), III. évf.

Animáció tagozat, különdíj

Témavezető: Sipos Levente főiskolai adjunktus

HÁROM VINCZE ALINA

Mozgóképkultúra és médiaismeret (BA), II. évf.

Videóművészet tagozat, I. helyezett

Témavezető: Bollók Csaba főiskolai docens

Műfaj: minimalista, kísérleti, szerzői film

Technika: digitális film

Terjedelem: 5 perc

Készült: 2014

Pedagógiai, Pszichológiai,
Andragógiai és
Könyvtártudományi Szekció

Fiatal felnőttek hallgatói mobilitásának vizsgálata az Eszterházy Károly Főiskolán

BARANYI DIÁNA

Andragógia (BA), III. évf.

Nevelésszociológia és oktatáspolitikai: 1. tagozat, I. helyezett

Témavezető: díj: Fekete Ilona Dóra tanársegéd

1. Bevezető

A felsőoktatás nemzetközi kapcsolatrendszere az utóbbi időkben nagymértékben megváltozott. Az Európai Unió is számos új lehetőséggel gazdagította a felsőoktatásban tanulók hallgatói mobilitásának palettáját. Ez a rendkívül kiterjedt és kulturálisan sokszínű hálózat elősegíti azt, hogy az egyes országok diákjai megismerkedjenek különféle kultúrákkal, átlássák az egyetemes értékek rendszerét, megtapasztalják különböző országok vendégszeretét, tanulmányaikat gazdagítsák, ezáltal megteremtve a szabad mozgás jogát. A jelenleg hazánkban működő felsőoktatási intézmények többek között a Bologna-rendszer szerint működnek, ezáltal a külföldi felsőoktatási intézményekkel együtt tudnak működni, a kreditrendszer megkönnyíti a tárgyak közti átjárhatóságot, ezáltal elősegítve az egyes tárgyak abszolválását, beillesztését a hazai mintatantervekbe. Ezt a lehetőséget sok hallgató használja ki, s pályázik valamilyen ösztöndíjra a külföldi tanulmányok elkezdésének céljából.

Dolgozatomban a hallgatói mobilitás jelenségét vizsgálom, különös figyelmet fordítva az Eszterházy Károly Főiskola hallgatói mobilitási tevékenységeinek megismerésére. A téma meglehetősen közel áll hozzám, érdekelnek a saját kortárs csoportom mobilitás-

hoz fűződő viszonyai, szokásai. A külföldi egyetemjárás nem új jelenség, csupán a fogalom változott meg. Dolgozatomban szeretném kifejteni a hallgatói mobilitás fogalmát, történetét, szociológiai és kultúrtörténeti jelentőségét. Hazai és nemzetközi adatokat összevetve szeretnék párhuzamot vonni az Eszterházy Károly Főiskolán zajló mobilitás és a nemzetközi trendek között. A kutatás szerves részét képezik továbbá interjúk, melyeket magyar, de külföldi mobilitási programban részt vett hallgatókkal, valamint külföldi, de intézményünk mobilitási programjában részt vevő hallgatókkal készítettem. Az interjúk több aspektusból vizsgálják a mobilitási programot, kiváltképpen a kulturális szegmensekre helyezem a hangsúlyt, valamint a kultúrafogyasztási szokásokat is vizsgálom.

Vajon miért vesznek részt hallgatók külföldi tanulmányutakon? Hogyan élük meg ezt az időszakot? Mikor nevezhető mobilnak egy hallgató? Ehhez hasonló kérdésekre keresem a választ.

2. A külföldi egyetemjárás története

A nemzetközi tapasztalat régebben, most is és a jövőben is nagyon sokat számít a tudományos és a hétköznapi életben egyaránt. A külföldi egyetemjárás, vagyis a peregrináció egyidős a nagy európai egyetemek létrejöttével. A peregrináció elnevezés kizárólag az európai, beleértve a magyarországi esetekben helytálló.

A mai globalizált világban már jóval könnyedebben zajlanak ezek a folyamatok, míg régebben több akadályba is ütközhetett egy nemzetközi tanulmányútra érkező diák. Az angol nyelv elterjedése (korábban a latin volt az oktatás egységes nyelve mindenütt) rendkívül sok korlátot törölt el a mobilitásban, valamint az egyre erősödő multikulturalitás is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy ma már gördülékenyen zajljék a nemzetközi tanulmányok folytatása. A célországok is megváltoztak, egyre csak szélesedik a skála. A hallgatói mobilitás teljesen új fogalomnak hat, ám ez korántsem új jelenség, hiszen mindig is fontos szerepet töltött be a nemzetköziség az oktatásban. (Hrubos, 2006)

Úgy gondolom, hogy a hallgatói mobilitás elengedhetetlen tényező volt, hiszen ezáltal tudtak a diákok szakmailag precíz és innovatív tudásra szert tenni. Sokféle tudományágból érkeztek peregrinusok, teológia, jogászképzés, bölcsészettudomány, művészetek és a természettudományos képzési ágak is mérvadóak voltak. A hallgatói mobilitás fogalmát hajlamosak vagyunk új keletű jelenségként értelmezni. A külföldi egyetemjárás ellenben korántsem egy modern jelenség, hiszen már az első egyetem létrejöttétől beszélhetünk a peregrinációról. A peregrináció a diákok külföldi egyetemjárását jelentette. Egészen a 20. századig bevett képzési formának számított, mindig is fontos volt a nemzetköziség az oktatásban (Fata, 2013). A peregrináció nem csupán diákok tapasztalatait gazdagította, hanem hozzájárult a magyar kultúra színesebbé tételéhez is, fontos alkotóelem volt. A történelem során sok politikai és gazdasági tényező is befolyásolta a mobilitást, voltak időszakok, amikor jelentősége felbecsülhetetlennek számított. Ilyen volt például az Erdély elszakadása utáni időszak. A külföldi egyetemjárás az Európához való tartozás gondolatát erősítette meg. A politikai viszályok nagyban rányomták a bélyegüket arra, hogy mely országok választhatók célországként.

Szögi átfogó kutatásában részletezi a peregrinusok létszámát. 1526-ig 13 000 peregrinus vett részt mobilitási programban, míg 1526–1789 között 24 600 fő, 1789–1919 között pedig már 59 900 fő járt külföldi egyetemekre. 1526–1919-ig a beiratkozások több mint fele osztrák, míg 28%-a német nyelvterületű országokra jutott (2004). Az intézmények népszerűsége is állandóan változott, az aktuális szellemi irányzatok is a mérvadóak voltak az egyetemek kiválasztásakor. Befolyásoló tényező volt továbbá a professzorok hírneve és szakmai tudása, valamint az aktuális politikai kapcsolatok is, mint pl. a

Habsburg-dinasztia uralkodásának ideje alatt. Ezek mellett meghatározó ereje volt a vallásnak is, rendezőelvként működött.

1526 után a lutheri reformáció dogmái gyakoroltak nagy hatást az értelmiségiekre, sok peregrinust vonzott a reformáció tanainak megismerése. A peregrináció központja ebben az időben Wittenberg volt. Mivel a tudomány és az oktatás nyelve egységesen a latin volt, ezért nem jelentett különösebb nyelvi korlátokat a külföldi egyetemi tanulmány folytatása. Ami nehézséget jelentett, az az anyagi természetű dolgokból fakadt. A nagy egyetemi városok rendkívül drágák voltak, nagyon nehéz volt a diákoknak eltartani saját magukat, tanszereket vásárolni. Ennek orvoslására különféle alapítványok jöttek létre, melyek ösztöndíjakkal támogatták a rászoruló peregrinusokat, ám fontos megemlíteni a mecénatúrát is, hiszen számos jómódú ember támogatta a tehetséges fiatalokat. Volt olyan mecénás, aki fedezte a teljes tanulmányút összes felmerülő költségét, míg mások csak részköltségek átvállalásával segítettek a diákokon. Számos külföldi alapítvány is létrejött, amely ösztöndíjakat biztosított, ám ezek kevésbé voltak szerencsés választások a peregrinusok számára, hiszen sokszor befolyásolták a peregrináció irányát a támogatók. Erre egy erdélyi példát szeretnék felhozni, amely szerint az erdélyi peregrinusok többnyire Altdorfban, Erlangenben, Marburgban, Rostockban, Hallében, Frankfurtban vagy Tübingenben folytathattak tanulmányokat.

Ebben az időszakban a Wittenbergi Egyetem nagyon híres volt, csábító volt a diákok számára. Sok híres peregrinus tanult itt, többek között Dévai Bíró Mátyás is. A kálvinizmus elterjedése miatt Heidelberg vált a következő központtá. Politikailag és szellemileg is fejlett egyetemi város volt. Nagyhirű magyar politikusok, tudósok fordultak meg itt: Bocskai István, Bethlen Gábor, Szenczi Molnár Albert is volt heidelbergi diák. Munkásságuk gazdagította az ottani kultúrát is, pl. Szenczi Molnár Albert peregrinációban eltöltött évei alatt írta egyik nagy művét, a *Psalterium Hungaricumot*.

A 17. században Hallé vált nagyon népszerűvé, ezt követte a 18. század közepe felé Jéna, majd Göttingen. Göttingen a maga korában nagyon modernnek és felvilágosultnak számított, hiszen itt minden fakultás egyenrangú volt. Az egyetem fontos szerepet játszott a későbbi Magyarország alapjainak lerakásában. Nagyon sürgető volt a modern és szakképzett jogászi és hivatalnoki kört kialakítása. A felvilágosult jogászkaron a nagy magyarországi jogászdinasztiák gyermekeinek szinte kötelezően részt kellett venniük külföldi oktatásban. A Bánffy, Bethlen, Podmaniczky, Teleki, Wesselényi család sarjai mind megfordultak az egyetemen. A göttingbergi egyetem hallgatója volt a magyar klasszika-filológia megalapítója, Budai Ezsaiás és a magyar–finnugor rokonság elméletének kidolgozója, Gyarmathi Sámuel is. A tibetológiai képzési területen is jelen voltak a magyarok, leghíresebb diákunk Kőrösi Csoma Sándor. 1906–1908-ig az egyetemen tanult Kármán Tódor, a modern aerodinamika atyja is. Ezek az adatok is mutatják, hogy milyen sokszínű volt a peregrinusok tudományterületenkénti eloszlása.

A 19. században Berlin vált az külföldi egyetemjárás központjává. A Wilhelm von Humboldt alapította egyetem rendkívül erősnek és stabilnak látszott, ezért nagyszerű modellként szolgált a többi oktatási intézmény számára. A siker titka egyszerű volt: a Humboldt egyetemen összhangban volt az oktatás és kutatás szerepe. 1845-ig itt tanult a magyar politikai elit, pl. Tisza István és Marczali Henrik. A politikai rendszerek miatt az osztrák egyetemek továbbra is könnyen elérhetőek voltak, ezért sokkal népszerűbbek is. (Fata, 2013)

Az egyházi oktatásról is állnak rendelkezésre adataink. A katolikus diákok többsége Grazban, illetve Bécsben tanult. Fontos momentum volt 1635-ben, amikor Pázmány Péter megalapította a nagyszombati kétfakultásos jezsuita egyetemet. Pázmány mindig is támogatta a peregrinációt, nem titkolt szándéka volt a nagy külföldi egyetemek papi oktatási rendszerének átvétele és az egyházi nemzetközi tapasztalatszerzés. A katoli-

kus papság továbbképzésére létrehozta a Pázmáneumot, melynek székhelye Bécs volt, s nagyban megkönnyítette az egyházi oktatás mobilitási folyamatait. (Fata, 2013)

Az 1759-es évből származó rendelet szabályozta a peregrinációt a Habsburg Monarchia határára túlra, mondhatni, szinte csak a teológusokat engedték tovább. Ez lekorlátozta a peregrinációt. 1819–27-ig a Szent Szövetség a karlsbodi határozatában nyílt álláspontot vállalt a külföldi egyetemjárás témakörében, ezáltal a peregrináció tulajdonképpen megszűnt ebben az időszakban. A 19. század végére már a magyarországi felsőoktatási hálózat is kiépültni látszott. Az egyetemek posztgraduális típusa terjedt el leginkább, nem volt ritka az, ha egy hallgató csupán 1-1 szemesztert töltött külföldön és nem a teljes képzési időszakot.

A Magyarországról érkező peregrinusok élete a 20. század elején vált igazán bonyolulttá. A magyar akadémiákon az 1920/21-es tanévben lépett érvénybe a numerus clausus (1920 XXV tc.). Ez a rendelet a zsidó származású fiatalok egyetemi tanulmányait befolyásolta. Százalékos arányban határozta meg azt, hogy hány zsidó hallgató tanulhat az egyetemeken. Mondhatni, a zsidó fiatalok nagy része kirekesztődött a felsőoktatási rendszerből. A többség figyelmét felkeltette a migráció gondolata, ezért sokan úgy döntöttek, valamilyen külföldi intézményben próbálnak meg érvényesülni. Kezdetét vette a kényszerperegrináció. Sok híres lángelménk volt kénytelen külföldön szerencsét próbálni. Néhány nagy név a peregrinációs listáról: Radnóti Miklós, Teller Ede, Neumann János, Szilárd Leó, Gábor Dénes (Haraszti, 2013).

A feljegyzések és kutatások megerősítik azt, hogy rengeteg pozitívummal gazdagodott a magyarországi kultúra a peregrinusok által, ám még kiemelendőbbnek tartom, hogy a külföldi kultúrát is színesítették a magyar tehetségek. A nemzetköziségből csakis előnyök származhattak, úti leírásokból olvashatjuk a magyar diákok sorsát. Sokszor a nehéz életkörülmények ellenére is pozitívan nyilvánultak meg, hiszen a tudásvágy és a nagyszerű tapasztalatszerzési ambíciók motiválták őket a további boldogulásban.

3. A hallgatói mobilitás szociológiai áttekintése – Az ember mint vándorló lény

Andorka Rudolf a migrációt a következőképpen írja le: olyan lakóhely-változtatás, amely településhatár átlépésével jár. A vándorlás egyik típusa a nemzetközi vándorlás, amely országhatár átlépésével jár. Ez a vándorlás lehet állandó vagy ideiglenes is. Véleményem szerint a hallgatói mobilitás is egyfajta rövidebb nemzetközi migráció (1982).

„Az ember mint vándorló lény” – így szól a vándorlás elméletének jelmondata. Az elmélet szerint az ember rendkívüli módon vándorlásra kész élőlény. A történelem egésze, az ember fejlődése, a Föld gyors benépesülése mind-mind felfoghatóak vándorlások komplex sorozataként. Számos adat áll rendelkezésünkre különféle népek vándorlásairól is. Az emberi történelem elképzelhetetlen vándorlás nélkül, a múltban és a jelenben is meghatározó tényező a társadalmakban, és vélhetően a jövőben is ugyanilyen fontos lesz. A vándorlást mint jelenséget kezelhetjük egy állandó és meg nem szűnő folyamatként. Kulturális szempontból is elengedhetetlen a vándorlás, hiszen színesíti, inspirálja, integrálja a kultúrákat, ám meg kell jegyeznünk, hogy negatív hatásai is lehetnek, pl. diszkrimináció és szegregáció. Az emberi lény genetikai szükséglete a vándorlás, a helyváltoztatás. A végső letelepedést több kisebb vagy nagyobb vándorlási folyamat előzi meg. A hallgatói mobilitás is meghatározza azt, hogy mit választ lakóhelyül a tanuló, hol képzelet el későbbi életét.

Az Európai Unió területén meglehetősen szabadon kezelik a migráció kérdését. A multikulturális társadalom fogalma egyre inkább előtérbe kerül, nem hiába fejez ki oly

sokat a multikulturalitás jelmondata is, mely így szól: „Egység a sokszínűségben”. A társadalom tagjai kulturális tekintetben nagyon megosztottak, el kell fogadnunk mások kultúráját, nem tehetünk különbséget közöttük. A különféle kultúrák együttélése mindig is problémásnak bizonyult az adott társadalmak életében. Sok esetben az uralkodó nemzeti kultúra képtelen befogadni az etnikai kultúrát, ezért kirekeszti azt, és ez által megjelennek a szubkulturális mozgalmak. A szubkultúra egy olyan csoport megkülönböztető normáira, értékeire, hiedelmeire és életstílusára utal, amely elhatárolódott más csoportoktól, s attól a nagyobb kulturális és normatív rendszertől, melynek része. A szubkultúra sajátos motívumrendszere elkülöníti azt a tömegkultúrától, és megkülönbözteti minden „szélesebb” kultúrától is. Ha a társadalomban differenciálódás történik, akkor a szubkultúra kialakulásának lehetősége igen magas. A nemzeti kultúra is hatalmas szerepet játszik a szubkultúra kialakulásában, ugyanis minél összetettebb és árnyaltabb egy kultúra, annál több szubkultúra alakulhat ki. Ezek kialakulásában rendkívüli jelentőséggel bír a csoportok kora, neme, szexuális identitása, etnikai hovatartozása, vallása és még számos tényezőt lehetne felsorolni, amely elősegíti a csoport elkülönülését a szélesebb kultúrától. Szubkulturális mozgalmakkal leginkább a modern, iparosodott városokban találkozhatunk. A népi kultúrával ellentétben a szubkultúra színtere elsősorban a nagyváros, és nem a vidék. Úgy gondolom, hogy e tulajdonsága miatt átfedésbe kerülhet a nemzeti kultúrával. A népi kultúra és a szubkultúra viszonya rendkívül érdekes számomra, hiszen mindkettő sajátos logika szerint működik, de más-más rétegeket céloznak meg. A szubkultúra olyan sajátos rendszerrel bír, mely saját értékrendhez kötődik. Nagyon fontos a tagság és identitás kérdése, ugyanis ezek az alappillérei a szubkulturális csoportosulásnak. A csoport tagjai általában tagként szerepelnek a szubkultúra életében, mely mély érzelmi kötődésen alapszik. Ma Magyarországon leginkább a cigányság kultúráját lehetne így jellemezni. A formálisan vagy informálisan a nemzeti kultúrába való teljes asszimilálódástól elzárt, különböző kulturális háttérű csoportok közti kapcsolat úgynevezett etnikai szubkultúrákat hoz létre. Ezek a szubkultúrák is sajátos logika szerint működnek, és természetesen sajátos értékrendet képviselnek tagjaik. Az etnikai szubkultúrára számos példát lehetne felhozni. Thernstrom 1980-ban több mint 125 etnikai szubkultúrát különített el kutatásai alatt (Thernstrom, 1980). Az etnikai szubkultúra mellett megkülönböztethetünk vallási szubkultúrákat is (Melton kb. 1200 vallási szubkultúrát talált) (Andorka, 1982).

Ezekből a tényezőkből is levonhatjuk azt a következtetést, amely egyértelműen megerősíti azt, hogy századunk szülöttei nem tudják kikerülni a kulturális többszínűséget, a más jelenlétét, életünk meghatározó része a multikulturalizmus létezése. Ezen okokból kifolyólag nagyon nagy szükség van arra, hogy minél szélesebb látókörrrel rendelkezzen az egyén, átlássa, értelmezze és tapasztalja meg a számára „idegen” kultúrát is. A nemzetközi tapasztalat megszerzése egyúttal remek kulturálistöke-gyarápítási módszer is lehet, mely kompetenciafejlődéssel jár (társas, kulturális, kommunikációs stb.) (Pusztai, 2009). Úgy gondolom, a hallgatói mobilitás kiváló terepe annak, hogy könnyedebben vegyük az akadályokat a 21. század sokszínű kulturális társadalmában, valamint hozzájárul ahhoz is, hogy személyiségünk fejlődjön, ezáltal lecsökkentve annak esélyét, hogy kritikusan viszonyuljunk egy adott kultúrához, kirekesszünk egyes kultúrákat vagy azok elemeit. Fontos megemlítenünk a kulturális tőke mellett a kapcsolati tőkét is. Az ember alapvetően társas lény, szüksége van a mindennapos interakciókra embertársaival. Egy idegen közegben megnő a szerepe ezeknek az interakcióknak, hiszen bátorságot kell meríteni ahhoz, hogy leküzdjük vélt problémáinkat, amely abból fakad, hogy mi egy másik kulturális közegből jöttünk. A kapcsolatok kialakítása mindenképpen személyes és közösségi haszonnal jár. Könnyedebben megy az integrálódás folyamata, ha támogató emberek vesznek körül. A karrierépítés és szakmaiság szempontjából is meghatározóak ezek az élmények, ugyanis sok olyan emberrel köthetünk kapcsolatot a külföldi

tanulmányok ideje alatt, akik hozzásegítenek a munkaerőpiacon történő sikeresebb érvényesüléshez. (Andorka, 2006)

A mobilitási tevékenység sikerét meghatározza az, hogy hogyan és milyen mélységben képes az egyén megérteni az új kultúrák társadalmainak szocializációs folyamatait. A szociális fejlettség összefüggésben áll a gazdasági fejlettséggel, ezt mindenképpen differenciáltságot idéz elő az „idegen” hallgatókban. Fontos az, hogy az egyén sikeresen lássa át a társadalmi struktúrát, és ezen legyen képes elhelyezni saját magát.

4. A hallgatói mobilitás legfőbb motivációi

Az elmúlt évtized során jelentősen megnövekedett a mobilitási programokban résztvevő hallgatók létszáma. Egyre többen vágnak bele a külföldi tanulmányokba, akár egy teljes képzési időtartam vagy csak egy-egy szemeszter erejéig. Ennek a növekvő mobilitási hajlandóságnak a hátterében sok motiváló tényező húzódik. Több aspektusból vizsgálható az, hogy mik inspirálják a hallgatókat a külföldi tanulmányok megkezdése előtt. Érdekes megvizsgálni azt is, miért pont az adott célországra és célintézményre esett a hallgató választása.

Az OECD kutatásai a legfőbb hallgatói mobilitási motivációs tényezőt feltárták. A felmérés szerint a legtöbb hallgatót a célintézményben megszerezhető **végzettség**, annak minősége és konvertálhatósága motiválta. Nagyon fontos megjegyezni, hogy ezek a diákok a munkaerőpiacon történő sikeresebb **érvényesülés** érdekében döntöttek a mobilitási programon való részvétel mellett. Arra a kérdésre, hogy milyen forrásokból tájékozódtak a hallgatók, ezek a válaszok érkeztek túlnyomó többségben: tanároktól, hallgatótársaktól, internetről. További motiváló tényezőként említették az **oktatás hozzáférhetőségét**. Ennél a tényezőnél már jelentkeznek a **finanszírozás** problémái. A statisztikák azt mutatják, hogy a legtöbb hallgató csak akkor vág bele a külföldi tanulmányútba, ha rendelkezésére áll valamennyi saját tőke, amelyet rendszerint rá is fordít a megélhetésre. Az ösztöndíjak tekintetében meg kell jegyeznünk, hogy az adott **célország gazdasága** a legfőbb befolyásoló tényező, ám ezt leszámítva is kevésnek vagy csupán elegendőnek tartják a hallgatók az ösztöndíjat. A sikeres boldoguláshoz saját forrásokat is fel kell használni. Számos esetben felmerül a tandíj költsége is, ennek törlesztését a hallgatónak mérlegelnie kell. Figyelembe kell vennie azt, hogy vállalhat-e esetleg részmunkaidős állást, valamint a küldő intézményben megszerzett ösztöndíja folyósítható-e a külföldi tanulmányok ideje alatt. A családtól kapott **támogatás** is nagymértékben befolyásolja a mobilitás mellett szóló döntést. A hallgatók többsége úgy véli, hogy a befektetése megtérül, a munkaerőpiacon hamarabb tud érvényesülni, ezért képes lesz behozni a képzés időtartama alatt felhalmozódott kiadásokat, egyszóval pozicionális javakat vásárolnak saját maguk számára. A kulturális tőke bővülése csak és kizárólag előnyként lép fel az egyén későbbi magánéletében és munkájában is egyaránt (OECD, 2008).

Az anyagiak mellett az **oktatás nyelve** az, ami még motiválhatja a hallgatót. Fontosnak számít az idegen nyelvi kompetenciák folyamatos fejlesztése, valamint az, hogy az adott célország nyelvét a lehető legmélyebben elsajátítsa a hallgató. Az oktatás nyelve azért is különösen meghatározó, mert a végzettség konvertálhatóságában nagy szerepet játszik. A legelterjedtebb jelenleg az angol nyelven történő oktatás. Az idegen nyelv területéből akár az intézmény is profitálhat, hiszen nyelvi előkészítő kurzusokat, nyelvi sávokat szervez a hallgatóknak, amelyek akár meghosszabbíthatják az intézményben eltöltött tanulmányi időt, több piaci részesedéshez juthatnak (Kurucz, 2006).

Az anyagi és az oktatási tényezők mellett jelentős mértékben befolyásolják a célország, ezáltal az intézmény megválasztását a **kulturális tényezők**. A hallgatók többsége szeretne olyan országban tanulni, melynek vallása hasonló az általuk gyakorolt vallás-

hoz. Szép számmal akadnak olyan hallgatók is, akiket éppen az új, eddig ismeretlen kulturális közeg inspirál. A nemzetközi tapasztalatszerzés és a multikulturalizmus együtt él. Az idegen megismerése, a kulturális integrálódás fejleszti a személyiséget és a társas kompetenciákat, nem beszélve a nyelvi fejlődésről is. Az interjúim során a hallgatók többsége úgy nyilatkozott, hogy a mobilitás hozta meg eddigi életük legnagyobb élményét. A **kulturális értékek és tradíciók** új szemléleteket alakíthatnak ki a hallgatókban, toleránsabban közelítenek majd az egyes nemzetek népei felé. A kultúra kapcsán fontos megemlítenünk a várost, amelyben az intézmény elhelyezkedik. A történelmi háttér és a város élhetősége jelentősen befolyásolja a hallgatót. A **kultúrafogyasztás lehetőségei** sem elmaradhatatlanok, nagyon sokat számít az, hogy a szabadidőt hogyan lehetséges minőségileg eltölteni, milyen lehetőségek adódnak a művelődésre (pl. színház, kiállítás, művésztelep, mozi, múzeumlátogatás), valamint az, hogy ezek milyen áron érhetőek el, vannak-e diákkedvezmények. A **szórakozás** is fontos szempont, kedveltek az olyan egyetemi városok vagy fővárosok, ahol pezsgő a diákélet, sok szórakoztató intézmény várja a fiatalokat, valamint lehetőség adódik a minél szélesebb rétegek között történő ismerkedésre, a **kapcsolati tőke** fejlesztésére (OECD, 2008).

Mindezeket összevetve megállapítható, hogy három aspektusból közelíthető meg a motivációk típusai, beszélhetünk oktatással, anyagiakkal és kultúrával kapcsolatos motivációról. Természetesen ezek együttes mérlegelése játssza a legfőbb szerepet a mobilitási programon való részvételben. A döntés a hallgató személyes beállítódásán, érdeklődési körén és a külföldi tanulmányokkal kapcsolatos ismereteken keresztül születik meg.

5. Nemzetközi hallgatói mobilitás

A világ minden területén elterjedt a mobilitási jelenség a hallgatók körében. Minden egyes ország sajátos kultúrával rendelkezik e téren. A hallgatók országonként és világ-részenként más és más ösztöndíjprogramokból választhatnak. Az előzőekben taglalt motivációk alapján számos okból vesznek részt a hallgatók mobilitási programban. Ma már szinte lehetetlen olyan felsőoktatási intézményt találni, amelyben ne tanulnának külföldi hallgatók. A mobilitás a nemzetközi felsőoktatási politikában rendkívül fontos szerepet játszik. Európában a jelenség a 1980-as évektől lett dominánsabb (Őrsi, 2011).

Jelenleg az európai diákok legnagyobb része az 1987-ben indult Erasmus program keretei belül vesz részt külföldi tanulmányokban. Kezdetben csak a keleti blokk országaira terjedt ki. Természetesen nem az Erasmus volt az egyetlen program, a küldő ország aktuális politikája rányomta a bélyegét a célország kiválasztására. A szocialista rezsim ideje alatt a felsőoktatásban tanulók többnyire csak szocialista országokba vagy a Szovjetunióba utazhattak, s ez akkoriban nagyon nagy elismerésnek számított, hiszen tanulmányilag és szakmailag is professzionálisan kellett teljesíteni. A vasfüggöny is egyfajta rendező elvként funkcionált. Az igazi megújulást a 1999 júniusában elfogadott Bolognai Nyilatkozat hozta meg, amelynek kulcsszerep jutott az Európai Felsőoktatási Térség (továbbiakban EFT) létrejöttében (Kasza, 2010). Kiemelten foglalkoztak az oktatáspolitikával, a munkaerőpiac és a felsőoktatás összehangolása volt a cél. Számos érvet sorakoztattak fel a hallgatói mobilitás mellett, többek közt kiemelten fontosnak tartották a munkaerőpiacra történő belépés könnyebbülését, a szakmailag magasabb felkészültséget és a biztos nyelvtudást. 1999 óta kizárólag növekvő trend figyelhető meg a hallgatói mobilitás területén. Vannak tanulók, akik az egész képzési időtartamot egy külföldi intézményben töltik, ám vannak olyanok, akik a credit mobility (kredit mobilitás) elnevezésű programmal élnek. Ennek lényege az, hogy csupán részképzésben vesz részt a hallgató, és a Bologna-rendszer sajátosságából adódóan kreditjeit rugalmasan tudja beszámíttatni otthon. Beszélhetünk intézmény által szervezett vagy egyénileg szerve-

zett mobilitási tevékenységről. Az egyéni mobilitás esetén a hallgató maga választja az intézményt, és veszi fel vele a kapcsolatot, illetve önerőből finanszírozza a tanulmányait és a megélhetést. A képzések tekintetében rendkívül széles a paletta: BA/BSC, MA/MSc, PHD, DLA képzések is teljes egészükben elvégezhetőek, ám lehetőség van csupán szakmai képzésre vagy kizárólag csak nyelvi képzésre jelentkezni. (Kasza, 2010)

Az Európai Unió létrejöttével megnövelte a hallgatói mobilitási rendszerek lehetőségeit. Az EU alapelvei közé tartozik a sokszínűség, az egyenlő bánásmód, az egyetemes értékek érvényesülése és a szabad mozgáshoz való jog. Ez esetben talán az utolsó tényező a legfontosabb, ugyanis ez remekül alkalmazható az oktatás területén is. Az EU létrejöttével rengeteg diák előtt nyíltak meg a kapuk. Meg kell jegyeznünk, hogy a hallgatói mobilitás egy világméretű jelenség, ezért Európán kívülre is szerteágazóan kiterjed. Gyakorlatilag a Föld bármely részén tanulhatunk, ám milliányi tényezőt szükséges szem előtt tartunk. Az egyes fogadó országok mobilitási kultúrája rendkívül differenciált, az adott nép, társadalom identitása, vendégszeretete, idegenekhez fűződő viszonya meghatározza a mobilitási tevékenységet. Egy dolog biztos, a folyamat a jövőben is jelen lesz (ugyanúgy, ahogyan a múltban is élt). A hallgatói mobilitás alapelveit a jövőre nézve a 2009-ben Leuven/ Louvain-la-Neuve-ben tartott konferencia kommunikációjában felvázolt elv fogja meghatározni. Célul tűzte ki a miniszterekből álló testület azt, hogy 2020-ra az Európai Felsőoktatási Térség hallgatóinak minimum 20%-a vegyen részt külföldi tanulmányokban. (Kasza, 2010)

A fogadó országok körében nagy a verseny, minden intézmény igyekszik elnyerni a külföldi hallgatók tetszését, ezért a felsőoktatási intézmények szervezeti kultúrájának meghatározó eleme kell, hogy legyen: az „idegen” hallgatókkal történő bánásmód. Jelenleg az összes külföldön tanuló hallgató 52,7 százaléka Ázsiából származik, leginkább Kínából, Indiából és Koreából érkeznek. Ázsiát követi a rangsorban Európa, hiszen az összes külföldön tanuló diák mintegy 23,1 százaléka származik innen. A listán sorrendben követi Európát Afrika (11,6%), Ausztrália és Dél-Amerika (6,1%-6,1%), majd Japán (3,5%) és Észak-Amerika (2,7%). Értékes adat továbbá az, hogy az USA-ban és Kanadában 21,2%-a a hallgatóknak külföldi. Ezekből az adatokból levonható az a következtetés, amely szerint a legmobilabbak az ázsiai hallgatók, a legkevésbé mobilak pedig az észak-amerikai diákok (Berács, 2006).

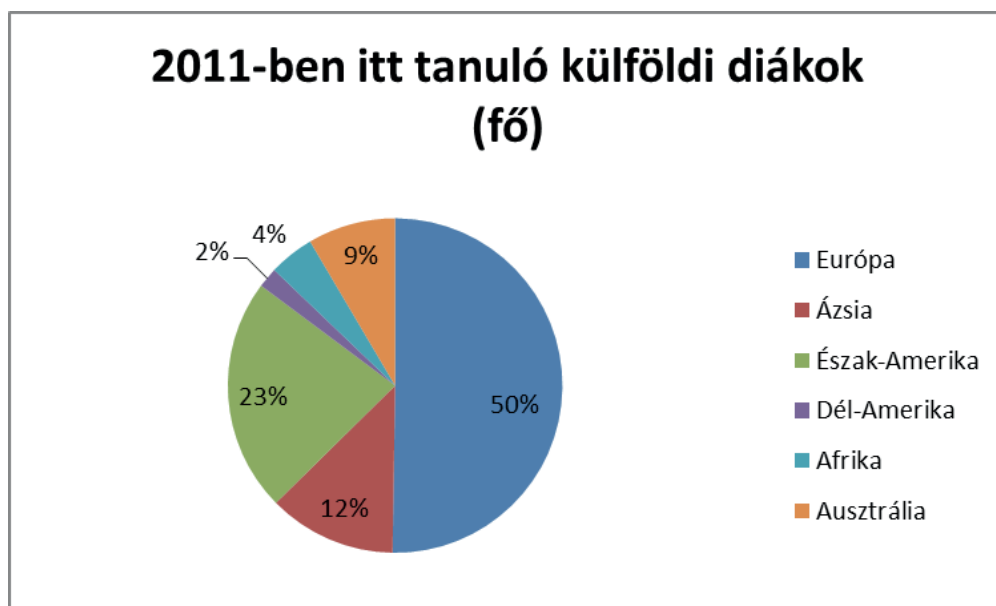
Ország	2011-ben itt tanuló külföldi diákok (fő)
Európa	2 033 082
Ázsia	500 947
Észak-Amerika	913 464
Dél-Amerika	78 760
Afrika	176 990
Ausztrália	343 298

1. ábra: Education at a Glance 2013 adatai, saját szerkesztés

A fenti adatokból tisztán kiolvasható, hogy a legtöbb külföldi hallgató Európában tanul, míg a legkevesebb Dél-Amerikában. Ennek számos oka van, hiszen nagy anyagi terhet ró a hallgatóra, és nem is annyira ismertek a mobilitási programjaik. Észak-Amerikában viszonylag sok hallgató tanul, ám mint az előző adatok is mutatják, az észak-amerikaiak nem túl mobilak a külföldön történő tanulás területén, inkább csak fogadó országgént funkcionál hazájuk. Az európai régi és nagy hírű, dicső múlttal rendelkező

egyetemek természetesen bebiztosították a helyüket a képzeletbeli mobilitási toplistán. Minőségi képzést biztosítanak, neves professzorokat alkalmaznak, és rendkívül széles tudományterületeket ölelnek át. Az anyagiak tekintetében is találhatóak kedvező intézmények. Az angol nyelv térhódítása után nyelvi akadályok nem igazán jelentkeznek az európai felsőoktatásban. A világ minden részéről érkeznek hallgatók Európába. (Tót, 2005)

Európai mellett Ázsiában tanul a legtöbb külföldi hallgató. Jellemzőek a teológiai képzések, valamint a különféle társadalomtudományi képzési ágak. Egyre csak növekvő tendenciát mutat a felsőoktatási politikában Kambodzsa és Vietnám (Berács, 2010).

2. ábra: Education at a Glance ,OECD 2013 adatai – saját szerkesztés

6. Hallgatói mobilitás Magyarországon

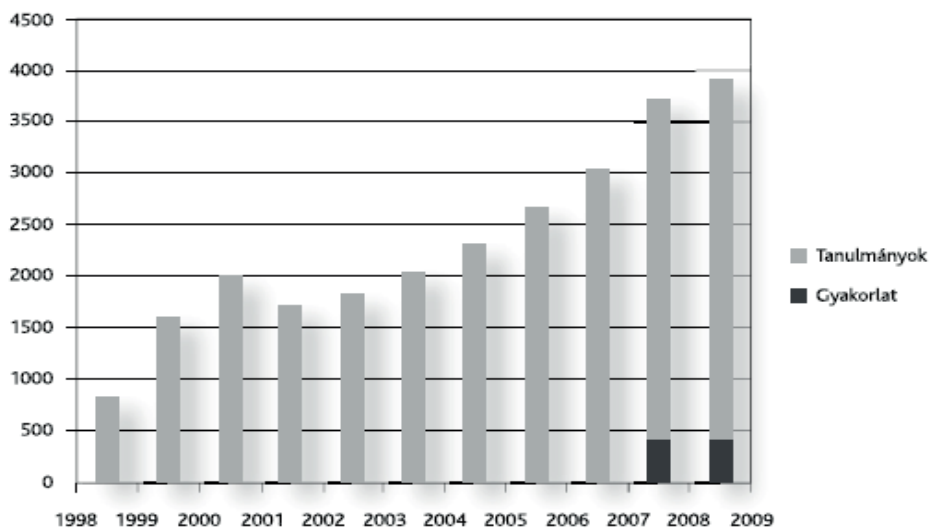
A magyarországi hallgatói mobilitási hajlandóság növekvő tendenciát mutat, különösen a 90-es évektől számít népszerűnek a külföldi tanulás. A hazai hallgatói mobilitás története kezdetben nem volt ennyire virágzó, mint napjainkban. A rendszerváltás előtt meglehetősen leegyszerűsített volt a rendszer: csupán a szocialista országokban utazhattak a hallgatók, ám ennek elérése érdekében kimagasló tanulmányi eredményekre és mély szakmai elszántságra volt szükség. Az ipari és gépészeti képzéseket helyezték előtérbe. A „Vas és acél országa” koncepció megvalósításának érdekében nagy hangsúlyt fektettek a külföldi példák lemásolására, beillesztésére a hazai iparba. Ennek érdekében hallgatókat küldtek különféle ipari városokba (főként Oroszországba, de Kazahsztán is népszerű volt), hogy megfelelő szakmai tudásra tegyenek szert, amelyet hazatérve Magyarország ipara fellendítésének érdekében kamatoztatnak a hazai munkaerőpiacon. Az ipar mellett az egészségügyi képzésben részt vevőknek nyílt nagyobb lehetősége külföldi tanulmányúton részt venni. Orvosok, gyógyszerészek tanulhattak külföldön. Fontos megjegyezni, hogy csak nagyon kevés számú hallgatónak sikerült részt vennie

mobilitási programban ezekben az időkben. A programokra beadott pályázatokról az Ösztöndíjtanács döntött (Hatos, 2006).

A rendszerváltás új kapukat nyitott meg. 1989-től új felsőoktatási politikát figyelhetünk meg. A legfőbb cél: felzárkózni a nyugati országokhoz. A korábbi Ösztöndíjtanácstól a Magyar Ösztöndíj Bizottság vette át feladatokat. Az 1990-es évek elején alakult, legfőbb elképzelése a tudásépítés volt. A Tempus Közalapítvány gondozásában születtek meg a diákmobilitási programok (Hatos, 2006). A diákmobilitás rendszere ekkor kezdett igazán kirajzolódni. A legnagyobb áttörést az Európai Unióhoz történő csatlakozás jelentette. Ez önmagában azt is kifejezte, hogy országunk elfogadja az európai egység gondolatát, ezzel együtt az oktatási rendszerek összehangolását is. A Bologna-folyamat előnyeit már a fentiekben kifejtettem. A külföldi tanulás immár szélesebb rétegeknek is elérhetővé vált. Számos szervezett mobilitási program áll a diákok szolgálatában. Hazánkban talán legelterjedtebb az Erasmus program. Ez az ösztöndíj elsősorban az európai felsőoktatási intézmények hallgatóit szólítja meg. Legfontosabb alapelve, hogy érvényre juttassa az Európai Unió kitűzött oktatáspolitikáját, ezáltal biztosítsa a személyek szabad áramlását az unión belül, valamint az, hogy a sokszínű kultúrát megismertesse az uniós állampolgárokkal. Az utóbbi években az EU területén belül egyre csökkenő részvételi tendenciáról beszélhetünk, ám Magyarországon még továbbra is töretlen a kiutazási hajlandóság (Kurucz, 2010).

A magyar hallgatók legszívesebben Németországba, Franciaországba, Olaszországba és Finnországba utaznak. A 2011/2012-es évben 4361 tanuló utazott el tőlünk, valamint 3757 Erasmus ösztöndíjas választotta országunkat (Erasmus infografika, 2010).

1. ábra: A Magyarországról kiutazó Erasmus hallgatók száma 1998–2008

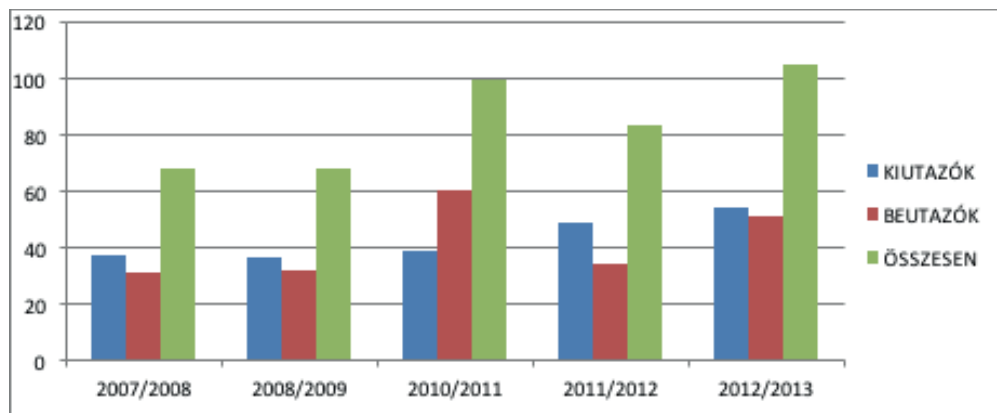

3. ábra: Bologna füzetek 2010 – Magyarországról kiutazó Erasmus hallgatók száma 1998–2008

Népszerűek az üzleti és menedzsmenttudományok, a mérnöki, orvosi, társadalomtudományi és művészeti képzési ágak. A nyelvtanulás továbbra is kiemelt tényező, ám a kifejezetten csak nyelvtanulásra irányuló kurzusok alacsonyabb népszerűségnek örvendnek (Marton, 2009).

7. Helyzetkép az Eszterházy Károly Főiskoláról

Intézményem hallgatói mobilitással foglalkozó ügyeit a Nemzetközi Kapcsolatok Központja látja el. Az ESN (Erasmus-Student-Network) hálózat segíti az együttműködést. Az Eszterházy Károly Főiskolán (továbbiakban EKF) többféle mobilitási ösztöndíjban részesülhetnek a diákok. Az Erasmus és az Erasmus+ számít a legnépszerűbbnek, ám nagy számban pályáznak a hallgatók a Campus Hungary felhívásaira. A legrégebbi, legjobban kiépült rendszer az Erasmus ösztöndíj. Ezen a programon vesz részt a mobil hallgatók kb. 90%-a.

4. ábra: NKK adatai alapján – saját szerkesztésű statisztika

A Nemzetközi Kapcsolatok Központja (NKK) hozzájárulásával az elmúlt öt évre vizsgamenőleg tanulmányoztam a statisztikákat, és készítettem adatbázist. A beutazó és a kiutazó hallgatók számát, a célországok népszerűségét és a gyakori tudományterületeket vizsgáltam meg tüzetesebben. A meglévő statisztikai adatokból egyértelműen növekvő tendenciát olvashatunk ki. A kiutazók és beutazók összesített létszáma mutatja ezt. A 2007/2008-as tanévben csupán 68 tanuló volt mobil. Ez a szám a 2012/2013-as évre már 105 főre emelkedett. Érdekes lehet ennek az oka, az elkészített interjúim során a fókuszcsoport a 2012/2013-as vagy a 2013/14-es tanévekben töltötte az ösztöndíját külföldön. Az interjú motivációkra irányuló szegmensében eltérő válaszokat kaptam. A leginkább motiváló tényező a kalandvágy és más kultúrák megismerése volt. Ezt követte a szórakozás, majd csupán ezek után következett a szakmai fejlődés és a tanulmányok elmélyítése. A mai kor fiataljának lételeme a minél intenzívebb helyváltoztatási szándék, ennek érdekében szívesen utaznak külföldre. Talán ezzel is magyarázható az egyre csak növekvő mobilitási hajlandóság. Az y-generáció a digitális világban könnyedén tesz szert kapcsolatokra, valamint az idegen nyelvek tekintetében is fejlődő tendenciákat mutat.

Az NKK iroda a hallgatói mellett az oktatói mobilitásra is nagy hangsúlyt fektet. Az általam átvizsgált statisztikák alapján kijelenthető, hogy intézményünk oktatóinak körében is népszerű az Erasmus program. A tudományágak tekintetében leginkább a művészeti képzési ágak oktatói a legaktívabbak.

A tanuló mobilitás vizsgálatakor a tudományterületi eloszlás meglehetősen sokszínű. A legfontosabb képzési területek a következők: üzleti tudományok, tervezés és művészet, sporttudományok, természettudományok, társadalomtudományok, filológia és nyelvészet. Az intézményünkbe érkező hallgatók főként szociálpedagógia, mozgókép-

kultúra és médiaismeret, testnevelő-edző, anglisztika, képi és elektronikus ábrázolás és ének-zene szakokon tanulnak.

A legnépszerűbb ország egyértelműen Törökország, ide utazik ki a legtöbb EKF-es hallgató, valamint innen érkezik az intézményünkbe a legtöbb cserediák évente. Ennek a legfőbb oka az, hogy intézményünk sikeresen alakított ki kapcsolatokat az országban, a mobilitás lebonyolítása jóval gördülékenyebben zajlik, valamint több tudományterületen rendelkeznek képzési kínálattal (pl. a törökországi Karadeniz Teknik Üniversitesi egyaránt fogad hallgatókat az üzleti és menedzsmenttudományok és a tervezés és művészet tudományterületekről).

Az EKF vidéki felsőoktatási intézmény, így a nagy budapesti egyetemek mobilitási adataival nem érdemes összehasonlítást végezni. A hallgatói létszám miatt egyértelműen alulmarad a fővárosi intézményekkel szemben. Jelenleg öt karral működik a főiskola. A régióban a legjelentősebb felsőoktatási intézmény, amely mobilitási programok megvalósítására alkalmas. Az Eszterházy Károly Főiskola felsőoktatási mobilitással kapcsolatos politikája a megújulás jegyében zajlik. Évről évre igyekszik újabb partnerintézményekre szert tenni, képviselteti magát a mobilitással foglalkozó fórumokon. Az Erasmus és a Campus Hungary felhívásain kívül, újabb ösztöndíjak állnak a hallgatók és oktatók rendelkezésére. A 2013/14-es tanévtől a Balassi Intézet Oroszországba szóló ösztöndíjaira is pályázhatnak a hallgatók. A képzőművész hallgatóknak lehetősége adódik a Dharmaniswa ösztöndíjjal Indonéziában tanulni.

8. A kutatás ismertetése

8.1. Interjúk

Az Eszterházy Károly Főiskolán végeztem el saját kutatásomat. 20 mélyinterjút készítettem, 10 interjút az Egerben tanuló külföldi diákokkal, 10-et pedig magyar, ám korábban külföldön tanuló diákokkal. Az interjúalanyok kiválasztásánál személyes ismeretéseimet használtam fel, valamint az Erasmus csapatépítő programokon sikerült megismerkednem külföldi tanulókkal, ezáltal lehetőségem adódott felkérni őket kérdéseim megválaszolására.

Az interjúk kvalitatív jellegűek voltak, a nyilatkozatokat tekintettem elemzési egységnek. Három főbb szegmensből épültek fel. Az első rész általános kérdésekből állt (pl. kor, külföldön tartózkodás kezdete, tanulmányok, küldő ország, beszélt nyelvek). Ezt követte a második szakasz, amely a motivációkat vizsgálta (előzetes ismeretek a fogadó országról, legfőbb motivációs tényezők, miért pont ezt az országot választotta, információk az ösztöndíjról, pályakép). Az interjúkérdések harmadik része kulturális aspektusokból közelítette meg a hallgatói mobilitást (sztereotípiák, saját és idegen kultúra összetétele, tapasztalatok, benyomások, kulturális élmények, szociális érzékenység, kapcsolatok, programok, kultúrafogyasztás és művelődés az idegen országban, elégedettség).

A megkérdezett minta összetétele többféle tekintetben is vegyes volt, ugyanis nem-beli, országbeli, vallásbeli, és tudományterületbeli differenciáltság volt rájuk jellemző.

8.2. Adatok az interjúalanyokról

A húsz megkérdezett személy készségesen válaszolt a kérdéseimre. Néhány esetben kifejezetten kérték az interjúk anonim módon történő kezelését, ellenben mások szívesen adták nevüket a válaszaik mellé. Az összes dolgozatomban szereplő adatot, megszóalást, nyilatkozatot és véleményt a válaszadók személyes anonimitását tiszteletben tartva kezelem. Minden interjú lekérdezés személyesen történt, a válaszokat a meg-

kérdezettek beleegyezésével használtam fel a kutatásban, ezáltal elősegítve a diskurzusanalízis folyamatát. A beszélgetések időtartama eltérő volt, minimum másfél órát vett igénybe, a legtöbb esetben akár több mint két óra is volt. Az időtartam hossza a válaszoló idegen nyelvi kompetenciáitól nagymértékben függött, továbbá a személyiség is befolyásoló tényező volt, hiszen nem mindenki beszédes, akadt olyan is, aki sokat gondolkozott a tömör, ám sokatmondó válaszain, míg mások gördülékenyen, kifejezően, részletesen leírva minden mozzanatot válaszoltak a felmerülő kérdésekre.

Igyekeztem egyenlően elosztani a megkérdezett magyar és külföldi tanulók létszámát, így pontosan 10-10 alanyt sikerült minden csoportból meginterjúvolni. Kilenc fiú és tizenegy lány vett részt a beszélgetéseken. (Magyar hallgatók esetében az eloszlás: 3 fiú, 7 lány, míg a külföldiek esetében: 6 fiú és 4 lány). Az életkorok is változatosak voltak, a legfiatalabb diák 20 éves, a legidősebb pedig 28 éves.

Kiemelendőnek tartottam azt, hogy a lehető legtöbb tudományterületről szerezzek alanyokat, ezáltal is bővítve a válaszok árnyaltsági lehetőségeit. Az alábbi táblázatban feltüntettem a tudományterületbeli eloszlást, amely szemlélteti, hány fő tanult az egyes képzési ágakon.

tudományterület	magyar hallgatók	külföldi hallgatók
tervezés-és művészet	5	2
társadalomtudomány	2	4
nyelv-és filológia	0	1
gazdaságtan	2	0
természettudomány	1	3

5. ábra: Interjúalanyok eloszlása tudományterületek szerint – saját szerkesztés

A Magyarországról külföldre utazó hallgatók célországai a következők voltak: Ausztria, Törökország, Románia, Hollandia, Olaszország. A külföldi diákok pedig a következő országokból érkeztek az intézményünkbe: Törökország, Litvánia, Románia, Belgium.

Az összes megkérdezett tanuló az Erasmus ösztöndíjprogram keretében vett részt az idegen országon belüli oktatásban. 19 fő egy szemeszter erejéig volt külföldi hallgató. Egy fő élt hosszabbítással, ő két szemesztert, vagyis egy teljes felsőoktatási tanévet töltött el az Eszterházy Károly Főiskolán.

Az interjúk angol és magyar nyelven zajlottak. A külföldi diákok esetében 9 fővel angolul kommunikáltam, míg két válaszadó külhoni magyar volt, ezért magyar nyelven folyt a beszélgetés. A nyelvtudás szintje sok mindent elárult a hallgatókról, ezeket a tapasztalataimat a későbbi fejezetekben fejtem ki részletesebben.

8.3. Interjúelemzés

8.3.1. Első szegmens – Általános kérdések

Az interjúk elkészítésekor és feldolgozásakor számos érdekes tényezőt tudhattam meg. Számomra megdöbbentő dolgok is a felszínre kerültek. Érdekelte továbbá az is, hogy mennyiben tér el a magyar és a külföldi hallgatók véleménye. A kutatás eredményeinek értékelésekor kiderült, igenis eltérő gondolkozásmód jellemző a két csoportra.

Mivel húsz interjút készítettem, ezért meglehetősen árnyalt képeket kaptam az egyes válaszokra. Igyekszem a legfontosabb tanulságokat ismertetni. Az elemzést az interjúk első dimenziójával kezdem, amely az általános jellegű kérdésekre irányul.

Az általános jellegű kérdéseknél leginkább a tanulmányokra és azok szintjére voltam kíváncsi. 20 főből 16 alapképzés folytat, míg 4 fő mesterképzési szakra jár. Egyaránt találkozhattam másod- és harmadéves hallgatókkal. A mesterképzésre járok az utolsó félévükben vettek részt a mobilitási programban, ezért esetükben, saját elmondásuk szerint, az ösztöndíjprogramon való részvétel képzésbeli csúszással jár majd, hiszen plusz egy félévet kell otthon eltölteniük. Mint ahogy azt a korábbiakban már kifejtettem, a tudományterületek szerinti eloszlás színes skálán mozgott.

A tanulmányok feltérképezése után a nyelvi kompetenciákra összpontosultak kérdéseim. Az anyanyelvük mellett leginkább az angol nyelvet beszélik a hallgatók (magyar és külföldi diákok egyaránt). Kulcsfontosságúnak tartottam megkérdezni az intézményünkben tanuló külföldi tanulóktól, hogy milyen mélységekben sikerült megismerkedniük a magyar nyelvvel, illetve járnak-e magyar nyelvkurzusra. A 10 megkérdezettből egy sem jár magyar nyelvi kurzusra formális keretek között. A nyelvet autodidakta módon tanulják, önképzés segítségével fejlesztik tudásukat. Egyöntetű vélemény az, hogy nyelvünket nagyon bonyolultnak tartják, úgy gondolják, egy szemeszter alatt képzelenség azt megtanulni akár alapszinten is. Akadtak lelkes és kitartó cserediákok is, például egy lány hirdetésekről, plakátokról, újságokról másol le mondatokat és kifejezéseket, majd megkérdezi ezek jelentését a magyar csoporttársaitól, ezáltal egy saját szótárat készít magának. A magyar nyelv tanulásának megítélése összességében kedvezőtlen a külföldi hallgatók körében. A beszélgetések során ellenben kiderült, hogy a nyelvet szépen csengőnek, nagyon hangzatosnak tartják, és ha tovább maradnának országunkban, akkor biztosan elsajátítanák. Az EKF-en azonban lehetőség adódik más idegen nyelv tanulására is. A litván cserediákok legszívesebben orosz nyelvkurzusra járnak, hiszen otthon is ezt a nyelvet tanulják, szinten tartás céljából vették fel az órát. Itt szeretném személyes tapasztalataimat megosztani. Én is járok orosz nyelvi kurzusra, itt találkoztam először litván hallgatókkal. Kérésemre elmondták, hogy két éve tanulják a nyelvet. Meg kell jegyezmem, hogy rendkívül hatékonyan tanultak, hiszen rutinos használójává váltak a nyelvnek. Emellett folyékonyan beszéltek angolul, amit még az elemi iskolai évek során sajátítottak el. Úgy gondolják, hogy Litvániában ez az általános a generációjukban, sőt elmaradottnak érzik magukat amiatt, hogy csak két idegen nyelvet beszélnek az anyanyelvük mellett. Véleményem szerint ez máris jobb tendenciát mutat a magyarországi átlagnál, ezáltal teljesítve az Európai Unió által kidolgozott nyelvi kompetenciákkal kapcsolatos elvárásait. Az interjúk során feltűnt, hogy az angol nyelvet a törökök beszélik legkevésbé. Állításuk szerint hazájukban még nem kiforrott az idegen nyelv oktatása az alapfokú és középfokú képzésekben sem. Hozzá tették, hogy a nagyobb városokban jobb eséllyel tanulhatnak nyelveket, mint azok, akik falun/vidéken élnek. További interjúalanyaim rendkívül jól beszélték a nyelvet, a belga fiú nagyon precíz és felkészült az idegen nyelv területén. A román lány is feltűnően jól beszélt a nyelvet, a román és az angol mellett folyékonyan beszél franciául, önképzés formájában tanul magyarul is.

A magyar diákok tekintetében rosszabbaknak bizonyultak a nyelvi kompetenciák. Általánosságban az angolt és a németet használták idegen nyelvként, az oktatás is ezeken a nyelveken zajlott. 10 főből 6 az anyanyelve mellett csupán az angolt beszéli. 4 fő rendelkezett bővebb idegen nyelvi ismeretekkel, ők az angol mellett románul, szlovákul, németül, franciául beszéltek. Fontos megemlítenem, hogy két megkérdezett határon túli magyar, így románul, illetve szlovákul is meg kellett tanulnia. Esetükben pozitív kép jellemzi az idegen nyelv tanulását, az erdélyi hallgató autodidakta módon valamennyire elsajátította a török nyelvet, a felvidéki lány pedig beiratkozott román nyelvkurzusra a

külföldön töltött félév alatt. 10 főből 4 járt nyelvkurzusra, ám nem feltétlenül a fogadó ország nyelvét tanulták, volt, aki az angol fejlesztésének céljából iratkozott be. Az Ausztriában tanuló lányok intenzív német kurzusra jártak, míg a Hollandiát célországként választó hallgató is jelentkezett alapszintű holland nyelvi tanfolyamra. A kiutazás előtt többnyire minden diák foglalkozott a nyelvfejlesztéssel, a fogadó országban hasznosnak bizonyuló kifejezéseket tanultak meg turistáknak szóló zsebkönyvekből. A nyelvvel mint motivációs tényezővel az interjú következő dimenziójában foglalkoztam.

8.3.2. Második szegmens – Motivációk felmérése

A második rész a motivációs tényezők felmérésre irányult. A hallgatói mobilitás tervezésekor figyelembe vett pozitívumokat derítettem fel. Meghatározónak tartottam rákérdezni arra, hogy miért az adott célországot választották, valamint mik voltak azok a dolgok, amelyek pozitívan befolyásolták a hallgatókat abban, hogy belevágjanak a külföldi tanulmányokba. A motivációs rész elemzését a külföldi hallgatókkal kezdem.

Számomra ez volt az interjúsorozatok egyik legérdekesebb része. A külföldi hallgatók csoportja nyíltan beszélt arról, hogy mik motiválták leginkább őket. A legfontosabb és egyben legnépszerűbb indok az egyértelműen a „külföldi buli” volt. 8 fő állítja azt, hogy leginkább a kalandokért, a partizásért és az új emberek megismeréséért jelentkezett az ösztöndíjra. Őket leginkább a kalandvágy és az új dolgok megismerése motiválta. Másodlagosnak tartják a szakmai fejlődést és a karrierépítést. Mindössze két fő mesélt arról, hogy a tanulmányok elmélyítése és a munkaerőpiaci sikeresség ösztönözte őket. Akadt olyan is a megkérdezettek között, aki az otthoni rossz körülményei elől akart menekülni.

„Teljesen mindegy volt, hova utazhatok, a lényeg, hogy ne itthon legyek.”

Ezzel a megnyilvánulással térek át arra, hogy miért éppen Magyarország mellett tettek le a voksukat a diákok. Vonzónak tartották azt, hogy országunk nem túl drága, az ösztöndíjból könnyen boldogulhatnak. 7 fő a már korábban intézményünkben tanuló cserediákok tapasztalataiból szerzett információkat az egri képzésről és diákéletről, míg hárman egyetemük Erasmus koordinátorától kaptak segítséget. Voltak olyanok, akiknek Eger volt az egyetlen partnerintézményük, csak itt tudtak volna tanulni, esetükben nem volt túl jellemző a megelégedettség, nem tartják kifejezetten érdekes városnak Egert. Az ország nagyon tetszik nekik, ám Egert kicsinek találják, szívesebben utaznak a fővárosba.

„Sok pénzt költök el az ösztöndíjamból arra, hogy Budapestre utazzak. Több lehetőség adódik szórakozásra, igényesebbek a programok.”

Ez 10 főből kettőre mondható el. A legtöbb hallgató nagyon jókat hallott az egri képzésről, ez szintén sokat számított a választásnál. A motivációs tényezők között merült fel továbbá az is, hogy Magyarország nincs túl messze a küldő országtól, így könnyedebben hazautazhatnak pl. ünnepek vagy iskolai szünetek alkalmával. A határon túli magyar megkérdezettek azért választották országunkat, mert így nem akadtak nyelvi korlátaik, viszonylag olcsón megoldották a külföldön történő tartózkodást, és tapasztalatokat szerezhettek a hazai, magyar nyelven történő oktatásról, hiszen volt olyan diák, aki az alap- és a középfokú tanulmányait nem magyar nyelven végezte el.

„Először furcsa volt az anyanyelvemen megszólalni az iskolai órán.”

A külföldi diákok motivációs ranglétrájának első fokán egyértelműen a szórakozás áll. Ezt követi a szakmai fejlődés és az intézménnyel való megelégedettség a jó diákélettel egyetemben. A magyar diákoknál ezúttal is eltérő válaszokra lehettem figyelmes. Esetükben egyértelműen a munkaerőpiacon történő sikeresebb pozíció elérése és a karrierépítés állt az első helyen. Mind a tíz megkérdezett hallgató ezt emelte ki leginkább, ezt tartotta a legfontosabbnak.

„Sok állás esetében előnynek számít, ha szereztél külföldi tapasztalatokat. Szerintem ez azt bizonyítja, hogy idegenben is megállod a helyed, nem vagy elveszett, és vállalkozó szellemű vagy.”

Természetesen, mint minden cserediák, a magyarok is vágnak a szórakozásra, az új kalandok megélésre. A szakmai siker után ők is legszívesebben a partizást említik motivációs okként. Sokan úgy vélik, az Erasmus volt életük legnagyobb kalandja, rengeteg tapasztalatot szereztek ez által.

A célországok kiválasztásánál a legfontosabb mérlegelni való tényezők az anyagiak voltak, minél olcsóbb egy ország, annál népszerűbb a magyarországi diákok körében. Akadt olyan hallgató is, akinek nem tetszett annyira az általa kiválasztott ország, ám pénzügyi okokból mégis e mellett döntött. Az intézmény kiválasztásakor figyelembe vették a képzés minőségét és az egyetem hírnevét is. Érdekes megjegyezni, hogy egy külföldi hallgató sem említette meg a lakhatás kérdését. A magyar diákok körültekintőek voltak ezen a téren, hiszen ha drága volt a szállás, vagy adott esetben nem kaptak kollégiumot, s ezért albérletben kellett volna lakniuk, inkább más lehetőségek után néztek, még ha ez az áhított célországba való utazás lemondásával is járt. Egy lány már korábban is jelentkezett az ösztöndíjra, amit sikeresen meg is nyert. Kiderült, valamilyen hiba folytán nem jutott kollégiumi szobához. Sajnos emiatt vissza kellett lépnie, nem részesült ösztöndíjban. Második nekifutásra szintén elnyerte az ösztöndíjat, és a kollégiumba is azonnal felvették.

Az interjúk alapján kijelenthető tehát, hogy a magyar diákok kicsit komolyabban veszik a külföldön tanulást. Természetesen általános következtetéseket nem vonhatok le az összes cserediákra vonatkozóan, hiszen mindössze 20 fős mintával dolgoztam. Csúpn az általam vizsgált két csoport közötti különbségekre és hasonlóságokra szeretném fektetni a hangsúlyt. A motivációs tényezők nem sokban különböznek a dolgozat elején taglalt legfőbb motivációs jellemzőktől/trendektől. Az európai diákok többsége ezeket a befolyásoló momentumokat tartja meghatározónak, a megkérdezett alanyok válaszai is ezeket támasztják alá.

8.3.3. Harmadik rész – Interkulturális, kulturális szegmens

A harmadik szegmens a fiatalok interkulturális élményeire irányult. Leginkább a kulturális benyomások, tapasztalatok, interkulturális nehézségek voltak mérvadóak számomra. Az utolsó szegmens is két részből állt: az első a fent említettekkel foglalkozik, míg a második a kultúrafogyasztással és a művelődéssel kapcsolatos. Számos elgondolkodtató választ kaptam mind a magyar, mind a külföldi diákok részéről. A harmadik szegmens értékelését a magyar hallgatókkal kívánom kezdeni.

A csoport tagjai felhőtlenül meséltek a kalandjaikról, és a félreértések sorozatairól, amelyek a kulturális különbségekből fakadtak. Mivel az összes célország Európában található, ezért hatalmas vallásbeli (kivétel Törökország) és etnikai különbségek nem voltak tapasztalhatóak, ám mégis történtek olyan dolgok, amelyek meghökkentették a diákokat.

A legtöbb diák úgy gondolja, nagyon sokat gazdagodott azáltal, hogy egy idegen kultúrában kellett helytállnia. A fogadó ország kultúrájába való integrálódás nem bizonyult olyan nehéznek, mint ahogyan azt korábban elképzelték, egy fiú így nyilatkozott:

„Minden országnak saját kis kultúrája van. Ezt megtanulhatod, átveheted a viselkedési formákat, azonosulhatsz a jellemző attitűddel, de sohasem fogod ezt annyira megérteni, mintha itt születnél volna, s nevelkednél volna fel ebben a közegben, az ottani társadalmi normák szerint.”

A fiú szerint mindenkinek helye van a társadalomban, a kulturális jegyek átörökíthetőek és tanulhatóak, de mindvégig idegenek maradunk egy más kultúrában. Ez a fiú

Törökországban töltött el egy félévet, és rendkívül sok pozitívumot tanult ott. Kérdésemre, miszerint tanult-e valami hasznosat az adott kultúrából, ezt válaszolta:

„Az ajándékozás kultúráját tartom eszméletlennek. Törökországban nagyon sokat ajándékoznak az emberek. Itt nem drága holmikról van szó, hanem személyes tárgyakról, kis emlékdarabokról. A visszautasítás elképzelhetetlen, nagyon megsértődnek rajta. Valahogy a saját »európai« kultúrámmal nem tud ilyen őszintén viszonyulni az ajándékozáshoz.”

Más interjúalanyok is osztottak meg velem ehhez hasonló pozitív tapasztalatokat. Egy lány, aki Ausztriában, tanult a tömegközlekedés kultúrájának fejlettségét, az illedelmességet emelte ki, azt állítja, ilyen figyelmességet Magyarországon nem sűrűn tapasztalhat az ember. Egy másik lány némi aggodalommal vágott neki a tanulmányútjának. Félt attól, hogy Romániában (egész pontosan Kolozsvárott), ahol a román ajkú lakosság van többségben, megbélyegzik őt magyar származása miatt. Sok negatívumot hallott már az efféle diszkriminációról, ám végül nagyon kellemesen csalódott. Egy szabadidős programon alkalma adódott román csoporttársaival beszélgetni erről a problémáról, ám hamar kiderült, hogy egyöntetűen meg sem fordult a csoporttársak fejében az, hogy a magyar származása miatt másképpen tekintsenek rá, sőt érdeklődően fordultak felé. Azt is megtudhatta, hogy valójában a lakosság nagy része nem kezeli radikálisan a nemzetiségek kérdését, hiszen nagyon keveset is tudnak róluk. A lány sok diákkal találkozott, akik még soha életükben nem is jártak Erdélyben magyarok lakta településeken.

„Diszkrimináció létezik erre felé, de nem olyan szélsőséges, mint ahogy azt mi, magyarok hisszük. Minden sztereotípiát a tájékozatlanságból fakad.”

A pozitív példák közé sorolható továbbá a fogadó országok vendégszeretete. Különösen találok, hogy ezt senki sem említette meg a motivációs tényezőknél. A kulturális jelentőségét azonban vitathatatlanul tartják. Volt olyan diák, aki nem kollégiumban lakott, hanem egy családnál. Úgy véli, nagyon kedvesek voltak vele, mindenben segítettek, nagyon hálás nekik, bár kicsit túl bizarrnak érezte a viszonyt.

„Kicsit olyan volt a szituáció, mintha egy újabb anyukát kaptam volna, 21 évesen.”

Ez annak a példája, hogy a vendégszeretet és a barátságosság könnyen átcsaphat nem kívánatosba, kellemetlenül hat. Eddig az interkulturális különbségek pozitívumait ismertettem, de fontos szólnunk a negatívumokról is.

A cserediákok élete nem csupa szórakozás és kirándulás. Az idegenben való tájékozódás, az intenzív idegennyelv-használat, a folytonos megfelelési kényszer megnehezíti a beilleszkedést, fizikailag és mentálisan is lefárasztja az embert. A nyelvtudás nem megfelelő szintje önbizalomhiányhoz vezethet. Az olaszországi szemesztere alatt egyik interjúalanyom is hasonlókkal küzdött. Úgy érezte, mivel nem megy neki jól az angol nyelv, hátránnyal indul, butának és értetlennek fogják tartani az új csoporttársak, cserediákok. Ez a feszültség kis idő után oldódni kezdett, ám a kezdeti időszakban sokszor okozott neki kellemetlen perceket.

„Egy-egy közös program során alig mertem megszólalni, csak hebegtem-habogtam, annyira izgultam. A hallgatást választottam, ezért sokan félénknek hittek, ám valójában nem vagyok az, csak nyelvi korlátaim voltak.”

Többen is említették negatív élményként a nyelvtudás hiányából fakadó problémákat. Arra is volt példa, hogy egy cserediákot nagyon megbántottak emiatt. A lány szintén Olaszországban tanult. A mindennapi bevásárlásnál valamit nem értett meg a kasszánál, ez annyira feldühítette az eladót, hogy nem engedte vásárolni és kiküldte a boltból. Az ilyen esetek nagyon megnehezítik azt, hogy újult erővel vessék bele magukat a diákok a nyelvtanulásba, és indítványozzanak társas interakciókat. Minden bizonytalanság ilyen szélsőséges szituációk akár melyik országban megtörténhetnek, nem szabad emiatt az egész nemzetet okolni. Kérdésemre, miszerint érzett-e diszkriminációt vagy rasszizmust ebben a megnyilvánulásban, nemmel válaszolt a lány. Valójában nagyon temperamentumosnak ismerte meg az olasz népet, és ha ebből a koncepcióból indul ki,

akkor valamilyen szinten érthető a nagy kirohanás. Az olasz nyelv kapcsán még annyit jegyeztek meg az Itáliát megjártak, hogy elsöre nagyon rémisztőnek hatott. Nagyon hangzatos, ám elsöre úgy hat, mintha éppen leszidná az embert az, aki beszél. A szemeszter végére viszont a lányok megszerették, és alapszinten megtanulták a nyelvet, jelenleg a középfokú nyelvvizsga letételére készülnek.

A társadalmi beidegződések is meghatározóak az élmények kapcsán. A negatív oldalát az összes interjúalany megtapasztalta, ám úgy érzik, hogy leginkább pozitív mozzanatok sora érte őket az idegenben töltött időszak alatt.

Egy végzős művészeti képzésben részt vevő hallgató hamar felismerte a fogadó országának valódi arcát. Szinte lehetetlennek tartotta, hogy ennyire kedvesek legyen az emberek egy idegennel, aki ráadásul külső jegyeiben is eltér az adott népcsoporttól. A helyi kultúráról sokat tájékozódott könyvekből, ismerősöktől és az internetről. Ezáltal kialakult a fejében egy egyfajta elvárás a fogadó országgal kapcsolatban. Arra számított, hogy nagyon jókedvű, derűs és kellemes légkörbe érkezik. Ez a feltételezés beigazolódot, de rájött, hogy ez csak a felszín. Valójában patriarchális társadalomról van szó, ahol a lakosság számottevő része nyomorog. A muszlim vallás viszontagságait is megtapasztalta, látta ezeket a diáktársak és ismerősök példáin keresztül. Mindezek ellenére úgy gondolja, hogy szívesen visszatérne még egy évre, foglalkozna ott gyerekekkel, tanítana.

Az interjú fontos kérdése volt az, amely arra kívánt fényt deríteni, hogy milyen kulturális klímájúnak ítélik meg a hallgatók a célország kultúráját, valamint saját tapasztalataik alapján, a hallgatói mobilitási időszak után, milyennek tartják a magyarországi kultúrát. Rodriguez kulturális modellje rávilágít arra, hogy léteznek „meleg-klímájú (HCC)”, illetve „hideg-klímájú (CCC)” országok (Lanier, 2007). A meleg-klímájú országokra jellemző a barátságosság, a közlékenység, a temperamentumos élet, ám a másik oldalról megközelítve viszont felszínességgel párosulnak ezek a jellemzők. Az ilyen társadalmakban nem ritka, hogy nem mondanak igazat, csak hogy meg ne sértsék az illetőt. Ezért is nevezik a jóérzés társadalmának, „*a feeling-good society*”-nek. Tipikusan ilyen országoknak számítanak a következők: Amerika, dél-amerikai országok, Ázsia néhány országa, Európa mediterrán országai. A hideg-klímájú társadalmakat leginkább a merevség, kevésbé közlékeny, pontos, lényegre törő és tömör kommunikáció jellemzi. A privát szféra megtartása nagyon sokat számít, hihetetlenül komolyan veszik pl. az üzleti ügyeket, gyors és intenzív tárgyalásokkal kötnek üzletet. A meleg-klímájú kultúrákban egy-egy üzlet megkötése ellenben akár két napot is igénybe vesz, párosítják a hasznosat a kellemes szabadidő-eltöltéssel. A hideg-klímájú kultúra az igazságok közlésére törekszik. A megnyilvánulásoknak és kijelentéseknek valós tartalma van, nem számít, ha azok esetleg megbántják az adott egyént. Az igazság kifejezésére törekszenek, ezért nem áztatják egymást az emberek, hanem nyíltan formálják meg véleményüket egy adott dologgal kapcsolatban. Ezeket az ismérveket, jellemzőket ismertette a hallgatókkal, arra kértem őket, hogy próbálják meg behatárolni az általuk megismert és a saját kultúrájukat. A válaszok nem okoztak nagy meglepetéseket, az előbbieken tárgyalt jellemzők igaznak bizonyultak. Szerencsés, hogy megkérdezett diákjaim mind a kettő kulturális klímájú országban töltöttek el felsőoktatási félévet. (A külföldi diákok esetében pedig érkeztek ilyen országokból). Az Olaszországban tanulók minden kétség nélkül a meleg-klímájú országok közé sorolták az ottani kultúrát. Hasonlóan vélekedtek a török kultúráról is. Romániával kapcsolatban voltak eltérések, leginkább a kettő között határolható be a hallgatók véleménye szerint.

„Az erdélyi területekre nagyon jellemző a vendégszeretet és a barátságosság. A román lakosság is vendégszerető, de mindkét csoport kerüli az árnyalásokkal teli kommunikációt, a szemedbe mondják az igazságot.”

Egyértelműen a hideg csoportba sorolta az ausztriai kultúrát az ott tanuló lány. Állítása szerint nagyon udvariasak és segítőkészek is, ám mindezt némi merevséggel te-

szik, nem igazán engedik magukhoz közel az idegen kultúrákból érkező embereket, és valamennyi negatív diszkrimináció is érezhető az atmoszférában. Interjúalanyom szerint azonban ez a viselkedési forma és attitűd már egyre kevésbé jellemző a felnövekvő generációra, de saját kortárs csoportjában gyakran tapasztalt „hidegséget” – leginkább a kommunikáció területén. A Hollandiát választó lány is megosztottan vélekedik. Úgy gondolja, hogy vegyes klímájú az ország. Az idősebb korosztály viselkedése és erkölcsi normarendszere egyértelműen a hideg-klímájú országokra szolgál példaként, míg a fiatalabbak már a másik típusba tartoznak. Hozzátette, hogy nem minden esetben, hiszen ez a közvetlenség leginkább a bulizás és szabadidős tevékenységek közben jellemző, a formális dolgokhoz, mint tanulás az iskolában, ügyintézés, családi kapcsolatok, ők is kissé mereven állnak hozzá. Sokszor gondolkozott azon, hogy ennek mi lehet az oka. Úgy véli, hogy a divatossá vált „nyugati eszmék” hatottak a társadalomra, ám a legtöbben még mindig képtelenek ezt befogadni. Mindezek ellenére többnek tartja a meleg-klímájú kultúrára jellemző vonást.

A fogadó ország klímájának feltérképezése után arra kértem őket, határolják be a sajátunkat. Meglepő válaszok érkeztek. A legtöbb magyar hallgató borúsán látja a kultúránkat. Voltak nagyon drasztikus vélemények is. Minden általam megkérdezett hallgató úgy nyilatkozott, hogy a hallgatói mobilitással eltöltött időszak után hazatérve sokkal figyelmesebb lett a mikro- és makrokörnyezetére, és sokkal kritikusabban viszonyult a saját kultúrájához, mint azelőtt. Kiragadtam néhány, általam nagyon fontosnak vélt mondatot, amelyeket jelzésértékűnek tekintek.

„Magyarország egyértelműen a hideg kategóriába sorolható, és ez általánosan jellemző idült rosszkedvvel párosul.”

„Barátságosak és vendégszeretőek vagyunk, de ez nem teljesen igaz. Sok esetben teher egy vendég, sőt manapság vendégségbe menni is illetlenségnek minősül már.”

„Hiába próbálunk befogadóak lenni, lenne még mit tanulnunk más európai országoktól.”

„Miután hazaérkeztem, depresszióközeli állapotba kerültem. Eddig fel sem tűnt, mennyire súlyos problémák vannak a mi társadalmunkban.”

Ezeket a kijelentéseket megvizsgálva jutottam arra a következtetésre, hogy a magyarországi kultúra fejlettsége nem igazán éri el az európaiság szintjét. A fiatalok úgy vélik, külföldön jó példákat láttak, amelyeket érdemes lenne beültetni a magyar kultúrába is, ám ez szinte teljességgel lehetetlen, hiszen a kollektív tudatot örökre meghatározták ezek a kevésbé derűs tényezők. Megkérdeztem a hallgatóktól, hogy a hallgatói mobilitás hozzájárult-e ahhoz, hogy a szociális érzékenységük elmélyüljön, ezáltal elfogadóbbá váljanak más kultúrákkal szemben. A válasz mind a tíz esetben igen volt. Egyértelműen hozzájárul ahhoz, hogy megértésük, megpróbáljanak azonosulni más emberekkel, elfogadják és ne diszkriminálják az egyes társadalom egyéneit.

Arra a kérdésre, hogy megbánták-e a tanulmányutat, és hogy visszatérnének-e az adott országba, határozott válaszok érkeztek. Minden magyar hallgató úgy gondolja, hogy nincs mit bánnia, hiszen hatalmas lehetőséget kapott, emberileg is fejlődött. A legtöbb hallgató visszatérne, ám nem örökre. Körülbelül a plusz egy éves további külföldön történő tartózkodás a jellemző, ettől többet nem igazán mondtak a hallgatók. Kérdésemre, miszerint szeretne-e ott letelepedni, egyöntetűen nemleges válaszokat kaptam. Úgy vélik, hogy csodás volt külföldön élni, bármikor visszamennének, de mégiscsak inkább a szülőhazájukban szeretnének letelepedni és családot alapítani. A munkavállalás kérdéskörét is ez határozta meg. Meglehetősen egyöntetű véleménynek számított, hogy a legtöbb hallgató vállalna munkát az adott országban, de nem tartósan. Maximum pár évet töltenének el, pénzt szeretnének félretenni, melyet vagy további utazásokra vagy otthoni boldogulásra, lakásvásárlásra, családtervezésre költenének.

A magyar hallgatók kulturális szegmenshez kapcsolódó válaszainak elemzése után a külföldiek véleményeit összegzem. A két csoport válasza között ismét tapasztalható el-

lentmondás. Néha nagyon szórakoztatóan meséltek hazánkról a fiatalok, de a sok erény mellett hátrányokat is felsoroltak. A kulturális klímák osztályozásánál is merőben eltérő véleményeket hallhattam, továbbá a legérdekesebb kalandokat és élményeket is elmesélték. Néha az interjúk során is adódtak interkulturális különbségek a hallgatók és köztem. Ezeket a tapasztalataimat az összegzésben ismertetem.

A cserediákok eltérő társadalmi rétegekből érkeztek. A vallási hovatartozás tekintetében is jelen volt a differenciáltság, akadtak katolikusok, ortodoxok és iszlám vallásúak is. Ennek volt meghatározó funkciója a külföldön tartózkodásban, de ez leginkább az iszlám vallásúakra mondható el. A legtöbb cserediák (a törököket leszámítva) nem gyakorolja a vallását, csupán a legfontosabb ünnepeket tartja meg a családjával együtt. Minden egyes külföldi hallgató eltérő nyelvi, szociális és kulturális kompetenciákkal rendelkezett, amelyeket egyértelműen a küldő országok szokásai, attitűdjei hatották át. Megvizsgáltam, milyenek tartják a magyar kultúrát, társadalmat, mennyire tartják élhető országnak hazánkat.

Számos esetben azt tapasztaltam, hogy a diákok nehezen nyílnak meg előttem, sokat gondolkoztak a válaszokon, próbáltak moderáltan maradni. Miután ez feltűnt nekem, arra kértem őket, hogy beszéljenek őszintén gondolataikról és benyomásaikról, mindent bizalmasan kezelek, és ez által kaphatok értékes és hasznos információkat. Többnyire hatásosnak bizonyult, igazán odaadón tárták fel a gondolataikat és érzéseiket.

Általánosan elmondható, hogy mind a 10 interjúalanyom élvezi az ittlétet. A társadalmi beilleszkedés is könnyedén ment számukra. A legkiemelkedőbb pozitívumok közé sorolták azt, hogy a nagyon szép a város, kellemes a környezet, kedvesek az emberek, jó a társaság. Ez nyilván csak a mikrokörnyezetükre mondható el. A magyar társadalomról alkotott vélemények néhány esetben összefüggtek az előzetes elvárásokkal. Voltak, akik kellemesen csalódtak, mások csupán beigazolódnak látták elképzeléseiket az országról.

A pozitív tényezőkkel kezdem az elemzést. Arra a kérdésre, hogy milyenek tartják a kultúránkat és a magyarországi embereket, kedves és néha mulatságos válaszokat kaptam. A 10 megkérdezett közül csupán egy tartja barátságatlanak a magyarokat általánosságban. Ennek oka az, hogy a tömegközlekedés és az iskolai ügyintézés során rossz bánásmódban részesült. Természetesen ebből még nem lehet levonni azt a következtetést, hogy egész népünk flegma és illemtelen, ám ez esetben sajnos ezt történt.

Ezt a példát leszámítva mindenki elismerően nyilatkozott a kultúránkról. Egy lány kiemelte, hogy számára a legszebb dolog, amit látott a magyar társadalomban, az a hazaszeretet. Ez a lány Romániában született, ott él és tanul. Egy március 15-i programon szembesül először azzal, hogy a magyarok milyen tiszteletteljesen emlékeznek meg a nemzeti ünnepen.

„Egész kicsi óvodások is voltak az ünneplő tömegben, akik rajzolt magyar zászlókat tűztek a szobrok elé. Nagyon megható volt. Nálunk nem nagyon van ilyen, én nem emlékszem ilyesmire a gyerekkoromból.”

Ez a nyilatkozat azért is meghatározó, mert egy külföldi diák úgy látja, hogy a magyar gyermekeket megtanítják az ünneplés kultúrájára. Hazájában ezek nem nyilvánultak meg efféle formákban. Más diákok a magyar nép közvetlenségét emelték ki. Egy török fiú azt hallotta az országról, hogy nagyon jó hely, megéri ide jönni. Ezen felbuzdulva választotta Magyarországot, azon belül is Eger városát. Úgy véli, ez teljes mértékben igaz. Azt állítja, ilyen kedves mosolyokat még otthon sem kapott, mint itt. Sokan említették azt, hogy nagyon könnyen megy az ismerkedés a férfiak és nők között, akadtak olyanok is, akiknek ez elsöre hihetetlenül szokatlan volt. Ezt is a társadalom előnyeként definiálta egy török hallgató. A török férfiak esetében ez lehet információ jellegű megnyilvánulás is, hiszen saját kultúrájukban nem olyan modern a szociológiai értelemben vett házassági piac, mint Magyarországon.

A külföldi hallgatók nem igazán nyilatkoztak olyan interkulturális negatív, illetve pozitív élményről, amely a nyelvismeretből fakadnak. A legtöbben úgy vélik, hogy a magyar lakosság általánosságban nem rendelkezik jó idegen nyelvi kompetenciákkal.

A kulturális klíma-modell kapcsán országunkat kedvezően sorolták be a külföldi hallgatók, egyértelműen HCC besorolást kapott. Saját kultúrájukat tekintve azonban nem volt ennyire egységes a válaszadás. Országonként ismertetem a besorolásokat. A török cserediákok abszolút a HCC kategóriába tartozónak tartják országukat. Úgy vélik, ez nagyobb mértékben jellemzőbb Törökországra, mint országunkra. A litván, román és belga cserediákok mind a hideg kulturális klímájú országok közé sorolták hazájukat, ezért is érzik itt jól magukat, felszabadultabbak az emberi kapcsolatok, bár néha zavarónak érzik, hogy másokkal kell osztozniuk a személyes terükön. Erre egy remek példa az, amikor egy litván hallgatót összeköltöztettek egy török hallgatóval. Problémák adódtak az együttéléssel, ugyanis a litván cserediák nem szokott hozzá, hogy mindenét megossza, társasági tulajdonként tekintszen bármire is az apartmanukban. Sem a saját dolgait nem szerette volna felajánlani közösségi használatra, s ő sem kívánt mások tulajdonához nyúlni.

Megfigyelhető a külföldi cserediákok esetében, hogy ők többnyire csak erasmusos hallgatókkal barátkoznak, velük töltik el szabadidejüket. Ritka az, hogy valaki a saját szakjáról ismerkedjen meg magyar hallgatóval. Természetesen erre is van példa. A művészeti képzésben részt vevők körében gyakoribb a magyar hallgatókkal történő barátkozás. Ennek legfőbb oka az, hogy ezeknek a képzéseknek a tanmenete eltér a szokványostól, sokszor órákon át alkotnak egy légtérben, gyakoriak az estébe nyúló órák is, ezáltal akaratukon kívül is sok időt kell eltölteniük a csoporttársak körében. Párhuzamba állítva a magyar hallgatókat, aktívabbnak bizonyultak a hazaiak a külföldiekénél az ismerkedés területén. A nyilatkozatokat megvizsgálva gyakoribb volt az anyanyelvű hallgatókkal történő ismerkedés. Két megnyilvánulást emelek ki ezzel kapcsolatban, az első egy külföldi, a másik egy magyar hallgatótól származik.

„Egy folyosón élünk a kollégiumban, így összeszoktunk. Kevés a tanóránk, így kevésbé ismerkedem a csoporttársakkal.”

„Szándékosan kerestem az anyanyelvűek társaságát, némi hátsó szándékkal: bíztam benne, hogy megoszt velem praktikákat, segít az ügyintézésben és a kommunikációban.”

Az interjúk harmadik szegmensének legutolsó kérdéssorozata a kultúrafogyasztási és művelődési szokásokra irányult. Megvizsgáltam azt, hogy milyen kulturális tevékenységeken vettek részt a mobilitási időszak alatt, látogattak-e kiállítást, színházat, mozit, múzeumot. Végezetül a benyomásokat térképeztem fel, ezáltal megismerve a hallgatók kulturális szemléleteit.

Általános tendenciának bizonyult a megkérdezettek körében az, hogy külföldön sokkal aktívabban vettek részt kulturális programokon. Ez abból fakad, hogy szeretnék megismerni a helyi nevezetességeket, továbbá a fogadó intézmény sok esetben biztosít kedvezményes belépőket egy-egy múzeumba, helytörténeti gyűjteménybe. Ezeket előszeretettel veszik igénybe a hallgatók. Volt olyan hallgató, akit nem érdekelt annyira pl. egy helyi múzeum, ám mégis megtekintette, hiszen kötelességének, vissza nem térő alkalomnak tekintette.

A művészeti/kulturális képzésben tanulók a legaktívabbak ezen a területen. Ez önmagáért beszél, hiszen nekik egyben szakmai fejlődést és gyakorlatot jelentenek a kulturális események. Leggyakrabban színházakba vagy vizuális művészeti kiállításra látogatnak el.

A városnézés és országjárás is fontos kulturális momentum, hiszen aktív szabadidő-eltöltést jelent, amely során művelődik az adott egyén. Ilyen tevékenységet mind a 20 megkérdezett tanuló végzett. A külföldi hallgatók Budapestet határozták meg a legnépszerűbb városnak. A szemeszter alatt ellátogattak országunk legfontosabb mű-

zeumaiba (Szépművészeti Múzeum, Múcsarnok, Ludwig Kortárs Művészeti Múzeum, Néprajzi Múzeum, Nemzeti Múzeum). Ezek a látogatások minden hallgatót érintettek, függetlenül a képzéseink tudományterületbeli behatárolásától. A magyar hallgatók is megtekintették a fogadó ország legfontosabb múzeumait, épületeit, ám itt nem volt annyira jellemző, hogy más városokba utazzanak ilyen okokból. Akiket motivált egy-egy kulturális intézmény megtekintése az ország egy másik térségében, azok saját költségeiken, saját szervezéssel látogatták meg az intézményt.

„Ravennában laktam, de nagyon érdekelt az Uffizi Galéria, ezért Firenzébe utaztam, hogy megtekintsem.”

Egy esetben előfordult továbbá az is, hogy egy külföldi hallgató magyar nyelvű szép-irodalmi könyvet vásárolt szuvenírként. A könyvvásárlás egyáltalán nem volt jellemző, egy fő kivétellel senki sem költött könyvekre, ennek érthető nyelvi okai vannak.

Egyértelműen mindenki gazdagodott a külföldi kulturális élményekből. Amit meglepőnek találok, az az, hogy színházba egy diák sem látogatott el. Ennek szintén nyelvi korlátai voltak, valamint alacsony az érdeklődés a színházak iránt a megkérdezett hallgatók körében.

Kiemelt kulturális eseménynek tartották az ESN által szervezett programokat a külföldi cserediákok. Itt leginkább nemzetközi esteken vettek részt, ahol mindenki bemutatja saját országát, elkészítette nemzeti ételeit. Ez egyben gasztronómiai ismeretbővítést is eredményezett. Fontos cserediákoknak szóló program volt az interkulturális tréning, amelynek során a kulturális különbségekből fakadó helyzetekre kellett reflektálni szituációs játékok formájában. Ez nagyon kedvelt programnak minősült, rendkívül hasznosnak találták.

Művészeti aspektusból megközelítve a témát leginkább az mondható el, hogy a nagynevű helyi alkotók munkáit tekintették meg a legtöbben. Kortárs művészeti alkotásokat ritkábban tekintettek meg, elsősorban a kulturális örökségek kerültek előtérbe. Ez mind a két csoportra jellemző. Kivételt képeznek a művészeti képzésben résztvevők, esetükben gyakori volt a kortárs vizuális művészeti kiállítások látogatása. Eltérő vélemények születtek körükben, akadt olyan, aki úgy vélte, hogy nagyon felszínesebb a kulturális élet és a művészet is (akárcsak maga a társadalom), és sokkal több szépséget látott az egyszerű népi kézművesek munkáiban, mint a kortárs képzőművészekéiben. A fogadó ország filmművészetének megismerése egyáltalán nem volt jellemző. Csupán egy lány foglalkozott a hazai filmipar remekeivel, de meg kell jegyeznünk, hogy mozgóképkultúra szakos hallgatóról van szó. Őt lenyűgözték a magyar rendezők, Jancsó Miklós az egyik legkedveltebb rendezőjévé vált. A televízió nézése sem volt jellemző, leginkább internetről tájékozódnak a hallgatók.

A kultúrafogyasztási szegmens összegzéseként elmondható, hogy mindkét csoport körében aktívabb kultúrafogyasztás jellemzőbb, mint az otthon töltött képzés ideje alatt. Az ösztöndíj összegéből nagyon keveset szánnak kulturálódásra és művelődésre. A művészeti tartalmak másodlagosnak bizonyulnak pl. a városnézéssel szemben. Általánosságban elégedettek az adott ország kulturális szolgáltatásaival, ám a magas kultúra iránt alacsony az érdeklődés.

9. A kutatás összegzése

Az interjúk elkészítésének befejeztével kialakult egy általános kép bennem a vizsgált csoportokról. A nyilatkozatok alapján elég erős differenciáltság jellemző a két csoportra, de természetesen hasonlóságokat is tapasztalhatok egy bizonyos mértékig. A szakirodalomból megismert motivációs tényezők a gyakorlatban is beigazolódni látszottak, hiszen hasonló elképzelések vezérelték a hallgatókat. A magyar diákok esetében elmond-

ható, hogy kicsit komolyabban veszik a hallgatói mobilitás megtervezését, mint külföldi társaik. A magyar hallgatóknál nagyon fontosak az anyagiak.

Általánosan kijelenthető, hogy a hallgatók többsége nem elégedett az ösztöndíj összegével. Különösebben nem küzdenek megélhetési problémákkal a hallgatók, ám sokszor saját forrásaikkal egészítik ki az ösztöndíjat. Magyarországot olcsónak tartják, míg a magyar diákok egyedül Romániát nevezték kevésbé drágának.

A nyelvtudás szintje nagyon meghatározó szerepet tölt be a mindkét csoport esetében. A legtöbb interkulturális probléma ebből fakad. A nyelvtanulás nem túl népszerű, az erre irányuló hajlandóságot meghatározza az előzetes nyelvismeret, a nyelvtanulások korábbi sikeressége és a hazai nyelvi képzési fejlettség. Abban mindenki egyetért, hogy a hallgatói mobilitás remek terepe a nyelvtanulásnak.

A hallgatói mobilitással töltött időszakot senki sem bánta meg, mindenki pozitívan emlékszik vissza rá, még ha szakmai fejlődéssel nem is nagyon járt a külföldi tanulmányok teljesítése. Itt említhető meg, hogy a Bologna-rendszer képzéseinek átjárhatósága kevésbé bizonyul sikeresnek a gyakorlatban. Nagyon sok esetben jár együtt a hallgatói mobilitás a képzési időszak meghosszabbodásával.

A kultúrafogyasztás kapcsán sokkal aktívabbak a hallgatók, mint a küldő országukban töltött félévek alatt. A külföldi tapasztalatot nagyra becsülik, minden tényezőt összevetve úgy gondolják a hallgatók, hogy az ösztöndíjas félévek alatt nagyon sokat tanultak, szociálisan érzékenyebbek lettek, elfogadóbban az idegen kultúrák iránt, valamint személyiségük is pozitív fejlődésen ment keresztül. Szívesen visszalátogatnának a megismert kulturális közegbe, ám fontos megjegyezni, hogy nem tanulmányi célokkal. A hallgatói mobilitási tevékenységbe való bekapcsolódást minden egyes hallgatónak ajánlják. Összegzésül az általam készített táblázatban mutatom be a legfontosabb jellemzőket.

Magyar		Külföldi
felelősegteljesebb gondolkozás	motiváció	"Az Erasmus egy buli."
kevésbé jó	nyelvismeret	jobb tendencia
jellemző	nyelvtanulás	kevésbé jellemző
nem jellemző	szakmai fejlődés	nem jellemző
külföldön aktívabb	kultúrafogyasztás	külföldön aktívabb
CCC	magyar kultúra besorolása	HCC
egyéneként eltérő	külföldi kultúra besorolása	egyéneként eltérő
anyanyelvűekkel jellemzőbb	társas interakciók	inkább cserediákokkal
erős, 10-ből 10 legalább egyszer hazautazott	honvágy	nem jellemző
elégedettek (kivéve az ösztöndíj összegével)	elégedettség	elégedettek
visszatérne	jövőkép	visszatérne
mélyült	szociális érzékenység	mélyült
intenzívebb	tanulás	másodlagos
sikeres	integrálódás	sikeres

6. ábra: Magyar és külföldi hallgatók összevetése tulajdonságaik alapján – saját szerkesztés

9.1. További lehetséges kutatási területek

Érdekesnek bizonyulhat a témában további kutatásokat folytatni. Különösen izgalmas lehet a felvidéki régiókba tartozó hallgatók mobilitási szokásainak és jellemzőinek vizsgálata. Ehhez hasonló kutatások most is zajlanak, sőt születtek is, Pusztai és Nagy kutatásai a partiumi területeket vizsgálták. Dusa kutatásai is fontosak ezen a téren.

Leginkább a kulturális tényezőkre lenne érdemes rávilágítani, érdekes összevetéseket lehetne készíteni a fogadó és a küldő országban megtapasztalt interkulturális tendenciák között. A motivációk felmérése továbbra is kiemelt szegmens maradna. Mintaként olyan külföldi hallgatók szolgálnának, akik Magyarországot választották célországként. Esetükben nagyon érdekes lehet a motivációk feltárása, a nemzeti tudat meghatározása és a szociológiai jellemzők bemutatása.

Kiemelt szerepet kaphatna a nyelvi szegmens vizsgálata és értékelése, hiszen a legtöbb külföldi hallgató nem tanulhat az anyanyelvén, ellenben a mobilitási időszak alatt lehetősége adódik erre. Ezekből mindenképpen levonhatóak interkulturális tapasztalatok is. A megkérdezettek válaszaival és a korábbi kutatások eredményeivel párhuzamot lehet vonni. A kutatás nagyobb mintát is felülolelhetne, hiszen kérdőíves lekérdezések formájában több hallgatótól is érkezhetnének válaszok. A kérdőíves lekérdezés eredményeit mélyinterjúkkal és diskurzuselemzéssel bővíteném ki.

További figyelemreméltó momentuma lehetne a kutatásnak az elméleti és történeti háttér alapján megismert adatok összehasonlítása a kapott eredményekkel. A felvidéki peregrináció története, alakulása, valamint a világháborúk okozta hatások megismerése is mérvadó.

10. Irodalomjegyzék

1. Andorka Rudolf (1982): *A társadalmi mobilitás változása Magyarországon*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest
2. Berács József (2010): *A Magyarországon tanuló külföldi hallgatóság összetétele*. Mobilitás Magyarországon – Bologna füzetek. Mobilitás Magyarországon - Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói. 15–21. p.
3. Fata Márta (2013): *Peregrináció – A külföldi egyetemjárás századai*. Rubicon 2013/1. 58–61. p.
4. Haraszi György (2013): *Kényszer-peregrináció az első világháború után*. Rubicon 2013/1. 62–65. p.
5. Hatos Pál (2006): *Nemzetközi hallgatói mobilitás: magyarországi helyzetkép*. <http://www.scholarship.hu/LinkClick.aspx?fileticket=1eAC6R7PhM%3D&tabid=144&language=hu-HU> letöltés ideje: 2013. november 12. 10:43:00
6. Hrubos Ildikó (2004): *Differenciálódás, diverzifikálódás és homogenizálódás a felsőoktatásban: Nemzetközi trendek – összetett folyamatok*, in: *Metodológia, társadalom, gazdaság*: In memoriam Bertalan László pp. 210–220.
7. Hrubos Ildikó (2006): *A 21. század egyetemete*, *Educatio*, 2006/4. pp. 665–683.
8. Kasza Georgina (2010): *Helyzetkép a nemzetközi hallgatói mobilitásról, Jellegetességek és problémák a Diplomás kutatás 2010 eredményeihez kapcsolódva* letöltés helye és ideje: http://www.tpf.hu/pages/books/index.php?page_id=35&books_id=210 2013 04.08.0:06
9. Kurucz Katalin (2010): *Nemzetköziesítés, mobilitás, közös képzések*. Mobilitás Magyarországon – Bologna füzetek. Mobilitás Magyarországon - Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói. 31–41. p.

10. Sarah A. Lanier (2007): *Foreign to familiar. A Guide to Understanding Hot – and Cold Climate Cultures.* Hagerstown
11. Manherz Károly (2010): *Mobilitás Magyarországon – Lehetőségek és teendők.* Mobilitás Magyarországon – Bologna füzetek. Mobilitás Magyarországon Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói. 7–8. p. letöltés helye és ideje: http://www.tpf.hu/pages/books/index.php?page_id=35&books_id=210 2013. 04.08. 0:06
12. Maróti Andor (2000): *A nyelvtudás szociális háttere.* *Educatio* 2000/4 718–729. p.
13. Marton Melinda – Paku Áron (2009): *Bologna-folyamat, hallgatói mobilitás, tandíj.* Képzés és gyakorlat = Training & Practice, 2009. (7.) 1-2. sz. 31–49. p.
14. OECD (2013): *Education at a Glance.* letöltés helye és ideje: [http://www.oecd.org/edu/eag2013%20\(eng\)--FINAL%20%20June%202013.pdf](http://www.oecd.org/edu/eag2013%20(eng)--FINAL%20%20June%202013.pdf) 2014. 01. 15. 14:50
15. Órsi Gábor (2011): *Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban.* Felsőoktatási műhely, 2011. 2. sz. 75–82. p.
16. Pongrácz Kornélia (2011): „És mégis mobil a Föld” - nemzetközi hallgatói mobilitás a 21. század elején. *Educatio*, 2011. (20. évf.) 2. sz. 284–286. p.
17. Pusztai Gabriella: *The Bologna Process as a Trojan Horse.: Restructuring the Higher Education in Hungary.* (Co-author: P Cs Szabó) *EUR ED* 40:(2) pp. 85–103. 2008.
18. Pusztai Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra.* Budapest, 2009. Új Mandátum Kiadó, 271. p.
19. Szögi László (2004): *A külföldi magyar egyetemjárás a kezdetektől a kiegyezésig.* ELTE EK
20. Teichler, U. (2007): *The Changing Role of Student Mobility.* http://portal.unesco.org/education/en/files/53904/11858759925Changing_role_student_mobility.pdf/Changing_role_student_mobility.pdf. letöltés ideje: 2013. 07. 06.
21. Tempus Közalapítvány (2013): *Erasmus infografika.* letöltés helye és ideje: http://oktataskepzes.tka.hu/pages/newsletter/index.php?page_id=542&groupId=9&newsId=2488 2014. március 16., 10:21:28
22. Tót É. (2005): *Magyar hallgatók külföldön.* *Educatio*, 2005/2. 302–319. p.

11. Bibliográfia

1. Andorka R. (1982): *A társadalmi mobilitás változása Magyarországon.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest
2. Babbie E. (1998): *A társadalomkutatás gyakorlata.* Balassa Kiadó, Budapest
3. Barakonyi Károly (2004): *Rendszerváltás a felsőoktatásban: Bologna-folyamat, modernizáció,* Akadémiai Kiadó, Budapest

4. Barakonyi Károly (2008): Bologna Hungaricum, in: Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában*, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. pp. 48–67.
5. BARAKONYI KÁROLY (2009): Bologna „Hungaricum”: Diagnózis és terápia, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
6. BAZSA GYÖRGY (2009): A MAB állásfoglalása a szakrendszer felülvizsgálata kapcsán, in: *A felsőoktatásban folyó többciklusú képzés első tapasztalatai*, Konferencia dokumentumok, NFKK Füzetek 3, AULA Kiadó, Bp. pp. 19–37.
7. BERÁCS JÓZSEF (2010): *A Magyarországon tanuló külföldi hallgatóság összetétele. Mobilitás Magyarországon – Bologna füzetek. Mobilitás Magyarországon - Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói.* 15–21. p.
8. BUKODI E.. (2002): *Társadalmi rétegződés, mobilitás.* In: Társadalmi helyzetkép. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 213–233. p.
9. CSIRIK JÁNOS – Palásti Kovács Béla (2009): *A bolognai rendszerű képzés hazai bevezetésének tapasztalatai*, in: *A felsőoktatásban folyó többciklusú képzés első tapasztalatai*, Konferencia dokumentumok, NFKK Füzetek 3. AULA Kiadó, Bp. pp. 61–66.
10. FATA MÁRTA (2013): *Peregrináció – A külföldi egyetemjárás századai.* Rubicon 2013/1. 58–61.p
11. ERDEI ITALA (2004): *Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében II. Teljes képzés – A határon túli magyar hallgatók magyarországi intézményekben.* Magyar felsőoktatás, 2004. 3. sz. 19–21. p.
12. ERDEI ITALA (2003): *Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében I. – A határon túli magyar hallgatók magyarországi részképzése.* Magyar felsőoktatás, 2003. 9-10. sz. 40–41. p.
13. Európai Charta: *A fiatalok részvételéről a helyi közösségek és régiók életében.* Európa Tanács 237. határozata
14. Eurostat and Eurostudent (2009): *The Bologna Process in Higher Education in Europe: Key indicators on the social dimension and mobility.* Available at: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/2009_Eurostat_Eurostudent_social_dimension_and_mobility_indicators.pdf. letöltés ideje: 2013. 07. 06. 14:06
15. Haraszti György (2013): *Kényszer-peregrináció az első világháború után.* Rubicon 2013/1. 62–65 p.
16. Hatos Pál (2006): *Nemzetközi hallgatói mobilitás: magyarországi helyzetkép.* <http://www.scholarship.hu/LinkClick.aspx?fileticket=1eAC6R7PhM%3D&tabid=144&language=hu-HU> letöltés ideje:2013. november 12. 10:43:00
17. Hrubos Ildikó (1999): *A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában,* Educatio füzetek, 224. Oktatókutatató Intézet, Budapest

18. Hrubos Ildikó (2004): *Differenciálódás, diverzifikálódás és homogenizálódás a felsőoktatásban: Nemzetközi trendek – összetett folyamatok*, in: *Metodológia, társadalom, gazdaság*: In memoriam Bertalan László pp. 210–220.
19. Sarah A. Lanier (2007): *Foreign to familiar. A Guide to Understanding Hot – and Cold Climate Cultures*. Hagerstown
20. Hrubos Ildikó (2006): A 21. század egyeteme, *Educatio*, 2006/4. pp. 665–683.
21. Kasza Georgina (2010): *Helyzetkép a nemzetközi hallgatói mobilitásról, Jellegzetességek és problémák a Diplomás kutatás 2010 eredményeihez kapcsolódva*. letöltés helye és ideje: http://www.tpf.hu/pages/books/index.php?page_id=35&books_id=210 2013 04.08.0:06
22. Kurucz Katalin (2010): *Nemzetköziesítés, mobilitás, közös képzések*. Mobilitás Magyarországon – Bologna füzetek. Mobilitás Magyarországon – Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói. 31–41 p.
23. Kozma Tamás (2008): *A bolognai folyamat, mint kutatási probléma*, in: Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.* pp. 10–27.
24. Kiss P. (2007): *Pillanatfelvételek a nemzetközi mobilitásról*. Felsőoktatási Műhely, 2007/1. 37–42.
25. Manherz Károly (2010): *Mobilitás Magyarországon – Lehetőségek és teendők*. Mobilitás Magyarországon – Bologna füzetek. Mobilitás Magyarországon Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói. 7–8. p. letöltés helye és ideje: http://www.tpf.hu/pages/books/index.php?page_id=35&books_id=210 2013 04. 08.0:06
26. Maróti Andor (2000): *A nyelvtudás szociális háttere*. *Educatio* 2000/4 718–729 p.
27. Maróti Andor – Liskói I. (2000): *Iskolaválasztás és mobilitás*. Új Mandátum Kiadó. Budapest
28. Marton Melinda – Paku Áron (2009): *Bologna-folyamat, hallgatói mobilitás, tandíj*. Képzés és gyakorlat = Training & Practice, 2009. (7.) 1-2. sz. 31–49. p.
29. Mobilitás könyvek sorozat: *“Honnan hova?”* - Az Európai Ifjúsági Hetek; 2003–2008
30. Órsi Gábor (2011): *Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban*. Felsőoktatási műhely, 2011. 2. sz. 75–82. p.
31. Pongrácz Kornélia (2011): *„És mégis mobil a Föld” – nemzetközi hallgatói mobilitás a 21. század elején*. *Educatio*, 2011. (20. évf.) 2. sz. 284–286. p.
32. Pusztai Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra*. Budapest, 2009. Új Mandátum Kiadó, 271 p.
33. Pusztai Gabriella – Szabó Péter Csaba (2008): *A bolognai folyamat recepciója Magyarországon*, in: Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.* pp. 68–85.

34. Pusztai Gabriella: *The Bologna Process as a Trojan Horse.: Restructuring the Higher Education in Hungary.* (Co-author: P Cs Szabó) EUR ED 40:(2) pp. 85–103. 2008.
35. Pusztai Gabriella (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban.* Budapest, 2011. Új Mandátum Kiadó, 307 p.
36. Pusztai Gabriella (2009) *A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra.* Budapest, 2009. Új Mandátum Kiadó, 271 p.
37. Pusztai Gabriella – Fináncz Judit (2004): *A negyedik fokozat iránti társadalmi igény megjelenése.* *Educatio* 4.
38. Rédei Mária (2005): *A hallgatói mobilitás földrajza.* Földrajzi közlemények, 2007. (131. [55.] köt.) 4. sz. 419–430. p.
39. Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: ki jut be? *Educatio* 2. 79–95.
40. Setényi J. (1995): *Az elitoktatás jelentésváltozása.* *Educatio* 1995/4. 627–638. p.
41. Szemerszki Marianna (2006): *Hallgatók a tömegesedés időszakában.* Nemzetközi kitekintés. *Educatio*, 2006/4: 736–752.
42. Szemerszki Marianna (2009): *Az Eurostudent felmérés magyarországi kapcsolódásai,* NFKK Füzetek 2. AULA kiadó Bp. pp. 42–70.
43. Szögi László (2004): *A külföldi magyar egyetemjárás a kezdetektől a kiegyezésig.* ELTE EK
44. Tarnay I. (2005): *Külföldön tanuló magyar diákok jellemzői.* *Educatio* 2005/2. 417–423.
45. OECD (2013): *Education at a Glance.* letöltés helye és ideje: [http://www.oecd.org/edu/eag2013%20\(eng\)--FINAL%20%20June%202013.pdf](http://www.oecd.org/edu/eag2013%20(eng)--FINAL%20%20June%202013.pdf) 2014. 01. 15. 14:50
46. Teichler, U. – Volker, J. (2001): *Mobility During the Course of Study and After Graduation.* *European Journal of Education.* 2001 December. 443–458.
47. Teichler, U. (2007): *The Changing Role of Student Mobility.* http://portal.unesco.org/education/en/files/53904/11858759925Changing_role_student_mobility.pdf/Changing_role_student_mobility.pdf.
48. Teperics Károly (2003): *Határmenti együttműködések Északkelet- Magyarország középfokú oktatásában.* In Süli-Zakar, István (ed) i.m. pp. 112–120.
49. Tót É. (2005): *Magyar hallgatók külföldön.* *Educatio*, 2005/2. 302–319. p.
50. Veroszta Zsuzsanna (2009): *A bolognai folyamattal kapcsolatos hallgatói értékek a nemzetközi dokumentumokban,* NFKK Füzetek 2. AULA Kiadó, Bp. pp. 8–41. p.
51. Veroszta Zs. (2010): *Felsőoktatási értékek – hallgatói szemmel.* A felsőoktatás küldetésére vonatkozó hallgatói értéksturkrúrák feltárása. PhD-értekezés. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/506/1/veroszta_zsuzsanna.pdf.

12. Mellékletek

12.1. Interview questions – Students from abroad:

1. Which country do you come from?
2. What is your primary language?
3. What's your field of study?
4. What's your level of study?
5. How long have you been in Hungary?
6. Why did you choose this country?
7. Have you ever studied Hungarian language? Does it seem like a complicated or an easy language to you?
8. How would you describe Hungarian culture? What's your opinion about its traditions?
9. What do you enjoy most about Hungarian culture?
10. What are, in your opinion, the most significant differences between your culture and Hungarian culture?
11. Do you spend more time with Hungarian students or other foreign students?
12. What do you think about the attitude of Hungarians?
13. Based on your experience, would you come back to Hungary in the future?
14. Do you think that your student mobility activity deepened your understanding of other cultures?
15. What's your opinion about the education system of EKC?
16. Are you satisfied with your mobility scholarship?
17. What is your greatest experience in the mobility programme?
18. What are your experiences about integration to Hungarian education?
19. How did you find help in urgent questions? (in connection with education, health issues etc.)
20. Did you visit museums, exhibitions, cinemas, theatre?
21. What do you think about Hungarian arts?
22. Do you have a favourite Hungarian artist?
23. How often did you take part in cultural activities?
24. What were the most significant cultural activities?
25. To sum up, are you satisfied?

12.2. Interjúkérdések – magyar hallgatók

1. Melyik országból származol?
2. Mi az anyanyelved?
3. Milyen területen tanulsz?
4. Milyen képzési szinten veszel részt?
5. Mennyi időt töltöttél el a fogadó országban?
6. Miért választottad ezt az országot?
7. Tanultad a fogadó ország nyelvét? Nehéznek vagy inkább könnyűnek tűnt?
8. Hogyan írnád le a fogadó ország kultúráját? Mi a véleményed a hagyományairól?
9. Mi tetszik a leginkább a fogadó országod kultúrájában?
10. Véleményed szerint melyek a legszembetűnőbb különbségek a magyar és a fogadó ország kultúrája között?
11. Cserediákokkal vagy anyanyelvi diákokkal töltesz több időt?
12. Mi a véleményed a fogadó ország társadalmának magatartásáról?
13. Az élményeidre építkezve visszatérnél még a jövőben a célországodba?

14. Érzed-e azt, hogy a hallgatói mobilitás program során elmélyült más kultúrák iránti szociális érzékenységed?
15. Segített a hallgatói mobilitás program abban, hogy a szociális érzékenységed elmélyítse?
16. Mi a véleményed a fogadó ország oktatási rendszeréről?
17. Elégedett vagy az ösztöndíjad összegével?
18. Mi a legjobb élmény, ami a program alatt veled történt?
19. Mik az észrevételeid a külföldi oktatásba való integrációról/beépülésedről?
20. Hogyan találtál segítséget sürgős helyzetekben (oktatás, egészségügy stb.)?
21. Látogattál múzeumot, kiállítást vagy mozit?
22. Mi a véleményed a magyar művészetről?
23. Mi a véleményed a fogadó országod művészetéről?
24. Van kedvenc magyar származású művészed?
25. Milyen sűrűn vettél részt kulturális eseményeken?
26. Összegzésül, elégedett vagy?

Drogfogyasztáshoz kapcsolódó prediktív rizikótényezők vizsgálata főiskolások körében

VAD ANNA

Szociálpedagógia (BA), III. évf.

Szociálpedagógia tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. Hadnagy József tanszékvezető főiskolai docens

1. Bevezetés

A főiskolás éveim alatt több helyen végeztem önkéntes munkát, mert nagyon fontosnak tartom azt, hogy ne csak a könyvekből, hanem a gyakorlatból is tudást merítsünk a szakma teljes elsajátításához, és megismerjük testközelből azokat a célcsoportokat, akikkel a későbbiek folyamán is dolgozni fogunk majd. Így mint kortárssegítő is kapcsolatba kerültem sok főiskolás hallgatóval, ami segített abban, hogy ne csak a saját élet-helyzetemből, élményeimből tekintsek a múltó főiskolás évekre.

Mint főiskolai hallgató, és mint lassan felnőtté váló gyermek, nap mint nap átélem én is a felnőtté válás időszakának kihívásait, mint sok más kortársam. Ebben a változó életszakaszban nehéz jó megoldásokat találni úgy, hogy megőrizzük a boldogságra, örömeire való képességünket, szem előtt tartva az életminőséget hosszútávon megalapozó értékeket a pillanatnyi, múltó sikerekkel szemben. Sokféle lehetséges megoldási alternatíva közül tudunk választani, mely a konstruktív életvezetés kialakítását segíti, hiszen a változó kor napról napra egyre több lehetőséget tár fel előttünk. Ennek nyilván vannak előnyei, azonban hátulütői is. A lehetőségek tárháza sok esetben csalogató és biztonságot kínáló, de tudni kell az egyénnek választani, dönteni, mérlegelni, önmagát aktív, cselekvő módon megvalósítani. Ez azoknál az embereknél, akik bizonytalan énképpel rendelkeznek, társaik által befolyásolhatóak, új környezetbe kerülnek, ahol új kihívásokkal kell szembenézniük, nem olyan egyszerű feladat. A főiskolai hallgatók,

mire belerázódnak a főiskolai létbe, már küszöbén állnak az önálló élet megkezdésének, családalapításnak, a munka világába való integrálódásnak. Így vannak olyan fiatalok, akik inkább a visszahúzódást választják, vagyis egyre később hagyják el a biztonságot nyújtó felsőoktatási iskolarendszert, amely időt és javakat biztosít mindaddig, míg a személy készen nem áll arra, hogy felnőtt életet éljen. A főiskolai lét olyan életforma, amely sokkal kötetlenebb, erősen befolyásolt a kortársak által, a személyiség még nem elég stabil, az értékorientációk is még formálódnak. Az identitásformálódás sok krízissel jár, amelyet sokszor társas közegben próbálnak megoldani, s előfordul az is, hogy egészséget károsító megoldási alternatívákhoz fordulnak. Az egyik egészségkárosító megoldási technika a tudatmódosító szerek használata, vagyis a drogfogyasztás.

Ez a jelenség napjainkra egyre nagyobb számú esetet ölel fel, ami nagy valószínűséggel csak nőni fog az elkövetkezendő évek során. Azonban minden jelenség kapcsán nem csupán a jelent, hanem a múltbéli eseményeket is vizsgálnunk kell. Drogfogyasztó személyek élettörténetét vizsgálva több elmélet is megszületett, amelyek a drogfogyasztás kialakulásával összefüggésben a személyek életében jelen lévő, drogfogyasztásra hajlamosító tényezőket állapított meg. Több kutató (Rácz 1988; Gerevich 2001; Pikó 2007) írt ebben a témában, és végzett megfigyeléseket. Ezek a kutatók megállapították a hajlamosító tényezők között olyan elemeket, amelyek előrejelző értékkel rendelkeznek, vagyis prediktívek lehetnek egy személy drogfogyasztásának kialakulására. Azonban kevés kutatás áll rendelkezésre a felsőoktatási intézményekben tanulók drogfogyasztásra hajlamosító prediktív tényezőkben való érintettségéről. Így dolgozatom célja az, hogy feltárjam a főiskolások prediktorokban való érintettségét.

A téma megfelelő körbejárásához dolgozatomban kitérek a hazánkban ma jelenlévő drogok fajtáira, illetve arra, hogy milyen rendező elvek alapján sorolják őket kategóriákba, csoportokba. Ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, mely tényezők jelentenek veszélyt a drogfogyasztás kialakulása szempontjából; szociológiai és pszichológia nézőpontokból is megvizsgáljam a jelenséget. Megnézem, hogy melyek a rizikótényezők, és azok közül melyek rendelkeznek a drogfogyasztást előrejelző, vagyis prediktív értékkel. Majd bemutatom a fenti ismeretekre alapozó kutatás körülményeit, eredményeit, melyet főiskolások körében végeztem.

2. Elméleti háttér áttekintése

2.1. Drogok csoportosítása

A drogok, vagyis azok a szerek, amelyek hatásukat a központi idegrendszerben fejtik ki, több szempont szerint is kategóriákba sorolhatók. (Gelsei et. al. szerk. 2004) A legelterjedtebb formája, amelyet a törvényi meghatározásokban is használnak, a *legális és illegális* megnevezés. Azonban ez a meghatározás nem tartalmazza a kémiai vegyület központi idegrendszerre gyakorolt hatásának következményét. Az, hogy mely szerek tartoznak a kategóriákba, az adott társadalomtól, kultúrától és az aktuális szabályozástól függ. Sokszor használatos kifejezés még a *természetes és szintetikus* drogok megnevezés. Ez a két kifejezés sok tévhitet szül az emberek fejében. Azonban az előző és a mostani kifejezés sincs összefüggésben a drog veszélyességével. A természetes anyagok – amelyek a természetben megtalálhatóak – éppen olyan veszélyesek, mint a mesterséges anyagok. Azonban ma már sok természetes anyagot is elő tudnak állítani laboratóriumi körülmények között, mint például az LSD-t. Sok mesterséges anyagokról pedig az a gondolat ragadt meg a köztudatban, hogy kevésbé veszélyesek, mint a természetes anyagok, hiszen azokból már ki vannak vonva a szennyező anyagok. Használatos kifejezés még a *kemény*, illetve *lágú* drog megnevezés. Ez a holland drogpolitikai gyakorlatból származik.

zik. Mivel 1976-ban azt a döntést hozták Hollandiában a döntéshozók, hogy a kannabiszszármazékok (marihuána, hasis) fogyasztását enyhébb bírálás alá vonják arra hivatkozva, hogy a kannabisz kisebb valószínűséggel alakít ki függőséget, illetve egészségügyi és társadalmi kockázata lényegesen alacsonyabb, mint más drogoké, amelyek nagyobb valószínűséggel alakítanak ki függőséget.

A legelfogadottabb megnevezéseket a drogok központi idegrendszerre gyakorolt hatása alapján alkották meg. Ezek alapján beszélhetünk stimulánsokról, *depresszánsokról* és *hallucinogén* anyagokról.

„*Stimulánsoknak* nevezzük azokat a szereket, amelyek elsődlegesen stimulálják, gyorsítják, izgatják a központi idegrendszer működését.” (Gelsei et. al. szerk. 2004, 125.) A legális szerek közül ide sorolandó a koffein és a nikotin, míg az illegálisak közül az amfetaminszármazékok, az ecstasy és annak rokon vegyületeit, illetve a kokaint. A stimuláns szerek kellemes, izgatott, esetleg eufórikus állapotot idéznek elő. Nyitottabb, közlékenyebb, beszédesebb lesz, könnyebben alakít ki kapcsolatot másokkal a felhasználója. A szer fogyasztásával jelentkező fizikai tünetek egyike az álmatlanság, csökkenő étvágy. A szer fogyasztásával megjelenő fokozott élénkség és aktivitás ellenére, amikor elmúlik a szer hatása, depressziós hangulat, levertség, fásultság lesz úrrá a fogyasztón. Ezt egyfajta „visszacsapó” hatásnak is nevezik. Ez a fajta „visszacsapó” dinamika a szer újabb fogyasztására sarkalhatja annak fogyasztóját.

A *depresszánsok* azok a tudatmódosító szerek, amelyek nyugtató hatással rendelkeznek. Ezek a szerek oldják a gátlásokat, csökkentik a szorongást, növeli a fogyasztó önértékelését, bágyadtságot és eufórikus állapotot, „flash érzést” idéz elő. Depresszáns hatású legális szerek: az alkohol, a különböző nyugtatók, a szorongást oldó szerek, az altatók. Illegális szerek az ópium és származékai, vagyis a morfium, a heroin, a kodein és a metadon. Ezek mindegyike igen súlyos lelki és testi függőséget alakítanak ki. Hiszen a depresszánsok használóinak problémamegoldásába beépül az, hogy e szerek segítségével lépjen túl a problémái által generált feszültségeken. (Gelsei et. al. szerk. 2004)

A harmadik csoport a *hallucinogének* csoportja, amelybe általában a szerves oldószereket, az LSD-t, a pszilocibin hatóanyagú úgynevezett mágikus gombákat, a meszkalint, a fenciklidint soroljuk. Ezeknek a szereknek elsődleges hatásuk az, hogy megváltoztatják a gondolkodást és az észlelés normális folyamatait. Ezen felül olyan észleléseket is megjeleníthet, amelyek a valóságban nincsenek. Ezek a hallucinációk. A hallucinogének hatása, hogy a tapintás, hallás, látás érzékletei megváltoznak, erős hallucináció, kedélyállapot ingadozása, én-ézés és realitás elvesztés. (Gelsei et. al. szerk. 2004)

Azonban ezeken a „klasszikus” kábítószer mellett ma már beszélünk kell a drogok két másik igen veszélyes fajtájáról, a *designer drogokról* és a *herbálról*.

Magyarországon a rendszerváltás után megjelentek olyan újfajta anyagok, melyek hatásai leginkább az illegális MDMA (3,4-metiléndioxi-N-metamfetamin) és amfetaminszármazékokhoz hasonlítanak. Azonban ezeknek az anyagoknak kémiai szerkezete más. A beazonosított kábítószer kémiai szerkezetét meghatározták, ezek az új szerek azonban nem azzal a kémiai szerkezettel rendelkeztek, mint a már beazonosított kémiai szerek, így ezek legálisnak minősültek. Ezeket a szereket többnyire az interneten keresztül árulták olyan szerekként feltüntetve, melyek nem alkalmasak emberi fogyasztásra, pl.: növényvédőszer, illatosító anyag, fürdőszó. Amikor felismerték a szervezetre gyakorolt hatásukat, ezek a szerek is tiltólistára kerültek. Azonban megindult egy kémiai alapokon nyugvó harc, hiszen a laboratóriumokban kémiai úton kicsit változtattak az alapvegyületen – amely így nem volt rajta a tiltó listán –, s máris létrejött egy új kábítószer. Ezek a szerek azért veszélyesek, mert nem lehet tudni, mit tartalmaznak, és mivel ezek új vegyületek, az emberi szervezetre, pszichére gyakorolt hatásuk is ismeretlen, illetve a rövid és hosszú távú kockázataik sem ismertek. Ezek az úgynevezett *designer drogok* (*BenzoFury*, *Mephedrone*, *Methylone*, *Mefedronil*, *Mielankola*, *MDPV*, *MP4*, *4-MEC*,

Pentylone, Pentedrone). Az ecstasy is designer drognak számított a 80-as években, illetve 2011. januárig pedig a mefedron is, azonban idővel sikerült felismerni a hatóanyagát, vagyis az MDMA-t. (Gelsei et. al. szerk. 2004)

A *herbál* kifejezés pedig általában valamilyen szintetikus kanabinoid vegyülettel átítatott növényi törmeléket jelent. Leginkább füstölőként vagy pot-pourriként árulják webshopokban vagy herbál shopokban. A termékek emberi fogyasztásra nem alkalmasak. A herbál hatóanyaga mindig valamilyen szintetikus vegyület, azonban ennek is mindig változtatják a molekulaszervezetét, hogy legális maradjon. Korábban a legelterjedtebbek a JWH-származékok voltak. Leggyakrabban cigarettába tekerve vagy vízipipával szívják be a füstjét. Hatásai leginkább a marihuánához hasonlítanak. A hatása intenzívebb, viszont rövidebb ideig tart, mint a fű esetén. Hatására szív- és érrendszeri problémák jelentkeznek úgy, mint a magas vérnyomás, emelkedett pulzus, rosszullet, hányás, erős fejfájás. Fogyasztása hatására olyan pszichés problémákról számolnak be, mint a rossz közérzet, szorongás, düh, félelem, paranoid gondolatok, agresszív készletések.

A hétköznapi nyelvhasználatban különböző elnevezésű drogok jelennek meg. Például a kristály elnevezés is megjelenik, mert kinézetre kristályos, porszerű anyagok ezek a drogok. Leggyakrabban nazálisan, vagyis orrba felszippantva, illetve szájon át vagy intravénásan használják. Ezek is kémiai úton kerülnek előállításra, s előállítóik folyamatosan változtatják az alapvegyülethez adagolt gyököket.

Mára már láthatjuk azt, hogy milyen nagyszámú kémiai vegyület milyen sokféle módon képes befolyásolni az agyunkban lejátszódó kémiai folyamatokat. A drogok fajtáinak csoportosítására tehát ezeket a fogalmakat használják leginkább. A kutatásom eredményeinek bemutatásához a legális és illegális kifejezést fogom használni, mert a köztudatban ez terjedt el leginkább a jogi szabályozások miatt.

Eddig a tudatmódosító szerekről és azok hatásairól írtam, most azonban nézzük meg, hogyan gondolkodik a szociológia a drogfogyasztásról.

2.2. A szociológia gondolkodása a drogfogyasztásról

A drogok használata már nagyon régóta az emberiség életéhez köthető cselekvés. Régen azokat a növényeket, amelyeknek nyugtató, kábító hatása volt, szertartások részeként, nyugtatóként, fájdalomcsillapítóként használták. Majd élvezeti szerré vált. Problémaként az 1960-as években lépett fel hazánkban. Fogyasztásának megakadályozására büntetőjogi intézkedéseket tettek, és devianciaként értelmezték az ezután már illegálisnak nevezett szerek fogyasztását. De hogyan is gondolkodtak a devianciáról a történelem során?

Devianciaként kezdetekben leginkább a bűnözést és az öngyilkosságot említették. Sok elmélet született annak magyarázatára, hogy hogyan alakul ki a deviáns viselkedés. Voltak pszichológiai és biológiai megközelítésű magyarázatok. Ilyen például Lombroso (1870) bűnözésemélete, amely azt mondta, hogy az ember koponyaformájából meg lehet állapítani, hogy bűnözővé válik-e vagy sem.

Kretschmer (1921) elmélete szerint a testalkat ad magyarázatot a deviáns viselkedésre. Sok olyan elmélet született, amely a deviáns viselkedés kialakulásának okát az egyének személyiségébe beágyazott tényezőkből vezették le, vagy külső, fizikai jegyek meglétéből következtettek. Ezeket az elméleteket komoly bírálatok érték, s rávilágítottak hiányosságokra is. A legfontosabb kritika az volt, hogy, ha kimerítő választ akarnak adni a deviáns viselkedés megjelenésére, akkor társadalmi jellegűnek kell lenniük, vagyis a deviáns viselkedést abban a kulturális és társadalmi kontextusban kell vizsgálni, amelyben előfordul.

A devianciaszociológiai elméletek az eddigi hiányosságokat áthidalva értelmezik a devianciát, azonban nem tagadják az addig feltárt valós neurobiológiai és pszichológiai

összefüggéseket. Tehát azt nevezhetjük deviáns magatartásnak, amikor az egyén szembe száll a társadalom vagy egy közösség által elfogadott normákkal. (Pikó 2007) Azonban felmerülhet a kérdés, hogyan alakul ki az egyéneken belül az, hogy a közössége által elfogadott normákkal szembe szálljon. A következőkben Durkheim és Merton anómiaelmélete választ adhat a kérdésre.

2.2.1. Durkheim és Merton anómiaelmélete:

Ez a két elmélet dolgozatomban szempontjából azért fontos, mert magyarázatot adnak a társadalom és a deviancia közötti hatásmechanizmusokra. Durkheim a társadalom érték- és normarendszerének egymásra gyakorolt hatásában vizsgálta a társadalomban bekövetkező folyamatokat, változásokat. Durkheim (1897) azt mondja, hogy a társadalom gyors változásai norma és érték zavart okoznak, ami egy magas fokú bizonytalanságot, krízist okoz az emberek számára. Ez maga az anómias állapot, amely állapotban a társadalom tagjai nagyobb gyakorisággal reagálnak deviáns viselkedéssel. Merton (1930) új anómiafogalmat és -elméletet alkotott, amely szerint az anómia az az állapot, amikor a társadalom által elfogadott célok nem lehet a társadalom által elfogadott eszközökkel elérni. Az anómias helyzet erősebb a társadalom kedvezőlenebb helyzetű rétegeiben, tehát ott a deviáns viselkedés gyakorisága nagyobb. Merton a deviáns viselkedést több típusra osztotta. Ebből egyik csoportot a *funkcionalisták* alkotják, akik elfogadják az általánosan vallott értékeket és a megvalósításuk hagyományos eszközeit, függetlenül attól, hogy tudnak-e érvényesülni vagy sem. A *ritualisták*, akik elfogadják a társadalom által diktált szabályokat, azonban már elvesztették azok értékeit. Tehát ők a szabályokat a szabályok kedvéért követik. A *lázádok*, akik sem a szokásos értékeket és a szokásos eszközöket sem fogadják el. A régi értékeket újakkal akarják felváltani, aktívan fellépve a társadalmi rendszer átalakításáért. Végül az utolsó kettőt kiemelném, az *újítókat* és a *visszahúzókat*. Az újítók azok, akik a célokot elfogadják, de meg nem engedett eszközöket alkalmaznak azok eléréseért. Illetve a visszahúzókat, akik a célokot és az eszközöket is elutasítják, de a lázáddal szemben visszahúzódként a társadalomtól.

Ez a két elmélet napjainkban is aktuális, hiszen gyors társadalmi változások mennek végbe igen rövid idő alatt, amiből egyfajta krízisállapot alakul ki az emberekben. A mai posztindusztriális társadalomban olyan materiális értékek váltak elfogadottá, amelyek eléréséhez leginkább a magas társadalmi réteghez tartozóknak van eszközük. Ez a „jólét”, ami az anyagi javakon túl az egészség, barátság, lelki béke, bizalom, szabadság, ön-megvalósítás megléte vagy hiánya. Ezeket az anyagi javakon túlmutató értékeket nevezük posztmateriális értékeknek, amelyek a posztmodern korról párhuzamosan váltak fontossá. (Hegedűs 2001) Ezekben az anómias állapotokban kialakul egy akut feszültséghelyzet, amelyet leginkább azon személyek tudnak adekvátnan leküzdeni, akiknek a problémamegoldó technikájában benne van a késleltettség, vagyis hogy a pillanatnyi kellemetlenségeket elviselik a jövőbeli előnyökért, illetve ellen tudnak állni a pillanatnyi csábításnak a később bekövetkező kellemetlenségek tudatában. A kedvezőtlen társadalmi helyzetben lévők számára egyre távolibbak lesznek ezek a célok, értékek, majd belekerülnek egy olyan élethelyzetbe, ahol a nézeteikben és tevékenységeikben a jelen gondjai nagyobb ösztönzést jelentenek, mint a jövő veszélyei és reményei.

A következőkben a konfliktuselmélet választ adhat arra, hogy honnan eredeztethetőek a társadalomban kialakuló értékválságok, változások.

2.2.2. Konfliktuselmélet:

Hiszen a konfliktuselmélet más szemszögből közelítette meg a devianciát. A társadalomban bekövetkező értékválságokat a hatalom egyenlőtlen elosztására vezetik vissza. Úgy gondolták, hogy a társadalmakban a hatalmat azon személyek, intézmények

birtokolják, akiknek érdekük a társadalmi rend fenntartása. Így azoknak a körét is ők alakítják ki, akik részesednek a hatalomból. Ez által vannak olyanok, akiket kizárnak a hatalomból való részesedésből. Ez azért fontos, mert a társadalmi egyenlőtlenségek befolyásolják a társadalomban élő egyének jövőperspektíváját. Ha az egyének jövőperspektívája nagyon kedvezőtlen képet mutat, akkor az egyénekben egy krízis alakulhat ki. Ha ezt a krízist nem tudja a társadalmi normáknak megfelelően kezelni, akkor annak az egyik magyarázata az lehet, hogy a társadalom nem készítette fel a változásokra, illetve a hatalom eloszlásának változására. Így a hatalommal nem rendelkezők nonkonformista magatartást mutathatnak, tehát vagy nyílt harcok alakulnak ki, vagy pedig a hatalomtól való elfordulást választják. (Demetrovics szerk. 2007)

Azonban ahhoz, hogy a későbbiekben ezt az elméletet hasznosítani tudjuk, választ kell kapni arra a kérdésre, hogy milyen folyamat által alakul ki az egyénben a kedvezőtlen jövőperspektíva, amely az egyén számára kedvezőtlen következményekkel jár.

2.2.3. A racionális döntés elmélete:

Az anómia- és a konfliktuselmélet szerint is az egyének döntést hoztak jóllétük érdekében. A racionális döntés elmélete – amely eredetileg közgazdaságtanhoz tartozó, célracionálitást feltételező absztraktabb modell volt – mondhatni képletszerűen segít megérteni az egyének és a társadalom különböző szinterei között zajló interakciókra adott egyéni válaszokat. Tehát a racionális döntés elmélete azt mutatja meg, hogyan válik egy társadalmi egyenlőtlenségre adott válasz az egyén szempontjából racionálissá.

A racionális döntés elméletének kiindulópontja, hogy minden ember racionális döntéseket hoz. Ez azonban nagyban eltér a valóságtól, hiszen mindennapjainkban is tapasztalunk olyan döntéseket, amelyek egy adott helyzetben nem racionálisak. Az elmélet logikája szerint a racionális döntések az elsődlegesek. A logika szerint ahhoz, hogy meg tudjuk hozni a racionális döntéseket, fel kell sorolni a nem racionális döntési lehetőségeket is, hogy megbizonyosodhassunk racionalitásunk valóságáról. Ezért az elmélet a döntéseket három kategóriába sorolja. Léteznek *racionális*, *kvázi racionális* és *nem racionális* döntések.

De mi alapján lehet eldönteni, hogy melyik cselekvésről beszélünk a három közül? Ha ábrázolni akarnánk a modellt, a középpontban egy elméleti emberkép-konceptió (a racionálisan választó ember) és egy módszertani csomag van, a módszertani individualizmus. Ami egy mondatban azt jelenti, hogy „elvileg minden társadalmi jelenségre, szerkezetükre és változásaikra individuumok terminusaiban, azaz egyéni jellemzők (vágyak és lehetőségek, vélekedések és meggyőződések, döntések és cselekvések) figyelembe vételével adható tudományos magyarázat.” (Csontos szerk. 1998, 9)

A személy elsőnek felméri a helyzetet, amelynek konstrukciójából állít fel választási alternatívákat. Majd annak függvényében választ, hogy számára mely lehetőség jár a legtöbb nyereséggel. Így saját, szubjektív szemszögéből racionálisnak tűnő cselekményeket hajt végre, amelyeket a környezete vagy racionális cselekménynek, vagy pedig nem racionális cselekvésnek fog megítélni. Így létrejön irracionális és kvázi-racionális cselekvés.

A kvázi-racionális cselekmények esetében a cselekvő tudatosan nem méri fel az alternatívákat és ezek várható következményeit, szükségleteire vonatkoztatva nem mérlegeli e következményeket, és tudatosan nem törekszik az optimális alternatíva kiválasztására. Azonban a külső megfigyelő szempontjából az általa feltérképezhető alternatívákat figyelembe véve az egyén az optimális alternatívát valósította meg. Nem racionális cselekvés az olyan cselekvés, amely nem tekinthető racionális cselekvésnek sem a cselekvő egyén, sem a külső megfigyelő szempontjából.

A nem racionális cselekvések, amelyeknek közvetlenül vagy közvetve nem motívuma valamilyen szükséglet. Ilyen esetekben a cselekvő személynek nem a lehetsé-

ges következmények mérlegelésére vonatkoztatva döntenek. Ezek alapján elmondható, hogy racionális cselekvések az úgynevezett „káros szenvedélyek” által motivált cselekvések, az indulati cselekvések és a bevett szokások által motivált cselekvések.

Bizonyos cselekvések rövid távú következményeiket figyelembe véve tűnhetnek ésszerűen indokolhatóaknak, vagyis ha elvonatkoztatunk a hosszú távú következményektől, tűnhetnek racionális cselekvéseknek. Ezzel szemben hosszútávon érvényesülő következményeiket is figyelembe véve, az általunk elfogadott értelmében véve lehetnek nem racionális cselekvések. Az ilyen cselekvések valahol a kvázi-racionális cselekvések és a nem racionális cselekvések határán helyezkednek el. Tehát azok a cselekmények nevezhetők kvázi-racionális cselekménynek, amelyeknek rövid távú hatásai a racionalitást, hosszú távú hatásai pedig az irracionálitást tükrözik.

A cselekvések motivációja általában szükségletorientált vagy szükséglet előfeltételét megteremtő motívum, azaz instrumentális motívum. Ha tehát az egyén cselekedeteinek motivációja a szükségletkielégítés, akkor egy olyan helyzetben, ahol szükségletének kielégítése akadályozva van eszközhiány miatt, az egyén háromféleképpen viselkedhet: normakövető lesz, vagyis konformista; bűnelkövető lesz, vagyis újító, vagy pedig semlegesén fog viselkedni, vagyis visszahúzó.

A racionális döntés elméletének előrejelző szerepe van a társadalomtudományokban, hiszen egy racionálisan cselekvő ember személyét állítja a középpontba, az őt körülvevő lehetőségekkel és befolyásoló tényezőkkel. Ha ismerjük a racionalitást torzító tényezőket (rövidlátás, akaratgyengeség, vágyteljesítő gondolkodás, kognitív torzítások [Csontos szerk. 1998, 21–22]), és ismerjük a racionális döntéshez szükséges elemeket, illetve képletet, akkor ki tudjuk számolni a nem racionális embertípus racionális döntését.

Tehát összességében elmondhatjuk, hogy a szociológia a drogfogyasztást a deviáns viselkedés egyik megjelenési formájaként értelmezi. A társadalom oldaláról megközelítve ad választ a drogfogyasztásra úgy, hogy a társadalom és a drogfogyasztás kapcsolatát vizsgálja a társadalomban meglévő értékek, normák és hatalomeloszlás mentén. Ezen tényezők mentén gondolkodó, bemutatott elméletek alapján elmondható az, hogy a társadalomban lévő javakból kevésbé részesülő személyek kilátástalanabbnak látják élethelyzetüket, nem látják elérhetőnek a boldoguláshoz szükséges társadalom által biztosított eszközöket. Ezért elfordulnak a társadalomtól, amelyet a társadalom többsége szempontjából nézve irracionális módon tesznek (káros szenvedélyek), azonban saját élethelyzetükből és szükségleteikből kiindulva a rövid távú hatásait nézve ezeknek az irracionális cselekvéseknek, mégis racionális cselekvéseknek mondhatóak. Ezek az irracionális cselekvések (káros szenvedélyek) az egyének adaptációi egy kialakult vagy kialakított, az életüket érintő társadalmi helyzetre.

Ezek alapján csak azok a személyek körében lenne megfigyelhető a deviáns viselkedés (káros szenvedélyek), akik a társadalmi javakból nem vagy kevésbé részesednek. Azonban a társadalomban olyan egyének is alkalmazzák ezt az adaptációs módszert, akik a társadalmi javakból, hatalomból kedvezőbben részesednek. Tehát ha a kábító szerek fogyasztása egy szükségelt orientált adaptációs folyamat, akkor a társadalmi javakból kedvezőbben részesedő személyeknek nem társadalmi változásokhoz kell adaptálódniuk, hanem a társadalom más alrendszerében bekövetkező változásokhoz.

2.3. A személyiség szerkezete

Kutatásom szempontjából azért fontos megvizsgálni a személyiség szerkezetét, mert választ adhat a nem társadalmi változásokhoz köthető adaptációs folyamatokra.

Egy megfigyelhető jelenség társadalmunkban, hogy fiatal korban rohamosan megnő azoknak a száma, akik valamilyen illegális szert fogyasztanak (Pikó 2005). Ez a szám a serdülőkor elmúltával bizonyos mértékben csökken. Az illegális szert kipróbáló fiatalok

között vannak olyanok, akik élménykeresési vágyuk készítésére próbálják ki az illegális szereket, vagy olyanok, akik rendszeres használóivá válnak ezeknek a szereknek, és nem csupán serdülőkorukat kíséri végig ez a jelenség, illetve olyanok, akik ki sem próbálják ezeket a szereket. A társadalmi struktúrát és változásokat figyelembe véve adhatunk magyarázatokat erre a jelenségre. Azonban a szociológiai megközelítésű devianciaelméletek sem vetik el azt a felvetést, hogy a személyiség meghatározó tényezője annak, hogyan adaptálódunk a társadalmi változásokhoz, illetve társadalmunk szerkezetéhez. Mivel többféle adaptációs magatartást figyelhetünk meg környezetünkben, így felmerül a kérdés, hogy milyen folyamatok alakítják ki adaptációs mintázatainkat.

A személyiség szó alatt az egyének „tulajdonságának egy olyan rendszerét értjük, amely dinamikusan alakul, amely a személy jellegzetes viselkedés-, gondolat- és érzésmintáit hozza létre” (Juhász-Takács szerk. 2009, 127). A személyiségjellemzők kapcsolatban állnak egymással, befolyásolják egymást. A személyiség folyamatosan változik, a változás alakulása pedig a világhoz való viszonyulásban, az egyénre jellemző, ismétlődő cselekményekben, gondolatokban és érzésekben jelenik meg. A személyiséggel kapcsolatos kérdések megválaszolására több elméleti típus is született. Vannak a *leíró elméletek* (Hippokratész, Galénosz, Kretschmer, C.G. Jung, Eysenck), amelyek elsősorban azt vizsgálják, hogy milyen elvek alapján írható le az egyének személyisége, illetve hogy milyen tulajdonságok mentén különböztethetők meg az emberek egymástól. Ezen felül vannak olyan elméletek, amelyek a személyiség változását vizsgálják. Ezeket *dinamikus elméleteknek* (S. Freud, E. Erikson, Adler, Hartmann) nevezzük. (Juhász-Takács szerk. 2009)

A személyiség leírását és változását kutató szakemberek egy része azt feltételezte, hogy az egyének bizonyos változók, dimenziók mentén különböznek egymástól. Az embereket pontozhatjuk egyes vonásaik, más néven tulajdonságaik mentén, mint például, hogy mennyire rendszeretőek, vagy mennyire agresszívok. Majd ha tisztában vagyunk azzal, hogy a vonásokkal milyen mértékben leírható az egyén személyisége. Az emberekre jellemző vonásokat eleinte a különböző ingerekre adott válaszaik alapján sorolták kategóriákba. Az első legbefolyásosabb vonáselméleti kutató Allport volt. Allport és munkatársai 18000 olyan szót találtak, amelyek az emberi viselkedés jellegzetességeit írják le (Juhász-Takács szerk. 2009). Ezek után csökkentettek a szavak számán, azonban még mindig akkora elemszám állt rendelkezésükre, amivel nem lehetett dolgozni. Ezért a többi kutató már a faktoranalízis módszerét alkalmazta.

2.3.1. Hans Eysenck kétdimenziós személyiségelmélete:

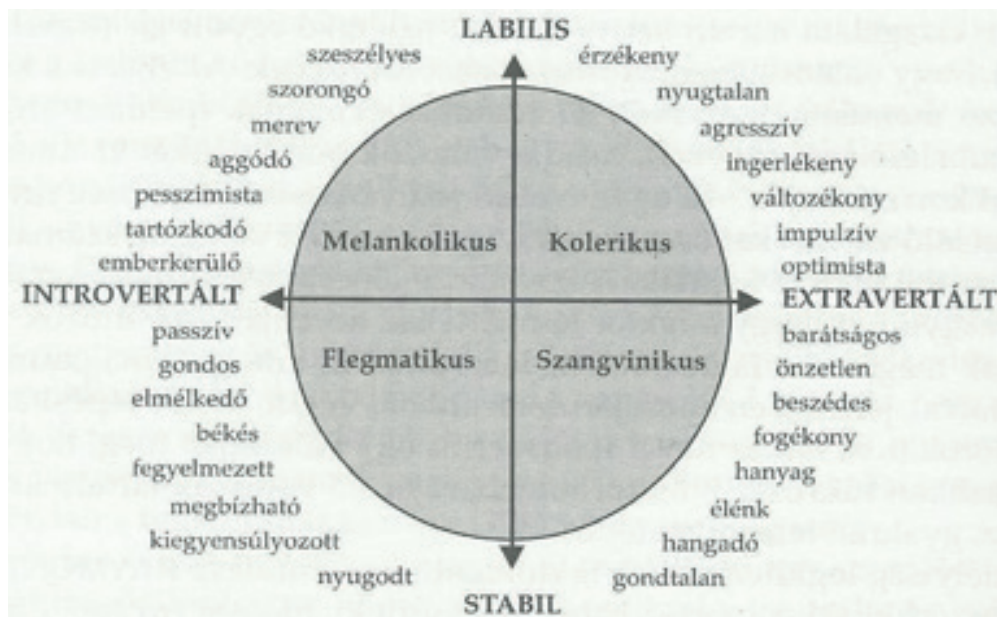
Kutatásom szempontjából azért fontos ez az elmélet, mert segítségével leírható a tudatmódosító szerek fogyasztására hajlamos egyének személyisége.

A brit Hans Eysenck (1947) is a faktoranalízis módszerét választotta vonáselmélete kidolgozásához, azonban ő modellje alapjául a már jól átgondolt, személyiségvonásokra vonatkozó elméletekből indult ki. Hippokratész és Galénosz tipológiáját, valamint Jung gondolatait elevenítette fel. Úgy gondolta, hogy a Hippokratész és Galénosz által felállított négy típust megkaphatjuk két „szupervonás” magas, illetve alacsony értékének kombinációjaként. A két dimenzió közül az egyik az introverzió és extroverzió páros, a másik pedig az érzelmi stabilitás és labilitás mentén kerül értelmezésre.

Az introverzió–extroverzió dimenziója azt mutatja meg, hogy a személy mennyire társaságkedvelő, mennyire élénk, mennyire keresi az izgalmakat és a szereplési lehetőségeket, illetve hogy a párkapcsolatban mennyire domináns. Az extrovertált dimenzió inkább a kifelé fordulás, izgalomkeresés, élmény- és társaságkeresés, élénkség, dominancia, kompetencia. Alapvetően impulzivitás és/vagy szociabilitás tulajdonságokkal jellemezhető. Az introverzió dimenzió inkább a befelé fordulás, magánykedvelés, erős

érzelmi élet, társasági passzivitás, állandósági és biztonsági igényt, nyugalomra és támogatottságra vágyást, meggondoltságot, némi önbizalomhiányt jelent.

Az érzelmi stabilitás–labilitás dimenziója azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire képes kiborulni vagy olyan negatív érzelmeket átélni, mint a szorongás, levertség, elkeseredettség, harag. Egy személy mindkét dimenzión bárhol elhelyezkedhet a két végpont között.

1.ábra: Hans Eysenck kétdimenziós elmélete (Juhász–Takács szerk. 2009, 134)

Később kibővítette modelljét még egy dimenzióval, amely a patológiás esetekre vonatkozott. Úgy gondolta – Pavlov elméletére alapozva –, hogy a patológiás esetek mögött az idegrendszer organikus elváltozásának okai állnak. Illetve Pavlov elméletéből azzal is egyetértett, hogy az idegrendszer alapvetően két agyi tevékenységet végez, a serkentést és gátlást. Amelynek mértéke alapvetően függ a személyiség beállítottságától, vagyis hogy mennyire introvertált és extrovertált. Ebből arra lehet következtetni, hogy a psichoaktív és depresszív tünetekkel járó szerek az idegrendszer két alapvető funkciójára hatnak, vagyis a gátlásra és a serkentésre. Ami azzal jár, hogy növeli az introvertáltságot és az extrovertáltságot, amely következtében a személyek számára azzal a „nyereséggel” jár, hogy az inkább introvertált személyiségek sokkal szociálisak lesznek csökkentve a gátlásukat. Illetve a már inkább extrovertált személyek élménykeresését pedig kielégíti azzal, hogy még jobban oldódnak a gátlások, vagy depresszív tünetek lépnek fel. Azok esetében, akik inkább introvertált típusúak, az a gondolat él, hogy ha egy szer a jóból még jobbat tud kihozni, létrehozni, akkor őket is eljuttatja a normális viselkedés szintjére.

2.3.2. Cloninger temperamentum- és karaktermodellje:

Cloninger (1987) temperamentum- és karaktermodellje a személyiség és a környezet közötti interakciók hatásmechanizmusainak értelmezése által jobban megérthetővé válik az egyes személyiségjegyek és a drogfogyasztás közötti kapcsolat.

A modellről elmondható, hogy a személyiség legátfogóbb és legkidolgozottabb koncepciója a mai temperamentumelméletek között, mely a személyiségalakulás biológiai és környezeti tényezőinek hatását, kölcsönhatását egyaránt figyelembe veszi. A modellt Rózsa Sándor és munkatársai könyve alapján mutatom be.

Cloninger négy temperamentum- és három karakterfaktor segítségével írja le a személyiség főbb jellemzőit. Úgy határozza meg, mint amelyek genetikailag egymástól független és bejósolható interakciós mintákat jelentenek a környezeti ingerek specifikus tényezőire adott adaptív válaszokban. A karakter azon egyéni különbségeket mutatja, melyek a temperamentum, a családi környezet és egyéni élettapasztalatok interakciónak eredményeként fokozatosan alakulnak ki az élet során. A négy temperamentumfaktor az ártalomkerülés, az újdonságkeresés, a jutalomfüggőség és a kitartás. Az ártalomkerülés a viselkedés gátlásának öröklött mintázata, ami megfigyelhető a passzív elkerülő magatartás gyakori megnyilvánulásaiban, a bizonytalanságtól való félelemben, az idegenekkel szemben megnyilvánuló féltékenységben, valamint a gyors kifáradásban. Az ilyen hajlammal fokozottan jellemezhető egyének óvatosak, féltékenyek, súlyosabb esetben kifejezetten aggódalmasak vagy szorongóak. Ezzel szemben akikre az alacsony ártalomkerülés a jellemző, azok inkább optimisták, gátlásoktól mentesek, ellazultak, magabiztosak.

A magas újdonságkereséssel jellemezhető személy jó esetben lehet ugyan a kíváncsiság által motivált, és bátran explorálja környezetét, máskor inkább ingerlékeny és impulzív, ekkor nem annyira a jutalom megközelítése, mint inkább a monotónia és a frusztráció vagy a potenciális büntetés aktív elkerülése a célja. A Cloninger által fokozottan jutalomfüggőnek nevezett emberek érzékenyek mások szociális elismerésére, fokozottan igénylik azt, szélsőséges esetben szinte függenek azoktól. Ennek fényében lehetnek együttérzők és segítőkészek, vagyis mindenképpen a fokozott kötődési szükséglet vagy a szociabilitás bizonyos jegyeit mutatják. A kevésbé jutalomfüggő személyek érzelmi értelemben véve függetlenebbek a szociális környezetüktől. (Rózsa et. al. 2005)

A negyedik temperamentumfaktor a kitartás. A magas kitartású személy ambiciózus, szorgalmas, eltökélt, perfekcionista, szemben az alacsony kitartásúval, aki inaktív, könnyen feladja a cselekvést, és általában alulteljesítő.

Cloninger ikervizsgálatok eredményeire alapozva leírta, hogy a négy temperamentumfaktor genetikailag homogén és független egymástól. Utalást tesz arra is, hogy az általa meghatározott négy temperamentumfaktor összefüggésbe hozható az ókori típusokkal: az ártalomkerülés a melankolikussal, az újdonságkeresés a kolerikussal, a jutalomfüggés a szangvinikussal és a kitartás a flegmatikussal.

Személyiségmodelljében a négy temperamentumfaktor mellett három karakterfaktorot tételez fel. A karakterfaktorok főként a self és az azt körülvevő külső világ kölcsönhatásának folyamatában formálódnak. A selfalakulás során az önmagunkhoz, a társainkhoz és a tágabb értelemben vett környezetünkhöz való viszonyulásunk jelenik meg. A karakterfaktorok egyéni különbségei – a temperamentum öröklött tényezői mellett – a családi környezet és az egyéni élettapasztalatok interakciói által alakulnak ki.

Az első karakterfaktor értelmezése mentén a személy mint autonóm individuum jelenik meg (önirányítottság faktora), a második faktor az egyénnek a társadalomba, az adott kultúrába való integrálódását jelzi (együttműködés faktora), míg a harmadik faktor az egyén kapcsolódását mutatja a világhoz, az univerzumhoz (transzcendencia-élmény faktora).

Az *önirányítottság* mértéke arra utal, hogy a személy mennyire képes céltudatosan és eredményesen, tetteiért felelősséget vállalva élni az életét. A magas önirányítottsággal rendelkező személyek továbbá jó önfogadással, önbecsüléssel rendelkeznek, konstruktívak, hatékonyak, vezetői szerepre alkalmasak, személyiségük jól integrált.

Az *együttműködés* karakterfaktor a társas elfogadást, segítőkészséget, együttérzést, empátiát és lelkiismeretességet hordozza magában. Ha az alkalmazkodási zavarok felől közelítjük a dimenziót, akkor az alacsony pontértéket elérő személyek intoleránsak, mások iránt közömbösek, bosszúvágyóak, és önérdéktől vezéreltek.

A *transzcendenciaélmény* faktor az, ami a spiritualitással asszociálódó karaktervonásokat képvisel. Vagyis a spirituális étellel és a transzperszonális azonosulási képességgel vagy készséggel kapcsolatos attitűdöket foglalja magába. Ide tartozik az önmagunknak való megbocsátani tudás, a transzperszonális azonosulás (a természettel, az univerzummal), a spirituális elfogadás. (Rózsa et. al. 2005)

2.3.3. Erikson-féle fejlődélmélet

Az előző két vonásmélelet képessé teszi a segítő szakembereket arra, hogy a velük szemben ülő személyt bizonyos reakciói, megnyilvánulásai, tulajdonságai alapján egy rendszerbe tudjuk elhelyezni, és meg tudjuk érteni őt. A személyiség interakciók által válik megismerhetővé, így interakciók által formálható is. Személyiségünk, testünk növekedésével együtt folyamatosan fejlődik. Erikson úgy gondolja, hogy az ösztönökre építve segíti az egyént a fejlődésében úgy, hogy bevezeti az adott kultúrába, olyan eszközöket és technikákat biztosítva a számára, melyekkel az a változó körülmények között is képes alkalmazkodni. Személyiségünk fejlődése nem áll meg a serdülőkor végével, hanem egy egész életen át tartó folyamatként értelmezi. A személyiség fejlődését különböző szakaszokra bontotta. Minden fejlődési szakasznak megvan a maga jellegzetessége, de minden szakaszra jellemző az, hogy központi kérdésként jelenik meg az énazonosság más néven identitás keresése. Azonban minden fejlődési szakaszban más és más fejlődési elvárásnak kell megfelelnie, amelyek intrapszichés és szociális tényezők egymásra hatása révén konfliktust generál az egyénben. Ezen konfliktusok sikeres leküzdése szolgálja a fejlődés útját. A fejlődési szakaszoknak meghatározott sorrendje van, amelyben ha elakadása van az egyénnek, vagyis nem képes hatékony konfliktusmegoldó stratégiát alkalmazni, akkor regresszió következik be. Minden életszakasz váltáskor pszichoszociális krízist, konfliktust élünk meg, melyek tapasztalatai segítik a következő fejlődési szakasz sikeres megoldását.

Erikson (Cole és Cole 2003) felosztása az adott korra jellemző krízisek és elérendő értékek alapján történik.

1. *Bizalom vagy bizalmatlanság*: csecsemőkor – a remény kialakulásának ideje. Előszörban az anyai gondoskodás függvénye. Az anya azt a meggyőződést alakítja ki gyermekében, hogy képes szervezni és kielégíteni a csecsemő szükségleteit, és reményt nyújt a babának, mely az ösztönös biztonságérzés alapja, az ősbizalom kialakulása. Ha a gyermeknek elhanyagoltságot kell megélnie, azt tehetetlen harag, kivédhetetlen fájdalom élményeként jelenik meg, és megrendül a bizalom. Korai pszichés zavarok, szenvedélybetegségek, pszichotikus állapotok a következményei. A remény és ősbizalom társadalmi szinten a vallásban jelenik meg.
2. *Autonómia vagy szégyen, kétely*: kisgyermekkor – az akaratő kialakulásának ideje. A szakasz megjelenését a kisgyermekkorai képességek fejlődése váltja ki, mint érett izomműködés, mozgás, beszéd, megkülönböztetés képessége, a mozgástér korlátozásai, a szülő tiltásai, az igen-nem, jó-rossz, helyes-helytelen, enyém-tied szókapcsolatok használata kijelöli a gyermek számára a határokat. A korszak központi problematikája központi kiválasztás ambivalenciája: megtartás-elengedés. A megtartás a későbbiekben lehet erőszakos visszatartás, korlátozás vagy megfelelő gondozói minta. Az elengedés válhat az ellenséges indulatok korlátlan szabadjára engedésévé vagy egy „hadd legyen” típusú higgadt életszemléletté. A korszak kedvező kimenetele a jóakarát és akaratosság megfelelő arányának kialakulása. A túlkontrolláltság vagy az önkontroll elvesztésének érzése a szégyenre és kételke-

désre való tartós hajlamot alapozza meg. A szégyen abból az érzésből fakad, hogy kiszolgáltatottan állunk bíráló tekintetek előtt, a kétely pedig abból, hogy mások jó- vagy rosszindulatával kapcsolatban vagyunk bizonytalanok. Ha az autonóm választás igénye erős elutasítással találkozik, a gyermek kényszeres ismétlés és ellenséges lelkiismeret rabjává válik. Ez későbbiekben kényszerneurózishoz, hátról fenyegető titkos üldözőkre vonatkozó paranoiához vezethet. Az autonómia és a saját akaraterő társadalmi intézmények szintjén a jogban, a törvényes rendben, az igazságszolgáltatásban jelenik meg.

3. *Kezdeményezés vagy büntudat*: a játék kora – a szándék kialakulásának ideje. A 3-4 éves gyermek érteni kezdi, milyen szerepeket várnak el tőle szülei, játékában megjeleníti a felnőttek világát. A korszak eredménye, hogy kezdeményezővé válik kapcsolataiban és tevékenységében. Képes céljai felé törekedni büntudat és büntetéstől való félelem nélkül. Felfedezi a nemek közötti különbséget. Nemisége a családban megvalósított és integrált nemi szerepek alapján bontakozik ki, a fiúk orientációját a kezdeményező, fallikus-behatoló viselkedés, a lányokét a vonzó külső és anyai befogadó minta teljesíti ki. Ebben a korban alakul ki a lelkiismeret. A korszak negatív kimenetele lehet a büntudat, amely későbbiekben az elfojtás konfliktusához, pszichopatológiához, hisztériás tagadás, általános gátlás, szexuális impotencia vagy túlkompenzáló exhibicionizmus, pszichopata gátlástalan viselkedés felé vezethet.
4. *Teljesítmény vagy alacsonyabbrendű érzés*: iskoláskor – a kompetencia kialakulásának ideje. A gyermek megtanulja, hogy képessé válik a produktív tevékenységre, teljesítményre. A szakasz veszélye az elégtelenség, alacsonyabbrendűség érzése. Ez abból eredhet, hogy készségeinek színvonalát vagy társas helyzetét nem érzi kielégtetőnek. A másik veszély, hogy a gyermek túlságosan meg akar felelni. Ilyenkor a gyermek akkor érzi magát értékesnek, ha kemény munkát mutat fel a referens személyek előtt, azonban ez később teljesítményszorongáshoz vezethet.
5. *Identitás vagy identitáskonfúzió*: a serdülőkor – a hűség kialakulásának ideje. A serdülők elsősorban szociális identitásukat igyekeznek megszerezni. Az identitás, vagyis önazonosság érzése. A hűség, az önmagához való belső koherencia, egy értékrendszerhez való ragaszkodás (pálya, életmód, világnézet). A szerelem az identitás megszilárdulásának eszköze, ahol az idealizált társ tükrében fedezheti fel önmagát. A szakasz veszélye a szerepkonfúzió, vagyis a serdülő nem képes saját identitását jól meghatározott szerepek mentén alakítani, nem tud elköteleződni. A serdülők bizonytalanságukban gyakran kortárscsoport felé fordulnak, ugyanakkor ellenségeiket sztereotipizálják, előítéletre hajlamosak. Amennyiben az elutasítás a társadalom felé irányul, akkor bűnözés, deviancia felé irányulhatnak.
6. *Intimitás vagy izoláció*: a fiatal felnőttkor – a szerelem kialakulásának kora. Az identitás megszilárdulása lehetővé teszi azt az önfeladást, melyet a bensőséges párkapcsolatok, barátság, szenvedélyes együttlét megkíván. A szerelem az elkötelezettség kölcsönössége. A fiatal felnőtt képes az intimitás és szolidaritás érzéseire, képes társkapcsolatokra. A szakasz veszélye az izoláció, a szociális elszigetelődés, amely súlyos infantilis fixációhoz, karakterproblémákhoz, irracionális félelmekhez vezethet.
7. *Generativitás vagy stagnálás*: az érett felnőttkor – a gondoskodás kialakulásának ideje. Az érett felnőttnek szüksége van a „fontos vagyok, szükség van rám” érzésre. A generativitás pedig az új nemzedék létrehozásának és irányításának képességét foglalja magában, ami a gondoskodás képességét alakítja. A gondoskodás az utódokon kívül a társadalmi, anyagi, kulturális értékek létrehozása és megőrzése. A szakasz kudarca a stagnálás és unalom érzése, a kényszeres álintimitás. A generativitás kudarcai a következő nemzedékben jelennek meg.

8. *Integritás vagy kétségbeesés*: az idősor – a bölcsesség kialakulásának ideje. A bölcsesség vagyis a tapasztalatok megőrzése és továbbadása. A szakasz célja az integritás, amely felhalmozódott tudás, elfogadható megértés, érett döntés. Ez alakítja érzelmi integrációnkat. Elfogadjuk a múltat, és nyitottak vagyunk a jelen megélésére, elfogadva azt. A bölcsesség tárgyilagossága és az élettél való aktív törődés a fő jellemző, azonban már a halál gondolata is foglalkoztatja az ebben a korszakban járókat. A szakasz veszélye az integráció hiányából eredő halálfélelem és kétségbeesés, ami szenilis depresszióhoz, hipochondriához, paranoid gyűlölethez vezethet.

Tehát láthatjuk azt, hogy a személyiség leírása lehetséges egyes vonások mentén. A vonáseleméletek segítségével leírhatók egyes személyiségtípusok. Ezek a személyiségtípusok, illetve a személyiség változásaival és a változást elősegítő erővel foglalkozó eleméletek segítségével pedig megérthetjük, hogy egyes történések milyen hatást váltanak ki a személyekből. A következő fejezetben pedig megnézhetjük azt, hogy egyes társadalmi szerveződések milyen hatással vannak a személyiségre.

2.4. Csoporthatások szerepe a drogfogyasztás kialakulásában

A drogfogyasztás tekintetében a serdülőkor kitüntetett szerepet élvez a többi fejlődési szakasz közül. Számos adat szolgál ennek megerősítésére. A felnőtt lakossághoz képest a serdülők nagyobb számban dohányoznak még az olyan országokban is, ahol a társadalomban visszaszorult a dohányzás; mint például az USA-ban. Leggyakrabban a dohányzás kipróbálása a 12-13 életév közé tehető, míg a kábítószer kipróbálása inkább a 15-16 éves korra jellemző (Pikó 2001). A serdülőkorra jellemző az, hogy keresik a lehetőségeket felnőtt identitásuk kialakítására, amelynek egyik adaptációs lehetősége a felnőtt világot szimbolizáló dohányzás, alkohol, drog kipróbálása. Ezeket a tevékenységeket általában nem egyedül, hanem csoportos tevékenységként végzik a fiatalok, mintegy beavatási szertartás részeként. Azonban nem csak a változó kori bizonytalanságokhoz való adaptációs folyamatként értelmezhető a fiatalkori drogfogyasztás.

Életünket és annak alakulását nagyban meghatározzák azok a csoportok, amelyeknek részesei lettünk és leszünk. Mindannyian tagjai vagyunk kisebb és nagyobb létszámú csoportoknak. A társadalom felőli elvárások, normák, célok a csoport által közvetítődnek irányunkba, amelyek egy része az egyénekhez kötődik, másik részük pedig a társadalom számára fontos. Ez mind befolyásolja az egyének viselkedését. A csoport fogalmáról szűkebb és tágabb értelemben is beszélhetünk. Tágabb értelemben „a csoport egymással kapcsolatban álló emberek, vagyis egyéni interakciók együttese” (Juhász-Takács szerk. 2009, 180). Szűkebb értelemben a csoportot speciális jellemzőik alapján lehet meghatározni. Ilyen a „viszonylagos tartósság, amely az emberek közötti kapcsolatokban érvényesül, a folytonosság, ami a közösen végzett tevékenységekre jellemző, a csoporttagok elképzelése a csoportról, amely az összetartozás és a hagyományok erősítését szolgálja, a szervezettség, amely az emberek csoportban történő feladatfelosztására, alá-főlé rendeltségi viszonyokra vonatkozik” (Juhász-Takács szerk. 2009, 180). Így tehát mindannyian tagjai vagyunk tágabb (diákok, akiket a hasonló életkor és a tanulási tevékenység köt össze) és szűkebb értelemben (család) vett csoportoknak. A csoportoknak több típusa van. A csoportokat típusaik szerint feloszthatjuk. Így alap, belső szerkezet, létszám és speciális jellemzők szerinti felosztásról beszélhetünk.

2.4.1. Alaptípusú csoportok általános jellemzői

Az alaptípusok szerint beszélhetünk elsődleges (primer) és másodlagos (szekunder) csoportokról. Az elsődleges csoport általában kis létszámú, a tagok között közvetlen érintkezés a jellemző, vagyis minden tag közvetlenül, könnyedén tud kommunikálni a

másikkal. Leginkább tartós kapcsolatok és a tagok közötti tevékeny együttműködés alakulnak ki. Az elsődleges csoportban a főleg a személyes érzelmek válnak dominánssá. „A primer csoportok létrejöttében fontos, hogy az egyének valamilyen okból közvetlen kapcsolatba, ismeretségbe kerüljenek egymással, és létrejöjjön az interakció” (Juhász-Takács szerk. 2009, 181). A gyermek és a felnőtt személyiségét, illetve szociális természetét az elsődleges csoportok alakítják, formálják. Leginkább a primer csoportok segítségével veszi át a társadalom által elfogadott értékeket és viselkedésmintákat, normákat. Azonban ahol a társadalmi elvárásoknak megfelelő viselkedésmód is kialakulhat, ott a társadalmi célokkal ellentétes is, mint például egy bűnöző, deviáns csoport elvárásainak való megfelelés. Ez a jelenség megfigyelhető a primer csoportok hatásmechanizmusában is.

Az elsődleges csoportok alatt 3-25 fő közötti létszámról beszélünk. Ha egy csoport létszáma 25 fő felé emelkedik, akkor meghíúsul a szemtől szemben történő kommunikáció, egyfajta centralizálódás, vagyis differenciálás indul el, ami által a csoporttagok között nőnek a távolságok és a csoporttagok csoporttal szembeni igényei sem lesznek kielégítve, vagyis a tagok meglegedettségi szintje is változni fog.

A 25 főnél nagyobb létszámú csoportokat már másodlagos csoportoknak hívjuk, amelyekre a fentiekén túl még az jellemző, hogy nincsen közvetlen kapcsolat, nincsenek személyes érzelmek. Ilyen az iskola, az oktatási intézmények, a nagyvállalatok. A primer, illetve a kiscsoportok tagjai nemcsak személyes kapcsolatba, hanem kölcsönös függésbe is kerülnek egymással. A közös célokkal és „mi-tudattal” rendelkeznek, vagyis a primer csoportokban erős a közös összetartozás érzése és a közös attitűdök, a csoportidentitás, a csoporthoz tartozás belső élménye. A normákat, értékeket, szokásokat, hagyományokat közösen hozzák létre, a csoportfolyamatok spontán szerveződnek, mint például a baráti társaságokban is.

2.4.2. Primer csoportok hatásmechanizmusai

Az elsődleges primer csoport a család. A család az elsődleges színtér, amely közvetíti a társadalom elvárásait, szabályait, viselkedési normáit a gyermek felé működése által. Az első interakciók a családon belül a gyermek és az anya között történnek meg, már születése előtt. Interakciónak nevezünk minden a társas térben lezajló, kölcsönös, egymáshoz viszonyított verbális és non-verbális kommunikációt. Ez alapján az anya már akkor interakcióban van gyermekével, amikor még az nem született meg. Az anya életmódja hatással van gyermeke biológiai, neurobiológiai és lelki fejlődésére. Így a gyermek születése előtt már kialakulnak a csecsemőben olyan diszfunkciók, amelyek későbbi élete során akadályt jelentenek fejlődése szempontjából. Ilyen például az anya deviáns magatartása, amely következménye lehet a koraszülés, hiperaktivitás, illetve az, hogy a gyermek egyfajta testi függőséggel jön a világra. Hiszen az anya által fogyasztott illegális és legális kábító hatású szerek bekerülnek az anya, ezáltal a gyermek vérellátásába is, ezzel kialakítva a gyermekben is egyfajta testi függőséget a kábító hatású szer iránt.

A gyermek születése után a szülők nevelési stílusa, a család dinamikája és annak fenntartása érdekében tett cselekmények nagyban befolyásolják a gyermek világról alkotott képét, és a megfelelő adaptációs minták létrejöttét. Úgy gondolom, hogy az autoriter és permisszív szülői nevelés negatív hatással van a gyermek énképére, ami által nagyfokú bizonytalanság alakul ki benne, amely éniidentitásának keresése későbbi szakaszában teret enged a kortársak negatív magatartásformáló hatásainak.

A gyermekben adaptációs minták kialakulását befolyásolják az emberi tapasztalatok mint szociális megerősítések. Ilyen szociális megerősítés például az elfogadás, a dicséret, mások figyelme vagy elutasítása, rosszallása vagy a mosoly. Ezek pozitív, illetve negatív visszacsatolásként erősítik meg a gyermek viselkedését vagy annak a felnőttnek a viselkedését, akinek a magatartási modelljét utánozza a gyermek. Vagyis, a gyermek

nem csak saját tapasztalatain keresztül képes adaptációs folyamatok elsajátítására, hanem mások viselkedésén keresztül is. Ezt a folyamatot behelyettesítő (vikariáló) megerősítésnek nevezzük. Ez azonban teret enged a nem adekvát adaptációs lehetőségek alkalmazására, vagyis ha például a gyermek lát egy erőszakos, agresszív cselekményt a televízióban vagy akár családi keretek között, amelyet eltűrnek vagy legrosszabb esetben meg is jutalmaznak, akkor az a gyermek számára is lehetséges megoldási alternatívaként jelenik meg. Így bekövetkezhet az, hogy látja egyik családtagja szenvedélyes cselekményeit, szokásait, amelyet beépíthet későbbi élete során.

2.4.3. Szekunder csoportok hatásmechanizmusai

A kortársak leginkább serdülőkorban jelentenek veszélyt a szerfogyasztás kialakulásában. Ugyanis ilyenkor a serdülők lázadnak, a korábban otthonról közvetített értékek fellazulnak, és helyébe a kortársak kerülnek mint referenciacsoport. Ez azt jelenti, hogy a serdülő próbál a kortársai által közvetített értékrendnek megfelelni. Mindezek mellett identitáskeresésükben nagyon fontos az elfogadottság kérdése, és ezekhez úgynevezett közvetítőeszközként szolgál a cigaretta, drog vagy egyéb más kábítószer. A csoportokon belül is kialakulhat párképzés, amely teret engedhet a „bestfriend” effektusnak, vagyis ha a csoporton belüli legjobb barát szerfogyasztó, akkor megnő a valószínűsége annak, hogy a fiatal maga is szerfogyasztóvá válik (Pikó 2007).

A felgyorsult életmód, illetve a világ individualizálódása nem enged elég teret annak, hogy a korábban étellel járó kríziseket közösségi szintéren dolgozzák fel. Vagyis eltűnőben vannak életünkben, szokásainkból azok a mindenki által jól ismert „beavatási szertartások”, amelyek által biztosított az újabb szerepfunkciókra való felkészülés. Ezek közelebb hozták a fiatal számára azt az új színteret, amelyben meg kell felelnie, amelyben élni fog. Ezzel elkerülhetővé vált, hogy a fiatalok kihúzzák a posztadoleszcens időszakot, amikor már nem gyerek, de nem is kell vállalnia azokat a felelőségeket, döntéseket, amelyeket ez a szintér megkövetel tőlük. Illetve a szülők is el tudták fogadni azt, hogy ezzel együtt „feleslegessé” is válhatnak, vagyis hogy ők is más szerepfunkcióba léptek, amelyben újra kell definiálódni önmaguknak is. (Murányi-Kovács 1991)

A szabadidő is meghatározó elemként tűntethető fel a drogfogyasztás kialakulásában. Napjainkban is nagyon meghatározó a fiatalok szabadidőbeosztása, amely ha céltalan, unalommal teli, akkor felerősíti a fiatal élménykeresési vágyát, amely nem zárja ki a lehetséges élményszerzési források közül a bandázást, drogfogyasztást sem. (Pikó 2007)

Eddig láthattuk a drogfogyasztás szociológiai, pszichológiai hátterét, illetve megnéztük, hogy melyek azok a csoportdinamikai folyamatok, amelyek képesek irányítani az egyéneket, és befolyásolni egy drogos életút felé. A következőekben azt nézhetjük meg, hogy melyek azok a tényezők, amelyek kiemelt fontossággal bírnak a drogfogyasztás kialakulásában.

2.5. Rizikótényezők szerepe a drogfogyasztás kialakulásában

Vizsgálatok során megállapították a kutatók (Lorain [1991], Swaim [1991], Gerevich [2001], Bácskai [2001]), hogy a drogfogyasztó személyek élettörténete során vannak olyan tényezők, amelyek előre jelezhetnék volna a vizsgált személy drogfogyasztását, ha időben észrevették volna. Ezek a tényezők a vulnerabilitáshoz, azaz a sebezhetőséghez kapcsolódnak. Minden ember személyisége valamilyen mértékben sebezhető, sérülékeny, vagyis vulnerábilis, és vannak olyan események a személy életében, amelyek ezt a sérülékenységet fokozhatják. Ez minden személy életében más, de mégis hasonlóságokat lehet felfedezni. Ezeket az eseményeket rizikótényezőknek lehet nevezni. Vannak olyan rizikótényezők, amelyek előre jelezhetik egy személy életében később bekövetke-

zó drogfogyasztást. Ezeket a tényezőket, amelyek tehát előrejelző rizikótényezők, prediktoroknak nevezzük.

2.5.1. Prediktorok

A prediktorokat lehet csoportosítani *eredetük, időbeni megjelenésük és hatásuk* alapján. Eredetük, vagyis megjelenési „helyük” szerint megkülönböztetünk *biogenetikai, intraperszonális* és *interperszonális* prediktort (Bácskai–Gerevich 1997). Ha csak e felsorolás alapján sorolnánk be a prediktorokat, akkor azt mondanánk, prediktorok, az egyén élettörténetében a rizikótényezők egymást követve jelentek meg, longitudinálisan hatva az egyén életére.

Azonban – ha a prediktorok megjelenésének idejét is vizsgáljuk – láthatjuk, hogy vannak olyan prediktorok, amelyek egy időben jelennek meg az egyén élettörténetében. Mivel több prediktor jelenhet meg egy időben egy adott személy életében; ezért a prediktorok egymás vulnabilitását erősítve fejthetik ki hatásukat. Ezért nemcsak hosszmetsetben befolyásolja az egyén élettörténetét kettő vagy akár több prediktor megjelenése, hanem keresztmetszetben is.

Hatásuk alapján megkülönböztetünk *oki* és *közvetítő* prediktorokat. Az oki prediktorok azon prediktorok, amelyek hosszú ideig kifejtik hatásukat, átívelnek több fejlődési korszakon, sőt egész életen át. Ezekből más prediktorok is kifejlődhetnek. Az oki prediktorok nem minden esetben nevezhetőek a drogfogyasztás kialakulása okának, nyilván azért, mert nem minden rizikótényező prediktor, és számba kell venni a prediktív értékkel nem rendelkező rizikótényezőket is abban az esetben, ha a drogfogyasztás kialakulásának okát keressük.

A közvetítő prediktorok azok a prediktorok, amelyeken keresztül az oki prediktorok közvetve fejtik ki hatásukat, vagyis ezeken keresztül befolyásolják a drogfogyasztást. Ezek a korai hatásokat közvetítik a drogfogyasztás kialakulásához. Ilyen a család, az iskola és a személyiség prediktorai. Mivel az ezeken a területeken keletkezett diszfunkcionalitások teret engednek a kortársak növekvő befolyásolásának, így végül a kortárshatásokon keresztül befolyásolják a drogfogyasztást. Vagyis oki prediktoroknak nevezhetjük a szocializációban keletkezett regressziókat a tinédzserkorig bezárólag. A regresszióból keletkezett „tünetegyüttesek”, diszfunkciók (mint például a bizonytalanság) lesznek azok a szocializációs rések, amelyek teret engednek a serdülőkor vulnabilitással rendelkező tényezőinek (mint pl. a kortársak befolyásolásának). Az élettörténetből kiragadott prediktornak kicsi vagy hamis a prediktív értéke, csak a prediktorok kombinációinak van valós előrejelző értéke.

2.5.2. A prediktorok rendszere

Ahogy már fentebb is írtam, ezek a prediktorok olyan tényezők, amelyek egy rendszert alkotnak. Ebben a fejezetben szeretném bemutatni a prediktorok rendszerét, majd a következő fejezetben elemezni a prediktorok rendszerének tulajdonságait.

A prediktorok rendszerének első részét a már Swaim (1991) és Lorain (1991) által leírt eredetprediktorok alkotják. Majd ezt magyar kutatók kutatási eredményeire és az elméleti háttérbeli következtetésekre alapozva kiegészítettem egy általam létrehozott prediktorcsoporttal, a kulturális prediktorokkal.

I. Individuális-intrapersonális prediktorok:

1. Biogenetikai prediktorok:

- az elsőfokú vérrokonok addiktív, rendszeres drogfogyasztása;
- az intrauterin, prenatális droghatás (elsősorban nikotin, alkohol, opioidok, koka-in, marihuána, fenciklidin, amfetaminok);

- a drogfogyasztásra nem specifikus neurulógiai sérülékenységek;
  - az intrutein és prenatális táplálkozási problémák.
- 2. Pszichoszociális fejlődési visszamaradottság prediktorok:**
- a „nehéz gyermek” tünetcsoport: hiperaktivitás-impulzivitás, figyelmi-szocializációs problémák, antiszociális viselkedés, tanulási nehézségek;
  - az alacsony önértékelés;
  - a viselkedési rendellenesség (conductdisorder);
  - az érzelmi labilitás;
  - az alacsony önkontroll-képesség;
  - a pszeudo-szociabilitás;
  - a jutalomdependencia.
- 3. Demográfiai prediktorok:**
- férfi nem;
  - bizonyos kisebbségi csoportok (a feketék, a spanyolok, az amerikai indiánok);
  - az emigránsok leszármazottai;
  - egyéb etnikai csoportok;
  - a 15 éves kor előtt kezdett drogfogyasztás.

II. Környezeti-interperszonális prediktorok:

1. Családi prediktorok:

- az anyai alkoholizmus
- az anya-gyermek kapcsolat rossz minősége
- a fiúgyermek anyai alkoholizmusa
- a családi diszharmónia
- szülő-gyermek konfliktusok
- a gyermek 6–12 év közötti életkora a családtagok szerfogyasztásának ideje alatt
- az érzelmi depriváció
- a gyermekkorai fizikai és szexuális abúzusok
- az autoriter és permisszív szülői nevelési stílus
- az apai alkohol- és drogabúzus
- a multiplex családi szerfüggőség
- a drogfogyasztó idősebb testvér

2. Iskolai prediktorok:

a) Beilleszkedési zavarok:

- osztályismétlés;
- iskolakerülés, csavargás;
- az iskolából való eltanácsolás és kizárás.

b) Kognitív funkciózavarok és tanulási nehézségek:

- neuropszichológiai készségzavarok,
- olvasási teljesítménytöbblet.

3. Kortárs prediktorok:

- szociabilitás a kortárskapcsolatokban;
- normatív, drogfogyasztást elváró és drogfogyasztói mintákat közvetítő kortárs-csoport;
- a drogfogyasztó „kortársnyalábok”;
- a korai szexuális aktivitás; házasság előtti terhesség;
- a házasság előtti együttélés.

III. Kulturális prediktorok:

- A társadalom viszonya az alkohol- és a droghasználathoz, ill. a dohányzáshoz.

- A reklám és a tömegkommunikáció hatásai.
- A törvényi és jogi szabályozás, valamint a társadalom (a „felnőtt” társadalom) értékrendje.
- A társadalom milyen perspektívát tud nyújtani a fiataloknak, ill. a fiatalok csoportján belül is az alacsony iskolai végzettségű, hátrányos helyzetű, munkanélküli fiataloknak.
- Hogyan kezeli a társadalom az ezekhez köthető szociális problémákat.
- Hogyan készíti fel a fiatalokat a társadalmi változásokra és egyenlőtlenségekre.

2.5.3. A prediktorok rendszerlemeinek bemutatása

A biogenetikai prediktorok a gyermek születés előtti időszakából erednek. A méhen belüli gyermek és a környezete – mint például az édesanya életvitele, érzélemlvilága – közötti kölcsönhatások által kialakult szövődmények szerepelnek. Az intraperszonális prediktorok csoportjába tartoznak azok a személyiségbeli jellemzők, illetve viselkedésminták, amelyekkel az egyén rendelkezik. Az interperszonális prediktorok csoportját a pszichoszociális fejlődési visszamaradottság jellemzi, amelyek többnyire az Erikson által leírt fejlődési fázisok veszteségei. Azonban a felnőtté válás befejeződéséig még találkozhat a gyermek a társadalomba, kultúrába ágyazódott prediktorokkal, amelyek a médián, törvényeken keresztül közvetítődve a nagy társadalmi szociális közegben irányítják a fiatalok drogfogyasztási szokásait.

Rácz (2001) is leírta az általa tapasztalt kockázati faktorokat, azonban ő nem prediktorokat, hanem csupán rizikótényezőket írt le. Az ő megállapításai és felosztása hasonló a Swaim által leírtakhoz. Ő is megkülönböztet pszichológiai kockázati faktort, pszichoszociális fejlődési visszamaradottságot, családi kockázati tényezőket és kulturális hatásokat. Azonban összességében elmondható az ő rendszerére, hogy a felsoroltak inkább a korai személyiségre negatívan ható tényezők serdülőkorban megjelenő következményei és hatásai, mint pl. „a stresszel való megküzdési készségek hiánya: a problémamegoldás képtelenségének elfedése drogokkal” (Ritter szerk. 2001, 207). Ebből fakadóan olyan tényezőket is beleírt a felosztásába, amelyek a serdülőkor fejlődési szakaszára jellemző kockázati magatartások, mint pl. „a droghasználat mint izgalomforrás jelenik meg”. Fontosnak tartom kiemelni az egyik Rácz által leírt kockázati faktort, amely a drogozással kapcsolatos elvárások és korábbi tapasztalatok és a drogokkal kapcsolatos pozitív elvárások („jó”, „izgalmas”, „érdekes”). Ez a rizikófaktor megjelenik Komáromi (2001) írásában is.

Komáromi a drogok sajátosságaiként írja le ezeket, úgymint a vonzerő, pozitív hatások, hozzászokást és függőséget kiváltó hatás, megnövekedett kínálat, elérhető határ. Úgy gondolom, hogy ez is egy rizikótényező, azonban nem válik prediktorrá, mert a gyermek megítélése a drogok fogyasztásának hatásairól, következményeiről a környezet által alakul ki a primer és szekunder csoportokon keresztül, amelyek interakcióikkal, viselkedésmintáikkal befolyásolják a gyermekben kialakuló képet. Akár a szülők legális és illegális szerek használata alapján, illetve a társadalom szerekre vonatkozó megítéléséből alakul ki.

Rácz és Swaim rendszerében is szerepel a családban történő fizikai és szexuális bántalmazás, amely szintén az érzelmi kapcsolatok minőségére hat negatívan. A gyermekben kialakul egy negatív önkép, amelynek fő motívuma, hogy nem szerethető. Amikor a szeme láttára egy másik családtagját bántalmazza – mint például az édesanyját –, hasonló traumák és érzelmi labilitás alakulhat ki a gyermekben is.

Swaim eredetprediktorai között olyan tényezőket említ, amelyek mindegyike az agresszió bizonyos megnyilvánulási formája. Akár az autoriter szülői nevelés, a fizikai és szexuális bántalmazások, maga a drogfogyasztás, érzelmi depriváció, szülői konfliktusok. Ezek leginkább frusztrációagressziók és autoagressziók következményei. Az agresz-

sziók esetében frusztráció ér egy személyt, aki a frusztrációját más személyen vagy önmagán végzett erőszakos vagy agresszív cselekmények által vezeti le. Vagyis az elkövető személyekben kialakul az akadályoztatás megtapasztalása, amely nem minden esetben a frusztráció okozója felé irányuló erőszakos cselekményekben vezetődik le. Az agresszió megjelenésének bármely formája rontja az önértékelést, akadályozza a személyiség fejlődéséhez szükséges kognitív funkciók fejlődését, és gyengíti vagy esetleg meggátolja az érzelmi kapcsolatokban való elmélyülést. Ez azért is fontos, mert a prediktorok hatásmechanizmusainak kutatása során leírtak (Bácskai, Gerevich 2001) olyan protektív tényezőket, amelyek gyengítik a prediktorok személyre gyakorolt hatását. Ilyen például az apa erőszakos megnyilvánulásaiával szemben az idősebb testvérek moderáló funkciója, amely mintegy megszüri az apa erőszakos megnyilvánulásait. A kamasz konvencionálisitása, amelyet erősít a szülőkhöz való erős érzelmi kötődés, illetve a kamasz és az apa közötti erős kötődés, a szülők házassági harmóniája és az anya pozitív attitűdje a kamasszal szemben. (Ritter szerk. 2001)

A környezeti-interperszonális prediktorokon belül találhatunk iskolai prediktorokat, amelyek prediktív értékkel rendelkeznek. Olyan tényezőket sorol fel, mint az osztályisméltés, az iskolából való eltanácsolás, kizárás, az iskolakerülés, csavargás. A gyermek esetleges deviáns viselkedése vagy már eleve a közösségből való kiutasítás vonja maga után az intézmények, közösségeknek azon válaszát, amely a teljes elutasítást, el nem fogadás érzését közvetíti a gyermek felé. Tehát az iskolai és a kortárs prediktorok lehetnek azon közvetítő prediktorok, amelyeken keresztül más prediktorok kerülnek felszínre. Ezek alapján úgy gondolom, hogy az eredetprediktorok csoportjában az individuális-intrapersonális és a környezeti interperszonális prediktorokon belül a család hordoz magában oki prediktorokat, amelyek az iskolai és kortárs közvetítő prediktorokon keresztül drogfogyasztásra hajlamosító hatásukat felszínre emelik.

A Swaim által leírt eredetprediktorok között megtalálhatunk demográfiai rizikótényezőket is. Ezek a rizikótényezők: a férfi nem; bizonyos kisebbségi csoportok, az emigránsok leszármazottai; egyéb etnikai csoportok; illetve a 15 éves kor előtt kezdett drogfogyasztás. Bár ezeket a prediktív rizikótényezőket a magyar kutatók (Rác 2001, Komáromi 2001) nem írták le a rizikótényezők összegyűjtésekor, a szociológiai devianciamegközelítések azonban arra engednek következtetni, hogy igenis fontosak a drogfogyasztásra hajlamosító prediktív értékkel rendelkező rizikótényezők leírásakor, hiszen az országokban élő kisebbségek és emigránsok csoportjai, illetve leszármazottai között megfigyelték a transzgenerációs stressz jelenségét. Ez azt jelenti, hogy egy generációban átélt stressz, trauma átörökítődik a következő generációkra, azonban azt a traumát a következő generációk nem élik át. Az emigránsok esetében is felmerül a valahova tartozás kérdésköre, az új környezetbe való integráció, illetve a traumák feldolgozása.

A kulturális prediktorok nem szerepelnek Swaim eredetprediktorai között, azonban Rác a rizikótényezőket vizsgálva külön rizikótényező-csoportként gyűjti össze a társadalom által hordozott rizikófaktorokat. Olyan rizikótényezőket ír le, mint: a társadalom viszonya az alkohol- és droghasználathoz, ill. a dohányzáshoz; a reklám és a tömegkommunikáció hatása – a közvetlen alkohol és dohányreklámok, illetve a reklámok keltette szükségletek kielégítéséről, melyeket droghasználattal lehet kielégíteni; a törvényi és jogi szabályozás, valamint a társadalom (a „felnőtt” társadalom) értékrendje – elítéli, elfogadja vagy szemet huny a drogfogyasztás ténye felett. Az iskolai beilleszkedési problémák, a rossz tanulmányi eredmény, valamint az iskola reakciója ezekre a problémákra (beleértve a droghasználatot is) elmélyítheti a fiatalok elidegenedését a társadalmilag elfogadott értékektől és intézményektől, következésképpen fokozhatják a droghasználatukat is. Ha jól megfigyeljük, ezek olyan tényezők, amelyek befolyásolják a felnövő egyének világlátását, illetve életpályamodell nyújtanak az egyének számára. Nyilván olyan életpályamodell, amelyben tükröződnek a társadalom diszfunkciói. Ezek a rizi-

kötényezők már a gyermek születésétől kezdve az életének részei, és közvetítve vannak felé a családja, illetve más primer és szekunder csoportokon keresztül, illetve azokon a telekommunikációs eszközökön keresztül, amelyeket használ.

Ez alapján úgy gondolom, hogy vannak a társadalomnak olyan diszfunkcionális elemei, amelyek előre jelezhetik, hogy a társadalomban be fog következni a drogfogyasztás. A felsoroltakon felül olyan diszfunkciókra gondolok, mint hogy a társadalom milyen perspektívát tud nyújtani a fiataloknak, ill. a fiatalok csoportján belül is az alacsony iskolai végzettségű, hátrányos helyzetű, munkanélküli fiataloknak. Hogyan kezeli a társadalom az ezekhez köthető szociális problémákat? Hogyan készíti fel a fiatalokat a társadalmi változásokra és egyenlőtlenségekre?

Tehát az egyének társadalomhoz és az azon belül létező és létrejövő alrendszereihez való kötődése a meghatározó a drogfogyasztás kialakulásában. Ezen kötődés, illetve annak hiánya az egyénben a valahová tartozás és az elfogadás hiányát kelti, tehát minden olyan tényező, amely ezen érzések kialakulásához vezet, veszélyeztető rizikótényező.

3. A kutatás

3.1. A kutatás körülményei

3.1.1. A kutatás célja

Dolgozatom célja, hogy felmérjem a főiskolások prediktív rizikótényezőkben való érintettségét. Így kutatásom célja a tudásbővítés egy olyan célcsoport esetében, amely még kevésbé vizsgált drogfogyasztásra hajlamosító tényezők tekintetében.

3.1.2. A vizsgálati minta kiválasztása

Az alapsokaságot a főiskolásokból véletlenszerű mintavételi eljárással vizsgáltam meg, így az alapsokaságban szereplők kritériuma csupán az volt, hogy 18 életév feletti legyen, aki az általam kiválasztott főiskolára jár, tehát egy felsőoktatási intézményen belül történt a mintavétel. 150 kérdőív került lekérdezésre az intézményben, azonban ez a magasnak mondható szám sem kínál releváns adatokat, hiszen a véletlenszerű mintavételi eljárás miatt nem lett befolyásolva, meghatározva sem a nemek vagy jövedelem, sem a drogfogyasztók, illetve nem drogfogyasztók válaszadási aránya.

3.1.3. A vizsgált hipotéziseim

- *A vizsgált populációban az individuális-intrapersonális prediktorok meghatározó jellege mellett a környezeti-interperszonális prediktorok közül a kortárs prediktorok kiemelt szerepet kapnak a drogfogyasztás kipróbálásának okai között.*
- *A populációban végzett vizsgálat által vulnerabilitás és protektivitás alapján csoportok képezhetőek, melyek leírhatóvá teszik a populáció vulnerabilitásának és protektivitásának jellemzőit.*

3.1.4. A vizsgálati módszer

Kutatásom módszere egy általam készített kérdőív, amelyet főiskolás hallgatók interneten töltöttek ki. A kérdőívben a hajlamosító tényezők lettek mérhetővé téve. A kérdőívből kiderül, hogy számszerűen milyen mértékben érintettek a prediktív tényezők tekintetében, tehát kvantitatív jellegű a kutatás. A kérdőívben a kérdések a főiskolások orientációjára és jellemzőjére vonatkoztak. Az eddigi életük során bekövetkezett esemé-

nyekre, történésekre, illetve egyes prediktorokhoz kapcsolódó véleményükre vonatkozó kérdésekkel a rizikótényezőkben való érintettségüket vizsgáltuk.

A kérdőív nem tartalmazza a biogenetikai eredetprediktorok felmérését, mert annak tudása, megítélése nem minden esetben biztosított az egyének számára. A kérdőív a kitöltő oldaláról magas fokú bizalmat, intimitást igényelt. A biogenetikai prediktorok lekérdezésével ez a magas fokú intimitás nőtt volna, ami viszont ronthatna volna a kitöltő válaszadási hajlandóságát.

A kérdőívet interneten, egy közösségi portálon keresztül juttattam el a kitöltő személyekhez. Azért választottam ezt a módját a kitöltetésnek, mert az interneten keresztül gyorsabban eljut az információ az egyénekhez, mint személyes megkereséssel. Úgy gondolom, hogy az internet általi válaszadás biztosítja a kitöltő számára az anonimitást, a saját elektronikus eszköze biztonságot nyújtó környezetet teremt számára. Ezen felül a közösségi portálon olyan csoportokon keresztül lett nyilvánossá téve a kérdőív, amely csoportok magukban hordozzák a kitöltő számára a „valahová tartozás” érzését és tudatát, van tapasztalata az abból a térből érkező információk megbízhatóságával kapcsolatban, amely hozzájárul a kitöltés hitelességéhez, megbízhatóságához.

A kérdőív eredményeinek kiértékeléséhez az SPSS programot használtam.

3.1.5. A mérőeszköz operacionalizálása

A kérdőívem kidolgozása során különválasztottam azokat a prediktorokat, amelyek orientációt jeleztek. Minden ilyen prediktorhoz két darab állítást rendeltem, amelyeket egy skálán osztályoznia kellett a kitöltőnek. Az 1 azt jelentette, hogy egyáltalán nem jellemző rá, illetve az ő életére, az 5 pedig azt jelentette, hogy teljes mértékben jellemző rá, illetve az ő életére. A prediktorok és a hozzájuk rendelt állítások:

1. **Alacsony önértékelés:** Amikor támad egy ötletem, nem vágok bele a megvalósításba, mert úgysem sikerülne. / Nem vagyok elég jó ahhoz, hogy sikereket érjek el a munka és tanulás világában.
2. **Érzelmi labilitás:** Annyira érzékeny ember vagyok, hogy ha jó kedvem is van, egy kis rossz hírtől rögtön rossz kedvem lesz. / Egy nap folyamán gyakran idegesítem fel magam olyan dolgokon, amelyek mások szemében aprónak tűnnek.
3. **Alacsony önkontrollképesség:** Amikor vitás helyzetbe kerülök valakivel, annyira ideges leszek, hogy nem tudom visszafogni az indulataimat, és olyan dolgokat teszek, amiket utána megbánok / Ha nem kapom meg azonnal, amit akarok, akkor nagyon indulatos leszek, amit nem tudok kontrollálni.
4. **Érzelmi depriváció:** Engem soha nem szeretett senki feltétel nélkül. / A szüleimmel soha nem volt mély érzelmi kapcsolat.
5. **Autoriter szülői nevelés:** A szüleim mindig megbüntettek, ha nem voltam elég udvarias a felnőttekkel. / Ha gyermekkoromban nem követtem volna a szüleim utasítását, akkor most nem szeretnének.
6. **Permisszív szülői nevelés:** A szüleim soha nem tartottak nagy elbeszélgetéseket, ha rossz fát tettem a tűzre. / A szüleimet soha nem érdekelte, hogy egy adott helyzetben hogyan döntök.
7. **Iskolakerülés:** Amikor általános iskolás voltam, nem éreztem jól magam az iskolában, és ezért be sem mentem. / Amikor középiskolás voltam nem éreztem jól magam az iskolában és ezért be sem mentem. / Amikor általános iskolás voltam sok délutánt az utcán töltöttem a haverokkal, és bandáztunk. / Amikor középiskolás voltam sok délutánt az utcán töltöttem a haverokkal, és bandáztunk.
8. **Családi diszharmónia:** A mi családukban nem osztjuk meg egymással az egyéni problémáinkat. / A szüleim nem vontak be minket soha a családot érintő kérdéses dolgokba.

9. **Jutalomdependencia:** Fontos számomra, hogy azok a személyek, akikkel kapcsolatban vagyok, pozitívan értékeljék egy-egy erőfeszítésemet. / Mindegy, hogy a környezetem elismeri a munkámat vagy sem.
10. **Szociabilitás a kortárskapcsolatokban:** Ha valaki bűnös a barátom/barátnóm szemében, és dühös rá, az a személy az én szememben is bűnös és én is dühös vagyok rá. / Fontos számomra, hogy egy kortárs csoport tagja legyek.
11. **Anya-gyermek kapcsolat rossz minősége:** Édesanyám az a személy, akire bármikor, bármiben számíthatok. / Édesanyámmal bizalommal megbeszélem a problémáimat.
12. **A társadalom viszonya az alkohol- és a droghasználathoz, ill. a dohányzáshoz:** A legális tudatmódosító szerek (dohányzás, alkohol, gyógyszerek) használata Magyarországon elfogadott. / Az illegális tudatmódosító szerek használata Magyarországon elfogadott.
13. **A reklám és a tömegkommunikáció hatásai:** A legális szerekhez kapcsolódó híryanagyok elriasztják az egyéneket ezen szerek használatától. / Amikor a TV-ben hírt adnak egy újonnan felbukkanó illegális droggal kapcsolatban, az felkelti a potenciális szerfogyasztó érdeklődését.
14. **A törvényi és jogi szabályozás, valamint a társadalom (a „felnőtt” társadalom) értékrendje:** Ha valaki legális vagy illegális szerfüggő, az a társadalomra nézve veszélyes. / A jogi következmények egyáltalán nem tartják vissza azt, aki ki akarja próbálni az illegális szereket.
15. **A társadalom milyen perspektívát tud nyújtani a fiataloknak, ill. a fiatalok csoportján belül is az alacsony iskolai végzettségű, hátrányos helyzetű, munkanélküli fiataloknak:** Ha valaki keményen és becsületesen dolgozik, elérheti azokat, amikre vágyik. / A mai világban jól teszik az emberek, ha kikerülnek a törvényes eszközöket életük jobbá tételéhez.

A többi kérdésben olyan prediktorok kerültek lekérdezésre, mint a fizikai, illetve szexuális bántalmazás a családon belül, családtagok (anya, apa, idősebb testvér) legális, illetve illegális szerfogyasztási szokásai, demográfiai jellemzők, az egyén szerfogyasztási szokásai legális és illegális drogok tekintetében. Ezen prediktorokat zárt kérdések segítségével kérdeztem meg. A kérdőív első fele a nemre, korra, családi állapotra, jövedelemre, szülők legmagasabb iskolai végzettségére vonatkozó kérdéseket tartalmazza, amely adatok nem mondhatóak prediktoroknak, azonban hozzájárulnak ahhoz, hogy azokat sokkal relevánsabban vizsgáljuk.

3.1.6. A próbalekérdezés és annak eredményei

A próbalekérdezés során 20 főiskolást választottam ki véletlenszerűen. A lekérdezés során változtatnom kellett a hatodik kérdés második felén. A kérdés kapcsán be kellett jelölni azt, hogy az állítások közül melyik események, tények jellemzőek rá. A főiskolások többségében albérlésben élnek, azonban a kibocsájtó családtól leginkább anyagilag függnek, ezért egyértelműbbé kellett tennem a jelenlegi élethelyzetre vonatkozó állításokat. Ezt az „életvitelszerűen” kifejezéssel oldottam meg. A hetedik kérdésben változtatnom kellett a kulturális prediktorokra vonatkozó állítások megfogalmazásán, illetve egy plusz instrukciós sort kellett belehelyeznem, amely segítségével a kitöltő gondolatban át tud váltani a kérdéstípusok között. Ugyanis a kulturális prediktorok vizsgálata során a véleményükre vonatkoztak a kérdések, amelyekkel vagy „egyetértett” vagy „nem értett egyet”. A kérdések irányítása jól működött. Amik még változtatásokat igényeltek, azok a kategóriák kibővítése azon kérdések esetében, amelyek a családtagok szerfogyasztásának gyakoriságára vonatkoztak. Illetve a kitöltő egyén szerfogyasztási szokásainak lekérdezésére vonatkozó kérdésekben alaposabban szét kellett bontani a legális és illegális szerek fogyasztásának csoportjait.

3.2. A kutatás eredményeinek bemutatása

A kutatás során nagyon sok adatom keletkezett, amelyeknek teljes körű bemutatásához egy nagyobb lélegzetű dolgozat kellene. Ezért megpróbálom strukturált módon prezentálni a kutatás eredményeit ebben a bemutató fejezetben. Ehhez az eredmények elemzésének fő vonulatát a prediktorok hatásáról való fontos ismeretek határozzák meg. Az individuális-intrapersonális prediktorok veszélyeztető jelenléte a legmeghatározóbb a drogfogyasztás kialakulásában. Azonban az elméleti háttér alapján elmondható, a primer (család) és szekunder (kortárs csoportok) csoportok nagy hatást gyakorolnak az individuális-intrapersonális prediktorok csoportjában fellelhető rizikótényezők (pszichoszociális fejlődési visszamaradottság prediktorai: önértékelés, alacsony önkontroll-képesség, jutalomdependencia, nehéz gyermek tünetcsoport) kialakulására, fejlődésére.

Az eredmények kiértékeléséhez elsőnek tisztában kell lennünk, hogy a főiskolások körében milyen drogfogyasztói magatartás figyelhető meg. Majd ahhoz, hogy általánosságban leírhatóvá váljon, hogy a főiskolások életében mely prediktív rizikótényezők vannak jelen veszélyeztető hatással – amelyek okozhatták ennek a drogfogyasztói magatartásnak a kialakulását –, megnézzük elsőnek az individuális-intrapersonális, azután a környezeti-interperszonális és végül a kulturális prediktorokban való érintettségüket.

A lekérdezés során 150 kérdőív került kitöltésre. A 150 kitöltő közül 110 nő és 40 férfi. A kitöltők 64%-a 19 és 21 életév közé, 31%-uk 22 és 24 életév közé, a maradék 5% pedig a 25 és 27 életév közé tehető (5. számú melléklet 10. diagram)

Összességében elmondható, hogy az egy főre jutó nettó jövedelem a legtöbb esetben 41.000 és 60.000 forint közé tehető. (5. számú melléklet 11. diagram)

A szülők iskolai végzettségét megfigyelve a férfiak körében elmondható, hogy a férfiak szülei közül az anya 12 esetben (30%) nem rendelkezik érettségivel, 11 esetben (27,5%) érettségivel rendelkező, és 17 esetben (42,5%) diplomával rendelkező. A lányok szülei közül az édesanya 51 esetben (46,3%) nem rendelkezik érettségivel, 37 esetben (33,6%) rendelkezik érettségivel, és 33 esetben (30%) pedig diplomával rendelkezik. Vagyis a főiskolások esetében a férfiak édesanyja többségében magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, mint a lányok édesanyja.

A férfiak szülei közül az apa 24 esetben (60%) nem rendelkezik érettségivel, és 4 esetben (10%) érettségivel rendelkezik, 12 esetben (30%) pedig diplomával rendelkezik. A lányok szülei közül az apa 80 esetben (72%) nem rendelkezik érettségivel, 9 esetben (8,1%) rendelkezik érettségivel, és 21 esetben (19%) pedig diplomával rendelkezik. Tehát a fiúgyermek édesapái nagyobb arányban rendelkeznek magasabb iskolai végzettséggel, mint a lányok édesapái.

3.2.1. A kitöltők drogfogyasztásban való érintettsége

A vizsgálatban részt vevők közül 68-an nem fogyasztottak még semmilyen illegális szert, 39-en egyszer már kipróbálták, és 43-an legalább egy évben ötször fogyasztanak valamilyen illegális szert, illetve legfeljebb naponta fogyasztanak valamilyen illegális szert. **A 110 lányból 59 nem próbált** még ki semmilyen illegális szert, **31 viszont egyszer már kipróbálta** valamelyiket, és **20 pedig rendszeresen**, vagyis egy éven belül legalább ötször, legfeljebb napi szinten használ valamilyen illegális szert. **A 40 fiúból 9 nem fogyasztott** még semmilyen illegális szert; **8 egyszer már kipróbálta**, és **23-an pedig legalább évente ötször** és legfeljebb napi szinten **fogyasztanak illegális szereket**. (1. táblázat)

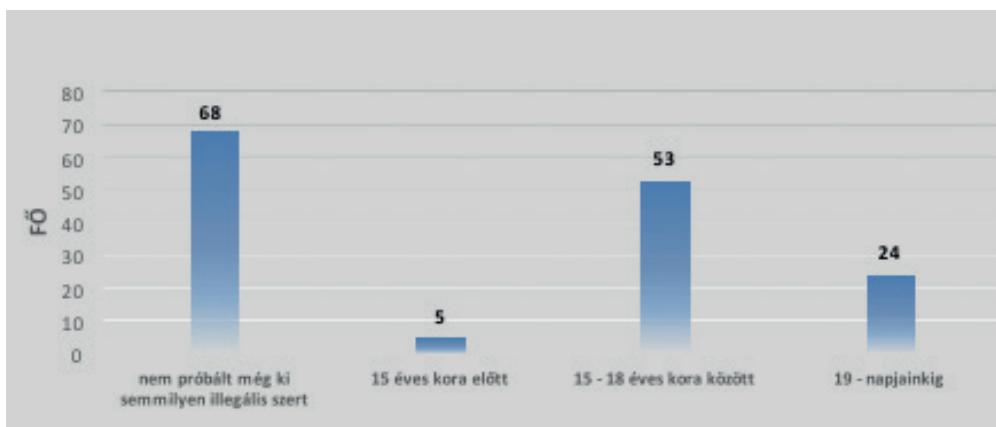
	Nem próbált még ki semmilyen illegális szert	Egyszer már kipróbált valamilyen illegális szert	Rendszeresen használ valamilyen illegális szert
Fő	68	39	43

1. táblázat: Illegális szerek fogyasztásának gyakorisága napjainkban

Ezekből arra lehet következtetni, hogy a férfiak, bár kisebb számban vannak jelen a mintavételben, a válaszaik alapján mégis nagyobb arányban fogyasztanak rendszeresen valamilyen illegális szert.

A táblázat alapján elmondható, hogy a véletlenszerű mintavételi eljárás által a kérdőívet a jelenleg 19 és 21 életév között lévő személyek töltötték ki a legtöbben. Közülük 45-en nem fogyasztottak még semmilyen illegális szert, 25-en egyszer már kipróbálták valamelyiket, és szintén 25-en rendszeresen fogyasztanak valamilyen illegális szert.

Az eddigi adatokból megállapíthatjuk azt a tényt, hogy a férfi nem valóban prediktorként fogható fel a drogfogyasztás tekintetében, illetve hogy a vizsgálatban részt vevők többsége nem fogyasztott vagy egyszer fogyasztott valamilyen illegális szert eddigi életében. A legtöbben ezt a 15–18 életévük között (53 fő) tették. A vizsgálatban részt vevők körében a legtöbbet használt illegális szer a **maruhiána**, illetve a **herbál** volt. A vizsgálatban részt vett személyeknek, akik rendszeres szerhasználók, pedig „19-től napjainkig” (24 fő) időszakra tehető az első szerhasználatuk. Az elemzés során ennek a jelenségnek kerestem a magyarázatát. (1. diagram)

1. diagram: Illegális szer első kipróbálásának ideje.

Ahogy már bevezetőmben is említettem, az individuális-intrapersonális prediktorok a legmeghatározóbbak a drogfogyasztás kialakulásának tekintetében. Az **intrapersonális prediktorok** csoportján belül a **pszichoszociális fejlődési visszamaradottság** prediktoraihoz és a **demográfiai** prediktorokhoz kapcsolódó rizikótényezőket vizsgálta a kérdőív. A pszichoszociális fejlődési visszamaradottság prediktorainak a leírására olyan meghatározó tényezőket választottam ki, amelyeknek egészséges kialakulását nagyban meghatározzák a kora gyermekkori családi kapcsolatok. Így a későbbiekben más prediktorcsoportban szereplő rizikótényezőkkel is összefüggésbe tudom őket hozni. Ezáltal megfigyelhetővé válik az, hogy a prediktorok rendszerében vannak tipizálható rendszeremlékek közötti kapcsolatok, de minden egyén esetében figyelembe kell venni, hogy mely rizikóhatások követték egymást, és hogy az egyén életének mely

periódusában jelent meg a prediktor, mert ezek adják meg az egyének szintjén a drogfogyasztás kialakulásának előrejelezhetőségét.

3.2.2. Individuális-interperszonális prediktorok

Az első bemutatásra kerülő intraperszonális prediktor az **alacsony önértékelés**. Az önértékeléshez tartozó első állítás, hogy *amikor támad egy ötletem, nem vágok bele a megvalósításba, mert úgy sem sikerülne*. A vizsgálatban részt vevők 72,7%-a nem érzi ezt jellemzőnek önmagára, 13,3% részben egyetért ezzel, és 14% érzi úgy, hogy jellemző rá ez az állítás. A másik állítás pedig, hogy *nem vagyok elég jó ahhoz, hogy sikereket érjek el a munka és a tanulás világában*. Ezt a válaszadók 73,3%-a nem érzi jellemzőnek önmagára, így elmondható, hogy a vizsgálatba bevontak többsége pozitív önértékeléssel rendelkezik. Azonban 13,3%-a valószínűleg olyan önképpel rendelkezik, amely még nem kiforrott, tehát könnyen befolyásolható pozitív és negatív irányba.

Egy másik intraperszonális prediktor az **érzelmi labilitás**. Az ehhez kapcsolódó két állítást a kitöltők a következőképpen tartják jellemzőnek önmagukra. Az első állítás, hogy *annyira érzékeny ember vagyok, hogy ha jó kedvem is van, egy kis rossz hírtől rögtön rossz kedvem lesz*. Ezt a kitöltők 54,7%-a nem tartotta jellemzőnek önmagára, 25,3% részben jellemzőnek érezte önmagára ezt az állítást, és 20% pedig jellemzőnek tartotta önmagára ezt az állítást. A második állítás, hogy *egy nap folyamán gyakran idegesítem fel magam olyan dolgokon, amelyek mások szemében aprónak tűnnek*. Ezt a kitöltők 37,3%-a nem érezte jellemzőnek önmagára, 26,7%-a részben jellemzőnek érezte, és 36% érezte ezt az állítást jellemzőnek önmagára. Vagyis a főiskolásokra inkább az érzelmi stabilitás jellemző.

A **jutalomdependencia** prediktorával kapcsolatban azonban fontos azt kiemelni, hogy a második állítását a kitöltők 75,3%-a érezte jellemzőnek önmagára, vagyis fontos számukra az, hogy azok a személyek, akikkel kapcsolatban vannak, elismerjék az erőfeszítéseiket. Ez alapján az elmondható, hogy fontos számukra a környezetük támogató hozzáállása, azonban ez még dependenciának nem mondható. Ha interjúk is készültek volna a kutatás során, akkor sokkal valósabb képet kaptunk volna az intraperszonális prediktorok valódi jelenlétéről és azok közötti kapcsolatokról. Érdeemes lenne egy másik kutatást elvégezni, amelyben ezen kutatás eredményei interjúk eredményeivel egészülnének ki.

A főiskolások **önkontrollképességüket** jól működőnek tartják, mert a válaszadók kis százaléka ítélte önmagára jellemzőnek azt, hogy nem tudja kontrollálni egyes helyzetekben a benne felgyülemlett indulatokat.

Összességében azt láthatjuk az individuális-intrapersonális prediktorok kapcsán, hogy a vizsgálatban részt vevő személyek többsége nem veszélyeztetett a pszichoszociális fejlődési visszamaradottságot előidéző rizikóterületekben, így arra lehet következtetni, hogy azért nem jelenik meg tömeges, életvitel szintű drogfogyasztói magatartás a főiskolások körében, mert az elsődleges védelmi funkciókat működtető, az egyént befolyásoló környezeti hatásokkal szembeni rugalmasságát biztosító személyiségjegyei megfelelően működnek. Ez a kijelentés azonban csak abban az esetben teljes mértékben helytálló, ha a kutatásban lett volna egy kontrollcsoport is, akik más drogfogyasztói magatartással és más szociokulturális adottságokkal rendelkeznek.

Az egészséges személyiség kialakulásához a primer és szekunder csoportok támogatási jelenléte, interakciói elengedhetetlenek. Így a következő fejezetben a **környezeti-interperszonális** prediktorok veszélyeztető és protektív meglétét vizsgálom.

3.2.3. Környezeti-interperszonális prediktorok

Azt, hogy az egyén milyen viszonyban áll a családjával, az iskolával és kortársaival úgy tudom megvizsgálni, hogy olyan állításokat vizsgálok meg, amely segítségével leírható az egyén és környezete között végbemenő kommunikáció, a szerepek, amelyekben az interakciók megtörténésekor vannak, hogy milyen érzelmeket élnek át, meg van-e közöttük a kölcsönösség és az összetartozás élménye. Ezért a családban felmerülő rizikótényezők közül a családi diszharmóniát, az anya-gyermek kapcsolat minőségét és a családi szerfogyasztói mintázatot fogom megvizsgálni.

Az elemzést a **családi rizikótényezőkön** belül az **anya-gyermek közötti kapcsolat** minőségének vizsgálatával kezdem. Az anya-gyermek kapcsolat meghatározó már magzati korban is, hiszen a gondoskodás meghatározza világvégyünk és önértékelésünk alakulását is. Ha az anya érzelmileg elhidegül gyermekétől érzelmi depriváció is felléphet, amely nagyban akadályozza az egyének társadalomban való működését. Ebből arra következtetek, hogy minél jobb az édesanyjával való kapcsolata az egyéneknek, annál jobb, kiegyensúlyozottabb lesz az önértékelésük. Ezt a felvetésemet egy keresztábrázat segítségével vizsgáltam meg.

Keresztábrázat

Count		amikor támad egy ötletem nem valósítom meg mert nem sikerülne					Total
		egyáltalán nem igaz rám	egyáltalán igaz rám	részben igaz rám	részben igaz rám	teljes mértékben igaz rám	
anyjával bizalommal megbeszéltem a problémáimat	egyáltalán nem igaz rám	3	1	2	1	0	7
	nem igaz rám	3	1	6	2	3	15
	részben igaz rám	11	9	4	3	0	27
	igaz rám	17	20	6	4	0	47
Total	teljes mértékben igaz rám	29	15	2	6	2	54
		63	46	20	16	5	150

2. táblázat: Anya-gyermek kapcsolat és önértékelés viszonya.

A táblázat azt igazolja, hogy feltevésem valós. Hiszen azon válaszadók, akiknek jó az édesanyjával a kapcsolata, azoknak pozitív az önértékelésük is (29 fő). Ebből két dologra tudok következtetni. Az első az, hogy az édesanyjával való jó kapcsolat bár nem eredményezi közvetlenül a drogfogyasztást, de más prediktorok esetében veszélyeztető hatást válthat ki. Tehát az anya-gyermek kapcsolat egy közvetve ható prediktor lehet. A másik következtetésem az, hogy a két prediktív tényező együttjárása erősíti, illetve gyengíti egymás veszélyeztető hatását. Ez azt erősíti meg, hogy a prediktorok rendszerében szereplő rizikótényezők egy cirkuláris oksági hálóra fűzve adnak választ az egyének életében bekövetkező drogfogyasztásra, amiről megtudhattuk az elméletből, hogy sem a drogfogyasztást kiváltó tényező bekövetkeztének ideje, sem vulnerabilitásának fokáról való ismeret nem elhanyagolható.

Azonban nem csak az édesanyjának van meghatározó szerepe. A következőkben a **családi diszharmóniát** vizsgálom meg, amelyből az derül ki, hogy többségében milyen a vizsgálatban részt vettek családi struktúrája. A válaszadók 62%-a nem tartotta igaznak családjának működését, hogy *soha nem osztották meg egymással az egyéni problémáikat*, 20%-a részben igaznak tartotta ezt családjára, a maradék 18% pedig igaznak tartja ezt a fajta működési módot. A válaszadók 66%-a nem tartotta igaznak családjának működését, hogy *szülei nem vonják be őt soha a családot érintő kérdéses dolgokba*; 18% részben igaznak ítélte, és 16% pedig igaznak tartotta ezt családjának működését.

Ebből arra lehet következtetni, hogy a felsőoktatásban lévők családjának működéséről elmondható, hogy megbeszélnek, megosztják a családtagok egymással a problémáikat,

és a szülők bevonják a problémák megbeszélésébe a gyermekeiket. Tehát többségében a főiskolások olyan családi háttérrel rendelkeznek, ahol az információ áramlása biztosított, ez erősítheti a család egységét; azonban a feladatok elosztására nem tudunk következtetni a lekérdezett adatokból, így nem tudjuk felmérni, hogy a problémák megoldásában kinek milyen szerepe, feladata van. Erre egy következő kutatás során interjúk segítségével fényt deríthetünk.

A családtagok szerfogyasztási szokásai nagyban befolyásolják az egyéneknél kialakuló szerfogyasztási szokásokat. A következőekben nézzük meg, hogy jellemző-e a legális/illegális szerek fogyasztása a vizsgálatban részt vett egyének családjában, ha megfigyelhető a legális/illegális szerfogyasztás jelenléte, akkor az milyen hatással van a vizsgálatban részt vevő egyének szerfogyasztására.

Az anyák 65,33%-ban fogyasztottak már legális szert és 34,67%-ban nem fogyasztottak még legális szert. Az apák 83,3%-a fogyasztott valaha legális szert, amelyből 55,3% a gyermek 6 és 12 éves kora közé tehető szerfogyasztás. A legtöbb apa naponta több alkalommal fogyaszt valamilyen legális szert. A másik két hangsúlyos kategória, akik hetente legalább kétszer fogyasztanak, és akik évente legfeljebb kétszer fogyasztanak valamilyen legális szert. Ezekből az adatokból már láthatjuk, hogy a válaszadók szülei között igen magas arányban megfigyelhető a legális szerek fogyasztása, amelyből a szerfogyasztást közvetítő magatartás következik.

A válaszadók 6,7%-ának édesapja fogyasztott már életében illegális szert. Az apa illegális szerfogyasztásának idejére vonatkozó ábrán megfigyelhető, hogy születés előtt a 10 illegális szert fogyasztó apából 9 fogyasztott a gyermekének születése előtt valamilyen illegális szerről. Majd ez a szám 3-ra csökkent a gyermek születésével, és stagnált a gyermek szenzitív időszakában. Majd ez a szám ismét növekedésnek indult, azonban már nem olyan mértékben öltött magas számokat, mint a gyermek születése előtti időszakban. Az apák ugyanilyen szerfogyasztási tendenciát mutattak a legális szerek esetében is.

Az édesanyáknál is megtekinthető egy ehhez hasonló legális és illegális szerfogyasztási dinamika. Az anyák illegális szerfogyasztásában megfigyelhető, hogy a gyermek születése előtt 3-an fogyasztottak illegális szert, a gyermek születésével ez a szám 1 főre csökkent. Ez a szám az ezt követező három időszakban is megmaradt, majd a gyermek 19 éves korától napjainkig a szám újra felemelkedett 3 főre. Összesen 5 szerfogyasztó anya szerepelt a statisztikában. Ezért nem zárhatjuk ki azt, hogy volt olyan anya, aki gyermekével való terhessége alatt is fogyasztott illegális szert, vagyis a gyermeke már születése előtt érintkezett a tudatmódosító szerekkel és azok hatásaival, amiről már az elméleti háttér áttekintésében is említettem, hogy negatív hatással lehet a gyermek fejlődésére, és kialakíthatja a korai függőséget. De vajon a szülők szerfogyasztása hatással van-e a gyermekek szerfogyasztási szokásaira? Ezt a kérdésemet keresztábra segítségével vizsgáltam meg. Amelyből láthatjuk, hogy 10 illegális szert már fogyasztó apa esetében 8 gyermek szerhasználó és 1 gyermek egyszer már kipróbálta valamilyen illegális szert, és csupán 1 gyermek nem fogyasztott még semmilyen illegális szert. (3. táblázat) Az anyák közül összességében 5-en fogyasztottak már életükben illegális szert; ebből 4 személy gyermeke szerhasználó, 1 személy kipróbált már valamilyen illegális szert, és nem volt olyan személy, akik édesanyjuk szerfogyasztása ellenére nem fogyasztottak valamilyen illegális szert eddig. (4. táblázat)

Keresztábra

Count		Főiskolások illegális szer fogyasztása			Total
		Nem fogyasztott	Egyszer már kipróbálta	Szer használók	
Fogyasztott e valaha édesapád illegális szereket?	igen	1	1	8	10
	nem	67	38	35	140
Total		68	39	43	150

(Sig.: 0,009) 3. táblázat: Apa-gyermek illegális szerfogyasztása.

Keresztábrázat

Count		Főiskolások illegális szer fogyasztása			Total
		Nem fogyasztott	Egyszer már kipróbálta	Szer használók	
Fogyasztott e valaha édesanyád illegális szereket?	igen	0	1	4	5
	nem	68	38	39	145
Total		68	39	43	150

(Sig.:0,001) 4. táblázat: Anya-gyermek illegális szerfogyasztása.

Összességében elmondható, hogy a környezeti-interperszonális prediktorok közül a szülők szerfogyasztása a legkiemelkedőbbben befolyásoló, előrejelző rizikótényező a fiatalok szerfogyasztása tekintetében.

A vizsgálatban részt vevő illegális szerhasználók többsége 15–18 éves kora között próbálta ki valamely illegális szert. A többségükre az jellemző, hogy a drogfogyasztásra hajlamosító legmeghatározóbb jelleggel bíró individuális-intrapersonális prediktorokban nem veszélyeztetettek, vagyis nem azon prediktorcsoport veszélyeztető hatása okozta a szer kipróbálását. Így arra tudok következtetni, hogy 15–18 éves korban elsődleges szerepet kapó szekunder csoportok (**kortárs csoportok**) befolyásoló hatása következtében váltak szerkipróbálókká, szerfogyasztóvá. A kortársak hatását az együtt eltöltött szabadidős tevékenységekből ismerhetjük meg. Ebből fényt deríthetünk a csoportokban uralkodó **normákra** és kortárskapcsolatokban lévő **szociabilitásra**.

A vizsgálatba bevontak 96%-a tartozik valamilyen baráti társasághoz. 70,7%-uk rendszeresen találkozókat szervez, tehát a tagok rendszeres interakcióban vannak egymással. A válaszadók 66%-a tartja baráti társaságára jellemzőnek azt, hogy a találkozások alkalmával legális szereket fogyasztanak, azonban 81% tartja ezen felül azt jellemzőnek, hogy baráti összejöveteleiknek nem feltétele, hogy legális vagy illegális szert fogyasszanak. Ebből arra tudok következtetni, hogy a baráti társaságokban vannak olyan személyek, akik fogyasztanak tudatmódosító szereket, azonban ez nem normatív jellegű, vagyis nem csoportelvárása a csoporthoz tartozásnak a tudatmódosító szer használata. Ezt még több állításra adott válasszal is meg tudom erősíteni. Ugyanis az állítások közül 2-2 kérdés kapcsolódott a baráti közösségek drogfogyasztással szembeni attitűdjére. Ezek a kérdések a következők: *elfogadjuk, ha valaki nem fogyaszt az össze-*

jövedelek alkalmával az általunk fogyasztott legális szerekből, amit a válaszadók 70,7%-a tart igaznak baráti közösségére. A másik állítás, amelyet a kitöltők 36%-a tartott igaznak a baráti közösségére az, hogy elfogadjuk, ha valaki nem fogyaszt az összejövedelek alkalmával az általunk fogyasztott illegális szerekből. Ebből arra következtethetünk, hogy azok a személyek, akik rendszeresen találkoznak baráti közösségeikkel, rendszeresen fogyasztanak is valamilyen legális szert, és vannak olyan baráti társaságok, amelyekben az illegális szer fogyasztása is hozzá tartozik a baráti közösség találkozásaihoz annak ellenére, hogy ezt nem kezelik tudatosan találkozásai szervezésekor. Ezt a következő kettő táblázat is igazolja:

Keresztábra

Count		Illegális szer fogyasztás			Total
		Nem fogyasztott	Egyszer már kipróbálta	Szer használók	
baráti közösségeinknek nem feltétele, h legális/illegális szert fogyasszunk.	igen	51	35	36	122
	nem	17	4	7	28
Total		68	39	43	150

5. táblázat: Illegális szerfogyasztás a kortárs csoportokban.

Az 5. táblázatból látszik, hogy a drogfogyasztás azon baráti körökben van jelen magasabb számmal, ahol nem csoportnormaként jelenik meg a szerfogyasztás. Azonban ez által a nem fogyasztó személyek többsége is rendszeresen szembesül a kortársai drogfogyasztó magatartásával, drogfogyasztást közvetítő mintáival.

A kitöltők 36%-a tartotta jellemzőnek azt, hogy elfogadják, ha valaki illegális szert használ. Ebből arra lehet következtetni, hogy azon főiskolások is elfogadóak a drogfogyasztással szemben, akik egyébként nem használnak illegális szereket. Az eddigiek azonban felvetnek egy kérdést a főiskolások baráti közösségeiről. Azok, akik rendszeresen találkozókat szerveznek, rendszeresen használnak-e legális szereket?

Állítják rendszeresen találkozókat szerveznek, azok a találkozások alkalmával legális szert is fogyasztanak.

			a találkozások alkalmával cigizünk, iszogatunk		Total
			igen	nem	
rendszeresen találkozókat szervezünk.	igen	Count	78	28	106
		% within a találkozások alkalmával cigizünk, iszogatunk.	78,8%	54,9%	70,7%
	nem	Count	21	23	44
		% within a találkozások alkalmával cigizünk, iszogatunk.	21,2%	45,1%	29,3%
Total			99	51	150
			100,0%	100,0%	100,0%

6. táblázat: Találkozások és szerfogyasztás.

A táblázatból kiderül, hogy azok, akik rendszeresen találkozókat szerveznek, azok többségében legális szereket is fogyasztanak (78 fő).

A főiskolások csupán 2%-a tagja olyan baráti társaságnak, amelyben a csoportkultúra szerves része a legális és/vagy illegális szer fogyasztása. Itt a szerfogyasztás a csoportnormához tartozik, hiszen a csoporttagok egészével szemben felállít egy szerfogyasztási elvárás, amit ha a csoporttagok nem fogadnak el, akkor „másnak”, vagyis nem a csoporthoz tartozónak ítélik meg őket. Bár kevés százalékban jelenik meg, mégsem zárhatjuk ki a főiskolások között a drogfogyasztást elváró kortárshatások jelenlétét.

A vizsgálat során 22 fő (7. táblázat) esetében jelent meg az, hogy közelebb érzi önmagát a másik személyhez akkor, ha illegális/legális szert fogyaszt. A 43 szerfogyasztó személyből 15-en rendelkeznek ezzel a társítással, vagyis hogy a drogfogyasztás segítségével közelebb kerülhet a másik személyhez. Ezt az erősíti meg, hogy azon személyek közül, akik ezen társítással rendelkeznek, 20 személy szerhasználó vagy használt már valamilyen szert. Ez a vonáselméletekre visszautalva azt jelentheti, hogy vannak olyan hallgatók, akik valószínűleg introvertált személyiségjegyekkel rendelkeznek, ezért a bennük lévő gátlást a tudatmódosító szerek segítségével oldják fel, vagy pedig olyan baráti társaságnak a tagjai, akiknél a tudatmódosító szerek használata elfogadott vagy normatív jelleggel bír. Ezzel kapcsolatosan a racionális döntésméletekhez tudok visszacsatolni, amely azt mondja ki, hogy az irracionális és kvázi-racionális cselekmények általában instrumentális motivációjú cselekmények, vagyis hogy nem a drogfogyasztás a szükséglete, hanem a drogfogyasztás a szükséglet kielégítéséhez kellő eszköz. Ebből két fontos következtetést tudok levonni. Az első, hogy a szerfogyasztás esetében meghatározó jelleggel bírhat a személyiség introvertáltsága, illetve extrovertáltsága, amely a szerfogyasztást előre jelző interperszonális tényezők meghatározó jellegének fontosságára utal. A másik következtetésem pedig, hogy a szerhez kapcsolódó pozitív társítások személyiségtől függően meghatározó, előrejelző jelleggel bírnak.

Keresztábra

Count	Illegális szer fogyasztása			Total	
	Nem fogyasztott	Egyszer már kipróbálta	Szer használók		
közelebb érzem magam a barátaimhoz, amikor együtt fogyasztunk vmilyen lsz/ilsz-t.	igen	2	5	15	22
	nem	66	34	28	128
Total		68	39	43	150

7. táblázat: Szerfogyasztás mint eszköz.

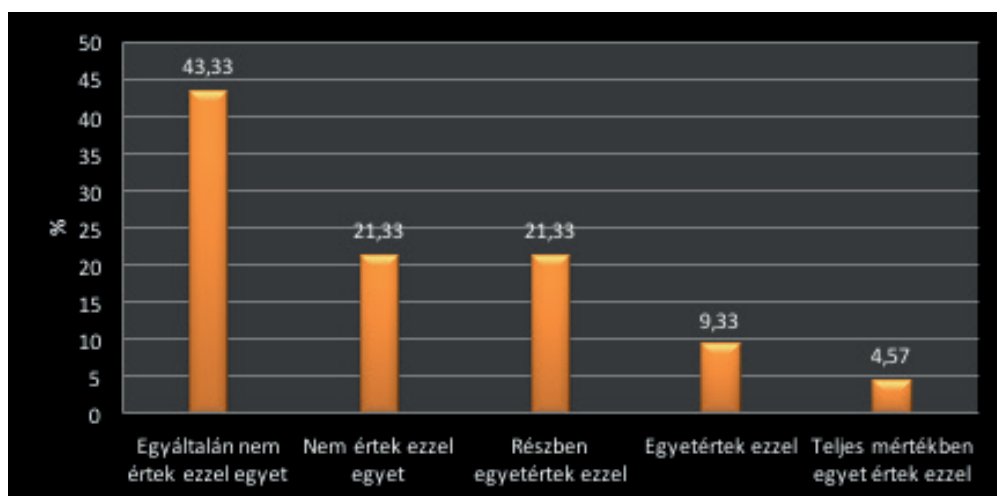
A kortárcsoportok befolyásoló szerepe a **szociabilitáson** keresztül érvényesül a leginkább. A kortárskapcsolatokban lévő szociabilitás is egy prediktor, amihez tartozó állításokat a vizsgálatba bevont személyek a következőképpen értékelték. A kitöltő hallgatók 42,66%-a tartotta fontosnak, hogy egy kortárs csoportnak tagja legyen. A kitöltők 55,33%-a nem tartotta igaznak önmagára, hogy könnyen átveszi a hozzá közel álló személyek negatív érzéseit, indulatait.

A szociabilitás jelensége azt mutatja meg, hogy egy személy hogyan viselkedik a közösségben, hogyan alkalmazkodik és milyen aktivitással. Vagyis hogy egyáltalán tartozik-e a közösségen belül csoportokhoz (informális csoportokhoz), ami a vizsgálatba bevontak többségére jellemző. A csoportban való aktivitását azokkal az állításokkal is meg tudjuk nézni, hogy milyen rendszeresen találkoznak, illetve hogy a csoport tagjai a közöttük lévő kapcsolatok megóvása és erősítése érdekében milyen tevékenységeket hajlandóak megtenni. A csoportok többsége rendszeresen találkozókat szervez. A drogfogyasztás örömszínezetére vonatkozó kérdésből az is kiderül, hogy a csoporttagok képesek szándékaikat (jelen esetünkben azt, hogy nem fognak kábító hatású szert fogyasztani az összejövetel alkalmával, illetve lemondanak arról a vágyról, hogy a másik tag is fogyasszon velük valamilyen kábító hatású szert) félretenni a közöttük és egy másik tag közötti kapcsolat megóvása érdekében. Ebből arra lehet következtetni, hogy általában a kölcsönös aktivitás jellemző a csoportokra. Azonban a szociabilitás nemcsak a társas, hanem a csoportok érzelmi szerkezetére is vonatkozik. Az érzelmi szerkezetére az jellemző, hogy a tagok közötti érzelmátvitel alacsony, a baráti társaságaikat ettől függetlenül érzelmi szükségleteik alapján választhatják, ezért fektetnek sok aktivitást kapcsolataik megóvására. De ezeknek a jelenségeknek a mélyebbre ható vizsgálatához olyan kutatással kellene kiegészíteni ezt a kutatásomat, amely során interjúkat készítenek a témában.

3.2.4. Kulturális prediktorok

A **kulturális prediktorok csoportjának** két meghatározó tényezője a drogfogyasztás **társadalmi megítélése** és a **társadalmi mobilitás**. Ezért a kulturális prediktorok csoportjának speciális jellegzetességeit e két tényezőre vonatkozó állítások elemzésével írom le. A sok eredményből elsőnek a drogfogyasztás **társadalmi megítélésének** tényezőit mutatom be.

3. diagram: A felnőtt társadalom és a jogi normák által közvetített megítélés a drogfogyasztásról.

Összességben a 3. diagramon azt láthatjuk, hogy a szerfogyasztás nem elfogadott a társadalomban (64,66%), azonban jelentős azoknak a személyeknek a száma, akik elfogadottnak tartják a szerfogyasztást. Ebből arra tudok következtetni, hogy disszonancia lehet a felnőtt társadalom és a jogi normák által közvetített megítélés között. Vagyis a

válaszadók számára tiszták a társadalmunkban illegális szerekre vonatkozó jogi szabályozások, és az, hogy a társadalom hogyan ítéli meg az illegális szerek fogyasztását. Az eredményekből látható, hogy olyan környezettel vannak körülveve, amelyben a felnőtt társadalomban vannak olyan egyének, akik ezzel ellentétesen gondolkodnak. Ebből arra tudok következtetni, hogy a válaszadók felnőtt társadalomból nyert információi, tapasztalatai nem egyértelműen közvetítik azt, hogy az illegális szerfogyasztás a társadalom számára veszélyes, pedig a törvények által minden olyan tiltva van, amely a társadalmi rendet veszélyeztető tényező. Ez egy kevésbé egységes megítélést alakít ki a drogokról és azok használatának előnyeiről és hátrányairól. Ez azzal is járhat, hogy a drog fogyasztás pozitív hatásait erősíti meg az esetleg problémával, bizonytalansággal küzdő személyben. Amit a következő keresztábra meg is erősít, hiszen az egyszer már szert használók többsége a legbizonytalanabb a szerfogyasztásra vonatkozó megítélésben.

Keresztábra

Count		Az illegális szerek használata elfogadott.					Total
		egyáltalán nem érték ezzel egyet	nem érték ezzel egyet	részben egyetérték ezzel	egyetérték ezzel	teljes mértékben egyetérték ezzel	
Illegális szer fogyasztás	Nem fogyasztott	35	16	10	2	5	68
	Egyszer már kipróbálta	13	9	14	3	0	39
	Szer használók	17	7	8	9	2	43
Total		65	32	32	14	7	150

8. táblázat: Az „illegális szerek használata elfogadott” kijelentés megítélése.

A következőekben a kulturális prediktorok közül a **társadalmi mobilitásra** vonatkozó állításokat fogom elemezni. A válaszadók nem egybehangzó véleménnyel válaszoltak abban a kérdésben, amely arra vonatkozik, hogy a társadalom milyen perspektívát nyújt a fiatalok számára.

A válaszadók 62%-a gondolja úgy, hogy a törvényes út, amely a társadalmi törvények által van szabályozva, meghatározva, által elérhetőek a társadalom által kitűzött célok. 30,7% pedig részben egyet ért azzal, hogy törvényes úton el lehet jutni a célokhoz, a maradék 11,3% pedig úgy gondolja, hogy a társadalom által kitűzött célokat úgy lehet elérni, ha néha megkerülik a törvényeket. A válaszadók közül 53,34% gondolja úgy, hogy kemény és becsületes munkával eléri a vágyait, 27,33% részben egyetért ezzel, 19,33% pedig nem ért ezzel egyet. Ebből arra lehet következtetni, hogy a társadalom a felsőoktatásban tanuló egyének számára biztosít eszközöket ahhoz, hogy a társadalom által kitűzött célokat elérjék, így szubjektív jóllétük is biztosítva van.

Tehát összességében el lehet mondani a főiskolások kulturális prediktorokban való érintettségéről, hogy ismerik és tartják magukat a törvények által előírt szabályokhoz, vagyis a normákat többségében belsővé tették, tehát többségük kötődése a társadalomhoz valós. A főiskolások többsége hisz a konvencionális társadalom értékrendjében. Úgy gondolom, hogy a főiskolások elköteleződtek a konvencionális cselekvésmódok iránt, mert a később bemutatott adatokból kiderül, hogy társadalmunkban a legális szerek használata elfogadott és használatuk gyakorisága alapján elmondható, hogy többségében használatuk mindennapos. Vagyis ezáltal a legális szerek használata a felnőtt társadalom szimbólumaihoz tartozóvá válik. Így érthető lehet az a tény, hogy a felnövő személyek legális szerfogyasztása fiatal felnőtt korukban a többségnél jelen van. Így a legális szerfogyasztás inkább a társadalomhoz való kötődésként, mintsem az ellene fordulás eszközeként értelmezhető.

4. Eredmények összevetése, reflektálás a hipotézisekre

Ebben a fejezetben szeretném leírni az általam levont következtetéseket, majd összességében értékelni az eredményeket. Mindezek után az általam felállított hipotézisekre reflektálok.

A főiskolások többségéről – akik bekerültek a vizsgálatba – elmondható, hogy kiegyensúlyozott családi háttérrel rendelkeznek. A gyermek-szülő kapcsolatra az jellemző, hogy a hallgatók jó kapcsolatban állnak édesanyjukkal, vagyis bizalmasan meg tudják beszélni a problémáikat. Az **édesanyákra** jellemző, hogy feltétel nélkül elfogadják gyermekeiket, hiszen bármikor, bármilyen helyzetben számíthatnak az édesanya segítségére. A **családi harmónia** többségükénél szintén kiegyensúlyozott, amely harmóniára az jellemző, hogy megosztják egymással a problémáikat, és a szülők bevonják a gyermekeket a családot érintő kérdéses dolgokba. Vagyis a vizsgálatba bevontak többsége olyan családban nő fel, ahol nyílt és őszinte a kommunikáció, az érzelmek kimondásra kerülnek, a család egysége, illetve egységének érzése jellemző. Az anyával és az apával való kapcsolatukra jellemző, hogy érzelmi kötődések alakultak ki, és a **szülők** és a gyermek közötti intimitás többségében közepes vagy magas szintű. A családokban elég magas arányban figyelhető meg az apa és az anya legális szerfogyasztása, amiből arra lehet következtetni, hogy a család közvetít szerfogyasztói mintát. Az illegális szerek fogyasztása is megjelenik, azonban csak kis mértékben. Azokban a családokban, ahol illegális szerfogyasztás volt a szülők élettörténetében, ott a gyermekek is legalább egyszer fogyasztottak valamilyen illegális szert. Tehát a szülők illegális szerfogyasztása valóban előre jelzi a vizsgálati mintám esetében a vizsgálatba bevont egyének szerfogyasztását.

A **kortárshatások** markánsan jelen vannak a főiskolások életében. Fontos számukra a közösséghez tartozás élménye. Azok a személyek, akik rendszeresen találkoznak baráti közösségeikkel, rendszeresen fogyasztanak is valamilyen legális szert, azonban ez nem normatív jellegű, vagyis nem csoportelvárása a csoporthoz tartozásnak a tudatmódosító szerek használata. Azonban olyan csoportok is jelen vannak a főiskolások között, akiknek baráti társaságában a tudatmódosító szerek fogyasztása csoportnormaként van jelen. A mintában 6 olyan személy szerepelt, akik baráti társaságában csoportnormaként értelmezhető a szerfogyasztás, közülük 4-en fogyasztottak már valamilyen illegális szert. Ez alapján úgy gondolom, hogy a kortársak körében uralkodó drogfogyasztói **csoportnorma** előrejelző tényező volt a válaszadó személyek körében. (Azonban nagyon kis számokról beszélünk, így nem beszélhetünk releváns adatról.) Az adatokból láthattuk, hogy a válaszadók elfogadóak azon személyekkel szemben, akik illegális szereket fogyasztanak; még azok is, akik egyébként legális szereket sem használnak. A főiskolások számára fontos a közösségi lét, hogy kapcsolatokat alakítsanak ki kortársaikkal, azonban vannak olyanok, akik nem tartják magukat képesnek arra, hogy ezeket a kapcsolatokat könnyedén kialakítsák, ezért valószínűsíthető, hogy a tudatmódosító szerek használatát e céljának eléréséhez használják fel. A kortárs csoportokban megjelenő **szociabilitásra** az jellemző, hogy a közösséghez tartozás érzése fontos elem a főiskolások között. A kortárs csoportok társas szerkezetére kiemelkedően jellemző a kölcsönös aktivitás, az érzelmi szerkezetére pedig, hogy a tagok közötti érzelmátvitel alacsony, a baráti társaságaikat ettől függetlenül érzelmi szükségleteik alapján választhatják, ezért fektetnek sok aktivitást kapcsolataik megővésére.

Az individuális-intrapersonális prediktorok közül a főiskolások többsége alacsonyan értékelte az **önértékelésére** vonatkozó állításokat, vagyis a főiskolások többsége pozitív önképpel rendelkezik, amelynek kialakulása nagyban összefügg a harmonikus anya-gyermek kapcsolattal. Ebből arra lehet következtetni, hogy a főiskolások pozitív

önértékelése a szüleikkel, leginkább édesanyjukkal való pozitív kapcsolatára vezethető vissza. Ezek alapján feltételezhető, hogy a pozitív anya-gyermek kapcsolat protektív hatással lehet a gyermek önértékelésére. Az alacsony önkontroll képessége a főiskolás hallgatók kevés százalékára jellemző. Az érzelmi labilitáshoz kapcsolódó arányok eloszlása nagy, tehát közel annyi az aránya azoknak, akik stabilnak értékelték érzelmi állapotukat, mint akik labilisnak. Ezen felül a jutalomdependencia is a többségére jellemző volt, vagyis fontosnak tartják a főiskolások, hogy a környezetük pozitív visszajelzéseket adjon munkájukra. Ezek voltak a pszichoszociális fejlődési visszamaradottság csoportjához tartozó prediktorok.

Az individuális-intrapersonális prediktorokon belül van még a **demográfiai prediktorok** csoportja. A kutatásban nem született releváns adat, amely az etnikai csoportokhoz köthető prediktorokra vonatkozik. Ehhez a prediktor csoporthoz tartozik a **férfi nem** mint prediktor. Az kiderült, hogy bár a mintában kevesebb férfi van, mégis nagyobb arányban fogyasztanak valamilyen illegális szert, mint a nők. Ebből az adatból úgy gondolom, hogy a férfi nem és a drogfogyasztás közötti összefüggés valószínűsíthető. A mintában 5 olyan személy van, aki **15 éves kora előtt próbálta ki a drogfogyasztást**, és közülük 2-en egyszer próbáltak ki valamilyen illegális szert, és 3-an vannak, akik rendszeresen fogyasztanak valamilyen illegális szert. Tehát a mintára csak kevés százalékban jellemző, hogy 15 éves koruk előtt kipróbálnak valamilyen illegális szert, viszont azon személyek, akikre ez jellemző, nagy valószínűséggel fogyasztóvá válnak. Tehát a 15 éves kor előtti drogfogyasztás prediktora, miszerint a 15 éves kor előtti drogfogyasztás kialakíthatja a későbbi rendszeres fogyasztást, valószínűsíthető.

A főiskolások **kulturális prediktorokban** való érintettsége a protektivitás-vulnerabilitás faktorán a protektív faktorban helyezkedik el, hiszen többségében támogató családi háttérrel rendelkeznek, ami valószínűleg megerősíti a főiskolások konvencionálisitását, társadalomhoz való ragaszkodását. Nem látják kilátástalannak élethelyzetük javításának lehetőségét. A felnőtt társadalom és a jogi szabályozás által közvetített megítélés – a drogfogyasztásról – között némi disszonancia fedezhető fel.

Az első hipotézisemet a Swaim és Lorain által szerzett információra alapozva állítottam fel, miszerint az intrapersonális prediktorok a legmeghatározóbbak a drogfogyasztás kialakulásában. A főiskolások többségében nem veszélyeztetettek az intrapersonális prediktorok tekintetében, így többségénél nem alakult ki addiktív illegális szerfogyasztás. Az eredmények alapján elmondható, hogy a főiskolások érintettek a kortársak befolyásoló hatásában, azonban többségüknél ez sem vezet az addiktív illegális szerfogyasztáshoz. Ezek alapján úgy gondolom, hogy ez a hipotézisem igazolódott.

A második hipotézisemet a prediktorok közötti összefüggések vizsgálatával lehet igazolni, hiszen ahol összefüggés mutatkozik a prediktorok között, ott valamilyen hatást gyakorolhatnak egymásra a prediktorok. Ahogyan azt az elméletben már, leírtam vagy egymás vulnerabilis erejét erősítik, vagy gyengítik. A prediktorok közötti összefüggések alapján láthatjuk, hogy a család harmonikus működése és az édesanyjával való pozitív kapcsolat ellensúlyozhatja a más prediktorok (önértékelés) vulnerabilis erejét. Azonban ahhoz, hogy konkrét csoportokat tudjunk képezni vulnerabilitás és protektivitás alapján, nemcsak egy célcsoportot kellett volna megvizsgálni, hanem több, különböző demográfiai háttérrel rendelkező, különböző társadalmi rétegben élő személyt, amely segítségével megláthattuk volna a társadalmi rétegek prediktorokban való érintettségének különbözőségeit és hasonlóságait. Így csupán annyi információval rendelkezünk, amely során a főiskolások prediktorokban való érintettségét láthattuk meg, amely alapján arra következtethettünk, hogy a prediktorok, amelyekkel rendelkeznek a protektivitás és vulnerabilitás faktorán inkább a protektivitás felé mutatnak, ezért a főiskolások drogfogyasztási szokásaira inkább az jellemző, hogy vagy nem fogyasztottak eddig semmilyen illegális szert, vagy csak egyszer próbáltak eddig ki valamilyen illegális szert.

5. Összegzés és kitekintés

Dolgozatom célja az volt, hogy felmérje a főiskolások prediktorokban való érintettségét. A prediktorok rendszerének vizsgálatához meg kellett nézni azokat az elméleteket, amelyek alapján magyarázatot kaphatunk a prediktorok működésére és kialakulásukra. Ezért a kulturális prediktorok magyarázatához Durkheim és Merton anómiaelmélete és a konfliktuselmélet vezetett. A szerzők leírták a társadalomban keletkező diszfunkciókat, vagyis hogy a társadalom azok számára, akik a társadalmi javakból és hatalomból kevésbé vagy egyáltalán nem érvényesülnek, nem biztosít eszközöket a társadalom által kitűzött célok eléréséhez. Nincs előttük egy pozitív jövőkép, amely felé éreznék, hogy halad a jövőjük.

Majd a racionális döntés elméletének segítségével megértettük azt, hogy a drogfogyasztás hogyan válhat adaptív viselkedéssé a társadalomtól elfordult személyek esetében. Vagyis azon személyek számára, akik nem részesülnek a hatalomból, illetve javakból, a kialakult társadalmi helyzetükre a drogfogyasztás egy adaptív válasz, amely a többségi társadalom szerint irracionális cselekvés. A drogfogyasztás irracionális cselekvés, hiszen a cselekvő személy nem veszi számba a döntési lehetőségeket és a hosszú távú célokat döntése meghozatalakor. Azonban nem csak a rossz társadalmi helyzetben lévő személyek hoznak meg irracionális döntéseket. Ezért a személyiség szerkezetét is vizsgálnunk kell vonás- és dinamikus elméletekkel ahhoz, hogy azoknak a személyeknek az adaptációs folyamatait is megértsük, akik a társadalmi diszfunkciókból kevésbé vagy egyáltalán nem éreznek hátrányokat. A csoportfolyamatok vizsgálatával pedig megérthetjük az egyén és társas környezete közötti interakciókból eredő diszfunkciókat, amelyek az egyént az irracionális adaptációs folyamatok felé sodorják. Ezek alapján értékeltem ki a kutatás eredményeit.

Az eredményekből kiderült az, hogy a főiskolások leginkább a kortárs prediktorok által veszélyeztetettek, mert olyan kortárscsoportoknak tagjai, amelyben elfogadott a legális és illegális szerek használata, összejöveteleiknek része a tudatmódosító szerek fogyasztása, de nem a normatív drogfogyasztást közvetítő magatartás a jellemző a kortárscsoportokra. A legkevésbé a kulturális prediktorokban érintettek. Ami azt jelenti, hogy biztosítottnak érzik a társadalom által kitűzött célok elérését a társadalom által biztosított eszközökkel. A környezeti-interperszonális kapcsolatok közül a családira jellemző az, hogy közvetítik a szerfogyasztói egészségmagatartási mintát.

A kutatás eredményeiből kiderült, hogy az előrejelző tényezők a főiskolások körében inkább a protektív spektrumban helyezkednek el. A prediktorok olyan rizikótényezők, amelyek előrejelző értékkel rendelkeznek. A protektív tényezők pedig azok a tényezők, amelyek meggátolják, hogy a prediktorok negatív hatást fejtsenek ki az egyénekre. A kutatásból az derül ki, hogy egyes drogfogyasztást előrejelző tényezők lehetnek veszélyeztető tényezők, de felléphetnek a drogfogyasztással szembeni védelmező tényezőként. Amelyik tényező protektív szerepben lép fel az egyén életében, egy vele összefüggésben álló másik prediktív tényező negatív hatásának érvényesülését megakadályozza. Az én kutatásomban a legszembeötlőbb példa erre az anya-gyermek kapcsolat pozitív és negatív hatása volt az önértékelésre. Az anya-gyermek kapcsolat, ha nem szeretettel teli és feltétel nélküli, akkor az negatív hatással volt a gyermek önértékelésére, és nem nagy számban, de egybeesés mutatkozott egyes drogfogyasztók és az alacsony önértékelés között.

A kutatással céloom a tudásbővítés volt, hiszen több drogfogyasztással kapcsolatos kutatást végeztek már Magyarországon, azonban a vizsgálatok középpontjában a tinédzserkorban lévő személyek állnak. Fontosnak tartom a rizikótényezők és azon belül is a prediktorok vizsgálatát, mert olyan fontos információkat hordoznak magukban, amelyeket ha tudatos szintre emelnek, segíthetnek abban, hogy a fiatalok rugalmasabban álljanak hozzá a rájuk váró problémák megoldásához. Tehát fontos lehetőségeket

rejt magában a szakemberek számára, hogy sokkal hatékonyabb prevenciós és egészségmegőrző programokat alkossanak és hajtsanak végre. Azonban ezek nem csupán a szakemberek számára fontos információk, hanem a már és majdan szülői szerepet betöltő emberek számára is. Hiszen ha tudatában vannak ezeknek a tényezőknek a fontosságával, akkor nagyobb a valószínűsége, hogy tudatosan képesek viselkedni szülői szerepükben, ezzel megalapozva gyermekeik sikeresebb, boldogabb jövőjét. Ezen kutatás eredményeit fontosnak és hasznosnak gondolom, azonban azt még fontosabbnak, hogy ez a kutatás kiegészüljön egy olyan vizsgálattal, amelyben interjúkkal kutatják az egyének prediktorokban való érintettségét. Ennek segítségével sokkal több információt tudhatunk meg a jelen lévő veszélyeztető tényezők vulnérabilis erejéről és protektív szerepéről.

Dolgozatommal szerettem volna hozzájárulni ahhoz, hogy egy teljesebb kép alakuljon ki a drogfogyasztással kapcsolatos rizikótényezőkről, és felhívni a figyelmet arra a fontos információkat hordozó rendszerre, modellre, amely segíti a segítő szakmákat tevékenységük hatékonyabbá tételéhez. Hiszen a prediktorok ismeretének segítségével egy olyan prevenciós program hozható létre, amely több lépcsőben segíti a fiatalokat problémáik feldolgozásában, önmaguk megismerésében; ezzel megelőzve élethelyzetük, életésélyeik romlását.

6. Felhasznált irodalom

1. Andorka Rudolf (1996): Bevezetés a szociológiába. Bp. Aula Kiadó.
2. Bali Krisztina (2009): A személyiség szerkezete. In: Juhász Márta, Takács Ildikó (Szerk.): Pszichológia, Bp. Typotex Kiadó.
3. Bácskai Erika – Gerevich József (2001): A drogproblémák megelőzése. In: Ritter Ildikó (Szerk.): Tanulmányok a kábítószer-problémákról. Bp. L'Harmattan Kiadó.
4. Boros János – Csetneky László (2000): Börtönpszichológia. Bp. Rejtjel Kiadó.
5. Demetrovics Zsolt (2007): Drog, család, személyiség (Különböző típusú drogok használatának személyiségpszichológiai és családi háttere). Bp. L'Harmattan Kiadó.
6. Demetrovics Zs. – Balázs H. (2004): Drogosok. In: Gelsei G., Gergely V., Horváth V., Rácz M. M. (Szerk.): A láthatatlanság vége – társadalmismereti olvasókönyv. Bp. Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért. 121–141. old.
7. Giddens, Anthony (2008): Szociológia. Bp. Osiris Kiadó.
8. Hoyer Mária (2001): A droghasználó és a család. In: Ritter Ildikó (Szerk.): Tanulmányok a kábítószer-problémákról. Bp. L'Harmattan Kiadó.
9. Komáromi Éva (2001): A droghasználat kialakulásának okai. In: Ritter Ildikó (Szerk.): Tanulmányok a kábítószer-problémákról. Bp. L'Harmattan Kiadó.
10. Kurgyis Eszter, Andó Bálint, Rózsa Sándor, Domján Nóra, Demeter Ildikó, Szikszay Petronella, Janka Zoltán, Álmos Péter (2010): Az alkoholbetegek személyiségprofiljának bemutatása az átdolgozott Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív alapján. In: Addictologia Hungarica. 2010. IX. évfolyam 2. szám. 134–139. o.

11. Michael Cole – Sheila R. Cole (2003): Fejlődéslélektan. Bp. Osiris kiadó.
12. Murányi-Kovács Endréné (1991): A gyermekkori és a serdülőkori személyiségzavarok pszichológiája. Bp. Tankönyvkiadó.
13. Pikó Bettina (2005): Ifjúkori problémaviselkedés. In: Pikó Bettina (Szerk.): Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban. Bp. L' Harmattan.
14. Pikó Bettina (2005): Ifjúság és modernitás. In: Pikó Bettina (Szerk.): Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban. Bp. L' Harmattan.
15. Pikó Bettina (2007): A devianciák szociológiai és szociálpszichológiai modelljei. In: Demetrovics Zsolt (Szerk.): Az addiktológia alapjai I. Bp. Eötvös Kiadó. 357–375. o.
16. Rácz József (1988): A drogfogyasztó magatartás, Bp. Medicina Kiadó.
17. Rácz József (2001): A droghasználat kialakulásának elősegítő és gátló tényezői. In: Ritter Ildikó (Szerk.): Tanulmányok a kábítószer-problémákról. Bp. L'Harmattan Kiadó.
18. Rácz László (2005): Értékek és ifjúság. In: Pikó Bettina (Szerk.): Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban. Bp. L' Harmattan.
19. Rózsa Sándor, Kállai János, Osváth Anikó, Bánki M. Csaba (2005): Temperamentum és karakter: Cloningerpszichobiológiai modellje. Bp. Medicina Könyvkiadó.
20. Szántó Zoltán (1998): A racionális döntések elméletén nyugvó társadalomtudomány. In: Csontos László (Szerk.): A racionális döntések elmélete. Bp. Osiris – Láthatatlan Kollégium.

Motivációvizsgálat az Eszterházy Károly Főiskola önkénteseinek körében

VERÉB LILLA

Szociálpedagógia (BA), végzett hallgató

Szociálpedagógia tagozat, II. helyezett

Témavezető: dr. Hadnagy József tanszékvezető főiskolai docens

1. Bevezetés

Az önkéntesség egyre nagyobb hangsúlyt kap napjainkban Európában és Magyarországon is.

A téma aktualitását bizonyítja az a kezdeményezés, hogy az ENSZ először a 2001. évet az *Önkéntesek Nemzetközi Évének*, majd ennek az évnek a 10. évfordulóját, azaz a 2011. évet pedig az *Önkéntesek Európai Évének* nyilvánította. Az ENSZ és az önkéntesség úgy kapcsolódik össze, hogy az ENSZ-rendszernek van egy önkéntes szervezete, az ENSZ-önkéntesek (United Nations Volunteers – UNV), mely a békét, a segélyezési és fejlesztési kezdeményezéseket támogatja közel 150 országban. Az Önkéntesek Európai Évében természetesen az Európai Unió és legtöbb tagállama is részt vett, hiszen az Európai Uniónak egyik alapelve az önkéntesség. Ily módon Magyarország is csatlakozott ehhez a kezdeményezéshez, melynek célja az volt, hogy elismerésben részesítse az önkéntesek tevékenységét, valamint segítsen az előttük álló problémák leküzdésében, s nem utolsósorban az is cél, hogy még több embert ösztönözzön cselekvésre. Az ENSZ és az Európai Unió ezeket a projekteket a társadalmi szolidaritás erősítése érdekében hozta létre. Fontos számukra a társadalmi részvétel is s annak módja, mert ez hatással van arra, hogy mennyire működőképes az aktív demokrácia.

Továbbá a téma aktualitását erősíti az is, hogy a 2012. év az Európai Unióban a *tevékeny idősor és a nemzedékek közötti szolidaritás európai éve* volt, melynek célja az időskori aktivitás társadalmon belüli megőrzésének ösztönzése volt a társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet segítő önkéntes munka révén. Ezáltal az önkéntesség a tavalyi évben is nagy szerephez jutott.

Végül a téma aktualitását az is alátámasztja, hogy az érettségi vizsgára jelentkezés feltétele lesz Magyarországon 2016-tól az, hogy a diákok 50 óra *közösségi szolgálatot* végezzenek el a középiskolai tanulmányaik során. A közoktatás ezzel a beavatkozásával lépést tett afelé, hogy a diákok megélhessék a közösségi szolgálat adta élményeket, tapasztalatokat és lehetőségeket, valamint beépítették a tevékeny munkát a fiatalok életébe. Bár a közösségi szolgálat sajátosságai alapján nem egyezik meg az önkéntességgel, mégis fontos megemlítenünk a téma kapcsán. Az önkéntesség nevében is benne van, hogy önkéntes, tehát szabad akaratunkból végezzük. Alapjában véve a közösségi szolgálat az önkéntességtől ezen a ponton tér el, mert a közösségi szolgálat egy kötelező tevékenység a diákok részére. Azonban több tulajdonságában megegyezik a kettő: a közösségi szolgálat olyan tevékenység, amelyet a diákok a saját értékeik mentén választanak, mindenféle anyagi ellenszolgáltatás nélkül végeznek, amellyel az adott közösség érdekeit szolgálják, és mellyel saját személyiségüket vagy különféle készségeiket fejleszthetik. Ezek mind igazak az önkéntességre is.

Más és más motivációval végezhetünk önkéntes tevékenységeket. Az Európai Unió az önkéntesség alap gondolatát a szolidaritás, a társadalmi részvétel és az aktív demokrácia működtetése szempontjából tartotta fontosnak a jövő értelmisége számára. Egy társadalom jövője számára az említett gondolatok nagyon fontosak. Az Eszterházy Károly Főiskolán tanár szakos és nem tanár szakos hallgatók képzése is folyik. De mit tesz az oktatás azért, hogy a felnövekvő nemzedékek szereprepertoárjába és értékrendszerébe beépüljön az önkéntesség? Az *Eszterházy Károly Főiskolán* működik egy szervezet, a *Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Iroda (KoMeTI)*, ahol az önkéntes koordináció mint alapszolgáltatás jelenik meg a hallgatók számára. Ha a hallgatókban felmerül az igény az önkéntes tevékenységek végzése iránt, akkor van hova fordulniuk. A szervezet tagjai – akik szintén önkéntesek – elvégzik a koordinációs feladatokat, többek között azt, hogy a leendő önkéntes hallgatónak olyan helyet, területet találjanak, amely a képességeihez mérten a legmegfelelőbb, amely a legjobban felkelti az ő érdeklődését, s amelyet szívesen végezne. Fontos kérdés, hogy mit jelent a hallgatók számára ez az önkéntesség, és milyen motivációkkal mennek ki a terepre, tehát a valós munkavégzésbe.

A dolgozatom alap gondolata az *önkéntességet végzők motivációi* voltak. Érdekelt a válasz arra a kérdésemre, hogy melyek azok az okok, amelyek miatt az egyén vagy egy nagyobb társadalmi egység – például egy szervezet – önkéntes tevékenységet végez. A kérdés megválaszolásához jó néhány tanulmányt kellett elolvasnom, és több kutatást értelmezni, így tovább mélyült érdeklődésem. Kíváncsi lettem arra, hogy bizonyos célcsoportoknál vannak-e eltérések az önkéntes munka motívumait tekintve. Mivel főiskolás vagyok, és hallgatótársaimmal napi rendszerességgel kapcsolatba léptem, többször kerültem az önkéntes tevékenységem során abba a helyzetbe, hogy megoszthattuk egymással véleményünket, gondolatainkat. Egyértelmű lett számomra ezáltal, hogy objektív módon, önálló kutatással győződjek meg ezen célcsoport önkéntes munkához kapcsolódó motívumairól. Tehát a dolgozatomban a motivációk feltárására törekszem.

A dolgozat első részében tisztázom az önkéntesség fogalmát, bemutatom azokat a meghatározó történeti állomásokat, amelyek nagyban befolyásolták a hazai önkéntesség alakulását, formálódását és társadalmilag való elfogadását. Továbbá bemutatom az önkéntesség definíciós kérdéseit, valamint a magyarországi önkéntesség múltját. Ezt követően a társadalmi integráció és szolidaritás témakörét fejtem ki mint az önkéntesség hasznát és következményét, majd az emberi beruházás és az önkéntesség kapcsolatát mutatom be. Szintetizálok a humán ökörendszer-elméletét az önkéntesség funkcióival és aktivitási területeivel, majd az önkéntességet mint segítségnyújtó viselkedésformát mutatom be mind szociológiai, mind pszichológiai szempontból.

A dolgozat második részében az önkéntes motivációkra fókuszálok, ahol a történeti áttekintést követően bemutatok egy kutatást, mely saját munkám alapjául is szolgál.

Végül a dolgozat harmadik részében a saját kutatásom eredményeit közlöm, azokat statisztikai módszerek segítségével elemzem. Ezt követően reagálok a hipotéziseimre, valamint bemutatom a kutatásom elemzésének utolsó fázisát, a klaszterelemzést, s végül összegzem a dolgozatot, és egy rövid kitekintéssel bemutatom a további terveimet.

2. Az önkéntességgel kapcsolatos szakirodalmi háttér bemutatása

2.1. Az önkéntesség fogalmának tisztázása

Ahány szakirodalom, annyi fogalmi értelmezés létezik az önkéntességre is. A következőkben bemutatok jó néhány fogalmi meghatározást.

Angyal (2000) szerint önkéntes az, aki szabad akaratából, tudatosan mások javára történő tevékenységet anyagi ellenszolgáltatás nélkül végez. A következő meghatározás is hasonlít az előzőhöz: „Az önkéntes munka olyan szabadon választott, kényszer és ellenszolgáltatás nélkül, más (ok) javára végzett tevékenység, amely anyagi érdekektől mentes. Ugyanakkor az önkéntességen alapuló munkavégzés (segítés) azt is jelenti, hogy a segíteni szándékozó állampolgár – vagy polgárok közössége – szabad akaratából oda ajánlja fel »térítésmentesen« a munkáját, oda csatlakozik, ahová akar.” (*Zentai, 2006.1. o.*)

Czike Klára és Kuti Éva (2006) úgy írják le az önkéntes munka végzését, hogy az önkéntesség végzője nem fogad el anyagi ellenszolgáltatást, valamint az önkéntes munkát önmaga, családja hasznán túl elsősorban más személyek, társadalmi csoportok vagy a közösség épülése érdekében végzi.

Bartal Anna Mária és Saródy Zita (2010) az önkéntes tevékenységet úgy írják le, mint amely nyitott mindenki számára, fizetség nélküli, saját akaratból végzett, nem formális tanulási keretek között megvalósuló önképző és önfejlesztő tevékenység, mely szociális és társadalmi értékeket képvisel.

Az önkéntesség két szociológiai elmélete közül az egyik tágabb, a másik szűkebb. A tágabb értelmezés az önkéntesség modernizációs paradigmája, miszerint az önkéntesség „lehetővé teszi a legáltalánosabb, a legszélesebb szociális kontextusba vonást, és a társadalmi változásra, átalakulásra teszi a hangsúlyt, amely megváltoztatja az önkéntesség társadalmi bázisát és jegyeit.” (*Fényes és Kiss, 2011. 6. o.*). A szűkebb értelmezés pedig az önkéntesség mint komoly szabadidős tevékenység paradigmája, amely szerint az önkéntesség „az önkéntes tevékenységeknek a szabadidő keretébe vonásával alakul ki. Hiszen az önkéntes tevékenység – a latin eredetű voluntarizmus szó jelentéséhez híven – szabadidőben szabadon választott tevékenység.” (*Fényes és Kiss, 2011. 6. o.*)

Az önkéntességet szociológiai szemmel többek között *Fényes Hajnalka és Kiss Gabriella (2011)* vizsgálta. Szerintük az önkéntességnek négy ismertetőjegye van: anyagi ellenszolgáltatás nélküli, mások számára, szabad elhatározásból végzett, nem kötelező jellegű tevékenység, mely – és itt egy újdonság következik a többi fogalomhoz képest – belső (értékorientált és szubjektív) vagy külső (instrumentális – az eredménnyel törődő, de nem közvetlenül anyagi, valamint mindig kényszer jellemzi) motivációjú vagy indíttatású. Ennél a fogalmi meghatározásnál a motiváció is megjelenik a magyarországi önkéntes motivációkutatások képviselőinél. *Bartal Anna Mária és Kmetty Zoltán (2010)* szerint az önkéntesség egy olyan tevékenység, melyet nem ellenszolgáltatásért végzünk, de a kiadások megtérítése vagy akár a jelképes fizetség megengedhető. A tevékenységet belső indíttatásból, szabad akaratból végezzük, s más személy vagy a társadalom hasznára kell, hogy irányuljon. Ennél a motivációt a belső indíttatás kifejezés használatában leheljük fel. Továbbá úgy vélik, hogy ennek úgynevezett tervezett segítségnek

kell lennie, mivel az önkéntesek kinyilvánítják akaratukat és elkötelezettségüket, hogy másokon segítsenek, amire a szabadidejükből áldoznak időt, valamint szervezett keretek között kell folynia.

Utolsó meghatározásként a *Központi Statisztikai Hivatal* 2012. évi felmérésekor használt meghatározását mutatom be, miszerint az önkéntesek azok, akik közvetlenül vagy valamilyen szervezeten keresztül, önkéntesen, szabad akaratukból, ingyen, fizetség nélkül, a háztartásukon kívül élő személyek javára, a társadalom hasznára végeztek önkéntes munkát, tevékenységet a kikérdezést megelőző 12 hónap során. A három feltételnek együttesen kellett érvényesülnie a felméréskor, valamint a háztartáson kívül élő szülő, gyermek, rokon javára végzett munka is önkéntes segítségnek számított, mert a *Központi Statisztikai Hivatal* szerint „minden »segítőkéz« ember beletartozik az önkéntesek, önkéntes segítők körébe, aki hajlandó mások vagy egy cél érdekében önzetlenül, ingyen tevékenykedni.” (KSH, 2012. 3. o.)

A bemutatott meghatározások mellett az is fontos, hogy a kutatásom szempontjából ki tekinthető önkéntesnek. A továbbiakban az önkéntes tevékenységet végző személyek alatt azokat az embereket értem, akik formálisan vagy informálisan, mások vagy a társadalom hasznára, anyagi érdekektől mentesen jelenleg is végeznek valamilyen segítő tevékenységet.

2.1.1. Az önkéntesség motivációs háttere

A legtöbb meghatározás csak a fizetett munkától különíti el az önkéntes munkát. A nagy dilemma az *elnevezésben* van: önkéntesség, önkéntes munka, önkéntes aktivitás, önkéntes tevékenység és még sorolhatnánk. Az önkéntesség, önkéntes tevékenység vagy aktivitás semlegesebb, újszerű megfogalmazás, mely próbálja felváltani az önkéntes munka kifejezést, amely sugall valami kényszerűséget, és feltételez anyagi ellenszolgáltatást.

A *motiváció* is egy kulcsfogalma a dolgozatnak. A motiváció valamilyen cselekvés, viselkedés ösztönzője, kiváltója, indítéka (Bartal, 2010). A szociológia a motivációk kérdésénél *Czike Klára* és *Bartal Anna Mária* (2004) vizsgálataira támaszkodik, miszerint a nyolc leggyakoribb motiváció: a szegényeken való segítség; a tapasztalatszerzés; a vallás, a hit fontossága; a kihívás, szakmai fejlődés; az erkölcsi kötelesség; a szabadidő hasznos eltöltése; új barátok szerzése; a közösséghez tartozás.

Ezek a motivációk persze függenek attól, hogy az önkéntesség a *régi típusú önkéntességbe* vagy az *új típusú önkéntességbe* sorolható be. „A hagyományos társadalmi értékekhez kötődő önkéntesség mellett új típusú önkéntesség van kialakulóban, ahol a tudásalapú, információs társadalomra jellemző társadalmi értékek – szaktudás, gyakorlati tapasztalat megszerzése, megszerzett tudás megőrzése, az egy életen át tartó tanulás elvárásainak való megfelelés stb. – állnak a középpontban. Mivel ez elsősorban szervezeti keretek között valósul meg, a jövőben Magyarországon is lehet számítani az önkéntesség ilyen irányú átalakulására.” (KSH, 2012. 9. o.) A régi típusú önkéntesség motivációi: (1) a szegényeken való segítség, (2) a vallás, a hit fontossága, (3) az erkölcsi kötelesség, (4) a közösséghez tartozás, míg az új típusú önkéntesség motivációi: (1) a tapasztalatszerzés, (2) a kihívás, szakmai fejlődés, (3) a szabadidő hasznos eltöltése, (4) új barátok szerzése. Tehát összefüggés van a már említett két szociológia elmélet (az önkéntesség modernizációs paradigmája és az önkéntesség mint komoly szabadidős tevékenység paradigmája) és a típusok, motivációk között. Van többféle típusú felosztás, amelyeket pároknak nevezünk, mint például formális (szervezethez kötődő) és informális (nem szervezethez kötődő), egyéni vagy csoportos, akár aszerint is, hogy rendszeres vagy alkalmi a végzett önkéntes tevékenység.

A fogalmi meghatározások mögött ott rejtőzik okként a tevékenység, azaz az önkéntes munka informális és formális alakulása, változása, a története.

2.2. A magyarországi önkéntesség múltja

Az önkéntesség Magyarországon a rendszerváltozás után kerülhetett csak előtérbe, mert a három kritérium (mások javára történő, önként, pénzbeli juttatás nélkül végzett tevékenység) is csak ekkor valósulhatott meg. Ennek oka többek között és legfőképp az a történelmi helyzet, amely a rendszerváltozás előtt uralkodott Magyarországon. Elterjedt volt az önkéntes munka elnevezés, de ezt sokan összekeverik még máig is a társadalmi munkával. Az önkéntes munka jelentését már hosszasan leírtam az előzőekben. Ezzel szemben a társadalmi munka is egy önkéntesnek mondott munka volt, viszont ha valaki nem vett részt például a mezőgazdasági munkákban vagy az építőtáborokban, vagy ha már dolgozott, de nem volt például a KISZ, a Népfront vagy a szocialista brigádmozgalom tagja, vagy nőként nem vette ki a részét a nevelési és oktatási intézmények körüli munkákban, akkor azt szankcionálták. Tehát következménye volt annak, ha valaki nem végzett ilyen típusú tevékenységet önként. Ezért a hazai önkéntesség képviselői törekednek arra, hogy a munka szót felváltsa a tevékenység szó, hogy elveszítse a kötelezőnek ható jellegét.

1997-ben az ENSZ – mint azt már a bevezetésben is említettem – a 2001. évet az *Önkéntesek Nemzetközi Évének nyilvánította*. Célokra is fogalmaztak meg a programok: „növekedjen az önkéntesség társadalmi elismertsége; erősödjön az önkéntes szervezeteknek a kormányzat és a helyi hatóságok általi elismertsége; a kormányok dolgozzák ki az önkéntes munkavégzés támogatási rendszerét; álljon fel egy a média által támogatott, a tapasztalatcserét szolgáló nemzetközi információs hálózat”. (Czike és Kuti, 2006. 30. o.)

Ez a 2001. év sok újdonságot hozott az önkéntességnek: december ötödike lett az *Önkéntesek Nemzetközi Napja*, megrendezésre került az Önkéntesek Hete és az Önkéntesek Ünnepe, valamint létrejött az Önkéntes Központ Alapítvány, amely az önkénteseket és önkéntes szervezeteket támogató szervezet.

Ezután 2005-ben elfogadták az *önkéntes törvényt*, mely egyértelműen szabályozza, hogy ki az önkéntes, hogyan kell nyilvántartani, és „hivatkozási alapul” szolgálhat a minisztériumoknál, közigazgatási szerveknél is.

Egy évvel később, 2006-ban az Európai Bizottság elfogadta a tíz évre szóló önkéntes stratégiát, amely többek között „az egyének ösztönzését, az önkéntesség infrastruktúrájának fejlődését, az állami intézmények szerepvállalásának erősítését, valamint a fiatal és idős generáció önkéntes munkába való bevonását tűzte ki célul.” (Nagy, Györgyovich és Péterfi, 2011. 2. o.) Ez a *Nemzeti Önkéntességi Stratégia* négy fő feladatot fogalmaz meg: (1) a figyelemfelhívás és népszerűsítés, (2) a fogadó szervezetek kapacitásának erősítése, (3) a szabályozási környezet továbbfejlesztése, az önkéntes törvény felülvizsgálata, az önkéntes stratégia elfogadása, (4) az elismertetés.

A bevezetésben már szó esett arról, hogy az Önkéntesek Nemzetközi Évét (2001) követően az ENSZ ennek az évnek a tizedik évfordulóját, azaz a 2011. évet az *Önkéntesek Európai Évének nyilvánította*, amihez Magyarország is csatlakozott.

Ezek a kezdeményezések eredményezik azt, hogy Magyarországon eközben folyamatosan növekszik az elvégzett önkéntes munka mennyisége, valamint egyre jobban felismerik a hasznát és jelentőségét az egyénre és a társadalom egészére nézve is. Alapvetően a rendszerváltozás után nőtt meg a kereslet és a kínálat is az önkéntes munkavégzés iránt, mely mellett erősödtek a hazai kutatások is. Ezen kutatások témái a fogalmi tisztázás, megközelítések és sajátosságok elemzése, a már említett motivációkutatások, önkéntestípusok kidolgozása, valamint a makrostatisztikai kutatások voltak.

Összefoglalva tehát Magyarországon az önkéntesség a kilencvenes évektől tudott jelen lenni, viszont évről évre nagyobb sikereknek lehettünk szemtanúi: több önkéntes van jelen, több szervezet foglalkoztat önkénteseket, valamint törekvések mutatkoznak

afelé, hogy elismertebbé válják ez a szabad akaratból, mások hasznára történő, pénzbeli térítés nélküli segítő tevékenység.

Társadalmi hasznossága is jelentős, hiszen mind az önkéntes tevékenységet végzők, mind pedig azon személyek, csoportok, akik javára történik az önkéntes tevékenység egyazon társadalom tagjai, s a tevékenység végzése révén növekszik integritásuk. A következő fejezetben a társadalmi integráció és a szolidaritás aspektusait, valamint az emberi tőke elméletét mutatom be, mely fogalmak szorosan kapcsolódnak az önkéntességhez.

2.3. Társadalmi integráció és szolidaritás, mint az önkéntesség haszna és következménye, valamint az emberi beruházás és az önkéntesség kapcsolata

A társadalmi integráció és a szolidaritás kifejezések egyidejű említésekor É. Durkheim (1893, In: Némedi, 1996) francia szociológus gondolatai juthatnak eszünkbe. Ő a társadalmi integráció feltételeit kereste. Úgy gondolta, hogy egy integrált társadalomhoz kell egy úgynevezett kollektív tudat, valamint a társadalom tagjait összekötő szolidaritás. Némedi Dénes (1996) azt írja, hogy a kollektív tudat azt jelenti, hogy egy társadalmon belül közös a vallás, közösek az értékek, tehát közösen elfogadott normák szerint működnek. Vannak társadalmi szimbólumaik, tradícióik és történelmük. Az egyének ebben a társadalomban példamutatóak és áldozatképesek a közösség értékeiért. A társadalmat a szolidaritás tartja össze, mely szolidaritás Durkheim (1893, In: Némedi, 1996) szerint kétféle: mechanikus és organikus. A *mechanikus szolidaritás* megegyezésen alapul, ahol a társadalom tagjai hasonlítanak egymáshoz mind gondolkodásukban, mind foglalkozásukban, míg az *organikus szolidaritás* a társadalmi munkamegosztáson alapul, ahol különböző társadalmi szerepek között alakul ki az együttműködés, azaz a társadalom azon tagjainak kell együttműködniük, akiknek eltérő a munkájuk. A mechanikus és az organikus szolidaritás közös ténye, hogy a társadalom tagjai egymásra vannak utalva, ezért alakul ki a szolidaritás mint mozgatórugó.

Durkheim (1893, In: Némedi, 1996) nevéhez kapcsolódik még az *anómiaelmélet* is, mely alatt a szociológus azt érti, hogy a társadalmi normák meggyengülnek. Ha nincs egyetértés, közös szabályrendszer, tehát a kollektív tudat is meggyengül, akkor az a társadalmi problémák gyakoriságának növekedéséhez fog vezetni. (Némedi, 1996)

Az önkéntes tevékenység a *társadalmi integráció* vagy *beilleszkedés* egyik eszköze lehet, mely hozzájárulhat egy összetartó társadalom kialakulásához úgy, hogy kialakítjuk a bizalmat és a szolidaritást, valamint megteremtjük a *társadalmi tőkét*. Az önkéntesség egy lehetőség lehet arra, hogy eltérő korú, nemzetiségű, gazdasági háttérű vagy akár más vallású emberek hozzájárulhassanak egy pozitív irányú változáshoz. Emellett a társadalmi haszon mellett persze megjelenik az egyéni haszon is, mert ezeknek az önkéntes tevékenységeknek lehetnek olyan hasznai is, hogy az egyének gyakorlatot szereznek a szervezés, vezetés terén, sok ismerőst szereznek a munkájuk során, de sokszor az is elmondható, hogy az egyén ezen munkájának köszönhetően jut fizetett munkahelyhez. Tehát ezek a hasznok attól függnek, hogy az egyén a környezete melyik szintjén avatkozik be.

Az *önkéntesség egyéni és társadalmi hasznait* Fényes és Kiss (2011) bővebben taglalják. Szerintük az egyéni haszon a közvetett anyagi megtérülés, az egyén számára egzisztenciális és mentális stabilitás biztosítása, az önmegvalósítás, az önkifejeződés, az önjutalom, a személyiségfejlesztés, a formális és informális tanulás és végül a rekreáció és a szórakozás. A társadalmi (közösségi) haszon többek között a társadalmi integráció, a társadalmi tőkeképződés: formális és informális kapcsolatok építése és gazdagítása –

három vonatkozásban – a kliensekkel, más önkéntesekkel, a hivatalos intézményekkel és képviselőikkel. Az önkéntesség társadalmi hasznai közé sorolják a szerzők a gazdasági hasznot, a szocializációs és mentálhigiénés hasznot és a politikai hasznot is: a demokratikus állampolgári értékek erősítése, modelladás.

Az önkéntesség abban is fontos szerepet játszhat, hogy megtalálja az egyes társadalmi kérdésekre a válaszokat. „Az önkéntesség olyan *érték*, amelynek hasznosságát, konstruktív jellegét és társadalmi kohéziós szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Nagyban járul hozzá a demokrácia fejlődéséhez, mindemellett az önkéntes tevékenységek fejlesztik a szociális készségeket és kompetenciákat, segítik a társadalmi szolidaritást, valamint sokoldalú tapasztalatot nyújtanak. Az önkéntes tevékenységek mind az önkéntesnek, mind a közösségeknek, mind pedig a társadalom egészének javára szolgálnak. Emellett az emberi, társadalmi, generációs vagy környezetvédelmi szükségletek és problémák kezelésének eszközei. Az önkéntes tevékenységek nem helyettesítik a hivatásszerű, fizetett munkalehetőségeket, de hozzáadott értéket nyújtanak a társadalom számára.” (KSH, 2012. 11. o.) Végül az önkéntesek hozzájárulhatnak az egyes szolgáltatások minőségi, valamint mennyiségi javulásához is azzal, hogy a saját erőforrásaik segítségével végeznek önkéntes tevékenységeket.

Az *emberi erőforrások fejlődésén* azt értjük, hogy a tudás, a szakértelem és a társadalom minden tagjának teljesítménye növekszik egy adott társadalomban. Ez a fejlődés különböző úton-módon megy végbe, mint például a közoktatás, a felsőoktatás, a felnőttoktatás, a különböző tanfolyamok, önképző körök, az önnevelés vagy akár az önkéntes munka. Ezek a területek abban segítik az embereket, hogy teljesebb és gazdagabb életet élhessenek azáltal, hogy személyes és társadalmi haszonra tesznek szert.

Polónyi István (2002) azt írja, hogy a társadalmi, politikai, kulturális, gazdasági növekedésnek feltétele az, hogy az emberi erőforrások fejlődjenek, mely fejlődés a modernizálódást jelzi. Emellett azt is írja, hogy az emberi beruházás csakis akkor vezethet folyamatos gazdasági növekedéshez, ha azt a termelő vállalatokban való fizikai tőkeberuházások kísérik.

Schultz (1983, In: *Polónyi*, 2002) volt az, aki az *emberi beruházásnak* a jövedelmekkel és a fizikai tőkeképződéssel való összefüggését és kapcsolatát vizsgálta. Schultz szerint az *emberi tőke* csak az emberekbe történő befektetéssel szerezhető meg. Az emberi tőkéből származhatnak magánhasznok és társadalmi hasznok is, mint ahogy már a fentiekben ezt megemlítettem az önkéntességnél is. A magánhasznok ösztönzőek, és rábírják az egyéneket és a családokat arra, hogy a saját emberi tőkájukba fektessenek be, míg persze a társadalmi hasznok is ösztönzően hatnak az emberi tőkébe való közösségi befektetésekre. *Polónyi* (2002) azt írja, hogy az emberi tőke nem látható, csak az észlelhető belőle, ami az emberi tőke hatása. Ennek a hatásnak két formája van, belső és külső. Az emberi tőke belső hatása az, amit az emberek megtanultak, úgymint az iskolázottság, a munkahelyi továbbképzés, a munkatapasztalatok, az egészségi állapot stb., melytől növekszik az egyén magánhaszna. Az emberi tőke külső hatásai pedig pozitív hatással vannak a gazdasági növekedésre, mert az emberi tőke növeli a munka(erő) és a fizikai tőke termelékenységét is.

Schultz (1983, In: *Polónyi*, 2002) az *emberi képességeket növelő tevékenységeket* öt fő kategóriába sorolja. Eszerint az egészségügyi létesítmények és szolgáltatásaik sorolhatóak ide, melyek befolyásolják az emberek élettartamát, erejét, állóképességét, vitalitását és életképességét is. Ide tartozik a munka közbeni képzés; a formális, szervezett, elemi, közép- és felsőfokú oktatás; a felnőttképzési programok. Beletartozik végül még az egyének és a családok vándorlása is annak érdekében, hogy az érintettek változó munkalehetőségekhez tudjanak alkalmazkodni.

Mindezekből a legfontosabb azt kiemelni, hogy az önkéntesség több helyen is kapcsolódik az emberi tőke elmélethez. Az önkéntesség is besorolható azon tevékenységek

közé, amelyek az emberi képességeket növelik, valamint hogy az önkéntes tevékenységek végzése is jár egyéni és társadalmi haszonnal, melyek ösztönzőleg hatnak az egyénre, családra vagy csoportokra, közösségekre, ezáltal szóba kerülhet ismét a motiváció, melyek az emberi viselkedést befolyásolják. Említettem azt is, hogy az önkéntes tevékenység a társadalom minden szintjén megjelenhet, hatást gyakorolhat a környezetre, s természetesen ez visszahat az önkéntesre is.

A következőkben bemutatom a humán ökorendszer-elméletének kapcsolatát az önkéntesség funkcióival és aktivitási területeivel.

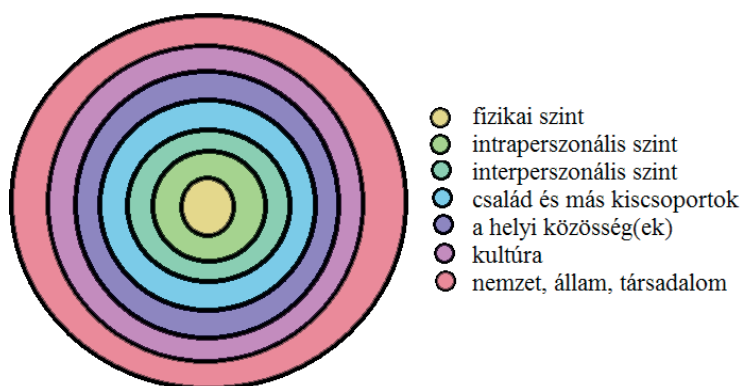
2.4. Az önkéntesség funkcióinak és aktivitási területeinek bemutatása a humán ökorendszer-elméletén keresztül

Ebben a fejezetben kísérletet teszek arra, hogy integráltan bemutassam a humán ökorendszer elméletét, az önkéntes tevékenység beavatkozási lehetőségeit, az önkéntes tevékenységek funkcióit és aktivitási területeit. Ez egy rendszerszemléletű megközelítés, mely lehetőséget kínál arra, hogy komplex módon gondolkodjunk az önkéntességről, az önkéntesség és a társadalom kapcsolatáról és azokról a következményekről, melyek a társadalmi integrációt és szolidaritást erősítik.

Az egyén társadalmi integritását és az önkéntes tevékenység társadalomra kifejtett hatását jól szemlélteti a *humán ökorendszer-elmélete* is. Welch (1987, In: *Hegyesi-Talyigás*, 2006) humán ökorendszer-elméletének segítségével megérthetjük azt a kölcsönhatást, mely az ember és a környezete között lép fel. Az interakciók az egyének és a szociális környezetek között jönnek létre. Az egyén a szociális környezet különböző szintjein belép, ahol valamilyen cselekvést végez, tehát nem passzív, hanem aktív, illetve a környezet is összeütközésbe kerül az egyénnel, azaz elvárásokat közvetít felé. Ez a kétirányú interakció adaptivitást vagy inadaptivitást idézhet elő az egyénben, s lehetőséget ad a problémakezelő magatartás gyakorlására. Amennyiben az egyén nem képes megbirkózni a kihívásokkal, a külső környezet felől segítség érkezik felé. Az önkéntes tevékenység is egyfajta „beavatkozás” a humán ökorendszer különböző szintjein, persze ezen önkéntes tevékenységhez nem feltétlenül van szükség problémára, de az önkéntes tevékenység hatással lesz az adott humán ökológiai szintre. Ez a hatás társadalmi integrációt, szolidaritást, társadalmi tőkefelhalmozódást és még sok minden mást eredményezhet. Milyen szintek jelennek meg a humán ökorendszerben, és hogyan jelenhet ott meg az önkéntes, hogyan valósulhat meg az önkéntes tevékenység?

A humán ökorendszer szintjei (1. ábra) a következők: (1) az ember testileg – ez a fizikai szint –, (2) az intraperszonális szint – ez az ember gondolkodása és az érzelmei –, (3) az interperszonális szint – az egyes emberek közötti interakciókat értjük alatta –, (4) a család és más kiscsoportok, (5) a helyi közösség – vagy közösségek –, (6) az adott kultúra – amelyben él az ember –, s végül (7) a nemzet, az állam és a társadalom szintje.

1. ábra: A humán ökörendszer

Bartlett (1970, In: *Hegyesi–Talyigás*, 2006) azt mondja, hogy ez a problémamegoldó magatartás szubjektív (a humán ökörendszer szintjein az első és második szint) és külső vagy anyagi (a harmadik és a felette lévő szintek) erőforrások interakcióján alapul. Ha ezek az erőforrások és a természetes támaszok jelen vannak az egyén életében, akkor az egyén meg tudja oldani a különböző kihívásokat. Az adott helyzetben megjelenő adekvát viselkedések és magatartások eredményeként az egyén társadalmi integráltsága nő. Ha nem működnek jól a természetes támaszok, akkor az egyén nem képes erőforrásait mozgósítani, akkor nem tud megbirkózni az adott élethelyzettel segítség nélkül. Ez azt eredményezi, hogy gyengébb lesz a társadalmi integráltsága.

A humán ökörendszer-elméletének megfelelően hét szinten lehet beavatkozni (lásd 1. ábra), ha a természetes támaszok nem működnek jól. A különböző szintekhez különböző tudományágak – mint például az orvostudomány, a pedagógia, a pszichológia vagy a szociológia – szakembereit tudjuk kapcsolni. A szakemberek mellé az én hitem szerint szükség van az önkéntesekre is s az önkéntesek által végzett tevékenységekre is. Mint önkéntesek nem mindig tudunk minden szinten önállóan beavatkozni és feladatokat el látni. Szükség van szakemberre, akiknek munkáját segítheti, támogathatja az önkéntes. Pontosan hogyan is tudunk segítséget nyújtani a humán ökörendszer különböző szintjein, ha önkéntesek vagyunk?

A fizikai szinten egy önkéntes végezhet olyan munkát, amely a személyi higiéne fenntartására szolgál, mint például a mosás, vasalás, vagy olyan tevékenységet is, amely a környezet tisztántartására szolgál, például a benti és kinti takarítás. Az önkéntes ezen a szinten úgy is be tud avatkozni, hogy biztosít egy étkeztetést például a hajléktalanok számára.

Az intraperszonális szinten már szűkülnek a beavatkozási lehetőségek, de például egy idősek otthonában történő beszélgetés a lakókkal egyéni vagy kiscsoportos formában, illetve előadás szervezése a közelgő ünnep alkalmából az ott élők számára jobb közérzetet, pozitív életszemlélet-erősítést eredményezhet számukra.

Az interperszonális szinten is be tudunk avatkozni, hiszen minden olyan önkéntes tevékenység, mely során kapcsolatba kerülünk emberekkel, befolyásolják az emberi kapcsolatok minőségét, alakulását. Önmagában az, hogy kapcsolatba kerülnek az egyének, és interakciók jönnek létre, az segíti a társadalmi integrációjukat visszautalva az előző fejezetre.

A család és más kiscsoportok szintjén például nekik szervezett jótékonyági programokkal, adománygyűjtésekkel avatkozhatunk be önkéntesként. Jó háttere lehet ennek a segítségnek, ha egy szervezetnél vagyunk önkéntesek, vagy ha egy szervezettel közösen szervezzük és bonyolítjuk le a programokat.

A *helyi közösségek* szintjén például rendezvényszervezéssel tudunk beavatkozni, ha például a helyi közösség szórakozási igénye nincs kielégítve. Egy ilyen szervezési munka hasznos lehet abból a szempontból is, hogy kapcsolatokat alakítunk ki különböző szervezetekkel, illetve megtapasztalhatjuk az együttműködés különböző megvalósulásait is.

Az *adott kultúra* szintjén, ha nem működik jól a természetes támasz, akkor az akár az adott kultúra elsovadását is előidézhetheti. Ezért ezen a szinten is fontos, hogy olyan közösségi eseményeket hozzunk létre, amelyeknél fellelhető és kiemelkedően fontos érték a hagyományőrzés.

A *nemzet, az állam, a társadalom* szintjén is be lehet avatkozni az önkénteseknek, viszont itt érdekesebb egy-egy nagy egységhez kapcsolódni, például egy önkéntes mozgalomhoz, amely már önmagában hordozza az egyéni értékeinket is, s ez által azok közvetítését a társadalom felé.

Miután bemutattam, hogy milyen szinteken történhet beavatkozás a humán ökoszisztéma-elmélete szerint, az önkéntes tevékenység funkcióit hozom összefüggésbe a már említett elmélettel.

Alapvetően az *önkéntességnek négy dimenzióját* írja le Fényes és Kiss (2011), melyek a következők: (1) gazdasági, (2) társadalmi-közösségi, (3) politikai, (4) szociálpszichológiai dimenziók. Ezek mentén az *önkéntesség funkciói* is csoportosíthatóak, azaz beszélhetünk gazdasági; társadalmi-közösségi; politikai; szociálpszichológiai funkciókról. Azért fontos megemlíteni ezt, mert az egyén, aki önkéntességet végez, tevékenysége során több funkciót lát el, akár egyszerre is, s akár a társadalom különböző szintjein is.

A *gazdasági funkció* alatt a szerzőpáros a gazdasági hasznot hajtó atipikus munkavégzést érti, mely által lehetővé válik a társadalmi erőforrások gyors, hatékony, célirányos mozgatása és felhasználása, lehetővé válik a jelentős anyagiérték-előállítás a termelő és szolgáltató szektorokban, lehetővé válik a munkaerőpiac, a foglalkoztatás bővítése, a munkanélküliség káros hatásainak gyengítése, a munkahelyi tapasztalatszerzés, valamint a munkaerő formális és informális képzése. Ez a funkció a humán ökoszisztéma több szintjén is jelen van – egyén, család, közösség, nemzet, állam, társadalom –, s ezeken a szinteken is megjelenhet az önkéntes tevékenység. Az adott szint sajátosságai meghatározzák az önkéntes tevékenységet, hiszen más lesz egy idős házaspár segítése, mint egy közösségi akció megszervezése. Ugyanakkor a különböző szinteken megjelenő önkéntes tevékenység növeli az adaptivitást, ezáltal a család vagy a nemzet jobban teljesít, s a társadalmi erőforrások hatékonyan működnek.

A *politikai funkció*: az önkéntesség közérdekűsége, elkötelezettsége révén politikai jellegűt nyerhet közvetlenül, illetve áttételesen is. Abban az esetben van politikai jelleg, amennyiben mások (egy ügy vagy a közjó) javára végzett tevékenységről beszélhetünk. A társadalmi nyilvánosság, a demokrácia gyakorlása, a politikai részvétel (globális és lokális) gyakorlása, aktív állampolgárság elősegítése történik. Valamint a „politikáért élés” és nem „a politikából élés” erősítése a cél. Ezáltal demokratikus értékek és készségek elsajátítása (pl. felelősségvállalás, szolidaritás, társadalmi tudatosság, együttműködés, esélyegyenlőség stb.) valósul meg. Ezen funkció esetében a részvételen és a társadalom demokratikus folyamataiba való bekapcsolódáson van a hangsúly. Az önkéntes tevékenységeket végzők és azok, akik felé az önkéntes tevékenység irányul, közvetetten és közvetlenül is társadalmi részvételt gyakorolnak. Együtt vannak, együtt cselekednek, kommunikálnak egymással, s ez a hatásrendszer megerősítheti azt, hogy közösségi módon éljenek, gondolkodjanak.

A *társadalmi-közösségi funkció* alatt a társadalmi inklúzió és exklúzió kérdését, a közösség- és csoportképző, illetve a közösség- és csoporterősítő szerepét, a társadalmi töképeződéshez (kapcsolati tőkéhez) történő hozzájárulását, a konfliktuskezelés informális tanulását, a társadalmi érzékenység és felelősségvállalás növelését értjük. A humán ökoszisztéma interperszonális szintjétől egészen a nemzet, állam, társadalom szintjéig egy

társadalmiasulási folyamaton megy keresztül az egyén, a család vagy egy közösség. Az önkéntes tevékenységeknek köszönhetően ez a folyamat felgyorsulhat, hiszen az egyének, a családok és a közösségek aktivizálódnak egy-egy önkéntes tevékenység láttán, megtapasztalása, illetve abba való bekapcsolódása során, ami erősítheti a közösséghez tartozás érzését, és kiválthatja a közösség iránti elköteleződést.

Végül a *szociálpszichológiai funkció* az önkéntesség szubjektív értelme és jutalma által válik értelmezhetővé. Ez Fényes és Kiss (2011) szerint a szocializációs és a mentálhigiénés funkciókban valósul meg. A *szocializációs funkció* az önkéntes munkának és tevékenységnek a beilleszkedést segítő, személyiségfejlesztő, szakmai és politikai szocializációs hatását jelenti. A *mentálhigiénés funkció* a társadalom egészségi és mentális állapotának javításáról szól, mely az anómia társadalmi jelenlétét is gyengíti, így növeli a társadalmi elégedettséget, így hozzájárul a mentális problémák, a devianciák, a munkanélküliség, a magányosság pszichés kárainak csökkentéséhez. A humán ökorendszer intraperszonális szintje az egyén érzelmeiről, gondolatvilágáról szól. Az önkéntes tevékenységet végző pszichés sajátosságaira is pozitív hatással van az önkéntes munka, s az önkéntes tevékenység következményeként létrejövő közjó visszahat az egyén mentálhigiénés állapotára. Mentálhigiénés szempontból minél egészségesebbek a társadalom tagjai, annál hatékonyabb az egyén, a család és a közösség. Ez az állapot öngerjesztő módon visszahat az önkéntes mozgalomra, melynek következtében még több önkéntes tevékenység jelenik meg, így a társadalom aktivitása is nő. A fentiekből látszik, hogy az önkéntesség funkciói hogyan jelennek meg és milyen hatást gyakorolnak a humán ökorendszer különböző szintjeire.

A humán ökorendszer által felkínált beavatkozási szintek és az önkéntesség funkciói véleményem szerint összefüggésben állnak az *önkéntesség aktivitási területeivel* is. Fényes és Kiss (2011) szerint az önkéntességnek a legfőbb aktivitási területei: (1) az egészségügyi szolgáltatások, (2) a szociális szolgáltatások, (3) a kulturális-oktatási szolgáltatások, (4) a sport és szabadidő szolgáltatások, (5) a jogvédelem; valamint az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség értékei mentén: (7) az emberi, állampolgári és állati jogok, illetve (8) a környezetvédelem. Ezen aktivitási területek lehetőségeket nyújtanak az önkéntesek számára. Az aktivitási lehetőség hatással van arra, hogy milyen tevékenységet végez az önkéntes, s arra is, hogy ezt mely területen teszi, tehát mely területeken lesz aktív. Ezek a területek és a lehetőségek meghatározzák azt, hogy a humán ökorendszer mely szintjén történhet beavatkozás, s milyen jellegű önkéntes tevékenység végezhető.

Összefoglalva tehát elmondhatom, hogy az önkéntes tevékenység komplex módon értelmezhető. Fontos a társadalomba ágyazottsága is, így még szélesebb körben értelmezhető a társadalmi integráltságot, a szolidaritást kialakító hatása. Ezek után fontos lesz azon pszichológiai és szociológiai sajátosságok bemutatása is, melyek mozgatórugóként jelen vannak egy önkéntesnél.

2.5. Az önkéntesség pszichológiai és szociológiai megközelítése a proszociális viselkedés és az altruizmus tükrében

Az önkéntesség pszichológiájának nincs nagy szakirodalma, a pszichológia klasszikus területei nem foglalkoznak különösebben az önkéntességgel, viszont ha azt a viselkedést akarjuk pszichológiailag körbejárni, amely az önkéntesség lényege, tehát azt, hogy bármiféle ellenszolgáltatás nélkül végez valaki segítő tevékenységet, akkor a *proszociális viselkedés* és az *altruizmus* szakirodalmát kell mélyebben tanulmányoznunk.

Az ajándékozás, az önzetlen segítségnyújtás szinonimájaként is használják az altruizmus kifejezést, sőt még a kooperációra vagy a proszociális viselkedésre is. Az első meghatározás így szól: „Az altruizmus olyan viselkedés, mely más hasznára van, önkéntes, szándékos, és tudatosan nem a cselekvő saját érdekeit szolgálja. Tehát az altruista

cselekedetre jellemző, hogy önkéntes és szándékos, önmagáért viszi véghez a cselekvő, valaki másnak az érdekében, az igazságba vetett erkölcsi meggyőződés eredményeként, külső jutalom, anyagi juttatás elvárása nélkül (sőt, sokszor jellemző, hogy az altruista többet veszít, mint amit befektetett).” (Mészáros, Kostyál és Mester, 2011. 3. o.)

Cserhádi (2006) azt írja, hogy a proszociális viselkedés alatt egy olyan magatartásformát értünk, amely mögött a segítségnyújtás szándéka húzódik meg. Ezen belül az altruizmus olyan magatartásforma, melynek a célja valaki másnak a megsegítése úgy, hogy nem reménykedünk személyes jutalomban. Vannak, akik amellett érvelnek, hogy olyan altruizmus nem létezik, ahol a segítő viselkedést nem önző érdekek motiválják. A segítségnyújtást motiválhatja a lehetséges jutalom, de emellett a költségek és kockázatok akadályozhatják azt. „Az altruizmus kifizetődő, sokszor szó szerint. Még gyakoribb azonban, hogy a segítségnyújtás önmagában rejtje saját jutalmát: meg vagyunk elégedve magunkkal, mivel segítettünk másokon. Az ilyen belső jutalmak sokszor erőteljesebben motiválhatják a segítségnyújtást, mint a külső nyereségek. Mivel a segítségnyújtás jó érzéssel tölt el, az emberek gyakran azért segítenek másoknak, hogy emelkedett hangulatukat megőrizzék.” (Cserhádi, 2006. 3. o.) Hasonlóképpen ír Kulcsár Zsuzsanna (2002) is az altruista, önfeláldozó tettekről: felemelőek, úgymond ünnepélyesek. Meghaladják az én korlátait, az idő korlátait és a szabadság élményét is.

Tehát alapvetően a két fogalom közti különbség az, hogy míg a proszociális viselkedés a mások megsegítésére irányuló viselkedést jelenti, addig az altruizmus mások megsegítése anélkül, hogy személyes jutalmat kapnánk, várnánk el érte.

Vályi Réka (2008) azt írja, hogy az altruizmus tudományos fogalmának megalkotása a 19. század elejére tehető. Az olasz 'altrui' szóra vezethető a vissza, melynek jelentése 'másik'. Az altruizmus egy elmélet szerint az önzetlenség szinonimája, és ellentétes az egoizmus ösztönével. Ez az altruizmus „nem csupán etikai kategória, hanem vallási fogalom, a humanitás vallása”, ahol „a tudomány hatására az önzés helyét az önzetlen szeretet, a társadalom iránti odaadás veszi át. Ekkor a másokért való élet, mint magatartás legfőbb célja nem az egyéni boldogság megtalálása, hanem az emberiség, mint egész iránti érdek nélküli odaadás lesz.” (Vályi, 2008. 1. o.)

Vályi Réka (2008) és Mészáros Zoltán, Kostyál Árpád és Mester Dániel (2011) is azt írják, hogy az altruizmus a szociológiában az integráció és reintegráció, a társadalmi befogadás és kirekesztés problematikája kapcsán jelenik meg és tematizálódik.

Vályi Réka (2008) tanulmánya alapján az altruizmus lehet az individualizáció társadalmi jelenségének egyik végpontja. Az individualizáció azt jelenti, hogy az egyén áll a középpontban úgy, hogy a társadalom fölé, elé van helyezve. E nézet alapján „az altruizmus szó elég jól kifejezi azt az ellentétes állapotot, amikor az egyén nem önmagáé, hanem összeolvad valami rajta kívül levővel, amikor viselkedésének sarkpontja rajta kívül van, nevezetesen az őt magában foglaló csoportban.” (Vályi, 2008. 16. o.) Továbbá az altruizmus a társadalmi integráció mutatójának egyik változója, mert a közösségi élet egészségességének központi eleme az önfeláldozó magatartás és az önkéntesség. Azt állítja, hogy az altruizmus és a civil aktivitás között pozitív korreláció áll fenn, tehát függnek egymástól, valamint az általa mért egyre magasabb fokú passzivitás és közömbösség szerinte a társadalom integráltságának gyengülésére utal. Egy másik elmélet az altruista motiváció finomszerkezetét vizsgálta. A cselekvőket az alapján kategorizálta, hogy a viselkedés instrumentális, azaz az eredménnyel törődő vagy sem.

Vályi Réka (2008) műve alapján egy elmélet a „kirekesztés vizsgálatában az altruizmust a társadalmi minőség egyik dimenziójához, a társadalmi kohézióhoz kapcsolja, indikátora pedig a szolidaritás, önkéntes és karitatív szervezetekben való részvétel vagy azok tevékenységéhez való hozzájárulás.” (Vályi, 2008. 17. o.) Továbbá egy másik nézet az altruizmus szociológiai-közgazdaságtani elméleteit két csoportba sorolja: az egyik a racionális irányzat, amelyben három elmélet különül el: az egoista, az egocentri-

kus és az altercentrikus elmélet; a másik a normatív irányzat, amely nem az interakciót, hanem az egyént vizsgálja, valamint a motiváció ebben az esetben nem a racionalitás, hanem bizonyos tanult norma.

Ezekből az elméletekből is látszik, hogy az altruizmus más-más jelentéssel bír a különböző tudományterületeken, sőt még a társadalomtudományok területén belül is eltérhet. Ami viszont fontos lehet számunkra, hogy megjelenik a segítség motivációjának kérdése is köztük, ami a dolgozatom egyik fő fogalma, témája.

3. A magyar önkéntes motivációkutatásokról

3.1. Az magyar önkéntes motivációkutatások alakulása

Az *önkéntes motivációkutatások* arra keresik a választ, hogy miért történik meg az adott viselkedés. Kezdetben, az 1970–80-as években az önkéntes motivációk vizsgálatát pszichológiai megközelítésből tárgyalták, majd az 1990-es évek végétől kezdve egyre inkább a pszichológiai, szociálpszichológiai és szociológiai kutatások eredményeit ötvözték. Összefüggésben ezzel módszertanilag is egyre standardizáltabbá vált az önkéntes motivációk kutatása, például a motivációs faktorok kialakításában. Jellemző volt, hogy míg kezdetben kismintás, egy-egy speciális önkéntes csoportra vagy szervezetre irányultak a motivációs vizsgálatok, és főként az önkéntesek önmeghatározásán alapultak, addig a későbbiek során már a nagymintás, különböző tevékenységi területeken dolgozó önkéntesek kérdőíves megkérdezése vált dominánssá.

Az *Európai Önkéntes Szolgálat* programkoordinátorai végeztek egy felmérést a 2010-es év környékén, ahol a magyar fiatalok önkéntes motivációira helyezték a hangsúlyt. Ebből a felmérésből kiderült, hogy a legfontosabb motiváció az, hogy a felmérésben részt vevő fiatalok világot akarnak látni, valamint új dolgokat szeretnének megismerni. Ezt követte az a szociális tényező, miszerint az önkéntes tevékenység hasznos időtöltésnek bizonyul. A motivációk tükrében felmerülhet a kérdés, hogy az önkéntesek az önkéntes tevékenységeik által milyen kompetenciákat szerezhettek meg. Ezeket csoportokba sorolják, mint a személyes kompetenciák csoportja; a szakmai kompetenciák csoportja; és a társadalmi-kulturális területre vonatkozó csoport. A kompetenciákra persze csak úgy lehet szert tenni, ha az egyén előbb elindul az önkéntesség felé, s ennek a kezdésnek minden esetben kell lennie valamilyen motivációjának.

Ma Magyarországon ennek ellenére az önkéntesség témakörében végzett legnagyobb kutatás még mindig a 2009-es országos *Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK)*, mely 2319 érvényes válaszoló adatait tartalmazta 235 szervezettől.

3.2. A Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK) felépítése és eredményei

A kérdőív lekérdezése 2009. október 15. és december 15. között zajlott. 235 szervezet 3000 önkéntese kapta meg a kérdőívet. A kiküldött kérdőív három részből állt. Az első rész az önkéntesek demográfiai-társadalomstatistikai adataira kérdezett rá, mint például a nem, a születési év, a lakóhely, az iskolai végzettség, az apa és az anya iskolai végzettsége, míg a kérdőív második része az önkéntességgel kapcsolatos jellemzőket vizsgálta, mint például az önkéntesség idejét, a leginkább jellemzően végzett önkéntes tevékenységeket, valamint az ismerősi, baráti és családi körben lévő önkéntesek számát. A kérdőív harmadik része 59 állítást tartalmazott. Ezek az önkéntes motivációk mérésére szolgáltak. A válaszadók ezeket az állításokat ötponos Likert-skálán értékelték, ahol

'1 = nagyon nem ért egyet, 5 = nagyon egyetért' jelentéssel bírt. Az 59 állítással 15 önkéntes motivációs faktort mértek, melyek a következők voltak: (1) érték faktor, (2) megértés faktor, (3) társadalmi faktor, (4) önvédelem (protektivitás) faktor, (5) karrierfejlesztés faktor, (6) elismertség faktor, (7) szociális interakciók faktor, (8) reciprocitás faktor, (9) visszahatás (reaktivitás) faktor, (10) önmegbecsülés faktor, (11) vallás faktor, (12) helyi önkormányzati hiányok faktor, (13) kormányzati hiányok faktor, (14) kultúra faktor és végül a (15) környezet faktor. Azokat a kérdőíveket tekintették érvénytelennek a kutatók, amelyek nagyon kevés választ tartalmaztak. Ezek alapján az adatbázisuk 2319 érvényes válaszadó adatait tartalmazta 235 szervezettől.

Bartal és Kmetty (2010) tanulmánya alapján nézzük meg a fent felsorolt motivációs faktorok értelmezését!

Az *érték faktor* magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntest a másokon való segítség, egy társadalmi ügy vagy egy társadalmi csoport iránti elköteleződés motiválja.

A *megértés faktor* magas pontszámai a szervezet missziójának megértését, illetve az önkéntes tapasztalatokból eredő tanulási vágyat jelölik.

A *társadalmi faktor* magas pontszáma azt mutatja, hogy az önkéntest az motiválja, hogy barátai, családtagjai, illetve környezetében lévőek és a számára fontos személyek önkéntesek, és ebben szeretné követni őket.

Önvédelem vagy protektivitás faktor magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntességet az motiválja, hogy a személy megszabaduljon a magáról alkotott negatív érzésektől.

A *karrier faktor* magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntesnek igénye van arra, hogy hasznos tapasztalatokra tegyen szert az önkéntesség által a jövőbeni foglalkozása szempontjából.

Az *elismertség faktor* magas pontszáma azt jelzi, hogy az önkéntességet nagymértékben motiválja az önkéntes munka formális megbecsülésének igénye, a szervezet és annak munkatársai, illetve a társadalom részéről is.

A *szociális interakciók faktor* magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntesnek igénye van arra, hogy új ismeretségeket és barátságokat kössön az önkéntes tevékenységek végzése által.

A *reciprocitás faktor* magas pontszáma ebben a faktorban azt jelzi, hogy az önkéntességet egy adok-kapok cserekapcsolatnak tekinti az önkéntes.

Visszahatás vagy reaktivitás faktor magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntes motivációja az, hogy jobba tegye azt a rosszat, amely történt vele az életében.

Az *önmegbecsülés faktor* magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntest annak a lehetősége motiválja, hogy az önkéntes munka által jobban és fontosabbnak érezhesse magát.

Vallás faktornál a magas pontok arra mutatnak rá, hogy az önkéntességben fontos szempont a vallási, hitéletbeli elköteleződésnek való megfelelés.

A *kormányzati hiányok és a helyi önkormányzati hiányok faktor* magas pontjai azt jelzik, hogy az önkéntes érzi a kormányzati és a helyi önkormányzat forrás és támogatás hiányát, és ez motiválja arra, hogy öntevékenységet végezzen.

A *kultúra faktor* magas pontszámai azt jelzik, hogy az önkéntes számára fontos a kultúra megóvása, megőrzése és a különböző kultúrák megismerése.

A *környezet faktor* magas pontja azt jelzi, hogy az önkéntes motivációja arra épül, hogy tegyen valamit a természetvédelemért és a környezetvédelemért, valamint fontosnak tartja a fenntartható fejlődést.

Bartal és Kmetty (2010) ezeket a motivációs faktorokat besorolta még négy nagy egységbe, melyeknek az elnevezései a következők: (1) érték, érték-közeli faktor, (2) egoizmus faktor, (3) társadalmi minta-szociális interakció faktor és végül a (4) pszichológiai faktor.

Az *érték, érték-közeli faktorokba* tartoztak az értékek, a reciprocitás, a kormányzati hiányok, a helyi önkormányzati hiányok, a vallás, a kultúra és a környezet. Az *egoizmus*

faktorokba a megértés, az elismertség és a karrierfejlesztés tartozott. A *társadalmi minta- szociális interakció faktorokba* a társadalmi norma és a szociális interakció tartozik, míg a *pszichológiai faktorokba* az önvédelem, az önbecsülés és a visszahatás.

A kutatás eredményeképpen megkaptuk azt is, hogy a lekérdezett minta tipikus önkéntese milyen tulajdonságokkal rendelkezik. Ezek a következők: „18–45 év közötti nő, aki városokban vagy községekben él, inkább házas, de nagy gyakorisággal lehet hajadon, ebből következően inkább gyermekes, aki általában 2 gyermeket nevel, de gyakori, hogy gyermektelen, felsőfokú vagy középfokú végzettsége van, gazdaságilag aktív, szolgáltató jellegű, illetve felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő munkakörben dolgozik, a maga módján vallásosnak és katolikus felekezetűnek vallja magát, átlagos havi jövedelme inkább 75–150 ezer forint között van, de gyakori, hogy ennél magasabb, 250–300 ezer forint, az elmúlt 10 évben lett önkéntes, a szervezeteknél végzett leggyakrabban önkéntes tevékenysége, hogy rendezvények, események szervezésében és lebonyolításában segít, vagy pedig adminisztratív feladatokat lát el, vagy pedig gyermek- és ifjúságvédelmi programokban segít.” (Bartal és Kmetty, 2010. 11. o.)

A teljes mintát alapul véve a megkérdezett önkéntesek számára az *értékeket* kifejező motivációk voltak a legfontosabbak, és legkevésbé sem hitrendszer által önkénteskednek. A magas átlagpont az érték faktornál azt jelzi, hogy az önkéntest főleg a másokon való segítség és egy társadalmi ügy vagy csoport melletti elköteleződés motiválja.

4. Kutatás

4.1. A kutatás célkitűzése

A dolgozatom alap gondolata az önkéntesek motivációinak bemutatása volt. A célkitűzés az lett, hogy megismerjem az egri Eszterházy Károly Főiskola önkénteseinek, a hallgatótársaknak motivációs faktorait, valamint a motívumaikat. A kutatást megelőzte egy előkutatás, mely során a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodában jelentkező önkéntesek jelentkezési lapját vizsgáltam meg tartalomelemzés módszerével. Fontos képet kaptam arról, hogy milyen motívumok jelennek meg az önkéntes tevékenység végzésének tervezési fázisában. Abban is segített ez az előkutatás, hogy későbbi mérőeszközömet kialakítsam. Az alábbiakban az előkutatás eredményeit mutatom be.

4.2. Előkutatás

Az ötlet, hogy megvizsgáljam a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodánál jelentkező főiskolai hallgatók jelentkezési lapjait, jó alapja lett a későbbi kutatásomnak. Mivel magam is önkéntese voltam ennek a szervezetnek, s magam is töltöttem ki a hallgatókkal jelentkezési lapot, tudtam, hogy sokféle motívum fog megjelenni az önkéntes munka végzésének hátterében, hogy többféle oka van annak, hogy miért szeretne egy főiskolás hallgató önkéntes munkát végezni.

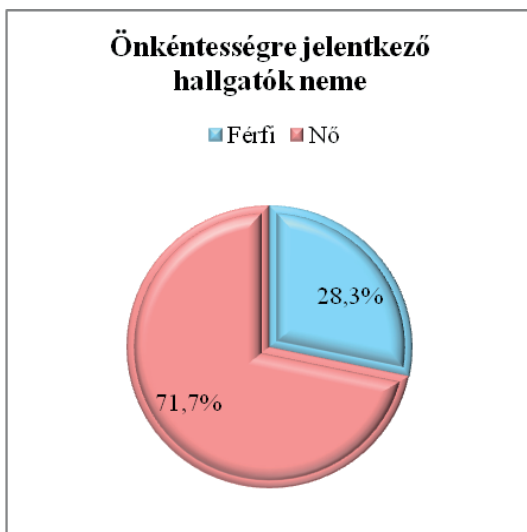
A jelentkezési lapok a 2012/13-as tanév első félévében lettek kitöltve olyan hallgatókkal, akiknek szándékában állt önkéntes tevékenységet végezni. Tervezési fázisnak hívom azt a két esetet, amikor még nem végeznek, de szeretnének, vagy már végeztek, de jelenleg nem végeznek, viszont újra szeretnének végezni önkéntes munkát. A második esetet azért vettem a tervezési fázisba, mert az újbóli önkéntes munkára való jelentkezésnél új motivációk jelenhetnek meg.

Amikor elkezdtem feldolgozni a kitöltött jelentkezési lapokat (N = 78), nagyon sok lapon hiányoztak fontos adatok, így a ténylegesen feldolgozott lapok száma N = 53. Az 53

jelentkezési lapon minden olyan információ jelen volt, amelyre az előkutatásban szükség volt.

A motivációra vonatkozó adatokat úgy dolgoztam fel, hogy a nyitott kérdésre adott válaszokat csoportokba rendeztem a Bartal Anna Mária- és Kmetty Zoltán- (2010) féle Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív motivációs faktorai szerint. A tanulmányuk értelmezése után egyértelmű volt számomra, hogy magam is faktorokban fogok gondolkodni, hogy valós képet kaphassunk az önkéntesek motivációjáról. Az említett kutatók 15 faktort mértek és állítottak fel – amit már részletesen be is mutattam –, de ezek közül csak hét faktor jelent meg az önkéntesség tervezési fázisában. A motivációs faktorokat még négy nagyobb egységbe helyezték el, melyek alapján én is besoroltam a motivációs faktorokat ebbe a négy csoportba.

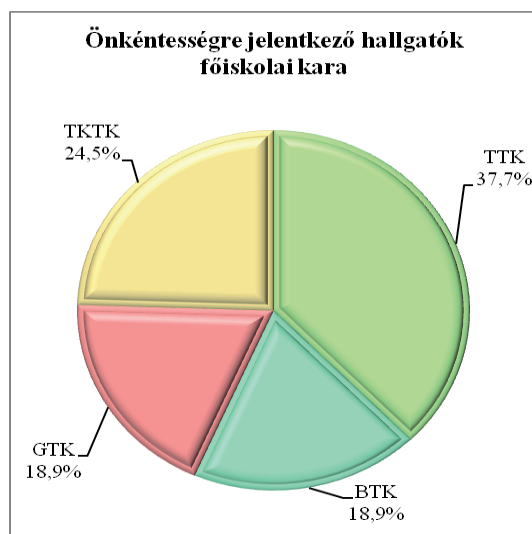
Most tekintsük meg az előkutatásom mintáját!

1. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók neme

Az 1. grafikonon az önkéntességre jelentkező hallgatók nemek szerinti eloszlását láthatjuk. Az önkéntességre jelentkezők 72%-a nő volt, ami 38 főt tett ki, míg a férfiak 28%-ot, ami 15 főt jelentett. Tehát a nők több mint kétszer annyian jelentkeztek önkéntes munkára, mint a férfiak.

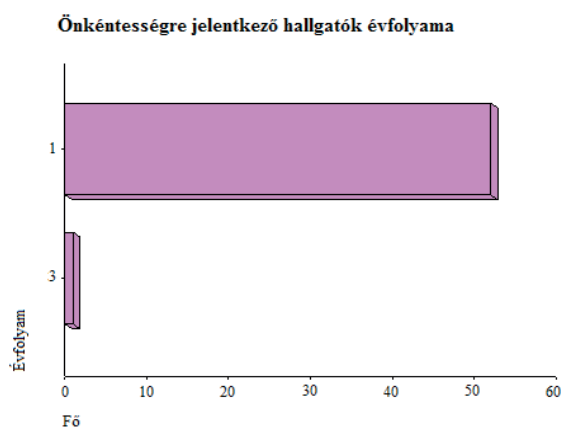

2. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók főiskolai kara

A 2. grafikon jól ábrázolja a válaszadók karonkénti eloszlását. A legtöbben, azaz 20 fő a Természettudományi Kar hallgatója, míg 13 fő a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karra jár. A Bölcsészettudományi és a Gazdaságtudományi Karokról egyaránt tíz-tíz fő jelentkezett önkéntes munkavégzésre.

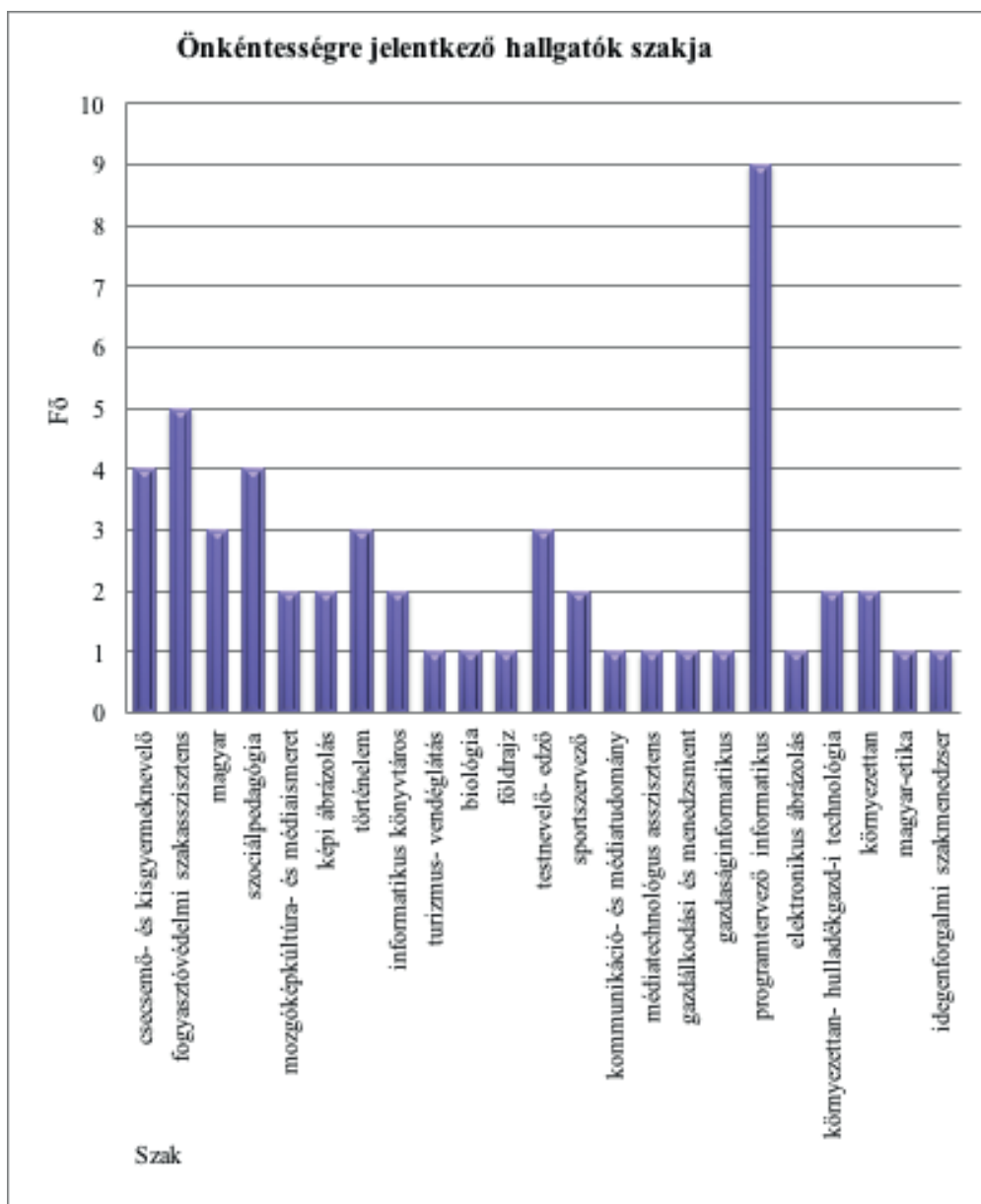
A nemeket és a karokat összevetve azt is megtudhatjuk, hogy a legtöbb nő a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karról, míg a legtöbb férfi a Természettudományi Karról jelentkezett önkénteskedni. Ami még érdekes adat lehet, hogy a Gazdaságtudományi Karról egy férfi sem jelentkezett a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodánál, míg nő tíz fő.

3. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók évfolyama

Az évfolyamonkénti eloszlás megmutatja, hogy a második évfolyamról senki sem jelentkezett papír alapon önkéntes munkára a 2012/2013-as tanévben, és a harmadik évfolyamból is csak egy fő. Az első évfolyamosok nagy számot, 52 főt tesznek ki, ami

azzal magyarázható, hogy az önkéntes jelentkezési lapot főleg a 2012. évi gólyatáborban töltették ki a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Iroda önkéntesei az akkori leendő első évfolyamos hallgatókkal.

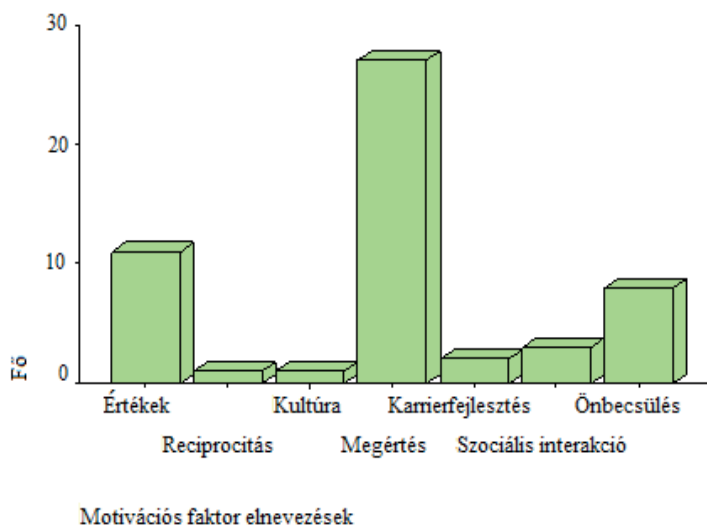
4. grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók szakja

A főiskolai karok után a szakokat is láthatjuk a 4. grafikonon, amelyből elsöre kitűnik, hogy a 'Programtervező informatikus' hallgatók felülreprezentáltak a mintában, tehát ők jelentkeztek a legnagyobb számban önkéntességre. Őket a 'Fogyasztóvédelmi asszisztens' szakos hallgatók követik, de nem szorosan. A harmadik helyen a 'Csecsemő- és kisgyermeknevelő', valamint a 'Szociálpedagógia' szakos hallgatók vannak. Az

egyetlen harmadéves hallgató 'Magyar-étika' szakos. Összesen 23 főiskolai szak jelent meg a hallgatók által ebben a félévben a jelentkezési lapokon.

Most nézzük meg az eredményeinket a motivációs faktorokon keresztül a jelentkezett, azaz tervezési fázisban lévő hallgatókra nézve!

A motivációs faktorok elnevezései a tervezési fázisban

5. grafikon: A motivációs faktorok elnevezései a tervezési fázisban

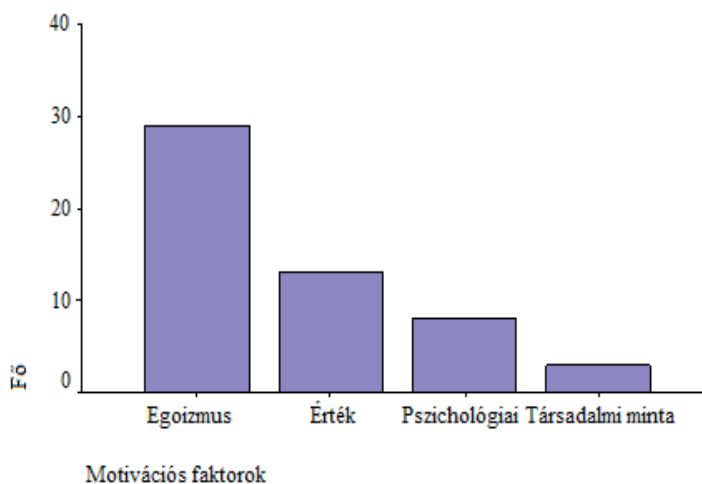
Mint ahogy írtam a fejezet elején, a 15 motivációs faktorból a Kortárssegítő Mentálhigiénés Tanácsadó Irodánál önkéntességre jelentkező hallgatóknál 7 motivációs faktor jelent meg.

A minta több mint felénél, 50,9%-ánál (27 fő) a megértés faktor volt igaz, majd ezt követte az értékek faktor (20,8% - 11fő) és az önbecsülés faktor (15,1% - nyolc fő).

Ezek a számok nemekre lebontva a következők: míg a megértés faktor a férfiaknál hét főre igaz, addig ez a szám a nőknél 20 fő. Az értékek faktor négy férfire és hét nőre, valamint az önbecsülés három férfire és öt nőre igaz. A reciprocitás, a kultúra, valamint a szociális interakció faktorok csak nőkre jellemzőek.

A főiskolai karokat és a motivációs faktorokat összevetve az mondható el, hogy mindegyik karon a megértés faktor áll az első helyen, s azt az értékek faktor követi. A szociális interakció faktor csak a Természettudományi Karon nem jelenik meg, míg az önbecsülés faktor csak a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karon nem jelenik meg.

A motivációs faktorok négy nagy egységben a tervezési fázisban

6. grafikon: A motivációs faktorok négy nagy egységben a tervezési fázisban

Ahogy már leírtam a fejezet elején is, ezeket a motivációs faktorokat négy nagy csoportba lehet sorolni, ezt láthatjuk a 6. grafikonon.

Az egoizmus csoportba a megértés és a karrierfejlesztés faktorok, az érték, érték-közel csoportba az értékek, a reciprocitás és a kultúra faktorok sorolhatóak. A pszichológiai csoportba az önbecsülés, valamint a társadalmi minta-szociális interakció csoportba pedig a szociális interakció faktor sorolható Bartal és Kmetty (2010) alapján.

A jelentkezők több mint fele (54,7% – 29 fő) az egoizmus csoportba sorolható, majd az érték, érték-közel csoportba a jelentkezők 24,5%-a, azaz 13 fő. A pszichológiai csoportba nyolc fő (15,1%) sorolható a motivációs faktora alapján, míg a társadalmi minta-szociális interakció csoportba csak három fő, ami a jelentkezők 5,7%-át teszi ki.

A motivációs faktorok négy nagy csoportja a nemekkel összevetve azt mutatja, hogy a nőknél mind a négy csoport megjelent, míg a férfiaknál egy, a társadalmi minta-szociális interakció csoport kimaradt. A nőkre és a férfiakra is egyaránt az egoizmus faktorok csoportja a legjellemzőbb, majd ezt követi az érték, érték-közel csoportja.

Főiskolai karokra bontva is az egoizmus csoport minden karon a legelső. A Természettudományi Karon nem jelenik meg a társadalmi minta-szociális interakció csoport, a Tanárképzési és Tudástechnológiai Karon pedig a pszichológiai csoport ezeknél a jelentkezőknél.

Összegezve a minta tipikus önkéntes jelöltjének motivációja a megértés, azaz az motiválja, hogy jobban megértse azokat az embereket, akiken segít, vagy azt a szervezetet, ahol önkénteskedik, vagy akár saját magát is. Nagy jelentősége van a motivációjában annak, hogy az önkéntes munka során tapasztalatokat szerezzen, s ezeknek hasznát tudja élvezni a későbbiekben. Tehát nem egyezik meg az országos kutatás legfontosabb motivációja (értékek) és az önkéntességre jelentkezők motivációja (megértés).

Az előkutatás során az önkéntes jelentkezési lapok tartalomelemzését végeztem el. Az adatok feldolgozása során a jelentkezési lapokban megjelenő motívumokat megfeleltettem a már említett országos kutatásban megjelenő motívációs faktoroknak.

Az előkutatás tapasztalatai, melyek segítettek a végleges kutatás módszertanának kialakításában:

1. Az elméletben bemutatott országos kutatás eredményei eltérést mutattak a tartalomelemzés segítségével megvizsgált populáció motívációitól.
2. Az eltérés egyik lehetséges magyarázata a kisebb elemszám, ezért a végleges kutatásban növelni kell az elemszámot.
3. Az eltérés másik lehetséges magyarázata a vizsgálati módszer különbözősége. Ki kell alakítanom egy kérdőívet, mely hasonlít az országos kutatás kérdőívéhez. (Ez komoly kihívás elé állított, melyről később még írok.)

Az előkutatás eredményei az alábbi végleges kutatás megalkotásához járultak hozzá.

4.3. Az előkutatás tapasztalatai alapján kialakított végleges kutatás bemutatása

A kutatás hipotézisei

1. hipotézis:

Azt feltételezem, hogy a főiskolás önkéntesek legfontosabb motívációi a saját, egyéni fejlődésükhöz kapcsolódnak.

2. hipotézis:

Azt feltételezem, hogy az Eszterházy Károly Főiskolára járó önkéntes tevékenységet végző hallgatók motívációi és a szocio-ökonomiai státuszuk között összefüggés van.

A minta bemutatása

A kérdőívet az Eszterházy Károly Főiskola nappali tagozatos hallgatóival töltöttem ki. Kritérium volt az, hogy jelenleg is végezzenek valamilyen önkéntes tevékenységet, melynek feltárására a kérdőív kitöltését megelőzően a személyes megkereséskor került sor. A kérdőívet 125 fő töltötte ki, melyből öt kérdőívet érvénytelennek minősítettem, így 120 darab kérdőívet tudtam az SPSS 8.0 for Windows, SPSS 14.0 for Windows és a Microsoft Excel 2010 programmal elemezni.

A mérőeszköz bemutatása

A kutatásomban kérdőíves mérőeszkővel dolgozom. A már bemutatott Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív eredeti példányának nem tudtam birtokába jutni, viszont a publikált részeit a kérdőívnek fel tudtam használni a kérdőívem megszerkesztésében. Ez alapján a kérdőívet három részre osztottam. Az első rész az önkéntesek demográfiai-társadalomstatisztikai adataira kérdezett rá, mint például a nem, a születési év, a lakóhely, a szülők, azaz az apa és az anya iskolai végzettsége, míg a kérdőív második része az önkéntességgel kapcsolatos jellemzőket vizsgálta, mint például az önkéntesség idejét, a leginkább jellemzően végzett önkéntes tevékenységeket, valamint az ismerősi, baráti és családi körben lévő önkéntesek számát. A kérdőív harmadik része 59 állítást tartalmazott. Ezek az önkéntes motívációk mérésére szolgáltak. A válaszadók ezeket az állításokat négyponos Likert-skálán értékelték aszerint, hogy az értékek a következőket jelentették: 1 - nem igaz rám/ 2 - kicsit igaz rám/ 3 - igaz rám/ 4 - nagyon igaz rám.

Az adatok feldolgozásának módszerei

A már kitöltött kérdőívek adatainak feldolgozása SPSS 8.0 for Windows, SPSS 14.0 for Windows és a Microsoft Excel 2010 programok segítségével történt. A kérdőív harmadik részében lévő adatok feldolgozási módszere, azaz az 59 állítás válaszainak feldolgozása, itt is faktoranalízissel történik, mint az országos kutatásban.

4.3.1. Faktorelemzés

A faktorelemzés célja, hogy a változókat leredukálja úgy, hogy csoportokba rendezi őket. A faktoranalízis általában több, egymással korreláló változó összefüggését vizsgálja. *Sajtos László és Mitev Ariel (2007)* azt írják, hogy a faktorelemzés struktúrafeltáró módszer, tehát arra törekszik, hogy a változók közötti összefüggéseket feltárja, mert nincsenek előre meghatározott függő és független változók.

Az adatok alkalmazhatóságát a Kaiser-Meyer-Olkin- (KMO) kritériummal és a Bartlett-próbával ellenőriztem.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,642
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4372,413
	df	1711
	Sig.	,000

1. táblázat: Az adatok alkalmazhatóságának vizsgálata

A KMO egy mutató a változók közti korrelációra, az értéke 0,642. Ez az érték nagyobb, mint 0,6, vagyis a változóink alkalmasak a faktoranalízisre. Ezt az 1. táblázat első részében láthatjuk.

A Bartlett-próba nullhipotézisét is elvethetjük, mivel a szignifikanciaszint kisebb 0,05-nél, jelen esetben 0. Ezt a fenti táblázat második részében figyelhetjük meg.

A faktorok számának kialakítására varianciahányad-módszert és könyökszabály-módszert alkalmaztam.

A variancia összesített százaléka alapján annyi faktort kell minimum létrehozni, hogy a minimális összesített varianciaszintet elérje, ami 30% varianciahányadot jelent. Így jelen esetben ez minimum 33,742%. A faktorok által magyarázott varianciát az SPSS alapesetben megadja, ezt láthatjuk a 2. táblázatban.

Total Variance Explained

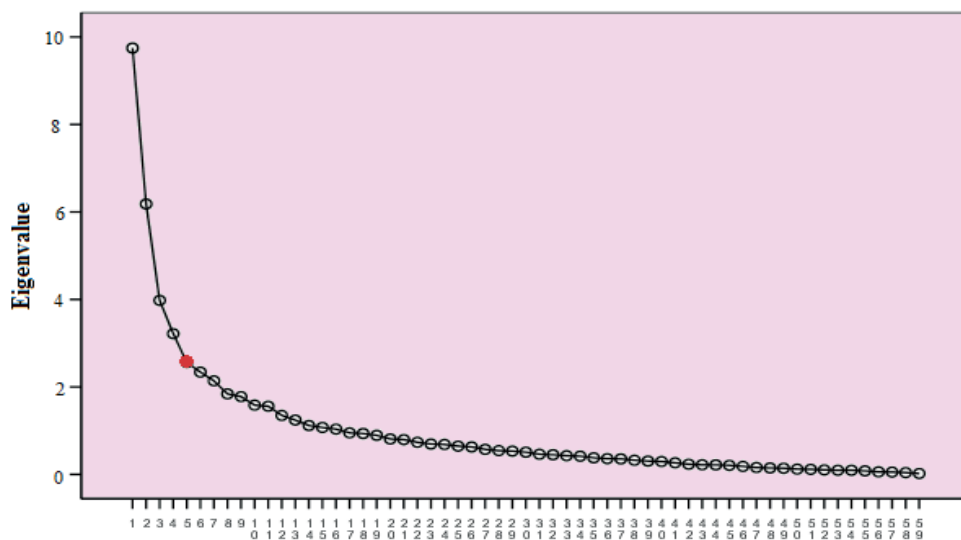
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	9,747	16,521	16,521	9,747	16,521	16,521
2	6,182	10,478	26,999	6,182	10,478	26,999
3	3,979	6,743	33,742	3,979	6,743	33,742
4	3,217	5,452	39,194	3,217	5,452	39,194
5	2,559	4,338	43,532	2,559	4,338	43,532
6	2,339	3,964	47,496	2,339	3,964	47,496
7	2,139	3,626	51,122	2,139	3,626	51,122
8	1,841	3,120	54,242	1,841	3,120	54,242
9	1,778	3,014	57,256	1,778	3,014	57,256
10	1,585	2,686	59,941	1,585	2,686	59,941
11	1,559	2,642	62,583	1,559	2,642	62,583
12	1,349	2,286	64,869	1,349	2,286	64,869
13	1,243	2,107	66,976	1,243	2,107	66,976
14	1,117	1,893	68,869	1,117	1,893	68,869
15	1,073	1,818	70,687	1,073	1,818	70,687
16	1,035	1,755	72,442	1,035	1,755	72,442
17	,950	1,610	74,052			

2. táblázat: A varianciahányad-módszer

Az Initial Eigenvalues oszlop a faktorok információtartalmát mutatják be standardizált formában, tehát itt annyi komponenst láthatnánk, mint amennyi kiinduló változó volt, azaz 59 változót. Sajnos terjedelmi okok miatt ez hiányzik a táblázatról, így csak 17 változót látunk. A táblázat Initial Eigenvalues és a második-harmadik oszlopai majdnem megegyeznek egymással. Az utóbbi két oszlop már csak az általam kért, 1-nél nagyobb sajátértékű faktorokat tartalmazza, tehát 16 faktort. A táblázat a faktorokat a magyarázott variancia nagyságrendjében mutatja. Elsőként a legnagyobb sajátértékkel/magyarázott varianciával rendelkező faktor jelenik meg, például az első 9,747 / 16,521%, majd ezt követi a többi csökkenő sorrendben (második: 6,182 / 10,478%; harmadik: 3,979 / 6,743% és így tovább). A sajátérték és a magyarázott variancia egyenesen arányosak egymással.

A 16 faktorszám alapesetben rengetegnek számít a kutatás elemszámához (N = 120) képest, ezért a faktorok számának kialakításában a könyökszabály-módszert is figyelembe kellett vennem.

Scree Plot

2. ábra: Scree-teszt, avagy a könyökszabály

Mint már fentebb írtam, jelen esetben azt állítottam be feltételnek, hogy a változók közül az 1-nél nagyobb sajátértékűek lehessenek faktorok. A Scree Plot ábra (2. ábra) alapján viszont úgy döntöttem, hogy négy faktorról fogok dolgozni, mert a negyedik sajátértéknél török meg határozottabban a görbe, s így is a varianciahányadnak az értéke meghaladja a 30%-ot (39,194%).

Ezt követően újra lefuttattam a faktoranalízist úgy, hogy az állítottam be, hogy négy faktorról szeretnék dolgozni.

A faktorok kiválasztásakor az a cél, hogy a főkomponensek varianciáját maximalizáljuk, mely után megkapjuk a rotálatlan faktorsúly-mátrixot. A faktorsúly azt mutatja, hogy az eredeti változó és egy adott faktor között van-e korreláció. Ennek értéke -1 és 1 között lehet. Az egyes faktorsúlyoknak el kell érniük abszolút értékben a 0,3-as szintet, és ha 0,5 felett van, akkor azt jelentősnek tekintjük. Minél nagyobb értékű a faktorsúly, annál nagyobb szerepe lesz a faktornak a változó szórásában.

A forogtatással, azaz a faktorrotációval elkerüljük azt, hogy az adathalmaz értelmezhetetlen legyen, mert lehet olyan változók is korrelálnak, melyeknek nincs közük egymáshoz. A forogtatás vagy rotáció során nem változik semmi, csak a faktorok sajátértékei/magyarázott varianciái.

A faktorok rotálására a Varimax-módszert használtam, mely maximalizálja a faktorok által magyarázott varianciát. A Varimax rotáció célja, hogy leegyszerűsített faktormátrixot kapjunk, amely átlátható, mert jobban szétválasztja a faktorokat, ezáltal könnyen értelmezhetővé teszi a faktormátrixot.

Terjedelmi okok miatt egy részletet tudok megmutatni a rotált faktorsúly táblázatból, melyen pirossal jelöltem az első faktorhoz tartozó változókat és azok faktorsúlyát. Jól látható az ábrán, hogy csökkenő sorrendben, egymás alá teszi a rotálás a faktorsúlyokat, s hozzárendezi a változókat. Csak a 0,3-as faktorsúly feletti értékeket fogadhatjuk el.

Rotated Component Matrix ^a				
	Component			
	1	2	3	4
áll38	,791			,150
áll24	,733	,115	-,148	,188
áll41	,696		,262	
áll37	,637		-,121	,284
áll48	,633		-,113	,313
áll10	,592			,172
áll27	,591	-,174	,208	,142
áll56	,591	,212	,301	,113
állítás9	,559		-,199	,302
áll44	,554	,117		,241
áll55	,521	,111	,117	,178
áll39	,514	,177		-,108
áll12	,471	-,127	,273	
áll40	,421	,163	,258	-,139
áll43	,401		,276	,337
áll23	,390	,184	,142	,191

3. táblázat: Rotált faktorsúly mátrix

Ez az a művelet, amely nagy segítség az átláthatósághoz és a zsúfoltság elkerülésében, bár a táblázat nem mutatja meg teljesen az együtt mozgó változókat s azok faktorsúlyait.

Az SPSS program nem tudja értelmezni a faktorokat, azaz nem érti az egyes faktorok tartalmát, így ezt magam kellett végezniem. Tehát magam állítottam fel a faktorelnevezéseket az egyes változók, állítások alapján úgy, hogy a 0,5 faktorsúly feletti változók nagyobb hangsúlyt kaptak az elnevezésekben amellet, hogy arra is figyeltem, hogy minden változó tartalma benne legyen az adott faktor elnevezésében.

Ez alapján a faktorelnevezések a következők lettek:

1. faktor	Egoizmus faktor
2. faktor	Hiányok pótlása és javak fenntartása faktor
3. faktor	Szociálpszichológiai/Vallás faktor
4. faktor	Altruizmus/Önmegbecsülés faktor

4. táblázat: A faktorelnevezések

A faktoranalízis során a fent említett elvek betartásával a faktorok tartalma a következő:

Az *egoizmus faktor*ba tartozó motivációk: szervezeti misszió megértése, új nézőpont a világra, gyakorlati tapasztalatok, saját erősségek megismerése, szervezeti elismerés, munkatársak elismerése, visszajelzés fontossága, társadalmi elismerés, kapcsolatépítés, karrier – új munka felé nyitás az önkéntesség által –, skillek elsajátítása, referenciaszemélyek mintája, környezeti minta, közösségigény, társaságigény, kapcsolatigény, fontosság érzete, projektálás.

Hiányok pótlása és javak megtartása faktorba tartozó motivációk: kormányzati és helyi önkormányzati támogatási hiány, kormányzati és helyi önkormányzati forráshiány, kormányzati és helyi önkormányzati öntevékenység, kulturális értékvédelem, hagyományok megőrzése, multikulturalitás, természetvédelem, környezeti örökség, globális problémák.

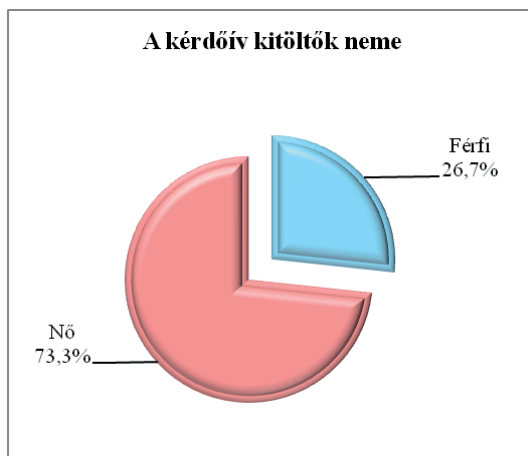
Szociálpszichológiai/vallás faktorba tartozó motivációk: adás, kapás, vallásosság szerepe az önkéntességben, hitbéli meggyőződés, vallásosság nem játszik szerepet, baráti minta, közeli ismerősök mintája, családi minta, barátok keresése, büntudattól szabadulás, problémamegoldás, problémamegvonás, magány oldása, visszahatás a helyzetre, szublimálás, problémamegoldás.

Altruizmus/önmegbecsülés faktorba tartozó motivációk: társadalmi csoport iránti elköteleződés, sajnálat, empátia, segítség, társadalmi ügy iránti elköteleződés, emberek megismerése és megértése, egalitás a szervezetben, az önkéntesség nem munkalehetőség, pozitív állapot elérése, az önkéntesség öröme, „jó ember” érzete, hasznosság érzete, az önkéntesség elfoglaltságot ad.

Tehát a faktoranalízis során az 59 változót leredukáltam négy változóra, más néven motivációs faktorra, mellyel könnyebben kezelhetőek az esetleges további elemzések során az adatok.

4.4. Adatok bemutatása és elemzése

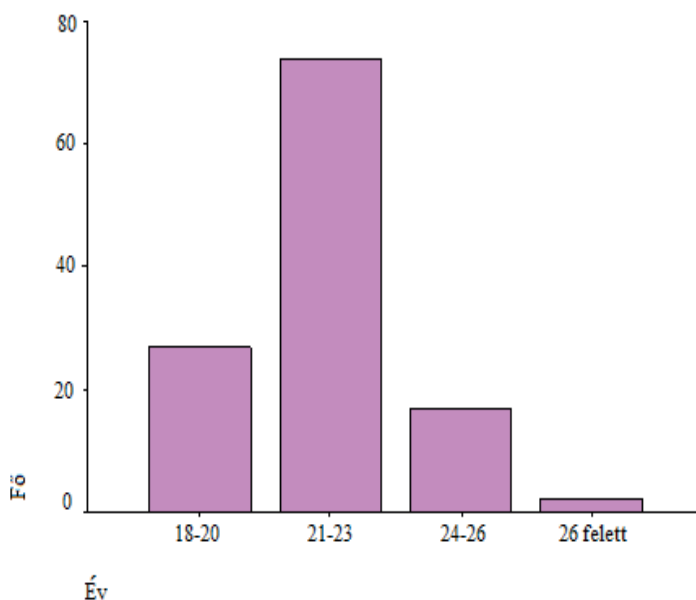
A következőkben a kutatásom adatait mutatom be és elemzem.

7. grafikon: A kérdőívkitöltők neme

A kérdőívkitöltők nemi eloszlását a 7. grafikon mutatja. A megkérdezettek 73,3 százaléka nő volt, mely főben kifejezve 88 személyt jelentett, míg férfiak 26,7 százalékot tettek ki 32 fővel. Tehát majdnem háromszor annyi nő van a mintában, mint férfi.

A kérdőív kitöltők életkora

8. grafikon: A kérdőívkitöltők életkora

A kérdőívkitöltők korát illetően az eredmények a következők: a 18-20 éves korosztály 27 fővel van jelen a mintában, ami az egésznek a 22,5 százalékát teszik ki. Életkori csoportok szerint a minta többségét a 21-23 év közötti főiskolások teszik ki, akik 74-en vannak, ez 61,7 százaléka a mintának. Ez a legmagasabb szám, több mint a minta fele. A 24-26 évesek 17 fővel (14,2%), míg a 26 év felettek kettő fővel (1,7%) vannak jelen a mintában.

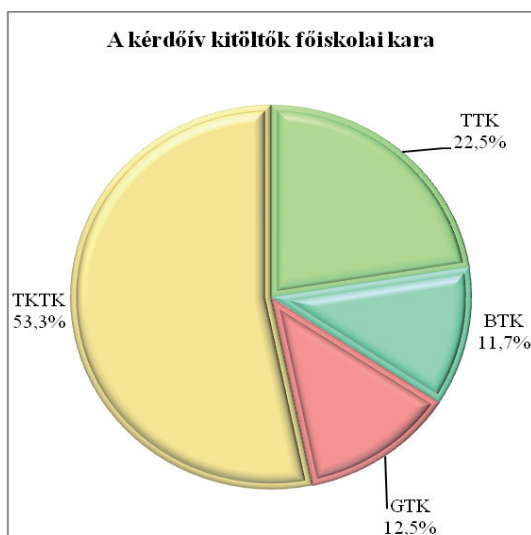
A kérdőív kitöltők neme és kora

		Kor				Összesen
		18-20	21-23	24-26	26 felett	
Nem	Férfi	5	22	5		32
	Nő	22	52	12	2	88
Összesen		27	74	17	2	120

5. táblázat: A kérdőívkitöltők neme és kora

A megkérdezettek nemét és korát összevetve kimagasló, hogy a 21-23 év közötti nőnemű önkéntesek 52-en vannak jelen, ami az egész mintának majdnem a fele. Ami még a táblázatból rögtön kitűnik, hogy a megkérdezettek között nem volt olyan férfi, aki 26 év feletti.

Többek között fontos adatnak tartottam azt is megtudni, hogy a megkérdezett önkéntességet végző főiskolások mely főiskolai karok hallgatói. A főiskolánkon négy kar működik, melyek a következők: Bölcsészettudományi Kar, Gazdaságtudományi Kar, Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar, valamint a Természettudományi Kar.

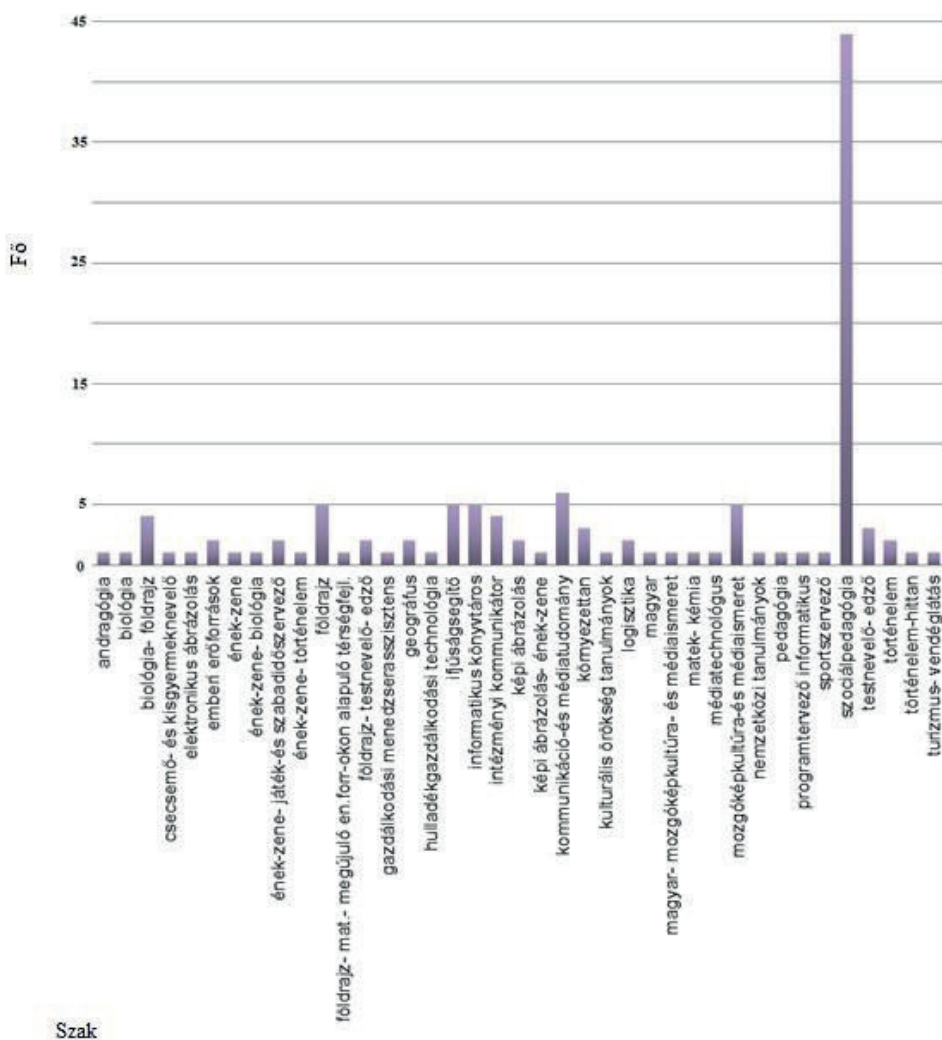

9. grafikon: A kérdőívkitöltők főiskolai kara

A minta többsége a Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar hallgatója. Ők a minta több mint felét, azaz 53,3%-át (64 fő) teszik ki. A Természettudományi Kar hallgatói 27 fővel (22,5%) vannak jelen a mintában, míg a bölcsészettudományok és a gazdaságtudományok területén tanuló hallgatók a minta majdnem azonos részét teszik ki.

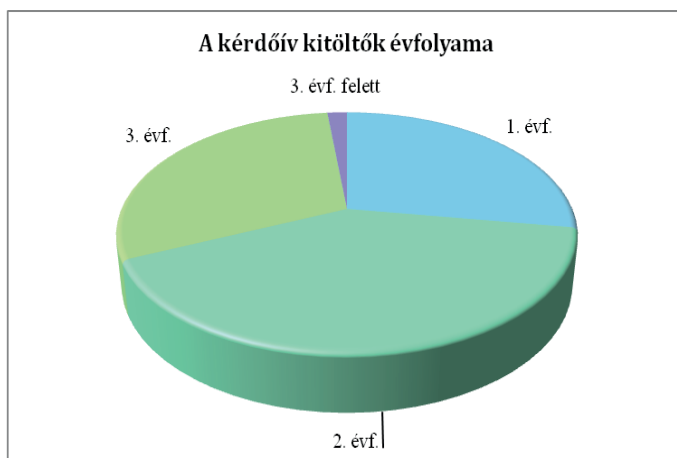
A főiskolai karok áttekintése után érdekes adat lehet a megkérdezettek főiskolai szakja is. Ezt az alábbi, 10. grafikonon tekinthetjük meg. Összesen 39 főiskolai szak lehetősége van a mintában, mely úgy gondolom, hogy egy reális szám a 120 érvényes kérdőív viszonylatában.

A válaszadók jelenlegi főiskolai szakja(i)

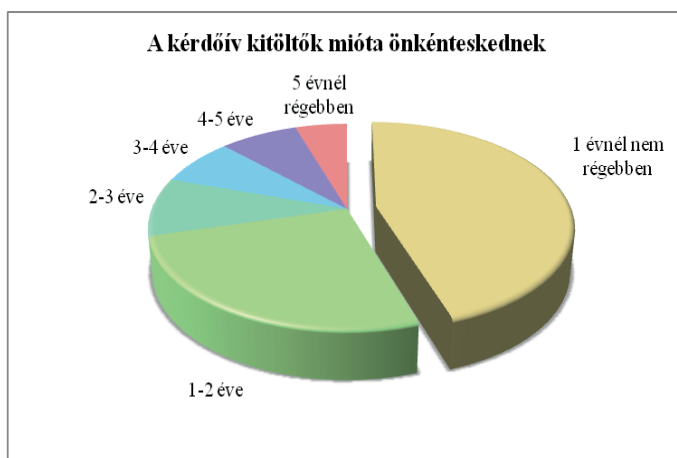
10. grafikon: A válaszadók jelenlegi főiskolai szakja(i)

A minta több mint egyharmadát szociálpedagógia szakos hallgatók alkotják, ők 44 fővel toronymagasan vezetnek a mintában, hisz ez a szám százalékban kifejezve 36,7%. Őket követik a kommunikáció- és médiatudomány szakos hallgatók, akik hat fővel önkénteskednek, a minta 5%-át teszi ki. Továbbá a többi szak egy-öt fő közötti válaszadókkal van jelen a mintában.

11. grafikon: A kérdőívkitöltők évfolyama

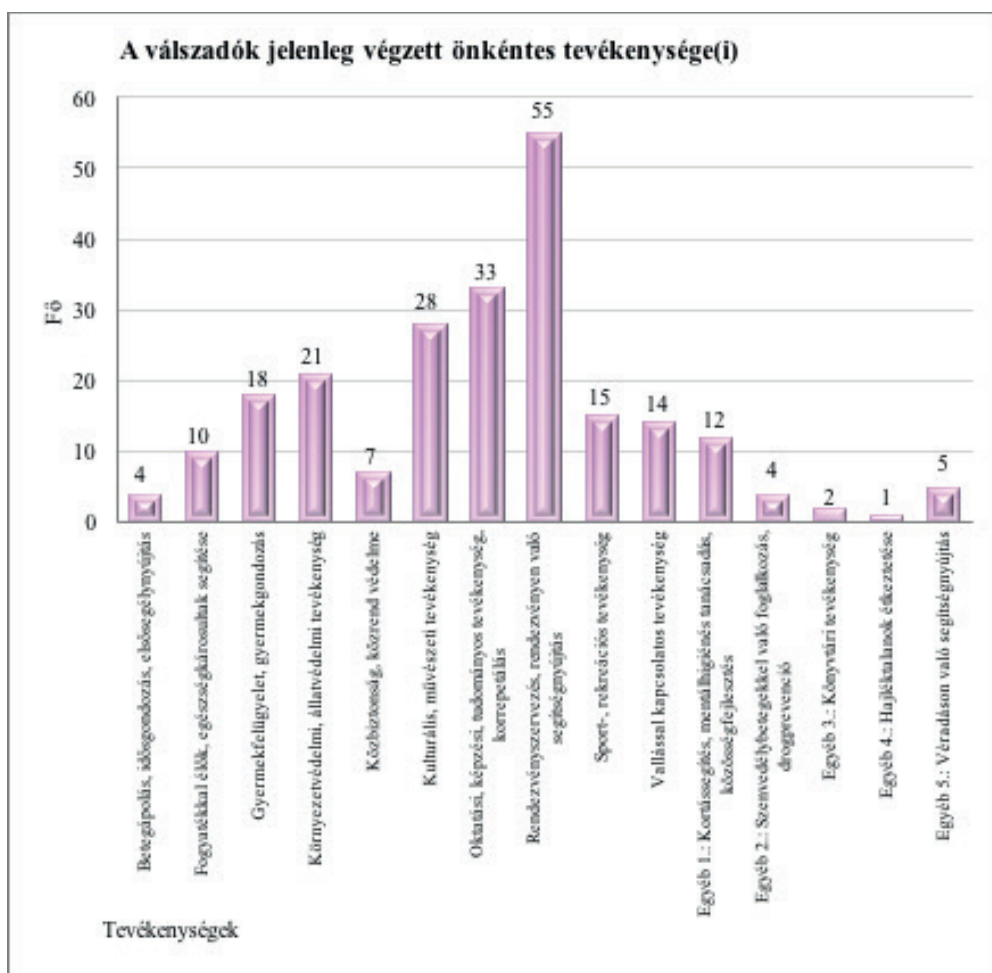
Az évfolyameloszlást illetően a másodévesek 49 fővel (40,8%) vannak a legtöbben. A harmadévesek 36-an (30%), az első éves hallgatók 33-an (27,5%) vannak a megkérdezettek között, majd a harmadik évfolyamon túliak kettő fővel (1,7%).

12. grafikon: A kérdőívkitöltők mióta önkénteskednek

A kérdőívemben arra is kíváncsi voltam, hogy a hallgatók mióta végeznek önkéntes tevékenységeket. Ezt a 12. grafikonon ábrázoltam. A minta 45%-a (54 fő) nincs egy éve, hogy önkénteskedik. Ebből arra következtetek, hogy a mintám 45%-a a főiskolai tanulmányai alatt is kezdhettek el önkéntes tevékenységeket végezni. Továbbá a megkérdezettek 25,8%-a (31 fő) egy-két éve folytat önkéntes tevékenységeket, míg 9,2%-uk (11 fő) kettő-három éve. Majd három-négy és négy-öt éve a hallgatók megegyezően 7,5%-a (kilenc-kilenc fő) folytat önkéntes tevékenységeket, míg a minta 5%-a (hat fő) nyilatkozta azt, hogy több mint öt éve vesz részt önkéntességben.

Továbbmenve az is felkeltette az érdeklődésem amellet, hogy mióta önkénteskednek a hallgatók, hogy milyen tevékenységi területeken aktivizálódnak.

13. grafikon: A válaszadók jelenleg végzett önkéntes tevékenysége (i)

A tevékenységi területeknél tíz lehetőséget adtam meg, s volt egyéb válaszlehetőség is, amelyet akkor választhattak, ha a megadott aktivitási területek közül egyik sem volt besorolható oda, ahol ők tevékenykednek. Így született **ÖT** új kategória. Ennél a kérdésnél több választ is megjelölhettek. A diagramon a számok azt jelentik, hogy mennyien jelölték összesen az aktivitási területeket.

Most lássuk az eredményeket felsorolásszerűen:

1. Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás: 1,75%
2. Fogytákkal élők, egészségkárosultak segítése: 4,37%
3. Gyermekfelügyelet, gyermekgondozás: 7,86%
4. Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység: 9,17%
5. Közbiztonság, közrend védelme: 3,06%
6. Kulturális, művészeti tevékenység: 12,23%
7. Oktatási, képzési, tudományos tevékenység, korrepetálás: 14,41%
8. Rendezvényszervezés, rendezvényen való segítségnyújtás: 24,02%
9. Sport-, rekreációs tevékenység: 6,55%
10. Vallással kapcsolatos tevékenység: 6,11%
11. Egyéb1: Kortárssegítés, mentálhigiénés tanácsadás, közösségfejlesztés: 5,24%

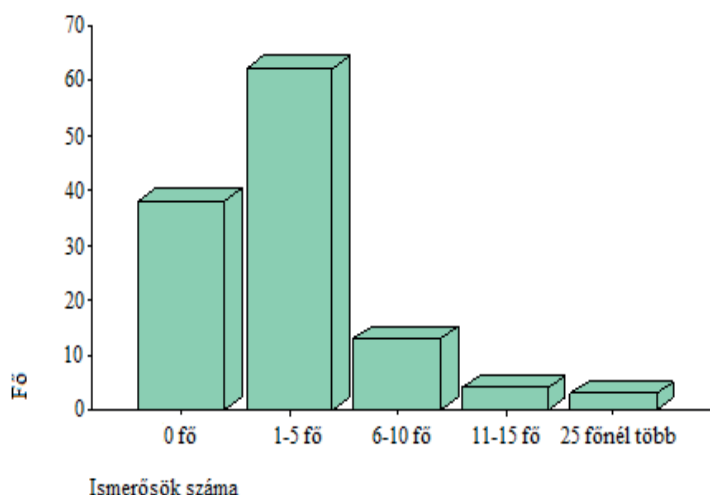
- 12. Egyéb2: Szenvedélybetegekkel való foglalkozás, drogprevenció: 0,44%
- 13. Egyéb3: Könyvtári tevékenység: 0,87%
- 14. Egyéb4: Hajléktalanok étkeztetése: 1,75%
- 15. Egyéb5: Véradáson való segítségnyújtás: 2,18%

A fenti adatokból is látszik, hogy a legnépszerűbb önkéntes tevékenység a rendezvényszervezés, illetve a rendezvényeken való segítségnyújtás, s azt követik az oktatási, képzési és tudományos tevékenységek, a korrepetálás, majd a kulturális és művészeti tevékenységek.

Ha csak azokat az aktivitási területeket nézem, amelyek meg voltak adva, tehát mindenki látta és be is jelölhette egyaránt – ami az egyéb kategóriájúaknál nem mondhatók el –, akkor az a megállapításom, hogy a minta emberei legkevésbé sem az egészségügyi területeken, valamint nem a közrend és a közbiztonság védelme érdekében folytatnak önkéntes tevékenységeket.

Az is érdekesség lehet, hogy hogyan alakult az önkéntességet végző hallgatók önkéntes ismerősei számának alakulása.

A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség előtt

14. grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség előtt

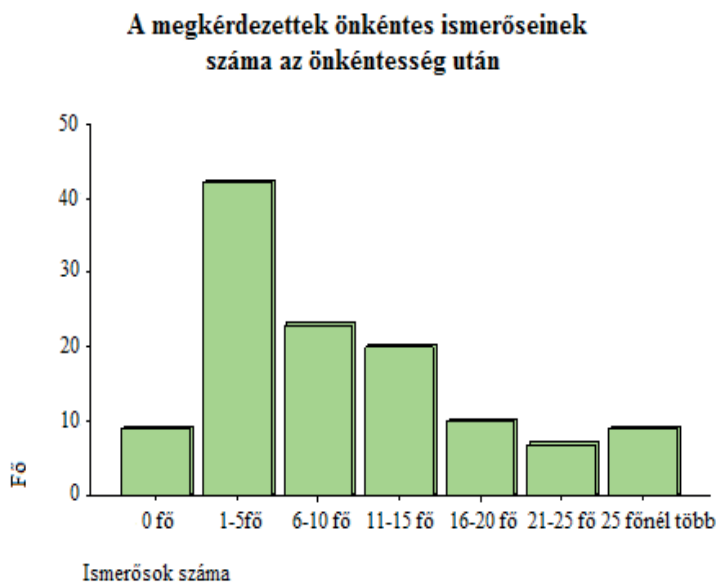
A 14. grafikon azt mutatja, hogy mennyi önkéntességet végző ismerőse volt a mintának, mielőtt elkezdtek volna önkénteskedni. Az ábrából kiderül, hogy két kategóriát (15–20 és a 20–25 fő) senki sem jelölt meg. A tíz fő feletti kategóriákat összesen hét személy jelölte a 120 személyből, tehát a mintára az mondható el, hogy nem volt gyakori, hogy az önkéntes ismerősök száma az önkéntes tevékenység végzése előtt meghaladta volna a tíz főt.

Összességében elmondható, hogy a minta 68,3%-ának (82 fő) volt önkéntes ismerőse, mielőtt maga is elkezdett volna önkéntes tevékenységet végezni. Viszont az is látható, hogy a második legnagyobb érték a nulla fő, ami azt jelenti, hogy a válaszadók 31,7%-a

(38 fő) nem rendelkezett olyan kapcsolattal sem családi, sem baráti, sem ismerősi körből, amelynél a másik fél önkéntességet végzett volna.

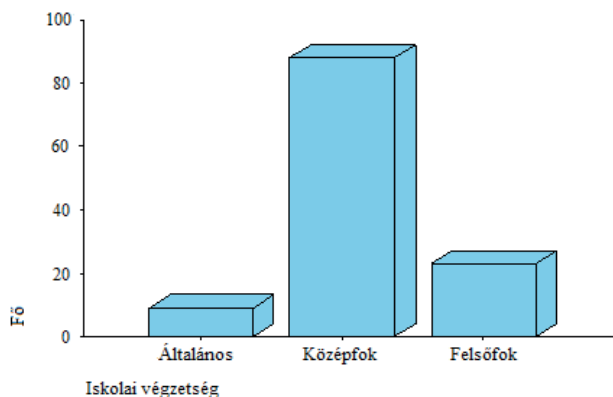
Nézzük meg, hogy hogyan alakult a kapcsolatok száma az önkéntes munka végzése után!

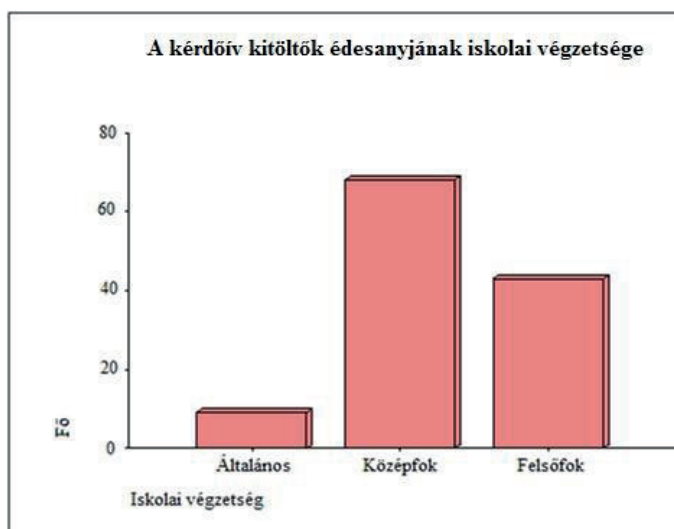
15. grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség után

A 15. grafikon azt mutatja, hogy az önkéntes munka végzése után mennyi önkéntes ismerősük van a hallgatóknak. Az ábráról elmondható, hogy míg a nulla fős és az egy-öt fős kategória csökkent a 14. grafikonhoz képest, addig az összes többi nőtt. Összesen kilenc főnek (7,5%) nem volt továbbra sem önkéntességet végző ismerőse. Ebből azt következik, hogy a válaszadók többségénél nőtt a kapcsolatok, ismeretségek száma az önkéntes tevékenységek végzése után. Miután a hallgatók önkénteskedtek, elmondható, hogy a minta több mint a felének legalább hat önkéntességet végző ismerőse volt. A kategóriákat tekintve megjelentek az előbbieken hiányzó kategóriák, s ez alapján az mondható el, hogy míg az önkéntesség végzése előtt három főnek (2,5%) volt 15 fő feletti önkéntes ismerőse, addig az önkéntes munka végzését követően ez a szám a mintára nézve pontosan 26 főre emelkedett, tehát több mint nyolcszorosára nőtt.

A kérdőív kitöltők édesapjának iskolai végzettsége

16. grafikon: A kérdőívkitöltők édesapjának iskolai végzettsége

17. grafikon: A kérdőívkitöltők édesanyjának iskolai végzettsége

A 16. és a 17. grafikonok alapján elmondhatom, hogy a megkérdezett hallgatók szülei több mint felének közép- vagy felsőfokú végzettsége van, és csak kis számban van jelen az általános iskolai végzettség. Míg a férfi szülőknél 88 fő (73,3%) középfokú és 23 fő (19,2%) felsőfokú végzettségű, addig a női szülők 68 fővel (56,7%) középfokú és 43 fővel (35,8%) felsőfokú végzettségűek. Míg a férfiaknál több a középfokú végzettség, addig a nőknél a felsőfokú az. Általános végzettségű szülő kilenc-kilenc fő egyaránt az apáknál és az anyáknál is, mely a minta 7,5%-át teszi ki mindkét esetben. Tehát a második hipotézisem beigazolódtott, a mintában felülreprezentáltak a közép- és felsőfokú végzettségű szülők.

A kérdőív adatainak bemutatása után nézzük meg a hipotéziseket s a kutatás eredményeit!

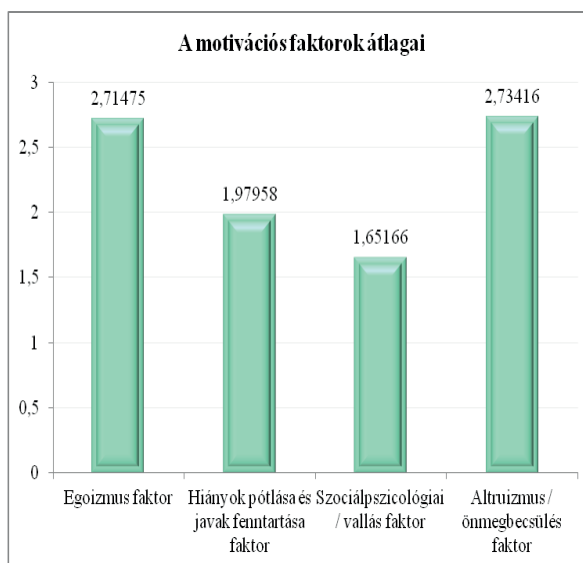
4.5. Reagálás a hipotézisekre

1. hipotézis:

Azt feltételezem, hogy a főiskolás önkéntesek legfontosabb motivációi a saját, egyéni fejlődésükhöz kapcsolódnak, és a társadalmi szolidaritás háttérbe szorul.

A négy faktor közül azok a motivációk, amelyek az egyén fejlődését segítik elő különböző módokon, az egoizmus faktorba tartoznak. Az egoizmus faktorban a következő motivációk szerepelnek: szervezeti misszió megértése, új nézőpont a világra, gyakorlati tapasztalatok, saját erősségek megismerése, szervezeti elismerés, munkatársak elismerése, visszajelzés fontossága, társadalmi elismerés, kapcsolatépítés, karrier – új munka felnyitás az önkéntesség által –, skillek elsajátítása, referenciaszemélyek mintája, környezeti minta, közösségigény, társaságigény, kapcsolatigény, fontosság érzete, projektálás.

A hipotézisem elvetését vagy igazolását az alábbi grafikon szemlélteti:

18. grafikon: A motivációs faktorok átlagai

A 18. grafikon alapján látszik, hogy ez a hipotézisem nem igazolódott be, mert az altruizmus/önmegbecsülés faktornál nagyobb értéket láthatunk az egoizmus faktor értékétől, de ez a két motivációs faktor nagyságrendileg együtt mozog az egész mintára nézve. Az altruizmus/önmegbecsülés faktorba a társadalmi csoport iránti elköteleződés, a sajnálat, az empátia, a segítség, a társadalmi ügy iránti elköteleződés, az emberek megismerése és megértése, az egalitás a szervezetben, az önkéntesség nem munkalehetőség, a pozitív állapot elérése, az önkéntesség öröme, a „jó ember” érzete, a hasznosság érzete, az önkéntesség elfoglaltságot adó motivációk tartoznak bele.

Tehát elmondhatom, hogy a vizsgálati mintában szereplő személyeket az motiválja az önkéntességre leginkább, hogy segítsenek másokon, és az önkéntes a saját önértékét javítsa, de emellett szorosan megjelenik az egoizmus faktor is, aminek legfőbb motivá-

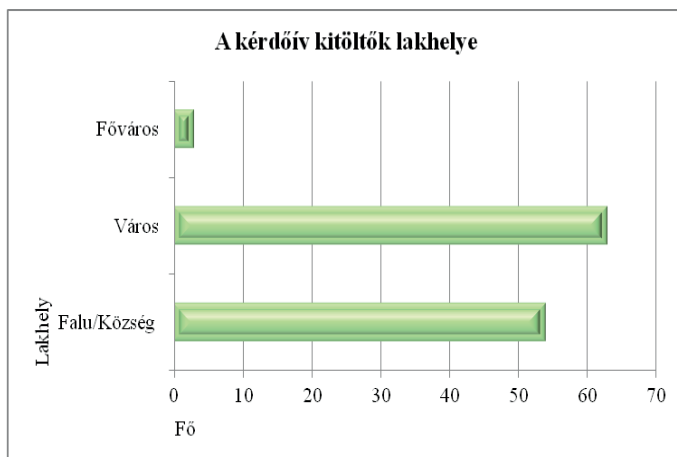
ciója az, hogy az egyén, azaz az önkéntes, a saját fejlődését – akár szakmailag is – az önkéntes tevékenység végzése által elősegítse, biztosítsa.

2. hipotézis:

Azt feltételezem, hogy az Eszterházy Károly Főiskolára járó önkéntes tevékenységeket végző hallgatók motivációi és a szocioökonómiai státuszuk között összefüggés van.

A szocioökonómiai státusz alatt a lakóhelyüket és a szülői háttérüket (iskolai végzettség) értem.

A lakóhelyüket tekintve a hallgatók megoszlása a következő volt:

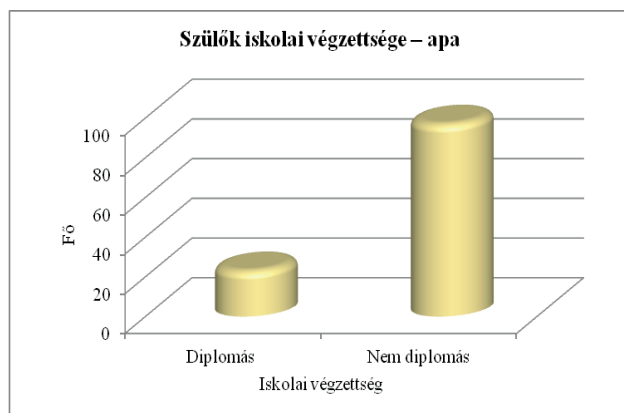

19. grafikon: A kérdőívkitöltők lakhelye

A megkérdezettek lakhelye a 19. grafikonon van feltüntetve. A minta több mint a fele, azaz 52,5%-a (63 fő) városokban él, de nem a fővárosban. Fővárosban három fő (2,5%) él, míg falvakban és községekben 45%-a a mintának, azaz 54 fő.

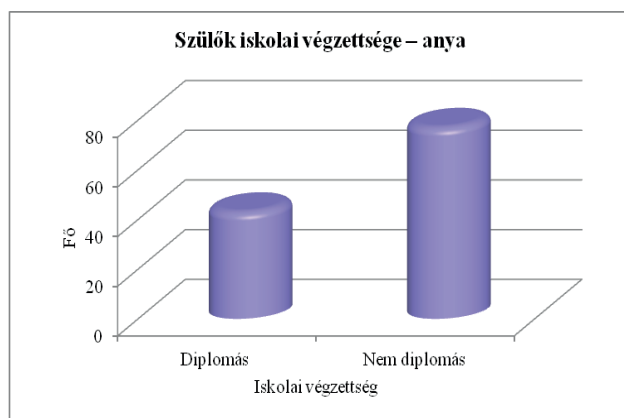
Az összefüggés vizsgálatához a fővárosi hallgatókat és a városban élő hallgatókat összevettem, így kettő kategóriával dolgoztam. Ez alapján városban 66 fő él, míg faluban, községben 54 fő.

A szülők iskolai végzettségénél is két kategóriát hoztam létre mind az apák, mind az anyák tekintetében. Ezeket úgy neveztem el, hogy nem diplomás (általános, középfok) és diplomás (felsőfok) szülők.

20. grafikon: Szülők iskolai végzettsége – apa

Ez alapján a kategorizálás alapján a nem diplomás apa a minta 80,8%-a, ez 97 fő, míg a diplomás apa 19,2%, ami 23 főt jelent. Ez alapján a felosztás alapján a nem diplomás apák felülreprezentáltak a mintában.

21. grafikon: Szülők iskolai végzettsége – anya

Hasonlóképpen megnézve ezt, az anyáknál is a következő eredmények születtek: 77 fő (64,2%) nem rendelkezik diplomával, míg 43 fő (35,8%) diplomás. A mintában majdnem kétszer annyi a diplomás anya, mint a diplomás apa.

Miután bemutattam az új kategóriákat, felosztásokat, nézzük meg, hogy van-e összefüggés a kérdőívkitöltők lakhelye és a motivációs faktorok között, valamint van-e összefüggés a megkérdezett hallgatók szüleinek iskolai végzettsége és a motivációs faktorok között!

		Egoizmus faktor	Hiányok pótlása és javak fenntartása faktor	Szociálpszichológiai/vallás faktor	Altruizmus/önmegbecsülés faktor	Apa iskolai végzettsége új	Anya iskolai végzettsége új	Új lakóhely
Altruizmus faktor	Pearson Correlation	1	,000	,000	,000	-,138	-,128	-,021
	Sig. (2-tailed)		1,000	1,000	1,000	,132	,170	,818
	N	120	120	120	120	120	120	120
Hiányok pótlása és javak fenntartása faktor	Pearson Correlation	,000	1	,000	,000	-,105	,021	-,121
	Sig. (2-tailed)	1,000		1,000	1,000	,255	,823	,188
	N	120	120	120	120	120	120	120
Szociálpszichológiai/vallás faktor	Pearson Correlation	,000	,000	1	,000	,087	,189*	,080
	Sig. (2-tailed)	1,000	1,000		1,000	,470	,039	,512
	N	120	120	120	120	120	120	120
Altruizmus/önmegbecsülés faktor	Pearson Correlation	,000	,000	,000	1	-,215*	,012	,053
	Sig. (2-tailed)	1,000	1,000	1,000		,018	,900	,584
	N	120	120	120	120	120	120	120
Apa iskolai végzettsége új	Pearson Correlation	-,138	-,105	,087	-,215*	1	,343**	-,015
	Sig. (2-tailed)	,132	,255	,470	,018		,000	,872
	N	120	120	120	120	120	120	120
Anyai iskolai végzettsége új	Pearson Correlation	-,128	,021	,189*	,012	,343**	1	-,152
	Sig. (2-tailed)	,170	,823	,039	,900	,000		,098
	N	120	120	120	120	120	120	120
Új lakóhely	Pearson Correlation	-,021	-,121	,080	,053	-,015	-,152	1
	Sig. (2-tailed)	,818	,188	,512	,584	,872	,098	
	N	120	120	120	120	120	120	120

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

6. táblázat: Szocioökonómiai státusz összefüggésének vizsgálata a motivációs faktorokkal

Ahogy a korrelációs táblázatból leolvashatjuk, a lakhely és a motivációs faktorok között nincs összefüggés. Azaz a lakhely és az önkéntes tevékenységet végző személy motivációs faktorai között nem található szignifikáns összefüggés. Lényegtelen, hogy az egyén városban született és él vagy kisebb településen, az önkéntes tevékenységbe történő bekapcsolódásában ez nem játszik szerepet.

Ez alapján azt mondhatnám, hogy a hipotézisem nem igazolódott be. Viszont a szocioökonómiai státusz meghatározásánál a lakóhely mellett a szülők iskolai végzettsége is szerepelt. Így megvizsgáltam, hogy itt találunk-e összefüggéseket, s nagyon izgalmas következtetésekre jutottam. A szülők iskolai végzettsége és a gyermekeik – akik önkéntes tevékenységet végeznek – motivációs faktorai közötti kimutatható az összefüggés.

Ahogy a 6. táblázatban is jól látszik, a piros négyzetekkel jelöltem a szignifikáns értékeket. Leolvasható a táblázat értékeit, az tárul elénk, hogy az apa iskolai végzettségével az altruizmus/önmegbecsülés faktor áll összefüggésben, míg az anya iskolai végzettségével a szociálpszichológiai/vallás faktor korrelál. Tehát a két szülő hatását tekintve eltérő módon „befolyásolja” gyermekének önkéntes tevékenységre irányuló motivációit. Valószínű, hogy a két szülő ezen eltérő hatását az iskolai végzettségen kívül még sok minden meghatározza – nevelési attitűd, szülő-gyermek kapcsolat stb. –, de persze ezek pontosabb meghatározása újabb kutatást igényelne. A táblázatból azt is leolvashatjuk, hogy az apa iskolai végzettsége és az anya iskolai végzettsége is korrelálnak egymással, ezt a zöld négyzettel jelöltem.

Mindezek tudatában nem mondhatom, hogy a hipotézisem nem állta meg a helyét, hiszen míg a lakhely és a motivációs faktorok között nem találtam összefüggést, addig a szülők iskolai végzettsége és a motivációs faktorok között volt összefüggés. Tehát a második hipotézisem részben beigazolódott.

4.6. A hipotéziseken túlmutató eredmények klaszterelemzés segítségével

Bár a kutatásom első hipotézise nem, a második hipotézisem pedig csak részben igazolódott be, úgy gondolom, hogy olyan adatok birtokába kerültem, melyek újabb elemzéseket tettek lehetővé. A vizsgált mintában megjelenő motivációs faktorok alapján elkezdett foglalkoztatni az a kérdés, hogy vajon a fent bemutatott sajátosságok alapján beszélhetünk-e különböző önkéntestípusokról, -típuscsoportokról, illetve milyen magyarázó változók határozzák meg az esetleges önkéntestípusokat. Ezért klaszterelemzést hajtottam végre. A faktoranalízis során megkaptam a négy motivációs faktort, melyek segítségével végeztem el a klaszterelemzést. A klaszterezés alatt használt hasonló esetek a saját kutatásomban személyek csoportosítását jelentik. A klaszteranalízis fő „célja, hogy a megfigyelési egységeket viszonylag homogén csoportokba rendezze, az elemzésbe bevont változók alapján”. (Sajtos és Mitev, 2007. 283. o.) A faktoranalízis során az 59 változót redukáltam négy változóra, más néven motivációs faktorra, mellyel könnyebben kezelhetőek lettek az adatok. A klaszterelemzést a faktoranalízis során létrejött változók, azaz jelen esetben a faktorok alapján végeztem. Ahhoz, hogy csoportosíthatók legyenek a változók, korrelációt néztem a négy faktor között.

Correlations

		Az 1. faktor átlaga	A 2. faktor átlaga	A 3. faktor átlaga	A 4. faktor átlaga
Az 1. faktor átlaga	Pearson Correlation	1	,184*	,275**	,510**
	Sig. (2-tailed)		,044	,002	,000
	N	120	120	120	120
A 2. faktor átlaga	Pearson Correlation	,184*	1	,399**	,201*
	Sig. (2-tailed)		,044	,000	,028
	N	120	120	120	120
A 3. faktor átlaga	Pearson Correlation	,275**	,399**	1	,243**
	Sig. (2-tailed)	,002	,000		,007
	N	120	120	120	120
A 4. faktor átlaga	Pearson Correlation	,510**	,201*	,243**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,028	,007	
	N	120	120	120	120

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

7. táblázat: A faktorátlagok közötti korrelációk

A 7. táblázat alapján a két új változót hoztam létre, ami a klaszterezéshez szükséges. A négy faktor átlagai között a két legjobban korreláló érték adja a két új változót. Tehát az egyik változó a táblázat alapján az első és a negyedik faktor átlagának korrelációja lett, azaz az „Egoizmus–Altruizmus/Önmegbecsülés”. A másik változó a második és a harmadik faktor átlagának korrelációja, azaz a „Hiányok pótlása és javak fenntartása–Szociálpszichológiai/ Vallás” lett. Ezeket faktorcsoportoknak nevezem. Tehát a klasztermód-szerek közül elsősorban a hierarchikus eljárást, azon belül az összevonó eljárást, s azon belül is az egyszerű láncmódszert alkalmaztam, mely a legkisebb távolságon, a legközelebbi szomszéd elvén alapul. Ez alapján két megfigyelési egység került egy klaszterbe, majd ezeket a távolságokat újra kellett számolni. Ehhez a Ward-eljárást alkalmaztam, mely alkalmazásakor olyan csoportokat vontam össze, amelyek a legkevésbé növelik a klaszteren belüli szórásnégyzetet. A klaszterek számának meghatározását a klaszterek relatív mérete alapján határoztam meg.

Ward Method

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	56	46,7	46,7	46,7
2	25	20,8	20,8	67,5
3	39	32,5	32,5	100,0
Total	120	100,0	100,0	

8. táblázat: Ward-eljárás

Ez alapján három klasztert hoztam létre, melynek elemszámait a 8. táblázat mutatja. Az első klaszterbe 56 fő (46,4%), a második klaszterbe 25 fő (20,8%) és a harmadik klaszterbe 39 fő (32,5%) tartozik. Ha több klaszterszám mellett döntök, akkor az egyes klaszterek kis elemszámúak lettek volna, melyek nem igazán értelmezhetőek.

Elsősorban az alapján célszerű jellemezni a klasztereket, amelyek alapján a csoportosító eljárást végeztük, tehát jelen esetben a motivációs faktorok szerint. Ahhoz, hogy valamilyen különbséget találhassak a klaszterek között, értelmeztem az egyes klaszterekbe tartozó esetek átlagait a különböző faktorok mentén.

Descriptives

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Az 1. faktor átlaga 1	56	2,8879	,42581	,05690	2,7739	3,0019	1,67	3,72
2	25	2,0489	,43370	,08674	1,8699	2,2279	1,39	2,89
3	39	2,8932	,42851	,06862	2,7543	3,0321	2,22	3,83
Total	120	2,7148	,54595	,04984	2,6161	2,8135	1,39	3,83
A 2. faktor átlaga 1	56	1,6369	,30043	,04015	1,5564	1,7174	1,08	2,58
2	25	1,6767	,41897	,08379	1,5037	1,8496	1,00	2,50
3	39	2,6667	,49486	,07924	2,5063	2,8271	1,83	3,83
Total	120	1,9799	,62014	,05661	1,8678	2,0920	1,00	3,83
A 3. faktor átlaga 1	56	1,5294	,26898	,03594	1,4574	1,6014	1,06	2,12
2	25	1,4024	,28347	,05669	1,2853	1,5194	1,06	2,18
3	39	1,9864	,39193	,06276	1,8594	2,1135	1,35	2,94
Total	120	1,6515	,39435	,03600	1,5802	1,7228	1,06	2,94
A 4. faktor átlaga 1	56	2,9211	,37920	,05067	2,8196	3,0227	1,92	3,83
2	25	2,1333	,40182	,08036	1,9675	2,2992	1,42	2,92
3	39	2,8504	,38245	,06124	2,7265	2,9744	1,92	3,58
Total	120	2,7340	,49239	,04485	2,6450	2,8230	1,42	3,83

9. táblázat: Az egyes klaszterekbe tartozók átlagai a különböző faktorok mentén

A 9. táblázatból jól leolvasható, hogy a harmadik klaszter átlagpontjai mind átlag feletti, míg az második klaszter átlagpontjai mind átlagon aluliak. Az első klaszternél pedig vegyes, az első és negyedik faktor átlagpontjai átlagon felüliek, míg a második és a harmadik faktor átlagpontjai átlag alattiak. Az átlag feletti értékeket jelöltem pirossal, az adatok leolvasása vízszintesen és függőlegesen történik. Ezen adatokból azt tudom jellemzőként leírni, hogy a harmadik klaszternek, azaz 39 főnek minden motivációs

faktora magasabb átlagot mutat, mint a második klaszternek, ahol a klasztert alkotó 25 fő mindegyikének motivációs faktora alacsonyabb átlagot mutat. Az első klaszternél pedig azt tudom jellemzőként leírni, hogy az „Egoizmus” és „Altruizmus/Önmegbecsülés” faktor magasabb átlagot mutat, mint a „Hiányok pótlása és javak fenntartása” és a „Szociálpszichológiai/Vallás” faktor. Ezen jellemzések felületesek, és kevés jellemzőt tartalmaznak, ezért az egyéb magyarázó változók (pl. szülők iskolai végzettsége) alapján is jellemeztem a klasztereket.

Az, hogy milyen további változók mentén tudtam a klasztereket jellemezni, feltételhez kötött. Fontos, hogy a lefuttatott Khi-négyzet eljárásban a változó és a klaszterek között a szignifikanciaszint 0,05 érték alatti legyen. Ez alapján öt magyarázó változó mentén tudtam jellemezni a klasztereket. Ilyen például a kérdőívkitöltők neme, főiskolai kara, szakja, az édesapjának iskolai végzettsége. Az ötödik pedig a tevékenységi területek, melyek közül a „Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás”, a „Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése”, a „Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység” és a „Kulturális, művészeti tevékenység” mutatott szignifikáns értékeket. Ezeket a táblázatokat a 4. sz. melléklet tartalmazza.

Ezt követően egy táblázatban összesítettem az adatokat. Ezek az adatok a 10. táblázatból leolvashatóak. A 10. táblázatban az egyes klaszterek jellemzőit láthatjuk, melyek alapján elnevezhetővé váltak a klaszterek.

Így a három klaszter, azaz a mintában részt vevő önkéntes tevékenységet végző hallgatók három önkéntes típuscsoportjának az elnevezése a következő lett:

1. önkéntes típuscsoport: Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportja
2. önkéntes típuscsoport: Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoport
3. önkéntes típuscsoport: Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport

A típuscsoport maga a klaszter, azaz az egész csoport, míg a típus a csoportokon belüli embereket jelöli.

Klasztereljárásba bevont változók		1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter
Faktor-csoportok	Egoizmus és Altruizmus/Önmegbecsülés – Személy/Személyes orientáltság	átlag felett	átlag alatt	átlag felett
	Hiányok pótlása és javak fenntartása és Szociálpszichológiai/Vallás Társas/Társadalmi orientáltság	átlag alatt	átlag alatt	átlag felett
Nem	nő/férfi	Túlnyomórészt nők	Túlnyomórészt nők	Túlnyomórészt nők
Apa iskolai végzettsége	általános/középfok/felsőfok	Túlnyomórészt középfok	Túlnyomórészt középfok	Túlnyomórészt középfok
	diplomás/nem diplomás	Túlnyomórészt nem diplomás	Túlnyomórészt nem diplomás	Túlnyomórészt nem diplomás
Főiskolai kar	BTK/GTK/TKTK/TTK	Túlnyomórészt TKTK	Túlnyomórészt TKTK	Túlnyomórészt TTK

Klasztereljárársba bevont változók		1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter
Szak		Túlnyomórészt szociálpedagógia (mozgó-képkultúra- és médiaismeret, ifjúságsegítő)	Túlnyomórészt szociálpedagógia (testnevelő-edző, képi ábrázolás, földrajz)	Túlnyomórészt szociálpedagógia (kommunikáció- és médiatudomány, földrajz)
Tevékenységek	Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás	nem	nem	igen
	Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése	igen	igen	Túlnyomórészt igen
	Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység	igen	igen	Túlnyomórészt igen
	Kulturális, művészeti tevékenység	igen	igen	Túlnyomórészt igen
Klaszterelnevezések		Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportja	Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoport	Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport

10. táblázat: Klaszterelnevezések

Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkezők csoportjában az önkéntesség választásának fő motívuma önmaga fejlődése, a mások javára végzett cselekvés, de nem egyértelműen a társadalmi hiányok pótlása a cél. A tevékenységek nem kell, hogy egy közösségben valósuljanak meg, hiszen az egyéni orientáció miatt másodlagossá válik a társas környezet.

Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoportnál arra következtethetünk, hogy motiváltak az önkéntes tevékenységre az egyének, de nincs egyértelműen kiugró olyan motívum, amely mozgatóereje lehetne az önkéntes tevékenység választásának és végrehajtásának.

Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport tagjainál azt láthatjuk, hogy hasonlóan, mint az átlag alatti csoportnál, nincs egyértelműen kiugró motívum az önkéntes tevékenységekre való jelentkezésnél, hiszen mind a három vizsgált motívum ennél a csoportnál magas.

Amennyiben elfogadjuk ezen meghatározásokat, láthatjuk, hogy az önkéntes tevékenységbe történő bevonás esetén máshogyan szólíthatók meg a különböző motívumokkal rendelkező potenciális önkéntesek.

Aki egyértelműen elkötelezett, és motívumában kiugró értéket mutat (első önkéntes típuscsoport), ő nagy valószínűséggel biztosabban tud olyan önkéntes tevékenységet választani, mely a motivációjának megfelelő. Amennyiben a motivációjának megfelelő önkéntes tevékenységbe tud bekapcsolódni, az tovább erősíti a motívumait, s főiskolások esetében akár pályaszocializációs hatással is bírhat.

Aki érdeklődik az önkéntes tevékenység iránt, de nincs egyértelműen kiugró motívuma, hogy miért választja azt (második és harmadik önkéntes típuscsoport), számára az önkéntes tevékenység orientációs jellegű is lehet, azaz megerősíti valamely motívumát. Az önkéntes tevékenység visszahat, és segíthet az önkéntes tudatosságának növelésében

is. Ezen csoportokba tartozó egyének számára fontos lehet minél több önkéntességi formával és tevékenységgel történő megismerkedés.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az önkéntes tevékenység szervezése során egy felmérő, orientáló találkozás segíthetné az egész önkéntes mozgalmat abban, hogy az önkéntes tevékenységhez szükséges személyiségbeli „elvárások” és az önkéntesre jellemző motívumok találkozzanak egymással, hiszen ez hozzájárulhatna a sikeres önmegvalósítást elősegítő, ugyanakkor társadalmi hasznot is hozó önkéntes tevékenység-rendszerhez.

5. Összegzés és kitekintés

A dolgozat első részében törekedtem arra, hogy tisztázzam az önkéntesség fogalmát, bemutassam azokat a meghatározó történeti állomásokat, amelyek nagyban befolyásolták a hazai önkéntesség alakulását, formálódását és társadalmilag való elfogadását. Továbbá célom volt bemutatni az önkéntesség definíciós kérdéseit, valamint a magyarországi önkéntesség múltját. Ezt követően a társadalmi integráció és szolidaritás témakörét fejtettem ki mint az önkéntesség hasznát és következményét, majd az emberi beruházás és az önkéntesség kapcsolatát mutattam be. Szintetizáltam a humán ökörendszer-elméletét az önkéntesség funkcióival és aktivitási területeivel, majd az önkéntességet mint segítségnyújtó viselkedésformát mutattam be, mind szociológiai, mind pszichológiai szempontból.

A dolgozat második részében az önkéntes motivációkra fókuszáltam, ahol a történeti áttekintést követően bemutattam egy kutatást, mely saját munkám alapjául is szolgál.

A dolgozat harmadik részében a saját kutatásom eredményeit közöltem, azokat statisztikai módszerek segítségével elemeztem. Ezt követően reagáltam a hipotéziseimre, melyek a következők eredményeket hozták.

Az első hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a főiskolás önkéntesek legfontosabb motivációi a saját, egyéni fejlődésükhöz kapcsolódnak. Ez a hipotézisem nem igazolódott be, mert nem ezek a legfontosabb motivációi a főiskolás önkénteseknek, hanem az önfeláldozáshoz kapcsolódó motivációk.

A második hipotézisemben azt feltételeztem, hogy az Eszterházy Károly Főiskolára járó önkéntes tevékenységeket végző hallgatók motivációi és a szocioökonómiai státuszuk között összefüggés van. Ezen hipotézisem részben igazolódott be, hiszen a lakóhely és a motivációs faktorok között nincs összefüggés, de a szülők iskolai végzettsége és a motivációs faktorok között találtam összefüggéseket.

Végül a dolgozatom harmadik részében bemutattam a kutatásom elemzésének utolsó fázisát, a klaszterelemzést, amelyet azért végeztem el, hogy a lekérdezett mintámat közös jellemző vagy jellemzők alapján csoportokba tudjam rendezni. Ez alapján az önkéntes típuscsoportjaim a mintára nézve a következők lettek.

Az első önkéntes típuscsoport a „Személy/Személyes orientáltság dominanciával rendelkező csoportja”, a második önkéntes típuscsoport a „Vegyes dominanciával rendelkező átlag alatti csoport”, a harmadik önkéntes típuscsoport a „Vegyes dominanciával rendelkező átlag feletti csoport”.

Az elnevezésekből adódóan egy önkéntes tevékenységet megelőző orientációs kurzus ötlete is felmerült, mely egyéni és társadalmi haszonnal is jár.

A bemutatott kutatásom arra ösztönöz, hogy egy nagyobb elemszámmal is végezzek kutatást, mellyel feltehetően színesedne az önkéntességet végző csoportok sajátosságainak leírása. Ez a feltáró eredmény az orientációs kurzus tartalmának tisztázásához is hozzájárulhat.

6. Szakirodalom

1. Angyal Mária (2000): Hogyan működünk együtt önkéntesekkel?. In: Török Marianna és dr. Vincze Krisztina (szerk.): *Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára*. NIOK Alapítvány, Budapest. 107–120.
2. Bartal Anna Mária és Kmetty Zoltán (2010): *A magyar önkéntesek motivációinak vizsgálata és a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK) sztenderdizálásának eredményei*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Budapest.
3. Bartal Anna Mária és Kmetty Zoltán (2011): A magyar önkéntesek motivációi – a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztenderdizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle*, 2011.4. sz. 7–30.
4. Bartal Anna Mária (2010): Mit mutat a kaliedoszkóp? – az Önkéntes Motivációs Leltár (Volunteer Motivation Inventory) adaptálása, fejlesztése és kipróbálása a magyar önkéntesek körében. *Civil Szemle*, 2010.1. sz. 5–33.
5. Bartal Anna Mária – Saródy Zita (2010): Körkép – az önkéntesség helyzete és szerepe az Európai Unió egyes tagállamaiban az önkéntesmotivációs kutatások tükrében. *Civil Szemle*, 2010.2. sz. 22–42.
6. Cserháti Ákos (2006): Az önkéntesség motivációi és az önkéntesség egy különleges terepe: a közösségi rádió. *Civil Szemle*, 2006.2. sz. 17–34.
7. Czike Klára és Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány. Budapest.
8. Fényes Hajnalka és Kiss Gabriella (2011): Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és Közösség*, 2011.1. sz. 35–48.
9. Hegyesi Gábor és Talyigás Katalin (2006): *A szociális munka elmélete és gyakorlata. 1. kötet*. Wesley János Kiadó. Budapest.
10. Kulcsár Zsuzsanna (2002): *Egészségpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
11. Mészáros Zoltán, Kostyál Árpád és Mester Dániel (2011): *Kutatás a társadalmi felelősségről és az önkéntességet nem végzők attitűdjeiről*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. Budapest.
12. Nagy Renáta, Gyorgyovich Miklós és Péterfi Ferenc (2011): Az önkéntességtől az aktív állampolgárságig – beszámoló a Civil Szemle-szemináriumról. *Civil Szemle*, 2011.4. sz. 49–57.
13. Némedi Dénes (1996): *Durkheim. Tudás és társadalom*. Áron Kiadó. Budapest.
14. Polónyi István (2002): *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó. Budapest.
15. Sajtos László és Mitev Ariel (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó. Budapest.
16. Vályi Réka (2008): Az altruizmus jelensége a társadalomtudományban. In: Némedi Dénes és Szabari Vera (szerk.): *Kötő-jelek*, ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola, Budapest. 103–120.

7. Forrásjegyzék

1. Központi Statisztikai Hivatal (2012): *Önkéntes munka Magyarországon (A Munkaerő-felmérés, 2011. III. negyedévi kiegészítő felvétele)*. Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentesmunka.pdf> 2013. 05. 05. 19.01
2. Czike Klára és Bartal Anna Mária (2004): *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi – Zárótanulmány*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Piliscsaba. Forrás: http://www.bmoc.hu/sites/default/files/szakirodalom/nonprofit_szervezetek_es_onkentesek.pdf 2013. 05. 05. 19:00
3. Zentai László (2006): *Önkéntes segítség Magyarországon ma és holnap. Polgári Szemle, 2. 5. sz.* Forrás: http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=105 2013. 05. 05. 18:59

8. Mellékletek

- 1.sz. melléklet: *Ábra, grafikon és táblázat jegyzék*
- 2.sz. melléklet: *A kérdőív*
3. sz. melléklet: *KoMeTI jelentkezési lap önkéntességre*
4. sz. melléklet: *Segéd táblázatok*

1. sz. melléklet:

1. *ábra: A humán ökörendszer*
2. *ábra: Scree-teszt, avagy a könyökszabály*
1. *grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók neme*
2. *grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók főiskolai kara*
3. *grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók évfolyama*
4. *grafikon: Önkéntességre jelentkező hallgatók szakja*
5. *grafikon: A motivációs faktorok elnevezései a tervezési fázisban*
6. *grafikon: A motivációs faktorok négy nagy egységben a tervezési fázisban*
7. *grafikon: A kérdőívkitöltők neme*
8. *grafikon: A kérdőívkitöltők életkora*
9. *grafikon: A kérdőívkitöltők főiskolai kara*
10. *grafikon: A válaszadók jelenlegi főiskolai szakja(i)*
11. *grafikon: A kérdőívkitöltők évfolyama*
12. *grafikon: A kérdőívkitöltők mióta önkénteskednek*
13. *grafikon: A válaszadók jelenleg végzett önkéntes tevékenysége (i)*
14. *grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség előtt*
15. *grafikon: A megkérdezettek önkéntes ismerőseinek száma az önkéntesség után*
16. *grafikon: A kérdőívkitöltők édesapjának iskolai végzettsége*
17. *grafikon: A kérdőívkitöltők édesanyjának iskolai végzettsége*
18. *grafikon: A motivációs faktorok átlagai*
19. *grafikon: A kérdőívkitöltők lakhelye*
20. *grafikon: Szülők iskolai végzettsége – apa*
21. *grafikon: Szülők iskolai végzettsége – anya*

1. táblázat: Az adatok alkalmazhatóságának vizsgálata
2. táblázat: A varianciahányad-módszer
3. táblázat: Rotált faktorsúly mátrix
4. táblázat: A faktorelnevezések
5. táblázat: A kérdőívkitöltők neme és kora
6. táblázat: Szocio-ökonomiai státusz összefüggésének vizsgálata a motivációs faktorokkal
7. táblázat: A faktorátlagok közötti korrelációk
8. táblázat: Ward-eljárás
9. táblázat: Az egyes klaszterekbe tartozók átlagai a különböző faktorok mentén
10. táblázat: Klaszterelnevezések

2. sz. melléklet:

Sorszám:

Kitöltés helye:

Kitöltés ideje:

Önkéntesmotivációs kérdőív

Kedves Önkéntes!

Veréb Lilla vagyok, végzős szociálpedagógia szakos hallgató, az egri Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Karán. Az önkéntesmotiváció kutatásomhoz gyűjtök adatokat. Ebben szeretném a segítségedet kérni a kérdőívem kitöltésével. Nincsenek jó vagy rossz válaszok, de az, hogy a kérdéseket lehetőség szerint hiánytalanul töltsd ki, az mindenképpen fontos a vizsgálatom eredményességének érdekében. Az adatok feldolgozása a szakmai etikai normának megfelelően, anonim módon történik. Amennyiben kérdéseid vannak a vizsgálattal kapcsolatban, e-mailben várom azokat a következő címre: vereb.lilla@gmail.com. Köszönöm az együttműködésed és részvételed a kutatásomban!

1. Nemed: (Húzd alá!)

1. Férfi   2. Nő

2. Hány éves vagy? _____

3. Lakóhelyed: (Húzd alá!)

1. Főváros   2. Város   3. Falu / Község   Egyéb: _____

4. Édesapád legmagasabb iskolai végzettsége: (Húzd alá!)

1. Általános   2. Középfok   3. Felsőfok

5. Édesanyád legmagasabb iskolai végzettsége: (Húzd alá!)

1. Általános   2. Középfok   3. Felsőfok

6. Milyen karon tanulsz? (Húzd alá!)

1. BTK   2. GTK   3. TKTK   4. TTK

7. Jelenlegi szakod, szakjaid, szakpárod: _____

8. Évfolyamod: (Húzd alá!)

1. I.   2. II.   3. III.   Egyéb: _____

9. Mióta végzel önkéntes tevékenységet / tevékenységeket? (Húzd alá!)

1. 1 évnél nem régebb óta

2. 1-2 éve

3. 2-3 éve

4. 3-4 éve

5. 4-5 éve

6. 5 évnél régebb óta

10. Jelenleg milyen jellegű önkéntes tevékenységet / tevékenységeket végzel? (Húzd alá! Többet is megjelölhetsz!)

1. Betegápolás, idősgondozás
2. Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése
3. Gyermekfelügyelet, gyermekgondozás
4. Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység
5. Közbiztonság, közrend védelme
6. Kulturális, művészeti tevékenység
7. Oktatási, képzési, tudományos tevékenység
8. Rendezvényszervezés, rendezvényen való segítségnyújtás
9. Sport-, rekreációs tevékenység
10. Vallással kapcsolatos tevékenység
11. Egyéb: _____

11. Mennyi volt az ismerősi, baráti és családi körödben lévő önkéntesek száma, amikor még nem önkénteskedtél? (Húzd alá!)

1. 0 fő
2. 1-5 fő
3. 6-10 fő
4. 11-15 fő
5. 16-20 fő
6. 21-25 fő
7. 25 főnél több

12. Jelenleg az ismerősi, baráti és családi körödben mennyi az önkéntes tevékenységet végzők száma? (Húzd alá!)

1. 0 fő
2. 1-5 fő
3. 6-10 fő
4. 11-15 fő
5. 16-20 fő
6. 21-25 fő
7. 25 főnél több

13. Kérlek, értékelj az alábbi állításokat 1-től 4-ig tartó skálán úgy, hogy a számok a következőket jelentik:

nem igaz rám/ 2- kicsit igaz rám/ 3- igaz rám/ 4- nagyon igaz rám!

(A számokat a mondat elején lévő négyzetbe írd!)

1. Azért önkénteskedem, mert el tudok köteleződni bizonyos társadalmi csoportok iránt.

2. Azért önkénteskedem, hogy visszakapjam a jövőben azt a jót én is, amit másoknak adok.

3. Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a kormányzati forrás hiányát.

4. Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a helyi önkormányzati forrás hiányát.

5. A vallásosság szerepet játszik abban, hogy miért önkénteskedem.

6. Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a kulturális értékek védelme.

7. Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a természetvédelem.

8. Azért önkénteskedem, hogy megértsem a szervezet küldetését, amelyben dolgozok.

9. Fontos számomra, hogy a szervezet, amelyben önkéntesen tevékenykedem, elismerje a munkámat.

10. Azért önkénteskedem, mert fontos számomra, hogy kapcsolatokat építsek ki másokkal.

11. Azért önkénteskedem, mert a barátaim is végeznek önkéntes tevékenységet.

12. Az önkéntesség során fontos számomra, hogy közösségek tagja legyek.

13. Azért önkénteskedem, hogy megszabaduljak a negatív érzéseimtől.
14. Azért önkénteskedem, mert ez örömet okoz számomra.
15. Azért önkénteskedem, mert ezáltal a múltamból valamit korrigálhatok.
16. Az önkéntesség során azért viselkedem másokkal önzetlenül, mert sajnálom őket.
17. Azért önkénteskedem, hogy valahogy ezt a jót visszakapjam a jövőben valamilyen formában.
18. Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a kormányzat támogatási hiányát.
19. Azért önkénteskedem, hogy kiegészítsem a helyi önkormányzat támogatási hiányát.
20. Hitbéli meggyőződésem miatt önkénteskedem.
21. Azért önkénteskedem, mert fontos számomra, hogy megőrizsem a hagyományokat.

Kérlek, értékeld az alábbi állításokat 1-től 4-ig tartó skálán úgy, hogy a számok a következőket jelentik:

nem igaz rám/ 2- kicsit igaz rám/ 3- igaz rám/ 4- nagyon igaz rám!

(A számokat a mondat elején lévő négyzetbe írd!)

- 22. Azért önkénteskedem, mert fontos számomra, hogy megőrizzük környezeti örökségünket.
- 23. Azért önkénteskedem, hogy új nézőpontom legyen a világra.
- 24. Fontos számomra, hogy az önkéntesség során a munkatársaim elismerjék a munkámat.
- 25. Elfogadom, hogy az önkéntes munka nem ad munkalehetőséget számomra.
- 26. Azért önkénteskedem, mert aki ajánlotta ennek a lehetőségét, fontos személy számomra.
- 27. Az önkéntesség során fontos számomra, hogy különböző társaságokban legyek jelen.
- 28. Azért önkénteskedem, mert a magammal kapcsolatos problémáimat megoldja.
- 29. Azért önkénteskedem, mert attól úgy érzem, hogy jó ember vagyok.
- 30. Az önkéntesség számomra egy védekezési mechanizmus.
- 31. Az önkéntesség során azért vagyok másokkal önzetlen, mert együtt tudok érezni velük.
- 32. Azért önkénteskedem, hogy az öntevékenységgel hozzájáruljak a kormányzat hiányos szolgáltatásaihoz.
- 33. Azért önkénteskedem, hogy az öntevékenységgel hozzájáruljak a helyi önkormányzat hiányos szolgáltatásaihoz.
- 34. A vallásnak nincs köze ahhoz, hogy önkéntes tevékenységet vállalok.
- 35. Azért önkénteskedem, mert elfogadom és támogatom a kulturális és nemzeti sokszínűséget.
- 36. Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a globális problémákra való reagálás.
- 37. Gyakorlati tapasztalatok szerzése miatt önkénteskedem.
- 38. Fontos számomra, hogy az önkéntesség során visszajelzéseket kapjak másoktól.
- 39. Azért önkénteskedem, mert ez által új munkalehetőségek felé tudok nyitni.
- 40. Azért önkénteskedem, mert a környezetemben is végeznek önkéntes munkát.

Kérlek, értékeld az alábbi állításokat 1-től 4-ig tartó skálán úgy, hogy a számok a következőket jelentik:

nem igaz rám/ 2- kicsit igaz rám/ 3- igaz rám/ 4- nagyon igaz rám!

(A számokat a mondat elején lévő négyzetbe írd!)

- 41.Fontos számomra, hogy az önkéntesség során új kapcsolatokat alakítsak ki.
- 42.Azért önkénteskedem, mert ez által kevesebb problémám van önmagammal.
- 43.Ha önkénteskedem, fontosnak érzem magam.
- 44.Azért önkénteskedem, mert ez hatással van a jövőmre.
- 45.Az önkéntesség során azért vagyok önzetlen másokkal, mert szeretnék segíteni nekik.
- 46.Fontos számomra, hogy az önkéntes tevékenység során megismerjek embereket, s meg is értsem őket.
- 47.Az önkéntesség során fontos számomra a szervezeten belüli egalitás.
- 48.Azért önkénteskedem, hogy tapasztalatot, tudást, képességeket sajátíthassak el.
- 49.Azért önkénteskedem, mert a közeli ismerőseim is önkénteskednek.
- 50.Barátok keresése miatt önkénteskedem.
- 51.Azért önkénteskedem, mert ettől jobban érzem magam.
- 52.Ha önkénteskedem, hasznosnak érzem magam.
- 53.Azért önkénteskedem, mert ez problémamegoldás magam számára az életemben korábban történteke.
- 54.Azért önkénteskedem, mert el tudok köteleződni bizonyos társadalmi ügyek iránt.
- 55.Saját erősségeim megismerése miatt önkénteskedem.
- 56.Azért önkénteskedem, mert fontos számomra a társadalmi elismerés.
- 57.Azért önkénteskedem, mert a családtagjaim is végeznek önkéntes munkát.
- 58.Azért önkénteskedem, hogy kevésbé legyek magányos.
- 59.Azért önkénteskedem, hogy elfoglaltjam magam valamivel.

Köszönöm, hogy a kérdőív kitöltésével segítetted tanulmányaim sikeres befejezését!

3. sz. melléklet: KoMeTI jelentkezési lap önkéntességre

Jelentkezési lap önkéntes munkához

Kedves leendő Önkéntes!

Gondolkodtál már azon hogyan fogsz állást keresni? Mit fogsz írni a „munkatapasztalat” részhez az önéletrajzodban? Mivel fogsz kitűnni a többi álláskereső közül? **Ha nem, akkor itt az idő, hogy átgondold!**

Mi abban segítünk, hogy megtaláld azt a szervezetet önkéntesként, mely leginkább megfelel igényeidnek és képességeidnek, akár jelenlegi szakod területén is. Kitöltött jelentkezési lapodat a KoMeTI sátorban adhatod le, és mi keresni fogunk Téged!

Neved: .....

Szakod: .....

Évfolyamod: .....

E-mail címed: .....

Telefonszámod: .....

1. Miért szeretnél önkéntes lenni?
.....
2. Milyen tevékenységek érdekelnek?
.....
3. Milyen rendszerességgel vállalnál önkéntes munkát?
a, hetente   b, havonta   c, akciójellel
4. Hol szeretnél önkénteskedni?
a, Egerben   b, Eger és környéke   c, a lakóhelyedhez közel   d, távmunkában bárhol

Elérhetőségeink:

Iroda: Almagyardombi Kollégium (3300 Eger, Leányka utca 6.) fsz. 5.

Ügyfélfogadási idő: minden hétköznap 9-11 óráig

Telefon/Fax: +36-36/520-400/4323

E-mail: kometi@ektf.hu

Honlap: tik.ektf.hu/tanacsadas

Keress minket Facebookon is!

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujsechenyiterv.gov.hu

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

4. sz. melléklet: Segédtablázatok

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,111 ^a	2	,047
Likelihood Ratio	5,930	2	,052
Linear-by-Linear Association	1,677	1	,195
N of Valid Cases	120		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,67.

1. A kérdőívkitöltők neme és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,788 ^a	4	,012
Likelihood Ratio	12,390	4	,015
Linear-by-Linear Association	2,064	1	,151
N of Valid Cases	120		

a. 4 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,88.

2. Apa iskolai végzettsége és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,684 ^a	6	,003
Likelihood Ratio	19,020	6	,004
Linear-by-Linear Association	,040	1	,841
N of Valid Cases	120		

a. 4 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,92.

3. A kérdőívkitöltők főiskolai kara és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	85,531 ^a	76	,213
Likelihood Ratio	92,460	76	,096
Linear-by-Linear Association	13,213	1	,000
N of Valid Cases	120		

a. 114 cells (97,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

4. A kérdőívkitöltők szakja és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,594 ^a	2	,014
Likelihood Ratio	9,282	2	,010
Linear-by-Linear Association	6,932	1	,008
N of Valid Cases	120		

a. 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,83.

5. „Betegápolás, idősgondozás, elsősegélynyújtás” tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,204 ^a	2	,122
Likelihood Ratio	4,158	2	,125
Linear-by-Linear Association	4,114	1	,043
N of Valid Cases	120		

a. 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,08.

6. „Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése” tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7,645 ^a	2	,022
Likelihood Ratio	7,467	2	,024
Linear-by-Linear Association	7,381	1	,007
N of Valid Cases	120		

a. 1 cells (16,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,38.

7. „Környezetvédelmi, állatvédelmi tevékenység” tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,279 ^a	2	,006
Likelihood Ratio	10,632	2	,005
Linear-by-Linear Association	10,066	1	,002
N of Valid Cases	120		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,83.

8. „Kulturális, művészeti tevékenység” tevékenységi terület és a klaszterek közötti szignifikancia

A tanár szakos hallgatók gondolkodásbeli önállóságának vizsgálata a sztereotípiák és előítéletek mentén

KANOVSZKI RENÁTA ANIKÓ

Történelemtanár (MA), végzett hallgató

Szociálpedagógia tagozat, különdíj

Témavezető: dr. Hanák Zsuzsanna

1. Bevezetés

Vizsgálatom célja a tanár szakos hallgatók gondolkodásbeli önállóságának vizsgálata a sztereotípiák és az előítéletek mentén. A témaválasztásomat indokolja, hogy egyetemi képzésben részt vevő hallgatóként tapasztalataim azt mutatták, hogy a köz- és felsőoktatásban egyaránt megfigyelhető – a tanulók, ill. hallgatók körében – a személypercepcióban használatos túlzó sztereotípiák alapján történő gondolkodás. A féléves tanítási gyakorlat, illetve már pedagógusi munkám alatt szerzett további tapasztalataim alapján bizonyosságot nyertem a téma aktualitását illetően. Meggyőződésemet erősítette, hogy napjaink sokszínű társadalmában kiküszöbölhetetlen a sztereotip gondolkodás, azonban megfelelő nevelői készségekkel talán csökkenthető ennek gyakorisága.

Munkám során céloom a témához kapcsolódó szakirodalmak és kutatások alapos áttanulmányozása, a szakirodalmi háttér feltárása, többek között a következő szerzők munkásságára támaszkodva: Gordon W. Allport (1977); Elliot Aronson (1978); Csepeli György (1997); Dencső Blanka – Sik Endre (2007); Enyedi Zsolt – Fábíán Zoltán – Sik End-

re (2004); Erős Ferenc (2007); Kovács Mónika (2010); Ligeti György (2006); Örkény Antal – Váradi Luca (2010).

A vizsgálat célja felmérni a gondolkodásbeli önállóság hatását a sztereotípiákat és előítéleteket illetően. Ennek fényében a fő kérdésem a következő: milyen összefüggések vannak a személyre jellemző konformitás, türelmetlenség, dominancia, önérvényesítés, gondolkodásbeli önállóság, kitartás, valamint a sztereotípiák és előítéletes gondolkodás között? Ugyanis a szakirodalmi háttér áttanulmányozása után e személyiségjegyek hatásait véltem felfedezni a vizsgálandó területen. Ez alapján a kutatási program egyik lehetséges eredménye rámutatni arra, hogy mely területeken kell fejleszteni – elsősorban – a jövőendő tanárok személyiségét annak érdekében, hogy a saját személypercepciójukat objektívvá, tárgyiasá tehessék, és ennek segítségével gondolkodásuk a realitás alapján váljon önállóvá.

Eredményeim rövid távú hasznosítása abban nyilvánulna meg, hogy a kapott eredményeket ismertetem a kutatásban részt vevőkkel, rávilágítok azon gyenge pontokra a sztereotípiák és előítéletek mentén, amelyeken szükségesek lehetnek a változtatások a megfelelő pedagógus személyiség kialakításának érdekében. Hosszú távú hasznosítás között szerepel a kutatási eredmények ismertetése a pedagógiai, pszichológiai, diszciplináris képzésekben, illetve a módszertani eljárások fejlesztésében.

2. Előítélet és sztereotípia

Ebben a fejezetben a szakirodalmi háttér feltárásával szeretném bemutatni a személypercepció működését, az előítélet és a sztereotípia fogalmának széleskörű értelmezését, valamint kialakulásuknak okait és befolyásoló tényezőit. A teljesség kedvéért kitérek a Magyarországon meglévő előítéletek területeire a hazai és nemzetközi vizsgálatok fényében. A szakirodalmi háttér feltárásával úgy válhat teljes egészé a dolgozat, ha az előítéleteség csökkentésére irányuló törekvéseket is megemlítem hazai és nemzetközi viszonylatban is, habár a hangsúlyt a magyarországi törekvésekre helyezem.

2.1. A személypercepció működése

A társas interakciók során képessé kell válnunk a sikeres kommunikáció érdekében társunk viselkedésének helyes észlelésére. A pontos személypercepcióhoz azonban jártasság és gyakorlat szükséges. A szociális észlelés során általában nem a külső fizikai, hanem a közvetlenül nem megfigyelhető tulajdonságokon van a hangsúly (pl.: intelligencia, jellem). Az észlelés során elfogultak lehetünk, hiszen előzetes érzelmeinkkel, tapasztalatainkkal, attitűdünkkel, motivációinkkal, burkolt személyiségelméletünkkel befolyásoljuk ítéletünket. A burkolt személyiségelmélet felhalmozott hipotézisek és elvárások összessége. *George Kelly* szerint előzetes tapasztalatainkat és ismereteinket, mint egy sablont rávetítjük a világra a könnyebb megismerés céljából. Az új ismereteket ezekbe a konstruktomokba, a világ osztályozására szolgáló kategóriákba próbáljuk beilleszteni. *Gordon Bower* szerint érzelmi állapotunk meghatározza, hogy éppen milyen konstruktomok állnak a rendelkezésünkre. Hajlamosak vagyunk arra, hogy a hozzánk hasonló embereket pozitív, míg a tőlünk különbözőeket negatív tulajdonságokkal ruházzuk fel. A pontosság növekszik, ha az észlelt személyt ismerjük, vagy egyszerű személyiséggel rendelkezik, esetleg tulajdonságai jól megfigyelhetők. A személypercepció sikeressége függ az észlelő tulajdonságaitól, érzelmi állapotától, a célszemélytől és a helyzettől. Azonban ha jól észleljük egy csoport általános jellemzőit, akkor nem vesszük figyelembe a tagok egyediségét. A személyészlelés tipikus hibaforrása ez a fajta beskatulyázás. A személyészlelés problémái ezzel az osztályozással függnek össze. Az embe-

rekről alkotott ítéleteket személyprototípusnak nevezzük. Ezek ismeretsémák a megismert környezetről. A bonyolult személyek, akik több típus keverékéből állnak, nagyobb benyomással rendelkeznek, és emlékezetesebbek. Hajlamosak vagyunk arra, hogy az adott kategóriába sorolt emberek azon tulajdonságait, amelyek ellentmondásosak az általunk megalkotott képpel, azt mellőzzük, eltorzítjuk. Vagyis a projekció segítségével rávetítjük a számunkra elfogadhatatlan érzéseket a másokra. A világ megismeréséhez szükségünk van ezekre a leegyszerűsített képekre, sztereotípiákra. Azonban ez nemcsak segíti, hanem hátráltatja is a személyészlelést. Gyakran érdekeink vezetnek oda, hogy az osztályokat eltorzítva észleljük. Ezt nevezzük motivációs elfogultságnak. Elfogultságunk önmagukat beteljesítő jóslatok forrásává is válhat.¹

A személyészlelés során meghatározó az első benyomás, melynek kialakítását számos modellel magyarázzák. *Gestalt* szerint a központi vonásoknak van nagy szerepe a benyomásoknál, amit *Solomon Asch* is támogat. *Fishbein* és *Hunter* azonban az öszszegzési modell mellett foglal állást, miszerint a személy által birtokolt jellemzők értékének összessége alakítja ki a benyomást. *Anderson* átlagolási modellje viszont a jellemzők számtani átlagával magyarázza a benyomás kialakulását. Azonban az észlelt tulajdonságok függnek a háttértől, az adott helyzettől és körülményektől, előzetes információinktól. A benyomásalakítási torzítások között meg kell említeni a holdudvarhatást, amely szerint egy észlelt tulajdonság összhangban van egyéb tulajdonságokkal is. Tipikus példája, amikor a külső megjelenéshez párosítjuk az elképzelésinknek megfelelő tulajdonságokat. Emellett befolyásoló erővel bír a tulajdonságok megismerésének sorrendje, az elsőbbségi és újdonsági hatás is. Az utoljára kapott információ frissebben él az emlékezetben, ezért lehet befolyásoló hatása. A negatív első benyomásokat sokkal nehezebb megváltoztatni a pozitív értékelésnek. Ennek oka, hogy a negatív cselekedetek nem felelnek meg a társadalmi normáknak, ezért valószínűleg egyéni és informatív jellemzőket hord elkövetője.²

2.2. Az előítélet és a sztereotípa fogalmának ismertetése a szakirodalmak alapján

A sztereotípa és az előítélet jelensége a mai multikulturális világban az emberekkel való mindennapos kapcsolatfelvétel velejárója. Ahogy fentebb már említettem, *George Kelly* szerint előzetes tapasztalatainkat és ismereteinket, mint egy sablont rávetítjük a világra a könnyebb megismerés céljából. Az új ismereteket ezekbe a konstrukciókba, a világ osztályozására szolgáló kategóriákba próbáljuk beilleszteni. Ekkor születnek meg a sztereotípiák. *Gordon W. Allport* (1977) szerint a sztereotípa nem más, mint egy embercsoportra vonatkoztatott általánosított hiedelem. Tehát egymás megfigyeléséből származó szélsőségesen leegyszerűsített információk halmaza. Bizonyos jellemvonások túláltalánosítása. Ennek az a lényege, hogy az adott tulajdonságot egy csoport minden tagjára rávetítjük anélkül, hogy tisztában lennénk a tagok különbözőségével, egyediségével és az információ igazságtartamával. Ez már eleve meghatározza a másokkal való viselkedésünket, elvárásainkat, kialakul a Pygmalion-hatás. A sztereotípa egyfajta értékítélet, ami lehet pozitív és negatív is. A sztereotípa erősebb válfaja az előítélet. Az előítéletekkel számos szakirodalom foglalkozik, és definíciójuk igen sokszínű. *Forgács József* (2002) munkájában a fogalom lényegét a következőképpen írja le: „Az előítélet olyan ellenséges vagy negatív attitűd egy csoporttal szemben, amely téves vagy nem teljes információkból származó általánosításokon alapul”. *Gordon W. Allport* (1977) megfogalmazása szerint „[a]z előítélet valamely személlyel szemben érzett idegenkedő vagy ellen-

¹ Forgács József (2002) 31–68. o. Csepeli György (1997) 316–317. o.

² Forgács József (2002) 71–90. o.

séges attitűd, melynek alapja pusztán annyiban van, hogy az illető személy egy adott csoporthoz tartozik, és ennek következtében feltételezik róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik”. Ezek alapján elmondható, hogy a két fogalmat nem lehet elválasztani egymástól a téma vizsgálata során. A kettő közti lényeges különbség véleményem szerint az, hogy míg a sztereotípiák egyfajta kognitív megállapításokon alapszanak, addig az előítéletek kapnak egy plusz negatív érzelmi töltetet, ami a személy attitűdjében fog kiteljesedni. Mondhatni, hogy a sztereotipizálás eredménye a negatív attitűdök megjelenése, az előítéletes magatartás felbukkanása. Mindenkinek vannak előítéletei, legyen az etnikai, nemzetiségi, faji, vallási stb. Elméletileg megkülönböztetünk egymástól pozitív és negatív előítéletet, habár a köztudatban inkább a negatív formája terjedt el. A fentiekből kitűnik, hogy milyen szoros összefüggés van a sztereotípiák és előítéletek között. Hofstatter a csoportközi sztereotípiaképzés négyféle módját különbözteti meg: az első a kis jelentőséggel bíró különbségek felnagyítása, a második a tényleges különbségek túlzott hangsúlyozása (pl.: bőrszín), a harmadik a különbségek társítása bizonyos vonásokkal, a negyedik az adott csoport alakjainak előtérbe állítása, gyakoriságának eltúlzása. Gyakorlatilag ezzel egyszerűsítjük le a világszemléletünket, hiszen úgy gondoljuk, hogy a sztereotípiát tapasztalaton alapul, holott általában szóbeszédnek következtében születik. Különleges esete az attribúció, azaz a tulajdonítás, vagyis az oksági következtetés. Ez azt takarja, hogy bizonyos cselekményeknek és viselkedési formáknak okokat tulajdonítunk, túlmenően az adott információn. Saját sikereinket kiváló képességeinknek és nagy tudásunknak tulajdonítjuk, míg kudarcaink okát az adott körülményekben, nem pedig saját magunkban keressük. Ellenben ha más sikertelenségét próbáljuk megmagyarázni, akkor azt rossz képességeinek, felkészületlenségének tulajdonítjuk. Az előítélet negatív attribúciókat és sztereotípiákat hozhat létre, és körforgásban ez visszahathat az egész folyamatra. Ebben az értelmezésben az attitűdöket negatív sztereotípiáknak tekinthetjük, így az előítélet egy alhalmaza lesz a sztereotípiáknak. Az attribúcióelméletek tartalmazzák azokat a szabályokat és feltevéseket, amelyekkel az emberek viselkedését, cselekedeteik okait próbáljuk megmagyarázni. Heider szerint egyetemes jellemzője az emberiségnek, miszerint minden történésnek okot tulajdonít, legyen az külső nyomás, elvárás vagy belső ok következménye. Attribúciós stratégiáinkat befolyásolja a neveltetés, a politikai érzelmek, a nem, a személyiség, a motiváció. A mély előítélettel rendelkező egyéneket semmilyen információ nem ingathatja meg elképzeléseikben. Az előítéletek okai között szerepel a személyiség önigazolási szükséglete, a státusz és hatalom szükséglete, a gazdasági és politikai konkurencia, a társadalmi normákkal fennálló konformitás és az áthelyezett agresszió. Ezeket majd a következő fejezetben fejtem ki részletesebben.³

Az előítéletet funkciója szerint Katz négy kategóriába sorolta: Az instrumentális funkció kialakulását a külvilág jutalmi és büntetési szabályozzák, ezért könnyen megváltoztathatók. Az énvédő funkciót az egyén belső konfliktusai hozzák létre, ezért nehezen változtathatók meg. Az érték kifejező attitűd segíti az egyént hovatartozásának a kifejezésében. Az ismereti funkció célja a világról való képalkotás és az élet megismerése. A felvilágosításoknak ezért fontos szerepe lehet e vélemények megváltoztatásában. Saját előítéletességünkhöz való viszonyunk alapján szintén négy típust különböztünk meg, melyeknek hátterében a világnézet és az értékek különbözősége áll. Az előítélet-mentesek azok, akik tisztában vannak saját előítéleteikkel és sztereotípiáikkal, de ezek nem befolyásolják őket. Az ambivalensekre az a jellemző, hogy elutasítják a hagyományos előítéleteket, de mégis ambivalensek a kisebbségek iránt, akikkel próbálják az interakciót a minimálisra szorítani. Igyekeznek előítélet-mentesnek mutatkozni, de nonverbális jelzéseik elárulják igazi véleményüket. Az átlagosan előítéletesek kritika nélkül elfogul-

³ Allport, Gordon W. (1977) 38. o. Aronson, Elliot (1998) 211–219. o., 225. o. Csepeli György (1997) 475–478. o. Forgács József (2002) 91–115. o.

tak a saját csoportjuk iránt, és elkülönítik magukat a kisebbségtől éles határok kijelölésével. A szélsőségesen előítéletes csoportjára a jobboldali tekintélyelvűség, a szociális dominancia orientáció, a bűnbakképzés és a kirekesztő politika lesz a jellemző a saját csoport dominanciájának kiemelésé céljából. Az egyéni különbségek mellett figyelembe kell vennünk a társadalom viszonyát az előítéletekhez. Ha erős szankciók követnek egy diszkriminatív viselkedést, akkor az elfogadott normához fogja az is igazítani viselkedését, aki fogékony az előítéletes viselkedésre. Azonban az elfojtásból pont az ellenkező következhet, ugyanis az előítéletek felerősödhetnek.⁴

Az előítéletesség öt fokozatát különbözteti meg *Gordon W. Allport* (1977). Szóbeli előítéletességről beszél, amikor előítéletes beszédben nyilvánul meg az ellenszenv. Ha ez nyilvános szférában hangzik, akkor gyűlöletbeszédnek vagy uszításnak nevezzük. Minél spontánabban és logikátlanabban következik be a szóbeli előítéletesség, annál erősebb ellenszenvet fejez ki. A második fokozatot az elkerülés jelöli, a harmadikat a hátrányos megkülönböztetés, vagyis az elkülönítés (szegregáció) és a koncentráció. Hátrányos megkülönböztetésről akkor beszélünk, ha a személytől vagy a csoporttól megtagadjuk az egyenlő bánásmód esélyét. A gyakorlat szerint a hátrányos megkülönböztetést általában burkolt és közvetett formában alkalmazzák. A megkülönböztetés intézményes formát ölthet a polgári jogokból való kizárással, ilyen jellegűek a Harmadik Birodalomban alkalmazott faji törvények. A negyedik fokozata a fizikai agresszió, majd ezt követi az üldözés és a kiirtás. Az erőszak alkalmazásának kedvező melegágyat biztosít a meleg-forró időjárás, mivel fokozza az ingerlékenységet, és kényelmetlenséget okoz. Valamint arra készteti az embereket, hogy elhagyják az otthonaikat, egymással kapcsolatba kerülve fokozódik a konfliktus lehetősége. A lázongások általában nyári vásárnapokra esnek. A legfogékonyabbak rá a fiatalok, mert ők könnyebben vissza tudják idézni a gyermekkorukban ért sérelmeket, amely azóta is frusztrálja őket.⁵

2.3. Az előítéletesség és sztereotipizálás kialakulásának okai és befolyásoló tényezői

Az előítéletek okai között szerepel a személyiség önigazolási szükséglete, a státusz és hatalom szükséglete, a gazdasági és politikai konkurencia, a társadalmi normákkal fennálló konformitás és az áthelyezett agresszió. Azok az egyének, akiknek társadalmi státusza alacsony vagy hanyatló jellegű, fogékonyabbak az előítéletekre. Egyrészt azért, mert így fölényben érezhetik magukat a náluk is rosszabb helyzetben lévő csoportoknál, mert versenytársakat látnak bennük a munkaerőpiacon. Alacsony műveltségük miatt világképük leegyszerűsített, az adott helyzet miatt frusztráltabbak és agresszívabbak. Vizsgálatok által kimutatható, hogy amint csökken a munkalehetőségek száma, úgy nő a diszkriminatív viselkedés is, hiszen kiéleződik a verseny a munkaerőpiacon.⁶ Tehát az előítélet nem vezethető vissza egyetlen okra, forrása igen sokrétű. Az okok közül ki kell emelni a saját csoport, az ingroup felértékelését a másik outgroup csoporttal szemben. Az elfogultság célja a saját csoport érdekeinek elérése, amely által az egyén részesül a szimbolikus és materiális javakból, valamint a csoport társadalmi státuszából. Ez a versenyhelyzet okozza a köztük lévő konfliktust és a sztereotípiák, előítéletek kialakulását a dominancia fenntartásáért.⁷ Ezt támasztja alá *Muzafer Sherif* cserkésztabori kísérlete, ahol 12 éves fiúkat véletlen kiválasztás alapján az Ördögök és a Buldogok csapatába soroltak. Megtanították a gyerekeket az együttműködésre, a közös munkára, különbö-

⁴ Kovács Mónika (2010) 13–14. o.

⁵ Csepeli György (1997) 499–500. o.

⁶ Allport, Gordon W. (1977) 47–48. o., 95–120. o. Aronson, Elliot (1998) 225–228. o.

⁷ Fábrián Zoltán - Sik Endre (1996) 382. o. Kovács Mónika (2010) 8–10. o.

zó feladatok elvégzésével, pl.: közös főzés, kötélhíd építése stb. Miután megszületett a csoporton belüli összetartozás, a kísérletvezetők konfliktushelyzeteket teremtettek jutalomért zajló versenyszerű játékokkal (rögbi, baseball) és eltérő élelmezéssel. Miután a konfliktus odáig fajult, hogy a gyerekek egymásnak estek, a vezetők beszüntették a kísérletet, azonban nehezen tudták a feszült helyzetet megszüntetni. A feszültség és ellentét feloldásához újból a gyerekek közös munkájára volt szükség, aminek következtében csökkent az ellenségeskedés.⁸

A csoportok tagjai konformista magatartást tanúsítanak a fent említett célok elérése érdekében. A konformitás egy személy viselkedésének vagy véleményének a megváltozását egy egyéntől vagy csoporttól teszi függővé, valódi vagy vélt nyomás következtében. A csoportban elvégzett feladatok esetében a pszichológusok felfedezték a társas serkentés és gátlás jelenségének hatását. *Robert Zajonc* szerint a társak jelenléte akkor serkenti a teljesítményt, ha a feladat egyszerű és jól begyakorolt, azonban gátolja, ha a feladat új és bonyolult. A konformista magatartást *Solomon Asch* vonalkísérlete kitűnően bemutatja. A kísérlet lényege, hogy X hosszúsága vonal hosszát kell meghatározni, az A, B, C vonalak hosszúságához viszonyítva. A vizsgálatban 5 résztvevő van, közülük az egyik a kísérlet vezetője. A vizsgálatba beavatott személyek direkt rossz megoldást mondanak, aminek következtében a többség véleményét követve a vizsgálatba be nem avatott személyek is ugyanazt a választ adják meg. Ennek oka a többség rokonszenvének elnyerése, vagyis a normatív befolyásolás. (Informatív befolyásolásról akkor beszélünk, ha a csoport új ismereteket, információkat nyújt az egyén számára.) A csoportbefolyásolásnak való automatikus engedelmisséget *Le Bon* írta le először. Abban az esetben, ha a kísérleti személy ellenvéleményét más is támogatja, akkor csökken a többségi véleményhez való alkalmazkodás. Általában azok a személyek hajlamosabbak engedelmeskedni a csoportnyomásnak, akik alacsonyabb önértékeléssel rendelkeznek, bíznak a szakemberekből álló csoport véleményében, a csoport tagjaival fontos kapcsolat fűzi őket össze, el akarják kerülni a visszautasítást, büntetést, illetve jutalomban akarnak részesülni azáltal, hogy befogadják őket a csoport. Fontos megemlíteni azt a befolyásoló tényezőt is, hogy a csoport viselkedése mutatja meg számunkra azt, hogy miként kell cselekedni bizonyos szituációban, tehát mások megfigyelése és követése információszerzés céljából történik. A többségi vélemény elfogadását a kultúrából származó különbségek is befolyásolják. Ezek alapján kimutatták, hogy a norvégok konformabbak a franciáknál, az amerikaiak pedig a japánoknál. Ami a nemeket illeti, a nők akkor alkalmazkodóbbak a férfiakkal, ha a kísérletvezető férfi, vagy a feladat férfias jellegű. A társas befolyásolásra adott reakciókat behódolásnak, azonosulásnak vagy internalizációnak nevezzük. Behódolás során a jutalom elnyerése és a szankciók elkerülése motiválja a személyt. Tehát a hatalom a legfontosabb tényező ebben az esetben. Az azonosulás, az identifikáció során a személy a befolyásolóhoz szeretne hasonlítani annak érdekében, hogy pozitív viszony alakuljon ki köztük. Itt a vonzerőn van a hangsúly. Az átvett véleményekben és értékekben hinni is kezd az egyén. A fő komponens a hitelesség. Azonban ez csak addig áll fent, ameddig az adott személy fontos a számunkra, vagy ameddig nézeteit fenntartja, vagy nem találkozunk meggyőző ellenvéleményekkel, vagy nem ébred fel bennünk az igazság iránti vágy. Az internalizáció a legtartósabb társas befolyásolás, ugyanis a vélekedés elfogadása belülről jutalmaz. *Aronson* (1998) szerint a konformistát a csapatjátékos, a nonkonformistát pedig az egyéniség, esetleg a deviáns kifejezéssel azonosítják az emberek. Annak megítélése, hogy melyik magatartás a kívánatos, az szituációfüggő. Most nézzünk meg néhány konkrét esetet. *Albert Speer* emlékiratai szerint, aki Hitler egyik tanácsadója volt, a Führer környezetében a konformizmus uralkodott. Egyrészt senki sem kételkedett a parancsaiban, azokat ésszerűnek tartották, ezért fel sem me-

⁸ Aronson, Elliot (1998) 228. o.

rült az ellenszegülés gondolata. Másrészt a szembeszegülésnek súlyos következményei lettek volna, amit nem vállaltak a vezérkar tagjai, holott lehet, hogy több ezer ember életét megmenthették volna. Most nézzünk meg egy másik esetet. New Yorkban halálra kéreltek hajnali három órakor egy Kitty Genovese nevű nőt, akinek halálát 38 lakó nézte végig anélkül, hogy bárki is közbelépett volna, vagy segítséget hívott volna. A be nem avatkozás konformitásnak tekinthető. Ha sokan vannak jelen egy ilyen szituációban, akkor a felelősség érzete megoszlik, ezért csökken az esélye annak, hogy bárki is közbelépjen. Azonban a Yosemite Nemzeti Park kempingjében lejátszódó esett pont ennek az ellenkezőjét igazolja. Egy kiáltás hallatszott éjszaka az egyik sátorból, és mindenki odarohant, holott nem is történt baj, csak a gázkályha hirtelen fellobbanó lángja megijesztette a tulajt. Itt az emberek azért siettek egymás segítségére, mert az azonos érdeklődési körű és elszigetelt helyen összezárt emberekben kialakul az egymásra utaltság érzése.⁹

A szociális tanuláselméletek szerint a család, a kortárs csoport, a média mintául szolgálhat ahhoz, hogy a gyermek elsajátítsa a társadalom normáit, értékeit, viselkedési formáit, amelyekhez már pozitív és negatív értékelést is tud kapcsolni. *Kende Judit* (2010) tanulmánya a 4–7 éves kisgyerekek etnikai előítéleteinek és sztereotípiáinak első magyar vizsgálatát mutatja be a romákkal, kínaiakkal, fekete bőrűekkel kapcsolatban. A gondolkodás fejlődése ebben a korban már lehetővé teszi, hogy a gyerekek észrevegyék az emberek közötti külső fizikai különbséget és belső tulajdonságaik egyediségét. Mivel a szocializációjuk során ez az az időszak, amikor azonosulnak saját csoportjukkal, és annak normáinak megfelelő attitűdöket alakítanak ki a külső csoportokkal szemben, fontos, hogy segítsük előítélet-mentes gondolkodásuk fejlődését. Az előítéletek fejlődésének szociális kognitív elmélete szerint fontos, hogy ilyenkor milyen viselkedésmintákat sajátítanak el, hiszen már az óvodás csoportok is a társadalom értékrendszerét rekonstruálják, ami a felnőtt magyar társadalom attitűdjeivel és sztereotípiáival van összhangban.¹⁰

Clark és Clark az 1940-es években végzett vizsgálata is azt támasztja alá, miszerint a fekete kisgyermek már 3-4 éves korban úgy gondolják, hogy nem jó feketének lenni, ezért szívesebben játszanak fehér babákkal, mert azokhoz pozitív tulajdonságokat kapcsolnak. *Philip Goldberg* egy 1960-as kísérletében arra kérte a női egyetemi hallgatókat, hogy értékeljenek bizonyos tudományos cikkeket. A vizsgálat során magasabb értékelést kaptak a férfiszerző által írt tanulmányok, míg a nőket alacsonyabb rendűként tüntették fel. A nők teljesítményének lebecsülése már a korai életszakaszban elkezdődik, és az önattribúciókra is kiterjed. A társadalom a férfiatól várja a sikert, és kudarcukat elítéli. Emiatt hamar talpra tudnak állni és felküzdeni magukat a csúcsra. A nők sikereit azonban vagy elszántságuknak, vagy szerencsájüknek tulajdonítják. Emiatt ha kudarcot vallanak, sokkal elnézőbbek velük. Ebből következik, hogy a nők hajlamosabbak arra, hogy feladják a versenyhelyzeteket. *Frank Sistrunk* és *John McDavid* kísérletei azt bizonyítják, hogy a nőket és férfiakat eleve úgy nevelik, hogy bizonyos témakörök iránt ne érdeklődjenek. Ezért van az, hogy a nők a férfias dolgokban, a férfiak pedig a nőies dolgokban könnyebben befolyásolhatóbbak. *Daryl* és *Sandra Bem* szerint a társadalom nőellenes előítéletei egy nem tudatos ideológia megnyilvánulásai. *Le Vine* és *Campbell* megkülönböztet egymástól autosztereotípiát, mely egy csoport pozitív értékeinek ad hangot, illetve heterosztereotípiát, amely negatív tulajdonságokat ölel fel egy adott közösség irányába. A társadalom magában hordozza ezt a sztereotíp nézőpontot, és generációról generációra továbbadja, ebbe a kultúrkörbe szocializálódva. Az egyén konform módon elfogadja szubkultúrája normáinak meghatározó attitűdjeit. *Ruth Harley* vizsgálatai szerint már az 5 éves gyerekeknek is van elképzelésük a férfi és női szerepekről. Azok a nők, akik a hagyományos nemi szerep szerint váltak felnőtté, nincsenek ambí-

⁹ Aronson, Elliot (1998) 31–63. o. Forgács József (2002) 295–304. o.

¹⁰ Kende Judit (2010) 135. o., 141. o.

cióik, és kevesebben vesznek részt felsőoktatásban. A nők öntudatra ébredése a férfiak számára is előnyös, hiszen ezáltal a férfiakra vonatkozó szerepelőírások is változnak. *Kay Deaux* és *Tim Emswiller* kimutatták, hogy ha a nemi és társadalmi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiák elég szilárdak, akkor azt még az a csoport is átveszi, amelyre vonatkozik. Nyugat-Virginia egyik bányavárosában a néger és fehér bányászok a föld alatt együttműködnek, míg a föld felett elkerülik egymást. *Pettigrew* szerint ennek oka a társadalmi normákhoz való alkalmazkodás, azaz a konformitás. Mivel a konformitás az előítéletesség egyik tényezője, azáltal, hogy előítéletesebb területre költözünk, magunk is azzá válunk, hiszen be akarunk illeszkedni az adott közegbe. Az előítéletes normákhoz való ragaszkodás oka lehet az is, hogy nem áll rendelkezésünkre elegendő információ, ezért a túlsúlyban lévő téves véleményeknek, kósza híreknek hiszünk. Kiváló erre Shakespeare *Velencei kalmár* című műve, amelyben a zsidókkal kapcsolatos sztereotípiáknak ad hangot, holott már 300 évvel a darab elkészülése előtt kiűzték őket Angliából. Ezeket az attitűdöket a jog és az intézményrendszer is fenntarthatja. A dél-afrikai fehérek úgy vélik, hogy a bűncselekményeket a négerök követik el, hiszen őket látják közmunkásként. Ennek az oka valójában az, hogy törvényeik tiltják a fehérek közmunkára ítéletét. A szegregáció ezen formája az alsóbbrendűséget sugallja.¹¹

Az emberek mesterséges kategóriákat alakítanak ki a fizikai különbségek alapján. A kategorizáció automatikus folyamat, amely a közelség, hasonlóság és a közös sors alapján sorol együvé embereket. A csoport-hovatartozás attól függ, hogy az adott személy hova sorolja be önmagát, a saját csoportja hogyan határozza meg, illetve más csoport hova sorolja. Ezután történik meg a sztereotípiák felállítása, azaz a túláltalánosítás. Az előítéletek és sztereotípiák fennmaradását az emlékezési folyamat is segíti, ugyanis jobban emlékszünk az elhangzott állításoknak megfelelő információra, mint az annak elmentmondóra. Az *Implicit Asszociációs Teszt*tel (IAT) végzett kutatások igazolják, hogy a pozitív tulajdonságokat a magas státusú csoportokkal, míg a negatív tulajdonságokat az alacsonyabb státusú csoportokkal párosítja az ember. Ez alapozza meg az észlelés torzulását. A felállított nézetek öröklődését a magas státuszú csoportok társadalomban betöltött helye biztosítja, ugyanis meghatározó szereppel rendelkezik a kulturális életben.¹²

Tehát a személyiségfejlődés korai szakaszában keresendő a szakemberek szerint az előítéletes viselkedés gyökere. A tekintélyelvű (autoritárius) személyiségelmélet a II. világháború utáni Egyesült Államokban született, az emigráns Frankfurti Iskola képviselőinek közreműködésével. A kiinduló feltételezés az volt, hogy a különféle ideológiák és attitűdök a személyiség szerkezetében sajátos funkciókat töltenek be. *Adorno* és munkatársai a II. világháború kegyetlenségeire képes emberek tetteit azzal magyarázzák, hogy a családi nevelés, melyben az egyén részesült, a szeretet megvonásán alapult, ami miatt önbizalomhiány és másoktól való függőség alakult ki. A szülők szigorúan tiltottak és büntettek minden olyan nonkonformnak tartott viselkedést, amelyet nem tartottak méltónak saját státuszukhoz, félve a társadalmi presztízs elvesztésétől. A szülők, majd a szuperego által tiltott ösztönök a személyiségen belül frusztrációt okoznak. Emiatt a kialakult megvetést a szülők iránt büntudat és elfojtás kíséri, ami kivetíthető a gyengébb csoportokra. Azaz a belső feszültséget a bűnbakképzés mechanizmusa révén próbálják csökkenteni. Az így felnőtt emberek nemcsak mások, de saját maguk fájdalmára is érzéketlenné válnak. Az ilyen típusú emberek fogékonyak a totális diktatúrák iránt. Gondolkodásmódjukra a merevség, a gyengeség elutasítása, a gyanakvás, a megtorlás elfogadása jellemző. *Altemeyer* ebből kiindulva alkotta meg jobboldali tekintélyelvűség elméletét, melyet az említett szorongásra vezet vissza, és kibontakozását az etnocentrizmusban látja. Szorongásukból következik agressziójuk, saját csoportjuk normáinak a felértékelése és az ezeknek nem megfelelő nonkonform viselkedés elítélése. Az előíté-

¹¹ Aronson, Elliot (1998) 211–212. o., 216–217. o., 222. o., 234–236. o. Csepeli György (1997) 479–480. o.

¹² Aronson, Elliot (1997) 211. o. F. Lassú Zsuzsa és Eleké Szarvas Anett (2000) 229. o. Kovács Mónika: (2010) 11. o.

letességgel szoros kapcsolatban álló másik személyiségjellemző a magas fokú szociális dominancia orientáció. Ez együttjár az emberek közötti egyenlőség elutasításával és a mások fölötti uralkodás vágyával. A szociális dominancia orientáció fokát biológiai és szocializációs okok is befolyásolják. *Pratto* szerint a magasabb szociális dominancia orientáció az apai mintából, a megfelelési kényszerből, az állandó győzni akarásból következik. A terrormenedzsment-elmélet szerint a szorongás elhárítható, ha feltétel nélkül ragaszkodunk saját csoportunk értékeihez és elveihez, ami bizonyos szituációkban felerősödik. *Glick* szerint akkor jön létre a bűnbakképzési mechanizmus, ha bizonyos válságjelenségek idején olyan politikai ideológia üti fel a fejét, amely elhitheti az emberekkel, hogy egy adott csoport okolható a krízisért. A bűnbakkereső és a konspirációs elméletek azért népszerűek, mert magyarázatot és megoldást is kínálnak. Célcsoportjaik általában a társadalmi ranglétra alján elhelyezkedő csoportok, ugyanis róluk el tudják hitettetni, hogy képesek voltak ártani a társadalomnak.¹³

Aronson (1998) szerint a bűnbakképzési mechanizmus is hozzájárul az előítéletek kialakulásához. Alapját egy régi héber szokás, az Engesztelés Napja adja, amikor a pap egy kecskebak fejére olvasta a nép bűneit, majd kihajtotta a pusztába, hogy vigye magával azokat. A többségi társadalom ezt előszeretettel alkalmazza a tőle több vonásban is eltérő kisebbségi csoportokra, nekik tulajdonítva minden rossz forrását. A háttérben meghúzódhatnak gazdasági és politikai konkurenciából származó feszültségek is. Az érdeklődöttesek és az individualizmus előnyben részesítése során felülkerekedhet az agresszió és az előítéletes attitűd.¹⁴

Hamilton, Rose és Tajfel szerint az emberi gondolkodás általános jellegzetességei is meghatározók az előítéletes gondolkodásban. Kutatásaik alapján elmondható, hogy annak érdekében, hogy az egyén megerősítse a csoportban elfoglalt pozícióját, képes azt a csoportot a másikkal szemben felülértékelni, ezzel is növelve a diszkriminációt. *Dencső Blanka és Sik Endre* (2007) tanulmánya a magyarországi és nemzetközi kutatási eredményekre alapozva bemutatja az előítéletesség meglétét és mértékét az idegenellenességen, a homoszexuálisokkal szembeni attitűdön és a romákkal kapcsolatos véleményeken keresztül. Az eredmények alapján azt feltételezik, hogy az idősebbek sokkal előítéletesebbek, mint a fiatalok, valamint a település nagyságával és az iskolai végzettség növekedésével csökken az előítéletesség. Arra is utal, hogy amennyiben van személyes ismerős az előítélettel sújtott társadalmi csoportban, akkor alacsonyabb lesz az előítélet mértéke. A homoszexuálisokkal szembeni előítéletesség esélye az átlagnál nagyobb a férfiak, a középkorúak vagy idősebbek és a budapestiek körében. A romákkal szembeni előítéletesség esélye az átlagnál nagyobb a városiak és a középfokú vagy alacsonyabb iskolai végzettségűek körében. A menekültekkel, bevándorlókkal szembeni előítéletesség esélye az átlagnál nagyobb a férfiak, a középkorúak, a munkaerőpiacról kiszorultak és a személyes ismerőssel nem rendelkezők körében. Így a fiatalság mindhárom esetben csökkenti az előítéletesség valószínűségét (Allport ezzel ellentétes álláspontot képvisel), s közel áll ehhez a helyzethez, ha a válaszoló nő, felsőfokú iskolai végzettségű, és van az adott csoportból személyes ismerőse.¹⁵

2.4. Előítéletek Magyarországon

Az 1930-as évektől kezdve terjedtek el azok a vizsgálatok, amelyek a különféle etnikai és kulturális kisebbségekkel kapcsolatos attitűdök felmérését célozták, főleg az USA-

¹³ Aronson, Elliot (1998) 229–232. o. Csepeli György (1997) 496–497. o. F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2000) 229. o. Fábíán Zoltán – Sik Endre (1996) 396–397. o. Kovács Mónika (2010) 8–14. o.

¹⁴ F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2000) 229. o.

¹⁵ Dencső Blanka – Sik Endre (2007) 16–20. o. Enyedi Zsolt – Fábíán Zoltán – Sik Endre (2004) 386–387. o.

ban. Az előítélet kérdése a második világháború után még nagyobb figyelmet kapott a szociálpszichológusok körében, immár Európában is.¹⁶ Magyarországon az 1980-as években is végeztek kutatásokat, habár a rendszerváltást követően még jobban előtérbe került. Az előítéletes gondolkodás egyik kiváltó okaként a gazdasági és politikai konkurencia megjelenését hangsúlyozták. A társadalmi rétegek még jobban eltávolodtak egymástól a gazdasági és munkaerőpiaci verseny következtében, aminek hatására előtérbe kerültek az érdekösszetűzések. A zsidókkal és romákkal szembeni rasszizmus a megélhetés kérdése miatt felerősödött. Ebből következik, hogy a bevándorlás szigorítása napirendre került az 1990-es években Nyugat-Európa országaiban. A Bar Kochba Intézet 1995-ben a különböző társadalmi csoportokról vallott vélekedéseket vizsgálta a 15–20 év közötti fiatalok körében. Legerőteljesebb negatív megkülönböztetést a cigányokkal kapcsolatban találtak, ami napjainkra is jellemző a roma tanulók közoktatási intézménybe kerülésétől számítva. Az iskolákban gyakran működnek szegregált roma, úgynevezett kiegészítő osztályok, ahol a tanulókkal szembeni követelményeket csökkentik. Ami szintén a diszkrimináció egy formája lehet. Az effajta oktatási keret után valószínűleg sikertelen lesz a társadalomba való integrálásuk.¹⁷ Az University School of Education munkacsoportja fejlesztette ki, *Rachel Lotan* és *Elisabeth Cohen* vezetésével a Komplex Instrukciós Programot (KIP), amely a heterogén összetételű osztályok tagjainak együttműködésén alapuló tanítási-tanulási stratégia. Alapvető célja, hogy a kirekesztett tanulókat is bevonja a tanulási folyamatba. Hatékonysága abban áll, hogy figyelembe veszi a tanulók egyéni képességeit, a tananyagot átalakítja érdeklődést felkeltő és valós élethelyzetek tartalmazó csoportfeladatokra. Magyarországon a program népszerűsítése B. Nagy Éva és Kaposvári Anikó nevéhez köthető. Az érdeklődő iskolák részére (pl.: Győr, Hejőkeresztúr) 2001-ben tartott bemutató után a pedagógusok egyetértettek abban, hogy módszertani megújulásra van szükség a gyakorlatban, kiemelt hangsúlyt fektetve a roma tanulók oktatására.¹⁸ Hasonló célokat tűzött ki maga elé az „Alma mater” program, amely a hátrányos helyzetű, főleg roma tanulók benntartására törekszik az oktatási rendszerben, valamint továbbtanulásuk támogatására, másrészt a pedagógusok felkészítésére a családdal való sikeres kommunikációra speciális tréningprogramok segítségével.¹⁹

1994 és 2002 között összehasonlító kutatások nyomán a Tárki kimutatta, hogy a cigányellenesség a fővárosban alacsonyabb, mint a vidéki városokban és falvakban. Azonban az előítéletesség aránya magasabb az ország keleti részén, a szakmunkásképzőt végzettek, az alacsony jövedelemmel és kevés háztartási cikkekkel rendelkezők, valamint a fiatalok között. Mivel a társadalmi rétegződés legalsóbb szintjén helyezkednek el, a cigányokkal szembeni előítéletek keverednek a szegényekkel, a munkanélküliekkel és a bűnözőkkel kapcsolatos előítéletekkel.²⁰

A magyarországi kutatások elsősorban a csoportközi előítéletek kutatásával, ezen belül is a zsidósággal, a cigánysággal, a homoszexuálisokkal, a határon túli magyarsággal, a szomszédos népekkel kapcsolatos beállítódást méri, és köti társadalmi és demográfiai tényezőkhöz. A Kurt Lewin Alapítvány 2006-ben két reprezentatív felmérést végzett Útkeresés, valamint Tolerancia címmel a diákok körében a kisebbségi csoportok felé irányuló esetleges előítéletek és sztereotípiák mérésére. Az Útkeresés nevet viselő vizsgálatban a diákoknak állást kell foglalniuk erkölcsi kérdésekben a következő válaszlehetőségekkel: az adott helyzetben biztosan, valószínűleg vagy egyáltalán nem ten-

¹⁶ Erős Ferenc (2007) 3. o.

¹⁷ F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2000) 232. o.

¹⁸ B. Nagy Éva (2010) 182. o.

¹⁹ Hanák Zsuzsanna (2012) 3. o.

²⁰ Enyedi Zsolt – Fábrián Zoltán – Sik Endre (2004) 385–386. o. Fábrián Zoltán – Sik Endre (1996) 385. o., 396. o.

né azt, amit a kérdőív kínál. Az adatfelvétel 7. és 10. évfolyamos korosztályban történt, ami az adatok összehasonlíthatósága mellett a diákok erkölcsi gondolkodásmódjának a fejlődését is nyomon követi. Azonban a megadott válaszok nem adnak lehetőséget a diákok gondolatainak megnyilvánulására. A Tolerancia nevet viselő vizsgálat célja, hogy objektív képet adjon a diákok társadalmi csoportokhoz való attitűdjeiről. Ennek érdekében nyitott kérdéseket tettek fel, valamint képeket mutattak és történeteket vázoltak az alanyoknak. A bemutatott három képen csak az illetők neve szerepelt, ami alapján ítéletet kellett mondaniuk arról, hogy milyen emberek. A szereplők: Giuseppe Bepi Colombo matematikus, egy féléves csecsemő kislány, Kolompár Ramóna és Ephraim Kishont Magyarországról származó zsidó író. A teszt tartalmazott két cigányellenes tartalmú viccet és a médiából ismert MIÉP-képviselő ifj. Hegedűs Lóránt rádióbeszédében elhangzott két mondatát.²¹ Az eredményeket kategóriákba sorolták, és 1–5-ig pontozták az agresszivitásnak megfelelően. Az eredmények torzítása az eltérő írás- és olvasáskészségnek köszönhető. Az eredmények alapján a kutatók véleménye az, hogy a legtöbb esetben nem rasszizmusról és előítélletről van szó, hanem ismerethiányról, frusztrációról, agresszióról, az önreflexió hiányáról és a sztereotipizáló gondolkodásmódról.²²

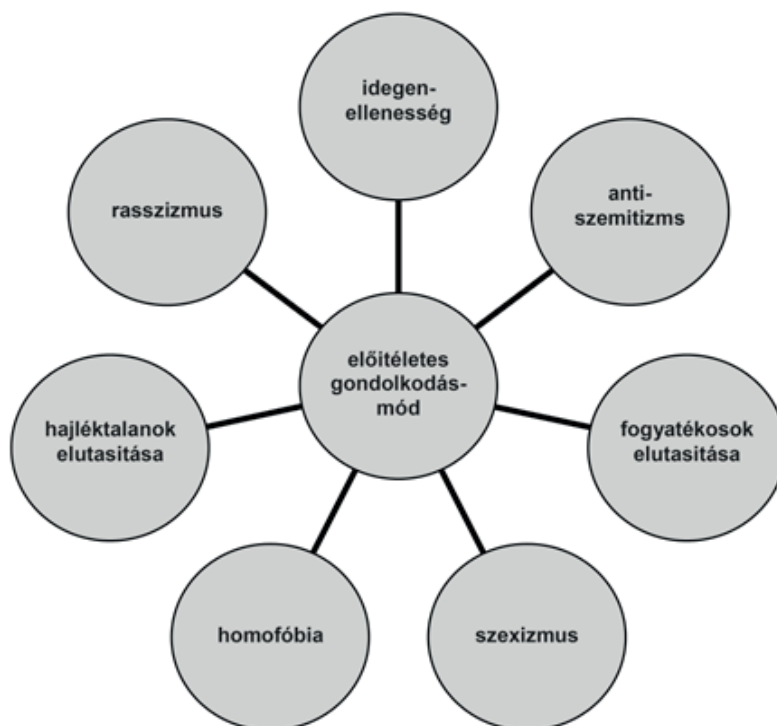
Krekó Péter (2010) a Political Capital Institute European Social Survey nemzetközi adatbázis segítségével vizsgálatot végzett Magyarországon a jobboldali extrémizmus igénye iránt. Az eredmények alapján elmondható, hogy 2002 és 2009 között növekedett azon válaszadók aránya, akik fogékonyak a szélsőséges jobboldali (rendszerellenes, sovíniszta, xenofób, tekintélyelvű) ideológiákra. Ez a nacionalista és kisebbségellenes politikai pártok megerősödéséhez vezethet. A 2009-es adatok alapján Magyarország a 32. helyet foglalja el a vizsgált országok rangsorában. Európa országainak megoszlására jellemző, hogy a keleti és a déli országokban nagyobb az igény a jobboldali extrémizmusra. Ennek okai a 20. században itt uralkodó jobboldali, majd baloldali totalitárius rendszerek. Ebből következik, hogy a legkisebb igényt a skandináv országokban találhatjuk. Nyugat-Európa legtöbb országában a mérések szerint csökkenőben van az előítéletesség, azonban Kelet-Európára ez nem igazán jellemző, sőt Magyarország ezen országok közül is kiemelkedik a felerősödött kisebbségekkel szembeni intoleranciával. Ennek oka a demokratikus intézményekbe vetett bizalom megrendülésében, a csalódottságban keresendő.²³

A német Friedrich Ebert Alapítvány 2011-ben publikálta az Európai Unió nyolc országára kiterjesztett vizsgálat eredményeit, melyet 2008-ban országonként reprezentatív módon ezer-ezer fő telefonon való megkérdezésével rögzítettek. A vizsgálat fókuszában a csoportokra irányuló elutasítás szindrómája (*group focused enmity syndrome*, GFE) állt. Bővebben az idegenellenesség, a rasszizmus, az antiszemitizmus, az iszlámellenesség, a szexizmus és a homofóbia. A magyar adatokat tanulmányba *Örkény Antal* és *Váradi Luca* (2010) rendezte.

²¹ „Rekeszd ki őket, mert ha nem teszed, ők teszik meg veled!”, „A galíciai jöttmentek rágták és rágják szét a hont, a Jordán partja mellől jönnek megint a Duna partjára, még egyet rúgni a magyarba!”

²² Ligeti György (2006) 373–389. o.

²³ Krekó Péter (2010) 73. o., 78. o., 81–83. o., 95. o.

A GFE szindróma jellegzetes struktúrája²⁴

A vizsgálatban szereplő országok a következők: Egyesült Királyság, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Németország, Olaszország, Portugália, valamint Franciaország, amelynek adatait jogfelfogásuk miatt nem lehetett kiértékelni. A nyolc vizsgált ország közül Magyarország rendelkezik a legelőítéletesebb (48%) társadalommal Lengyelországgal holtversenyben. A legtoleránsabbak a hollandok, a megkérdezettek 60%-a előítéletmentes. A társadalmi tőke, a bizalom, az étellel való elégedettség csökkentheti az előítéletességet. Az anómia, a társadalmi normák és szabályok érvényének gyengülése, a pesszimizmus eluralkodása azonban erősítheti. A magas előítéletesség okai Magyarországon a következők lehetnek: a több évszázados múlt törésvonalai, a posztkommunizmus, a rendszerváltozás. A honfoglalást követően a magyarság beintegrálódott a keresztény Európába, és harcmódorának köszönhetően a szomszédos népeket rettegésben tartva a Kárpát-medence ura lett. Hatalmának megtörésével, a törökök betörésével idegen uralom alá került az ország, a járványok, harcok következtében elpusztult területekre idegen nemzetiségek érkeztek, ezáltal csökkentve a magyar lakosság arányát és növelve kollektív fenyegetettségének tudatát. Mindezek mellett az ország Európa közepén, a keleti és nyugati országok gazdasági versenyének és kulturális harcainak a tengelyében fekszik (reformáció, ellenreformáció), ami tovább növeli a veszélyeztetettség érzetét. A félperifériás helyzetből következik a modernizáció igénye a 19. században, amit többségben a helyi feudális nagyurak és arisztokratákkal szemben a kisebbségi és nemzetiségi csoportok támogattak. Ennek eredményeként a többség negatív értékekkel ruházta fel a rendszer ellen felkelőket. A 20. század második felében a szovjet uralom alatt álló, az ipari termelésre berendezkedett országot az 1989-es rendszerváltás több területen is megrázta, hiszen a politikai és gazdasági életben is változás következett be.

²⁴ Örkény Antal, Váradi Luca (2010) 32. o.

Az eddigi rendszer megszűnése, a pluralizmus és individualizmus megjelenése az embereket összezavarta, felerősítette az előítéleteket és sztereotípiákat. Felborult a társadalmi identitásszerveződés korábbi mintája, és az így keletkezett identitáskriszis számos társadalmi csoportban megnövelte az autoriter attitűdök iránti fogékonyságot. A kelet- és közép-európai kommunista országok átmeneti társadalmában a munkanélküliség megjelenése okozta az egyik legnagyobb traumát, hiszen a teljes foglalkoztatottság mellett eddig csak periférikusan volt jelen. A munkanélküliség, a munkaerőpiacról való kiszorulás a presztízsvesztéssel, a feleslegessé válás érzésével és frusztrációval párosult. A reáljövedelmek csökkenésével esett az életszínvonal, nőtt a létbizonytalanság. A Kádár-korszak széles középrétegét érintették a leginkább e változások. A Friedrich Ebert Alapítvány által 2011-ben publikált kutatás tervezése során a Bielefeldi Egyetemen 2002-ben beindított kutatás fogalomkészletéből, a csoportokra irányuló elutasítás szindrómájából indult ki. A diszkriminatív magatartás egyik tényezője lehet, hogy a többségi társadalom képtelen vagy nem hajlandó integrálni a kisebbségben tartott csoportokat. A fennálló gazdasági, kulturális és szociálpszichológiai különbségek miatt egyfajta védekezési mechanizmusként állítják fel az alá-fölé rendeltségi viszonyt. Véleményük szerint az egyes társadalmi csoportok az eltérő kulturális értékeik, továbbá gazdasági hiábavalóságuk és alacsonyabb szintűnek vélt civilizációs állapotuk miatt veszélyeztetik a fennálló társadalmi és kulturális berendezkedést. A szindróma kifejezés arra utal, hogy az előítéletesség gyökere egyrészt a személyiségben, másrészt a társadalom strukturális szerkezetében is jelen van, tehát egy egységes gondolkodási sémára és attitűdre utal. Elemzésük elsősorban az előítéletesség univerzalizálásának kérdéseivel foglalkozik. 25

2.5. Az előítéletesség csökkentésére irányuló törekvések

Az előítéletek nem velünk születnek, hanem elsajátítjuk őket a szocializáció során a családi és iskolai nevelésből, a szűkebb és tágabb társas közegből, a médiából és a kultúrából. Ebből következik, hogy az előítéletek nem szüntethetők meg teljesen, de mérséklésükre az oktatással, a neveléssel, a felvilágosítással, jogi eszközökkel, törvényi szankciókkal lehetőségünk van. Azonban ez nemcsak a kutatók, a politikusok, a nevelők, a média-szakemberek feladata, hanem a társadalom minden tagjé. 26

Számos módszerrel lehet próbálkozni az előítéletek és sztereotípiák arányának csökkentésére, többek között a propagandával, az iskolai oktatással és felvilágosítással, a terápiás és csoport-interakciós technikákkal vagy a csoportközi érintkezéssel. Sherif, Adorno és Allport nemcsak az előítéletek okait, hanem a csökkentésükre való módszereket is keresték. *Adorno* szerint az előítélet-mentesség a kisgyermekkorban zajló autonómiára nevelésben, a felvilágosításban, a kritikai gondolkodás kialakításában gyökerezik. Ezt szolgálja az oktatás is, ahol megjelentek a multikulturális, az emberjogi és a holokausztot tartalmazó tananyagok, melyek célja a tolerancia és az empátia készségének kialakítása, valamint fejlesztése. 27

Sikeres módszernek írható le a *Rokeach*-féle konfrontációs módszer, amelyet Amerikában alkalmaztak a fehérbőrű lakosság körében, amellyel csökkentették a kognitív disszonanciát a diszkriminatív csoporthoz való viszonyulás átértékelésével és az egyenlősítő törekvések révén. *Scherif* cserkésztabori kísérletében versenyhelyzet teremtett a gyerekek között, és a kölcsönös függés érzetének kialakításával felülkerekedett a csoportellentét. Az együttműködés lehetővé tette egymás értékeinek és fontosságának a felismerését. A mindennapi életben, az iskolákban is jelen van a gyerekek számára a

²⁵ Fábrián Zoltán – Sík Endre (1996) 398–399. o. G. Márkus György (2012) 1–4. o., 11–16. o. Örkény Antal – Váradi Luca (2010) 30. o.

²⁶ Erős Ferenc (2007) 4. o.

²⁷ Kovács Mónika (2010) 17. o., 21. o.

versenyhelyzet, amelynek az előbbre jutáshoz meg kell felelniük, ezáltal teljesítményüket ennek függvényében fokozzák. Azonban ha a tanuló állandóan kudarcot él át, akkor elveszti motivációs erejét, rontja az önértékelését, rossz közérzetet okozva ezzel. Ez akár az iskolakerüléshez, a bukáshoz is vezethet. Dewey projekt módszerét átdolgozva alkalmazta Aronson a mozaik módszert, mely a kölcsönös függésen alapul. Az oktatási forma lényege, hogy a tananyag feldolgozása csoportbontásban történik meg, ahol a gyerekek a megtanulandó fejezeteket egymás között szétsztyják, majd megtanítják társaiknak. A kísérletben Pulitzer életrajzát 6 fejezetre osztva 6 gyermeknek kellett közösen megtanulnia. Így a tananyag a csoport együttműködésével sajátítható el, növelve a rokonszenvet egymás iránt, illetve csökkentve a versenyhelyzetet. A mozaik módszeres gyerekeknek pozitívabb az önértékelésük, nagyobb empátiával rendelkeznek, mások nézőpontját is észlelni tudják. A módszert szintén felhasználta Slavinnak, akinek célja volt az, hogy a gyerekek egyforma szinten sajátítsák el az adott tananyagot. Minden gyerek más szempont szerint dolgozza fel a leckét, majd egészében tanulja meg a többiek segítségével. Fontos motiváló erő, hogy az értékelés a csoport átlagteljesítménye alapján történik.²⁸ Az effajta kooperatív tanulási formának számos pozitív hatása van, mégsem terjedt el a pedagógusok körében. Ennek egyik oka, hogy az iskolák nem rendelkeznek megfelelő infrastruktúrával és anyagi forrással az ehhez szükséges kellékek beszerzéséhez és sokszorosításához. Másrészt sokan elzárkóznak a reformpedagógia módszereitől, az újításoktól, félve az ezt követő esetleges negatív visszajelzésektől. Hiszen a szülők sok esetben nem tudnak azonosulni az új módszerek hatékonyságával, melyekkel őket nem oktatták, illetve a pedagógusok sincsenek a módszerhez szükséges tanári attitűddel felruházva. Ezért fontos a tanárképzés folyamatos formálása és továbbképzések rendezése, hogy ledöntse a hagyományok által felállított korlátokat, sztereotípiákat. Ezt segítheti elő többek között főiskolámon a tanár szakos hallgatóknak kötelezően teljesítendő önismereti és eszmegbeszélési kurzus, ahol megismerhetjük saját határainkat, megtanuljuk kezelni a váratlan helyzeteket, illetve a reform- és alternatív pedagógiákkal foglalkozó kurzusok is, amelyek bemutatják a legújabb oktatási módszerek előnyeit és hátrányait.

A Kodolányi János Főiskola Jane Elliott munkáit felhasználva indított el egy vizsgálatot. Az alapötletet az amerikai tanítónő kutatásai nyújtották, aki Martin Luther King munkásságát mutatta be fehér, keresztény vallású gyerekekből álló osztálynak. Az előítéletek megértéséhez két csoportra osztotta az osztályt, a kék szemű emberekre, akik sokkal intelligensebbek, kedvesebbek, tisztábbak, segítőkészebbek, mint barna szemű társaik, akik buták, agresszívak, sőt büdösek is. A barna szeműeknek mint negatívan megkülönböztetett csoportnak, széles kék gallért tett a nyakába, és bizonyos viselkedésformákat tartatott be velük, pl. nem ihattak egy csapból a kék szeműekkel. Másnap megcserélték a tulajdonságokat, a barna szeműek váltak a pozitív és közkedvelt személyekké. A gyerekekről számos fénykép készült, amely jól ábrázolja érzéseiket az adott szituációban és szerepben, valamint rajzaikkal is érzékeltették ezeket. A negatív megkülönböztetéssel járó gallér viselete az adott napon a rajzokon szomorúságot, sötétséget eredményezett a rajzokon, míg a gallér nélküli napon vidámságot, mosolygó embereket és virágokat találunk. A vizsgálat végeztével a gyerekek széttépték a gallérokat, és a saját bőrükön tapasztalták meg a negatív megkülönböztetés hatásait. Tisztába kerültek azzal, hogy a szemszín nem lehet meghatározó az emberek megítélésükor. A vizsgálatról készült filmben (*A vihar szeme*) számos akkori diák is részt vett, akik pontosan fel tudták idézni az akkori negatív érzéseiket arról a két napról, és hálásak azért a tapasztalatért, mert jobb emberré tette őket.²⁹

²⁸ Aronson, Elliot (1998) 244–252. o. F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2010) 233–234. o.

²⁹ F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2010) 227–228. vo.

A Kodolányi János Főiskola következő kísérletében 12–16 fős nyelvtanár szakos hallgatókból álló önismereti csoportokat szerveztek, a vezetést két-két pszichológusra bízva, akik a két csoport közti diszkriminációt a Hippokratész–Gallenosz-féle temperamentumtan segítségével állították fel. A személyiségteszt eredményeit felhasználva a melankolikus és flegmatikus emberek tulajdonságait pozitív megvilágításba helyezték, és egyéb pozitív tulajdonságokkal ruházták fel a szangvinikus-kolerikus típusokkal szemben. Ezáltal az első kategóriába soroltaknál kialakult egyfajta felsőbbrendűség-érzet. Ezután a két önismereti csoportot három-három kiscsoportra bontották úgy, hogy minden vérmérséklettípusból legyen valaki az adott csoportban. A feladat, melyet közösen kellett megoldaniuk, a Kodolányi főiskola címerének és jelmondatának a megtervezése 15 perc alatt. A munkálatok alatt egy-egy megfigyelő jegyzeteket készített a csoportban betöltött szerepekről. A vizsgálat eredménye, hogy a negatív tulajdonságokkal felruházott szangvinikus-kolerikus személyek, akik temperamentumuknak megfelelően eddig hangadók és dominánsak voltak, a negatív megítélés hatására visszahúzódóvá váltak, a pozitív tulajdonságokkal felruházott melankolikus és flegmatikus típusokkal szemben. A csoport e tagjaival pont az ellenkező folyamat játszódott le, a pozitívumoktól felbátorodva dominánsá, aktív és ötletgazdag emberekké váltak. A gyakorlat lezárásaként ismertették a vizsgálat tárgyát, és mindenkit megkértek, hogy ismertessék érzéseiket, beszéljék ki magukból esetleges indulataikat, amelyet a háttérbeszorulás váltott ki. A feladat célja az volt, hogy ismerjék meg a kirekesztettséget, a negatív sztereotípiákkal és előítéletekkel szembekerülő emberek érzését a saját bőrükön annak érdekében, hogy önmaguk változtatni tudjanak esetleges negatív berögződésükön. Az effajta gyakorlatok számos veszélyt rejthetnek magukban, ezért fontos, hogy szakemberek végezzék el, kellő tudással és felkészüléssel a hátuk mögött.³⁰

A sztereotipizálás és előítéletesség csökkentésének másik lehetséges módszerét az ún. kontaktus hipotézis fogalmazta meg. A stratégia lényege, hogy a gyakori és rendszeres kapcsolat a társadalmi csoportok között elvileg csökkenti a sztereotip gondolkodást, ha az az egyenlő pozíció alapján folytatott érintkezésen alapul. *Morton Deutsch* és *Mary Ellen Collins* nyomom követte, hogyan alakul a fehérek négerellenes attitűdje egy integrált és egy szegregált lakótelepen. Az integrált lakótelepen élőknek pozitív irányban változott meg a véleményük. Az elkülönítés megszüntetésének másodlagos hatása az elkerülhetetlenség pszichológiája. Ha az egyén tudja, hogy elkerülhetetlen a kapcsolat kialakítása azzal szemben, akivel negatív attitűdjeink vannak, akkor a disszonancia enyhítése érdekében a pozitív tulajdonságokra fekteti a hangsúlyt, megpróbálja meglátni a jót az egyénben. Ezt a kettős helyzetet nevezzük kognitív disszonanciának. Minél előbb felismeri a társadalom, hogy az integráció elkerülhetetlen, annál inkább fog előítéletein változtatni. A kísérlet sajátossága, hogy állami kézben lévő lakótelepen történt. Ha ez magántulajdonban lett volna, fennállhatna annak a veszélye, hogy a kisebbségi lakosság miatt leesik az ingatlan értéke, ami gazdasági konfliktushoz vezetne. Tehát az egyenlő pozíciójú érintkezés gazdasági konfliktus nélkül csökkenti az előítéleteket. *Balassa Szilvia* és *Kovács András* kutatásuk során vegyes etnikumú és homogén lakóhelyeken is tesztelni kívánták a kontaktus hipotézis elméletet, főként a német és szlovák lakosú településeken. A vizsgálat eredményei szerint az etnikai csoportok közötti személyes kapcsolat csökkenti az előítéletességet, illetve ezt tovább fokozza, ha azok a vegyesen lakott településeken alakulnak ki. Ezen településeken akkor is nagyobb a rokonszenv a kisebbségi csoportok iránt, ha még nem kerültek személyes kapcsolatba az említett csoport tagjaival. Ezzel ellentétben a Tajfel-paradigma azt állítja, hogy az együttélés és a személyes kapcsolat megléte erősítheti a sztereotíp és előítéletes gondolkodást is.³¹

³⁰ F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2010) 235–240. o.

³¹ Aronson, Elliot (1998) 239–244. vo. Balassa Szilvia, Kovács András (2010) 99. o., 102–111. o.

Az emberek előítéleteinek csökkentésére a média is alkalmas lehet például olyan reklámok gyártásával, amelyek nemcsak a többségi csoport tagjaihoz szólnak, hanem a kisebbségben levőkhöz is, saját csoportjukból származó szereplőkkel.³²

3. Saját vizsgálat bemutatása

Ebben a fejezetben szeretném bemutatni vizsgálatom célját és feladatait, az általam felállított hipotéziseket, a vizsgálat során alkalmazott módszereket, valamint a vizsgálati mintát. Zárásként ismertetem az elért eredményeket, illetve alátámasztom vagy megcáfolom hipotéziseimet, és rámutatok a további feladatokra.

3.1. A vizsgálat célja és feladatai

Mint már fentebb is említettem a vizsgálat célja a tanár szakos hallgatók gondolkodásbeli önállóságának vizsgálata a sztereotípiák és előítéletek mentén. Témaválasztásomat saját tapasztalataim segítették, hiszen a köz- és felsőoktatásban egyaránt megfigyelhettem a személyeszlés során megjelenő sztereotipizált gondolkodást. Megjegyzem ezt későbbi pedagógusi tapasztalataim is megerősítik.

Fő kérdéseim a következők: Milyen összefüggések vannak a személyre jellemző konformitás, türelmetlenség, dominancia, önérvényesítés, gondolkodásbeli önállóság, kitartás és a sztereotípiák, valamint az előítéletes gondolkodás között? Azért ezek a személyiségjegyek kerültek kiválasztásra, mert úgy gondolom, hogy ezek azok a tulajdonságok melyek meghatározóak lehetnek az általam vizsgált területen az iskolai életben. Feltevésemet saját tapasztalataim, és a szakirodalmak megerősítették

A vizsgálat elindítását megelőzte egy alapos anyaggyűjtési folyamat. Munkám során áttanulmányoztam a témához kapcsolódó szakirodalmakat és kutatásokat, melyek segítségével megszületett egy széles elméleti megalapozás. Újból szeretném megemlíteni azoknak a szerzőknek a munkásságát, akikre támaszkodhattam, ezáltal is kiemelni munkájuk fontosságát. Többek között a következő kutatókról van szó: Allport, Gordon W. (1977); Aronson, Elliot (1978); Csepeli György (1997); Dencső Blanka és Sik Endre (2007); Enyedi Zsolt, Fábrián Zoltán és Sik Endre (2004); Erős Ferenc (2007); Kovács Mónika (2010); Ligeti György (2006); Örkény Antal és Váradi Luca (2010).

Ezt követi a hipotézisek felállítása, melyben megfogalmazódnak a vizsgálat főbb feltevézései, illetve az általam várt eredmények, amelyre a kutatás módszere fog épülni. Vizsgálatomat a Tóth László és Király Zoltán által összeállított önjellemző kérdőív bizonyos skáláinak átvételével bonyolítom le (lásd: a Mellékletek című fejezet, 3. számú melléklet.) Az átvett skálák a következők: nonkonformitás, gondolkodásbeli önállóság, türelmetlenség, önérvényesítés, dominancia, kitartás. A szakirodalmi háttér áttanulmányozása után úgy gondolom, hogy ezek azok a személyiségjellemzők, amelyek a legnagyobb befolyással bírnak a sztereotipizált és előítéletes gondolkodásra. A Tóth László és Király Zoltán által készített önjellemző kérdőívől kölcsönzött skálák önmagukban is alkalmasak a mérésre, ezért bátorkodtam csak ezeket a részeket átvenni. A vizsgálat során A bargotok és róterek címet viselő történet felhasználásával, egy rajzos feladat segítségével szeretném felmérni azt, hogy a történetben olvasott sztereotip gondolatokat mennyire veszi az olvasó hiteles információforrásnak, és ennek fényében hogyan ábrázolja ezt a két népcsoportot (lásd. a Mellékletek című fejezet, 2. és 3. számú melléklet). A mintavétel során a kikötésem az volt, hogy főiskolám tanár szakos hallgatóit fogom alátámasztani a vizsgálatnak, szakra, nemre, munkaformára és képzési formára való tekintett

³² Síklaki István (2010) 114. o.

nélkül. Ez alapján a nappali és levelező képzésben részt vevő hallgatók közül 100 fővel végeztem el az adott feladatokat.

Az önjellemző kérdőív skáláinak rangsorolásával szeretnék következtetni arra, hogy mely személyiségjellemző van a legnagyobb hatással A bargotok és róterek című történetben olvasott információk feldolgozására, a sztereotip gondolatok maximálás elfogadására kételyek ébresztése nélkül.

Az eredmények kiértékelése az SPSS statisztikai program és a Microsoft Exel 2010 program alkalmazásával történt, melyek segítségével az elkészült táblázatok és grafikonok még szemléletesebbé és érthetőbbé tették a vizsgálati eredményeket. A számszaki kiértékelés után megtörtént a szöveges értékelés, a konklúzió levonása, az előzetesen felállított hipotézisek alátámasztása, illetve megcáfolása.

Ezek alapján a kutatási program egyik lehetséges eredménye rámutatni arra, hogy mely területeken kell fejleszteni – elsősorban – a jövőendő tanárok személyiségét annak érdekében, hogy a saját személypercepciójukat objektívvá, tárgyiasá tehessek, és ennek segítségével gondolkodásuk a realitás alapján váljon önállóvá.

A vizsgálat eredményeinek rövid távú hasznosítása abban nyilvánulna meg, hogy a vizsgálat eredményeit ismertetem a kutatásban részt vevőkkel, rávilágítok azon gyenge pontokra a sztereotípiák és előítéletek területén, amelyeken szükségesek lehetnek a változtatások a megfelelő pedagógusszemélyiség kialakításának érdekében. Hosszú távú hasznosítás között szerepel a kutatási eredmények ismertetése a pedagógiai, pszichológiai, diszciplináris képzésekben, illetve felhasználása a módszertani eljárások fejlesztésében.

3.2. Hipotézisek felállítása

A dolgozat a következő hipotézisek alátámasztására, illetve cáfolatára épül fel. Előfeltevéseim között szerepelt az, hogy azok a tanár szakos hallgatók, akik már túllépték a 25 éves életkort valószínűleg nagyfokú gondolkodásbeli önállósággal rendelkeznek, ezáltal személyük kevésbé befolyásolható. Azért ezt az életkori határt húztam meg, mert a pszichológiai szakirodalmak ezen életkortól beszélnek felnőttkorról. Úgy gondolom, hogy ebből adódóan ezen tanár szakos hallgatók több tapasztalattal rendelkezhetnek az előítéletek és sztereotípiák területén a mindennapi élettapasztalataik alapján.

Úgy vélem, hogy a nemeket illetően a férfiakat nagyobb mértékben jellemzi a dominancia és önérvényesítés, ami véleményem szerint együtt jár az önálló véleményalkotással, gondolkodásbeli önállósággal. Ezáltal a férfiak kevésbé fogékonyak mások véleményére, illetve annak átvételére, tehát kevésbé jellemző rájuk a sztereotip gondolatok elfogadása. Kultúránkból adódóan a férfiak dominánsabbak.

A mindennapi tapasztalatokból arra a következtetésre jutottam, hogy mivel a nők az őket ért nemi diszkriminációk miatt céljaik elérésében sokkal kitartóbbak férfi társaiknál, valószínűleg saját tapasztalataik és erős kitartásuk miatt visszautasítják a sztereotípiáktól terhes gondolkodást. Úgy vélem, hogy ebből kifolyólag azok a nők, akik személyére a kitartás nagy arányban jellemző, véleményalkotásuk mentesülni fog a manipulatív és befolyásoló információk halmazától, amivel nap mint nap találkoznak.

A következő feltételezésem szerint azok a hallgatók, akik nonkonformista magatartást tanúsítanak, szembe mernek helyezkedni a társadalom által felállított sztereotípiákkal és előítéletekkel. Ennek megfelelően a saját véleményüket felvállalva megkérdőjelezzik a túláltalánosításokból fakadó sztereotip gondolatokat.

Azok a leendő pedagógusok, akik személyiségét nagyfokú türelmesség jellemzi, véleményem szerint veszik a fáradtságot arra, hogy alaposabban utánajárnak a társadalomban berögzült negatív attitűdöt hordozó feltevéseknek annak érdekében, hogy

megbizonyosodjanak az információk hitelességéről és érvényességéről. Ennek tükrében nehezebben fogadják el a sztereotip és előítéletes gondolatokat.

Ezen személyiségjegyek birtokában képesek lehetünk objektívabbá tenni a percepciót és a gondolkodást.

3.3. A vizsgálati módszer bemutatása

A vizsgálat során empirikus módszereket alkalmaztam az általam felállított hipotézisek alátámasztására. A vizsgálat első fázisát a Tóth László és Király Zoltán által összeállított önjellemző kérdőív bizonyos skáláinak átvételével bonyolítom le, melyek önmagukban is alkalmasak a mérésre. (lásd: a Mellékletek című fejezet, 3. számú melléklet.) A kérdőívet a 2006-ban megjelent Magyar Pedagógia 106. évfolyam 4. számában találtam, amely az Új módszer a kreativitás megállapítására: A Tóth-féle kreativitásbecslő skálával (TKBS) foglalkozik. Az átvett skálák a következők: nonkonformitás, gondolkodásbeli önállóság, türelmetlenség, önérvényesítés, dominancia, kitartás. A kérdőívben szereplő állításokat 0–4-ig terjedő skálán kell értékelni az alapján, hogy a vizsgált személy mennyire tartja azt igaznak magára. A 0 = az egyáltalán nem jellemző, az 1 = többnyire nem jellemző rám, 2 = félig-meddig jellemző rám, 3 = általában jellemző rám, 4 = teljes mértékben jellemző rám.

A vizsgált személyiségjegyek véleményem szerint a személypercepcióban, az előítéletes és sztereotip gondolkodás területén fontos befolyásoló tényezők. A nonkonform magatartást a következő állításokkal vizsgálom: Az iskolai magatartásom ellen soha nem merült fel kifogás. Sokszor előfordult velem, hogy viselkedésem miatt összeütközésbe kerültem a tanárainnal. Minden helyzetben úgy cselekszem, ahogy elvárják tőlem. Már sokszor kaptam a fejemre azért, mert mást akartam, mint a többiek. Társaságban igazodom a többiekhez. Valahogy mindig kilógok a sorból.

A gondolkodásbeli önállóságot a következő állításokkal próbálom felmérni: Többnyire nem értem meg teljesen a tananyagot részletes tanári magyarázat nélkül. Teendőim megszervezésében nincs szükségem segítségre. Gyakran kérek tanácsot másoktól. Egyedül is elboldogulok a feladataimmal. Ki szoktam kérni mások véleményét, hogy tudjam: amit gondolok, azt jól gondolom-e. A megtanulandó anyagot teljes mértékben magamtól is átlátom, nem kell átbeszélnem senkivel.

A türelmetlenséget a következő kijelentésekkel vizsgálom: Általában megállom, hogy más hosszúra nyúlt mondandójában sürgősen beleköttyögjak, még ha unalmasnak is találom. Ideges leszek, ha valakinek többször kell elmondanom ugyanazt, míg végre megérti. Viszonylag jól tűröm, ha betegség vagy baleset miatt tértelenségre vagyok kárthatatva. Azt hiszem, másokhoz képest kevésbé vagyok türelmes. Akkor is meg tudom őrizni a nyugalmam, ha hosszú sort kell kiállnom. Nehezen viselem a várakozást.

Az önérvényesítést a következő állításokkal vizsgálom: Inkább lemondok valamiről, ha úgy látom, hogy túl sok ember ellenállását kell legyőznöm. Mindig a saját céljaimat követem, akkor is, ha emiatt másokkal összeütközésbe kerülök. Legtöbbször nem szólok, ha elém tolatodik valaki a sorban, mert számomra fontosabb a békeség. Amit helyesnek tartok, azt keresztülviszem akkor is, ha rossz szemmel néznek rám. A vitákból ritkán kerülök ki győztesen. Akár erőszakosan is ragaszkodom ahhoz, hogy a dolgok az én kedvem szerint történjenek.

A személyre jellemző dominancia mértékét az alábbi kijelentésekkel vizsgálom: Társaságban általában én vagyok a hangadó. Nem vagyok egy parancsolgató típus. Jól boldogulnék olyan hivatásban, ahol befolyásom, „hatalmam”, irányítási jogom lenne mások felett. Nem tartom magamat vezéregyéniségnek. Ha többen vagyunk együtt, legtöbbször az történik, amit én akarok. Általában kitérek az elől, hogy én legyek az irányító.

A kitartást a következő állításokkal mérem: Inkább éjszakába nyúlóan is tanulok, mint hogy számonkéréskor gyengébben szerepeljek. Sokszor előfordult, hogy nem volt kedvem a házi feladat megírásával bajlódni, inkább lemásoltam valakiérol. Nagy odaadással, kitartással szoktam tanulni. Nem érzek magamban annyi erőt, hogy még sok éven át tanuljak. Nem szoktam a tanulást abbahagyni addig, amíg a leckéimmel el nem

A vizsgálat során alkalmazott újabb eszköz egy rajzos feladat elkészítése A bargotok és rötterek történetének a segítségével. (lásd: a Mellékletek című fejezet, 3. számú melléklet.) (Forrás: Daniel Shapiro [1995, szerk.]: Konfliktus és kommunikáció. Át a konfliktuskezelés labirintusán. Open Society Institute. New York. USA. 65. o.)

Az elvégzendő feladatot a konzulensemmel a következőképpen fogalmaztuk meg: Az alábbiakban egy történetet olvashatsz. Kérjük az elolvasás után rajzold le, hogy Te hogyan képzeled el a bargotokat és a röttereket! (mellékelünk egy üres lapot)

A történetet egy bargot írta, és a következő leírást foglalja magába:

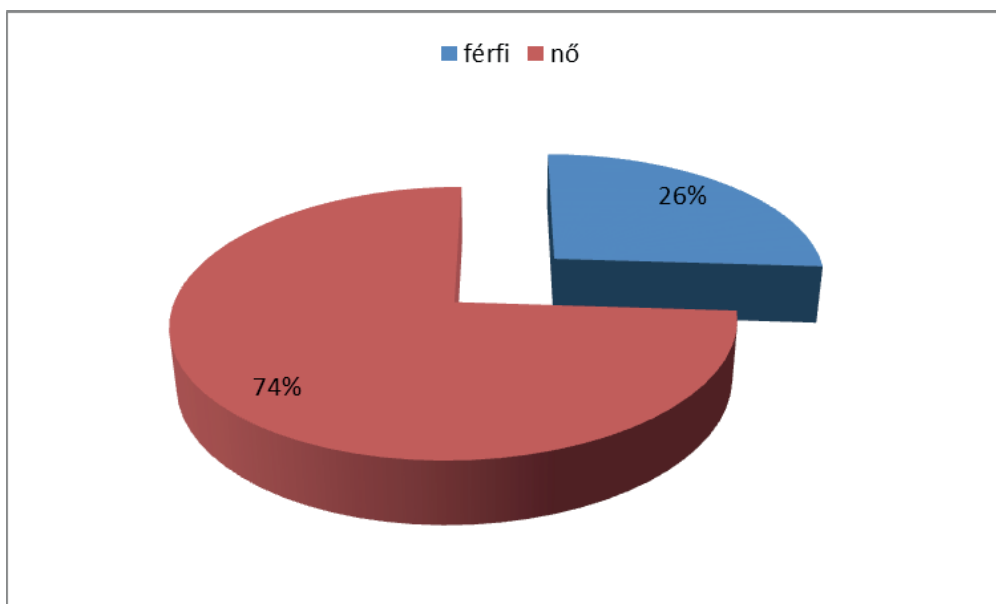
„A bargotok Bargóniában élnek. Ez az ország a világ túlsó felén, Zéther és Trébonia szigete között terül el. A bargóniai emberek nagyon csodálatosak. A gyermekek nagyon ritkán veszekednek egymással, és a felnőttek békében dolgoznak. Bargónia fő tápláléka a rizs, de a bargotok tányérja soha sem üres. Az időjárás egész évben egyenletes: kissé szellős, mindig meleg és napos.

A rötterek egy másik országban élnek, melynek neve Rutris. Ez az ország is a világ túlsó felén, Bilbo és Treblin szigete között terül el. A rutrisi emberek nagyon aljasak. A gyerekek örökké kiabálnak egymással, és a felnőttek gyakran verekednek. Mikor a felnőttek a munkahelyükön vannak, soha nem csinálnak meg semmit, mivel mindenki csak alszik vagy üvöltözik munka helyett. Az idő mindig nagyon hideg, szellős és esős Rutrisban.”

A történet olvasása során felmerülhet a kérdés az olvasóban, hogy a két népcsoport megítélése során az író nem élt-e a manipuláció eszközével, miszerint saját népét, a bargotokat jobb színben tünteti fel, míg a rötterekről negatív képet fest. A történet tipikus példája a sztereotipizált és előítéletes gondolkodásnak, valamint a személypercepció befolyásolásának.

3.4. A vizsgálati minta bemutatása

A vizsgálat során a mintavétel főiskolám tanár szakos hallgatóira terjedt ki, szakra, nemre, képzési formára és munkaformára való tekintet nélkül. A mintavétel során az előre tervezett 150 fő helyett 106 főt sikerült bevonnai a vizsgálatba, azonban csak 100 fő munkája értékelhető, ugyanis 6 fő hiányosan töltötte ki a kiosztott kérdőívet, valamint nem készítette el a rajzos feladatot. A 100 fő nem szerinti megoszlását a kördiagram jeleníti meg, amely szerint a vizsgálatban 26 férfi és 74 nő vett részt. Terveim szerint a nemek és a korcsoportok közel egyenlő arányban reprezentáltak lettek volna, azonban a vissza nem érkezett minták miatt az arány a nők és a 22-24 évesek javára tolódott el, emiatt eredményeim tendenciaszerűek. Messzemenő következtetések nem vonhatók le belőle.

1. ábra: A vizsgálati minta megoszlása nemek szerint

A nemek korosztály szerinti megoszlását a táblázat kitűnően illusztrálja. A férfiak közül a 20, 22, 26, 30, 33, 39, 45, 48, 50, 54 éves korosztályt 0 fő képviselte. A 28, 31, 35, 36, 41, 44, 55 éveseket 1-1 fő jelenítette meg. A 21 és 37 évesek közül 2-2 fő; a 23 éves korosztályból 5 fő; a 24. életévüket betöltöttek közül 4 fő vett részt a vizsgálatban. A legnagyobb arányban a 25 évesek vettek részt 6 fővel.

A nőket a 28, 31, 36, 37, 44, 55 évesek közül 0 fő; a 20, 26, 30, 35, 39, 41, 48, 50, 54 éves korosztályból 1-1 fő; a 33. életévüket betöltötteket 2 fő; a 21 és 45 esztendőket megélteket 4-4 fő; a 25 éveseket 6 fő; a 23 és 24 esztendőket 12-12 fő képviselte. A vizsgálatban a legnagyobb arányban a 22 éves nők vettek részt 25 fővel.

ÉLETKOR	NEM	
	FÉRFI	NŐ
20	0	1
21	2	4
22	0	25
23	5	12
24	4	12
25	6	6
26	0	1
28	1	0

ÉLETKOR		NEM	
		FÉRFI	NŐ
	30	0	1
	31	1	0
	33	0	2
	35	1	1
	36	1	0
	37	2	0
	39	0	1
	41	1	1
	44	1	0
	45	0	4
	48	0	1
	50	0	1
	54	0	1
	55	1	0
	Összesen	26	74

1. táblázat: A nemek korosztály szerinti megoszlása

3.5. A vizsgálat lebonyolítása

A vizsgálati téma kiválasztása, a szakirodalmi háttér áttanulmányozása és a hipotézisek felállítását követően megtörtént a módszerek kiválasztása, majd a vizsgálati minta begyűjtése. A mintavétel a 2012/2013-as tanév II. félévében május hónaptól vette kezdetét, majd a 2013/2014-es tanév I. félévében szeptember és október hónapban folytatódott személyes megkeresés, illetve tanórai keretek között, nyomtatott formában való kitöltéssel. A 150-re tervezett mintából 100 kiértékelhető mintát sikerült begyűjteni, a fentebb említett okok miatt. A mintavétel során a feladat ismertetése után a figyelem fel lett hívva az önkéntes és anonim kitöltésre, és arra, hogy mindenki saját belátása szerint töltsse ki a kérdőívet, illetve készítse el a rajzot, mert nem létezik jó és rossz válasz. Az egyének személyes beállítódása fontos a vizsgálat során. A begyűjtés során a nem egyértelmű rajzok esetében megkértem az alkotókat, hogy szóban is fejezzék ki azt, amit rajzban szerettek volna annak érdekében, hogy a kategorizálás megtörténhessen.

Az önjellemző kérdőív kiértékelése, valamint az elkészült rajzok kategorizálása az SPSS rendszer, illetve a Microsoft Excel 2010 nevet viselő program segítségével zajlott le. Az önjellemző kérdőív által a már említett 6 skálát vizsgáltam (konformitás, gondolkodásbeli önállóság, türelmesség, önérvényesítés, dominancia, kitartás). A skálák

rangsorolásával szeretnék következtetni arra, hogy mely személyiségjellemző van a legnagyobb hatással A bargotok és róterek című történetben olvasott információk feldolgozására, a sztereotip gondolatok maximálás elfogadására kételyek ébresztése nélkül.

A bargotok és róterek címet viselő elbeszélés feldolgozása során elkészült rajzokat kezdetben 2 kategóriába akartam sorolni, annak fényében, hogy a rajzok készítői milyen mértékben fogadták el a szövegben található információk hitelességét. Azonban az eredmények kiértékelése közben szükségét láttam egy harmadik kategória felállításának is, mivel egyes esetekben az olvasott információ elfogadása a két nép mibenlétéről többé-kevésbé megvalósult, azonban egyfajta harmónia felállítása is megtörtént a két élethelyzet egymás mellett élése között.

A szükséges kategóriák felállítása és a skálák kiértékelése után megkezdődött az eredmények kiértékelése.

3.6. Az eredmények értékelése

Mint már fentebb is említettem, a rajzos feladat és az önjellemző kérdőív által szerettem volna vizsgálni azt, hogy melyek azok a személyiségjellemzők, amelyek a legnagyobb befolyásoló hatással bírnak a sztereotip és előítéletes információ elfogadására, illetve visszautasítására. Ez alapján az elkészült rajzokat a következő három kategóriába soroltam. 1: Maximálisan elfogadja a szöveg igazságtartalmát.; 2: Megkérdőjelezi a szövegben olvasott információ hitelességét.; 3: Elfogadja az olvasott információt, mégis egyfajta harmóniát állít fel a két népcsoport között. Az elkészült rajzok néhány példánya a Mellékletek című fejezetben, ezen belül is a 2. számú mellékletben található.

A vizsgálati minta megoszlása szerint a vizsgálatban részt vevő férfiak közül 19-en, a nők közül 65-en maximálisan elfogadják a szöveg igazságtartalmát, a férfiak közül 6-an, a nők köréből 8-an megkérdőjelezi a szövegben olvasott információ hitelességét, illetve mindkét nemből 1-1 fő elfogadja ugyan az olvasott információt, mégis egyfajta harmóniát állít fel a két népcsoport között.

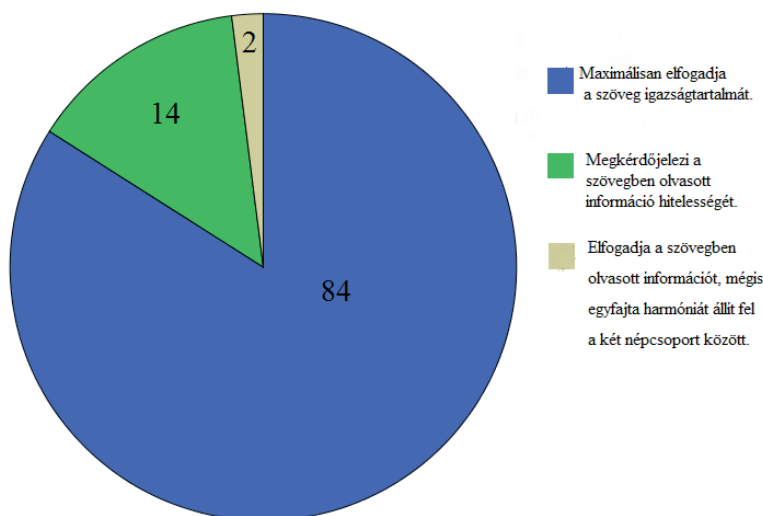
Rajzok kategorizálása	Nemek			
	Férfi		Nő	
	%	fő	%	fő
1. Maximálisan elfogadja a szöveg igazságtartalmát	73	19	87	65
2. Megkérdőjelezi a szövegben olvasott információ hitelességét	23	6	11	8
3. Elfogadja az olvasott információt, mégis egyfajta harmóniát állít fel a két népcsoport között	4	1	2	1
Összesen	100	26	100	74

2. táblázat: A rajzok kategóriáinak megoszlása nemek szerint

Ha a nemek szerinti minta százalékos megoszlását megtekintjük, akkor a 26 fős férfi csoport 19 fője, 73%-a tartozik az 1. kategóriába, tehát ők maximálisan elfogadják az

információ hitelességét, 6 tagja, 23%-a azonban megkérdőjelezi érvényességét, és a 2. csoportba kategorizálja magát. Azonban 4%, tehát 1 fő a 3. csoportot, a kivételek csoportját erősíti. A 74 fős női minta 65 fője, tehát 87%-a az 1. csoportba, 8 fője, tehát 11%-a a 2. csoportba, míg 1 fő, 2% a 3. csoportba delegálja magát.

Összességében 84 fő képviseli az emberek azon csoportját, akikben még fel sem merül a manipuláció esélye a szöveg kapcsán. Azonban 14 fő esetében elbizonytalanodás tapasztalható az olvasott szöveg hitelességéről, 2 fő pedig harmóniát állít fel a két népcsoportról az információk alapján.

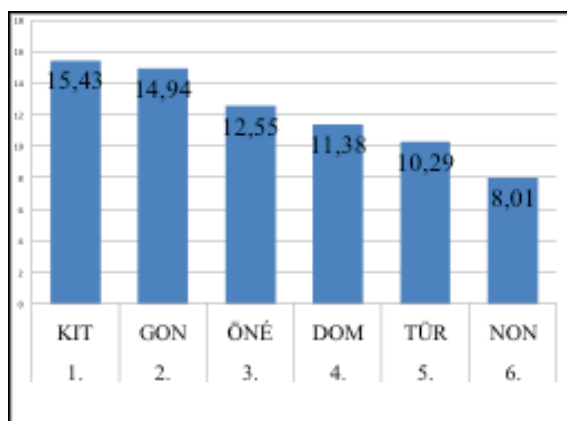

2. ábra: A vizsgálatban részt vett személyek besorolása a rajzkategóriákba

Ami az életkor szerinti megoszlást illeti, azt jól szemlélteti a Mellékletek nevet viselő fejezetben, ezen belül is az 1. számú mellékletben található 3. táblázat. Eszerint a legnagyobb arányban, 25 fővel a 22 éves korosztály közé tartozók azok, akik maximálisan elfogadják a szöveg igazságtartalmát. Őket követi a 23 évesek csoportja 16 fővel, a 24 esztendősök 12 fővel; a 25. életévüket betöltötték 9 fővel; a 21 évesek közé tartozók 6 fővel; a 45 éves korosztály 3 fővel; végezetül a 35, 41, évesek 2-2 fő reprezentálásával; és a 20, 26, 28, 31, 33, 36, 44, 50, 54 éves korcsoport 1-1 fő feltüntetésével.

Azok száma, akik megkérdőjelezik a szövegben olvasott információ hitelességét, a következőképpen alakult. A 23 és 24 éves korosztály 3-3 fővel; a 37 esztendősök 2-2 fővel; a 30, 33, 39, 45, 48, 50 esztendősök 1-1 fővel képviseltették magukat ebben a kategóriában. A kivételt képező csoportban, amely szerint a vizsgálatban részt vevők elfogadják az olvasott információt, azonban egyfajta harmóniát állítanak fel a két népcsoport között, mindössze 2 fő jelent meg, egy 23 és egy 24 éves személy.

A kérdőív által mért skálák átlagértéke a következőképpen alakult. A legmagasabb értéket, 15,43 pontot a kitartás érte el a 100 fő tekintetében. A második helyen a gondolkodásbeli önállóság jeleníthető meg 14,94 átlagértékkel. Ezt követi az önérvényesítés 12,55 ponttal; a dominancia 11,38 ponttal; a türelmetlenség 10,29 ponttal; végezetül a nonkonformitás 8,01 ponttal. Tehát ez alapján elmondható, hogy a vizsgálati mintára a legnagyobb arányban a kitartás és a gondolkodásbeli önállóság volt a jellemző.

3. ábra: A skálák átlagértéke grafikonon szemléltetve ³³

A skálaértékek a nemek arányát tekintve a következőképpen alakultak. A férfiak a legnagyobb átlageredményt, 15,31 pontot a gondolkodásbeli önállóságban, 13,35 pontot az önérvényesítésben, 12,50 pontot a dominanciában, 11,57 pontot a kitartásban, 10,50 pontot a türelmetlenségben és 10,35 pontot a nonkonformista skálákban értek el. Tehát itt is beigazolódik egy sztereotípa, miszerint a férfiakat nagy arányban jellemzi a gondolkodásbeli önállóság, az önérvényesítés és a kitartás.

A nők a legmagasabb értéket, 16,78 pontot a kitartás skálájában érték el, ezzel túlszárnyalva a férfiakat. ($T = -5,352$) Az egyik legnagyobb szignifikáns különbség ebben a skálában értékelhető. A második legmagasabb átlagértéket, 14,81 pontot a gondolkodásbeli önállóságban értek el a nők. Ezt követi a 12,27 ponttal az önérvényesítés, 10,99 ponttal a dominancia, 10,22-es értékkel a türelmetlenség és 7,19 ponttal a nonkonformitás. A második legnagyobb szignifikáns különbség a nonkonformitás skáláján mérhető férfiak és nők között ($T = 3,907$).

³³ A rövidítések a következő személyiségjegyeket jelölik: NON: nonkonformitás, GON: gondolkodásbeli önállóság, TÜR: türelmetlenség, ÖNÉ: önérvényesítés, DOM: dominancia, KIT: kitartás

	Nem	Elemszám	Átlag	Szórás
NON összpont	férfi	26	10,3462	3,07171
	nő	74	7,1892	3,69255
GON összpont	férfi	26	15,3077	3,13393
	nő	74	14,8108	3,60622
TÜR összpont	férfi	26	10,5000	4,21663
	nő	74	10,2162	4,05871
ÖNÉ összpont	férfi	26	13,3462	3,74104
	nő	74	12,2703	3,52796
DOM összpont	férfi	26	12,5000	4,34741
	nő	74	10,9865	4,89197
KIT összpont	férfi	26	11,5769	4,57098
	nő	74	16,7838	4,15873

4. táblázat: A skálaátlagok megoszlása nemek szerint

Ha a skálaátlagokat akarom rangsorolni nemek szerint, akkor a férfiak esetében a sorrend élén a gondolkodásbeli önállóság áll, ezt követi az önérvényesítés, a dominancia, a kitartás, a türelmetlenség és a nonkonformitás. A nők esetében az első helyen a kitartás, majd a gondolkodásbeli önállóság, az önérvényesítés, a dominancia, a türelmetlenség, majd a nonkonformitás áll.

Skálaátlagok rangsora nemek szerint				
Rangsor	Férfi	Átlagérték	Nő	Átlagérték
1.	GON	15,3077	KIT	16,7838
2.	ÖNÉ	13,3462	GON	14,8108
3.	DOM	12,5000	ÖNÉ	12,2703
4.	KIT	11,5769	DOM	10,9865
5.	TÜR	10,5000	TÜR	10,2162
6.	NON	10,3462	NON	7,1892

5. táblázat: Skálaátlagok rangsora nemek szerint

A tanár szakosokból álló vizsgálati csoport többségére, a férfiakra és nőkre egyaránt az alacsony fokú nonkonformitás jellemző, vagyis azok a személyek, akik generációk során fogják átadni az általuk évtizedek által összegyűjtött tudást, konformista beállítódással rendelkeznek. Felmerül bennem a kérdés, hogy ez miért alakulhatott ki ezekben a személyekben? Talán a tantervhez és oktatási politikához szükséges alkalmazkodás idézhette elő ezt az értéket? Véleményem szerint a jövőbeli pedagógusoknak rendelkezniük kell egy olyan nonkonformista attitűddel, amely lehetővé teszi számukra, hogy igazodva a folyamatosan megújuló gyermekanyaghoz képesek legyenek a változtatásra, a megszokottól való eltérésre a leghatékonyabb ismeretátadás céljából.

Az életkor szerinti megoszlást az általam vizsgált személyiségjegyek gyakoriságát tekintve a Mellékletek című fejezetben, ezen belül is az 1. számú mellékletben található 6. táblázat szemlélteti. Azonban ezek az adatok csak tendenciaszerűek, mert a korcsoportokban szereplők eloszlása nagyon egyenlőtlen. A legmagasabb arányban a 22 és 25 éves korosztály vett részt a vizsgálatban.

A nonkonformitás skáláján a legmagasabb átlagértéket, 17 pontot a 28 és 30 éves korosztály; a legalacsonyabbat, 3 pontot a 26 és 39 éves korosztály reprezentálta.

A gondolkodásbeli önállóságot tekintve a legmagasabb értékeket, 21 és 20 pontot a 39 és 50 évesek érték el; míg a 17, 18 és 19 pontot a 26., 28. és a 30. életévüket betöltötték érték el. Az ezt követő értékek arányukat tekintve az összes korosztály tekintetében egyenlő arányban oszlanak meg, azonos jellemzőket mutatnak.

A türelmetlenség skáláján a legnagyobb értéket, 15 pontot a 41; 14 pontot a 20, és 13 pontot a 30 és 40 éves korosztály érte el. A legalacsonyabb pontszámmal, 3 ponttal a 28 éves; 4 ponttal pedig az 50 éves korosztály rendelkezik, tehát ők rendelkeznek a legnagyobb türelemmel.

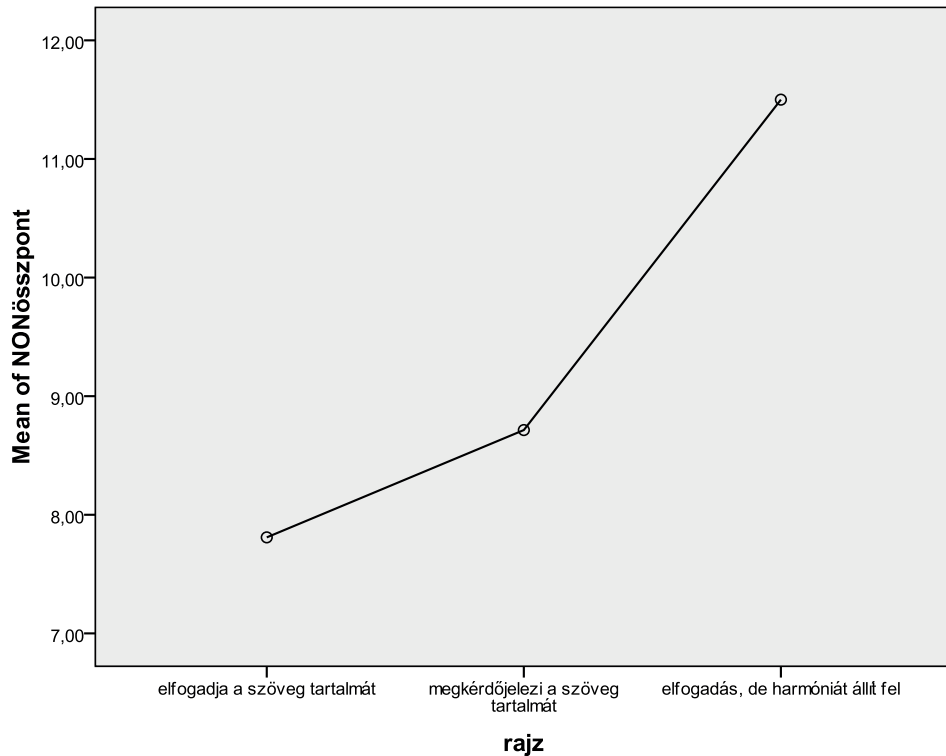
Az önértékelés szempontjából a legnagyobb értéket, 18 pontot a 28 és 30 évesek; a legkisebb átlagértéket az 55 éves korcsoport mutatta fel.

A dominancia területén kiugróan magas eredményt, 21 és 19 pontot a 30 és 41 éves korcsoport érte el; míg a legalacsonyabbat, 3 pontot a 20 éves korosztály prezentálta.

A nonkonformitás területén a legmagasabb átlagértékeket, 21; 20; 19,5 és 19 pontot az 50; a 26; a 35 és a 48 évesek képviselték.

A személyiségjellemző skálák és a rajzok kategorizálása közti kapcsolatokat a következő grafikonok szemléltetik.

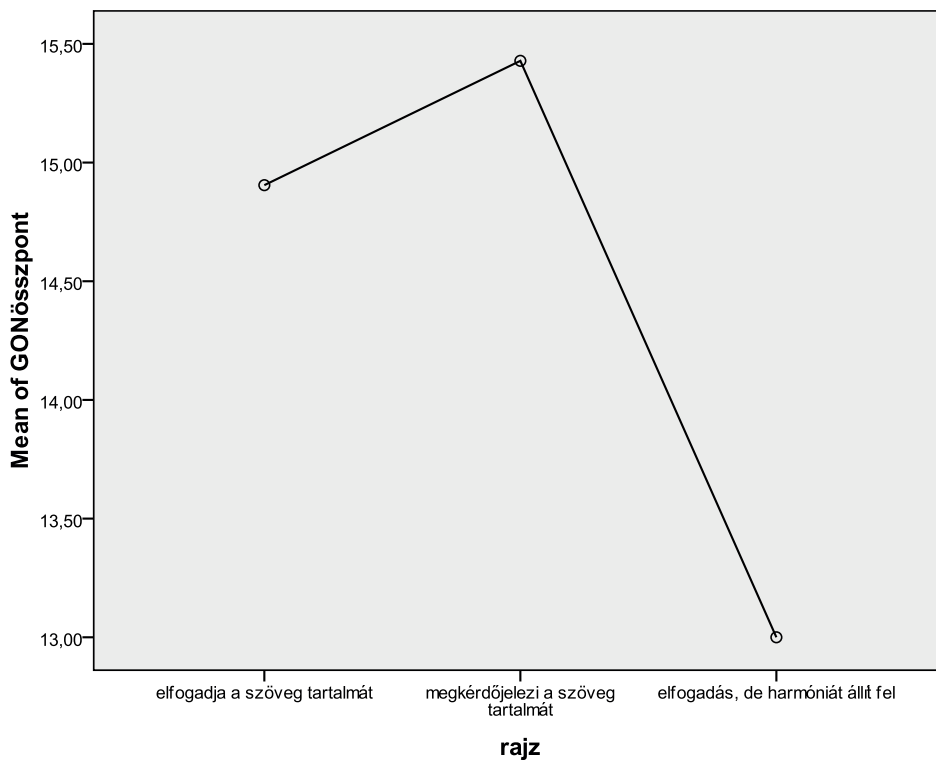

4. ábra: A rajzok kategorizálása során elért átlagértékek a nonkonformitás területén³⁴

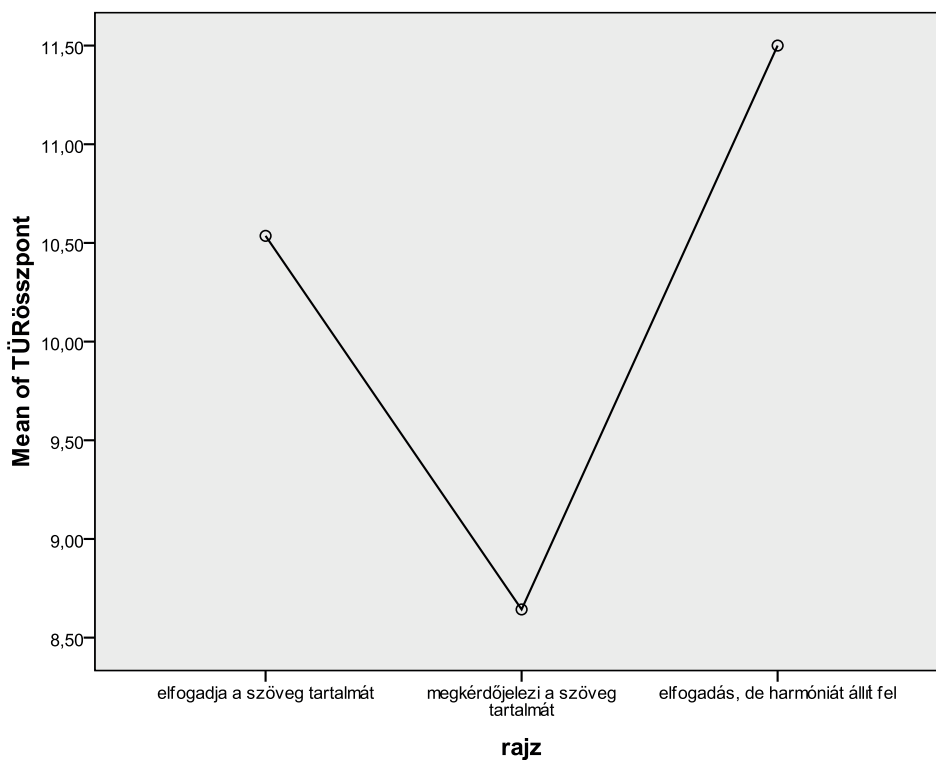
Azok, akik a rajzok kategorizálása során az 1. csoportba kerültek, rájuk a legalacsonyabb átlagpontszám jellemző a nonkonformitás területén a többi kategória átlagértékéhez képest. Ezen csoport tagjai maximálisan elfogadták a történetben olvasottakat. Azok, akik a 2. kategóriába kerültek, átlagpontjaikkal a középmezőnyt erősítik, ők már éltek a megkérdőjelezés lehetőségével. Akik pedig a 3. kategóriába lettek sorolva, a legmagasabb átlagpontszámot érték el. A csoport tagjai elfogadják a szöveg tartalmát, de egyfajta harmóniát állítanak fel a két népcsoport létezése között. Mivel a 100 fős mintából összesen 2 fő került ebbe a kategóriába, emiatt ebből az információból sem vonható le messzemenő következtetés. Kérem, hogy az olvasó a 3. kategóriára tett észrevételeket fenntartásokkal kezelje a többi skála vizsgálata során is, az előbb említett okok miatt.

³⁴ 1. csoport: Elfogadja a szöveg tartalmát; 2. csoport: Megkérdőjelezi a szöveg tartalmát; 3. csoport: Elfogadás, de harmónia felállítása

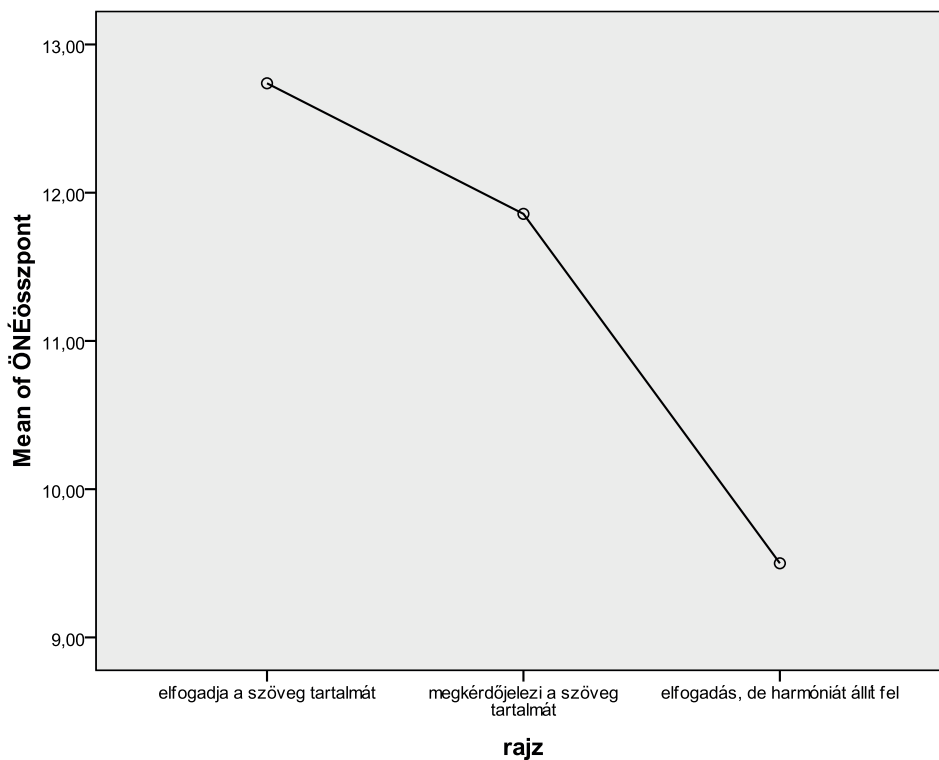
5. ábra: A rajzok kategorizálása során elért átlagértékek a gondolkodásbeli önállóság területén

A rajzok három kategóriájára levetítve a gondolkodásbeli önállóság átlagpontjai szerint a 2. kategória rajzait elkészítő hallgatókra jellemző a legmagasabb átlagérték. Az alkotások egyértelműen tükrözik azt, hogy a készítői megkérdőjelezzik az olvasott információ hitelességét, tehát felmerül bennük a kérdés, hogy a történet írója manipulatív megállapításokat tett. Az 1. kategória tagjai a gondolkodásbeli önállóság területén a középmezőnyben helyezkednek el átlagértékükkel a másik két csoporthoz viszonyítva. Tagjai maximálisan elfogadták az információ hitelességét. A rajzok 3. kategóriájába tartozók érték el a legalacsonyabb átlagpontszámot a vizsgált skálán, ezen hallgatók ugyan elfogadták a történetbe foglalt jellemzőket, de egyfajta harmóniát állítottak fel.

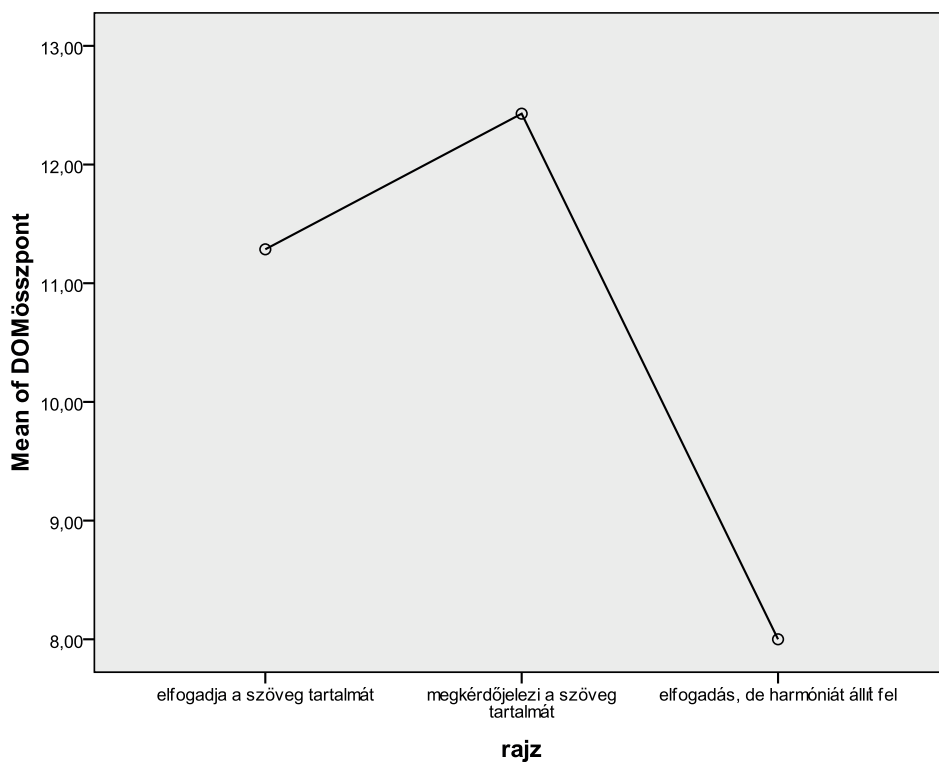
6. ábra: A rajzok kategorizálása során elért átlagértékek a türelmetlenség területén

Azok a tanár szakos hallgatók, akik a rajzok kategorizálása során a 3. csoportba kerültek, rájuk a legmagasabb átlagpontszám jellemző a türelmetlenség területén a többi kategória átlagértékéhez képest. A középmezőnyt az 1. csoportba került személyek átlagértékei képviselik, a 2. csoportba került tanár szakosok pedig a legalacsonyabb átlagértékkel rendelkeznek a türelmetlenség skáláján. Ebbe a csoportba tartozó hallgatók rendelkeznek a legnagyobb türelemmel a másik ember irányába.

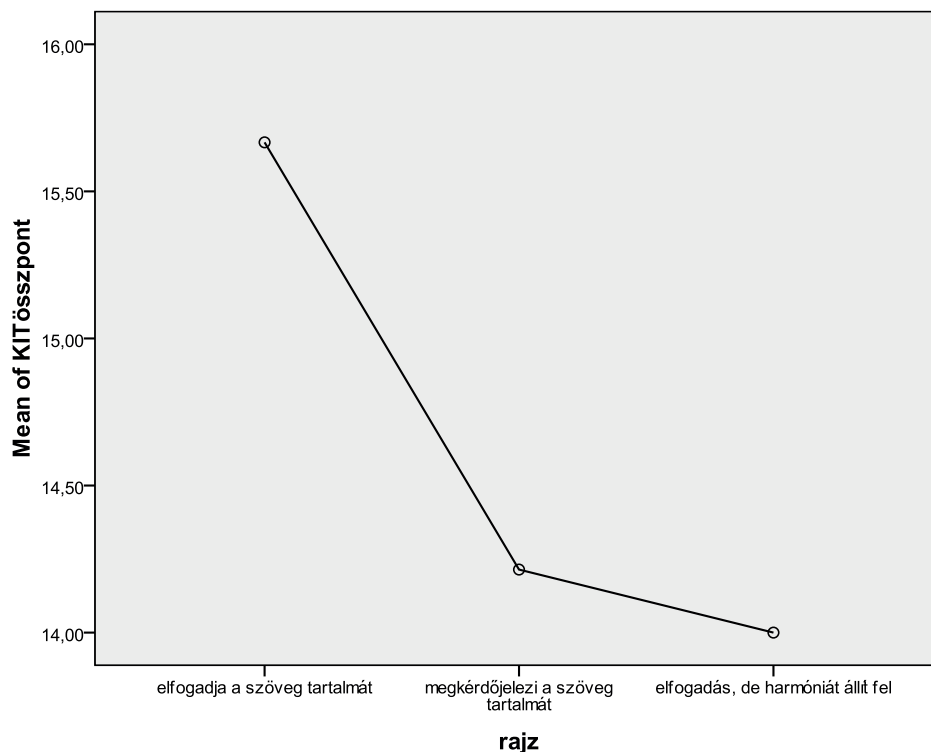
ábra: A rajzok kategorizálása során elért átlagértékek az önérvényesítés területén

Az önérvényesítés területén kialakult átlagpontszámok a rajzok kategorizálása során a következőképpen alakultak. Az 1. kategória érte el a legmagasabb átlagértéket, a második helyen a 2. kategória tagjai helyezkednek el, míg a legalacsonyabb átlagpontszámot a 3. számú, kivételt képező kategória hallgatói érték el. Eszerint azok a leendő pedagógusok, akik magas pontszámot értek el az önérvényesítés skáláján, maximálisan elfogadták az információk valóságtartalmát, míg azok, akik kevésbé jellemezhetők az önérvényesítéssel, megkérdőjelezték az olvasott népcsoportról kapott tényeket.

ábra: A rajzok kategorizálása során elért átlagértékek a dominancia területén

Azok, akik a rajzok kategorizálása során a 2. csoportba kerültek, rájuk a legmagasabb átlagpontszám jellemző a dominancia területén a többi kategória átlagértékéhez képest. Tehát akik magas dominanciával rendelkeznek, megkérdőjelezik a szerző mondanójának igazságtartalmát, helyet adva a sztereotip gondolatok elutasításának. Akik az 1. kategória tagjai között szerepelnek, második helyen végeztek a kategóriákra vonatkozó átlagértékek rangsorában a dominancia területén. A 3. kategória hallgatói a legalsó átlagértéket produkálták.

9. ábra: A rajzok kategorizálása során elért átlagértékek a kitartás területén

Az utolsó skála, amelyet meg kell vizsgálnom a rajzok kategóriáira rávetítve, az a kitartás skálája. Az 1. csoportba tartozók érték el a legmagasabb átlagpontszámot ezen a területen a kategóriák átlagértékeinek egymáshoz viszonyítása során. A 2. és 3. kategóriába tartozó hallgatókra vonatkozó átlag nem mutat számarányban túl nagy eltérést, azonban a 2. csoportba tartozók minimálisan magasabb értéket értek el.

A rajzok kategóriáinak átlagértékei a vizsgált skálákra lebontva megközelítőleg a következőképpen alakultak. Az 1. kategóriában helyett kapott személyekre a legnagyobb arányban a kitartás, a gondolkodásbeli önállóság a jellemző. Ezt követi az önérvényesítés, a dominancia, a türelmetlenség és végül a nonkonformitás.

A 2. kategóriába tartozó személyek a legmagasabb átlagpontszámot a gondolkodásbeli önállóság és a kitartás területén érték el. Ezt követte a dominancia, az önérvényesítés, a nonkonformitás és a türelmetlenség területén szerzett pontszám.

A 3. kategória hallgatói a legkiemelkedőbb értéket a kitartás területén érték el, ezt követte a gondolkodásbeli önállóság, a nonkonformitás és a türelmetlenség azonos átlagpontszámmal, majd ezt követte az önérvényesítés és a dominancia értéke.

	1. kategória		2. kategória		3. kategória	
	Érték	Rangsor	Érték	Rangsor	Érték	Rangsor
NON átlag	7,83	6.	8,70	5.	11,60	3.
GON átlag	14,80	2.	15,49	1.	12,97	2.
TÜR átlag	10,57	5.	8,63	6.	11,60	3.
ÖNÉ átlag	12,78	3.	11,76	4.	9,58	4.
DOM átlag	11,37	4.	12,46	3.	8,00	5.
KIT átlag	15,62	1.	14,25	2.	14,00	1.

7. táblázat: A rajzok kategóriáinak átlagértéke a vizsgált skálákra lebontva

3.7. Reflektálás a felállított hipotézisekre

A vizsgálat eredményeinek kiértékelése után az általam felállított hipotézisekre a következőképpen szeretnék reflektálni. Azonban előtte ismét szeretném hangsúlyozni, hogy a nemek és életkorok okozta arányeltolódás miatt eredményeim csak tendenciaszerűek.

Az első feltevés az volt, hogy a 25. életévüket betöltött, illetve idősebb tanár szakos hallgatók valószínűleg nagyfokú gondolkodásbeli önállósággal rendelkeznek, ezáltal személyük kevésbé befolyásolható. Ezen feltevés az életkorhoz köthető élettapasztalattal indokolható, melynek során a mindennapi életben megtanulták saját tapasztalataik alapján megítélni a társadalom tagjait, mellőzve az általánosítást. Eredményeim szerint a 25 év feletti hallgatók 35 fővel vettek részt a vizsgálatban. A 35 főből 11 fő (31%) visszautasította, míg 24 fő (69%) elfogadta a sztereotip gondolatokat. Tehát ezen hipotézisem cáfolatát állították fel a vizsgálati eredmények.

Második hipotézis az volt, hogy a nemeket illetően a férfiakat nagyobb mértékben jellemzi a dominancia és az önérvényesítés, ami véleményem szerint együtt jár az önálló véleményalkotással, gondolkodásbeli önállósággal. Ezáltal a férfiak kevésbé fogékonyak mások véleményére, illetve annak átvételére, tehát kevésbé jellemző rájuk a sztereotip gondolatok elfogadása. A férfiak a vizsgálatban résztvevő 100 főből 26 személlyel képviseltették magukat. Az általuk felállított skálaátlagok rangsorában az első helyen a gondolkodásbeli önállóság, a második helyen az önérvényesítés, a harmadik helyen a dominancia helyezkedik el. Tehát hipotézisem ezen része beigazolódott. A férfiak 23%-ára, (tehát 6 főre) igaz az, hogy megkérdőjelezzik a túláltalánosításból fakadó sztereotípiák és előítéletek igazságtartamát. Ellenben ez a 74 nőnemű vizsgálati személy 11%-áról (tehát összesen 8 főről) mondható csak el. Tehát a férfiak a sztereotípiák és előítéletek területén toleránsabb viselkedést tanúsítanak a társadalom tagjaival szemben, és nem fogadnak el semmilyen forrásból származó információt mérvadónak a személypercepció során. A második számú hipotézisemet ezzel sikerült alátámasztanom.

A harmadik hipotézisem szerint azok a nők, akiknek személyére a kitartás nagy arányban jellemző, az ő véleményalkotásuk mentesülni fog a manipulatív és befolyásoló információk halmazától, amellyel nap mint nap találkozhatnak. Hiszen az őket ért nemi diszkriminációk miatt céljaik elérésében sokkal kitartóbbak férfi társaiknál, illetve ebből kifolyólag saját tapasztalataikra hagyatkozva erős kitartást fognak tanúsítani a

sztereotípiáktól terhes gondolkodás visszautasítása terén. A vizsgálati eredmények szerint a nőkre valóban a vizsgált személyiségjegyek közül a kitartás volt a legnagyobb mértékben jellemző. Tehát hipotézisem ezen része bizonyítást nyert, azonban a vizsgálat megcáfolta azt az állítást, hogy a kitartó személyiségek visszautasítják a túláltalánosításból fakadó sztereotípiákat. Az eredmények tükrében a feltételezés ellentéte bizonyosodott be, amely szerint a kevésbé kitartó tanár szakos hallgatókra jellemző az, hogy visszautasítják a beskatulyázó feltételezéseket.

A negyedik hipotézisem szerint azok a hallgatók, akik nonkonformista magatartást tanúsítanak, szembe mernek helyezkedni a társadalom által felállított sztereotípiákkal és előítéletekkel. Ennek megfelelően, a saját véleményüket felvállalva megkérdőjelezik a túláltalánosításokból fakadó sztereotip gondolatokat. A vizsgálati eredmények szerint azok a hallgatók, akiket inkább a konformitás jellemez, ők maximálisan elfogadták a sztereotípiák igazságtartalmát, ellenben azok a hallgatók, akikre nagyobb arányban volt jellemző a nonkonformista magatartás, megkérdőjelezték a túláltalánosításból fakadó információkat. Tehát ezen feltevésemet vizsgálati eredményeim megerősítették.

Az ötödik feltevés az volt, hogy azok a leendő pedagógusok, akik személyiségét nagyfokú türelmesség jellemzi, véleményem szerint veszik a fáradságot arra, hogy alaposabban utánajárnak a túláltalánosításokból fakadó sztereotípiáknak annak érdekében, hogy megbizonyosodjanak a társadalmi közegben hangoztatott információk hitelességéről és érvényességéről. Eredményeim alapján azok a hallgatók, akik szembe helyezkedtek a túláltalánosított információkkal, a legalacsonyabb átlagpontszámot érték el a türelmetlenség skáláján. A rajzok kategorizálása során is, illetve a skálarangsorok felállításában is az utolsó helyre tették ezt a személyiségjellemzőt. Tehát rájuk inkább a türelmesség jellemző a másik ember irányában. Tehát ezen hipotézisem is beigazolódt a vizsgálati eredmények fényében.

Jövőbeli céljaim között szerepel a vizsgálat megismétlése, immár a nemek és korcsoportok megfelelő arányú részvételével annak érdekében, hogy eredményeim ne csak tendenciák legyenek, valamint további statisztikai számításokat is szeretnék elvégezni.

A kutatás eredményeinek rövid távú hasznosítását abban látom, hogy a vizsgálat eredményeit ismertetem a kutatásban résztvevőkkel, rávilágítok azon gyenge pontokra a sztereotípiák és előítéletek mentén, amelyeknél szükségesek lehetnek a változtatások a megfelelő pedagógusszemélyiség kialakításának érdekében. Hosszú távú hasznosítás között szerepel a kutatási eredmények ismertetése a pedagógiai, pszichológiai, diszciplináris képzésekben, illetve felhasználása a módszertani eljárások fejlesztésében.

4. Összegzés

A dolgozat elején a témaválasztás indoklását követően a hangsúlyt a szakirodalmi háttér és az eddig elvégzett kutatások feltárására fektettem. Ennek keretein belül ismertettem a személypercepció működését, mert a társas interakciók során számos tényező befolyásolja véleményünk kialakítását embertársainkról. Ezután a szakirodalmak tükrében ismertettem az előítélet és a sztereotípiák fogalmát, a negatív attitűdökkel teli gondolkodás működését; valamint rámutattam az előítéletesség és a sztereotipizálás kialakulásának főbb okaira és befolyásoló tényezőire. Mindezek mellett fontosnak tartottam azt, hogy bemutassam a Magyarországon meglévő előítéletek területeit a hazai és nemzetközi vizsgálatok fényében. A szakirodalmi háttér feltárása úgy válhatott teljes egészé, ha az előítéletesség csökkentésére irányuló törekvéseket is megemlítem hazai és nemzetközi viszonylatban is, habár a hangsúlyt a magyarországi törekvésekre helyeztem.

Mindezen ismeretek birtokában felállítottam hipotéziseimet a vizsgálandó témával kapcsolatban, amely során 5 feltevés vizsgálatát tűztem ki célul, amelyet a tanár szakos hallgatókat körében kívántam lebonyolítani. Tehát a hipotézisek felállítása és a vizsgálati minta kiválasztása után következett a vizsgálati módszer megjelölése. Ezen feltevések alátámasztására, illetve cáfolatára a legalkalmasabb vizsgálati módszernek egy önjellemző kérdőív kitöltését, illetve egy rajzos feladat elkészítését találtam.

A vizsgálat lebonyolítása után hozzákezdtem az eredmények kiértékeléséhez az SPSS statisztikai program és a Microsoft Excel 2010-es programnak a segítségével. Az első lépésben a vizsgálati mintát vettem nagyító alá a nemek és korcsoportok megoszlását illetően. Ezután tettem azt a kijelentést, hogy a nők és a 22–24 éves korcsoport irányában nagymértékű arányeltolódás történt, emiatt eredményeim csak tendenciaként értelmezhetők.

Az eredmények konkrét kiértékelése során a kérdőívben mért személyiségjegyek skáláinak átlagpontszámait megvizsgáltam a nemekre, a korosztályokra és az elkészült rajzok kategóriáira lebontva, melyeket 3 csoportba soroltam be, és a Mellékletek című fejezetben példákkal is bemutattam. Az eredmények számszaki és szöveges értékelése után tudtam a felállított hipotéziseket alátámasztani vagy éppen megcáfolni.

Miután reflektáltam saját hipotéziseimre, megfogalmaztam jövőbeli céljaimat. Először is azt, hogy a vizsgálatot meg szeretném ismételni, immár a nemek és korcsoportok megfelelő arányú részvételével, annak érdekében, hogy eredményeim ne csak tendenciák legyenek. Ezután kijelöltem a kutatás eredményeinek rövid távú és hosszú távú hasznosításának formáit.

5. Felhasznált irodalom

1. Allport, Gordon W. (1977): *Az előítélet*. Gondolat kiadó, Budapest. 29–47, 50–64, 93–116, 120–136, 281–299, 303–318, 399–411, 539–558, 579–599.
2. Aronson, Elliot (1998): *A társas lény*. Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest. 36–65, 211–255.
3. Balassa Szilvia, Kovács András (2010): Kontexus és kontaktus. A kontaktus hipotézis vizsgálata Magyarországi vegyes lakosságú településeken. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 99–112. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 06. 28. 17:13
4. B. Nagy Éva (2010): Megközelítések és módszerek, Ami rajtunk múlik. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 179–189. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 06. 28. 10:57
5. Bargetok és róterek története. In: Daniel Shapiro (1995, szerk.): *Konfliktus és kommunikáció. Át a konfliktuskezelés labirintusán*. Open Society Institute, New York. USA. 65
6. Csepeli György (1997): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 220–225, 316–320, 475–480, 490–500.
7. Dencső Blanka – Sik Endre (2007): *Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon*. Oktatókutatató Intézet, Budapest. http://www.ittvagyunk.eu/application/essay/7_1.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 10. 31. 16:42

8. Enyedi Zsolt – Fábíán Zoltán – Sik Endre (2004): „Nőtték-e az előítéletek Magyarországon?": In: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (2004, szerk.): *Társadalmi riport 2004*. TÁRKI, Budapest. 375–399. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a809.pdf> Utolsó megtekintés: 2013. 08. 02. 14:35
9. Erős Ferenc (2007): Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. *Educatio*, 2007/1. sz. 3–9. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00039/pdf/409.pdf> Utolsó megtekintés: 2013. 08. 03. 09:03
10. Fábíán Zoltán – Sik Endre (1996): „Előítéletesség és tekintélyelvűség” In: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás és Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996*. (TÁRKI). Századvég, Budapest. 381–413. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a895.pdf> Utolsó megtekintés: 2013. 08. 12. 14:12
11. Forgács József (2002): *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest. 31–48, 49–70, 71–90, 91–114, 295–316.
12. F. Lassú Zsuzsa és Elekné Szarvas Anett (2000): Jane Elliott nyomában. Az előítéletek csökkentése a tanárképzésben. *Magyar Pedagógia*, 100. 2. sz. 227–241. http://www.magyarpedagogia.hu/document/F.Lassu_1002.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 09. 25. 16:28
13. G. Márkus György (2012): Előítéletesség Európában, intolerancia Magyarországon, Recenzió és reflexió. *XXI. század- Tudományos közlemények*. 2012. 27. sz. 1–19. http://www.academia.edu/1484152/Eloiteletek_Europaban_intolerancia_Magyarorszagon Utolsó megtekintés: 2013. 08. 27. 13:30
14. Hanák Zsuzsanna (2012): A pedagógus családdal végzett munkájának szerepe a romák társadalmi integrációjában. *Társadalmi együttélés Interdiszciplináris e-folyóirat* 2012. 3. sz. 1–8. http://www.tarsadalmiegyutteles.hu/data/files/hanak_zsuzsanna_2pkqQa.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 09. 03. 17:18
15. Kende Judit (2010): Óvodások előítéletei, A csoport szerepe. Kisgyerekek előítéleteinek és sztereotípiáinak alakulása. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 135–143. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 07. 02. 14:23
16. Kovács Mónika (2010): Az előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: a szociálpszichológiai nézőpont. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 7–27. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 07. 12. 10:15
17. Krekó Péter (2010): Jobboldali extrémizmus iránti igény Magyarországon és Izraelben. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 73–98. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 07. 21. 16:40
18. Ligeti György (2006) „Stereotípiák és előítéletek”: In: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (2006, szerk.): *Társadalmi riport 2006*, Budapest. 373–389. http://www.tarsadalomkutatatas.hu/kkk.php?TPUBLA717/publikaciok/tpubl_a_717.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 07. 18. 19:07
19. Örkény Antal – Váradi Luca (2010): Az előítéletes gondolkodás társadalmi beágyazottsága nemzetközi összehasonlításban. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 29–46. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 10. 05. 18:06

20. Síklaki István (2010): Sztereotípiák, reklám, identitás, Fókuszcsoportos kutatás az integrált reklámok fogadtatásáról. *Alkalmazott pszichológia*. XII. 1–2. sz. 113–133. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 07.15. 12:06egtek
21. Tóth László – Király Zoltán (2006): Új módszer a kreativitás megállapítására: A Tóth-féle kreativitásbecslő skála (TKBS). *Magyar Pedagógia* 106. 4 sz. 287-311. http://www.magyarpedagogia.hu/document/Toth_MP1064.pdf Utolsó megtekintés: 2013. 05. 18. 15:32

6. Mellékletek

1. számú melléklet: Táblázatok

Életkor	Rajzok kategorizálása			Összesen
	Maximálisan elfogadja a szöveg igazságtartalmát	Megkérdőjelezi a szövegben olvasott információ hitelességét	Elfogadja az olvasott információt, mégis egyfajta harmóniát állít fel a két népcsoport között	
20	1	0	0	1
21	6	0	0	6
22	25	0	0	25
23	16	0	1	17
24	12	3	1	16
25	9	3	0	12
26	1	0	0	1
28	1	0	0	1
30	0	1	0	1
31	1	0	0	1
33	1	1	0	2
35	2	0	0	2
36	1	0	0	1
37	0	2	0	2
39	0	1	0	1
41	2	0	0	2
44	1	0	0	1
45	3	1	0	4
48	0	1	0	1
50	1	0	0	1
54	1	0	0	1
55	0	1	0	1
Total	84	14	2	100

3. táblázat: A rajzok kategóriáinak elfogadása életkori megoszlás szerint

Élet- kor	NON összpont	GON összpont	TÜR összpont	ÖNÉ összpont	DOM összpont	KIT össz- pont
	Átlag	Átlag	Átlag	Átlag	Átlag	Átlag
20	15,00	13,00	14,00	15,00	3,00	6,00
21	7,33	13,67	10,00	13,83	13,50	14,17
22	6,48	15,12	10,68	12,28	10,96	17,96
23	8,24	14,47	10,88	12,29	11,47	14,53
24	9,00	15,25	11,69	12,88	12,19	14,88
25	6,83	15,67	8,67	12,58	10,25	16,00
26	3,00	17,00	10,00	9,00	9,00	20,00
28	17,00	19,00	3,00	18,00	13,00	8,00
30	17,00	18,00	13,00	18,00	21,00	12,00
31	12,00	14,00	9,00	14,00	15,00	10,00
33	6,50	13,00	8,00	12,00	7,00	17,50
35	8,50	15,50	5,50	13,00	12,00	19,50
36	7,00	15,00	10,00	13,00	6,00	15,00
37	10,00	18,00	8,50	14,50	14,00	12,00
39	3,00	21,00	12,00	13,00	13,00	13,00
41	10,00	14,50	15,00	17,00	19,00	10,00
44	10,00	11,00	13,00	14,00	15,00	7,00
45	8,25	13,00	8,25	9,50	7,75	16,25
48	8,00	15,00	9,00	7,00	8,00	19,00
50	10,00	20,00	4,00	9,00	14,00	21,00
54	13,00	9,00	12,00	13,00	10,00	9,00
55	11,00	10,00	10,00	5,00	8,00	9,00

6. táblázat: A skálaátlagok értékének megoszlása életkor szerint

2. számú melléklet: A rajzok kategorizálása példákkal alátámasztva

1.kategória: Maximálisan elfogadja a szöveg igazságtartalmát

1. kép: 2. vizsgálati személy, 24 éves nő

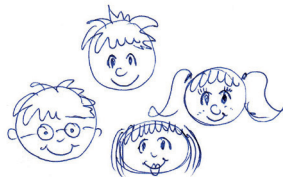
2. kép: 23. vizsgálati személy, 22 éves nő

46.

3. kép: 46. vizsgálati személy, 22 éves nő

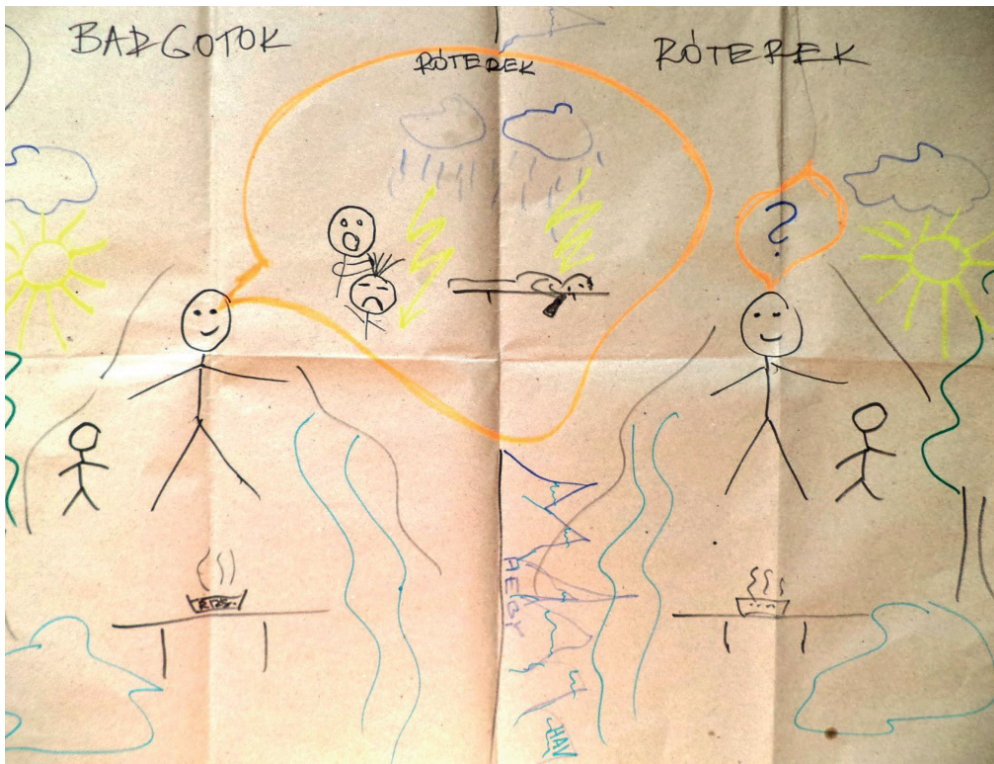
4. kép: 69. vizsgálati személy, 25 éves nő

5. kép: 70. vizsgálati személy, 22 éves nő

2. kategória: Megkérdőjelezi a szövegben olvasott információ hitelességét

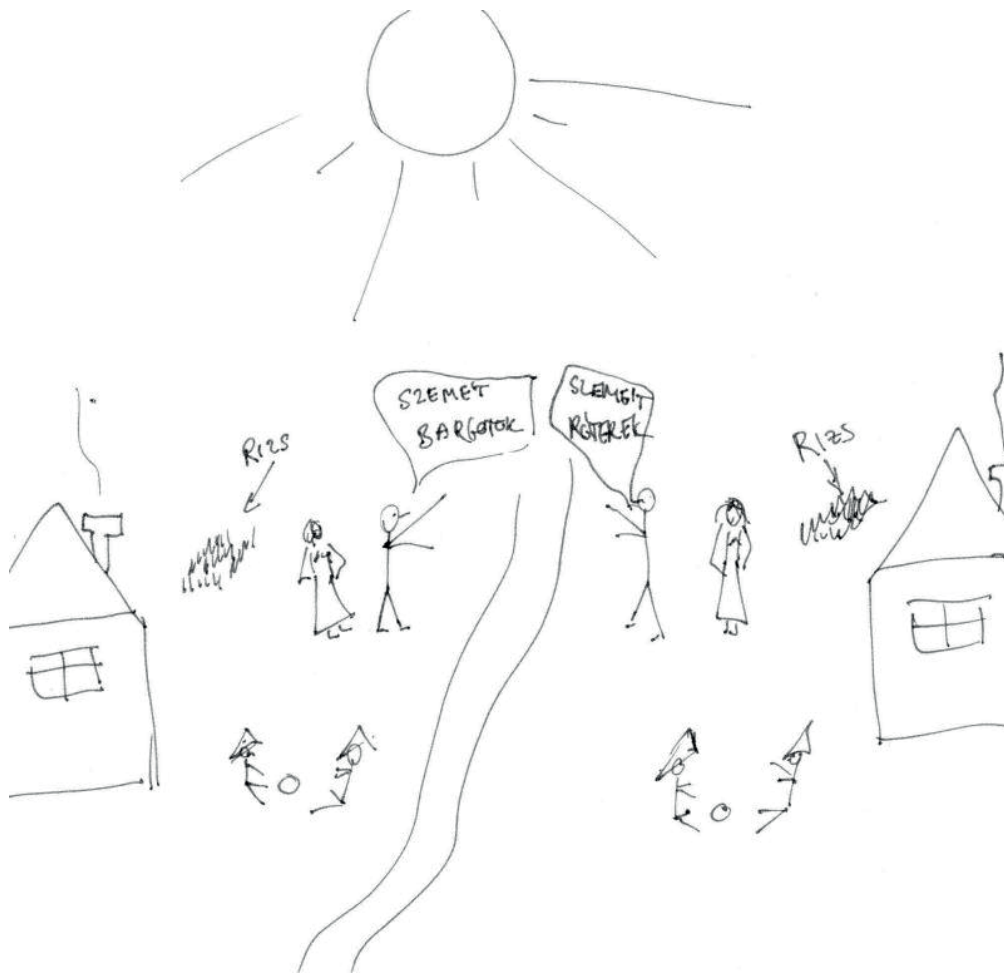
6. kép: 47. vizsgálati személy, 55 éves férfi

7. kép: 59. vizsgálati személy, 39 éves nő

8. kép: 66. vizsgálati személy, 37 éves férfi

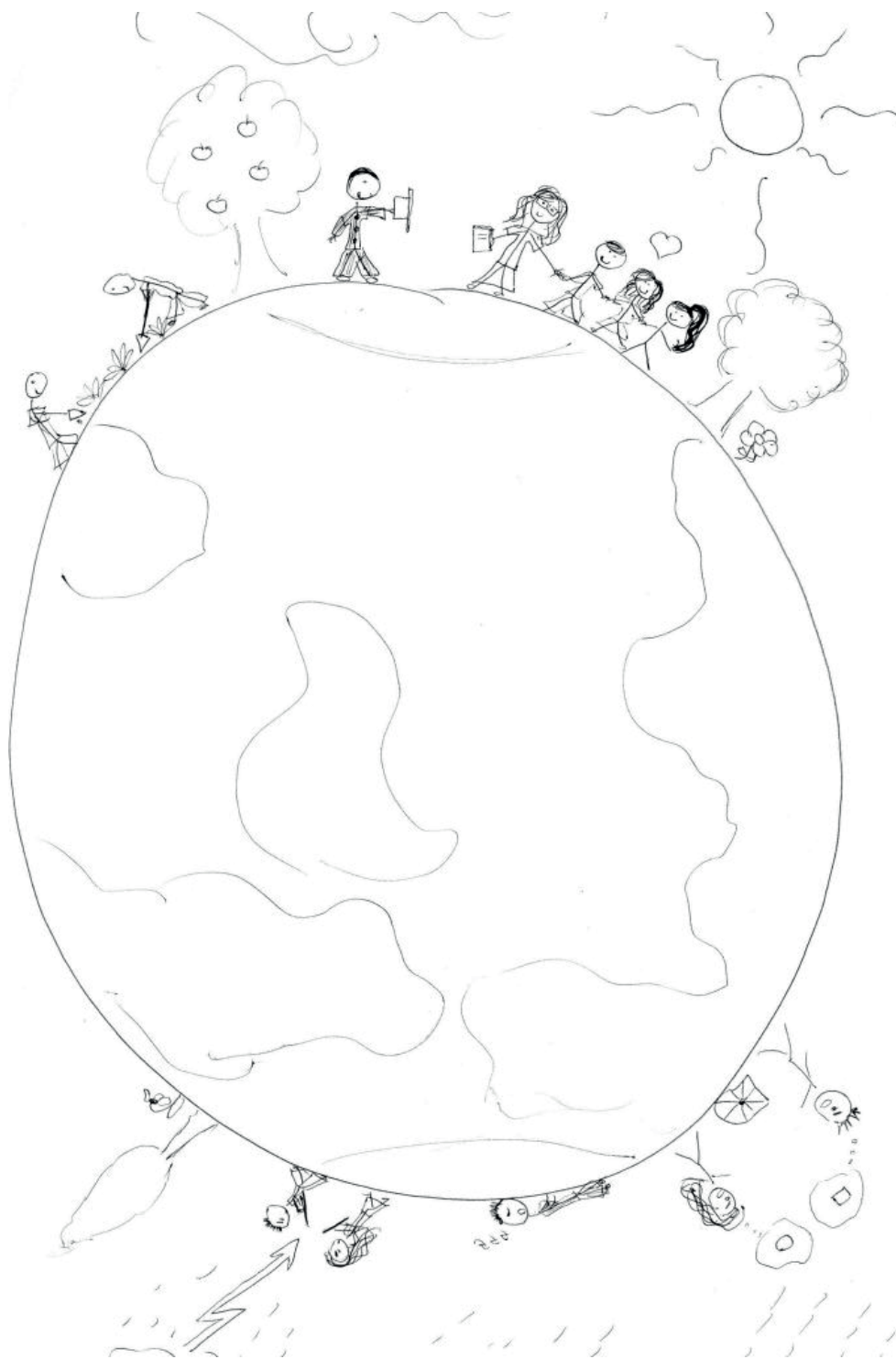

9. kép: 89. vizsgálati személy, 25 éves férfi

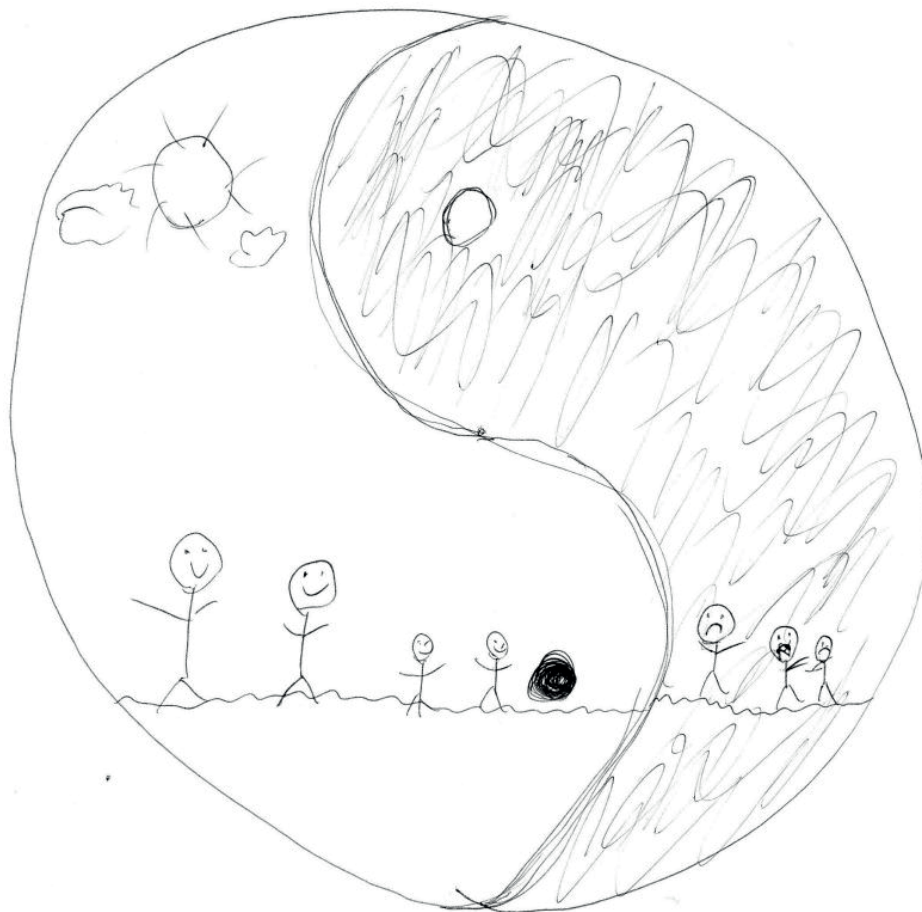
10. kép: 95. vizsgálati személy, 25 éves nő

3. kategória: Elfogadja az olvasott információt, mégis egyfajta harmóniát állít fel a két népcsoport között

11. kép: 16. vizsgálati személy, 23 éves nő

12. kép: 28. vizsgálati személy, 24 éves férfi

Életkor: _____ év
 NEM: fiú - lány

3. számú melléklet: A vizsgálat során alkalmazott módszerek

Tóth László és Király Zoltán kérdőíve alapján

Önjellemző kérdőív (TKBS)

Ez a kérdőív annak feltárását célozza, hogy milyen vagy. Karikázd be az egyes állítások után álló 0-tól 4-ig terjedő számok egyikét (állításonként egyet) annak megfelelően, hogy mennyire jellemzők rád! A számok jelentése a következő:

- 0 = Egyáltalán nem jellemző rám
- 1 = Többnyire nem jellemző rám
- 2 = Félig-meddig jellemző rám
- 3 = Általában jellemző rám
- 4 = Teljes mértékben jellemző rám

Nincsenek jó vagy rossz válaszok, mindössze azt szeretném megtudni, hogy a felsorolt tulajdonságok mennyire jellemzők rád.

Karikázd be a válaszlehetőségek közül azt, amelyik leginkább kifejezi a véleményed!

		Egyáltalán nem jellemző		Teljes mértékben jellemző		
		0	1	2	3	4
1	Az iskolai magatartásom ellen soha nem merült fel kifogás.	0	1	2	3	4
2	Többnyire nem értem meg teljesen a tananyagot részletes tanári magyarázat nélkül.	0	1	2	3	4
3	Általában megállom, hogy más hosszúra nyúlt mondanójába sűrgetően belekotyogjak, még ha unalmasnak is találok.	0	1	2	3	4
4	Inkább lemondok valamiről, ha úgy látom, hogy túl sok ember ellenállását kell legyőznöm.	0	1	2	3	4
5	Társaságban általában én vagyok a hangadó.	0	1	2	3	4
6	Inkább éjszakába nyúlóan is tanulok, mint hogy számonkéréskor gyengén szerepeljek.	0	1	2	3	4
7	Sokszor előfordult velem, hogy viselkedésem miatt összeütközésbe kerültem a tanáraimmal.	0	1	2	3	4
8	Teendőim megszervezésében nincs szükségem segítségre.	0	1	2	3	4
9	Ideges leszek, ha valakinek többször kell elmondanom ugyanazt, míg végre megérti.	0	1	2	3	4
10	Mindig a saját céljaimat követem, akkor is, ha emiatt másokkal összeütközésbe kerülök.	0	1	2	3	4
11	Nem vagyok egy parancsolgató típus.	0	1	2	3	4
12	Sokszor előfordult, hogy nem volt kedvem a házi feladat megírásával bajlódni, inkább lemásoltam valakiétől.	0	1	2	3	4

13	Minden helyzetben úgy cselekszem, ahogy azt elvárják tőlem.	0	1	2	3	4
14	Gyakran kérek tanácsot másoktól.	0	1	2	3	4
15	Viszonylag jól tűröm, ha betegség vagy baleset miatt tétlenségre vagyok kárthatatva.	0	1	2	3	4
16	Legtöbbször nem szólok, ha elém toladik valaki a sorban, mert számomra fontosabb a békesség.	0	1	2	3	4
17	Jól boldogulnék olyan hivatásban, ahol befolyásom, „hatalmam”, irányítási jogom lenne mások felett.	0	1	2	3	4
18	Nagy odaadással, kitartással szoktam tanulni.	0	1	2	3	4
19	Már sokszor kaptam a fejemre azért, mert mást akartam, mint a többiek.	0	1	2	3	4
20	Egyedül is elboldogulok a feladataimmal.	0	1	2	3	4
21	Azt hiszem, másokhoz képest kevésbé vagyok türelmes.	0	1	2	3	4
22	Amit helyesnek tartok, azt keresztülviszem akkor is, ha rossz szemmel néznek rám.	0	1	2	3	4
23	Nem tartom magamat vezéregyéniségnek.	0	1	2	3	4
24	Nem érzek magamban annyi erőt, hogy még sok éven át tanuljak.	0	1	2	3	4
25	Társaságban igazodom a többiekhez.	0	1	2	3	4
26	Ki szoktam kérni mások véleményét, hogy tudjam: amit gondolok, azt jól gondolom-e.	0	1	2	3	4
27	Akkor is meg tudom őrizni a nyugalmam, ha hosszú sort kell kiállnom.	0	1	2	3	4
28	A vitákból ritkán kerülök ki győztesen.	0	1	2	3	4
29	Ha többen vagyunk együtt, legtöbbször az történik, amit én akarok.	0	1	2	3	4
30	Nem szoktam a tanulást abbahagyni addig, amíg a leckéimmel el nem készülök.	0	1	2	3	4
31	Valahogy mindig kilógok a sorból.	0	1	2	3	4
32	A megtanulandó anyagot magamtól is teljes mértékben átlátom, nem kell átbeszélnem senkivel.	0	1	2	3	4
33	Nehezen viselem a várakozást.	0	1	2	3	4
34	Akár erőszakosan is ragaszkodom ahhoz, hogy a dolgok az én kedvem szerint történjenek.	0	1	2	3	4
35	Általában kitérek az elől, hogy én legyek az irányító.	0	1	2	3	4
36	Csak annyi időt töltök a tanulással, amennyi feltétlenül szükséges.	0	1	2	3	4

KÖSZÖNJÜK!

**Az alábbiakban egy történetet olvashatsz.
Kérjük az elolvasás után rajzold le,
hogyan Te hogyan képzeld el a bargotokat és a róterekeket!
(mellékelünk egy üres lapot)
A BARGOTOK ÉS A RÓTEREK
(**ÍRTA EGY BARGOT**)**

A bargotok Bargóniában élnek. Ez az ország a világ túlsó felén, Zéther és Trébonia szigete között terül el. A bargóniai emberek nagyon csodálatosak. A gyermekek nagyon ritkán veszekednek egymással, és a felnőttek békében dolgoznak. Bargónia fő tápláléka a rizs, de a bargotok tányérja soha sem üres. Az időjárás egész évben egyenletes: kissé szellős, mindig meleg és napos.

A róterek egy másik országban élnek, melynek neve Rutris. Ez az ország is a világ túlsó felén, Bilbo és Treblin szigete között terül el. A rutrisi emberek nagyon aljasak. A gyerekek örökké kiabálnak egymással, és a felnőttek gyakran verekednek. Mikor a felnőttek a munkahelyükön vannak, soha nem csinálnak meg semmit, mivel mindenki csak alszik vagy üvöltözik munka helyett. Az idő mindig nagyon hideg, szellős és esős Rutrisban.

A parádsasvári kreatív ipari örökség szellemi kultúrája

KELEMEN KRISTÓF

Kulturális örökség tanulmányok (MA), II. évf.

Közművelődés tagozat, különdíj

Témavezető: dr. Simándi Szilvia tanszékvezető főiskolai docens

1. Előszó

Kutatásom fő célja az volt, hogy bebizonyítsam, milyen gazdag kulturális örökséggel rendelkezik Parádsasvár, amelyet el lehet helyezni a modern gazdaságban úgy, hogy hasznot hajtson a közösség számára. Kutatásaimnak már voltak előzményei. Borsodnádason, Parádsasváron, Bélapátfalván, Szerencsen járva megfigyeltem, hogy az itt tevékenykedő egykori gyári dolgozók közül sokan nyitottak olyan műhelyt vagy manufaktúrát, amely a gyári, üzemi szakmai tudásukra épült. Eme kisebb cégek az itt felhalmozott, akár több száz éves, generációról generációra öröklődő kézműves és ipari tradíciókra alapozva megállták a helyüket a kreatív iparban, s művészi szintre emelték tudásukat. Ez a kreatív tudás, a közös ipari múlt a közösségek számára rendkívül fontos. Az ipari örökség szellemi örökségi rangra emelkedésével ezek a termékek országos hírnévre tehetnek szert, így növelhetik a vállalkozások bevételeiket, serkenthetik a helyi turizmust. A funkcióját veszített ipari tájakon, ahol a legnagyobb a munkanélküliség, az emberek mélyszegénységben élnek, új alternatív kilábalási stratégiát tudok kínálni, szemben a műemlékvédelem, új funkciótalálás, turizmusfejlesztés megszokott ipari örökségvédelmi stratégiáival szemben.

Munkám megírását nagyban meghatározta az a tény, hogy Borsodnádason nőttem fel, felmenőim a vaskohászatban dolgoztak. Tanulmányaimat Borsodnádason, Ózdon, majd a Miskolci Egyetemen folytattam. Az egyetemen megismerkedtem az ipari örökséggel mint tudománnyal, amely rávilágított arra, hogy ipari tájaink milyen gazdag kulturális örökséggel rendelkeznek. Az ózdi iparvidéken, az épített örökségeink mellett, egyre inkább szellemi kulturális örökségként kezdtem el vizsgálni a bányákat, gyárakat s azok környezetét.

Parádsasvárra szerencsés véletlen során kerültem. Az itt bezárt üvegyár látványa lehetőséget adott arra, hogy visszatérjek szakmámba, és bebizonyítsam, hogy az ipari táj igenis rendelkezik szellemi kulturális örökséggel. Ezért lett dolgozatom fő célja, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy Parádsasvár és öröksége veszélyben van.

Tanulmányom főként az aktuális kulturális örökség bemutatására koncentrálódik. A parádsasvári gyártörténet feldolgozásában igyekeztem az összes helytörténeti munkát feldolgozni, valamit levéltárkutatót végeztem. A jelen társadalmának és kultúrájának feltárása érdekében főként a Központi Statisztikai Hivatal adataira és a helyi politikai vezetőkkel, gyarigazgatókkal, iparművészekkel és vállalkozókkal készített interjúimra támaszkodtam. Fontos az elején megjegyezni, hogy a Parádsasvárról készített válságkezelő stratégia nem a kultúra által történő profitszerzést célozta meg, hanem a helyi gazdasági növekedés által kívánom fenntartani és megővni az adott kultúrát.

Dolgozatom hat fejezetre tagolható:

1. Bemutatom az olvasó számára – főként Takács Béla, Veress László, Csiffáry Gergely és saját kutatásom által –, honnan kezdődött az üvegyártás, mik azok a történelmi pillanatok, amelyek meghatározóak voltak a gyár életében. Bemutatom, miért lehet nemzeti örökségünk.
2. Felvázolom a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján Parádsasvár jelenlegi demográfiai és gazdasági helyzetét. Bebizonyítom, hogy a jelenlegi tájturizmus nem tud munkahelyeket teremteni, nem képes megtartani az aktív lakosságot. Ha a jelenlegi állapotok tovább folytatódnak, a település egy, maximum két évtizeden belül elnéptelenedhet.
3. Bebizonyítom, hogy a parádsasvári üvegművészet olyan szellemi kulturális örökség, amely kihat az egész közösség életére. Az üvegyár bezárása nemcsak gazdaságilag, de morálisan is tönkretette a közösséget, hiánya kulturális válságot idézett elő.
4. A parádsasvári természeti és kulturális adottságoknak megfelelő nemzetközi és hazai sikeres örökségvédelmi stratégiákat gyűjtöttem össze, melynek segítségével körvonalazok egy olyan örökségvédelmi stratégiát, melynek segítségével a település kilábalhat a demográfiai, gazdasági és kulturális válságból, főként a helyben előállított termékei által.
5. Rámutatok annak lehetőségére, hogy a jelenleg manufakturális keretek között művészi szinten elkészített helyi fűjt és csiszolt termékek érvényesülhetnek a modern gazdaságban. Egyúttal szemléltetem, miért volt sikeres Parádsasvár az elmúlt 300 évben.
6. Az előbbieken felsorolt demográfiai, gazdasági, és morális válságra próbálok megoldást találni. A nemzetközi gyakorlatok felhasználásával a Parádsasvári Önkormányzat igényeihez és jövőbeli elképzeléseihez igazodva kialakítok egy kétlépcsős megoldási rendszert, amely az előbb említett három nehézséget rövid időn belül orvosolni tudja a településen.

Dolgozatom, remélem, elnyeri tetszésüket, s kívánom, hogy ismerjék meg Parádsasvár értékeit!

2. A parádsasvári üvegyár története

Parádsasváron Magyarország egy olyan háromszáz éves múltját őrző, összetartó, zárt, az újdonságokra mégis nyitott, befogadó közössége maradt fenn, amely példaértékű hazánkban. Mi tette lehetővé, hogy eme apró manufaktúrából olyan gyár fejlődjön, amelynek termékeit számos országban elismerik? Sikere mindenféleképpen múltjában keresendő:

A parádsasvári üvegyártás története szorosan összekapcsolódik a deprői uradalommal, különösen Paráddal, Parádóhutával és Bodonnyal, s az itt átmenetileg létesült hutás települések életével. A Mátra északi és keleti oldalán a lejtők kedvezőtlen fekvése miatt nem alakulhatott ki szőlőművelés, amely a Mátra déli oldalán jellemző volt. A keskeny, mélyen elnyúló völgyek miatt a kultúrnövények termesztése jelentéktelen maradt. Mint más hegyvidéki falvaknál, a mezőgazdasági termelésben az állattartás és a faipar volt mérvadó. A terület viszont a faanyag mellett gazdag volt kvarchomokban s vízi energiában, amely elősegítette, hogy a Mátra eme vidékén meghonosodjon az üvegipar. (Csiffáry Gergely 58) A terület két fontos bortermelő terület találkozásánál fekszik: a mátrai és az egri borvidék szomszédágában, melyek folytonos üvegigényei biztosították a huták intenzív jelenlétét a régióban. Az üvegcsűrők hosszú ideig nem maradtak meg egy helyen, mivel a huták hamar kimerítették környezetük faállományát, így folyton változtatniuk kellett helyüket a nyersanyag irányába. Bár az üveghuta csupán a 18. században került végleges helyére a településen, ennek ellenére jogfolytonosságról beszélhetünk, mivel az üveggel foglalkozó mesterembereket mindig alkalmazták az új telephelyeken. A parádsasvári üvegyártás történetéről Takács Béla alapos és részletes levéltárkutatókat végzett az 1960-as 1970-es években, melyet Csiffáry Gergely folytatott a későbbiekben.

A 16. században már több üveghuta is működött a Mátra környékén. (Csiffáry 2011, 57) Az elkövetkezendő évszázadokban számos műhely alakult a deprői uradalomban, de ezek rövid ideig álltak fent a folytonos helyváltoztatás miatt. Ekkor még hosszantartó aktív tartózkodásról nem beszélhetünk, mivel az üveg előállításához nélkülözhetetlen hamuzsír rengeteg faanyagot igényelt, így a folyamatos erdőirtások miatt a huták állandó helyváltoztatásra voltak kényszerítve az iparosítás előtti korban.

Az első korszerű manufaktúrát Parádóhután hozták létre 1708-ban II. Rákóczi Ferenc fejedelem szorgalmazására. (Takács Béla 1966, 4) Takács Béla kutatásaival ellentétben Csiffáry Gergely 1710-re datálja az üvegolvasztó megjelenését. (Csiffáry Gergely 2000, 57) Rákóczi tudta, hogy a szabadságharc sikeres kimenetele egy ütőképes hadsereg felállításától függött. Az ehhez szükséges anyagi feltételeket uradalmainak bevételeiből és erőforrásaiból kívánta megvalósítani, így a deprői uradalomból is. Más feltevések szerint az itt lévő kénes-szénsavas természetes ásványvizet szívesen fogyasztotta a fejedelem. (Csiffáry Gergely 2000, 57) Az itt lévő birtokára hutamestereket hozatott, akik főként ablaküvegeket és közönséges háztartási öblösüvegeket gyártottak. A Gilice-völgyből az üveghomokot, népies nevén békasót szállítottak, (Takács Béla 1970, 24) a hamuzsírt pedig Parádóhuta erdeiből állították elő.

A szabadságharc bukása után Rákóczi fejedelem birtokait elkobozták, így a deprői uradalom egy részét Aspremont Károly gróf kapta meg a császári udvartól. Ekkor a gyár egyszerű zöld üvegekből fúvott termékeket, poharakat, palackokat és ablaküveg karikákat készített. (Csiffáry G. 2000, 57) Az üveghuta rövid időn belül veszteségesé vált, így 1712-ben bezárta kapuit. Több mint egy évtized múltán, 1727-ben a manufaktúra újraindult, s kisebb megszakításokkal ugyan, de végérvényesen itt maradt. A huta nem csupán az uradalom üvegigényét elégítette már ki, hanem számos környékbeli várost, falut látott el használati üvegekkel. Egy 1736-os összeírás szerint már a műhelyben a hutamesterrel együtt kilencen dolgoztak. Az összeírás a munkások neve mellett azok foglalkozását is tartalmazta. A kilenc dolgozóból csupán kettő rendelkezett idegen eredetű vezetéknevvvel, ami arra enged következtetni, hogy a munkások javarésze magyar származású volt ebben az időben. (Takács Béla 1970) Ezekből számos családnév, így Juhász, Albert, Potyák későbbiekben is feltűnik összeírásokon, amely azt bizonyítja, hogy egész generációk folytatták eme mesterséget, a foglalkozás és a családi tudás apáról fiúra hagyományozódott. Külön megemlítendő, hogy a parádi üzem volt az egyetlen Magyarországon, ahol a magyar származású munkások többségben voltak. (Veres László 1989, 24)

A debrői uradalom 1740-ben ismételten gazdát cserélt. Az új birtokos, Grassalkovich Antal bérbe adta egy bizonyos Mathias nevű hutamesternek. Az új bérlő fellendítette az üzemet, melynek következtében a hutában mind a dolgozók száma, mind a termelt üvegmenyiség megnövekedett. 1764-ben új korszerű hamuzsír-főző üzemet létesítettek Parádóhuta közelében a nyersanyagellátás biztosítására, amely azt mutatja, hogy az üzem ekkor már a jelentősebb hazai üvegmanufaktúrák közé tartozott. (Takács Béla 1966, 5)

A fokozott fejlődés következtében a műhely kimerítette Parádóhuta erőforrásait. A hamuzsír előállításához elengedhetetlen faanyagot helyben egyre nehezebben tudták biztosítani. A nyersanyagot egyre messzebből kellett szállítani, amely mind anyagi, mind logisztikai nehézségeket okozott. Az üzem így kénytelen volt helyet változtatni, s 1767-ben került végleges helyére, Újhutára, avagy későbbi nevén Parádsasvárra. A környékbeli erdők viszont már jóval hamarabb kipusztultak, így feltételezhető, hogy ez az évszám jóval korábbra datálható. (Csiffáry Gergely 2000, 60) Parádóhuta lakossága viszont nem vándorolt el az üzemmel. Csupán dolgozni jártak az új telephelyre, családjaikkal együtt megmaradtak régi faluközösségükben, napi 6-7 kilométert ingázva. (Takács Béla 1970, 6)

A Grassalkovich család az általa megvásárolt és egyesített debrői uradalom egy részét 1777-ben bérbe adta az Orczy családnak. Az Orczy család remek üzleti érzékének és iparosító tevékenységének köszönhetően az üzem a 18. század végére túllépte a környező városok, így Gyöngyös, Eger és Miskolc határait, s termékei kezdtek meghódítani az országos piacokat is. (Takács Béla 1966, 6) Így cserélt a parádi üveg a pesti, temesvári és kecskeméti piacokon gazdát. (Takács Béla 1970, 31) A parádi népi üvegek ekkor még jellegzetesen kék színűek voltak, főként szájgyűrűs butéliákat, színes virágmotívumokkal készített kancsókat, kulacsokat, zöld és fehér színezetű korsókat készítettek. (Veres László 1989, 22) 1792-ben egy lengyel származású mester, Leszkovszky János vette át az üzem irányítását, aki 1803-ban felállította az első köszörülő műhelyt. (Takács Béla 1966, 7) Ez a parádsasvári üvegcsiszolás kezdete. Az új eljárás következtében nemcsak az üvegek minősége javult, s a piaci kereslet is megnőtt termékei iránt, hanem elősegítette, hogy a kristálymegformálás révén iparművészeti termékeket is elő tudjon állítani. 1804-től az itt található kénes vizet, a csevicét rendszeresen palackozták, s értékesítették a környező piacokon. (Csiffáry G. 2000, 61)

A parádi huta neve 1819-ben jelenik meg a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat hasábjain. Fáy András, „a haza mindenese” látogatást tett az üzemben. Tájékoztatót adott cikkében, hogy egy morva származású kitűnő hutamester érkezett a településre, aki átrakatta a kemencéket, és új nyersanyaglelőhelyeket fedezett fel. A cikkben nem csupán a gyár termékei szerepelnek, az is kiderül, hogy Törökország felé is szállítottak, amely ez időben nagyon ritka volt, hogy egy Magyarországi üzem exportra termelt volna. (Takács Béla 1966, 8)

1840-ben a Károlyi család vette bérbe a birtokot. A reformkor egyik kiemelkedő alakja, Károlyi György gróf Pesten jogot végzett, majd császári huszárhadnagy lett. (Csiffáry Gergely 2006, 499) A seregben kötött barátságot Széchenyi István gróffal, s 1828-ban és 1829-ben együtt mentek Németországba, Franciaországba és Nagy-Britanniába a helyi ipar tanulmányozására. (Balázs Dénes 1993, 193–194) Az itt tapasztaltak meghatározóak voltak kettejük számára mind politikai, mind gazdasági tekintetben.

A későbbiekben birtokain számos korszerű újítást vezetett be, így a parádsasvári üvegmanufaktúrában, melynek eredményeként az 1846-ban rendezett iparmű kiállításon „nagy ezüst érdempénzt” nyertek az üzem termékei. Még ugyanebben az évben Károlyi Pesten az üveghuta termékeinek külön üzletet nyitott. 1847-ben az üvegyár már évi 20 000 shock (shock: láda; 60 üveget tartalmaz) közönséges és metszett üveget állított elő. Fényes Elek adataiból tudjuk, hogy ekkor már évente jelentős mennyiségű parádi

gyógyvizet, azaz csevicét palackoztak és szállítottak üvegekben az ország minden tájára. Az itt előállított orvosi és vegyszeti célokra használt üvegek a környék specialitásai voltak. (Csiffáry 2006, 502)

Az 1848–1949-es szabadságharc bukása után Károlyi György az üvegmanufaktúrában ismételten jelentős fejlesztéseket végez. A korszerűsítéseket követően már nem beszélhetünk hagyományos kézművességről, a manufaktúra üveggyárrá fejlődött. Az alkalmazottak száma is jelentősen növekedett: a szabadságharc után 50 ember dolgozik a manufaktúránál, főként magyar, morva, szlovák, német és cseh szakemberek. A hazai üveggyártásban elsőként alkalmaztak sokkal olcsóbb szenet a kemencék fűtéséhez, a hamuzsirt pedig a szóda váltotta fel, szintén elsőként az országban. (Csiffáry 2006, 502) Az új alapanyagoknak köszönhetően az előállítás olcsóbb, a termékek minősége pedig színvonalasabb lett. Az 1850–51-es és az 1866–67-es üzembővítések következtében a gyár munkáslétszáma megháromszorozódott, immár 150 embert alkalmaztak. 1867-re mintegy 3,6 millió csevicés palackot állítottak elő. A nagyszabású iparfejlesztés és létszám bővítés egyik kiváló oka az volt, hogy a csevice országos ismertségre tett szert, amely megalapozta Parádsasvár egyre növekvő hírnevét. (Csiffáry Gergely 1998, 90–95)

Az 1867-es kiegyezés után a gyárban, akárcsak Magyarország számos ipari szférájában, ugrásszerű változás következett be. Ugyan az üveggyártás területén a hazai piacot továbbra is az osztrák és cseh termékek uralták, viszont a nemzet üvegipara, így Parádsasvár is kezdte bontogatni szárnyait. Az 1876-ban Szegeden és 1879-ben Székesfehérvárott rendezett iparmű kiállítás, valamint az 1885-ös országos kiállítás bebizonyította, hogy a parádsasvári üveggyár mind mennyiségben, mind minőségben fel tudja venni a versenyt a cseh-osztrák üvegipar hegemoniájával szemben. Az 1885-ös kiállítás azért is jelentős, mert a „műipari szempont alá eső fűvott, köszörült és csiszolt üvegei” kitüntetést kaptak. (Takács Béla 1970, 40)

1890-ben Károlyi Mihály vette át a birtokot. Az olvasztókemencék mellé regeneratív gáztüzelésű kádmedencéket helyeztek el. A gyár mindamelllett, hogy a tömeggyártásban is sikereket ért el, nem hanyagolta el a minőségi, művészi megmunkált termékeinek előállítását sem. A közönséges üvegek mellett jelentős mennyiségű gyógyszerészeti segédárut és iparművészeti üveget állított elő, amely a millenniumi kiállításon debütált. A műtárgyak és díszedények, melyek őrizték a magyar üvegművészet kézigyeit, elnyerték mind a bírálóbizottság, mind a vásárlóközönség tetszését. Az első világháború és az azt követő nehéz gazdasági és politikai válságok kihatottak az üveggyár termelékenységére is. A válságot fokozta, hogy Károlyi Mihály gróf elvesztette a debrői uradalmat, valamint a gyár 1923-ban teljesen leégett. Kuhinka István üveggyáros azonban még ebben az évben megkezdte az üveggyár újjáépítését. A gyárban három olvasztókemencét állítottak fel, melyből kettő Siebert rendszerű regeneratív kemence volt, továbbá tizenkét olvasztótégelyes Saxonia rendszerű kádmedencét üzemeltet be. Elhelyezésre kerültek további csiszológépek, pohár- és lámpaüveg-lepattintó gépek, nyersanyag-előkészítő, csomagoló gépek is.

Az új gépek segítségével a gyár ismételten jelentős szerepet töltött be a hazai üveggyártásban. Az ország öblösüvegeinek 15%-a Parádsasváron készült, melynek javarészt a hazai gyógyszeripar használta fel. Külön kiemelendő, hogy az ország gyógyszeres üvegeinek 90%-a itt készült. Ugyanakkor az 1920-as 1930-as években az üvegek mintegy fele kristályüveg volt, melyeket színes és színtelen formában állították elő. A gyár a két világháború között jelentős exportot is bonyolított, a fő prioritások Észak-Amerika és Olaszország voltak. (Takács Béla 1966, 10–11)

Az 1948-as államosítást követő időkben a korábbi megállapításokkal ellentétben a gyár nem került csődközeli állapotba. Levéltári kutatásaim folytán kiderült, hogy az üzemnek folyamatos megrendelése voltak, a termelés zavartalanul folyt. A különböző cégekkel folytatott levelezések azt is alátámasztják, hogy a megrendelők meg voltak

elégedve az üvegtermékekkel, csupán a szállítás nehézségeiből fakadó késedelmekből akadtak nehézségek. A gyár anyagi kimutatásai sem jeleztek súlyos deficitet, így megállapíthatjuk, hogy 1948-ban az államvezetés másféle megfontolásból kívánta bezárni az üzemet. Nyilvánvalóan ez Takács Béla úr munkáiba nem kerülhetett be sem 1966-ban, sem 1970-ben. A kommunista vezetés tervszerűen szövőgyárat akart létesíteni a tradicionális üvegyár helyére, a szakképzett munkaerőnek pedig Ajkán, Tokodon, Sajószentpéteren és Salgótarjánban biztosítottak volna szakmán belüli állást. Ellenben a helyi munkások, kiknek családjai már generációk óta itt éltek, és tudásukat mesteri szintre csiszolták, nem kívánták elhagyni szülőföldjüket, s egységesen kiálltak az üvegyár megszüntetése ellen. A helyiek hagyományaik és kultúrájuk megóvása érdekében tanúsított helytállása sikeres volt, meggyőzte a felső pártvezetést, hogy újraindítsa az üvegyárat a faluban.

1951-ben határozat született a gyár újraindítására, melyhez 1954-ben kezdtek hozzá. A szocialista érában a parádsasvári üvegyártás már nem tudta felvenni a versenyt a mennyiségi tömeggyártás területén. Ez főként a kedvezőtlen földrajzi adottságoknak volt köszönhető. Az őt körülvevő hegyek gátját állták a terjeszkedésnek, míg az ország más tájegységein az üzembővítések – mint az előbb említett tervgazdálkodás által felépített mamutgyárakban – zavartalanul folyhattak. A kedvezőtlen földrajzi adottságok nemcsak az üzem, de Parádsasvár település fejlődését is gátolták. Ezek a körülmények a magas gyári foglalkoztatás ellenére sem tudták biztosítani a falu nagyközséggé vagy esetlegesen várossá válását. Ebből következett, hogy a munkaerőt már nem tudta pótolni, csupán a kistelepülésről, a környező falvakból jártak be dolgozni, így Parádról, Bodonyból és Parádóhutáról.

Az előbb felsorolt nyersanyagbeli, munkaerőbeli, földrajzi nehézségek miatt a gyárnak a mennyiségi tömegtermelés helyett, a nagyobb szaktudást igénylő, kézzel készített minőségi termékek gyártására kellett ráállnia. A gyár ekkor élte virágkorát. 1954-től, mintegy tíz év leforgása alatt a termelés megötszöröződött, a termékek 40%-át pedig külföldön értékesítették, főként az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Nyugat-Európában, Japánban. A parádsasvári üveg azon kevés termékek közé tartozott, amelyet tudtak értékesíteni a vasfüggönyön kívül, és cserébe USA dollárral fizettek érte. Az üvegpoharak olyan világhírű amerikai sorozatban voltak kellékek, mint a Columbo vagy a Dallas. A szakmunkásokat annyira nagy becsben tartották állami szinten is, hogy a sorkatonai szolgálatot jelentősen lerövidítették a számukra, ha elismert mesterek voltak. A gyár a minőségi ólomkristály üveg gyártására rendezkedett be 1961 után. Sikeres ólomkristály-kísérletek következtében a gyár teljes mértékben átállt az üveg dísz tárgyak gyártására. A rendszerváltást követően az üvegyár továbbra is fennmaradt, sőt jelentős számú idegen vendégmunkást is alkalmazott.

A parádsasvári üvegmanufaktúra és üvegyár a történelme során a politika és a gazdaság negatív hatásainak következtében számos alkalommal leállt. Ellenben a helyiek szaktudására és összetartására alapozva, külső segítséggel az üzem mindig sikerült újraindítani, s elsőként hazai, majd nemzetközi színtereken bizonyítani, hogy ez a termék nemcsak értéket képvisel, de minőségben is felveszi a versenyt a külföldi üvepiparral. 2005-ben az üvegyár végleg bezárta kapuit, az értékes szaktudással rendelkező, több száz éve itt élő üvegműves dinasztiaik leszármazottai hagyták el a települést. Féltő, hogy ezúttal az üzem, amelynek termékei világhírnévre tettek szert, már nem tud megújulni. Menthetetlenül elvész az a szellemi örökség, mely összefogta a települést, és olyan iparművészeti termékeket állított elő, melyek egykoron a nemzet kultúrájának szerves részét alkották, s egy polcon árulták a termékeket a Zsolnay, vagy Herendi porcelánokkal.

A település ennek ellenére feltalálta magát. A táj természeti szépségét kihasználva a helyiek több panziót, vendégházakat helyeztek el a településen. Mindemellett létrejött néhány olyan üvegfúzó és kristálycsiszoló manufaktúra, amely továbbviszi a helyi

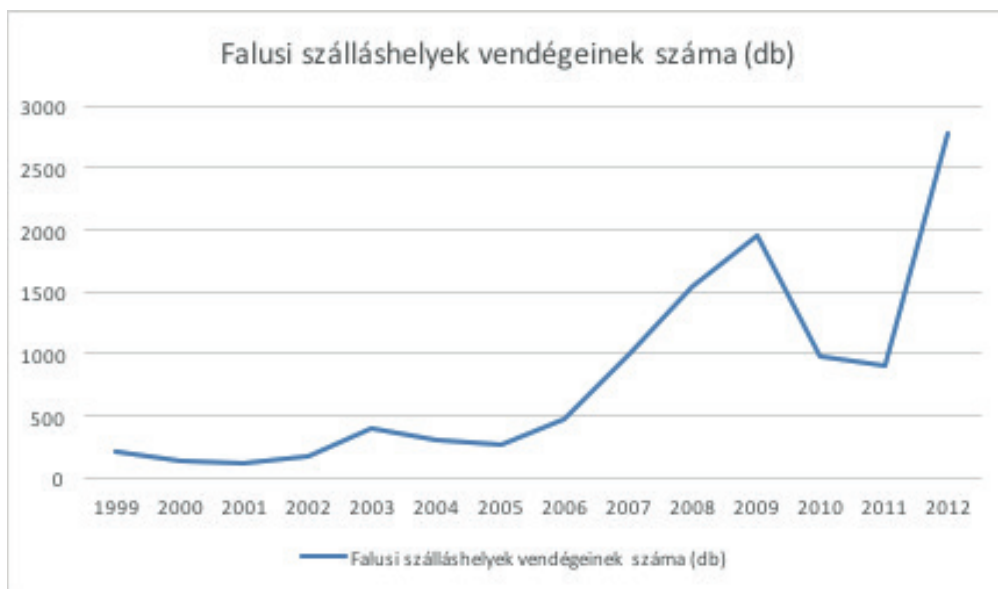
hagyományokat. Sajnos a településen ennek ellenre magas a munkanélküliség, és évről évre nő az elvándorlók aránya, így a település elnéptelenedhet.

3. Parádsasvár gazdasági és demográfiai adatai

Milyen gazdasági és demográfiai következményekkel járt Parádsasváron az üvegyár bezárása? Megtarthatja-e az aktív lakosságot Parádsasváron a fejlett turizmus? Fenntartható a turizmus által az üvegművesség kultúrája?

A 2005-ös gyárbezárás óta Parádsasvár jelentős gazdasági és demográfiai változásokon ment keresztül. Az üvegyár megszűnésével a termelőipar teljesen megszűnt a településen, ellenben a tájturizmus dinamikusan fejlődött. Ez annak volt köszönhető, hogy a munkájukat elveszített lakosok egy része a környezetük épített és természeti örökségét kihasználva a turizmusban keresett megélhetési lehetőséget. A Központi Statisztikai Hivatal adatainak lekérésével nyomon követhető a település turisztikai fellendülése:

1.diagram

Mint ahogyan az első diagramon láthatjuk, Parádsasváron az üvegyár bezárása óta jelentősen növekedett a falusi szálláshelyek vendégeinek száma. Ha ezt a diagramot vesszük alapul, a 2005-ös évet követő években jelentős gazdasági növekedés tapasztalható a vendéglátó szektorban. A nemzetközi gazdasági válság következtében ugyan csökkent a vendéglétszám, de 2011-től jelentős növekedés kezdődött meg. A falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak, számában is ugrásszerű növekedés látható:

2. diagramm

A vendégéjszakák száma 2005-re ugyan csökkent, ez részben annak volt köszönhető, hogy az üvegyár túravezetéseket is tartott az üzemekben, s ezen attrakció megszűnésével a turistákat már nem tudták huzamosabb ideig lekötni a vendéglátók. 2011-től azonban – csakúgy, mint a falusi szálláshelyek vendégszámánál – itt is jelentős növekedés tapasztalható. Az első két grafikont összevetve egyértelműen kijelenthető, hogy a turizmus fejlődését nem befolyásolta jelentős mértékben a gyár bezárása, sőt jelentősen nőtt a forgalom a településen.

2005 után viszont a termelő ágazatban rögtön jelentős leépülés következett be, amely a lakosság túlnyomó részének biztosított megélhetést. A parádsasvári üvegyár fokozatos leépülése s végül megszűnése csupán a válság első fázisa volt a településen. Az üvegyár megrendeléseire épülő kisebb beszállító és termelő egységek, amelyek a gyár megrendeléseiből éltek, rögtön bezárták a kapuikat, mivel a kieső profitot nem tudták pótolni a felvevőpiacából.

A működő vállalkozások így megfelelőek:

3. diagram

Ahogy láthatjuk, míg 2004-ben mintegy 85 regisztrált vállalkozás volt bejelentve Parásdszávón, addig 2008-ra már csupán a fele, összesen 42 vállalkozás működött a faluban. 2005 óta létrejött ugyan 2 manufaktúra, de ezek csupán 5 ember megélhetését biztosították a településen, s csak a helyi turisták rendeléseiből tudtak megélni, így ezek megléte sem hozott érdemi változást. A helyi vállalkozók az üvegyár megszűnésével nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott piaci helyzethez, így bezárták kapuikat, s tovább növekedett a munkanélküliség a faluban:

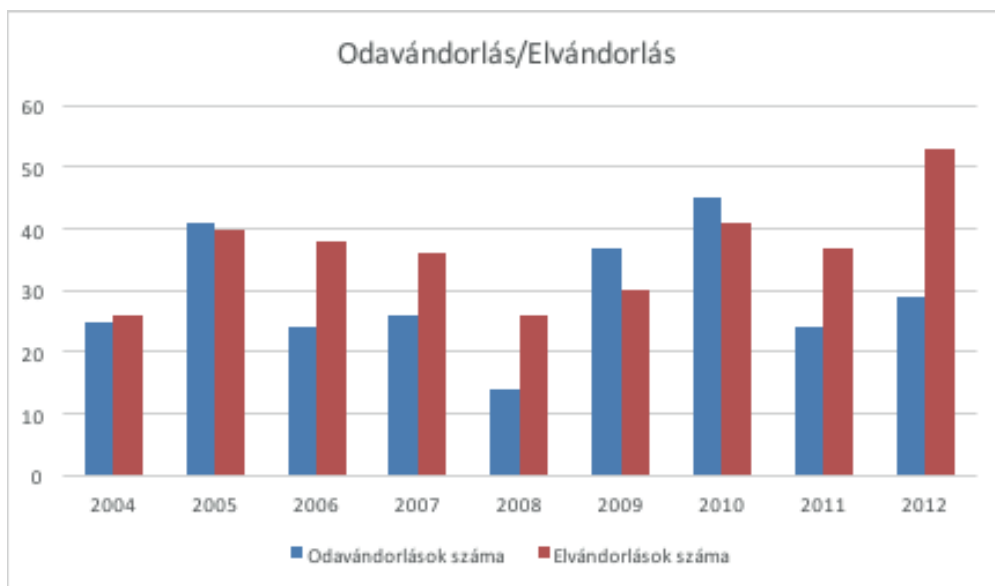
4. diagram

A diagramból kiderül, hogy 2005-ben 75 regisztrált munkanélküli volt, míg 2004-ben csupán 19 fő volt nyilvántartva. Szembetűnő a férfi lakosság rendkívül magas munka-

nélküliségi rátája a nőekkel szemben. Ez annak köszönhető, hogy az üvegyár hanyatlása és végül bezárása főként őket érintette. Az üvegfűtés és -csiszolás rendkívül fárasztó munka, ezért főként férfiakat alkalmaztak elkészítésükhöz. A gyár megszűnésével pedig magától értetődően a férfiak munkanélküliségi rátája a legmagasabb. A további években viszont, így 2006-ban és 2007-ben tovább csökkent az álláskereső száma, végül 2011-re és 2012-re 30 fő alá esett a munkanélküliség. Ez annak volt köszönhető, hogy a településen jelentős elvándorlás követte a gyár bezárását:

5. diagram

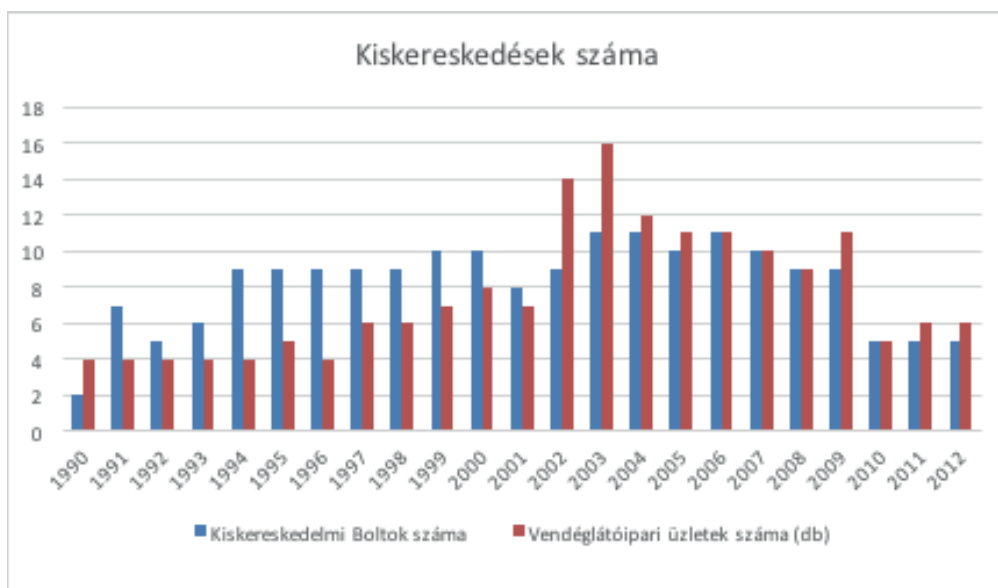
A népvándorlási diagramon látható, hogy az elvándorlás 2004-ben és 2005-ben viszonylag kiegyenlíti egymást, míg 2006 és 2008 az elvándorlók aránya megugrik az odavándorlókhoz képest. Ez annak köszönhető, hogy az itt meglévő munkaképes lakosság megpróbált érvényesülni ugyan, de nem volt képes biztos megélhetést találni a környéken, így az elvándorlás később jelentkezett. Az elvándorlás főként az aktív korúakat érintette és érinti mind a mai napig. A 20 és 30 év közötti, aktívan itt élők száma a legkevésbé: mintegy 4 fő maradt meg a településen.

Ahogy a 2009-es és 2010-es adatokból kitűnik, az odavándorlások és az elvándorlások száma kiegyenlítődött, sőt az odavándorlások kisebb mértékben megelőzték az elvándorlások számát. 2011-ben és 2012-ben újabb elvándorlási hullám kezdődött meg, sőt jóval erősebben, mint 2006 és 2008 között. Ez főként annak volt köszönhető, hogy a gyár bezárásával, a ráépülő cégek eltűnésével elhagyta a települést a fizetőképes lakosság jelentős része, így megkezdődött a leépülés harmadik fázisa.

Az itt dolgozó fizetőképes keresőre támaszkodva az évek folyamán külön szolgáltatóipar épült ki, amely számos kiskereskedőnek nyújtott megélhetést, hiszen nem csupán parádsasváriak, de a környék lakossága is ide járt dolgozni. Fontos megemlíteni, hogy az 1990-es évek óta nagyszámú külföldi, főleg Erdélyből érkező szakképzett vendégmunkás jelent meg a településen. A gyári dolgozók 1/3-át tették ki riportalanyaim állítása szerint. Számukra s olykor családtagjaik számára is külön vendégházak lettek kialakítva, mely sok helyi lakosnak biztosított rendszeres bevételt. Mindemellett kocsmák, szórakozóhelyek, boltok működtek itt, melyek főként az üvegyári dolgozókból tudtak megélni. A fix fizetőképes keresettel rendelkező polgárok elvándorlásával viszont a

szolgáltatóiparban, ezen belül is a kiskereskedelmi boltokban csökkent a forgalom. A vendéglátóipari üzleteknél az volt a versenyképesebb, amely szálláshelyet is biztosított vendégei számára, így kisebb mértékben volt kiszolgáltatva a gyári dolgozók eltűnésének. Miután 2005-ben a piacuk jelentősen lecsökkent, s a fogyasztók jelentős része 2006 és 2008 között elvándorolt, erős verseny alakult ki a kiskereskedők között, így 2010-re csupán a kiskereskedések mintegy fele maradt meg:

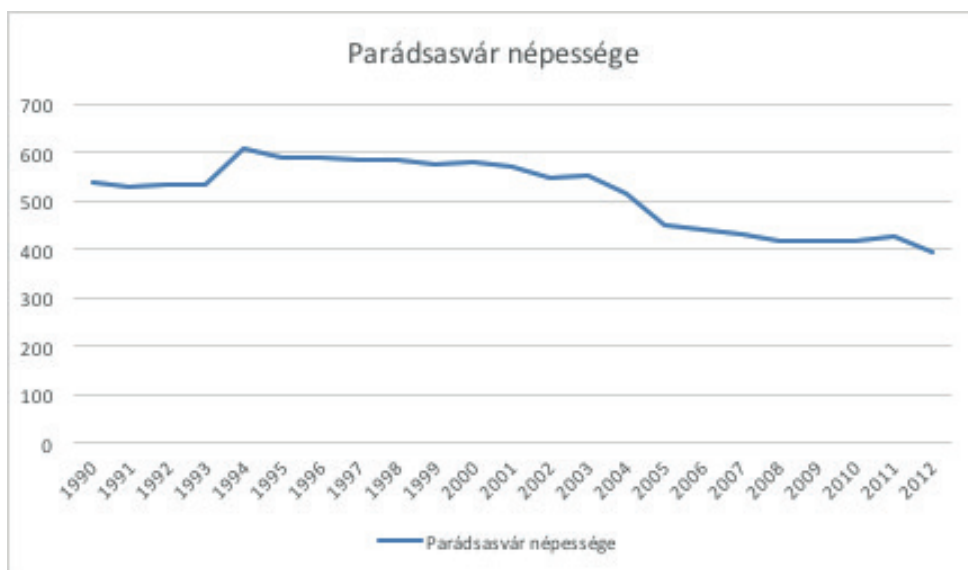
6. diagram

Mint a 6. diagram is mutatja, 2006-ban még 11 kiskereskedelmi bolt és 11 vendéglátóipari egység volt a településen, 2010-re viszont a számuk lecsökkent 5-re. Ma helyi szinten a turizmus ugyan fontos megélhetési forrást jelent, ellenben ez nem biztosít mindenkinek számára megélhetési lehetőséget. Az itt található panziók és vendéglátóhelyek családi vállalkozásként működnek, a turistaszézonokban képesek csak működni, és családtagokat alkalmaznak. További fontos tény, hogy emellett a turistaszézonon kívül mellékállásokat vállalnak, így ők sem képesek csupán a tájturizmusból fenntartani magukat. Az itt található kastélyhotel sem tudja biztosítani innen szakképzett munkaerőjét, így kénytelen a környező településekről szakirányú munkaerőt szerezni. Az itt lakó népesség jelentős része tehát kénytelen elvándorolni a kistelepülésről.

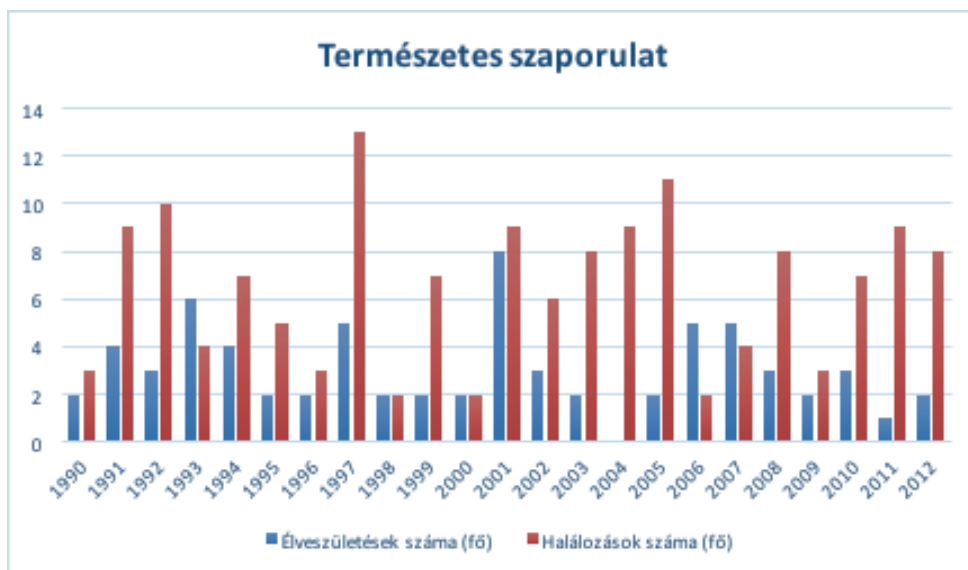
A gyáripar és a rá épülő vállalkozások eltűnésével a turizmus nem tud kellő munkahelyet biztosítani az itt lakók számára. A fiatal generációk elvándorlásával a helyi társadalom előregszik, az itt élő aktív népesség száma pedig folyamatosan csökken:

7. diagram

Parádsasvár 1994-ben még 604 lelket számlált, 2012-ben pedig a lélekszám nem érte el a 400 főt. Az előbb említett nehéz gazdasági körülmények következtében, ha a lakosság ilyen mértékben csökken, a település néhány évtizeden belül nem rendelkezik majd aktív lakossággal. Az itt élő lakosság elöregszik, az aktív korú népesség pedig munkalehetőség hiányában kénytelen elvándorolni a településről. Esetünkben a parádsasvári fiatal generáció teljesen eltűnik a településről. Az a 25 és 35 év közötti korosztály, amely családot szeretne alapítani, kis létszámban van jelen a településen, így a természetes szaporulat rendkívül alacsony lesz.

8. diagram

Az elmúlt 10 év KSH statisztikai adataiból egyértelműen kiderül, hogy a település természetes szaporulata nem tudja kiegyensúlyozni az elvándorlás mértékét. Az aktív

lakosság eltűnésével bekövetkezik a parádsasvári üvegyártás 300 éves helyi tradíciójának végérvényes eltűnése. A generációk óta üvegyártásból élő családok így teljesen kihalnak, elvándorolnak Parádsasvárról, helyi lakosság hiányában megszűnik a kontinuitás. Azok a fiatalok, akik folytatni tudnák ősök mesterségét, végleg elhagyják szülőföldjüket. Ha a további népességcsökkenés így folytatódik, 15–20 éven belül nem lesz aktív lakosság a településen.

Véleményem szerint az előbb felvázolt, csupán a táj szépségére alapozott vendéglátásra és természetjárásra építkező turizmus nem jelent kilábalást a gazdasági nehézségekből, mivel nem tudja eltartani a helyi lakosságot. Mindenféleképpen a több lábbon állást kell megvalósítani úgy, hogy a helyi értékek előtérbe kerüljenek. A településen létre kell hozni egy olyan turisztalátványosságot a helyi üveg történelmére támaszkodva, amely több napra leköti a látogatókat. Továbbá biztosítani kell a helyi munkások szaktudásának megőrzésére és fejlesztésére olyan lehetőséget, amely a megélhetést és a kultúra fennmaradását biztosítani tudja. Parádsasváron ugyanis az üveg és a gyár nem csupán megélhetést biztosított, de létrehozott egy ipari kultúrát, ami összetartotta a település közösségét.

4. Parádsasvár szellemi öröksége

Az eddigiekben szó esett arról, hogy Parádsasváron demográfiai és gazdasági hanyatlás kezdődött meg az üvegyár 2005-ös bezárása óta. Mindamelllett a gyár és az üveg az itt létrejött szellemi kultúra szerves részei is egyben. Hiányuk nem csupán gazdaságilag és demográfiailag viseli meg a közösséget, hanem kulturálisan és morálisan is leépíti. Mielőtt megválaszolnánk, hogy a helyi kultúra eltűnése mit vált ki az emberekből, tisztáznunk kell, hogy ez az ipari táj az épített és tárgyi örökség mellett rendelkezik vagy rendelkezett-e olyan szellemi kulturális örökségekkel, amelyek összetartották a helyi közösséget. Az üveg csupán az anyagi kultúrában vagy a szellemi kultúrában is jelen van-e? A kérdés tisztázásához meg kell határoznunk a szellemi kultúrát. Az UNESCO szellemi kulturális örökség hivatalos honlapjának definíciója szerint:

„A szellemi kulturális örökség»: olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy készítmény és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratelemlenek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra...” (Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon honlapja 2013)

Összefoghatja-e a közös ipari múlt, a közös hagyományok az embereket úgy, mint egy népi etnikumot ma Magyarországon? Fontos-e az iparművesek tevékenysége a parádsasváriak számára? Kihat-e az üveg a helyi közösség egészére? Sajnos a Magyar Szellemi Kulturális Örökség listáján szereplő elemek egyike sem tartalmaz az ipari kultúrához köthető szellemi értéket, ami azt feltételezi, hogy egy ipari táj nem rendelkezik szellemi hagyományokkal. A kérdés tisztázása előtt mindenféleképpen meg kell határozni a kultúra fogalmát, ezzel is elosztatva azt a kételyt, hogy egy ipari táj nem rendelkezik kulturális értékekkel, amelyek kihatnának a közösség egészére.

A kultúra szó eredetileg a latin agricultura 'földművelés' szóból származik, s majd később önállóvá, az emberi gondolkodás fogalmává vált. Egyfelől nincs olyan egyetemes definíció, amely pontosan körülhatárolná a kultúra fogalmát. Különböző korokban, társadalmakban és tudományokban jártas tudósok mind-mind más szemléletből állapították meg a jelentését. (Polyák Balázs 2011)

Kroeber és Kuckhohn az 1950-es években több száz definíciót gyűjtöttek a kultúra meghatározására. Szerintük a kultúra: „A kultúra explicit vagy implicit viselkedésmintákból áll, amelyeket szimbólumok közvetítenek. Ezek a szimbólumok a különböző embercsoportok kiemelkedő teljesítményei, magukban foglalják a művészeti termékeket is. A kultúra lényege a tradicionális (történelem során leszűrődött és kiválasztott) gondolatokból, ötletekből áll és főként a hozzájuk tapadó értékekből. A kultúra rendszereket egyrészt tekinthetjük a cselekvés termékeinek, másrészt a jövőbeli cselekedetek feltétel rendszerének.” (Kroeber és Kuckhohn 1952)

Az idén elhunyt világhírű kolumbiai író, Gabriel García Márquez szerint: „A kultúra minden alkotótevékenység összegző ereje: az emberi értelem társadalmi hasznosítása.” (Gabriel García Márquez 1985)

Ugyan a közösség idegen gyökerekkel rendelkező személyei életében jelentős szerepet játszik az idegen kultúrához való ragaszkodás, inkább a gyári kultúra dominál. Parádsasváron a lakosság jelentős része ismeri leszármazottainak történetét, idekerülésének körülményeit:

„Anyám révén, ő itt született, és itt voltak az ő szülei... Hát ilyen sváb és szlovák kötődés volt, de őket ide hozták az 1910-es évektől.” (2014, férfi, 71 éves)

Az ipari táj esetében a legfőbb összetartó erőt nem a közös származás és nem a közös vallás jelentette és jelenti mind a mai napig, hanem a gyár s annak kulturális hagyatéka. Mind Borsodnádason, Ózdon, Miskolcon vagy Parádsasváron élve felfigyeltem a gyár közösségépítő, -összetartó erejére, melynek hagyatéka továbbélt az időkben, s továbbhagyományozódott a fiatalabb generációk körében, akik már a gyár felszámolása után váltak nagykorúvá. Egy közösség életében, mint az itt felsorolt településeken, a gyár a jólét, a gazdagság, a biztonság és a közösség szimbólumává vált.

A magyar munkásság, mint ahogyan Parádsasváron is, rendelkezett kulturális értékekkel, Paládi-Kovács Attila ózdi származású jeles néprajzkutató, akadémikus így fogalmaz: „Az 1930–1940-es évekig bizonyosan létezett a munkásosztály másokkal össze nem téveszthető karaktere a kultúrában, sőt a népi kultúrában és az életmódban is. (...) A »nagy tradíció«, az egyházak, iskolák, egyletek, olvasóköri, újságok által közvetített kultúra mellett/alatt élt a munkásság törzsökös rétegeiben is a »kis tradíció«, a szakmai és helyi közösségek által teremtett, fenntartott szokások, magatartások, nyelvi eszközök tárháza.” (Paládi-Kovács Attila 2000)

Az ipari kultúra fő központjai mindenféleképpen a gyár intézményes keretein belül keresendők. A parádsasvári közösség kialakulásának kezdetei visszanyúlnak a manufaktúra megalapításáig, összetartó erőt képez a közös múlt, a közös munkavégzés, a kollegialitás. A közösség, a kultúra már a Rákócziaktól kezdve intézményes kereteken belül fejlődött. Mérei Ferenc így definiálja az intézményes közösséget:

„Intézményes kereten – ahogy a szociálpszichológiában mondják: formális alakzaton – azokat a viszonylatrendszereket értjük a hozzájuk fűződő szokásokkal, szabályokkal rítusokkal együtt, amelyek szervezeten törvényes jogi implikációval illeszkednek be a természetesen nyugvó társadalmi rendszerbe. Az intézmények egységes hálózatot alkotnak, átfedésekkel és bonyolult kereszteződésekkel. Ez a hálózat át- meg átszövi életünket, és váza a társadalomnak, mint az emberi tevékenység szervezetének.” (Mérei Ferenc 1971)

A közösség megközelítéséből Fons Trompenaars így fogalmaz: „A kultúra az a módszer, ahogyan az emberek egy csoportja megoldja a problémáit és eldönti dilemmáit – majd ezek a problémák, amelyeket rendszeresen megoldanak, eltűnnek a tudatukból és alapvető feltételezéssé válnak, nyilvánvaló premisszává válnak. Ezek az alapvető feltételezések azután definiálnak fogalmakat, amelyeket a csoport tagjai ugyanúgy értelmeznek.” (Fons Trompenaars 1952)

Kétségtelenül a kultúra egy olyan szellemi tevékenység eredménye, amely kihat egy adott közösség életére. Parádsasvár esetében a közösséghez való ragaszkodás, a kultú-

rához való kötődés a gyárhoz való ragaszkodással, az üveghez való kötődéssel párosul. Hogyan lehet mégis „mérni” a kultúra jelenlétét a településen?

Geert Hofstede szerint: „*a kultúra a gondolkodás kollektív programozása, amely megkülönbözteti egy csoport vagy egy kategória tagjait másoktól [...] a környezet változásaira adott emberi válaszokat befolyásoló közös jellemzők összessége Kultúra mindaz, amit az emberek tesznek, gondolnak, és amivel rendelkeznek, mint a társadalom tagjai.*” (Geert Hofstede 1952)

Hofstede a kultúrának négy rétegét különbözteti meg: szimbólumokat, hősöket, rítusokat, értékeket, melyek összetartanak egy közösséget. Ezeket, egymásra boruló hagymalevelekként szemlélteti. Parádsasváron ezek az egyedi közösségi értékek megtalálhatóak, de ezek teljesen eltérőek a környező települések értékeihez képest:

Szimbólumok:

A szimbólum egy általánosságban vett jel, amelyhez egy jelentés tartozik. A közösségben a település címere mellett jelen van a gyár címere is, amelyet nem kívánt eltávolítani a közösség a gyár romjairól. Emellett Parádsasvár rendelkezik egy olyan szimbólummal, amelyet minden lakos megismer és sajátjának vall: a forgócsillagos parádsasvári mintát. Eme minta a helyi üveggyártás egy „aláírása”, amely felismerhetővé teszi a terméket. Mivel ez az egyetlen helyi szabadalom, így más gyáregység vagy közösség nem használhatja ezt a formát.

Hősök:

Hofstede azon élő, meghalt vagy éppen kitalált személyeket érti ezalatt, akik a közösség számára nagyot alkottak, cselekedeteik példaértékűek, a közösség tagjai felnéznek rájuk. Parádsasvár számos olyan személyt tart vagy érez a magáénak, akikre büszke. Az egykori gyárigazgatók tisztelete mellett fontos szerepet kapnak az uradalom egykori neves birtokosai is. Elsők között található II. Rákóczi Ferenc és Károlyi Mihály, akikről szobrot is emeltetett a közösség.

A településen számos helyi lakos ismeri a gyár kialakulásának történetét. Gyakorta hivatkoznak Takács Bélára és Csiffáry Gergely kutatásaira, ami azt bizonyítja, hogy számukra fontos kutatást végeztek, munkájuk érték a közösségben. A helyi újságokban mindig bemutatkoznak helyi kézműves mesterek, ami azt bizonyítja, hogy jelenlétük fontos a közösség számára.

Rítusok:

Eme cselekvések ugyan technikailag fölöslegesek valamilyen cél elérése érdekében, viszont a közösség számára értéket képviselnek, összetartják azt. A Károlyiak megjelenése óta a gyár számos népjóléti intézkedést vezetett be dolgozói számára. A lakásépítések mellett a gyár igyekezett a dolgozók művelődését is biztosítani. Lakóházakat épített a letelepedő munkások számára, sportszakosztályokat hozott létre, kulturális előadásokat tartott a számukra. Mindezen intézkedések elősegítették a közösség fejlődését, különböző szokások és rítusok fejlődtek ki. Egy helyi lakos így emlékezik vissza gyermekkorára:

„Volt ugye színjátás. Amikor a kastély romba volt, és egyéb, akkor az üveggyári dolgozók így mentek, és ott kialakítottak egy ilyen színpadi részt... Ugye mikor a kultúrház megépült, azt még a gyáros építette régen. Én a megyében ezer százalékosra sehol nem tudok olyat, ahol annyi szakosztály volt, mint nálunk. Olyan nem volt. És ezt mind finanszírozta az üveggyár.” (2014, férfi, 73 éves)

Értékek:

Az érték Hofstede kulturális rétegének legbelsőbb magja. A közös értékek tartják egyben leginkább a közösséget, így részletesen le kell írunk jelenlétét és egyben hiányát is a közösségben. Az érték fogalma a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint: valaminek az a tulajdonsága, amely a társadalom és az egyén számára való fontosságot fejezi ki. Az értékelés: valakinek vagy valaminek a megítélése. (Magyar Értelmező Kéziszótár 2003)

Heller Ágnes szerint: „Az érték fogalma olyan absztrakció, ami akkor jelenik meg, amikor kialakul a minőség fogalma, amely megkülönbözteti a kívánatosat a nem kívánatostól, az előnyöst az előnytelenről, a követendőt a végzetestől, az értékelés olyan folyamatok közös nevezője, amelyek mindegyikét jellemzi a jó és a rossz közötti választás. A jó és a rossz ennélfogva primer kategóriának tekinthető az értékjelenségek világában.” (Heller Ágnes 1970)

Parádsasváron más paraszti közösségekkel ellentétben nem a származás vagy a földbirtok nagysága hozta el egy üvegműves számára az elismerést, hanem a manufaktúrában, majd a gyárban betöltött szerepe, szakmai tudása volt mérvadó: „A közösségre vonatkozó hétköznapi beszéd kimondatlan előfeltétele, hogy a közösség értékes valami, jó és hasznos tünete a társas életnek, melyre az emberek törekednek, hiánya esetén szenvednek. [...] A közösségi cselekvés, a szolidaritás, a közösségért való élet, a közösséghez való tartozás, a közösségi művelődés – és szaporíthatnánk még a példát, egytől-egyig kívánatos dolgokként, eszményi állapotként tűnnek számukra.” (Csepeli György 1981)

Mint már említettem, a település legnagyobb értéke az üveg, amely kihat az élet minden területére, a közösség összetartó ereje volt. A gyár kultusza, amely kihat a kultúrára, mélyen áthatja a közösséget, kihat annak egészére. A gyár mint a megélhetés és a dicső múlt, a biztos jövő szimbóluma egyik napról a másikra tűnt el a településről, melynek következtében a helyi kultúra, helyi identitástudat összeroppant. A közös értékek, örökségek, amelyek összetartották a helyi kultúrát, eltűnnek, nem éli túl a gyár bezárását külső beavatkozás nélkül. Kinczel Rozália parádsasvári költő így ír a gyár bezárásáról:

„S a gyártelepre sötétség ült,
megdermedt az ész, az értelem,
az arcokra torz mosoly fagyott,
s szívekbe szállt a félelem.
Az évszázadoktól virágzó gyár,
mely munkát adott, s kenyeret,
haldoklik, lassú kínhalállal,
haláltusáját így vívja meg.
A forró olvasztókemencét
kioltotta egy sátáni kéz,
s az olvadt üveg kristállyá dermedt,
csillogása már halált idéz.
S a mester, akinek munkáját
a fél világ elismeri,
munka helyett felmondást kap,
s már csak a remény élteti.”
(Kinczel Rozália 2005, Parádsasvár)

4.1. Kulturális értékek elvesztésével járó érzelmi válság

A hagyományos iparágak megszűnése, mint már említettem, nem egyedüli példa a világban, így Magyarországon sem. Kihat a tradicionális ipari társadalmak egészére: „A hagyományos nagyipar/nehézipar felszámolódása, a fizikai munka átértékelődése részleges intellektualizálódása, a kereskedelem, a szolgáltató ágazatok, a kommunikáció és az információ technológia előtérbe kerülése radikálisan átalakította a foglalkoztatási viszonyokat, valamint a társadalmi struktúrát is az ezredfordulón. Ebből következett az is, hogy a hagyományos értelemben vett munkásság egyre inkább múlttá, a történelem részévé vált.” (Valuch Tibor 2012)

Jól megfigyelhető a jelenség szülőföldemen, Borsodnádásdon is, amelyről átfogó tanulmányt dr. Murányi István szociológus a Korall társadalomtörténeti folyóiratban je-

lentetett meg 2012-ben. „A munkások lokális identitásának jellemzői Borsodnádason” című munkájában:

„További sajátosság, hogy a lokális identitás alapját jelentő Borsodnádasi reprezentációja szervesen kötődik a munkások csoportjával azonosuló munkás identitásához, mivel a munka reprezentációjának központi magjában szerepel az önbesorolás és a származás asszociáció. Ennen alapján joggal mondhatjuk, hogy a munka hangsúlyos eleme a borsodnádasi ön-identifikációjának. A munkás identitás mellett a munka reprezentációját leginkább a kétkezi-fizikai jelleg, a becsület-megbecsülés és a biztonság jellemzi, míg a gyár elsősorban az elmúlás, az emlékek, a fájdalom és a megélhetés kategóriákkal van jelen a borsodnádasi gondolatában.” (Murányi István 2012)

Parádsasvár esetében a gyárbezárás szintén morális sokként érte a lakosságot, amelyet kilenc év távlatában sem tudtak kiheverni. A közösség, az összetartás érzése megbomlott a gyár bezárásával. Egy helyi lakos így számol be:

„Sajnos az a baj, hogy morálisan is nagyon rosszul érintette (Parádsasvárt), szóval az a jókedv, az a vidámság, valahogy az az összetartó erő, ami addig volt szinte, szinte ez olyan, kicsit széjjel esett sajnós. Ugye gazdaságilag meg ugye szörnyű.” (2014, férfi, 73 éves)

A helyi munkások jelentős része nem tudott boldogulni a bezárás után. A parádsasvári üvegművesség annyira egyedi, annyira helyhez kötött volt, hogy sok munkás nem tudott érvényesülni a magyarországi üvegyárakban, így el kellett hagyniuk a települést, vagy kénytelenek voltak más iparágakban elhelyezkedni:

„Lesújtó volt, én mai napig megélem ezt. Egy sokkoló jelenség volt. [...] Nagyon sokan mind a mai napig nem tudnak elhelyezkedni. Ez a szakma annyira speciális, ilyen kis helyhez kötött volt, hogy elmentek sokan külföldre dolgozni, más szakmában keresték a lehetőséget.” (2014, férfi, 65 éves)

Az üvegyár bezárása nem csupán az itt dolgozókat érintette meg, de a helyi lakosokat is megviselte:

„A családom minden tagja az üvegyárban dolgozott. És én nagyon nehezen viseltem azt.” (2014, nő, 82 éves)

Ziegmund Freud Gyász és melankólia című tanulmánya szerint: „A gyász rendszerint valamely szeretett személy, vagy a helyébe lépő absztrakció – haza, szabadság, eszmény stb. – elvesztésére adott reakció.” (Freud 1917) Ez a fajta gyász, az elvesztés érzete egyértelműen jelentkezik az ipari tájak munkásainak körében, amely kihat a közösségre is. A kultúrahanyatlás, a jövőbe vetett bizalom elvesztése morálisan gyengíti a közösséget. Mindamellett a település alapvető funkciókat nem tud ellátni. Roland L. Warren amerikai szociológus szerint, ha a közösség valóban létezik, akkor annak fizikai, lelki biztonságot, otthont kell nyújtani. Szerinte a közösségnek öt alapfunkciót kell teljesíteni: 1. szocializáció, 2. gazdasági boldogulás funkciója, 3. társadalmi részvétel, 4. társadalmi kontroll, 5. kölcsönös támogatás. (Warren 1957)

Parádsasvár a gyárbezárás után a Warren-funkciók közül kettőt nem tud ellátni: a szocializációt és a gazdasági boldogulást. A közösség elveszti közös értékeit, így megszűnik az összetartó erő. Gazdaságilag pedig nem tudja polgárainak jólétét biztosítani. Így a gyár és az üvegekultúra által létrejött közösség nem tud fennmaradni az értékei elvesztése után.

Bár a településen megvan az igény a helyi kultúra fenntartására, eddig sajnós – 2014-ig – nem volt lehetőség arra, hogy intézményes keretek között létrejöjjön egy gyűjtemény vagy hagyományrendszer a helyi örökség ápolására. Olyan válságkezelő stratégiát kell megvalósítani a településen, amely az előbb felsorolt nehézségeket orvosolni tudja úgy, hogy a közösség fennmaradjon és virágozzon.

5. Nemzetközi és hazai örökségvédelmi gyakorlatok

Milyen kilábalási lehetőségekkel lehet megmenteni a parádsasvári települést a teljes pusztulástól? Minden a világon megtalálható műemléknek megvan a saját szakmai besorolása, valamint a szakmai védelmet segítő nemzetközi és hazai szervezete. Öt fő csoportot különböztetünk meg:

- építészeti örökség: építészettörténeti, valamint településtörténeti szempontból értékes műemlék
- néprajzi és mezőgazdaság-történeti emlék: egy táj, egy népcsoport egyedi arculatát hordozza az épület
- ipari és közlekedéstörténeti emlék: technikatörténeti és közlekedéstörténeti emlékekkel bíró építmények, berendezések
- régészeti emlék: minden föld alatt vagy víz alatt található 1711 előtti emberi lét maradványait tartalmazó mesterséges vagy természetes képződmény
- történeti emlék: minden olyan építmény, épület vagy emlékhely, amelyhez fontos események köthetőek.

Az üvegyár és épülete egyértelműen az ipari és közlekedéstörténeti emlék kategóriájába sorolható, amelynek megvannak a nemzetközi és hazai képviselői is. A parádsasvári üvegyár végleges bezárása és környezetének gazdasági, demográfiai és morális leépülése nem egyedülálló jelenség a világon. A fejlett iparral rendelkező országokban az 1970-es évek végén végbemenő gazdasági változások folytán hasonló folyamatok játszódtak le. Számos nyersanyaglelőhely kimerült, gazdaságtalanná vált fenntartásuk, megannyi könnyűipari cég ment csődbe, vagy települt át fejlődő országokba. Ennek következtében egész gyárnegyedek veszítették el funkcióikat, lakói munkanélkülivé váltak, az ipari közösségek morálisan meggyengültek. Az információs technológia forradalmával, a harmadik szektor térhódításával világossá vált, hogy a tradicionális ipari kultúrákat az eltűnés veszélye fenyegeti, ezért megőrzésük, konzerválásuk részben az állam feladata, mivel a nemzet kultúráját képezik. Az ipar kulturális örökségének három küldetése van: a gazdaságilag leszakadóban lévő ipari régióknak a gyárterületek újrahasznosításával új termelési funkciót adhat, másfelől újraindításukkal morálisan erősítheti a közösséget, valamint megóvhatja az annak környezetében kialakult ipari kultúráját.

Az ipari örökség mint fogalom elsőként Georges-Henri Riviére francia etnográfustól származik, aki egy 1976-os Le Creusot-ban megrendezett kollokviumon használta mint kifejezést. 1978-ban megalakult az első olyan szervezet, amely az iparrégészeti műemlékek megvédését tűzte ki céljává. A TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) egy olyan független nemzetközi szervezet, amely az ipari épületek állagmegóvásával, újrahasznosításával, feltárásával, dokumentálásával, kutatásával, fordításával, hirdetésével, oktatásával foglalkozik. A TICCIH már nem csupán az iparosításból fennmaradt gyárépületekkel és berendezéseivel foglalkozott, hanem vizsgálat alá vette annak környezetét is. A gyárak szomszédságában kiépült lakótelepek, kórházak, színházak mellett egyre nagyobb hangsúlyt fektetett és fektet annak lakóinak múltbeli és jelenlegi értékeinek a megőrzésére, és próbál gazdasági megoldást találni annak fennmaradására. Szervezetében számos szakma képviseltette magát, így történészek, konzervátorok, múzeumi kurátorok, mérnökök, diákok, tanárok, örökségvédők nemzetközi szinten. (Németh Györgyi 2005)

2003-ban Oroszország Nyizsnyij Tagil városában a XII. konferencia alkalmával kartát fogadtak el az ipari örökség fogalmáról és értékeinek védelméről. A Nyizsnyij Tagil karta kimondja: „az ipari örökség a kulturális örökség szerves része, és azokból az ipari emlékekből áll, amelyeknek történeti, műszaki, társadalmi, építészeti vagy tudományos értéke van.” (Nyizsnyij Tagil Karta 2003)

A Nyizsnyij Tagil karta az ipari forradalmat történelmi jelentőségűnek tartja: a 18. század végén olyan szociális, technikai, gazdasági vívmányok jelentek meg, mint a neolitikum és a bronzkor közötti évszázadokban, s meglehetősen gyors és mélyreható fejlemények miatt méltán nevezhető forradalomnak. *„E mélyreható változások tárgyi bizonyítéka egyetemes emberi érték, amelyet fontos tanulmányozni és megőrizni.”* (Nyizsnyij Tagil Karta 2003) Az ipari örökségvédelem fő célja nem csupán a múlt konzerválása, hanem kontinuitást kíván biztosítani a jelen és a múlt között: *„Az ipari forradalom annak a történelmi jelenségnek a kezdete, amely az emberi populáció és az élet minden egyéb formájának folyamatosan növekvő hányadára hat még ma is a Földön.”* (Nyizsnyij Tagil Karta 2003)

A Karta kimondja:

- Az ipari örökség műemlékeit a Velencei Karta alapján kell feltárni, megóvni, és megőrizni, tehát hagyományos, történelmi értékű műemlékeknek számítanak.
- Az ipari örökség a kulturális örökség szerves része, amelynek műszaki, történelmi, társadalmi, építészeti és tudományos jelentősége van, és magába foglal mindent, ami az ipari örökséggel kapcsolatos.
- Nem csupán a gyáregységekhez kapcsolódó épületeket, berendezéseket, gépeket foglalja magába, hanem a városrészeket és tájegységeket is, amelyben elhelyezkednek.
- A termelő vagy szekunder ágazaton túl magába foglalja a raktározással, energia-termeléssel, szállítással és szociális ellátással foglalkozó építményeket, lakásokat is.
- Minden olyan emléket védelem alá helyez, amely bizonyítéka egy olyan kornak, amely megváltoztatta a történelmet s a benne élő hétköznapi emberek életét. Különösen fontosnak ítéli meg a korai úttörő példákat.

A Nyizsnyij-Tagil karta óta minden ipari műemléknek nyilvánított épület s azok tartozékai egyenjogú bármely más műemlékkel, így ugyanazok a jogszabályok vonatkoznak rájuk. Hazánkban a 2001-es évi LXIV. törvény biztosítja nemzeti műemlékeink védelmét. Valamint az ipari örökség ma az épített örökség megőrzése mellett nagy hangsúlyt fektet a leszakadó régiók felzárkóztatására. Ebből kifolyólag minden országban nemzetgazdasági jelentőségű, hogy a funkcióját veszített iparvárosok újból bekapcsolódjanak a gazdaság vérkeringésébe, főként új gazdasági irányzatok betöltésével. Az ipari örökségvédelmi és állami szervezetek világszerte, főként a fejlett államokban különböző ipari örökség megőrzésére alkalmas stratégiákat alakítottak ki, azzal a céllal, hogy megóvják eme térségeket a gazdasági recesszióktól azáltal, hogy új funkciót biztosítanak épületeiknek.

5.1. Nemzetközi gyakorlati példák a gyárnegyedek újrahaznosítására

Hogyan lehet újrahaznosítani egy funkcióját veszített gyárterület, ipari tájat? A cél érdekében számos nemzetközi tanulmányt olvastam el, hogy megtaláljam azokat a nemzetközi és hazai példákat, amelyek segíthetnek a parádsasvári épített, természeti és szellemi értékek megóvásában. Ebből négy örökségvédelmi modellt találtam alkalmasnak: a betlehemit, a bizenit, az ózdit és az egykori borsodnádasi tevéimet, melyet Parádsasvárra ültettem át.

5.1.1. Betlehem város ipari öröksége (USA)

A barnamezős területek turisztikai célú fejlesztése a világ fejlett ipari országaiban elismert gyakorlat. A turisztikai beruházások mellett fontos szerepet kap a lokális

szociokulturális közösségek érdekeinek és érdekeltségeinek kérdése is. Reprezentatív példa erre az Amerikai Egyesült Államok pennsylvaniai Betlehem városa. Betlehem a Leigh-folyó völgyében található, 1741-ben alapították német telepesek. 1860-ban megalakult a Betlehem Iron Company, amely az USA második legnagyobb acélipari üzemévé nőtte ki magát. A vállalat viszont az 1975-ös évektől veszteséget termelt, míg végül 2003-ban végleg bezárta kapuit.

Betlehemben viszont már az 1970-es évek végén megkezdődött az épületek örökséggé nyilvánítása és múzeummá alakítása, amely megteremtette az új gazdasági irányzat alapjait. Az itt megtelepedett közösségek szellemi hagyatékára építve klasszikus örökségturizmus színterévé tették a várost. Az 1990-es évektől került megvalósításra Betlehem komplex örökségvédelmi stratégiája. A hajózási csatornák felújításával, tudományos centrumok és múzeumok kialakításával új alapokra helyezték a helyi gazdaságot, melynek fő bevételi forrása a turizmus lett. Mindemellett a helyi szakemberek egy része is munkát talált a helyi iparturizmusban, amely a közösség számára fontos volt mind gazdaságilag, mind morálisan. (Biczó Gábor 2010)

5.1.2. Bizeni fazekasság (Japán)

Bizen a 12. század óta fazekas város. Sajátossága, hogy máz nélküli edényeket készítettek, s ez természetes szépséget kölcsönzött termékeinek. Komor szépsége miatt főként teaceremóniák alkalmával használták. 1868-ban a modernizáció és az iparosítás hatására a termék iránti kereslet jelentősen csökkent, és évtizedeken keresztül veszteségesé vált az előállítás. 1956-ban Kanésige Tódzsó helyi művész karizmatikus közbenjárásának köszönhetően a termék ismételen elérte az országos ismertséget, melyre a kormány is felfigyelt. Az állam a fazekasok érdekeinek megfelelő jogi keretet nyújtott azzal, hogy az immateriális kulturális javak fogalmán keresztül felértékelte mesterségüket. Ez azt jelenti, hogy az állam nem avatkozik bele a művészi alkotás folyamatába, csupán anyagi és jogi támogatást nyújt az immateriális javak fenntartóinak. A fazekasok és azok a személyek, akik velük dolgoznak, jogi keretek alapján szerveződnek, és őket a művészvilág részének tekintik, kik egy élő nemzeti örökséget ápolnak.

A bizeni fazekasok kérésére a megyében 1966 óta fazekasképző tanfolyamok indultak meg, végül 1971-ben megalakult a Bizeni Fazekasképző és Kutató Központ. Részben a központnak hála huszonöt év leforgása alatt az itt tevékenykedő fazekasok száma 75 főről 400 főre emelkedett. Ugyan a tanulók az ország számos pontjáról érkeznek, nem változtatnak a helyi kézműves tradíciókon, hanem épp ellenkezőleg, hozzájárulnak annak reprodukálásához, és gazdagítják azt. Mindamellett a bizeni fazekasság jogi kereteibe csupán a művészek kategóriájában indulók tartoznak, így kizárják soraikból a silány termékeket előállítókat. (Ogiro Masahiro 2004)

5.1.3. Ózdi ipari táj rehabilitációja (Magyarország)

Hazánkban az ipari örökségek védelme ugyan nem az 1960-as, 1970-es években indult meg, hanem sokkal később, de hasonló céllal és értékrendekkel jött létre. 1986–1996 között az ország termelő-, pénzügyi és kereskedelmi ágazataiban mérvadó változások következtek be. 1992-ig az ipari termelés mélyülő válsága, a pénzügyi átalakulása, a tulajdonosváltás felgyorsulása, a termékszerkezet és az elosztási-kereskedelmi rendszer teljes átrendeződése jellemezte. 1992–1996 között a privatizációnak, a külföldi tőke intenzív szerepvállalásának köszönhetően elkezdődött a válságból kivezető szerkezetváltozás, az ipari termelés több területen piacképesé vált. A régi állami vállalkozások megszűnése miatt felszabadult szakképzett, olcsó munkaerő egy része az újonnan alakult „zöld mezős ipari parkokban” kapott munkát.

Az addig szocialista tervgazdálkodás által felépített városok és gyárnegyedek sokszor aránytalanul túlméretezett és gazdaságtalan kombinátjai a kapitalista gazdasági versenyben életképtelenné váltak. A több ezer főt is foglalkoztató óriásgyárak jelentős részét bezárták, leépítették. Ezen iparvárosok, mivel az ipari termelésből éltek, s csupán egy adott ágazatra koncentráltak, nem tudtak kilábalni a válságból. Az egykori Ózdi Kohászati Üzemek helyén épülő ipari parkban 100 vállalkozás működik, és 1300 főt foglalkoztat. A cégek kohászati másod- és harmadtermékeket állítanak elő, építési szakipari munkákat végeznek, illetve szolgáltatást nyújtanak a betelepült vállalkozások számára. (Osváth Sarolta 2004) A közel 70 hektáros rehabilitációs jellegű ipari parkban mintegy 25 hektár szabad terület van kihasználatlanul, ahol a Magyar Nemzeti Digitalizációs Archívum kap majd helyet.

A rendszerváltás egyik legnagyobb vesztese kétségtelenül Észak-Magyarország egyik ipari fellegrájának számító Ózd volt. Az 1990-es években sajátos tradíciókkal és kulturális értékekkel rendelkező munkásrétege eltűnt, az itt kialakult kisebb utódvállalatok pedig nem bizonyultak életképesnek, létfenntartással küzdöttek. Az Ózdi Kohászati Üzemek fénykorában 14 ezer munkást foglalkoztatott, mely bezárásával mind munkanélkülivé vált. A válság kihatott annak vonzaskörzetére is. 1992 végére a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított egyharmados munkanélküliségi ráta 2,5-szöröse volt az országos átlagnak, s mintegy 50%-kal haladta meg a megyei értéket is.

A gazdasági változások következtében a demográfiai mutatók is kedvezőtlenül alakultak. Az 1980-as évek legelején a város közel 50 ezer lelket számlált. 1985 után a természetes fogyás mellett az elvándorlás is megindult a városból: 1980 és 1989 között 5878 fő, 1990 és 2001 között pedig 2494 fő hagyta el a várost. (Népszámlálás 2012, 19–20) A népességfogyás mellett tovább nőtt a munkanélküliség, 2010-ben a munkanélküliségi ráta elérte a 22,21%-ot az Ózdi kistérségben. (Alabán Péter 2012, 4)

A válsághelyzet kezelésére korábban több stratégiai terv is készült az Ózdi Önkormányzat részéről, ellenben ezek nem tudtak átütő sikereket felmutatni. 2010 őszén a Fürjes Pál, Ózd város polgármestere által irányított városvezetés új válságkezelő stratégiával állt elő, amely a kedvezőtlen adottságok ellenére is tud részleges megoldást találni számos égető problémára. Csontos János újságíró és dokumentumfilm-rendező nevével és ötletével fémjelzett Rombauer-terv az Ózdi kistérség középtávú cselekvési terveként készült el, melynek célja Ózd városának felemelése volt. A programban három kiemelt stratégiai cél szerepel:

1. Ipari örökségvédelem: a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet a nemzeti kulturális értékeink digitalizálását Ózdon valósítja meg. A régi vasgyár épületeit újrahasznosítják, s a város magja kulturális központtá növi ki magát.
2. A „zöld város koncepció”: a városkép szépítésén túl megújuló energiaforrásokkal és ún. zöld technológiával kívánják a város közintézményeit olcsó energiával ellátni. Jelentős mezőgazdasági és erdőgazdálkodási fejlesztések mellett látványos köztéri parkosítások kezdődnek meg.
3. Roma integráció: az utóbbi két évtizedben Ózdon és vonzaskörzetében jelentősen növekedett a roma kisebbség számaránya. Túlnyomó hányaduk nem rendelkezik szakképzettséggel és munkanélküli. A programban, a helyi ingatlanok felújítása mellett, közösségépítés és képzés indul meg felzárkóztatásukra.

A Rombauer-terv három pillére nem hagyhatja figyelmen kívül sem a környezeti adottságokat, sem pedig a közigazgatásban bekövetkezett változásokat. Az újabban járási központként funkcionáló Ózd csakis a környező településekkel együttműködve tud sikereket elérni. Szükséges a kormányzat támogatása is, melyet az ún. „Mini New Deal” programjával kíván megvalósítani. Olyan vállalkozóbarát környezet megvalósítására törekszik, amely a térségbe vonzza a szakképzett munkaerőt igénylő vállalkozásokat. Állami segítséggel megfelelő infrastruktúra jöhet létre, mellyel Ózd bekapcsolódhat a

nemzetgazdaság vérkeringésébe. A közösségi beruházásokkal, közszolgáltatások bővítésével növelheti a foglalkoztatást, a „kultúrgyár” megteremtésével pedig segítheti az értelmiségi, főként fiatal réteg helyben maradását. (Alabán Péter 2012, 8)

Az előbb említett Ózd térségére kialakított válságkezelő stratégia véleményem szerint kidolgozott, racionális, a világ ipari örökségvédelmi stratégiáit ötvözi Ózd és vonzáskörzetére szabva. Ellenben a Rombauer-terv nem tesz említést a turizmus lehetőségeinek kiaknázásáról, amely nyugat-európai példákat tekintve megszokott. Ennek pótlására a 15 kilométerre található Borsodnádason 2011-től saját stratégiát terveztem meg, melyet ebben a munkámban összegeztem.

5.1.4. Borsodnádasi örökségvédelmi elképzelések

Hogyan lehetne turisztikailag vonzóbbá tenni Ózd vonzáskörzetét is? Milyen attrakciót tudunk esetlegesen kínálni az ide látogató turistáknak? Ha a környékbeli régiókat szemügyre vesszük, így példának állítva Szilvásváradot vagy Egert, Ózd környéke messze alulmarad szomszédjaival szemben. Ennek ellenére Borsodnádason van egy épített adottsága szó szerint a föld mélyén, amellyel kevés város büszkélkedhet.

A gyár egykori dolgozóival a földalatti légóhálózatot az 1930-as években kezdték meg építeni, kifejezetten a gyár munkásainak és technológiájának a védelmére. Nem csupán a gyár területén épült ki a védelmi rendszer, de a gyárvezetés a kolóniákon is felépítette a védelmi alagutakat, melynek következtében az otthon pihenő munkások és családjaik is biztonságban voltak az esetleges légi támadások alatt.

Ezek a légóalagutak mind a mai napig teljesen ép állapotban vannak, csupán korróziós folyamatok jelentkeztek a fémfalak felületén. Statikai állapota ugyan stabil, felszerelésében viszont jelentkeznek hiányosságok. Eme komplexumból egy olyan ipari örökségre támaszkodó helyi attrakciót lehetne kiépíteni, amely a világon egyedülálló lehetne. A második világháborús, illetve hidegháborús viszonyok lemodellezése segítségével (bombázási effektek, hangszórón kiszűrődő haditudósítások, korhű zene) egy olyan látványos attrakciót lehetne létrehozni minimális költségvetésből, amely vonzóna az ipari tájra a turistákat. Másik részről a műemlékre ráfordított költségek szintén minimálisak lennének, mivel a járatokat szándékosan úgy tervezték, hogy ellen tudjon állni a káros környezeti hatásoknak, így az időnek, bombázásoknak és az időjárás viszonyoknak is. Ennek következtében a járatok kiváló állapotban vannak, így minimális ráfordítással, alacsony fenntartással tud egy vállalkozó nagy profitot elérni egy turisztikailag jelentéktelen területen, ha olyan gyűjteményt hoz létre, amely biztosítja a teljes beleélés varázsát.

Borsodnádasi a sajátos építményrendszerek mellett egy igen fontos szellemi örökséggel is rendelkezik: a vaskészítés művészetével. A lemezgyár 1864-es alakulása óta nem csupán a helyi építészetben hagyott nyomot, hanem a település kultúrájában is. Az addig főként mezőgazdasággal, állattenyésztéssel foglalkozó népi társadalom mellett egy igen gazdag bányászati, kohászati hagyományokkal rendelkező, főként szlovák és német szakmunkás réteg telepedett le. Az itt olcsón beszerezhető nyersanyag, a helyi kultúrák keveredése és százötven év alatt kifejlődött szaktudásuk által a vasművességet mesteri szintre fejlesztették. Számos mesterien megmunkált használati és dísz tárgyat készítettek a gyár dolgozói otthon és a gyár területén: csillárokat, virágtartókat, gyertyatartókat, italtöltő ágyúkat. A tepsik számos formáját ismerjük: tortáknak, morványnak, túrós lepénynek, mákos kalácsnak különböző formájú tepsit készítettek. A teknőket és a lavórokat is a gyárban állították elő. A kések és kardok készítése mind a mai napig élő hagyomány. (Kelemen Kristóf 2011)

A mesteremberek termékei közül számos művészi szintre emelkedett alkotás fordult meg nemzetközi kiállításokon, Járdán József mester pedig a Hídember című filmbe készített kardokat. A molnárkalács-sütővasak a mesteremberek százötven éves szaktu-

dását dicsérik. 2011-ben az volt az elképzelésem, hogy a borsodnádasi vasművesség százötven éves múltját fel kell vinni az UNESCO Szellemi Örökség listájára, amely nem csupán országos tekintélyt jelent a helyi szakemberek számára, de olyan örökséget is alkot, amellyel a helyi lakosság azonosulni tud. Az országos elismertség pedig növelte volna a termék vásárlóértékét, mellyel egy halmozottan hátrányos régióban munkahelyek jöhettek volna létre. Az épített és szellemi kulturális örökség meglétével turisták számára vonzó terület lehetett volna Borsodnádasi.

5.2. Nemzetközi gyakorlatok összegzése

Eme hazai és nemzetközi példákat felhasználva Parádsasváron egy olyan ipari örökségvédelmi stratégiát kell megvalósítani a gyár területén, amely figyelembe veszi mind a természeti, mind az épített értékeket. Az újrahasznosított gyárterület így nem rontja a táj szépségét, Ózdhoz hasonlóan meg kell teremteni a zöld övezet koncepcióját a területen. A környezet nyújtotta erőforrásokat kihasználva zöld energiával lehetne itt működtetni a helyi intézményeket, amely nemcsak hogy gazdaságos, de nem szennyezi a Mátra növény- és állatvilágát.

Figyelembe kell venni, hogy Parádsasvár fő bevételi forrása ma a turizmus. Felhasználva a borsodnádasi légótervet és a Betlehem iparnegyedeiben kialakított örökségvédelmi helyszíneket, ehhez hasonló attrakciót kell nyújtani az ide látogatóknak. A vendégek nem csupán a passzív időtöltést, a pihenést, a nyugalmat és a kikapcsolódást kereshetik, hanem a hely nyújtotta szolgáltatásokat kihasználva aktív kulturális pihenésben vehetnek részt.

A természeti és épített értékek mellett továbbra is az üvegművészet helyi háromszáz éves múltját tartom a leginkább vonzó attrakciónak, amely eladható piacképes termék lehet a modern gazdaságban. A borsodnádasi vasművesség és a bizeni fazekasság példájából okulva, a turizmus nyújtotta előnyökből a helyi termékeket be kell vonni a kreatív gazdaság működésébe. A művészien megmunkált termékek eladásával nemcsak segítheti a kisvállalkozókat, de morálisan erősíti a közösséget, biztosítja a folytonosság érzetét. Mindemellert megélhetést is biztosít a helyi munkásoknak úgy, hogy ápolják örökségüket.

Ahhoz, hogy a parádsasvári üvegművészet vagy akár a borsodnádasi vasművesség olyan sikereket érjen el, mint a bizeni fazekasság, ahhoz előbb mindenféleképpen meg kell ismernünk a Japán szellemi kulturális örökségvédelem felfogását. Japánban külön törvény készült a szellemi örökségről, azaz „immateriális kulturális javak fenntartójáról”. A jogi terminus nem az „élő”, hanem az élők művészete és mesterségei. A törvény nem az élő művészek előtt rója le tiszteletét, hanem az immateriálisnak tekinthető mesterségeiket, szellemi tudásukat kívánja megőrizni. Mindemellert a tradicionális művészet nem csupán a múlt örökségének hű megőrzését és konzerválását tűzi ki célul, hanem a jövőbeni elkészítendő alkotások aktualizálásából, fejlesztéséből is áll. A japán kulturális felfogás szerint a hagyomány materiálisan nem létezik, láthatóvá kell tenni ahhoz, hogy elismertté válhasson. (Ogiro Maszahiro 2004, 324)

Mindenek előtt figyelembe kell venni azt, hogy a bizeni fazekasság egy olyan kulturális termékkel rendelkezik, amely piaci értékkel bír, és a japán nép számára kelendő. Ma a kulturális örökség egy iparág, amelyre igény van, mely mind a turizmusra, mind a helyi manufaktúrákra hatást gyakorol. A kultúra és a gazdaság viszonyának két megközelítése van. Egyfelől feltételezi, hogy a kultúra ingó és ingatlan örökség, olyan luxuscikk, amit a magánemberek vagy a közösség a gazdasági haszonból fedeznek. A kultúra egy olyan értékes árucikk, ami megérdemli a gazdasági támogatást. Másfelől általános vélemény, hogy a kultúra módosítja a gazdasági fejlődést, vagy visszahat rá. (Brian Graham – G. J. Ashworth – J. E. Tunbridge 2004, 393)

6. Parádsasvár kreatív ipara

Hogyan vehet részt Parádsasvár a modern gazdaságokban csupán az ipari tradícióival és hagyományaival? Mind Nyugat-Európában, mind hazánkban egyre fontosabbá válik az örökségipar. A kulturális örökség „fogyasztói” olyan élményt, attrakciót, termékeket „vásárolnak”, amelyek kulturális szellemi értékekkel, sajátosságokkal, egyediséggel rendelkeznek. Felértékelődnek a kreativitást igénylő képzőművészeti termékek, amelyek tradícióval rendelkeznek, és igen magas szakértelem szükséges az elkészítésükhöz. A kulturális örökségről mint növekvő gazdasági ágazatról három tény mondható el:

1. Az örökség egy gazdasági szektor, forrásokat használ fel, termékeket hoz létre, hasznót hajt, munkahelyet teremt.
2. Része a gazdasági fejlesztésnek mint katalizáló, illetve integráló tényező.
3. A gazdaságirányítás eszköze mindenféle területi szinten, a nemzetközitől a lokálisig.

Fontos ezen gazdasági szektor létezését kormányzati és helyi szinten felismerni, mivel az örökségiparba történő beruházás stratégiai fontosságú lehet, főként a Parádsasvárhoz hasonló településeken. (Brian Graham – G. J. Ashworth – J. E. Tunbridge 2004, 394)

Hogyan kapcsolódható be Parádsasvár a kulturális iparba? Parádsasvár, amelynek üveg dísz tárgyai mind a mai napig megtalálhatóak minden egyes háztartásban, most képes utat törni a képzőművészeti értékekkel bíró kreatív ipar területére. Ugyanis az üvegyár megszűnése után számos olyan csiszoló manufaktúra és üvegfúvó üzem jött létre a gyár egykori dolgozóinak munkája által, amely utat nyithat annak, hogy a parádsasvári üvegművészet a gyári termelés helyett teret kapjon a kreatív iparban.

Mi a kreatív ipar? A kreatív iparágak legelső meghatározásai az 1990-es évek végén jelentek meg Nagy-Britanniában. A Tony Blair-kormány kultúráért, médiáért és sportért felelős minisztériuma kreatív iparágakkal foglalkozó munkacsoportot hozott létre. (Ságvári Bence 2005, 9) 1998-ban eme munkacsoport a következőképpen határozta meg a kreatív iparágakat:

„azon tevékenységek, amelyek gyökere az egyéni kreativitásban, képzettségben és képességekben rejlik, és amelyek képesek a szellemi tulajdon létrehozásán és felhasználásán keresztül jólétet és munkahelyeket teremteni” (Creative Industries Economic Estimates Full statistical release 2011)

Szintén 1998-ban az Egyesült Királyság kultuszminisztere így nyilatkozik a kreatív iparágakról:

„A kreatív vállalkozások és a kultúra kulcsfontosságú gazdasági tényezőkké váltak. A nemzet jólétét meghatározó gazdasági tényezők között az intellektuális tőke létrehozásából származó érték egyre fontosabb. Azok a – sok esetben újonnan létrejött – iparágak, amelyeknek a kreativitásból, és a képzelőerőből építkező szellemi tulajdon az alapzatuk, a nemzetgazdaság leggyorsabban növekvő és legfontosabb részét képezik. Ezek azok, ahol a munkahelyek és a jövő gazdasága létrejön.” (Smith 1998 in Terry Flew: Beyond ad hocery: Defining Creative Industries 2002, 3)

A kreatív iparágakkal foglalkozó munkacsoport 2001-ben jelentéseiben nyilvánosságra hozta, hogy az Egyesült Királyságban a kreatív iparágak bevétele 112,5 milliárd font volt, 1,8 millió munkavállaló dolgozott ezen a szakterületen az országban, akik a gazdaság összeteljesítményének (GDP) több mint 5%-át adták, 10 milliárd fonttal növelve az exportbevételeket. (Terry Flew 2002, 4–5)

Az új évezredben egyre inkább előtérbe kerülnek a kreatív iparágak. Az egyik legelismertebb képviselője Richard Florida lett, aki „A kreatív osztály felemelkedése” (2002) című könyvével új alaptéóriákat fektetett le a gazdaság fejlődéséről. Florida alapgond-

lata, hogy az Amerikai Egyesült Államok gazdasága már a kreativitásra épül. A kreatív kor története az 1940-es, 1950-es évekhez vezet vissza, ahol az ipari tömegtermelés időszaka elérte saját kreativitásának korlátait. Richard Florida szerint ebből a tudásból táplálkozik a kreativitás, amelynek lényege, hogy hasznos, új formákat hoz létre. A tudás és az információ képezi az eszközt és a nyersanyagát a kreativitásnak, melynek terméke az innováció. Florida nem a kreatív termékeket helyezi előtérbe, hanem azokat a személyeket vagy csoportokat, amelyek létrehozzák azt. A kreatív iparágakkal foglalkozó szakterületek: tudomány, építészet, formatervezés, oktatás, művészet, zene- és szórakoztatóipar. Az Amerikai Egyesült Államokban 38 millióra teszi, amely a lakosság 30%-át foglalja magába. (Ságvári Bence 2005, 11)

A kreatív osztály felemelkedése című munka sikere annak volt köszönhető, hogy az amerikai városok és régiók gazdasági fejlődését a kreatív iparra vezette vissza, s rajtuk keresztül szemléltette:

„Egyes városok egyszerűen beleragadtak a gazdasági fejlődés régebbi paradigmájába. Buffalo, New Orleans és Louisville a nyolcvanas és kilencvenes években azért küzdöttek, hogy ők legyenek a következő »Szilikon Bármi«: high-tech irodaparkokat építettek, és támogatták a profi sportklubokat. Mégis elveszítették a kreatív munkaerő egy részét, és ezzel együtt a gazdasági dinamizmusukat, méghozzá olyan városok javára, mint Austin, Boston, Wasington D.C. vagy Seattle, amelyek toleránsabbak, nyitottabbak a kreativitásra és a másásra. A kreatív osztály migrációja újrajazolta Amerika gazdasági és társadalmi térképét, felülírta a régi szembenállást Észak és Dél, illetve a keleti és a nyugati part között.” (Richard Florida 2004)

Florida szerint a siker záloga a technológiában, a tehetségben és a toleranciában keresendő, azaz a „három T-ben”. A technológia az adott térség gazdasági fejlettségét, a tehetség a helyi emberek tudásának minőségét, a tolerancia pedig a helyi társadalom nyitottságát, újdonságokra való fogékonyságát méri. Florida az amerikai városok kreatív iparára építkezve kidolgozott egy kreatív indexet, amely minden egyes városhoz és régióhoz hozzárendelhető. 2004-ben a londoni Demos intézettel megjelentette a kreatív indexek kiszámított értékeit tartalmazó tanulmányát Európáról, melyben az első két helyen Írország és Finnország végzett. (Ságvári Bence 2005, 18–19)

A kreatív indexnek négy alkotóeleme van, amely azt méri, hogy mennyire vonzó a város az innovatív személyek számára. Az első a kreatív munkás index, amely a diplomások százalékos arányát tünteti fel a lakosságban. A második index a high-tech ipar jelenlétét és fejlettségét rangsorolja az adott térségben vagy országban. A harmadik index a szabadalmaztatott technológiák számából következtetve az innováció mértékét nézi. A negyedik pedig a társadalom toleranciáját méri, amelyet a homoszexuálisok számarányából állapít meg.

Az Economist Intelligence Unit független gazdasági szervezete is a kreatív személyek helyben tartását helyezte előtérbe, amelyet 2012-ben publikált a „Hot Spots” című kiadványában. A munka a városok versenyképességi szempontjait összegzi, ahol a „puha” jellemzőket is kézzelfoghatóvá teszi: méri a vállalkozói kedvet, a nemzetközileg elismert agytrösztök számát, a nyitottságot és sokféleséget, a kulturális élet kisugárzását is. Továbbá interjúkat készítettek városi szakértőkkel arról, mi tesz egy várost sikeressé. A fejlett országok legjellemzőbb előnyének azt tartja a jelentés, hogy képesek legnagyobb tehetségeiket kinevelni és megtartani, ezért az index emberkincs kategóriáját uralják. Az európai és észak-amerikai városok előnye a jelentés szerint az oktatási rendszer minőségéből és állampolgáraik vállalkozó kedvéből adódik, melyhez a kulturális élet és az általános jó életszínvonal is hozzájárul. (Miszlivetz Ferenc, Márkus Eszter 2013)

Érdemes átgondolni, hogy a történelem során mindig azok az országok tudtak áttörő tudományos fejlődést elérni, ahol az államvezetés érdekelt volt a társadalom gazdaságfejlesztésében, s így ezekben a társadalmakban az innovatív személyek támogatottak vol-

tak, és tudtak érvényesülni. Kétségtelenül a 18. században az Egyesült Királyság állt az élen. Voltaire Newton temetése alkalmával Nagy-Britanniába utazott, s hazatérve Franciaországba ezeket a sorokat írta a látottakról: „*Láttam egy matematikaprofesszort, akit csak azért, mert nagyot alkotott a mestersége terén, úgy temettek el, mint egy, az alattvalóival jószágos királyt.*” (Arouet de Voltaire 1727)

Miért lett Anglia a világ legfejlettebb országa a 18. századra? Miért Angliában alakult ki legelsőként ipari forradalom Európában? A szigetországban már 1662-ben az uralgó támogatásával megalapult a Londoni Királyi Természettudományi Társaság, mely biztosította a tudomány vallás- és ideológiamentes szabad kutatását. Társaság főként a fizikai és matematikai kísérletekkel foglalkozott. Tagjai a tudományos munkájukban elért eredményeik által nyerhettek felvételt, nem számított a vallás vagy a származás. A megalapítók között olyan neves tudósok voltak, mint Christopher Wren építész, Isaac Newton, Robert Boyle és Robert Hooke fizikusok. (Niel Ferguson 2011) Niel Ferguson brit származású gazdaságtudós szerint nem véletlen, hogy az ipari forradalmat elindító találmányok javarésze Angliában jelent meg:

„A Royal Society nem is annyira a királyi támogatás miatt vált igazán fontossá, hanem inkább azért, mert egy újfajta tudományos közösség részét képezte, amely a nyílt versenyen keresztül teret adott a gondolatok és problémák közös megoldásának [...] Valóban lényeges intellektuális törésvonal húzódott a kontinens metafizikus gondolkodásmódja és a Brit-szigetek empirikus gyakorlata között. Mindig is valószínűnek látszott, hogy ez utóbbi – a rá jellemző kísérletező szöszmötölés és türelmes megfigyelés révén – létrehozza majd azokat a technikai vívmányokat, amelyek nélkül nem indulhatott volna el az ipari forradalom.” (Niel Ferguson 2011)

Nagy-Britannia és a hozzá hasonló vezető országok zavartalan fejlődésük következtében korábbi és erőteljesebb ipari fejlődésen és társadalmi átalakuláson mentek keresztül. Ebből fakadóan tökéletesebbé váltak, fejlettebb infrastruktúrájuk és gazdaságuk pedig kedvezett a kreatív gondolkodók számára. Így itt jobban érvényesül Richard Florida Technológia Tudás és Tolerancia indexe. Magyarország, ahol a szocialista rendszer mély nyomot hagyott a társadalomban, a gazdasági életben és a tudományok kibontakozásában, eleve hátrányokkal indult. Ságvári Bence szociológus szerint a kreatív ipar azokban az országokban különös helyzetben van, ahol a szocialista tervgazdálkodás felbomlott. Ezekben az országokban a hagyományos kapitalizmus nem szilárdult meg, az újak pedig nem bontakoztak ki. A világ fejlettebb országai eme területeken kétségtelenül haladnak előre, míg Magyarország nem tud jelentős eredményeket felmutatni: (Ságvári Bence 2005, 11)

„A kultúra felől közelítve, a kérdés jelentősége aligha elhanyagolható, hiszen egy – az ország gazdasági lehetőségeiből fakadóan – gyengén támogatott kreatív (kulturális) ipar, amely viszonylag korlátozott belső piaccal rendelkezik, aligha képes felvenni a versenyt a nagy és gazdag országok abszolút értékben többszörösen dotált és adópolitikával segített kulturális termékeivel és szolgáltatásaival. Azaz a fogyasztási piacok »farkastörvényei« közé kerülő helyi kulturális ipar – bár a hazai pálya előnyeit mindig is élvezni fogja – nehezen veheti fel a versenyt a méreténél fogva más dimenzióban mozgó meghatározó külföldi kulturális iparok termékeivel.” (Ságvári Bence 2005)

Véleményem szerint Magyarország ipari tájai úgy tudnak kilábalni a gazdasági és szociális nehézségekből, ha az épített örökségeik megóvása és új funkció találása helyett újra felfedezik a mögöttes rejlő, tradíciókkal rendelkező szellemi kreativitást és kulturális értékeket. Az ipari tájak szellemi öröksége még kiaknázatlan terület. Az egykori szakképzett gyári dolgozók által előállított iparművészeti termékek új lehetőséget teremthetnek a piacon, felszámolhatják a munkanélküliséget, ezzel enyhítve a leszakadást más régiókkal szemben. Parádsasvár élenjáró példa lehet a közeljövőben, ha a nemzetközi ipari örökségvédelmi és kreatív iparral foglalkozó stratégiákat ötvözzük a településen.

Florida kreativitásindexének ugyan számos ellenzője akadt, akik megkérdőjelezik gondolatmenetét vagy számítási módszerét. Tény azonban, hogy Florida tézisei főként az amerikai multikulturális társadalomra vonatkoznak, és nem veszik figyelembe egy adott közösség lokális értékeit. Parádsasvár esetében a kreatív index mérései is lehetetlennek bizonyultak:

1. Kreatív munkás index: Parádsasváron az üveggel foglalkozó mesteremberek nem rendelkeznek felsőfokú diplomával, ellenben számos szakmai kitüntetést, díjat nyertek el kreativitásuk által. Így a kreativitás, főként a művészeti ágazatokban nem a diploma függvénye, hanem a vele született tehetségé.
2. High-tech index: a parádsasvári termékek fő sikere nem a gépi megmunkálásban keresendő, hanem a mögötte álló emberi kreativitás révén tudott világhírűvé válni. Így a lefektetett high-tech ipar mennyiségének és minőségének mérése másodlagosnak számít a településen.
3. Innováció index: Parádsasváron egy szabadalom létezik, amely a forgócsillagos mintákat védi. Habár az index alapján így 400 főre jut egy szabadalom, ennél sokkal több egyedi technológia látott napvilágot. Az itt előállított termékek mindegyike egyedi. Egy manufaktúra számára egy sajátosan elkészített üvegtárgy vagy gravírozás levédése költséges. Bármilyen formai eltérés pedig feloldja a védettséget, így a készítőjének nem áll érdekében védettség alá vonni termékét.
4. Társadalmi tolerancia index: Parádsasvár a Florida-elveket szem előtt tartva intoleráns településnek számítana, mivel sem kisebbségi, sem homoszexuális személyek nem laknak a településen. Ellenben a település őslakosságának 100%-a rendelkezik idegen országból származó felmenőkkel, amelyekre büszkék, a lakosság pedig toleráns az idegenekkel szemben, amelyet a magas turistaforgalom is igazol.

Florida négy pontba foglalt kreatív indexének egyetlen eleme sem alkalmas Magyarországon kistelepülések mérésére, ellenben annak Technológia, Tudás, Tolerancia teóriája teljesen nyomon követhető Parádsasvár iparfejlődésében s annak történelmében:

1. Technológia: a debrői uradalom, s vele együtt az üvegyártás mindig tőkeerős nagybirtokosok anyagi támogatását élvezte, mely biztosította a megfelelő anyagi fedezetet a technológiai fejlesztésekhez és a piaci életben maradáshoz. Változás a szocialista érában sem következett be, sőt a gyár a központosítás által nemzetközi kapcsolatokat épített ki, így még könnyebb volt megszereznie versenyben maradásához a technológiát.
2. Tudás: mivel a helyi közösségek megélhetését mindig is az üvegyártás biztosította, a közösségben mindig adott volt a szakmai kontinuitás. Így az itt élő mesterek át tudták örökíteni a szaktudásukat a következő generációnak, így meg tudták őrizni a tradicionális értékeket, tehát konzerválták a helyi üvegművészet hagyatékát. Lényeges elem, hogy a kreativitás itt a tradícióra épült, a helyi üvegtudás mesterek már gyermekkoruk óta foglalkoztak az üvegtudással.
3. Tolerancia: Európa számos országából telepedtek itt le mesteremberek, akik új, korszerű áramlatokat honosítottak meg a helyi üvegyártásban, ezzel biztosítva az innovatív megújulását. Az ide érkező idegen szakmunkásokat nemcsak hogy elfogadta a helyi közösség, hanem házasodási szokásainak köszönhetően beolvadtak a közösségbe, a velük hozott szaktudással egyetemben. Ezt bizonyítja a településen a vezetéknevek változatossága, amelynek magyar, szlovák, cseh, lengyel, német gyökerei vannak, s amelyeket a helyi lakosok számon is tartanak.

A három T modell lokális esetben, mint már említettem, nem igazodik ugyan a kreatív index alapkritériumaihoz, ellenben mégis választ ad arra, hogy miért tudott eme kis közösség nemzetközi sikereket is elérni. A három T modell egyik hiányossága, hogy nem tesz említést kreatív alkotók anyagi és társadalmi megbecsüléséről az adott kultúrában. A településen élő „innovatív személyek”, azaz mesteremberek és családjaik számára

mindig biztosítva volt a gyár által az anyagi-szociális biztonság és alkotói szabadság, amelyben kibontakoztathatták kreativitásukat. A közösség pedig nemcsak hogy elfogadta, hanem nagy becsben tartotta az ügyes szakembereket.

Fontos megjegyezni a vállalkozói kedv mérését is a településen: a rendszerváltás követően Parádsasváron kettő ólomkristály-csiszoló és a gyár bezárását követően egy üvegfújó manufaktúra működik hivatalosan. Az üvegyárral ellentétben eme kisebb üzemek csak és kizárólag a minőségi ólomkristályok, díszüvegek előállítására és csiszolására koncentráltak az elmúlt évtizedekben.

A mesterek autodidakta módon készítik az üvegeiket. Egy csiszolómester nem csupán jó szakember, de remek tervező és művész is egyben. Mielőtt egy mestermunka a polcokra kerülne, a mester mindig „megálmodja” művét. A kitalált kreáció a tervezőasztalra kerül, ahol mérnöki pontossággal veti lapra terveit. Következő fázisban jön a jelölés, ahol a mesterek bejelölik az üvegen terveiket, majd szerszámokkal kimetszik a megtervezett formát. Jelenleg nincs olyan alak, ábrázat, gravírozás, figura, amelyet a készítők ne tudnának elkészíteni. Az üveg ilyenfajta művészi megmunkálásának csupán az alkotó képzelete szabhat határokat. A minőségüket tekintve kiváló termékek nemcsak hogy tudják tartani a nyugat-európai színvonalat, de áruk tekintetében 75%-kal olcsóbban tudják előállítani az alacsonyabb bérezések folytán. 2014 márciusában saját magam néztem utána annak, hogy a parádsasvári üvegek kelendőek lehetnek-e ma a piacon. Így jutottam el Tolcsvára, ahol felvettem a kapcsolatot a Tolcsvai Bornapok főszervezőjével, aki elmondása szerint ma igény van hazai piacképes termékekre a borfesztiválokon. A termékeket külföldről, Csehországból importálják, nem tudnak kiváló magyar poharat rendelni egy kiváló magyar borhoz. Ebből kifolyólag a parádsasvári termék népszerű lehetne, ha a piac tudomást szerezne létezéséről.

Sajnos számottevő belföldi és külföldi megrendelésekről mégsem beszélhetünk három létfontosságú elem hiánya miatt: marketing, juttatási rendszer, képzés:

1. A manufaktúrák csak és kizárólag a helyi turizmusnak, főként a Kastélyhotel Sasvárnak és a kisebb panzióknak köszönhetik meglétüket. A vendégszám csökkenésével a helyi manufaktúrák, illetve a Parádi Vízforgalmazás is veszélybe kerülhet, mivel legfőbb vevőkörüket elveszthetik, így a bezárás veszélye fenyegeti őket. A helyi turizmusra való termelés pedig teljesen elzárja a további fejlesztések lehetőségét, ki van szolgáltatva a helyi turistalétszámnak.
2. Nyugat-Európával ellentétben eddig a manufaktúrák semmilyen állami támogatáshoz nem jutottak vagy juthattak hozzá. Magyarországon ezek a termékek nincsenek nemzeti örökségként nyilvántartva, sehol nincs számon tartva kulturális jelentőségük. Ellenben Németországban vagy a Cseh Köztársaság nemzeti örökségként nyilvántartott üvegyiparában az állami támogatások mértéke jóval magasabb a hazaiakéhoz képest, több pénzt kapnak fejlesztésekre, reklámra, így előnyt élveznek Parádsasvárral szemben.
3. A Mátra-vidéki üvegyártás egyik legfőbb nehézsége a korábban említett elvándorlás mellett a szakképzés mostoha körülménye. Jelenleg nemcsak a környéken, de egész Magyarországon nincs olyan iskola, technikum, ahol ezeket a mesterségeket el lehetne sajátítani. Jelenleg nincs utánpótlás, a mesterek átlagéletkora 40–50 év körül mozog. Csupán egyetlen 40 év alatti fiatal foglalkozik ólomkristály-csiszolással. Féltő, hogy ez a 300 éves hagyomány a mesterek kiöregedésével végleg elhal, tudásukat nem tudják átörökíteni a fiatalabbaknak.

A parádsasvári üvegekultúra megóvása nemzeti érdek. A munkanélküliség, elvándorlás, kilátástalanság csupán akkor oldódhatnak meg Parádsasváron és környékén, az itt tevékenykedő üzemek akkor tudnak fennmaradni és ismét hazai és nemzeti piacokra lépni, ha mind a közösség, mind a szakma képviselői, mind az országos politikai szereplők összehangolják munkájukat a közeljövőben. Ahhoz hogy Parádsasvár újra Magyar-

ország hungarikumai között legyen számon tartva, csupán egy mód van: az országos népszerűség újbóli elérése. Sajnos az elmúlt években, főleg a fiatalabb generációk körében a parádi üveg neve feledésbe merült, ezért egészen az alapoktól kell felépítenie ismét tekintélyét. Nem csupán a helyi turisták élményfogyasztói szükségleteit kell kielégíteni, hanem a helyi termékeket az ország számos rendezvényeire kiállításaira kell eljuttatni.

7. Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a parádsasvári üvegekultúra egy 300 éves hagyomány, amely képes volt nemzetközi sikereket elérni 2005-ig. Szó esett Parádsasvár demográfiai hanyatlásáról, arról, hogy attrakció nélkül a tájturizmus nem tud munkahelyeket teremteni, ezért magas az elvándorlás. Szó esett továbbá arról, hogy a nemzetközi és hazai örökségvédelmi stratégiák hogyan próbálnak kilábalni a szakadékból, és hogy Parádsasváron a környezetvédelemnek, a műemlékvédelemnek és a szellemi örökségvédelemnek harmonizálnia kell egymással.

A parádsasvári üveg egy olyan kulturális termék, ami nemzetközileg elismertette Magyarországot, mind a mai napig versenyképes, de anyagi és jogi támogatás nélkül nem juthat előbbre. A helyi üvegművesség háromszáz éves hagyományát fel kell karolni, ismertté kell tenni az országban ahhoz, hogy fejlessze a helyi turizmust és felvevőpiacot találjon a termékeikre, ezáltal ismét hungarikummá válhat. Ehhez két dolgot kell elérni: múzeumot és skanzenet kell kialakítani, a parádsasvári üvegművességet pedig szellemi örökséggé kell nyilvánítani.

7.1. Múzeum és skanzen kialakítása

Egy múzeum és a skanzen létrehozása számos pozitív hatást gyakorolhat a településen. Az elvándorlás és a munkanélküliség szemszögét nézve közvetlenül és közvetve is tud munkahelyeket teremteni. A múzeumi alkalmazottak megismertethetik az ide látogatókkal az üveg múltját, bemutatják a helyi kreatív ipart, melynek folyamán feltehetően több terméket vásárolnak a helyi manufaktúrákban. Kiadványaik, kutatásaik által reklámot bonyolíthatnak le, amivel idecsábíthatják a turistákat. A múzeum turisztikai attrakciót biztosít a látogatók számára, így növekedhet az itt töltött vendégéjszakák száma és a vendégszám. Mindent összevetve az eladott üvegek árából és a turizmusból befolyt bevételekből a helyi manufaktúrák és panziók bővíteni tudják műhelyeiket és szobáik számát, melynek következményeképp több helyi lakost tudnak alkalmazni, így csökken a munkanélküliség, és ez remélhetőleg meggátolja a fiatalok elvándorlását a településről.

A kulturális és morális válság szemszögéből nézve a múzeum nem csupán a helyi kulturális értékeket tudja konzerválni, a múltjukat pedig megismertetni, de vissza tudja adni az embereknek a jövőbe vetett bizalmukat. A múzeum a közösségépítés központja lehet, programokat szervezhet a lakosságnak, amely erősíti az összetartozás érzését. Emellett múzeumpedagógiai foglalkozásokat szervezhet, amely játszva tanulva megkedvelteti a helyi fiatalokkal őseik hagyatékát.

Parádsasvár lakossága nem haladja meg a négyszáz főt sem, s joggal megkérdőjelezhető, hogy egy ekkora település képes létrehozni és fenntartani egy múzeumot. Ellenben a lakosság a helyi önkormányzat segítségével **egy jól felszerelt, több** száz tárgyból álló kiállítótermet hozott létre alig pár hónap leforgása alatt. A helyi összetartozást mi sem szimbolizálhatja jobban, mint az a tény, hogy közös kultúrájuk fennmaradásáért a gyűjteménynek ajánlották fel családi ereklyéiket. A gyűjtemény számára **a kiállítóhelységet**, a korszerű lézerfüggönyökkel felszerelt tárlókat a Parádsasvári Ön-

kormányzat teljes egészében önerőből finanszírozta, ahol audioguide-ok segítségével látogatható a gyűjtemény. A kiállítótermekben, az elmúlt 40–50 év műtárgyai mellett, a kortárs iparművészek munkái is helyt kaptak a kiállításokon.

Közvetlenül a múzeum előtt található a gyár területe. Az önkormányzat megkezdte a terület rehabilitálását, sőt újrahasznosításáról is konkrét elképzelések születtek. Holló Henrik polgármester úr előrelátásának köszönhetően egy olyan attrakciós hely kialakítására törekszik, amely az ide látogató, főként gyermekcsoportok lekötésére szolgál. A település önkormányzata erre tudatosan készült, ha a kormány a Recski Munkatábort Nemzeti Emlékhellyé nyilvánítja, akkor több ezer turistára is számíthatnak évente. A Recski Munkatábor, a Parádfürdői Kocsi Múzeum, és a Kékestető közelségét kihasználva olyan fejlesztéseket kívánnak lebonyolítani, amelyek a gyermekek oktatását és szórakoztatását szolgálják.

A gyár területén a közeljövőben egy olyan múzeumpedagógiai attrakciót lehet létrehozni, amely játszva tanulva bemutatja és megszeretteti az üveget, nemcsak az ide látogatókkal, hanem a környékbeli gyermekekkel is. Így nemcsak megismerhetik a történelmüket, de esetlegesen lehetőséget nyit a számukra, hogy megtanulhassák és folytathassák őseik kultúráját.

7.2. A parádsasvári üvegművesség szellemi örökséggé válása

Parádsasvár üvegtermékei ugyan elvesztették nemzetközi és hazai ismertségüket, a gyár megszűnt, közösség-összetartó ereje, a helyi szellemi örökség túlélte azt. Az üveg készítésének módját továbbra is őrzik a helyi manufaktúrák, melyek kihatnak a kollektíva egészére. A hagyomány szakképzés hiányában nem tud tovább öröklődni. Javasolom tehát, hogy a parádsasvári üvegművességet mihamarabb jelölni kell az UNESCO Nemzeti Kulturális jegyzékére mint veszélyeztetett hagyományt.

Az előbbieken már említettem, az üvegyártás fő nehézsége, hogy helyi turizmus igényeinek kielégítésére korlátozódik. A szellemi kulturális örökség listára való felkerülés teret nyithat a hazai piacok meghódítására. A szellemi örökség rendezvényein való részvétellel nagyobb ismertséget szerezhethet, így a manufaktúrák termékei esélyt kaphatnak arra, hogy nagyobb kiállításokon, termékbemutatókon tudjanak részt venni mint nemzeti szellemi örökség. A nemzeti örökség cím használatával könnyedebben meg tudja célozni a belföldi piacokat, amely esetlegesen elősegítheti a helyi manufaktúrák üzemmékké vagy akár gyárrá fejlődését a helyi munkaerőnek munkalehetőséget biztosítva.

A termék „kulturális marketingje” nem csupán az üvegyártáson segíthet: serkentően hatna a helyi turizmusra is. Mint kivételes kulturális nemzeti attrakció, több turistát hozhat a Mátra északi lábához, így az itt kialakult vendéglátó infrastruktúra is közvetve részesülhet az üvegkristály gazdasági sikereiből, a közösségre gyakorolt pozitív-morális hatásról nem is beszélve, amely így a nemzet elismerését is birtokolja. Lehet-e a parádsasvári üvegművesség a szellemi kulturális örökség része? Dolgozatom azon kritériumrendszer köré összpontosul, amely a szellemi örökséggé nyilvánítás feltételeit tartalmazza. Úgy érzem, hogy Parádsasvár minden kritériumnak megfelel, és joga van arra, hogy a nemzet szellemi kultúrájának részét képezze.

Mindent összevetve a továbbiakban nem az a kérdés, hogy Parádsasvár vagy Borsodnádasd rendelkezik-e tradícióval, szellemi kultúrával, vagy hogy az itt előállított iparművészeti szintű termékek sikeresek tudnak-e lenni a kreatív iparban, hanem az, hogy Magyarországon hány Parádsasvár vagy Borsodnádasd van? Hány ipari táj rendelkezik ilyen szellemi hagyattal? Hány család megélhetését biztosíthatja az országban a kreatív iparra való átállás és turizmus kombinációja az egykori gyárnegyedek lepusztult területén? Ma Magyarországon a mostoha körülmények között tengődő iparvárosokban a

munkanélküliség a legmagasabb, a demográfiai hanyatlás a legnagyobb, a mélyszegénység leginkább jelen van. Nem véletlen, hogy ma Magyarországon a két legélhetősebb város Ózd és Salgótarján. A magyar iparvárosok és környezetük újra a nemzetgazdaság élvonalában lehetnek, ha újra felfedezik szaktudásukban és kultúrájukban gyökerező értékeiket és lehetőségeiket. Parádsasvár ebben kitűnő példát mutathat a közeljövőben.

8. Szakirodalom:

1. Balázs Dénes (1993): Magyar utazók lexikona. Budapest. 193–194. oldal
2. Biczó Gábor (2010): A barnamezős rehabilitáció és az örökség turizmus kapcsolata: a nemzetközi tapasztalatok és a DIGÉP esete <http://www.irisro.org/gazdasagtan2013januar/G546BiczoGabor.pdf>
3. Brian Graham – G. J. Ashworth – J. E. Tunbridge (2004): Az örökség a gazdaságfejlesztési stratégiában. Megtalálható: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor: A kulturális Örökség 2004. Budapest L' Harmattan Atelier
4. Creative Industries Economic Estimates Full statistical release (2011) https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/77959/Creative-Industries-Economic-Estimates-Report-2011-update.pdf
5. Csiffáry Gergely (1998): A mátrai üveghuták. = Archívum 15. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Szerk.: Bán Péter – Csiffáry Gergely. Eger, 55–121.
6. Csiffáry Gergely (2006): A Károlyiak szerepe a 19–20. századi Parád fejlődésében. = Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. XVII. Nyíregyháza, 499–508.
7. Csiffáry Gergely – Schwalm Edit (2000): Parád. Szerk.: Bán Péter. Száz Magyar Falu Könyvesháza sorozat. Budapest
8. Erdős Péter (2000): A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/02.pdf>
9. Geert Hoffstede (1997): Cultures And Organizations - Software of the Mind McGraw hill USA
10. Heves Megyei Levéltár: XXIX-1131 Parádsasvári Üveggyár iratai 1945–1949: 1/B Nem iktatott levelezés: cégekkel, magánszemélyekkel, külföldi részvénytársaságokkal 1947-1948.
11. Heves Megyei Levéltár: XXIX-1131 Parádsasvári Üveggyár iratai 1945–1949: „/B Kereseti és adókimutatás 1947.
12. Heves Megyei Levéltár: XXIX-1131 Parádsasvári Üveggyár iratai 1945–1949: 2/D Termelési jelentés 1948.
13. Heves Megyei Levéltár: XXIX-1131 Parádsasvári Üveggyár iratai 1945–1949: 2/E Statisztikai jelentés 1948.
14. Kelemen Kristóf (2011): A nehézipar Barkóságra gyakorolt hatása Ózd iparvidékén, különös tekintettel a Borsodnádasdi Lemezgyár dolgozóira. Miskolc, 2011. szakdolgozat

15. Kinczel Rozália (2006): *Életünk és sorsunk*. Budapest, 2006. Aduprint Nyomda
16. KSH (2014): *Éves településstatisztikai adatok 2012-es településszerkezetben. Magyarország települései: Parádsasvár*. Miskolc–Eger, KSH. Miskolci Főosztály, Egri Osztály
17. Magyar Értelmező Kéziszótár (2003) Budapest Akadémiai Kiadó
18. Mérei Ferenc (1997): *Közösség rejtett hálózata* In.: Tibori Tímea – T Kiss. Tamás: *Közösség Közösségi Kommunikáció I. kötet* 1997. Budapest, OKKER Oktatási Iroda
19. Miszlivetz Ferenc – Márkus Eszter (2013): *A Kraft-Index-Kreatív Városok – Fenntartható Vidék Vezértudomány*, XLIV. évf. 2013. 9. szám
20. Murányi István (2012): *A munkások lokális identitásának jellemzői Borsodnádasdon* In.: *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat* 49. szám 13. évfolyam 2012. Budapest, OOK-Press Kft.
21. Németh Györgyi (2005): *Ipari Örökség és városkép 2005* <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00059/pdf/regio200503nemethgyorgyi.pdf>
22. Niall Fergusson (2011): *A Nyugat és többiek 2011*. Dabas, Reálszisztéma Nyomda Zrt.
23. Nizhnij Tagil Charter for the Industrial Heritage (2004) <http://ticcih.org/about/charter/>
24. Oginó Maszahiro (2004): *Az aktualizálás logikája. Japán és a kulturális Örökség*. Erdősi Péter és Sonkoly Gábor (2004): *A kulturális örökség 2004*. Budapest, L'Harmann – Atelier
25. Osváth Sarolta (2004): *Az ipari parkok napjainkban Magyarországon 2004* G-Mentor Kft.
26. Paládi-Kovács Attila (2007): *Ipari táj, Gyárak bányák műhelyek népe a 19–20. században 2007*. Budapest Akadémiai Kiadó
27. Polyák Balázs (2011): *A kultúra definíciós és mérési nehézségei 2011* <http://www.doktori.econ.unideb.hu/download/pdf/kutatasiforum/2011jan/PolyakBalazsKF.pdf>
28. Ságvári Bence (2005): *A kreatív gazdaság elméletéről*. Budapest, 2005. <http://mek.oszk.hu/06500/06544/06544.pdf>
29. *Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon (2014)* <http://www.szellemiorokseg.hu/index.php?menu=21&m=nemzeti>
30. Terry Flew (2002): *Beyond ad hocery: Defining Creative Industries* http://eprints.qut.edu.au/256/1/Flew_beyond.pdf
31. Valuch Tibor (2012): *Munkás-társadalom-történet. Közelítések és fogalmi kérdések* In.: *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat* 49. szám 13. évfolyam 2012. Budapest, OOK-Press Kft.
32. Vercseg Ilona (1997): *Közösség. Eszme és valóság* IN.: Tibori Tímea – T Kiss. Tamás: *Közösség Közösségi Kommunikáció I. kötet* 1997. Budapest, OKKER Oktatási Iroda
33. Veres László (1989): *Magyar Népi Üvegek*. Miskolc, 1989. Borsodi Nyomda

34. Veres László (2006): Üvegművességünk a XVI–XIX. században. Miskolc, 2006.

Georgius Agricola műveinek előfordulása magyarországi könyvtárakban

TÓTH HENRIETTA

Informatikus könyvtáros (MA), végzett hallgató

Könyvtártudomány 2. tagozat, külföldi

Témavezető: dr. Verók Attila főiskolai docens

1. Előszó

Georgius Agricola, a szépen csengő humanista név mögött valójában egy szászországi kisvárosban született német tudós, Georg Bauer rejtőzik, akit a világ földtudományokkal foglalkozó tudósai halála után csaknem fél évszázaddal is ismernek és tisztelnek. Nevezik „az ásványtan atyjának” és a bányászati és kohászati tudományosság úttörőjének is.

Ő volt az első, aki a bányászati, kohászati, valamint az ásványtani ismereteket rendszerezte. Több tudományterületen is maradandót alkotott. Főműve a „De re metallica” azaz a „Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról” századokon keresztül volt nélkülözhetetlen kézikönyve a műszaki felsőoktatásnak.

A Selmeci Múemlékkönyvtár, mely ma a Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia jogutód intézményében, a Miskolci Egyetemen van, a bányászati-kohászati szakirodalom igazi kincsestára. Agricola műveinek 16. században kiadott első kiadásai is helyet kaptak az intézményben. A főmű művészi fametszetekkel illusztrált kiadása évszázadok távlatából tárja elénk a bányászat és kohászat munkamódszereit, a 16. századi szakemberek életét, betegségeit. Az illusztrációk kitűnően szemléltetik az elmondottakat. És ami még érdekesebbé teszi ennek a műnek a tanulmányozását az az, hogy a német tudós hazánk korabeli viszonyairól is meglepő tájékozottsággal írt. Sok magyar vonatkozást találunk művében, a rajzok egy-egy Magyarországon használt módszerre, berendezésre is felhívják a figyelmet.

Munkahelyemen, a Miskolci Egyetem központi könyvtárában – ahol az említett Selmeci Múemlékkönyvtár is helyet kapott – mindig is szíves lapozgattam Agricolának ezt

a művét. A rajzok ennek az 1556-ban megjelent könyvnek a tanulmányozását különösen élvezetessé teszik. Kíváncsi lettem, vajon a múltban is érdekelte-e ez a mű az embereket. Ezért választottam kutatási témámul annak vizsgálatát, hogy Agricolának a 16. században, Bazelben megjelent művei (illetve azok különböző kiadásai) mely magyarországi könyvgyűjteményekben voltak fellelhetőek a megjelenésük óta eltelt időben. Azaz kinek a könyvtárában volt Agricola-mű, kit érdekelt ez a téma.

A ma Magyarországon felélénkülő hungarika kutatások körébe is jól beleillik a humanista természettudós munkásságának, művei magyarországi előfordulásának vizsgálata, mivel a művek, mint mondtam, számos magyarországi vonatkozást is tartalmaznak.

2. Georgius Agricola élete és munkássága

„A középkor végének szellemi megújulása, a reneszánsz és a humanizmus valójában annak a folyamatnak a vége, amelyet az előző századok fejlődése alakított.”¹ Az átalakulás művészeti és kulturális területen is végbement, és érintette a társadalom, a gazdaság és a politika struktúráját is, hogy eredményeképp kibontakozhasson az európai civilizáció egy új periódusa, hogy az emberi szellem kiemelkedhessen a középkor sötétjéből. A kialakuló új korszakban a gondolkodó, kutató és rendszerező elmék létrehozták a reneszánsz nagy alkotásait. Az újjászületés szellemét kiváló személyiségeknek köszönheti az emberiség. *Roger Bacon* tapasztalatokon alapuló természetszemlélete, *Guttenberg* zseniális találmánya, mely egész Európában elterjesztette az új szemléletet, *Dante*, *Petrarca*, *Dürer*, *Machiavelli*, *Martin Luther*, *Rotterdami Erasmus*, *Kopernikusz* mind ennek a kornak a szülöttei voltak, éppúgy, mint *Georgius Agricola* (1. ábra).

E forrongó korszak hódító, dinasztikus és vallási háborúkkal volt terhes, de ekkor születtek *Leonardo*, *Michelangelo*, *Raffaello* és *Tiziano* remekművei is. Engels írta e korról: „A legnagyobb haladó forradalmasodás volt ez, melyet az emberiség addig megért; olyan kor, amelynek óriásokra volt szüksége és óriásokat is nemzett, a gondolkodóerő, a szenvedély és a jellem, a sokoldalúság és a tudományosság óriásait.” Ezeknek a szellemóriásoknak a sorában tartozott *Georgius Agricola* is.²

2.1. Élete, 1494. március 24., Glauchau – 1555. november 21., Chemnitz

A humanista természettudós *Georg Bauerként*³ született posztó- és kelmefestő ipart űző családban Glauchauban, egy alsó-szászországi kis faluban, az ősi német bányavidéken. Később sok kortársához hasonlóan a humanista szellemiség nevében latinosította nevét *Georgius Agricolára*⁴. Élete, közéleti tevékenysége és munkássága egyaránt ehhez a névhez kötődik.

Gyerekkoráról és ifjúságáról kevés adat maradt fenn. Szülővárosáról, szüleiről és testvéreiről műveiben is keveset ír. Valószínűleg *Zwickauban* jár középiskolába, majd

¹ Sz. Jónás Ilona: A reneszánsz és a humanizmus kibontakozása. In: Klaniczay Gábor (szerk.): Európa ezer éve: A középkor. II. Budapest, Osiris, 2005. 296. o.

² Molnár László: Agricola és kora. In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Budapest, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 610. o.

³ Német nyelvű életrajzok a Pauer vezetéknevet is említik, mint eredetit. G. L. Engewald: Georgius Agricola: Biographien hervorragender Naturwissenschaftler, Techniker und Mediziner. Leipzig: BSB B. G. Teubner, 1982., 5. 8. o.

⁴ A német Bauer és a latin agricola szó egyaránt földművelőt, földművest jelent.

húszéves korában a Lipcsei Egyetemre iratkozik be, ahol teológiát, filozófiát és ókori nyelveket tanul. Itt kerül kapcsolatba a humanizmus szellemével, barátságot köt számos humanista tudóssal. Tanulmányai befejeztével a zwickkai latin iskolában lesz görög-tanár⁵, ahol azonnal megmutatkozik rendszerező, új alapokat kereső szelleme latin nyelv-tanának (első ismert műve, 1520.) újszerű táblázatokba foglalt grammatikai anyagában, a korabeli élet mindennapjait tükröző példamondataiban. Nem tartózkodik azonban sokáig Zwickauban, mivel a város Martin Luther téziseitől és a város Mária-temploma papjának, Münzer Tamásnak a mozgalmától hangos, ő pedig katolikus lévén nem ért egyet nézeteikkel és a hatásukra kibontakozó lutheránus oktatási elvekkel.

A város szellemi légkörét megelégedve tehát 1522-ben visszatér Lipcsébe, hogy folytassa tanulmányait. Ekkor már orvosi és természettudományi képzésben vesz részt. 1523-ban látóköreinek és ismereteinek kiszélesítése céljából „nyakába veszi a világot”, legalábbis az akkor tudományosnak nevezett világot. Bázelen megismerkedik kora egyik legnagyobb hatású tudósával, Rotterdami Erasmussal, aztán Itáliában tartózkodik hosszabb ideig, ahol humanisták társaságát keresi (magyarokkal is találkozik). A bolognai egyetemen befejezi orvosi tanulmányait, 1524-ben orvossá avatják, majd Velencébe utazik. Itáliai tartózkodása (1523–1527) egész további életére kihat, több művében nagy élvezettel emlékezik vissza itteni élményeire. Velencében fejlődik ki művészi érzéke, itt pillant bele a nyomdászok, fa- és rézmetszők munkájába.

1526-ban, amikor Magyarország fölött sötét felhők gyülekeznek, Agricola visszatér szülőföldjére, Európa egyik leggazdagabb bányavidékére. Úgy tűnik, ekkor már (és egész későbbi életében is) a bányászat tudománya foglalkoztatja, mivel hazaútja során Villach mellett meglátogatja az ólombányákat, Raurisban pedig az aranybányákat tanulmányozza.

1527-ben Joachimsthalba költözik, ebbe a fiatal, gazdag bányavárosba, amely az Érchegeység csehországi oldalán fekszik, és gazdag ezüstabányászatáról híres.⁶ Ebben a városban hivatalos elfoglaltsága mellett – ő lesz a városi orvos – bőséges lehetősége adódik arra, hogy bányászati és ásványtani ismereteit bővítse. Ezt ki is használja, minden szabadidejét erre fordítja, első nagyobb művei itt születnek. Agricola kevés nyugalmat találhatott a pénzszerzés mámorába szédült városban, de annál több hasznos adatot és felvilágosítást nyerhetett minden bányászati kérdésre. Eleinte gyanakodva fogadhatták az új orvos örökös kérdezősködését, de mikor meggyőződtek arról, hogy csak a tudós kíváncsisága hajtja, már nem zárkóztak el sem a bányászok, sem a munkák irányítói a válaszok elől.

Első fontos művét, a *Bermannus* dialógust az 1528–29-es években vetette papírra. Ez a bányászatról írt első könyve 1530-ban Rotterdami Erasmus előszavával jelenik meg Bázelen a Frobenius nyomdában. A híres nyomdász később számos művét kiadja.

1531-ben már anyagilag tehetős és független polgárként a lármás, kavargó Joachimsthal után Chemnitzbe települ vissza, és itt él haláláig. Móric szász választófejedelem hívására érkezik, és mint nagy tudású és műveltségű férfit – már megjelent művei ismertté tették a nevét – az orvosi feladatok mellett közéleti tevékenységekbe is bevonják. 1542-ben aztán feleségül veszi gyámleányát, a korábban elhunyt chemnitzai polgármester lányát, és ő lesz a város egyik leggazdagabb polgára.

Termékeny időszak ez életében. 1530-tól sorra jelennek meg bányászattal, geológiával, ásványtannal foglalkozó munkái. Rendszerezi e tudományterületeken összegyűjtött ismereteit, megfigyeléseit, összeállítja a szakkifejezések jegyzékét. 1546-ban *geológiai, ásványtani művei* és a *Bermannus új átdolgozása*, valamint az úgynevezett *Maurer*

⁵ Ez volt az első németországi intézet, ahol görög nyelvet tanítottak s azt a diákok mellett orvosok, papok és tanárok is hallgatták. Az életrajz részletei: Molnár László: I. m. 597–607. o.

⁶ „Az ezüst csekély takarórétég alatt húzódott egymást érték a gazdagabbnál gazdagabb tellérek” írja Molnár László Agricola és kora című tanulmányában. Molnár László: I. m. 594. o.

levél jelenik meg. Ez utóbbi bányászati szakkifejezések latin és német jegyzékét tartalmazza. Majd 1547-ben a *De precio metallorum et monetis* című művét teszi közzé a fémek és pénzermék áráról. Időközben ő lesz a város polgármestere, mely tisztséget négyszer is betölti a későbbiekben.

Ekkorra már megjelent könyveinek sora és népszerűsége meglepéssel tölthette volna el a tudóst, aki mégsem lehetett nyugodt. Az évek folyamán ugyanis könyveiben is, szóban is többször megígérte a bányászat és kohászat egészét felölelő, alapvető mű megírását, mely életművének megkoronázása lett volna.

A *De re metallica libri XII...* végül is húsz éves kutatómunka és anyaggyűjtés után 1550-ben készült el. A számtalan fametszetű ábra igényes kidolgozása azonban – melyek Frobenius nyomdájának hírnevét is öregbítik – a könyv kiadását hat évre toltta ki, így a szerző nem érthette meg főművének megjelenését. A tudós 1555. november 21-én többször megismétlődő lázrohamok után hunyt el.

Noha tevékeny élete alatt egymást érték a politikai fordulatok, ő mégis képes volt maradandót alkotni, életműve tartalmában, sokrétűségében, terjedelmében egyaránt jelentős. Tevékenységének értéke „a tudós elmélyült munkálkodásában rejtett, a régi szerzők alapos ismeretében, jó megfigyelő- és rendszerező képességében és – ahol erre indoka és lehetősége volt – a kiváló ábrázolási módjában”⁷

Georgius Agricolát a világ földtudományokkal foglalkozó tudósai „az ásványtan atyjának” nevezik. A bányászok és kohászok a műszaki tudományok megalapozóját tisztelik benne. A méréssel foglalkozók a mértékek és súlyok első, egységesítésre törekvő tudósaként ismerik el. A közgazdászok a merkantilizmus úttörőjének tartják. A numizmatikusok a nemesfémek és a belőlük készített érmék értékének összhangba hozó munkáit értékelik nagyra. Az orvosok számos korabeli foglalkozási betegség leírójaként ismerik. A pedagógusok pedig egy gyermekek számára készített tananyag írójaként tartják számon.⁸ Tehát több nagyszerű kortársához hasonlóan ő is megvalósította a „homo universalis”-t, az egyetemes, a több ismeretágban maradandót alkotni képes ember reneszánsz eszményét.”⁹

2.2. Művei

Agricola 24 fennmaradt (*2. ábra*) és 21 elveszett művéről tudunk Helmut Wilsdorf összeállításán alapján.¹⁰

Az elveszett művek közül a korábban megkezdett – Szászország történetéről szóló – művét nem tudta befejezni. Torzó maradt a földrengésekről, a bányajogról és az egyes bányabetegségekről írt értekezése is. Fennmaradt művei azonban négy évszázad alatt számos nyelven megjelentek (latin – eredeti, német, angol, olasz, cseh, lengyel, orosz, szlovák, magyar stb.) Széleskörű irodalmi tevékenységéből elsősorban a bányászat, kohászat, földtudomány gazdag témakörében megjelent alkotásai bizonyultak időtállóknak.

Főműve egy humanista tudós életművének megkoronázása, melynek megírásáig fokozatosan jutott el a témával foglalkozó korábbi műveivel kikövezett ösvényén haladva.

⁷ Molnár László: I. m. 609. o.

⁸ Agricola születésének 500 éves jubileuma alkalmából a Chemnitz-Zwickau Egyetem konferenciát szervezett „Georgius Agricola, az európai jelentőségű szász humanista” címmel. A konferencia üléseit hat szekcióba rendezték a tudós sokoldalú és szerteágazó tevékenységének jegyében: Agricola az orvostudományban, a gyógyszerészetben és a természettudományokban; Agricola és korának művelődésügye; Agricola mint diplomata és politikus, Agricola és a kohászat; Agricola és a bányászat; Agricola a saját korában. A rendezvény ismertetését és a szövegbeli felsorolást lásd: Molnár László: 1994 – Agricola éve. 500 éve született a reneszánsz nagy tudósa. Bányászati és kohászati lapok. Bányászat, 1994. 127. évf. 6. sz. p. 669–671. o.

⁹ Molnár László: Agricola és kora In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Budapest, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 609. o.

¹⁰ Helmut Wilsdorf: Übersicht über die Werke des Georgius Agricola. In: Georges Agricola, 1494–1555: zu seinem 400. todestag 21. november 1955. Akademie-Verl, Leipzig. 358–370. o.

Melyek tehát – bár önálló művekként is megállják a helyüket – előtanulmányokként is kezelhetők.

Első természettudományos műve a *Bermannus, sive de re metallica* (Basel: Frobenius, 1530.) több mint 20 kiadást ért meg, magyarul a félévezredes évfordulóra jelent meg: „Bermannus, avagy beszélgetés az ásványok csodálatos világáról” (Miskolc, Rudabánya, 1994.) címmel. Ez a mű elsősorban az ásványtanban, annak rendszerezésében és topográfiájában jelent újdonságot. Műfaja dialógus. Két tudós orvos beszélget egy a bányaművelés kérdéseit ismerő, tapasztalt bányásszal, áttekintik a bányavidék történetét, a fontosabb bányatelepeket, a bányaművelés technikai részleteibe is „belemelegednek”, és végül eljutnak a különféle ásványok nevéhez, tulajdonságaihoz, fejtési módjához és felhasználásához.

Következő lépcsőfokként az 1544 és 1546 között írt *négy földtudományi írását* – ötödikként a nagy sikert aratott Bermannust is hozzáátéve - tette közzé 1546-ban egy gyűjtemény keretében. Az írások Agricola megfigyeléseiről, tapasztalatairól, erős kritikai érzékéről is vallanak. Egyre jobban eltávolodik bennük ugyanis a korábbi forrásoktól.

A gyűjtemény a következő műveket tartalmazza:

- *De ortu et causis subterraneorum* – „A föld alatti anyagok keletkezéséről és törvényszerűségeiről”. A 80 oldalas műben a mai paragenetikus ásványtan kezdetét lehet felismerni.
- *De natura eorum quae effluunt ex terra* – „A földből kiömlő anyagok természetéről”, melyben a föld mélyéből feltörő vizeket vizsgálja szín, íz és hőmérséklet alapján, osztályozza és tárgyalja a föld vízháztartását is.
- *De natura fossilium* – „Az ásványok természetéről”. Mineralógiai mű, az ásványtan alapvető munkája, bányászati és művészettörténeti kitérőkkel.
- *A De veteribus et novis metallis* – „Régi és új bányákról”. Rövid, 39 oldalas értekezés, az első bányászati topográfia, az Érchegység bányavárosainak történetével, gazdaságstatisztikával.

Főműve, a *De re metallica libri XII* végül 1556-ban jelenik meg néhány hónappal halála után. Ez a mű a bányászati és kohászati irodalom legkiválóbb műve a 16. században, „egészen korunkig hat és lenyűgözi az olvasót. Megvesztegető ebben a könyvben a történeti tudás és a tanult ismeretek összekapcsolása a realisztikus természetszemlélettel, továbbá a határozott állásfoglalás a műszaki megoldások esetében. Agricola nem talál fel új berendezéseket vagy eljárásokat, de példás szemléletességgel és rendszerességgel írja le a bányászat és a kohászat összességét.”¹¹

A mű 12 fejezete („könyve”) a következő szakterületeket tárgyalja:

1–6. könyv: a bányászatról:

1. Az *első könyv* a bányászat hasznáról és szükségességéről és a bányász, kohász hivatásról szól.
2. A *második könyv* a bányászat alapfogalmait és a kutatómódszereket ismerteti.
3. A *harmadik könyv* a hasznosítható ásványok települési viszonyait, tellérek, telepek jellegzetes megjelenési formáit írja le.
4. A *negyedik könyv* a bányatelkek adományozásáról s a dolgozók szervezeti kiépítéséről szól.
5. Az *ötödik könyv* a telepek föltárását és leművelését ismerteti, bemutatja az aknákat, tárókat, fejtéseket stb., és szól a bányamérésről is.
6. A *hatodik könyv* a jövesztőszerszámokat, bányagépzeti berendezéseket, szivattyúkat szállító és szellőztető gépeket ismerteti.

7–12. könyv a kohászatról:

7. A *hetedik könyv* a kémlelésekről és a próbamesterségről szól.

¹¹ Molnár László: Agricola és kora. In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Budapest, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 607. o.

8. A *nyolcadik könyv* az olvasztáshoz szükséges előkészítést, aprítást, zúzást, mosást, pörkölést írja le.
9. A *kilencedik könyv* az olvasztókemencékről, azok használatáról szól.
10. A *tizedik könyv* a nemesfémeknek, aranynak, ezüstnek az ólomtól, réztől, vastól való elválasztásáról szól.
11. A *tizenegyedik könyv* az ezüstnek a feketerézből való kiválasztását ismerteti.
12. A *tizenkettedik könyv* a sókról és üvegről szól.

A szerző az anyaggyűjtés során fedezi fel, hogy a bányászatról – erről az egyik legrégebbi és az emberiség számára leghasznosabb, legszükségesebb tudományról – még egyetlen író sem írt kimerítően. Úgy érzi, neki kell megírnia ezt az összefoglaló munkát, erre teszi fel életét. Műve Ajánlásában maga fejt ki Móricz szász választófejedelemnek és öccsének, Ágost hercegnek munkája célját, ismeretanyagát és beosztását. „Tekintve, hogy erről még egyetlen író sem írt kimerítően, [...] ezért írtam meg ezt a tizenkét könyvet. [...] A vállalt feladatot igyekeztem minél jobban megoldani [...] sok munkát és fáradságot áldoztam rá, de nem kíméltem a költségeket sem [...] nemcsak szavakkal írtam le, hanem rajzolókat is fogadtam olyan képek készítésére, melyeknek segítségével az ismeretlen dolgokat a jelenkor és a jövő embere is minden nehézség nélkül megértheti” – írja az Ajánlásban.¹²

Mondhatjuk, hogy a feladatot teljesítette, hiszen „műve századokon át felgyülemlett ismereteket foglal össze és rendszerez, és ez által hosszú időre alapvető forrásává vált a természet megismerésének és az azt hasznosító emberi szándékoknak és cselekedeteknek.”¹³ – ahogyan azt maga az író is szeretne volna. Emellett ötvözi az elméleti ismereteket és a gyakorlati szaktudást, kialakítja a tudományos alapfogalmakat, szakkifejezéseket. Nem csodálkozhatunk hát, hogy nélkülözhetetlen kézikönyv lett a műszaki felsőoktatásban és a bányászat, kohászat művelői számára. A gazdag képanyag – 292 művészi színvonalú fametszetes ábra – különösen emeli a 16. század derekán megjelent mű értékét.

A szoroson vett bányászaton és kohászaton kívül Georgius Agricola még további tizenegy tudományterületen belül alkotott: filozófia, politika, teológia, történelem, nemzetgazdaságtan, pedagógia, jog, orvostudományok, kémia, geológia és mineralógia. Filozófiai írásaiban a politikai és vallási viszályok tárgyalások útján történő megoldásának szószólója. Teológiai színezetű írásrészleteiben, elmfuttatásaiban katolikus elveket vall, de nem bigott módon, soha nem gerjed fel benne a vallási türelmetlenség. Történelmi érzéke kiváló az események egymásra hatása és a várható következmények felmérése tekintetében. A politikai és vallási harcok elleni írásaiban mintha csak sejtene a harmincéves háború eljövételét. A „*Türkenrede*”-ben világosan leírta, hogy a török veszedelem elhárítása elsősorban a nemesség és a gazdagok feladata, mert a szegényeknek nincs sok veszítenivalójuk. A béke áldott korszakaiban pedig az uralkodó kötelessége a nép sorsának javítása. Jóval megelőzte korát nemzetgazdasági téren tett megnyilatkozásaival is. Írt a pénzhalmozódásról, a meggazdagodásról, a gazdasági-műszaki kockázatvállalás indokoltságáról, az egyes költséges termelési módoknak olcsóbbakkal való felváltásáról. A haladást szolgálta a mérésekre vonatkozó munkáiban is, amelyekben a mértékek és súlyok szinte áttekinthetetlen sokféleségében próbált rendet teremteni és ezzel a gazdasági fejlődést gátló, zavaros viszonyokat megszüntetni. Pedagógiai indíttatása ott áll szinte minden írásának a háttérében. A *Bermannus* teljes egészében tanító célzatú könyv, de a *De re metallica* tudásközvetítése is nagymértékben pedagógiai

¹² Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról [ford. Becht Rezső; szerk., a bevezetőt, a tanulmányt, a lábjegyzeteket és a személyjegyzékeket írta Molnár László]. Budapest: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 32. o.

¹³ Martos Ferenc: Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Magyar Tudomány, 1989. 34. (96.) 1. sz. 80–83. o.

hangvételő. Jogi írásaiban a 13. század közepétől megszülető bányajogokat rendszerezi, és alátámasztja, hogy a jogi rendelkezéseknek csak jól szervezett állami apparátus és tanult tisztségviselők útján lehet érvényt szerezni. Orvosi ténykedéséről kevés írásos adat maradt. Ismerjük azt a megállapítását, hogy a betegség nem a bűn büntetéséeként sújtja az embereket, mint sokan gondolták akkoriban (*A pestisről*). A boncolást mint az anatómiai kutatás elengedhetetlen eszközét helyeselte. A kémiában a középkorban uralkodó titkos alkimista felfogás kritizálója. A geológiában újszerűen vázolta az üledék és az erózió tevékenységét. A földrengések, a vulkánosság és a hévforrások előidéző okait nem a csillagvilág asztronómiai értelemben vett befolyásában látta – mint előtte minden tudós –, hanem a földalatti tüzekben. A mineralógia területén pedig vállalkozott egy rendszeres ásványtan kifejlesztésének első kísérletére.¹⁴

Helmut Wilsdorf már említett munkájában¹⁵ kilenc csoportra osztja Agricola műveit:

Az **első csoportba** a teológiai-filozófiai művek tartoznak:

- 1520, első műve, a már említett latin nyelvtan elemi oktatásáról szóló könyvecske (*Libellus de prima ac simplici institutione grammatica*) – nyomtatásban megjelent Lipcsében 1520-ban latin nyelven
- 1525 *Galenosz-kiadás*: görög szövegkiadás (Galenus Librorum, Pars I-V.) – nyomtatásban Velencében, Aldus Manutiussal munkaközösségben 1525-ben.
- 1526 *Hippokratész-kiadás*: görög szövegkiadás,
- 1522 teológiai-filozófiai kérdésekről írt levél (*gegen Dr. Fontanus*) latin nyelven,
- 1522 teológiai-filozófiai kérdésekről írt levél (*an Dr. Kopp*) latin nyelven.
- Ezek 1900-ban jelentek meg először nyomtatásban.
- 1546 a már említett Meurer-levél (*interpretatio vocum rei metallica*) latin és német nyelven,
- 1536 levél Zwickau tanácsához a cirill feliratról latin és német nyelven, valamint
- 1555 a Sachsen-ház családfája (*Sippschaft [Stammtafel] des Hauses Sachsen*) német nyelven, amelynek csak az előszava jelent meg 1920-ban nyomtatásban.

A **második csoportba** a történelmi munkák közé csupán egy művet sorol:

- Az 1546-ban kiadott bányászattörténetet (*de veteribus et novis metallis* – Régi és új bányákról), amely a földtudományi gyűjtemény részeként jelent meg latin nyelven 1546-ban.

A **harmadik csoport** a politikai művek: ide is csupán egyetlen művet sorol:

- 1531 *Türkenrede*, mely Agricola Európa-szerte olvasott és méltott írása. Benne komoly politikai elvek és érvek hangoztatásával az egész Európát fenyegető oszmán veszélyre hívja fel a figyelmet – nyomtatásban megjelent Nürnbergben 1531-ben német nyelven.

A **negyedik csoportban** a közgazdasági írások kapnak helyet. Ide a súlyokról és mértékekről írt munkák tartoznak, amelyek nyomtatásban is megjelentek Baselben Frobeniusnál latin nyelven

- 1533 Öt könyv a mértékekről és súlyokról (*Libri quinque de mensuris et ponderibus*)
- 1534 Levél Plateanusnak a súlyokról és mértékekről (*Epistola et Plateanum*)
- 1550 Külföldi mértékek és súlyok (*De externis mensuris et ponderibus*)
- 1550 Hosszmértékek (*De mensuris quibus intervalla metimur*)
- 1550 A mértékek és súlyok újrakiadása (*De restituendis ponderibus et mensuris*)
- 1550 *Vitairat Alciatusnak a mértékekről és súlyokról*
- 1550 *De precio metallorum et monetis* című műve a fémek és pénzérmék áráról

¹⁴ Agricola munkásságának tudományterületi részletezése Molnár László már idézett művében található. Molnár László: Agricola és kora. In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Budapest: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 607–609. o.

¹⁵ Helmut Wilsdorf: I. m. 1955. Leipzig. 359–361. o.

Az **ötödik csoport**ba az orvostudományi művek kerülnek:

- 1554 A pestisről (*De peste libri III*) a szászországi 1553-as pestisjárvány hírére írt mű, amelyben a korabeli felfogással szembe fordulva tagadta, hogy a betegségek (így a pestis is) az elkövetett büntetések miatt szakadnak az emberiségre – nyomtatásban megjelent latin nyelven Basel: Frobenius, 1554.

A **hatodik csoport** a zoológiai műveké:

- 1549 A földalatti élőlényekről (*De animantibus subterraneis*) – nyomtatásban megjelent latin nyelven: Basel: Frobenius, 1549.

A **hetedik csoport**ba a már említett mineralógiai-geológiai munkák kerültek, amelyek latin nyelven jelentek meg nyomtatásban Basel: Frobenius, 1546.

- 1546 A földalatti anyagok keletkezéséről és törvényszerűségeiről (*De ortu et causis subterraneorum*)
- 1546 A földből kiömlő anyagok természetéről (*De natura eorum quae effluunt ex terra*)
- 1546 Az ásványok természetéről (*De natura fossilium*).

A **nyolcadik és kilencedik csoport** pedig a „Bermannust” és a „De re metallica”-t (német fordítás szerint „XII Bücher vom Bergbau und Hüttenwesen”) tartalmazza. Az előbbi mint különleges jelentőségű művet emeli ki (um der besonderen Bedeutung willen hervorgehoben), az utóbbit pedig mint főművet választja külön.

- 1530 Bermanus, avagy beszélgetés az ásványok csodálatos világáról (*Bermannus sive de metallica dialogus*) – nyomtatásban latin nyelven Basel: Frobenius, 1530.
- 1556 Tizenkét könyv a bányászatról és a kohászatról: (*de re metallica libri XII*) – nyomtatásban megjelent latin nyelven Basel: Frobenius, 1556.

2.3. „Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról”

A cím szó szerinti fordítása magyarul körülbelül ez lehetne: „12 könyv a fémekről” vagy a „12 könyv a fémek dolgairól”, ez azonban nem fejezi ki a könyv valóságos tartalmát, ezért inkább a német nyelvű kiadások címe alapján „Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról” címen fordítjuk.¹⁶ Az 1985-ös első magyar kiadás is ezt a címet választotta.

A bázeli Frobenius kiadónál először latinul 1556-ban megjelent könyv eredeti (humanista) címe természetesen hosszabb. Magyarul így fordíthatjuk: „Georgius Agricola tizenkét könyve a fémekről, amelyekben a bányászat és kohászat körébe tartozó hivatalokat, eszközöket, gépeket és minden egyéb dolgokat nemcsak a legérthetőbben leírja, hanem azokat még a kellő helyen beillesztett képekkel és a latin és német megnevezések feltüntetésével a lehető legvilágosabban szemlélteti”¹⁷

E címből is látható, hogy az írónak mennyire fontos volt a szemléltetés, az illusztráció. Ismeretes, hogy a mű kézírata már 1550-ben elkészült. Kiadása azonban még hat évet váratott magára, hogy páratlanul gazdag képanyaggal kiegészítve kerüljön az olvasó kezébe. Az író ugyanis folyékony és olvasmányos latinsággal megfogalmazott szövegét hatásos illusztrációkkal szerette volna magyarázni, felismerve, hogy a műszaki jelenségek nagy részét rajzban sokkal világosabban, rövidebben és érthetőbben lehet előadni, mint írásban. A könyv illusztrációihoz a rajzokat – valószínűleg az íróval közö-

¹⁶ Vom Bergwerck, az első német nyelvű kiadás, 1557. – jelentése a bányáról, a bányaműről; később pedig, még inkább közelítve a tartalomhoz Zwölf Bücher vom Berg- und Hüttenwesen, 1928. 4. német nyelvű kiadás.

¹⁷ A cím magyar fordítása az Országos Széchényi Könyvtár bibliográfiai leírásának cím- és szerzőségi közlése alapján történt. (<http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/920285>) Az eredeti latin nyelvű cím a következő: „Georgii Agricolae de re metallica libri XII. Quibus officia, instrumenta, machinae, ac omnia denique ad metallicam spectantia, non modo luculentissime describuntur, sed per effigies, suis locis insertas, adiunctis Latinis, Germanicisque appellationibus, ita ob oculos ponuntur, ut clarius tradi non possint.”

sen – a joachimsthal *Blasius Weffring* készíthette.¹⁸ A kivitelben a velencei Aldus nyomdában szerzett tapasztalataira támaszkodott a szerző, és a művet megjelentető bázeli Frobenius és Episcopius nyomda¹⁹ is hajlandó volt áldozatot hozni a tudományért.

A kiadás érdekében a legjobb fametszőket szerződtették, azokat, akik a korszak egyik legnevezetesebb könyve, Sebastian Münster *Cosmographiájának*²⁰ illusztrációit is készítették: Hans *Rudolf Manuel Deutsch*²¹ berni művészt és *Zacharias Specklin*²² fametszőt. A könyv tehát 1556-ban 292 művészi kivitelű, fametszetes illusztrációval jelent meg, a sors azonban úgy hozta, hogy ezt a szerző már nem érthette meg, négy hónappal a megjelenés előtt távozott az élők sorából.

A mű a tudomány nemzetközi nyelvén, latinul íródott, Ágost herceg azonban látva jelentőségét írásban utasította Agricolát, hogy készítsen a műről német fordítást, annak egy példányát szolgáltassa be az udvarnak, a másikat pedig őrizze meg, de ne hozza nyilvánosságra. Így akarta kisajátítani az uralkodó a *De re metallica* tartalmát. Ebben az intézkedésben az önkény mellett a magasfokú értékelés is megnyilvánul. A herceg ugyanis a szakismeretek olyan kiváló tárának tartotta a művet, amelyet nem akart más fejedelemségek bányászatával megosztani.²³ A szerző azonban 1555 novemberében bekövetkezett halála miatt nem tudta teljesíteni az utasítást. A fordítást végül *Philippus Bechius* bázeli professor, orvos, bölcselő fejezte be, és mivel – éppen a műben összegyűjtött tapasztalati ismeretek miatt – nyomban a megjelenés után többen is igényelték, hogy a latin nyelvet nem értők számára egy német nyelvű kiadás is létrejöjjön, a kiadó már a latin kiadást követő évben, 1557-ben meg is jelentette. Így szinte azonnal a megjelenése után a „szakma” legszélesebb rétegei számára rendelkezésre állhatott (legalábbis német nyelvterületen).

Az első latin és német nyelvű megjelenés után számos nyelven több tucat kiadás jelent meg, Amerikától Európán át egészen Japánig.²⁴ Voltak köztük teljes és részkiadások is. Magyarul 1985-ben jelent meg teljes kiadás. A teljes kiadásokat nyomon követve 1556-tól két kiadási periódus különül el az idők folyamán, és ezek viszonylag távol esnek egymástól. Az első időszak 1556–1657-ig tart (3. ábra), a második pedig 1912-től kezdődik.

¹⁸ Agricola nem említi sehol a rajzoló nevét, de Helmut Wilsdorf idézi Mathesius 1562-es művéből: „1556-ban Georgius Agricola bányász könyve kiadott, ehhez Blasius Weffring Thal-i polgár sok tájékoztatást adott és sok ábrát rajzolt... Ez a csaknem ismeretlen ember döntően közreműködött abban, hogy a tudományos könyvillusztráció a műszaki feladatok megoldásában addig el nem ért tökéletességig jutott” Helmut Wilsdorf: *Agricola und seine Zeit*. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1956. 255. o.

¹⁹ A Johannes Frobenius által alapított nyomda igényes volt kiadványai hibátlanságára, és a szép betűfajtákra is nagy gondot fordított (antikva, kurzív). Tevékenysége igen jelentős volt a korban, többek között Erasmus összes munkáját is itt adták ki. A könyvnyomda jele: két kézzel fogott botra koronás kígyó tekeredik, a bot felső végén madár ül. A nyomdászjelvény a „*De re metallica*” címlapján is szerepel, biztosítva a minőséget a könyvnek. Az alapító fia, Hieronymus Frobenius 1528-tól a nyomda vezetője, sógorával, Nicolaus Episcopussal társulva. 1530-tól kezdve ők Agricola műveinek kiadói.

²⁰ Ez volt az első tudományos igényű, amellel a nyilvánosságnak is szóló világtörténet (kozográfia = világ-leírás) német nyelven, 1544-ben adták ki először a Petri nyomdában, Bázelenben.

²¹ Svájci származású rajzoló és fametsző. 1546 óta ismeretesekek metszetei. Weffringel együtt őt tekintjük a „*De re metallica*” ábrái alkotójának. Képi ábrázolásai jellegzetesek, hét ábrázoláson névjele (RMD) is olvasható. Összesen mintegy 80 ábrát rajzolt. Forrás: Személynévmutató In: Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányásatról és kohásatról, [ford. Becht Rezső; szerk., a bevezetőt, a tanulmányt, a lábjegyzeteket és a személyjegyzékeket írta Molnár László]. [Budapest]: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 641 o.

²² Stassburgi születésű fametsző művész, a Frobenius nyomdában dolgozott, a metszetek egy részét ő készítette: I. m. 654. o.

²³ Molnár László: Agricola és kora. In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányásatról és kohásatról. Budapest. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 606. o.

²⁴ Agricola műveinek itt részletezett kiadástörténetét Molnár László tanulmánya alapján ismerhetjük meg. Molnár László: Bevezetés a magyar kiadáshoz. In: Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányásatról és kohásatról. Budapest, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 11–30. o.

Ez azt is jelenti, hogy 1657 és 1912 között nem jelent meg új kiadása a könyvnek. Az első 101 évben megjelent latin, olasz, és német kiadások nyilvánvalóan jelentős mértékben elterjedtek. Ma Európa, Ázsia és Amerika nyilvános könyvtáraiban több mint 650 példány található ezekből. Latin nyelven az első 1556-os kiadás után 1561., 1621. és 1657-es években jelent meg a mű nyomtatásban, mindannyiszor Bázelen adták ki. Német fordításban pedig az 1557-es *Vom Bergwerck XII Bücher* címet viselő első kiadás után 1580-ban, valamint 1621-ben *Berckwerck Buch* címmel adták közre a munkát. 1580-ban nem Bázelen, hanem Frankfurtban Sigmundt Feyrabendt kiadásában jelent meg.

A 8. 1657-es latin és a 9. 1912-es angol megjelenés között eltelt 225 évben *Alvaro Alonso Barbas* könyve, az *Arte de los Metales* terjedt el, melyben a *De re metallica* tartalma lerövidítve és a helyi gyakorlatra alkalmazva jelent meg Agricola nevének megemlítése nélkül. Ez a mű az első, 1640-es spanyol megjelenés után 1770-ig számos kiadást ért meg több nyelven és különböző címeken. A korábbi brit gyarmatokon, a tengerentúlon, sőt még a német anyanyelvű európai országokban is elterjedt.

1773-ban pedig *Christof Traugott Delius* az első magyar Bányászati-kohászati Tanintézet – a Selmecbányán alakult Bergschule – „gyakorlati bányászat” tanszékének professzora adta ki bányaműveléstan könyvét, mely sok újdonságot hozott ugyan, számos ponton mégis Agricola nézeteit tükrözte vissza. Valószínűleg e könyvek megléte elegendőnek bizonyult a bányászati és kohászati ismeretek iránt érdeklődők számára, így Agricola művének újabb kiadására nem jelentkezett határozott igény.

Az 1912-ben megjelenő angol kiadással aztán új korszak kezdődik Agricola *De re metallica*jának megjelenéstörténetében. Ettől kezdve számos kiadás lát napvilágot. A korábbi fordítások mellett csehül (1933), oroszul (1962), japánul (1968), spanyolul (1972) és végre – több részkiadás után – 1985-ben magyarul is megjelenik a mű.

A magyar fordításra a megjelenéstől számítva csaknem négy évszázadig kellett várni. Ennek oka főként az volt, hogy a szöveg olyan fordítót kívánt, aki éppúgy jártas a latin és a német nyelvben, mint a bányászati és kohászati ismeretekben. Ezeknek a kívánalmaknak végül *Becht Rezső* tudott megfelelni, ő ugyanis megfelelő műszaki ismeretekkel, írói adottságokkal, műfordítói képességgel és hatalmas tömegű bányászati és kohászati témájú fordítói, annotációs gyakorlattal is rendelkezett. A korábbi magyar nyelvű részfordításokra és az újabb német fordításokra támaszkodva másfél év alatt elkészítette a teljes szöveg magyar fordítását. Igyekezett valóban műfordítást végezni, az eredeti versmértéket megtartani és Agricola kifejezésmódját követni.²⁵

Agricola művének magyar nyelvű kiadására 1985-ben került sor *Molnár László* szerkesztésében, az általa írt bevezető rész, Agricola életét és korát bemutató tanulmány, valamint betűrendes személynévmutató, ábrajegyzék, lábjegyzetek, a függelékben pedig a műben használt mértékegységeket összefoglaló táblázatok kiegészítésével. Ez a kiadás a fametszetes ábrákat is tartalmazza.²⁶

2.4. Az író magyarországi kapcsolatai és a művek magyar vonatkozásai

Georgius Agricola – mint már említettem – bányászati, kohászati témájú munkáit alapos anyaggyűjtés után írta meg. Műveiből – különösen a főműből – kiderül az is, hogy a korabeli Magyarország viszonyait is jól ismerte, a Kárpát-medence bányászata és kohászata nagyon érdekelte. „Hazánkról a *De re metallica*ban és más műveiben is

²⁵ Molnár László: Bevezetés a magyar kiadáshoz. In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Budapest, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 11–30. o.

²⁶ Agricola, Georgius (1985): Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról, [ford. Becht Rezső; szerk., a bevezetőt, a tanulmányt, a lábjegyzeteket és a személyjegyzékeket írta Molnár László]. Budapest: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 658 o.

többször, meglepő tájékozottsággal emlékezik meg.²⁷ Magyarországi értesüléseinek forrásait csaknem fél évezred távlatából nem lehet teljes bizonyossággal meghatározni, kutatások és következtetések adnak útbaigazítást ebben a témában.

Már itáliai tanulmányútja alatt találkozhatott magyarokkal, hiszen Bologna, Velence egyetemeit szép számmal látogatták a kor magyarországi értelmiségének kiváló képviselői is. Elképzelhető, hogy közülük néhányan kapcsolatba kerültek Agricolával. A német tudós – mint életrajzírói feljegyezték – az egész világ szakembereivel levelezésben állt, és bár nem tudjuk biztosan, kik tájékoztathatták a magyarországi viszonyokról, meglepő „ránk vonatkozó adatainak sokasága, megbízhatósága és pontossága”²⁸ Számos kutató úgy vélekedik, hogy a magyarországi adatok szolgáltatója lehetett *Hans Dernschwam* is, a Thurzó-Fugger bányavállalkozás hazai vezetője. Egyidős volt Agricolával, tudjuk róla, hogy levelezett külföldi tudósokkal, humanistákkal, és ő mint vezető szakember nemcsak a bányászati, kohászati berendezésekről, eljárásokról, hanem bányászatunk és kohászatunk gazdaságpolitikai és személyi vonatkozásairól is szolgáltatott adatokat az írónak, melyekről műve alapján tudomása is volt. Az ő közreműködését feltételezi az a tény is, hogy Agricolának pontos értesülései voltak *Thurzó János* bányavállalkozásairól. Sőt a bányatulajdonos egyike azon keveseknek, akiket kortársai közül név szerint is megemlít főművében.²⁹ Tudjuk azt is, hogy Thurzó gosslari tartózkodása alatt üzleti kapcsolatba került Agricola második feleségének nagyapjával, Ulrich Schützcel.³⁰ Így is szerezhette információit az író.

Helmut Wilsdorf, Agricola-kutató és életrajzíró derített fényt az író egy további fontos és érdekes magyarországi kapcsolatára. Az ő kutatásai szerint *Rorbacher Kálmán* magyar származású külföldi egyetemeken végzett orvos, miután a török betörések elől Annabergbe menekült, és ott tekintélyes tanácsos és sikeres gazdag bányavállalkozó lett, barátságot kötött Agricolával. Wilsdorf szerint a német tudós első bányászati témájú munkájának, a *Bermannus sive de re metallicán* egyik szereplőjét, Colomannust Rorbacherről mintázta.³¹ Egyébként ebben a műben is szót ejt az író magyarországi ásványokról (erdélyi okker, magyarországi malachit). Rorbacher hazai bányászatunk ismerőjeként gazdag adatokkal járulhatott hozzá a *De re metallicában* leírt és ábrázolt magyarországi bányák és kohók ismertetéséhez is.

Milyen magyarországi vonatkozások vannak tehát a *De re metallicában*:

Agricola a műben több helyen is elismeréssel szól egykori bányáinkról és kohóinkról. Selmeci, körmöci, besztercebányai, urvölgyi bányahelyekről tesz említést, melyek az ő idejében Magyarországhoz tartoztak, s azokat ennek megfelelően mindig magyar (ungarische) bányáknak mondja.³² A bányák koráról szólva megjegyzi, hogy a selmeci és körmöci arany-ezüst bányák a lakosok privilégiumai alapján a legöregebbek voltak (800 évesek), és hogy Körmöc aranytellerei voltak a legvastagabbak. Megállapításokat tesz továbbá ásványkincseink gazdagságáról és műszaki berendezéseink korszerű, példás voltáról is, melyekkel kihangsúlyozza bányászatunk és kohászatunk jelentőségét.

²⁷ Molnár László: Bevezetés a magyar kiadáshoz. In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányásatról és kohásatról. Budapest: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1985. 19. o.

²⁸ Faller Jenő: Georgius Agricola, 1494–1555. Bányászati Lapok, 1955. 11. sz. 607. o.

²⁹ Bányászati tevékenységéről az I. könyv végén ír: „Ulászló sem vette volna fel a bárók közé Thurzót, a krakkói polgárt, akit a Magyar Királyság egykor Dáciának nevezett részében fekvő bányái tettek dúsgazdaggá” – értsd: ha nem tekintette volna fontosnak ezt a tevékenységet. Georgius Agricola: I. m. 1985. 60. o.

³⁰ Molnár László: Bevezetés a magyar kiadáshoz. 1985. 20. o.

³¹ Molnár László: Bevezetés a magyar kiadáshoz. 1985. 20. o., továbbá: Izsó István: Bányásztörténetünk legkorábbi forrásairól. Bányásztörténeti közlemények, 8. 8. o.

³² Az Agricola műveiben előforduló magyarországi vonatkozásokat Faller Jenő gyűjtötte össze. Faller Jenő: I. m. 1985. 606–614. o.

Emellett részletesen ismertet és ábrázol magyarországi (selmecbányai, körmöcbányai, besztercebányai) bányákat, kohókat, eljárásokat, műszaki alkotásokat, újításokat is.

Bányagépészeti berendezéseink közül kitűnő rajzban s részletes leírásban örökítette meg *selmeci lójárgányos szivattyúinkat*, melyek 670 láb mélységből emelték a vizet, továbbá szemlélteti *a besztercebányai, urvölgyi rézérc előkészítési folyamatát* (5. ábra), annak műszaki berendezéseivel, szerszámaival együtt. Becsesek még *a körmöci 20 nyilas, vízikerekes zúzó*ról és *a magyar úzőkemencéről* (6. ábra) készített rajzai is.

Metszetei és leírásai bánya- és kohótechnikánk egykori jelentőségének legékeesebb bizonyítékai, sőt tárgyi emlékek híján annak egyetlen igazolói is. A *De re metallica* sorai és ábrázolásai „számos műszaki alkotásunkat mentették meg a pusztulástól”, emellett „szerves kiegészítői XV-XVI. századbeli bányászatunk és kohászatunk történetének és megbecsülhetetlen értékei ide vonatkozó ismereteinknek.”³³

3. Georgius Agricola műveinek megjelenése magyarországi könyvtárakban, gyűjteményekben a megjelenésük óta eltelt századok folyamán

3.1. A történeti Magyarország könyvgyűjteményeinek forrásai

A 16–18. század magyar könyvtár- és olvasmánytörténetének forrásai alapvetően levél- és kéziratári dokumentumok. A mai Magyarország területén található, 1750 előtt nyomtatott könyvanyag ugyanis nagyobb hányadában csak 1750 után került az országba. A ma műemlékkönyvtárként látogatható nagyobb gyűjtemények könyvállományának túlnyomó része nem volt a középkor óta vagy akár csak a 16. századtól kezdve jelen a Kárpát-medencében.³⁴

A 16–18. század könyves kultúrájának kutatásakor ugyanakkor célszerű a könyv- és könyvtártörténet fennmaradt dokumentumai mellett az olvasmánytörténet forrásait is megvizsgálni. Ha tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy: **mennyire volt ismert Georgius Agricola, a 16. században élt bányászati és kohászati író munkássága saját korában és utókorában Magyarországon?**, illetve, hogy **művei mely magyarországi gyűjteményekben fordultak elő a megjelenésük óta eltelt évszázadok alatt, és ma hol vannak?**, a választ az olvasmánytörténet és könyvtártörténet jegyzékszerű és nem jegyzékszerű forrásai adhatják meg. Ezek magyarországi egyházi és magángyűjtemények katalógusai, könyvjegyzékek, leltárjegyzékek, naplóbejegyzések, levelek, könyvbejegyzések, possessorbejegyzések (tulajdonosi jegyek), továbbá a tulajdonosok javainak különböző célú összeírásai lehetnek. Ezeknek a forrásoknak a gyűjtése és feldolgozása révén rekonstruálható az elmúlt századok olvasmányanyagának egy része, a korabeli, mára már eltűnt könyvtárak állománya. Mindenekelőtt a jegyzékszerű források, azok közül is elsősorban az intézményi és magángyűjtemények katalógusainak, leltárjegyzékeinek valamint a hivatalos szervek összeírásainak (hagyatéki összeírások, végrendeletek, vagyonelemekjegyzékek, peres ügyek iratai) az átvizsgálása és elemzése alapján lehet képet alkotni egy-egy korszak – vagy akár egy magánszemély, vagy intézmény, iskola – olvasmányműveltségéről, könyves kultúrájáról, a különféle gyűjteményekben valaha megvolt kötetekről, művekről.

³³ Faller Jenő: I. m. 607–609. o.

³⁴ Madas Edit – Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest.: Balassi, 2003. 96. o.

A feltett kérdések megválaszolásához is e forrástípusokban fennmaradt dokumentumok módszeres áttekintése szükségeltetik.

A vizsgálódást megkönnyíti, hogy a Szegedi József Attila Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete könyvtártörténeti kutatásainak eredményeképp számos feldolgozott könyv- és könyvtárjegyzék látott napvilágot az *Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat keretében 1979-től kezdve.

Az Adattár első tíz kötete korábban tárgyi szempontból vegyes forrásanyagot s egy mástól eltérő módszerrel készült közleményeket publikált. A 11. kötetel induló, tematikailag és a feldolgozási eljárások tekintetében is homogénebb, zárt széria célja azonban a könyvjegyzékek szövegének közlése lett. A kutatók kifejezetten csak a jegyzékszerű források feltárására törekedtek, könyvjegyzékként az ötnél nagyobb tételszámú listákat fogadták el. A sorozat korábbi szerkesztőjének, Keserű Bálintnak a vezetésével elkezdődött kutatások célja tehát a kora újkori (1550–1750) Kárpát-medence olvasmánykultúrájára vonatkozó levéltári források feltárása volt. A szándék pedig, amely ehhez kapcsolódott, hogy azokat a dokumentumokat, adatokat gyűjtsék össze és adják közre, amelyek tanúsítják a régi könyvek tulajdonlását és olvasottságát a 16–18. századi Magyarországon. A sorozat címe még az előző kutatógenerációtól – Jakó Zsigmond, Klaniczay Tibor, Keserű Bálint – maradt gondolatot tükrözi, amely az európai szellemi áramlatok magyarországi elterjedtségét igyekezett dokumentálni általa. Az összegyűjtésre kerülő dokumentumok számára az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat 11–20. kötetét jelölték ki, a szerkesztő pedig Monok István lett. A közreadók a sorozat egyes kötetekben megjelenő jegyzékek tételeit igyekeztek feloldani, sőt az egykori példányokat felderíteni. Személy- és helynévmutatót is csatoltak a kötetekhez. Az eltelt évek alatt a sorozat számos darabja látott napvilágot, és egyre több információt adott a kora újkori Magyarországon megtalálható könyvgyűjtemények adatairól. Talán nem lesz haszontalan részletesebben is megemlíteni őket.

A sorozat első kötete, mely az Adattár 11. köteteként jelent meg Iványi Béla könyvtörténeti tárgyú adatgyűjteményét tartalmazza, mely az 1331 és 1663 közé eső időszak magyarországi könyveinek, könyvtárainak, könyvnyomdáinak adatait közli, és elsősorban a Felvidék könyves műveltségének történetére vonatkozóan tartalmaz gazdag forrásanyagot. A következő kötetekben (12./1, 12./2, 12./3.) a három nagy, 16. századi humanista tudóskönyvtár jegyzékét adták közre a kutatók, Zsámboky János, Hans Dernschwam és Dudith András könyvtárának katalógusát.

A sorozat folytatásaként a „Magyarországi magánkönyvtárak” címet viselő forrásanyag következett három kötetben az 1533–1721 közötti időszakból (13./1–3.), melynek keretében az első kötetben 69, a második kötetben 141 magyarországi könyvjegyzék szövegközlésére vállalkoztak a kiadók. A tulajdonosok körét tekintve vegyes forrásanyag található bennük: a 2. kötetben például a 17. század második felének arisztokrata és jelentősebb középnemesi családjai (Zrínyiek, Nádasdyak, Csákyak, Rákócziak), a katolikus főpapság, továbbá Bél Mátyásnak, a 18. század eleje egyik meghatározó tudós egyéniségének könyvtára. A kötet nagyobb részét pedig a különböző városok (Buda, Bártfa, Eperjes, illetve Lócse) polgárságának könyvkultúrájára vonatkozó források töltik ki. A 3. kötetben a három legjelentősebb felső-magyarországi bányaváros (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmechánya) olvasmányainak adatai szerepelnek 1533-tól 1750-ig. A 14. kötet a „Partiumi könyvesházak” címet viseli, és Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya és Zilah olvasmányaira koncentrál az 1623-tól 1730-ig terjedő időszakból. A 15. kötetben Kassa városának olvasmányait adták közre 1562–1730-ig. A kelet-magyarországi öt szabad királyi város közé tartozó Kassa kulturális közege megérdemelt egy külön kötetet. A sorozat következő kötetei „Erdélyi könyvesházak” címen jelentek meg 1991-től kezdve (16./1–4.). Az első két kötet Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros és Székelyudvarhely gyűjteményeinek forrásait közli. A 16./3. kötet 1563 és 1757 közötti

forrásokot tartalmaz elsősorban a Bethlen, az Apafi, a Teleki család és környezetük jegyzékeit. A 16./4., közelmúltban megjelent kötet pedig Bistritz, Hermannstadt és Kronstadt, azaz Beszterce, Nagyszében és Brassó, az erdélyi szászok szellemi központjainak dokumentumait közli az 1575 és 1750 közötti időszakból. A sorozat 17. kötete a magyarországi jezsuita könyvtárak anyagát adja közre 1711-ig két részben. Az *első* rész Kassa, Pozsony, Sárospatak, Túróc, Ungvár városok jezsuita gyűjteményeinek forrásait közli, a *második* pedig a Nagyszombatban lévő könyvtár 1632-es és 1690-es katalógusát. A 18. kötet szintén két részből álló forrásgyűjtemény, és nyugat-magyarország olvasmányanyagát mutatja be. Az *első* részben Sopron városának olvasmányai találhatóak meg, főleg a polgárok hagyatéki leltárainak formájában. A *második* rész pedig Kőszeg (Güns), Ruszt (Rust), Kismarton (Eisenstadt) és Fraknó (Forchtenstein) forrásait közli az 1535 és 1740 közötti időszakból. A 19. kötet *első* részében a katolikus intézményi könyvtárak fennmaradt jegyzékeit adták közre, a *másodikban* pedig azoknak az intézményi könyvtáraknak az anyagát dokumentáló összeírásokat, amelyek eddig még nem jelentek meg. Evangélikus, református és unitárius könyvtárak jegyzékei is helyet kaptak ebben a kötetben.

Látható tehát, hogy milyen gazdag és széleskörű forrásanyag áll rendelkezésre számunkra a magyarországi kora újkori könyvgyűjtemények anyagának megismeréséhez.

Az e sorozat köteteiben megjelent könyvjegyzékek áttekintésével, a talált adatok feldolgozásával és e dolgozat keretében történő rendszerezett közlésével próbálok választ adni a korábban feltett kérdésekre. Azaz, hogy: Mennyire volt ismert Georgius Agricola, a 16. században élt bányászati és kohászati író munkássága saját korában és utókorában Magyarországon?; illetve, hogy: Művei mely magyarországi gyűjteményekben fordultak elő a megjelenésük óta eltelt évszázadok alatt és ma hol vannak?

1996-tól egy másik sorozat is indult, amely témájában szorosban kapcsolódik az Adattár sorozathoz *A Kárpát-medence koraújkori könyvtárjai* címmel. „Ennek az új sorozatnak egyes kötetei már hosszú évek munkájának eredményeit közlik egy-egy könyvtár, egy-egy család, szakmai réteg, város olvasmányainak monografikus feldolgozásával. Itt a levéltári dokumentum, a könyvjegyzék már teljes művelődéstörténeti környezetben jelenik meg.”³⁵ Az e sorozat keretében megjelent, rendkívül érdekes adatokkal szolgáló köteteket (Batthyányi Ádám, Ráday Pál, Bisterfeld, Nádasdy Ferenc, a nyugat-dunántúli protestáns lelkészek könyvtárjai) is áttekintettem a kutatás során, de ezekben nem találtam Agricola műveire történő utalást. Továbbá az *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Bibliothecaria* című sorozat *Régi könyveink és kézirataink katalógusai* alcímmel megjelent köteteiben is jelent meg néhány könyvtártörténeti dokumentum (A kecskeméti piarista rendház XVI. századi könyvei, A szegedi minorita rendház könyvtárának története, A szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtára stb.), ezeket is feldolgoztam, de ezek adatai között sem találtam számomra érdekes bejegyzést.

Itt kell megemlítenem, hogy Heckenast Gusztáv, 1999-ben elhunyt kiváló történész is foglalkozott egy tanulmányában Agricola recepciójával, és kutatásának eredményeit elő is adta a Miskolcon rendezett Georgius Agricola (1494–1555) születésének 500. évfordulója alkalmából tartott ülészakon.³⁶ Ő is az *Adattárban* megjelent adatok áttekintésére alapozta következtetéseit, de 1994-ben a sorozat darabjai közül még csak a 11–13. köteteket vehette kézbe. Az azóta megjelent, fentebb részletezett kötetek sok új információt adnak a témában.

Az általam készített dolgozat további részében tehát feltárom a gyűjtött és könyvtárak szerint rendezett adatokat. Azokról a bibliotékákról szólok, amelyekben megtalál-

³⁵ Monok István: A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtörténeti kutatások 1980–1995 (Esettanulmány). Könyvtári Figyelő, 1996. 1. sz. 23. o.

³⁶ Heckenast Gusztáv: Adatok Agricola recepciójáról a 16. századi Magyarországon. In: Zsámboki László (szerk.): *Agricola évszázada*, Georgius Agricola (1494–1555) születésének 500. évfordulója alkalmából tartott ülészak előadásai. Miskolci Egyetem, Miskolc, 1994. június 29. Miskolc: Miskolci Egyetem, 1994. 57–60. o.

tam Agricola műveit. A gyűjtemények típusát tekintve két nagy csoport megkülönböztetése indokolt, a magánkönyvtárak és az intézményi könyvtárak, ezeket külön fejezetben tárgyalom. A magánkönyvtárak esetében a további rendező szempontot a tulajdonosok társadalmi helyzete adja, az intézményi gyűjteményeknél pedig az egyházi és az iskolai könyvtárakat különítettem el.

3.2. Magánkönyvtárak

3.2.1. Tudósok könyvtárai

A középkor utolsó századának szellemi megújulása, a reneszánsz és a humanizmus különösen kedvező feltételeket teremtett a könyvkultúra, a nagyszabású könyvtárak kialakítása, kialakulása számára. A reneszánsz műveltség a könyvek világába teljesen új jelenségeket hozott, és ez Magyarországon is éreztette hatását. „Soha, sem előbb sem utóbb nem állt a könyv, a könyvtár olyan szoros viszonyban az irodalommal, az egész kulturális élettel, mint akkor”,³⁷ a könyv vált az érdeklődés központi kérdésévé. A könyvek szeretete, gyűjtése az egyetemes tudás megszerzéséhez szolgált eszközül, továbbá őrzője, fenntartója volt a letűnt korok (elsősorban a klasszikus ókor) tudományos örökségének. „A humanizmus a szellemi műveltség újjászületését jelentette, visszatérést a tudás, a szépség forrásaihoz.”³⁸

A humanista tudósok így a szellemi megújulást a tudás, a műveltség, az ismeretek növelésében keresték, ezek szolgáltak számukra eszközül a tevékeny, alkotó szellem kibontakoztatásához. Könyvtáraik egyetemes tematikájú gyűjtemények voltak, a könyvek nagy részét olvasták is, sőt saját műveik is ott sorakoztak a polcokon. Az egész emberi világ megismerésére törekedtek, gyűjtöttek, olvastak minden tudományterületről. Az elméleti műveltség mellett a gyakorlati ismeretek is fontosak voltak számunkra, az antik örökség mellett a kortárs irodalom is, más humanista tudósok művei. Minden (új és régi) ismeret érték volt, a könyv a szellemi élet legfőbb kincsévé vált.

A 15. században Hunyadi Mátyás könyvtára, a Corvina mellett Vitéz János, Janus Pannonius könyvtárai voltak a magyarországi humanista műveltség és könyvgyűjtés kiemelkedő példái. Ugyanakkor már voltak reprezentánsai a világi könyvtulajdonosok, politikusok, városi polgárok, iskolamesterek gyűjteményeinek is.

A 16. században az ország három részre szakadt, a művelődési viszonyok, az egész intézményrendszer teljesen megváltozott. A korábbi könyvtárak nagyrészt megsemmisültek vagy szétszóródtak. Mégis kialakult néhány olyan gyűjtemény a 16. században is, melyek kiemelkedő teljesítménynek számítanak nemcsak a magyarországi magánkönyvtárak között, hanem európai összehasonlításban is. Tulajdonosaik ugyan vagy nem magyar származásúak voltak, vagy életük nagy részében nem Magyarországon éltek, de gyűjteményeik, tevékenységük mégis Magyarországhoz köthető, és a magyar művelődés és könyvkultúra szempontjából is nagy jelentőséggel bír.

Hans Dernscham (1494–1568) könyvtára

Az egyik legnagyobb humanista könyvgyűjtemény Magyarországon, a 16. században Hans Dernschwam könyvtára volt, melyet Besztercebányán helyezett el.

Dernschwam 1494-ben – Agricolával egy évben – született a csehországi Brűxben, jómódú polgári családban. Csaknem egész életében, húszéves korától haláláig Magyarországon, a Felvidéken és Erdélyben élt és dolgozott. Tanulmányait Bécsben, Prágában, Lipcsében folytatta, majd jó humanista módjára itáliai tanulmányútra ment. Ezután

³⁷ Csapodi Csaba: A középkori magyarországi könyvtárak története. In: *Kódexek a középkori Magyarországon: kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1985. 24. o.

³⁸ Sz. Jónás Ilona: I. m. 2005. 304. o.

1514-ben Magyarországra jött, ahol először Bakócz Tamás, majd a humanista Hieronymus Balbi szolgálatában állt Budán, 1517-től pedig az augsburgi Fuggerek magyarországi képviselője lett, idővel a Thurzó–Fugger kereskedőház egyik vezetője. A dúsgazdag vállalkozóknak az erdélyi és a felvidéki nemesfém- és sóbányákban jelentős érdekelt-ségeik voltak, ezeket irányította faktorként. A Fugger család alkalmazásában töltött évtizedek alatt bejárta a Kárpát-medencét, sőt diplomáciai küldetést is teljesített – saját kérésére és költségén – Törökországban, ahonnan – humanista érdeklődésének hála – régészeti világszenzációnak számító feliratmásolatokkal és rendkívül értékes kéziratokkal tért vissza.

Tehát őt anyagi lehetőségei, életvitele és tudományos – elsősorban klasszika-filológiai – érdeklődése is arra predesztinálták, hogy nagyszámú könyvet gyűjtsön össze.³⁹ Magyarországon nősült meg, Besztercebányán telepedett le, minden ide kötötte. 1548-ban, amikor megromlott az uralkodóház és a Fuggerek kapcsolata, leköszönt megbízatásairól, és visszavonult a magánéletbe, szeretett könyvei közé. Ezután már csak kedvteléseinek, elsősorban a könyvgyűjtésnek és az olvasásnak szentelte magát.⁴⁰

Dernschwam humanista képzettségű ember volt, aki számos kortárs tudóssal tartott fenn kapcsolatot, sőt barátságot ápolt például Sebastian Münsterrel, a korban igen népszerű és nagy példányszámban kiadott *Cosmographia* szerzőjével.⁴¹ Emellett azonban gazdasági szakember is volt, foglalkozása a gazdasági élethez, a bányászathoz kötötte. Műveiben, könyveibe írt feljegyzéseiben, széljegyzeteiben „bőségesen fellelhető az, ami őt megkülönböztette humanista kortársaitól, a szenvedélyes érdeklődés a gazdasági-társadalmi viszonyok, az élet apró mozzanatai, a köznapok valósága iránt, jártassága a gazdasági élet legkisebb részleteiben is.”⁴² Benne tehát a humanista műveltség és a gazdasági érdeklődés párosult egymással. A Fuggerekhez küldött jelentései nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és politikai szempontból is fontos dokumentumai a kornak.⁴³ Felettébb kritikus megfigyelő volt, bíráló megjegyzéseiből kijutott a magyar politikai élet egészének. E kritikai szellem a lényéből fakadt, „egy éles szemű, hideg szívű krónikás a 16. századból”, írta róla Tardy Lajos törökországi útinaplójának kiadása kapcsán.⁴⁴

Könyvtárának jegyzékét maga állította össze 1552-ben. Ekkor valószínűleg – az aktív szolgálattól visszavonulva – Dernschwam elérkezettnek látta az időt a felgyülemlett könyvanyag összeírására. A gyűjtés persze tovább folyt még egy évtizedig, 1562-ben az újonnan megjelent kiadványok még kimutathatók a könyvtár állományában. A gyűjtemény kialakulásáról keveset tudunk, valószínű, hogy a könyvtár nagyjából faktori szolgálatának idején alakult ki, és elsősorban rendszeres augsburgi útjain gyarapította. Ezt bizonyítja az is, hogy a könyvanyag származási területe jobbára egybeesik a Fuggerek üzleti érdekerületével. A piactéren álló házában – a ma is álló Thurzó–Fugger házban – volt felállítva egészen haláláig.⁴⁵ Dernschwam besztercebányai háza valóságos udvarként szolgált – a hiányzó királyi udvar szerepét e korban főúri székhelyek, tudós társa-

³⁹ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 153. o.

⁴⁰ Pogány György: *A magyar könyvgyűjtő kalauza*. Budapest: Kiss József Könyvkiadó, 2005. 102–103. o.

⁴¹ Münster közvetlenül halála előtt befejezett utolsó és egyik legfontosabb munkáját besztercebányai barátjának a „kitűnő, páratlanul bölcs, kiváló szorgalmú és szellemű” Dernschwam Jánosnak ajánlotta. Ez az ajánlás rávilágít a faktor egyéniségének néhány vonására is. Lásd: Tardy Lajos: *Egy éles szemű, hideg szívű krónikás a 16. századból*, 1984. 64. o.

⁴² Hermann Zsuzsanna: Hans Dernschwam könyvei között In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei IV*. Budapest: ELTE, 168. o.

⁴³ Uő.: I. m. 169. o.

⁴⁴ Tardy Lajos: I. m. 1984. 7. o.

⁴⁵ Berlász Jenő: Dernschwam János könyvtára. A hazai humanizmus történetéhez II. rész. *Magyar Könyvszemle*, 1964. 1. sz. 315. o.

ságok központjai töltötték be –, több dokumentum maradt ránk arra vonatkozóan, hogy a környéken lakó értelmiségiek felkeresték a gazdag könyvtárat, sőt kölcsön is kértek könyveket. A tulajdonos ugyanis humanista hagyományok alapján átengedte közösségi használatra gyűjteményének egyes darabjait.⁴⁶ Az általa összeírt könyvjegyzék és a császári könyvtár által átvett könyvállomány közötti különbségek, a hiányzó könyvek is ezt bizonyítják.⁴⁷

A gyűjteményt 1568-ban bekövetkezett halála után fia, Mark eladta a császári könyvtárnak, és Hugo Blotius betagolta a bécsi gyűjteménybe, ahol a könyvek nagyobb része ma is megtalálható. Ezt az épület falán emléktábla is hirdeti. Hermann Zsuzsanna 1964-ben a bécsi Nationalbibliothek állományában 75 kötetet tudott azonosítani, amikor Dernschwam könyveibe írt széljegyzeteit kereste.

A 16. században élt humanista ugyanis „szívesen rögzítette írásban az olvasottakkal kapcsolatos asszociációit.”⁴⁸

Az azonosítás azért ütközött nehézségekbe, mivel a könyvtár egységét az idők folyamán megbontották, a könyveket új jelzetekkel látták el, besorolták az összállományba, és sem a régi, még Dernschwamtól származó katalógusban nem tüntették fel az új jelzeteiket, sem az új katalóguscédulák nem utaltak a provenienciára. A kolligátumok egységét is megbontották, így a könyvek csaknem kétharmadát darabjaira szedték, újra bekötötték és eltérő jelzetekkel látták el. Az azonosított 75 kötet esetében azonban megmaradt az eredeti kötés, melyet a 16. század második felének jellegzetes német vaknyomásos ornamentikája díszít, és Dernschwam ex librise, melyet egyébként Albrecht Dürer, a 16. század egyik legnagyobb reneszánsz művésze készített. Ezek között a művek között Agricola munkái nem szerepelnek, legalábbis Hermann Zsuzsanna idézett cikkében nem említi ezeket.

A Dernschwam-gyűjtemény inventáriumát, egy kis-ívrét nagyságú bőrkötéses kódeket az Österreichische Nationalbibliothek ma is ugyanazon jelzet alatt őrzi.⁴⁹ A forrás maga – mely elejétől a végéig csaknem teljes egészében egyazon kéz, vélhetően a tulajdonos írása – három részből áll: a tulajdonképpeni *könyvjegyzék* – a könyvek nagyság szerinti bontásban, ezen belül folyószámmal ellátva –, az *index minor* – szerzői betűrendes index, mely kereshetővé teszi a könyvjegyzéket – és Dernschwam saját kezű *kronológiai feljegyzései*.

A mintaszerű *jegyzék* 1162 mű pontos leírását tartalmazza, összesen 651 tételszámon (a kötetek száma szerint). Meglepő – az ekkortájt már általában előforduló – a szakcsoportosítás teljes mellőzése. A szisztémát egyedül a forma szerinti elrendezés képviseli, minden egyéb tagolás nélkül. A könyvek négy osztályban sorakoznak: in folio, in quarto, in octavo és in sedecimo. Az egyes kategóriákon belül csupán, minden szemponttól független folyószámozás van (nincs sem szerzői betűrend, sem tárgyi címszavak, sem időrend, sem abc sorrend). A címleírás módja azonban világos, logikus és messzemenően következetes. A következő adatokat adja meg a műveknél: szerző, cím, impresszum és forma. Megjegyzések is szerepelnek a művek tulajdonságairól. A gyűjteményes kiadásokról, a kolligátumokban található művekről részletező leírás készült.

⁴⁶ Monok István – Buda Attila: A magyar bibliofília képeskönyve. Budapest: OSZK, Korona, 2006. 94. o.

⁴⁷ Berlász Jenő szerint a könyvtárnak a használatból eredő eredeti vesztesége 42 db könyv volt. Berlász hívja fel a figyelmet arra is, hogy „a humanista bibliofilek szigorúan tartották magukat Sylvius tanításához, amely kötelezően írta elő a könyvek minden úton-módon, kölcsönzés által való terjesztését is.” Berlász Jenő: I. m. 316. o.

⁴⁸ Hermann Zsuzsanna: I. m. 1968. 167. o.

⁴⁹ Catalogvs librorvm Johannis Dernschwammii ita út mense Julio 1575 a Magnifico Domino Helfrico Gutt et Hugone Blotio recensione Bibliothecae Caesariae facta fuit inventus (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 12652.). A könyvjegyzék az Adattár 12./1. kötetében jelent meg 1984-ben: Dernschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke. (Kísérőtanulmánnyal közreadja: Berlász Jenő. Sajtó alá rend., mutató: Keveházi Katalin, Monok István. Munkatárs: Varga András.) JATE, Szeged, 1984.

A leíró lajstromot a gyűjtemény darabjainak szerzők szerinti felsorolása követi. Nélkülözhetetlen része ez az *index* a könyvjegyzéknek, ebben ugyanis gondos besorolásban követik egymást a lajstromozott művek szerzői, szellemi készítői vagy a szerző nélküli művek esetében a lényegét kifejező tárgyi címszavak. A szerző nevét rövidített könyvcím kíséri, az utalás pedig három adattal történik: lapszám (charta), sorszám (liber) és alak (forma). A formátumot azért közli az index, mert a könyvek sorszámozása az inventáriumban, a négy csoporton belül újrakezdődik. A sorszámozás egyébként a jegyzékben kétszeres, az 1-el kezdődő folyószámokat törtnonallal elválasztott négyjegyű folyószámok kísérik. Ugyanis amikor 1575 júliusában a császári megbízottak, Helfreich Gutt udvari tanácsos és Hugo Blotius, a könyvtáros a gyűjteményt átvették, összehasonlították a könyvtár állományát a hozzátartozó és valószínűleg vele együtt átvett inventáriummal. Ők kísérték a revíziót különböző széljegyzetekkel, és ők voltak azok, akik az eredeti folyószámokat a négyjegyű számokkal kombinálták, azzal a céllal, hogy a gyűjtemény darabjai a császári könyvtár numerus currens rendjében is megtalálhatóak legyenek, és az eredeti gyűjtemény egysége is megmaradjon. A Dernschwam-könyvtár így a császári könyvvállományhoz csatlakozva a 6742–7739-ig terjedő számsort foglalta el.⁵⁰

Ami számomra különös jelentőségűvé teszi ezt a gyűjteményt, az a körülmény, hogy Dernschwamot számos kutató Agricola magyarországi „kapcsolataként” valószínűsíti. Elképzelhető, hogy ő volt a német tudós bányászati, kohászati műveiben található adatok szolgáltatója vagy egyik szolgáltatója. Egyidős volt Agricolával, az anyaggyűjtés ideje alatt hasonló területen tevékenykedett, levelezett és kapcsolatot ápolt számos humanista tudóssal, ami a bányászati, kohászati íróról is ugyanígy elmondható. „Montanisztikai szakismeretei és külföldi kapcsolatai is arra utalnak, hogy ő is tájékoztathatta Agricolát a magyarországi bányászatról.”⁵¹ Ezt bizonyítja az is, hogy Agricolának pontos értesülései voltak Thurzó János bányavállalkozásairól, sőt Thurzó azon kevesek egyike, akit kortársai közül név szerint is megemlíti (Agricola, 1985. I. könyv. 60. o.). Emellett főművében részletesen ismerteti és ábrázol magyarországi kohókat, eljárásokat, műszaki alkotásokat, újításokat. Továbbá tisztában volt bányászatunk és kohászatunk gazdaságpolitikai és személyi vonatkozásaival is, amelyekről csak egy vezető szakember tájékoztathatta.

Ha valóban ismerték egymást, és ilyen kapcsolat állt fenn közöttük, akkor az sem meglepő, hogy Dernschwam könyvtárában a német tudós fontosabb műveinek szinte teljes kollekciója megtalálható volt (6. ábra).

Természetesen – tekintve a kapcsolatot és az érdeklődés, érdekeltség közösségét – a főmű, a *De re metallica libri XII* több kiadásban is megvolt a gyűjteményben, melyet minden valószínűség szerint a tulajdonos olvasott és ismert is.⁵²

Az 1556. évi első, latin nyelvű kiadás és az 1557-ben megjelent németre fordított kiadás is feljegyzésre került a könyvtár összeírásakor (349/7087. tétel).⁵³ A könyvjegyzék Agricola további 14 művét is felsorolja négy tételszámon (57/6798, 126/6867, 127/6868, 349/7087, 27/7203), 1546 és 1556 között megjelent többnyire első kiadásokat. Elképzelhe-

⁵⁰ A gyűjtemény jellemzőinek leírása Berlász Jenő már idézett tanulmányai lapján történt. Berlász Jenő: Dernschwam János könyvtára. A hazai humanizmus történetéhez. I-II. *Magyar Könyvszemle*, 1963. 4. sz. 301–316. o.; 1964. 1. sz. 1–32. o.

⁵¹ Molnár László: Bevezetés az első kiadáshoz, 1985. 21. o. További szakirodalmi utalás a kapcsolatról: „Életútjából és ismeretségi köréből feltehető, hogy Agricolának, aki csak 1545 utáni műveiben írt Magyarországról, ő volt a tájékoztatója.” Gyulai Zoltán: 225 éves a magyarországi bányamérnökképzés. *Bányászati Lapok*, 1960. 11. sz. 749. o.

⁵² Buza János írja tanulmányában: „alapos elméleti felkészültség is feltételezhető róla. Minden bizonnyal jól ismerte Agricola alapvető művét, amelyik több példányban is megvolt ritka gazdagságú könyvtárában.” Buza János: Hans Dernschwam 1555. évi számvetése, és emlékiratának záró esztendeje. *Századok*, 2005. 139. 4. sz. 1033. o.

⁵³ 349/7087. Georgij Agricole De re metallica libri XII. Impress. Basilee, per Frobenium, anno 1556. in folio. Eiusdem De re metallica libri XII in lingua Germanica per Philippum Bechium. Impress. Basilee, Anno 1557. per Frobenium, in folio In: Adattár, 12/1.131. o.

tő, hogy ezeket megjelenésükkor maga a szerző ajándékozta Dernschwamnak a szakmai segítségért cserébe és barátságából.

Nézzük tehát, mely Agricola-művek voltak még meg ebben a gyűjteményben!

A természettudományos munkák közül mindegyik. Ezek az írárok – mint már volt róla szó – a nagy mű előtanulmányainak is tekinthetők. Az 1546-ban Frobeniusnál, Bázelen, folio alakban megjelent gyűjteményes kötet Agricola négy földtudományi írását tartalmazza és ötödikként a már korábban is megjelent (1. kiadása 1530-ban) *Bermannus, sive de re metallica* (Bermannus, avagy beszélgetés az ásványok csodálatos világáról) című munkát (57/6798. tétel). A 4 földtudományi írás a következő:

- *De ortu et causis subterraneorum* (A földalatti anyagok keletkezéséről és törvényszerűségeiről),
- *De natura eorum quae effluunt ex terra* (A földből kiömlő anyagok természetéről),
- *De natura fossilium* (Az ásványok természetéről),
- *De veteribus et novis metallis* (Régi és új bányákról).

A szintén 1546-ban ugyanannál a kiadónál megjelent úgynevezett Mauer-levél (*Interpretatio vocum rei metallica*) azonos tételszámon került megemlítésre (57/6798. tétel).

A 126/6867. számú bejegyzés Agricola „közgazdasági” műveit sorolja fel. A súlyokról és mértékekről írt munkáit, melyek 1550-ben jelentek meg latin nyelven Frobeniusnál, Bázelen folio alakban:

- *De mensuris et Ponderibus Romanorum atque Grecorum* (A mértékekről és súlyokról)
- *De externis mensuris et ponderibus* (Külföldi mértékek és súlyok),
- *De mensuris quibus intervalla metimur* (Hosszmértékek),
- *Ad ea, que Andreas Alciatus denuo disputavit de mensuris et ponderibus brevis defensio* (Vitairat Alciatusnak a mértékekről és súlyokról),
- *De restituendis ponderibus atque mensuris* (Újrakiadás a mértékekről és súlyokról),
- *De precio metallorum et monetis* című műve a fémek és pénzermék áráról.

A *De animantibus subterraneis* című, a földalatti élőlényekről szóló munka két kiadása szintén megvolt a gyűjteményben. A „Basilee, per Frobenium, anno 1549. in octavo” kiadás (az 1. kiadás) a 27/7203. tételszámon, valamint a „Basilee, per Frobenium, anno 1556. in folio” kiadás, mely a *De re metallica*-val egybekötve jelent meg, így ez a főművel azonos, 349/7087. bejegyzésben szerepel.

Hans Dernschwam birtokában tehát egy egészen rendkívüli jelentőségű humanista gyűjtemény volt, a hazai bibliofília kiemelkedő reprezentánsa, amely sajnos külföldre került, de talán éppen emiatt meg is maradt, és nem szóródott szét, bár köteteit ma már nehezen lehet azonosítani a bécsi nemzeti könyvtár állományában.

A gyűjteményben a latin nyelvű kiadványok domináltak, de nagy számban voltak görög művek is (e két nyelv az állomány 88 százalékát teszi ki). A könyvtár a maga korában ún. modern könyvtárnak számított, ugyanis a tulajdonos elsősorban a saját korában megjelent kiadványokat gyűjtötte. A reneszánsz kori művek 66 százalékot képviseltek, a középkor szellemi termékei 12 százalékot, az antik világ írásai pedig 21 százalékot. Ez a megoszlás a gyűjtő reneszánsz-humanista műveltségisményének felel meg.⁵⁴ Jól érzékelhetően érdekelt a gyűjtőt korának nagy kérdése, a reformáció terjedése, és gyűjteményének figyelemre méltó részét képezték a nyomtatott Biblia-kiadások is.⁵⁵ Ugyanakkor igaz, hogy kevesebb mű által, de „határozottan rajzolódta ki a matematika és a természettudományosság s velük összefüggésben a műszaki gyakorlati szakismeretek körvonalai is”.⁵⁶ Ezek közé sorolhatók be Georgius Agricola művei is, melyeket – akár sa-

⁵⁴ Berlász Jenő: I. m. 1963. 12. o.

⁵⁵ Pogány György: I. m. 2005. 103. o.

⁵⁶ Berlász Jenő: I. m. 1963. 26. o.

ját maga szerzett be, akár ajándékba kapott – ismert és fontosnak tartott, már csak saját gyakorlati tevékenysége szempontjából is.

Ebben a könyvtárban találtam meg Georgius Agricola műveinek legteljesebb gyűjteményét, mely egykor (történeti) magyarországi bibliotékában volt elhelyezve. Sajnos ezek a kötetek – mint ahogy maga a könyvtár – ma már nem Magyarországon találhatóak.

Zsámboki János gyűjteménye (1531–1584)

Johannes Sambucus a 16. századnak egyik európai viszonylatban is jelentős tudósa volt, kiváló képviselője a külföldön tanult és képzett nagy műveltségű magyar származású humanistáknak.

Nagyszombatban született, gazdag polgári családban. Apja a török elől menekülve kényszerült zsámbéki/zsámboki birtokait elhagyni, később I. Ferdinándtól nemesi rangot kapott „nagyszombati közszolgálatára tekintettel”.⁵⁷ Egyetlen fiát már 11 éves korában külföldi tanulmányútra küldte, és mindvégig támogatta is.

Zsámboki 1542-ben kerül Bécsbe, ekkor kezdődik 22 évig tartó peregrinációja, melynek során Európa különböző iskoláit megjárva végzi tanulmányait – vándorútjának fontosabb állomásai Bécs, Lipcse, Wittenberg, Ingolstadt, Strassburg, Párizs –, kutatásokat végez az ókori és középkori görög és latin irodalom területén, és alig húszéves korától nagyarányú kéziratgyűjtő tevékenységet fejt ki, amivel megveti alapját későbbi európai hírű könyvtárának is.⁵⁸

Hosszú ideig tartó tanulmányútja alatt bölcsészeti és orvosi képzettséget is szerez, ismeretei a legkülönbözőbb tudományágakra terjednek ki. Tizenegy nyelven beszél, kiváló filológus, aki számos klasszikus író művét bocsátja közre gondos szövegkritikai munka után. Külföldi útjai alatt humanista tudósok egész sorával ismerkedik meg, akikkel később is fenntartja baráti és tudományos kapcsolatait. Vándorévei befejeztével, 1564-ben Bécsben telepszik le, és ott él haláláig, 1584-ig. Könyvtárát is itt rendezi be, ide hozatja a „kóborlásai” során Európa különböző városaiban vásárolt és összegyűjtött tekintélyes könyv- és kéziratanyagot. Bécsben udvari történetíróként áll a császár alkalmazásában, de csaknem minden idejét a tudománynak szenteli, elsősorban azt a hatalmas anyagot dolgozza fel, amelyet összegyűjtött.

A császárvárosban ekkorra már – a művelt és tudománykedvelő uralkodónak hála – mozgalmas, szellemi humanista élet alakult ki. Európa sok híres tudósa megfordult ekkor Bécsben, akik Zsámboki kéziratokban gazdag könyvtárának és műgyűjteményének (érmek, szobrok, műtárgyak) csodájára jártak, az egyfajta látványosságnak számított. A tudós maga is vendégszerető és szellemes társalgó volt, így aki a városban tartózkodott, nem mulasztotta el felkeresni. A bécsi tudósok társaságában még egy külön magyar humanista kör is működött, amelynek Oláh Miklós, Verancsics Antal és Liszty János voltak kimagasló tagjai.

Emellett Zsámboki Magyarországon élő főurakkal is kapcsolatot tartott, levelezett, kéziratokat küldött, támogatást kért szövegkiadásaihoz. Batthyány Boldizsár humanista körének is tagja volt.⁵⁹

A tudós igényes könyvvásárló volt, könyvet csak akkor vett, ha az illető kiadás a humanista tudományosság csúcsteljesítménye volt. A kéziratokat is nagy szakértelemmel

⁵⁷ Almási Gábor: Két magyarországi humanista a császári udvar szolgálatában a 16. században: Dudith András (1533–1589) és Zsámboky János (1531–1584) I. rész. *Századok*, 2005. 139. 4. sz. 892. o.

⁵⁸ Németh István: A humanista Zsámboky János és az Osztrák Nemzeti Könyvtár. *Levéltári szemle*, 1987. 37. évf. 1. sz. 40. o.

⁵⁹ Ritoókné Szalay Ágnes: Zsámboki János levelei Batthyány Boldizsárhoz. In: *Collectanea Tiburtiana: Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*. Szeged: JATE, 1990. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10. köt.). 209–215. o.

választotta ki, és munkássága során, részint filológusként, részint történészként hasznosította is azokat. Az általa kiadott szövegemlékek alapján valószínű, hogy könyvtárának valamennyi kötetét használta.⁶⁰

Ami tudományos tevékenységét illeti, klasszikus szövegek és történeti munkák értő kiadója. Neki köszönheti a magyar tudományosság többek között Janus Pannonius műveinek addigi legteljesebb kiadását (1569), Bonfini magyar történelemről írt munkájának első teljes közrebocsátását (1568), Werbőczy Tripartiumának újrakiadását (1572), a Lázár deák-féle Magyarország térkép kiadását (1566) és Honterus Erdély-térképének új, javított közreadását (1566).⁶¹ Emelett verseket is írt, latin nyelvű emblémái 1564-ben jelentek meg. Nemzetközi hírnevét ezeknek köszönhette. Az embléma kifejezés az ő idejében egyfajta jelvényt jelentett és egy különleges irodalmi műfajt, amely Zsámbokinak Itália földjén tetszett meg.⁶²

Az e műfaj alkotásaiból összeállított könyve, amely az „Emblemata” címet kapta, igen kedvelt volt a korban, francia és angol kiadásban is megjelent. Ezeknek az alkotásoknak az alapját egy allegorikus kép – ikon, symbolon – képezte, amelyhez motto vagy inscriptio elnevezéssel egy képcím járult. A kép alján pedig vers vagy esetleg próza fejtette ki az ábra rejtett értelmét, adott kulcsot a képcím megértéséhez, és vont le mindezekből bölcs tanulságokat.⁶³ A jó verselő készséggel létrehozott, népszerű emblémák feliratait nem kisebb ember, mint Shakespeare is felhasználta műveiben. Később egy másik, hasonló könyvet is kiadott, amelyben orvosok és tudósok arcképeit gyűjtötte össze.⁶⁴ Ez a könyv 67 személyiség képmását tartalmazta. A portrékat – a szerző szerint – szobrok, festmények, érmek és kéziratok alapján készítették. A Plantin kiadónál megjelent könyvet *Peter van der Borcht*, a cég állandó művész munkatársa illusztrálta. A képeket nemcsak rajzolta, hanem a rézmetszeteket is ő készítette.

Ezt Mijnen Liefrinck nyomdász és rézmetsző számlája tanúsítja.⁶⁵

Georgius Agricola napjainkig ismert egyetlen igazolt képét is ebben az albumban találjuk meg, a 38. sorszám alatt. Alatta a felirat mint orvost méltatja Agricolát, és megemlékezik bányászati munkásságáról is:

„Mit tehet orvoskéz? Minemű sebeket kötöz be?
S törli a sebjeleket s mind, ami gennyesedik.
Lásd, akié ez a kép: Föld mélyeit és tömegét
Vizsgálván gyönyörű érceket fejt ki nekünk.”⁶⁶

Ezt a portrét – amely tehát Zsámboki közvetítésével maradt ránk – fogadta el az összes kiadó, aki eddig Agricola képmását a könyve címlapján vagy a szövegben elhelyezve mutatta be (7. ábra).

Nagyvonalú gyűjtőszennvedélye és életmódja azonban a tudós humanistának állandó pénzzavarokat okozott, ezért 1578-ben kénytelen volt eladni 530 latin és görög nyelvű kéziratát az udvari könyvtárnak. A kapott pénzen később újabb könyveket vásárolt, így a gyűjteményt gyakorlatilag folyamatosan adta el. Halála után a teljes anyag a császári, udvari könyvtárba (ma Österreichische Nationalbibliothek) került.

⁶⁰ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 156. o.

⁶¹ Pogány György: I. m. 2005. 100. o.

⁶² Az embléma műfaj megteremtőjének az olasz Andrea Alciatit tartják, ő határozta meg a műfaj hármasszerkezetét: jelige vagy jelmondat (lemma), kép és verses szöveg alkot nála egyetlen egységet.

⁶³ Kelecsényi Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői. Budapest: Gondolat, 1988. 65. o.

⁶⁴ *Icones veterum aliquot ac recentium medicorum elegioliis suis editae opera. I. Sambuci. - Antverpiae [Antwerpen] : ex officina Christophori Plantini, MDLXXIII. [1574.] - [68] fol : ill. számos fametszet. ; 2°*

⁶⁵ Dankanits Ádám: *XVI. századi olvasmányok*. Kriterion, Budapest. 1974.

⁶⁶ A fordítás *Korbélyi Vince* munkája, az eredeti szöveg a következő volt: „Quid Medici possent manibus? Quas iungere plagas Vlceribus sordes signa mouere loco? Extitit hic solus qui pondera, viscera Terrae Rimatus, nobis bella metalla fodit.” *Molnár* László: Bevezetés az első kiadáshoz 1985. 21. o.

Könyvtárának, a Bibliotheca Sambucianának a katalógusát a császári könyvtáros, Hugo Blotius állította össze 1587-ben, amikor a tudós özvegyétől átvette a hagyatékot a bécsi Hofbibliothek számára,⁶⁷ ekkor 3327 nyomtatott kötetet, 206 kéziratot és 128 hangjeles kiadványt számoltak össze és írtak katalógusba⁶⁸

A nagyhatású humanista tudós több ezer könyvet és kéziratot számláló könyvtára a korabeli Európa egyik legnagyobb és leghíresebb magánkönyvtára volt. Gazdag antik és középkori kéziratanyaga különösen érdekelte a kortársakat. Ezeket Zsámboki kölcsön is adta, így számos szöveg első kiadásának az ő könyvtárából származó kézirat lett az alapja.

A könyvjegyzéket ma a velencei Szent Márk könyvtárban őrzik,⁶⁹ és Gulyás Pál olvasatában vált közkincsé.⁷⁰ A könyvtár a természet- és humántudományi diszciplínák teljes körét reprezentálta, rendkívül értékes darabok is voltak közöttük, melyeknek csak ez az egyetlen példánya maradt fenn. A gyűjteménynek a császári udvari könyvtárba kerülése szerepet játszott abban, hogy a 16. században Bécs a humanizmus központjává vált.⁷¹

Négy Agricola-mű is megtalálható volt a katalógus szerint a gyűjteményben, némelyik több kiadásban is.⁷²

A főmű a *De re metallica* (a bejegyzés szerint *metablica*) *libri 12* első, 1556-os kiadása az 1127-es tételszámon került feljegyzésre.

Megvolt még Zsámboki könyvtárában Agricola munkái közül az 1549-ben latin nyelven megjelent *De animantibus subterraneis*, a földalatti élőlényekről szóló munka 8° kiadása (1032/2. tétel),⁷³ és ugyanennek a műnek 1556-os kiadása folio alakban (1127. tétel második része).

Továbbá a *De mensuris & ponderibus* 1550-ben kiadott folio példánya. (1123/3. tétel). Ez az 1533-ban megjelent mértékekről és súlyokról szóló munka újabb kiadása, amely egyébként szintén megvolt a gyűjteményben 4° alakban az 1512. tétel alatt, melynek szövege: „Medici libri quinq(ue) de mensuris & ponderibus”⁷⁴.

1550-ben Agricola öt könyvben jelentette meg „közgazdasági” munkáit. Az 1123/3. tétel erre a kiadványra vonatkozik, melynek helyes címe Gyulai Pál jegyzetei szerint: *De mensuris et ponderibus Romanorum atque Graecorum libri V*. Ebben a „remek kiállítású

⁶⁷ „1584. március 2-án kelt végrendeletében Zsámboky a gyűjteményt kiskorú fiára, Jánosra hagyta, amelyet utóbb a gyám, Sinnich Wolfgang, pozsonyi származású magyar ügyvéd az udvarnak adott el.” In: Németh István: A humanista Zsámboky János és az Osztrák Nemzeti Könyvtár. Levéltári szemle, 1987. 37. 1. sz. 43. o.

⁶⁸ Pogány György: I. m. 2005. 101. o.

⁶⁹ Bibliothecae Classimi Viri Ioannis Sambuci Catalogus Librorum 1587. Biblioteca Marciana, Venezia Cod. Lat. XCII. Class. XII.

⁷⁰ A Zsámboky-könyvtár katalógusa (1587): Gulyás Pál olvasatában. [Szerk. Monok István; bev. Ötvös Péter; bibliogr. Varga András] Szeged: JATE, 1992. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 12/2.) 1–281 o.

⁷¹ Varga András: Zsámboky-könyvtár. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 13. köt. Budapest. Balassi, 2003. 246. o.

⁷² 1032/2., 1123/3, 1127, 1512 és 1670/2 tételszámok alatt. A bejegyzések eredeti szövegei a következők: 1032/2. Georgij Agricolae de animantibus subterraneis liber. Basileae, apud [Hieronymum] Frobenium [et Nicolaum] Episcopium. 1549 8°; 1123/3. Georgij Agricolae de mensuris & ponderibus omnia opuscula//. Basileae. [Hieronymus] Frobenius [et Nicolaus] Episcopus 1550. Cum priuilegio Imperatoris, in fol^o[(8), 340, (16) lap]; 1127. Georgij Agricolae de re metablica (r. metallica) libri 12. Eiusdem de animantibus subterraneis liber//. Basileae, [apud Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium.] 1556. Cum priuilegio Caes[are]o. in fol^o; 1512. Medici libri quinq(ue) de mensuris & ponderibus [in quibus pleraque a Budaeo & Portio parum animadversa diligenter excutiuntur]. Basileae. Cum priuilegio Caesareo ad sex annos apud Hieronymum Frobenium. 1533. 4°; 1670/2. Georgij Agricolae oratio de bello aduersus Turcam suscipiendo [ad Ferdinandum, Hungariae Boëmiaequae regem et principes Germaniae].// Basileae. 1541. in 4° In: Adattár, 12/2. 1992. 240, 250, 251, 286, 305. o.

⁷³ Ennél a tételnél „Savoyai Eugene hg. példánya” megjegyzés szerepel

⁷⁴ Ennél a tételnél szintén a „Savoyai Eugene hg. példánya” megjegyzéssel találkozunk.

kötetben” jelentek meg a következő művek: „[1.] *De externis mensuris et ponderibus libri II.* [2.] *Ad ea quae Andreas Alcatus denuo disputavit de mensuris et ponderibus, brevis defensio.* [3.] *De mensuris, quibus intervalla metimur.* [4.] *De restituendis ponderibus atque mensuris liber I.* [5.] *De precio, metallorum et monetis libri III.*”⁷⁵

A latin nyelven 1538-ban megjelent ún. „Türkenrede”, a bejegyzés szerint „*Turcam suscipiendo*” 4° kiadása is szerepel Zsámboky könyvtárában, mely írást Georgius Agricola I. Ferdinándhoz intézte: „ad Ferdinandum, Ungariae Boëmiaequae regem et principes Germaniae”, a török veszedelem elhárításában való sürgető uralkodói kötelességét hangsúlyozandó (1670/2. tétel). A bejegyzés 1541-es évszámot említ, de mivel ennek a műnek ilyen kiadása nem ismeretes, és Gulyás Pál megjegyzése szerint is „Bécsben is csak az 1538. é. kiadás van meg. 64. H. 10. jelzet alatt”, valószínűleg elírásról van szó, „Lehet, hogy az 1541. évszám a másoló hibájából az 1670/1. sz-ból került ide.”⁷⁶

Zsámboki igyekezett kora tudományának teljességét összegyűjteni könyvtárában. A leggazdagabb filológia terület mellett ókori klasszikusok és 15–16. századi humanisták művei, nyelvtanok, szótárak, teológiai, filozófiai, történelmi művek alkották gyűjteményét, de találkozzunk orvostudományi, gyógyszerészeti, csillagászati és – ahogy láttuk – bányászati, közgazdasági, gyakorlati jellegű művekkel is.

E könyvtár szintén igazi tudóskönyvtár volt. Nagy, szinte minden akkor ismert szakterületet átfogó gyűjtemény, amely nemcsak a tudós munkaeszközének tekinthető, hanem egyfajta sajátos lelki kötődés, érdeklődés, a könyvek szeretete, vagyis tudatos bibliofília eredményeként alakult ki,⁷⁷ akárcsak a korábban ismertetett Dernschwam-könyvtár.

Ebben a gyűjteményben is számottevő Agricola-mű fordult elő egykor. Elképzelhető, hogy Zsámboki is személyesen ismerte Agricolát, bár erre nincs semmi bizonyíték. Tudjuk azonban, hogy kora számos humanista tudósával levelezett és került kapcsolatba európai vándorlásai során. Mint ahogy korábban utaltam rá, ez a gyűjtemény sincs ma Magyarországon – bár ez eredetileg is Bécsben volt elhelyezve –, Hans Dernschwam könyvtárához hasonlóan az osztrák nemzeti könyvtár állományát gazdagítja.

Brutus János Mihály könyvei (1517–1592)

Brutus János Mihály, vagy humanista nevén Johannes Michael Brutus olasz származású vándorhumanista volt; történetíró és filológus. Származása ellenére az ő élete és tevékenysége is fontos részét képezi a magyar művelődéstörténetnek.

Velencében született 1517-ben, Páduában végezte tanulmányait, később azonban vallási üldöztetés miatt kénytelen volt hazáját elhagyni és csaknem egész életét külföldön tölteni. Azokhoz csatlakozott ugyanis, „kik a német reformátorok példájára Olaszországban is az egyház tanai és intézményei ellen állást foglaltak”.⁷⁸ 1573-ban, amikor irodalmi munkássága már kezdett ismerté válni, Báthory István erdélyi fejedelem meghívta udvarába, így lett az ő történetírója. Később, amikor a fejedelmet lengyel királlyá választották, Brutus vele tartott Lengyelországba is.

Báthory István megbízta, hogy írja meg Magyarország történetét Bonfini munkájának folytatásaként. Az elkészült „Magyar História”-nak csak az első 14 könyve maradt ránk, a 15–20.-ig terjedő könyvek elvesztek, így a történelmi munka csak az 1490–1552-ig terjedő időket beszéli el, azt viszont 1428 oldalon (Brutus János Mihály magyar királyi történetíró magyar historiája 1490–1552). Mire a szerző nyomtatásra alkalmasnak ítélte

⁷⁵ Gulyás Pál megjegyzése az 1123/3. tételhez. Adattár, 12/2., 1992. 250. o.

⁷⁶ Gulyás Pál megjegyzése az 1670/2. tételhez. Adattár, 12/2., 1992. 305. o.

⁷⁷ Pogány György: I. m. 2005. 98. o.

⁷⁸ Fraknói Vilmos: Brutus Mihály: Báthory István udvari történetírója. Századok, 1887. 21. 10. sz. 794. o.; életéről lásd még: Kulcsár Péter: Brutus, Johannes Michael In: Kószeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténelmi lexikon: Középkor és kora újkor. 1. köt. Budapest: Balassi, 2003. 453–454. o.

a művét (többszöri átdolgozás után), pártfogója, Báthory István meghalt, így a kinyomtatás elmaradt. A mű kéziratban lappangott közel három évszázadon keresztül. Kiadására végül is a Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottsága megbízásából *Toldy Ferencz* szerkesztésében került sor (1. köt. 1863, 2. köt. 1867, 3. köt. 1877.).

Magyar vonatkozású történeti műve mellett jelentősek még Johannes Michael Brutus szövegkiadásai (Horatius, Cicero, Ceasar) és Firenze történetét elbeszélő műve is. Továbbá mivel elavult retorikus stílusát kortársai kifogásolták, erre válaszolva kifejtette retorikai módszerét is a *De historiae laudibus* című műben, amely Krakkóban jelent meg 1578-ban.⁷⁹

Az erdélyi fejedelem és lengyel király halála (1586) után a Habsburgok udvari történetírója lett. Halála után Ernő főherceg 1592. június 15-én Bécsben kelt levelében meghagyta a királyi udvari kamarának, hogy a történész Pozsonyban lévő javai és írásai összeírásra kerüljenek, és az inventáriumot hozzá küldjék fel.⁸⁰ Később utasítás történt arról is, hogy a hagyatékot – kivéve a könyveket és az írásokat – az örökösöknek adják ki.⁸¹ A könyvek leltára aztán 1592 novemberében el is készült Bécsben. A 765 tételből álló összeírás ma a bécsi Österreichische Nationalbibliothek kéziratárában található, a No 9639. jelzet alatt levő kis quart kézirat 1–26. lapjain.⁸²

Brutus a kor viszonylatában jelentősnek számító könyvgyűjteményében Agricola főműve is megtalálható volt. A leltárbejegyzés szövege a következő: „58. Agricolae *de re metallica libri XII., folio*”. Ebből ugyan nem derül ki, hogy melyik kiadásról volt szó, de latin nyelvű (a feljegyzett címmel azonos című) kiadás a műről 1592-ig csak kettő jelent meg – mindkettő Bázelen a Frobenius kiadónál –, az első kiadás 1556-ban és 1561-ben egy következő. Ezek közül kellett tehát, hogy meglegyen ebben a gyűjteményben valamelyik.

Egy másik, a magyarországi könyvkultúra története szempontjából fontosabb inventárium is ránk maradt Brutus könyveiről, ez a gyulafehérvári udvarban való tartózkodása alatt összegyűjtött és távozása után a fejedelmi könyvtárban elhelyezett 55 könyvről szól.⁸³ Utóbb mindkét gyűjtemény a császári könyvtárba került. Kéziratai is – az udvar által összegyűjtve – Bécsbe kerültek.

Dudith András könyvtára (1533–1589)

A kivételes szellemi képességekkel rendelkező Dudith András a magyarországi és európai késő humanizmus kiemelkedő egyénisége volt. Életútja fordulatosan alakult, mind politikai, mind egyházi, mind tudományos területen fontos szerephez jutott. Pályafutása során Európa vezető szellemi egyéniségei tartották számon, levelezési kapcsolatban állt kora számos jelentős teológusával, tudósával, államférfijával.⁸⁴

Anyai ágon a velencei Sbardellati nemesi családból származott, apja horvát vagy szlavón volt. Apjának korai elvesztése után anyjának testvére, Sbardellati Ágoston váci püspök, majd esztergomi érsek egyengette útját. Először Boroszlóban neveltette, majd 1550-ben Európába küldte tanulni, peregrinációja – Zsámbokihoz hasonlóan hosszú ideig – egészen 1560-ig tartott. Megfordult Padovában, Veronában, Brüsszelben, Párizsban és Londonban is. Elsősorban klasszika-filológiai tanulmányokat folytatott. Tanul-

⁷⁹ Kulcsár Péter: I. m. 2003. 453. o.

⁸⁰ Herner János – Monok István (Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll.): A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Szeged: JATE, 1983. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11.) 113. o.

⁸¹ Mátyás főherceg levele 1592. október 1. Bécs (Orsz. Lt., uott XXXVII. Kötet 11. o.) Uott, 114. o.

⁸² Uott, 207. tétel alatt. 114–131. o.

⁸³ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 159. o.

⁸⁴ Jankovics József – Monok István: Dudith András könyvtára *Magyar könyvszemle*, 1994. 110. 1. sz. 16. o.

mányai befejeztével ő is – nagybátyjához hasonlóan és valószínűleg közbenjárásával – egyházi pályára lépett. Oláh Miklós érsek támogatásával csakhamar knini, csanádi, végül pécsi püspök lett.

A nagy műveltségű ifjú I. Ferdinánd és II. Miksa figyelmét is felkeltette. 1562-től ő képviselte a magyar papságot a 16. század legnagyobb egyházi eseményén, a tridenti zsinaton. Ekkor kezdődött meghasonlása a katolicizmussal. Beszédei, bár elismerést váltottak ki, annyira különböztek a hivatalos állásponttól, hogy távoznia kellett a zsinatról. Ezután II. Miksa követeként Lengyelországba megy, ott ismeri meg első feleségét, akit 1567-ben egyházi tisztségeiről lemondva feleségül is vesz. Később nézetei miatt Lengyelországból is távoznia kell, ekkor – immár második feleségével és annak anyagi támogatásával – előbb sziléziai, majd morvaországi birtokaira vonul vissza, 1579-ben pedig tanulóévei színhelyén, Boroszlóban telepszik le, és ott él haláláig.

Dudith András miután kilépett a katolikus egyházból, semmilyen felekezethez nem csatlakozott, szabadgondolkodó lett, az önálló vélemény szabadságát hirdette. Európai népszerűségének is nagyrészt ez volt a kiváltó oka, és persze széleskörű műveltségét is nagyra értékelték kortársai. Sok író küldte el neki művét, hogy – mintegy lektorként – véleményt mondjon róla. Életművének legjelentősebb része levelezése, amelyet teológiai, természettudományos és politikai kérdésekről folytatott korának szinte minden jelentős tudósával.⁸⁵

Könyvtárának jegyzéke 1993-ban került kiadásra.⁸⁶ Az egykori gyűjtemény tulajdonosi bejegyzések alapján elvégzett részleges rekonstrukciója 340 kötet – 569 mű – leírását adja, melyek ma mintegy harminc európai gyűjteményben szétszóródva találhatók. Eszerint gyűjteményében megvolt Agricola főműve, valamint a földalatti élőlényekről szóló munkája is. A két mű egy kiadványban jelent meg. A bejegyzés szerint 1561-es, Bázelen, Frobeniusnál megjelent latin nyelvű, 2° méretű kiadásról van szó. A *De re metallicának* ez a második, latin nyelvű kiadása.⁸⁷ A jegyzék szerint a könyv a Drezdai Egyetemi Könyvtárban volt megtalálható, és a második világháború alatt elpusztult. A megállapítás *Otto Walde* uppsalai könyvtörténésztől származik, aki számbavette a Dudith-könyvtár Svédországba került könyveit, és számos, más, külföldi könyvtár Dudith-könyveiről is tudósított. A könyvtár részleges rekonstrukciójához a könyveket sok esetben az ő lelőhelyjelzeteit követve és a Dudith-könyvekre oly jellemző ismérveket keresve – possessorbejegyzés, dedikáció, jelmondat, a metszésen lévő ún. D szám – sikerült megtalálni.

Dudith a formátum és a beszerzés alapján helyezte el a könyveket gyűjteményében. Mivel a jelzés – a D szám – a könyvek felső metszésén található, a kötetek eszerint a számmal kifelé fordítva vízszintesen voltak egymásra helyezve. A D számok alapján a gyűjtemény mintegy 4000 kötetet tartalmazhatott, a művek száma pedig öt-hatezerre is tehető.⁸⁸ Ez a könyvtár tehát méltán tekinthető a késő humanizmus egyik legnagyobb magánkönyvtárának. Gyűjtőköre a klasszikus szerzőktől a teológiai műveken át a történelmet, a jogtudományt is magába foglalva a matematikáig, a csillagászatig, az orvostudományig terjedt.

⁸⁵ Életének leírását lásd Lux Etelka: Dudith András In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 2. köt. Budapest: Balassi, 2003. 254–256. o.

⁸⁶ A Dudith András könyvtára: Részleges rekonstrukció. Összeáll. és az előszót írta Jankovics József, Monok István. Szeged: Scriptorum Kft., 1993. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 12/3.) Szeged: Scriptorum, 1993.

⁸⁷ 3. AGRICOLA, Georgius: De re metallica libri XII. De animantibus subterraneis liber. Basileae, 1561. off. Frobeniana. 2o (in folio) - VD 16 A 935; OSzK A 80. Location: Dresden LB. (Dresden, Universitätsbibliothek: [lelőhely]; Provenance note: Andr. Dudith etc. Caes. Consrij etc.: [származási megjegyzés]; Note on the copy: The description has been based on Walde, the book was destroyed during World War II.: [a könyv a második világháború alatt elpusztult] In: Adattár, 12./3. 1993.

⁸⁸ A könyvtár jellemzőinek leírását lásd Jankovics József – Monok István: I. m. 1994. 16–28. o.

A gyűjteményt tanulmányai, vándorlásai során alakította ki szellemi érdeklődésének változásai szerint, majd később paskowi és boroszlói visszavonultságában is fejlesztette. Nemcsak nyomtatványokat, hanem kéziratokat is gyűjtött. A könyvekben szereplő bejegyzésekből kiderül, hogy könyveit gondosan válogatta ki, újonnan szerezte be, főleg az első kiadásokat, és voltak kedvenc kiadói is.

A bázeli könyvkiadók például – melyek egyike, a Frobenius kiadó adta ki Agricola műveit is – hangsúlyosan vannak jelen a könyvtárban. E kiadók adták ki a humanista filológia kiemelkedő kiadványainak nagy részét.⁸⁹

A könyvtárat Dudith a wittenbergi egyetemre akarta hagyni, ahol egy kollégiumot is szeretett volna létesíteni – Collegium Dudithiana néven – a tanulni akaró fiatalok számára. Szándékának végrehajtásában azonban hirtelen halála megakadályozta. Ezután könyvtárának sorsa kalandos fordulatot vett. 1589-től 1609-ig a helyén maradt ugyan Boroszlóban, de rossz körülmények között volt elhelyezve, ezután özvegye kiárúsította egy aukción, amikor is a könyvek jelentős része Nikolsburgba került a Dietrichstein-könyvtárba, egy másik része pedig Friedrich August fejedelmi könyvtárába, Drezdába, ahol a könyvek jelentős része elpusztult a második világháború végén, 1945-ben a város bombázásakor. Mint már volt róla szó, Agricola műve is erre a sorsra jutott. A Dietrichstein-könyvtárban lévő rész pedig hadizsákmányként Svédországba került Krisztina királynő bibliotékájába.

Mint láthattuk, e négy fentebb részletezett, a 16. században kialakult magángyűjtemény igazi humanista tudóskönyvtárként jellemezhető. „A szakirodalom általában azokat a nagy, minden szakterületet átfogóan bemutató gyűjteményeket sorolja ebbe a kategóriába, amelyek nemcsak az értelmiségi munkaeszközének tekinthetők, hanem egyfajta sajátos lelki kötődés, érdeklődés a könyvek szeretete eredményeként alakultak ki.”⁹⁰ Az említett gyűjtemények mind több ezer kötetet számláló könyvtárak voltak, amelyek kialakításában mindegyik tulajdonos részéről tudatosság és bibliofil hajlam figyelhető meg. Ezekon kívül egészen a 18. század elejéig nem keletkeztek Magyarországon vagy magyar tulajdonos birtokában ilyen értelemben definiálható és valóban nagy állományú magánkönyvtárak. Sajnos ezek a gyűjtemények szinte kivétel nélkül a bécsi nemzeti könyvtár állományába kerültek, és ma Ausztria kulturális kincseit gazdagítják, de talán éppen emiatt nagyrésztük megmaradt az utókornak (kivéve Dudith András könyvtárát, amelynek nagy része sajnos elveszett).

Az 1600-as években elsősorban értelmiségi gyűjtők (lelkészek, tanárok, ügyvédek, orvosok) tékáiról lehet beszélni, mintsem a „tudóskönyvtár”, „Gelehrtensammlung” magyarországi reprezentánsairól.⁹¹ A 18. századi értelmiségiek körében azonban újra jelentkezik a bibliofil, könyvgyűjtési hajlam, a barokk nagykönyvtárak kialakításának igényével összhangban.

Ráth György (1828–1905) régi magyar könyvtára

Ráth György jogász, történétíró, művészettörténész és író, továbbá neves régiség és műgyűjtő volt a 19. században, akit családi kapcsolatai is predesztináltak a könyvgyűjtésre. Bátyja, Ráth Mór ugyanis könyvkereskedő és könyvkiadó volt. Ráth György számos akadémiai bizottságban tevékenykedett, a Magyar Történelmi Társulatnak is alapító tagja volt. Jogászként jelentős szerepet játszott a modern bírászkodási elvek és szabályok meghonosításában. 1895-ben szerződést kötött a Magyar Tudományos Akadémiával, hogy halála után értékes, régi hungarikákból álló könyvtárát az intézetnek fogja ajándékozni. Tíz évvel később erre sor is került, 1905. október 16-án özvegye a

⁸⁹ A könyvtárra vonatkozó megállapítások Jankovits és Monok idézett művének megállapításai.

⁹⁰ Pogány György: I. m. 2005. 98. o.

⁹¹ Uott, 98. o.

könyvtárat átadta az Akadémiának. A könyvtár jegyzéke⁹² Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának beosztását követi:

- Magyar nyelvű nyomtatványok
- Nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok
- Magyar szerzőktől külföldi nyomtatványok
- Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok külföldi szerzőktől
- Vegyesek

A IV. csoportban, a külföldi szerzők munkái között megtalálható volt Ráth György könyvtárában Agricola „Törökbeszédének” egy 1594-es kiadása is (8. ábra),⁹³ amely ma is megvan a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában RM IV 940a jelzet alatt, a 16. századi könyvekből álló antikva-gyűjteményben, benne Ráth Mór kéziratos bejegyzésével (neve és a kötet sorszáma a könyvtárban: Ráth, 1883. 9. ábra)

3.2.2. Főpapok bibliotékái

A magyar kulturális élet az ország három részre szakadásával sem szűnt meg. A mostoha körülmények ellenére is nagy számban kerültek az országba az egyre bővülő nyugat-európai könyvpiac termékei. A művelt és művelődésszervező katolikus főpapok számottevő gyűjteményeket alakítottak ki a 16. században is. Ekkor még nem volt előírás, hogy magánkönyvtáraikat saját egyházmegyéjükre kell hagyniuk, így végrendeletben rendelkezhetek gyűjteményeikről.

A 17. században azonban (1601-től kezdődően) már kötelesek voltak ezt megtenni, ekkortól kezdve jöttek létre a nagyobb katolikus egyházi könyvtárak, a könyvszerető főpapoknak köszönhetően.⁹⁴ E század végétől egészen a 18. század első évtizedéig nincs is számottevő, katolikus főpap tulajdonában lévő gyűjteményről jegyzékünk. Talán ekkora már – a 17. század folyamán az egyházi könyvtárakra hagyott főpapi gyűjteményeknek hála – jól felszerelt egyházi, intézményi könyvtárak jöttek létre, melyekben az alapvető művek hozzáférhetőek voltak, s kielégítették az olvasói igényeket. Így nem volt szükség olyan a széleskörű műveltséget reprezentáló és másokkal megosztható magángyűjtemények kialakítására, mint a 16. században. Igaz ugyanakkor az is, hogy a főpapoknak ez a generációja nem műveltségével tűnt ki, inkább a kardot forgatta jól, ahogyan azt ez az időszak meg is követelte.

A 18. században aztán ismét fordult a kocka „az újjászerveződő, illetve újonnan alakuló egyházmegyék főpapjai nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy minél gazdagabb könyvtárakat alakítsanak ki, s anyagi forrásaik jelentős részét erre fordították.”⁹⁵ Ebben a században indult fejlődésnek az Esztergomi, a Kalocsai, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár, valamint a pécsi Püspöki Könyvtár, Klimó György püspöksége alatt. Valószínű tehát, hogy a 17. században visszaesett a gyűjtemények kialakítása terén korábban tapasztalt aktivitás, és a főpapok újabb generációja ezt helyre akarta hozni, ezáltal lehetőséget adni a papságnak a művelődésre és nem utolsósorban az egyház tekintélyét is növelni.

Sbardellati (Dudith) János Ágoston (?–1552)

Sbardellati Ágoston velencei nemesi családból származó főpap volt, Dudith András nagybátyja. Gyors és fényes egyházi karriert futott be.

⁹² A jegyzék közreadásra került: Akadémiai értesítő. 191. füzet. 1905. november 577–650 o

⁹³ Agricola Georg: Oratio De Bello Adversus Turcam etc. Lipcse, 1594. Akadémiai értesítő, 634. o.

⁹⁴ Monok István – Buda Attila: I. m. 2006. 52. o.

⁹⁵ Uott, 68. o.

1530-ban már ő a szentgyörgymezei prépost az esztergomi főkaptalanban. A javadalom birtokában 1534–35-ben Padovában jogot tanul. Magyarországra visszatérve, 1543-ban esztergomi nagyprépost lesz. Ebben az évben Esztergom ostromakor ő menti meg a törökök elől, és menekíti Nagyszombatba a főkaptalan levéltárát. Harci tevékenységekben később is kitűnik. 1549-ban I. Ferdinánd váci megyés püspökké és tanácsosává nevezi ki. Egyházi feladatai mellett katonai és időnként diplomáciai szolgálatot is teljesít. Például a király a felvidéki városokba küldi a hitújítás terjedésének megakadályozására. 1550-ben két évre megbízzák az esztergomi érsekség kormányzásával, azzal a feltétellel, hogy a bevételek nagy részét a végvárok fenntartására kell fordítania. A főpap, Erasmus Teuffel királyi főkapitány seregével együtt részt vesz a csatákban is. 1552-ben a Palást melletti csatában hal hősi halált, amikor a sereg a törököktől teljes vereséget szenved. Halála után hagyatékát a király lefoglalja.⁹⁶

Ránk maradt padovai könyvtárának jegyzéke 1535. február 26-ai keltezéssel (*Adattár*, 13/1. 6–8. o.).⁹⁷ Az inventárium 72 könyvet sorol fel, köztük Agricola egy művét is.

A jegyzék szerint a főpap padovai diák korában frissen megvásárolta az 1533-ban megjelent *De mensuris et ponderibus* című művet.⁹⁸ Ezeket a könyveket Sbardellati nem hozta haza, mert szállásadója adósságai fejében lefoglaltatta. Maga a lajstrom is a foglalási jegyzőkönyvben maradt fenn. A könyveken kívül egyéb ingóságait is lefoglalták ekkor hitelezői. Az Adattárban az inventárium közlése után említés történik arról a feltevésről, hogy „Sbardellati könyveit nővére fiára, Dudith Andrásra hagyta”. Ez nem bizonyítható megnyugtatóan. Ugyanis az unokaöccs tulajdonosi bejegyzések alapján rekonstruált könyvtárának egyik könyvében sem szerepel Dudith János Ágoston bejegyzése, és a könyvtár a padovai jegyzéken szereplő kötetek egyikét sem tartalmazza. Így nem tudhatjuk biztosan, hogy Dudith Andrásához került-e Agricola művének ez a példánya – vagy akár egy is a jegyzéken szereplő kötetek közül –, és ha igen, akkor onnan hová került.⁹⁹

A főpap képzettségére és műveltségére nézve azonban fontos forrás ez a lajstrom. A beszerzett könyvek humanista érdeklődésről árulkodnak. Ókori latin és görög szerzők művei, olasz humanista szerzők munkái, sőt szakkönyvek is szerepelnek köztük.

Sbardellati János Ágoston tehát feltételezhetően művelt, humanista érdeklődésű, ugyanakkor katonáskodásban is kitűnő főpapja volt Magyarországnak a 16. század első felének ebben a zaklatott időszakában.

Mossóczi Zakariás könyvtára (1542–1587)

Mossóczi Zakariás nyitrai püspök, ugyanakkor jogtudós, könyvgyűjtő és királyi tanácsos is volt egy személyben.

Pozsonyban született, kismemesi családban. Az Oláh Miklós érsek által alapított nagyszombati iskolában végezte alsóbb tanulmányait. Későbbi stúdiumairól nincs adat. Bornemissza Pál nyitrai püspök környezetébe kerül személyi titkárként. 1560-ban már nyitrai kanonok és trencsényi főesperes. 1562-ben ő képviseli a kaptalant az országgyűlésen, és egészen 1578-ig püspöki helynök. 1573-ban tinini püspök és királyi tanácsos lesz, majd a királyi helytartói bíróságban ítélkezik. Érdemei elismeréseként 1578-ban váci,

⁹⁶ Életének leírását lásd Lakatos Bálint: Sbardellati János Ágoston. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 10. köt. Budapest: Balassi, 2003. 244–245. o.

⁹⁷ Varga András (sajtó alá rend.) *Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657*. Budapest-Szeged: MTA Könyvtára, 1986. 6–8. o.

⁹⁸ A bejegyzés pontos szövege a következő: „I Agrichola: De mensuris in 4-to” Uott, 7. o.

⁹⁹ Dudith András könyvtárában – mint már volt róla szó – volt ugyan Agricola-mű, de nem ez, amely ezen a listán szerepel.

majd Bornemissza halála után nyitrai püspökké nevezik ki. 1584-től már betegeskedik, ritkán hagyja el a nyitrai várat.¹⁰⁰

Mossóczi Zakariás – Oláh Miklós esztergomi érsekhez és Telegdi Miklós pécsi püspökhöz hasonlóan – kimagasló egyénisége volt 16. századi egyháztörténetünknek. Az ő könyvtárai nagysága meghaladta az átlagos püspöki vagy kanonoki magánkönyvtárat, amelyek átlagosan 50–80 kötetet számláltak a 16. században.

A nyitrai püspököt munkássága a késői humanista értelmiség kimagasló tagjává teszi, ő volt a magyar jogtudomány egyik első rendszerezője, ugyanakkor egyházszervező. A magyar művelődéstörténet elsősorban jogtudósként tartja számon, ő tette közzé ugyanis 1584-ben a nagyszombati nyomdában a magyar törvények első teljes gyűjteményét *Corpus juris Hungarici* címen – a munkában Zsámboki János, a megjelentetésben pedig Telegdi Miklós is segítségére volt.¹⁰¹ Valószínűleg bírói tapasztalata készítette arra, hogy „a szétszórt és nyilvánosan hozzáférhetetlen törvényszövegeket összegyűjtse, rendszerezze.”¹⁰²

A főpap szenvedélyes és módszeres könyvgyűjtő is volt. Könyvtára – amelyet jelentős anyagi áldozatok árán hozott létre – az egyik legnagyobb a 16. századi főpapok gyűjteményei között: a halálakor összeírt állomány 952 kötetet tesz ki. A dalmát Martino Rota által 1577-ben készített reprezentatív arckép is könyvei közt ábrázolja őt (8. ábra). Gyűjteményében szerepeltek antik szerzők, egyházatyák, középkori teológusok művei, sőt kortárs humanisták és protestáns szerzők alapvető munkái is megvoltak neki, mindezek a legszínvonalasabb kiadásban. Emellett a könyvtár – a főpap tevékenységével összhangban – szakkönyvtárként is jellemezhető a történeti irodalom és a jog területén.¹⁰³

Mossóczi Zakariás 1587-ben bekövetkezett halála után a magyar udvari kamara sürgősen elrendelte, hogy a nyitrai várban található hagyaték leltározásra kerüljön saját küldöttei által elsősorban azért, hogy a „felség részére azonnal összeírják a várat és tartozékait”¹⁰⁴ A kamara a könyvtár felbecsülésére Marthkovith Bálint galgóczi nyomdászt küldte Nyitrára, aki Péter pozsonyi könyvkereskedő segítségével jelentést (becsüt) készített a könyvek értékéről Ernő főherceg számára. Maga az összeírás – amely ma „A” és „B” példányban van meg – mindenekelőtt (érthető módon) a várban lévő hadianyagokat részletezi, majd a ruhaneműek és a könyvek felsorolása következik, a számozás azonban az eredeti inventárium mindkét példányában hiányzik. A jegyzék feldolgozása során – a könyvtár áttekinthetőségének megkönnyítése érdekében – Iványi Béla megszámozta az általa áttekintett tételeket. Az összeírt gyűjteményben Agricola valamelyik műve is megtalálható volt. Az „A” összeírásban a 610. tételszám alatt, a G betűvel jelzett hetedik táblán a „Georgius Agricola in 4°” szövegű bejegyzés szerepel, a „B” példányban pedig „Georgius Agricola in quatour” feljegyzés. Hogy Agricola melyik művéről lehet szó, az nem azonosítható ebből a bejegyzésből. Mivel a jegyzék¹⁰⁵ 1587. augusztus 1–9. között készült, elvileg a szerző bármelyik művére történhet az utalás.

¹⁰⁰ Életéről lásd. Lakatos Bálint: Mossóczi Zakariás In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 7. köt.* Budapest: Balassi, 2003. 465–466.

¹⁰¹ Pogány György: I. m. 2005. 84. o.

¹⁰² Lakatos Bálint: Mossóczi Zakariás. 2003. 465. o.

¹⁰³ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 162. o.

¹⁰⁴ Herner János – Monok István (Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll.): *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése.* Szeged: JATE, 1983. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11.) 448. o.

¹⁰⁵ *Inventarium universatum rerum mobilium reverendissimi quondam domini Zachariae Mosshoci, episcopi Nitriensis, per egregium Stephanum Baraniay commissarium, tam in arce Nitriensi, quam in pertinentiis amnibus, apud manus Valentini Nagywathy castellani, Stephani Keery cubicularii et Pauli Wyzkelethy provisoris repertarum die prima augusti anno 1587. conscriptum – készült 1587. augusztus 1–9. Nyitra. In. Adattár, 11. 1983. Mossóczi Zakariás könyvtára, 451–484 o.*

A császári intézkedés dacára Mossóczi könyvei – a főpap 1587. július 7-én kelt végrendeletének értelmében – sógorára, Kecskés András jogászra szálltak, akitől később fia, Kecskés János pozsonyi kanonokhoz kerültek. Ő pedig a korábban említett hagyatéki előírásnak megfelelően a pozsonyi jezsuita rendház könyvtárára hagyta gyűjteményét (1639), ahonnan a rend feloszlatása után (1773) a budapesti Egyetemi Könyvtárba került a könyvek egy része, ahol ma is megvannak (148 kötet).¹⁰⁶ Agricola műve nem azonosítható a pontos adatok hiánya miatt az említett későbbi gyűjteményekben, de tudjuk, hogy a Mossóczi-gyűjtemény egy része szétszóródott.

Az értékeesebbekből valószínűleg a császári könyvtár számára is válogattak, és számos más magyarországi gyűjteményben is¹⁰⁷ felbukkantak Mossóczi-könyvek az idők folyamán.

Náprágyi Demeter könyvei

Náprágyi Demetert kora egyik legtehetségesebb főpapjának tartották. A Gömör megyei Náprágyban született, tanulmányait Nagyszombatban és Bécsben végezte. 1589-ben tért vissza Magyarországra. Először egri, majd aradi prépost lett. Mint Báthory István országbíró bizalmi embere politikai megbízatásokat is kapott. 1595-ben például a magyar országgyűlés megbízásából a lengyel parlamentben mondott beszédet, hogy meggyőzze Lengyelországot, lépjen be a török ellen szerveződő keresztény koalícióba. Beszéde nagy sikert aratott, több nyelvre is lefordították, többször kiadták. Mivel jó kapcsolatot ápolt szülőföldjének, Kelet-Magyarországnak politikailag befolyásos személyiségeivel, egyre több szerepet kapott a Habsburgokkal szövetségre lépő Erdély politikai életében is. Eger elvesztése után 1596-ban elnyerte az erdélyi püspökséget, majd Báthory Zsigmond első lemondása után megtették erdélyi kancellárnak is. Nehéz, nagy diplomáciai érzéket követelő feladat volt ez abban az időben. Ingotag politikai viszonyok, hatalomváltások között kellett tevékenykednie. 1601-ben aztán kegyvesztetté is vált, az erdélyi országgyűlés túlzott Habsburg-hűsége miatt száműzte. Prágába menekült. 1602-ben aztán újra szárba szökken a karrierje, először pozsonyi prépost lett, 1607-ben veszprémi, majd győri püspök, egy évvel később pedig kalocsai érsek. A Bocskai felkelés alatt ő közvetített a fejedelem és ellenfelei között. 1607-től haláláig legfőbb székhelye Győr volt.¹⁰⁸

Náprágyi Demeter könyvtárának egy részét possessorbejegyzések alapján sikerült rekonstruálni.¹⁰⁹ Ezek a könyvek ma is megvannak a győri Székesegyházi Könyvtárban. A főpap könyvtára inkább egy világi, politikai tevékenységet folytató humanista értelmiségire vall, mint egyházi személyre. Az antik szerzők mellett az európai humanizmus legkiválóbb munkái is megvoltak könyvtárának polcain, természetesen a legnagyobb számban meglévő teológiai művek mellett. A legfontosabb egyházatyák írásai, szerkönyvek, bibliamagyarzatok mellett jezsuita szerzők műveit is gyűjtötte, sőt protestáns teológusokét is. Humanista műveltségét és érdeklődését görög filozófusok műveinek és a hozzájuk írt kommentároknak a megléte bizonyítja, valamint törté-

¹⁰⁶ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 162. o.

¹⁰⁷ Például Klimó György könyvtárában a 18. században: lásd Pogány György: I. m. 118. o., vagy az Esztergomi Főszékesegyházi könyvtárban, a győri Egyházmegyei Könyvtárban, szlovákiai könyvtárakban: lásd Varga András: Mossóczi-könyvtár. In: Kószeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 7. köt. Budapest: Balassi, 2003. 466. o.

¹⁰⁸ Életének leírását lásd. Ács Pál: Náprágyi Demeter. In: Kószeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 8. köt.* Budapest: Balassi, 2003. 126–127. o.

¹⁰⁹ Vásárhelyi Judit: A győri Székesegyházi könyvtár possessorai. I. Náprágyi Demeter könyvtára. *Magyar Könyvszemle*, 1980. 2. sz. 117–130. o.

netírók és epikusok kiadásai. A jogtudomány és a természettudomány is képviselve volt könyvtárában.¹¹⁰

Mossóczi Zakariához hasonlóan Náprágyi Demeter is „a 16. század azon alapos, nagy tudományos felkészültséggel rendelkező főpapjainak sorába tartozott, akik egyházuk újjászervezése mellett az országos politika ügyeiben való szerepvállalásra és az erre való alapos felkészülésre is képesnek mutatkoztak.”¹¹¹

Náprágyi könyvtárának gyarapítását egész életében céljának tekintette. 1602-ben Prágában említést is tett Magyarországon lévő könyvtáráról.¹¹² A Győrben ma fellelhető 50 könyv bizonyára nem a teljes bibliotéka, más gyűjteményekben is található egy-egy darab könyvtárából,¹¹³ és lehet még több is, amiről nem tudunk. A könyvtár – a főpap kiterjedt kapcsolatai révén – jelentős részben könyvajándékok révén is gyarapodott, amelyet a győri gyűjtemény possessorbejegyzései is bizonyítanak. Továbbá Náprágyi jelentős könyvanyagot hozott magával Erdélyből való menekülése alkalmával is. A könyveken kívül a fejedelmi könyvtár és kincstár sok más fontos darabja is neki köszönheti fennmaradását és Magyarországra kerülését. A Győrben található könyvekbe nemcsak nevét jegyezte be, hanem akkori egyházi hivatalát is, amikor a könyv hozzá került, ebből következtetni lehet az évszámra. A korábbi tulajdonosok nevei pedig a könyvek korábbi történetéről tanúsítanak.

A győri Náprágyi-könyvtárban található egy Agricola műveit tartalmazó kötet is, ugyanaz a kiadás, amely Dudith András könyvtárában is megvolt. A főmű, valamint a földalatti élőlényekről szóló munka egybekötött 1561-es, Bazelben kiadott latin nyelvű kiadása. A könyvbe mint Erdély püspöke jegyezte be nevét, tehát valószínűleg Erdélyben került a birtokába 1601 előtt. Ezt bizonyítja az is, hogy a könyv korábbi tulajdonosai Sulyok Imre és Székesfejérvári András voltak, mindketten az erdélyi kancellária tisztviselői (9. ábra).

Heckenast Gusztáv szerint – és ezt a tulajdonosi bejegyzések alá is támasztják – a példány sorsa a következőképpen alakult: „Sulyok Imre Kolozs megyei, Doboka megyébe birtokos ifjú nemes 1562/63-ban járt a wittenbergi egyetemre, nyilván ekkor szerezte meg a *De re metallica* 1561. évi kiadását [...] hazatérése után 1567-ben az erdélyi nagyobb kancellária írnoke lett, 1572–1574-ben ítélmester, 1576–1578 Báthory Kristóf fejedelem kancellárja volt. A könyvet az 1570-es évek derekán egykori kancelláriai kollégájának, az ekkor már kincstári számvevő Székesfejérvári Andrásnak adta. A példány Székesfejérvári halála után valószínűleg a fejedelmi könyvtárba került, innen vitte magával Náprágyi Demeter erdélyi, majd győri püspök Győrbe, s az ő hagyatékából jutott a győri Székesegyházi Könyvtárba, ahol ma is megvan.”¹¹⁴

Székesfejérvári könyvei közül egyébként több is bekerült Náprágyi könyvtárába,¹¹⁵ elképzelhető tehát, hogy valóban a fejedelmi könyvtárba került a gyűjteménye, és Náprágyi Erdélyből való menekülésekor hozta magával, sok más könyvvel együtt.

A főpap könyvtárának legkorábban beszerzett darabja a bejegyzés szerint 1584-ben került Náprágyi birtokába (egy Niphus-mű, amelyben még csak a D. N. monogram szere-

¹¹⁰ Uott, 127. o.

¹¹¹ Monok István – Buda Attila: I. m. 2006. 60. o.

¹¹² Vásárhelyi Judit: I. m. 1980. 121. o.

¹¹³ A budapesti Egyetemi Könyvtárban a „Regula beati Augustini una cum expositione Hugonis de Sancto Victore”, 1508. és az egri főszékesegyházi könyvtárban is található egy Náprágyi-kötet. Lásd: Vásárhelyi Judit: I. m. 130. o.

¹¹⁴ Heckenast Gusztáv: I. m. 1994. 58 o.

¹¹⁵ Az Agricola-művön kívül Homéros: *Opera graeco-latina...omnia*, 1561, valamint a *Lexikon Graecolatinum* és *Camerarius, J.: Commentarii utriusque linguae* egybekötött kiadása, 1551. Mindhárom mű bázeli kiadás és Náprágyi mint erdély püspöke szignálta őket. Sőt az utolsóként említett műben a beszerzés évszáma is szerepel: 1598. Lásd Vásárhelyi Judit: I. m. Náprágyi könyveinek adatait összefoglaló táblázatát.

pel, a méltóság megnevezése nélkül), a legkésőbbi pedig egy 1617-es megjelenésű Bodus-mű, amelyet 1618-ban szerzett be.¹¹⁶

A főpap egri és aradi prépostként, valamint győri és veszprémi püspökként és kalocsai érsekként is szerzett be könyvet a bejegyzések szerint, a legtöbb kötet azonban Erdélyben került a birtokába (mintegy 19 könyv).

Ez a gyűjtemény is humanista könyvtárként jellemezhető, melyben a teológiai munkák mellett, az ókori klasszikusok írásai, jogtudomány, orvostudomány, csillagászat és – mint láttuk – a bányászat is képviselve volt. A könyvtárban mindössze egyetlen Magyarországon megjelent mű szerepel, a többi külföldi szerző munkája.

Náprágyi kora művelődéstörténetének meghatározó alakja volt, sokoldalú, a művészet és az irodalom iránt érdeklődő humanista főpap, aki szeretett a magához hasonlók közt időzni. Baranyai Decsi János például nagyra tartotta ékesszólását és bölcsességét,¹¹⁷ amelyet a lengyel országgyűlés előtt elmondott, a korban oly népszerű beszéd is jól bizonyít.

Széchenyi Pál gyűjteménye (1645–1710)

Széchenyi Pál először pálos szerzetes volt, majd veszprémi püspök és kalocsai érsek lett.

Apjának bátyja, Széchenyi György egyházi író és esztergomi érsek volt. Ők ketten voltak a később országos jelentőségűvé váló Széchenyi család első kiemelkedő tagjai.

Pál filozófiát tanult Bécsben, majd teológiát a nagyszombati jezsuita egyetemen és a római Collegium Germanicum et Hungaricumban, ahol magiszteri fokozatot is szerzett. Hazatérése után először egyházi iskolákban tanított, majd 1676-ban – nagybátyja kívánására és közbenjárására – felmentést kapott szerzetesi fogadalma alól, és pécsi püspök, majd győri nagyprépost lett. 1687-ben Lipót király veszprémi püspökké nevezte ki. Püspökként elsősorban az oszmán uralom alól felszabadult püspöki birtokok és jogok körüli perek foglalták le. 1696-ban megkapta a kalocsai érseki címet, de a romokban álló érseki székvárost nem tudta használatba venni. A Rákóczi-szabadságharc elején (1704-ben) Lipót megbízta – mint olyan személyt, aki mindkét fél bizalmát bírja –, hogy folytasson békétárgyalásokat a felkelőkkel. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, mivel egyik fél sem akart engedményeket tenni. 1706-tól kezdve leginkább Nagyszombatban tartózkodott, egyházmegyéje ugyanis a kurucok uralma alatt állt. 1710-ben súlyos betegen utazott Sopronba, ahol meg is halt.¹¹⁸

Széchenyi Pál a 17–18. század fordulóján élt és viselt egyházi hivatalt. Már volt róla szó, hogy ebből az időszakból egészen a 18. század első harmadáig nincs számottevő, katolikus főpap tulajdonában lévő gyűjteményről jegyzékünk. Széchenyi Pál sem birtokolt hagyatéki leltára szerint jelentős mennyiségű könyvet. Halálakor 27 kötetet írt össze győri házában Győrödi Ádám szolgabíró és Csupasz János gazdatiszt. Könyveiről egy 1710. május 24-én készült hagyatéki leltár által van tudomásunk.¹¹⁹ A leltár lelőhelye ma a Szécsényi család levéltára. Az összeírt 27 kötet között megtalálható volt Agricola főműve is.¹²⁰ Arról, hogy melyik kiadás volt meg a könyvtárban, nincs tudomásunk.

¹¹⁶ Vásárhelyi Judit: I. m. 126. o.

¹¹⁷ Ács Pál: I. m. 2003. 129. o.

¹¹⁸ Életéről lásd Koltai András: Széchenyi Pál. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 11. köt. Budapest: Balassi, 2003. 12–13. o.

¹¹⁹ Connotatio Nonnullarum Rerum Archi Ep(isco)pi Colocensis Paulj Szechény apud Provisorem Joannem Csupor repertarum 24. Maii 1710. In: Farkas Gábor, Varga András, Katona Tünde, Latzkovits Miklós (Sajtó alá rend.): *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721*. Scriptum, Szeged: Scriptum, 1992. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13./2.) 182–183. o.

¹²⁰ A jegyzék második tételeként szerepel: „Libri(!) Georgij Agricola de Re Metalica libros 12 continet No. 1.” Uott, 182. o.

3.2.3. Arisztokrata gyűjtemények

A 16–18. századi magyar főnemesség könyvtárait nem lehet összehasonlítani a korabeli európai uralkodók bibliotékáival. Magyarországon ekkor nem alakulhatott ki egyenrangú gyűjtemény, sem anyagának gazdagságában, sem a képviselt szellemi áramlatok frissességében. A Kárpát-medence térségében a művelődési intézményrendszer nem volt megfelelő ehhez. A könyvek beszerzésének lehetősége meglehetősen korlátozott volt. A belföldi könyvtermés csekély – és főleg egyházi, teológiai jellegű –, a könyvkereskedelem szervezetlen volt. A külföldi könyvkiadók ügynökei pedig szubjektív szempontokat érvényesítettek kínálatukban. A nemesi családok könyvtárainak legjobban működő gyarapítói még a család költségén külföldön tanuló diákok voltak, bár az ő beszerzéseik is szubjektívnek tekinthetők.¹²¹

Ennek ellenére voltak a főrangú családoknak olyan tagjai, akiknek olvasmányműveltsége megközelítette a kortárs európai grófi réteget. Az akkori nemesség jelentős része – különösen a régi nemesi családok – ugyanakkor felelősséget érzett az ország sorsáért. Úgy alakították ki udvaraikat, könyvtáraikat, hogy tudatosan felvállalták az egyházszervező, iskolafenntartó, művelődésszervező szerepet, a környezetükben élő értelmiségiek könyvekkel való ellátását. Mivel a mohácsi vereség következményeként a királyi udvar megszűnt, szükség is volt erre, pótolni kellett a kulturális életet irányító, összefogó szerepét. A korszakban Magyarországon kialakult arisztokrata gyűjtemények vizsgálatakor figyelembe kell venni ezeket a jellegzetességeket is, melyek – a családok jövedelmi viszonyai mellett – befolyásolták a gyűjtemények nagyságát és összetételét.

A 16–18. századi Magyarországon csak néhány nemesi család volt képes olyan magángyűjtemény kialakítására, amely párhuzamba állítható az Európában kialakult egykorú gyűjteményekkel. Volt azonban néhány olyan család, amelynek tagjai nemzedékeken keresztül gyűjtötték a könyveket, vállaltak kultúraközvetítő szerepet, tudatosan alakították ki könyvtárát. A Nádasdyak, a Rákócziak, az Esterházyak 17–18. századi könyvtárai ennek a példái.

II. Rákóczi Ferenc könyvei – a Rákóczi-család könyvtárai

Mint ismeretes a sárospataki Rákóczi-könyvtár a 17. század közepének egyik legnagyobb gyűjteménye volt, melyet Lorántffy Zsuzsanna fiai halála után a sárospataki könyvtárnak adományozott. A családnak volt Makovicán és Regécen is könyvtára, de I. Rákóczi György (1593–1648) igyekezett a család gyűjteményeit Sárospatakon egyesíteni. Itt tehát a család több tagjának könyvtárát is átfogó téka alakult ki. A Rákóczi-család sokat tett a magyar kultúráért, művelődésért. Különösen nagy gondot fordítottak a sárospataki bibliotéka gyarapítására. Ez a könyvtár tehát nem tekinthető elsősorban magánkönyvtárnak, inkább közösségi rendeltetésű gyűjtemény volt, a gyarapítást nem a személyes érdeklődés, hanem az udvarhoz tartozó lelkesek, értelmiségiek könyvigénye is alakította.¹²² A nagyobb főúri családok – mint már említettem – így vették át a hiányzó királyi udvar művelődésszervező szerepét a Mohács utáni Magyarországon. A gyűjtemény 1660-ban került a sárospataki könyvtár tulajdonába. Ezután folyamatos menekítés lett a könyvek osztályrésze. Egy részük Debrecenbe, más részük Gyulafehérvárra, sőt Marosvásárhelyre került. 1705-től kezdték meg Sárospatakon a könyvtár újjászervezését, de az egykori gyűjteménynek már csak töredékét tudták összeszedni újra.¹²³

II. Rákóczi Ferenc könyvgyűjteményeit azonban a család könyvtárától különválasztva kezeli a szakirodalom. Neki számos kisebb bibliotékájáról van tudomásunk, melyek

¹²¹ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003.

¹²² Monok István: *A művelt arisztokrata: A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*. Kosuth-EKF, Budapest-Eger. 2012. 240. o.

¹²³ Madas Edit – Monok István: I. m. 140–141. o.

magyarországi kastélyaiban, Munkácson, Sárospatakon, Vöröskőn voltak elhelyezve, és más ideiglenes tartózkodási helyén is összeírásra kerültek.

Az Adattár „Magyarországi magánkönyvtárak” címen megjelent, kisebb könyvjegyzékeket közreadó kötetében II. Rákóczi Ferenc több gyűjteményének adatait is megtalálhatjuk: 1688-ban Sárospatakon készült összeírás, ez a Rákóczi árvák Munkácson maradt és onnan Sárospatakra került vagyontárgyait tartalmazza. Az 1701. november 10-én kelt jegyzékben a fejedelem bécsújhelyi börtönben talált könyveit írták össze. Továbbá még ugyanebben az évben készült egy másik jegyzék is Rákóczi könyveiről, amely 168 tételt tesz ki. Ez az inventárium egy foglalási jegyzőkönyvhöz csatolt jegyzék, amely a fejedelem sárospataki vagy szerencsi könyveit sorolja fel, és a Pálffy család vöröskői levéltárában maradt fenn.¹²⁴ Mint tudjuk, Rákóczi Ferenc ebben az évben a bécsújhelyi börtönből megszökve, kalandos körülmények között Lengyelországba menekült. Valószínűleg magyarországi kastélyában maradt könyveit ekkor lefoglalták. Ebben a listában a 9. tételszámon szerepel Agricola egyik műve is: „(9) Georgij Agricolae *Bergwerchs buech*”. A bejegyzés valószínűleg a főmű egy német nyelvű változatára utal. Az 1580-ban Frankfurtban és az 1621-ben Bázelen kiadott német nyelvű kiadások címe ugyanis „Bergwerck Buch”, ez hasonlít legjobban a bejegyzésben közölt címhez.

Ez a jegyzék csak részleges összeírást tartalmaz Rákóczi könyveiről, a vonatkozó iratokban más dátumoknál is található említés a könyvtárról, melyek szerint a könyvek mennyisége jóval több volt. Valószínűsíthető, hogy a sárospataki várban a 18. század elején már egy kb. 300 kötetes bibliotéka gyűlt össze.¹²⁵ Monok István úgy véli, hogy Rákóczi Ferenc Sárospatakon tartotta azokat a könyveit, amelyek tényleges olvasmányai voltak. Az 1701-ből származó jegyzéken felsorolt könyvek között a francia nyelv dominál, de a német, olasz, latin nyelv is képviselve van. Tematikájában pedig egy aktív politikus olvasmányait mutatja: a politikatudomány, hadtudomány, történelem, földrajz témakörei köré csoportosul a gyűjtemény.¹²⁶

És mint láthattuk, természettudományi mű is akad közöttük, például a bányászattal és a kohászattal foglalkozó Gerorgius Agricola műve.

Az Esterházy-család bibliotékái: Esterházy Pál fraknói könyvtára

Az Esterházyak csak a 17. században kerültek az arisztokrácia soraiba, *Esterházy Miklós (1582–1645)* volt a család első jelentős alakja, aki protestáns kisnemesi családból emelkedett fel „a Habsburg császárházhoz és a katolikus egyházhoz való hűsége és elkötelezettsége”¹²⁷ folytán a főnemesség soraiba, és annak egyik leggazdagabb képviselője lett. Lakompakon rendezte be udvartartását, és alakította ki könyvtárát. Ebbe a gyűjteménybe került aztán több más gyűjtemény állománya is családi és rokoni kapcsolatok révén. Például Oláh Miklós esztergomi érsek könyvei is. Később udvartartását Fraknóra tette át, és itt is kialakított egy könyvtárat. Mivel az északkelet-magyarországi, munkácsi uradalmat átengedte Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek, cserébe kapta ezt a várat és uradalmat 1622-ben II. Ferdinánd császártól, amely négy évvel később az örökös grófi címmel együtt örökölhető birtokká vált.¹²⁸ A ma Burgenlandban található fraknói vár és kincstár ma is a család tulajdona.

¹²⁴ Az említett könyvjegyzékek: 1688. Sárospatak; 1701. Bécsújhely; 1701. Sárospatak vagy Szerencs és még egy jegyzék található a gyűjteményben 1704–1710. Munkács. In: Adattár, 13./2., 1992. 128–129, 153–154, 154–159, 165–166. o.

¹²⁵ Monok István: I. m. 2012. 243. o.

¹²⁶ Uott, 245. o.

¹²⁷ Monok István (szerk.): *Kék vér, fekete tinta: Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700: Nemzetközi vándorkiállítás* Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005. ősz–2007. ősz. OSZK, Budapest, 2005. 106. o.

¹²⁸ Életről és tevékenységéről lásd. Kőszeghy Péter: Esterházy (I.) Pál In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar

Gróf Esterházy Miklós – ekkor már nádorként – ezután elkezdte a dűledező vár hatalmas erődítménnyé való bővítését. Fia, Pál pedig a 17. század második felében Domenico Carlone tervei alapján és a hercegi építőmester, Simone Retacco kivitelezésében a fellegvár kialakítását. Az építési munkálatok során a művészi elemekre is nagy hangsúlyt fektettek. A 17. századi magyar nemesi székhelyeket a masszív külső és a belső barokk pompa jellemezte, amelynek Fraknó vára az egyedüli teljes egészében megmaradt példája. Miután Esterházy Pált 1687-ben birodalmi hercegi rangra emelték, a várat hercegi törzshelyévé és műgyűjteményei központjává tette. A vár falfestményekkel történő díszítése és lovas szobra felállítása 1691-ben zárult le: az átalakítások igazi udvari pompát kölcsönöztek a várnak. A herceg a könyveken kívül értékes órákat, automatákat, valamint egzotikus preparált állatokat, illetve ritkaságokat is gyűjtött. Kincseit bonyolult zárszerkezetekkel védve őrizte Fraknó várának kincstárában, ahol azok ma is eredeti helyükön csodálhatók meg.¹²⁹

Esterházy Pál (1635–1713) könyvtáiról több dokumentum is fennmaradt. Ő volt az első a család tagjai közül, aki az Esterházy hercegi címet viselte. Korán, 17 évesen lett családfővé, miután egy portyázó török csapattal történt összetűzésben 1652-ben, Vezekénynél négy Esterházy fiú is meghalt, közöttük Pál bátyja, László.

A szinte egyedüliként megmaradt Esterházy sarjat így nagykorúsították, és ő örökölte a hatalmas vagyont és a címeket. Pál nagyon is megfelelt a rá háruló felelősségnek, hosszú élete során rangban, dicsőségben, gazdagságban mindent elért. „A kora újkori magyar történelemben talán ő tette a legtöbbet a magyarországi kultúráért.”¹³⁰ Író volt, költő, államférfi, hadvezér, mecénás, műkedvelő zenész és festő egy személyben. „Hercegeként és nádorként jelentős szerepet játszott a 150 éves török uralom miatt elpusztult ország újjáépítésében.”¹³¹

Esterházy Pálnak több könyvtára is volt, a legjelentősebbek Kismartonban és Fraknón.

A fraknoi állományról a 18. század elején készült egy katalógus,¹³² amelyben egy Agricola-mű is található, „de terra Methalica” megnevezéssel.¹³³ A jegyzék mai lelőhelye a Magyar Országos Levéltár (P 108), azon belül az Eszterházy-család Levéltára (Eszterházy család Lt., Repos. 8. Fasc. C. Nr. 49.), és egy ismeretlen kéz általi, 19. századi másolat az Országos Széchényi Könyvtárban (Fol. Hung. 2149.) is található belőle. A katalógus tárgykörök szerint sorolja fel a könyveket, azon belül pedig méret szerint. A könyvtár összetétele tematikailag szerteágazó volt, számos tudományterület alá – társadalom- és természettudományok egyaránt – vannak besorolva kötetek.¹³⁴ Az Agricola-mű a „Csillagászat, Matematika és Kémia” „címkével ellátott” részben található, a fólió méretű kötetek között. Ebből a katalógusból is kiténik, hogy Esterházy Pál Nádasdy Ferenchez (1625–1671) hasonlóan már olyan könyvtárat gyűjtött maga köré, amellyel nem tekintélyt, hanem elsősorban műveltségét gazdagíthatta.

művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 2. köt. Budapest: Balassi, 2003. 423. o.

¹²⁹ *A fraknoi vár története*. <<http://esterhazy.at/hu/fraknovara/676822/A-fraknoi-var-tortenete>> [Letöltés dátuma: 2014. 05. 05.]

¹³⁰ Kőszeghy Péter: Esterházy (I) Pál. 423. o.

¹³¹ Monok István (szerk.): I. m. 2005. 110. o.

¹³² Anfang XVIII. Jahrhundert. Katalog der Bibliothek von Pál Esterházy. Catalogus Librorum In Arce, et Bibliotheca Frakno repositorum. In: Tibor Grüll, Katalin Keveházi, Károly Kokas, István Monok, Péter Ötvös, Harald Prickler (hrsg.): Lesestoffe in Westungarn II. Güns (Kőszeg), Rust (Ruszt). Eisenstadt (Kismarton), Frankenstein (Fraknó) 1535-1740. Szeged: Scriptum, 1996. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 18./2.) 162–181. o.

¹³³ (485) Georgij Agricola de terra Methalica, a Astrologici, Mathematici, et Chymici de Methalis részben In: Adattár, 18/2. 1996. 177. o.

¹³⁴ Jog, Orvostudomány, Politika és történelem, Hadtudomány és geometria, Botanika, Asztrológia, matematika és kémia, Geográfia és jelentős mennyiségű topográfiai irodalom.

Ez a könyvtár már gyakorlati ismereteket tartalmazó szakkönyveket is magába foglal, amelyeket megfelelő anyagi ráfordítással az európai könyvpiacra szereztek be hozzáértő emberek. A könyvjegyzék összesen 552 tételt tartalmaz.

A herceg az 1660-as évektől a kismartoni udvart kezdte előtérbe helyezni, és Fraknóról is ideköltöztette a gyűjteményt. Könyvtárát – a szakirodalom szerint – Esterházy Pál 1695. március 2-án végrendeletileg a kismartoni ferences kolostorra hagyományozta. A könyveket halála után oda is szállították, és *Franz Orsolini*, a kismartoni kastély plébánosa könyvtárával együtt – melyeket végrendeletében a hercegre hagyott¹³⁵ – ott maradtak egészen 1946-ig.¹³⁶

A későbbi nemzedékek által is folyamatosan gyarapított Esterházy családi könyvtár egy része ma Kismartonban, más része pedig – 1945-ben Oroszországba kerülve – Moszkvában található, és feltehetőleg más gyűjteményekben is vannak még darabjai, például német nyelvterületen, ahová szintén a II. világháború alatt kerültek (*Monok*, 2012. 143. o.).

A Bethlen-család és környezete olvasmányai – Bethlen János feleségének könyvei

Az erdélyi Bethlen-család tagjaira is jellemző volt a patrónusi szerepvállalás egészen a 16. századtól kezdve. A családnak és környezetének gyűjteményeiről, könyves műveltségéről azonban kevés anyag maradt fenn. Bethlen Gábor gyulafehérvári fejedelmi bibliotékájáról csupán néhány nem jegyzékszerű forrás tájékoztat. A „történetíró Bethlenek” (János, Miklós, Elek) olvasmányairól, gyűjteményeiről pedig csak részleges információk állnak rendelkezésre. A fejedelmi székhely lerombolása után a Bethlen-család tagjai udvarházaikban, Bethlenben és Keresden alakítottak ki kisebb gyűjteményeket.¹³⁷

Az Adattár 16./3. kötetében megkísérli a 17. századi Erdély műveltségét bemutatni a Bethlen-, az Apafi- és a Teleki-család és környezetük jegyzékeinek összegyűjtésével. Ebben az anyagban található egy lista, amely 1678 körül keletkezett, és Bethlen János feleségének könyveit sorolja fel (*Catalogus Librorum a Generosissima Domina consorte spectabilis Domini Johannis Bethlen collatorum*). A 40 tételes lajstrom valószínűleg a férj könyveinek összeírása lehet, mivel Bethlen János történetíró és kancellár éppen ebben az évben halt meg. Azt nem tudjuk, hogy a történetíró, hol tartotta saját könyveit, de arról van adat, hogy halála után az özvegye 40 kötetet küldött Teleki Mihály kancellárnak (*Monok és Buda*, 2006. 134. o.).¹³⁸ Ennek a gyűjteménynek az összeírása lehet ez az inventárium, amely a Teleki család levéltárából került elő (Nr. 966. Fol. 187a-b).¹³⁹ A könyvek sorsáról, a jegyzék keletkezéséről azonban nem tudunk semmit. Mivel az összeírás a Teleki-levéltárból került elő, elképzelhető, hogy a könyvek is hozzájuk kerültek. Ha a jegyzék valóban Bethlen János halála után keletkezett, akkor a feleség Fekete Klára volt (*11. ábra*).

Bethlen János I. és II. Rákóczi Györgynek is bizalmi embere volt. Az 1657-es lengyel hadjáratban az erdélyi seregek egyik vezére, majd 1660-tól udvarhelyi kapitány. Ekkor alapította a város református kollégiumát. Az ő tanácsára helyezte át Apafi Mihály a

¹³⁵ A könyvtár, tehát Orsolini megszerzett 91 könyvével együtt – melynek összeírását is ismerjük 1700-ból és az Adattárnak ugyanebben a kötetében került közlésre a 159–161. oldalon – 650 kötetet tartalmazott lásd: Madas Edit – Monok István: I. m., 2003. 104. o.; Monok István (szerk.): Kék vér, fekete tinta, 2005. 112. o.

¹³⁶ A szakirodalomra történő utalások a könyvjegyzéket közreadó Adattár kötetben az inventárium után olvashatóak. Adattár, 18/2. 1996. 180–181 o.

¹³⁷ Monok István (2003): Bethlen-könyvtár(ak) In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 1. köt. Budapest: Balassi, 2003. 370. o.

¹³⁸ Monok István – Buda Attila: I. m. 2006. 134. o.

¹³⁹ Monok István, Németh Noémi, Varga András (sajtó alá rend.): Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete, Az Apafi-család és környezete, A Teleki-család és környezete, Vegyes források. Szeged: Scriptorum, 1994. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16./3.) 15–17. o.

gyulafehérvári iskolát Nagyenyedre. Apafi idején Erdély kancellárja is volt. Legfontosabb műve „Erdély története, 1629–1673”.¹⁴⁰

Az 1678-ban keletkezett könyvjegyzék elsősorban teológiai és filozófiai műveket tartalmaz, de természettudományos művek is előfordulnak benne (néhány orvosi könyv, Plinius *Historia Naturalis*, Paracelsus *De secretis naturae*) és – milyen érdekes fordulat – két Agricola-mű is megtalálható volt az összeírás szerint a gyűjteményben. A főmű, a bányászatról és kohászatról szóló munka és a földalatti anyagok keletkezéséről és törvényszerűségeiről szóló mű, mely az ásványtan alapjait vetette meg.¹⁴¹ Meglepő ez egy történetírással foglalkozó személy esetében. Bethlen Jánost tehát – ha egyáltalán ő volt a könyvek tulajdonosa – alighanem érdekelte a természet és annak titkai.

Sajnos arról, hogy ezek a könyvek hová kerültek és most hol vannak – mint már említettem –, nincs információ a forrásokban.

Batthyány Tódor műszaki könyvtára (1729–1812)

Végül szólnunk kell még egy főúri családból származó személyről, akinek könyvjegyzéke ugyan nem jelent meg az Adattár kötetekben, de gyűjteményéről és hagyatékáról létezik egy alapos összefoglalás *Endrei* Walter tollából,¹⁴² így e tanulmány által képet alkothatunk az egykori könyvtárról.

Batthyányi Tódor – Batthyányi Lajos, az utolsó nemzeti nádor fia és Batthyány József bíboros öccse – Bécsben műszaki tanulmányokat folytatott, gépészetet tanult. Nevét leginkább hajóépítő tevékenysége révén ismeri az utókor. 1777-től mérnökeivel nagyméretű hajókat építtetett, és rendszeresen szállítottak a Száván és a Dunán gabonát Bécsbe. De technikai érdeklődése ezzel nem merült ki: „vas- és rézbányát tartott fenn Horvátországban, malmokat Ozályban és Buccariban, manufaktúrákat alapított (porcelán-, majolika-, textilmanufaktúrát, posztó-, kénsav- és tűkészítő-üzemet). Totth Ferenc báróval alkímista kísérleteket is folytatott.”¹⁴³ Emellett szenvedélyes könyvbarát is volt, gyűjteménye tükrözte érdeklődését. Az ő Rohoncon elhelyezett könyvtára tekinthető az első számottevő hazai műszaki jellegű magánkönyvtárnak.

Könyvtárát az unokák 1838-ban a Magyar Tudományos Akadémia részére ajánlották fel.

A Tudós Társaság Évkönyvében a következőket olvashatjuk e gyűjtemény keletkezéséről: „eredetileg gr. Batthyány Lajos, Magyarország nádora által alapított ’s hosszabb szünet után különösen gróf Tivador által neveltetett”, összetételéről pedig: „kiterjed ugyan minden ágaira az irodalomnak [...] némely szakok [...] mint gazdaság, műtan, ’s a természettudományok előszeretettel ápoltnak”.¹⁴⁴

A könyvtárnak ez a természettudományos és műszaki része ma az MTA könyvtárának két állományában található.

Endrei Walter kísérletet tett az azonosíthatóan Batthyány tulajdonát képező műszaki könyvtárrészleg műszaki ágazatok szerinti bontására is (11. ábra), eszerint mintegy 100 mű foglalkozik a bányászattal és a kohászattal.

A gyűjteményben megvolt Agricola *Bergwerck-Buchj*ának 1621-ben Bázelen megjelent kiadása is,¹⁴⁵ amely ma a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában található. A könyvtár kéziratárában 542.804-es raktári számon meg is találtam a kötetet, mely-

¹⁴⁰ Életének leírását lásd: Nagy Levente: Bethlen János. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 1. köt.* Budapest: Balassi, 2003. 365–366. o.

¹⁴¹ „7. Georgius Agricola de ortu et causis subterraneorum; 8. Ejusdem de re Metallica libri 12” In: Adattár, 16./3. 15. o.

¹⁴² Endrei Walter: Batthyányi Tódor műszaki könyvtára. Magyar Könyvszemle, 1991.1-2. sz. 141–145. o.

¹⁴³ Életének és működésének leírását lásd. Uott, 141. o.

¹⁴⁴ A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei V. (1838–40.) 121. o.

¹⁴⁵ Endrei Walter: I. m. 1991. 143. o.

nek címoldallal szembeni oldalán meg is található Batthyányi Tódor bejegyzése tollal: G. T. B. Endrei Walter is említi tanulmányában, hogy a gyűjtő többek között ezt a jelet is alkalmazta tulajdonjegyként. „Batthyány Tódornak nem volt exlibrise. Viszont saját kezűleg beírta – jobbára a szennylapra – hol ceruzával, hol tintával teljes nevét (theodor Batthyány) vagy iniciáléit (G. T. B.), ill. a T. B. és G. B. jelek egyikét.”¹⁴⁶ A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának katalógusában megtalálható tétel leírásakor is említik a Batthyányi tulajdonjegyet.

Endrei Walter megjegyzi továbbá, hogy „Batthyány Tódor könyvtára élő és nem bibliofil gyűjtemény volt. Ez abból derül ki, hogy nemcsak a tulajdonos maga vitt magával belőle utazásai során olykor nagyobb tétel könyvet, – például 1805-ben 55 művet (83 kötet!) – hanem rendszeresen kölcsönzött birtokfelügyelőinek, mérnökeinek, udvarbíráinak is.”¹⁴⁷

A gyűjtemény és a hagyaték vizsgálata során az is kiderült számára, hogy Batthyányi Tódor megfelelően tájékozódott a könyvpiacra, így „az érdeklődési körét érintő legkorábbi művek idejében birtokába kerültek [...] nem hiába kapta rendszeresen a bécsi kereskedők ajánlatait és szerezte meg a műszaki bibliográfiák egyik legkorábbi példányát.”¹⁴⁸

3.2.4. Polgárok könyvgyűjteményei

A forrásdokumentumok számát tekintve a legkedvezőbb helyzet a polgári magánkönyvtárak összeírásainak területén tapasztalható. Csaknem 800 polgári könyvgyűjteményre vonatkozó listát sikerült összegyűjteni ebből a korszakból,¹⁴⁹ és az ország valamennyi földrajzi egységéből vannak adatok. A jegyzékek főleg hagyatéki összeírások alkalmával keletkeztek, és egészen a 18. század közepéig kizárólag német, lutheránus polgárok könyvlistái kerültek elő.

Agricola művei a felvidéki bányavárosok, Körmöcbánya és Selmechánya, valamint német többségű Sopron, az erdélyi szászok lakta Beszterce és Brassó polgári gyűjteményeiben tűnnek fel megjelenésüktől kezdve egészen a 18. század közepéig. A legkorábbi jegyzék, mely említi Agricola művét 1551-ből való, a legkésőbbi pedig 1748-ból.

Az Adattár 13./3. kötetében¹⁵⁰ a három legjelentősebb felső-magyarországi bányaváros, Besztercebánya, Körmöcbánya és Selmechánya polgárainak olvasmányai, illetve azok forrásai szerepelnek. Az összeírásokban Agricola bányászattal és kohászattal foglalkozó művei – érthető módon – számos helyen előfordulnak, hiszen ezekben a városokban összpontosult a bányászattal foglalkozó polgárság és a külföldről betelepült, a bányák irányításában részt vevő tisztviselői réteg. A lakosság többsége ezekben a városokban is német ajkú volt és lutheránus, így Agricola művei is zömében német fordításban voltak meg ezekben a gyűjteményekben.

Selmechányán 8 polgári gyűjteményben találtam Agricola művére történő utalást.

A 16. századból Conrad Schall könyveinek 1551. március 1-jén kelt jegyzékében található egy bejegyzés „*Georgij Agricolae de reb(us) Metallicis in folio*” szöveggel. A tulajdonos bányász volt, kitermelő. Halálakor 39 könyvét írták össze, ezek közül 10 latin nyelvű volt. Agricola műve is – valószínűleg a főmű – latinul volt meg neki.

¹⁴⁶ Uott, 142. o.

¹⁴⁷ Uott, 143. o.

¹⁴⁸ Az említett bibliográfia: ROSENTHAL, G. E.: *Litteratur der Technologie*. Berlin, 1795. Az idézet Endrei Walter idézett művéből való. 1991. 144. o.

¹⁴⁹ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 169. o.

¹⁵⁰ Viliam Čičaj, Keveházi Katalin, Viskolcz Noémi (Sajtó alá rend.): *Magyarországi magánkönyvtárak III. A bányavárosok olvasmányai. (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmechánya) 1533-1750*. OSZK-Scriptum, Budapest-Szeged, 2003. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13./3.)

A 17. században Adam Baier, városi írnok inventáriumában szerepel 1613-ban a „*Bergbuch Georgii Agricolae Teütsch*” bejegyzés. Neki 70 könyve volt a jegyzék szerint. Filozófiai és jogi könyvek is voltak gyűjteményében az ókori klasszikus szerzők és vallási művek mellett. Christophor Rosenhamer, kereskedő jegyzékében (1622. szeptember 6.) a „Metallici” tárgy alatt csak ez az egy mű található: „*Bergwergbuch Agricolae fl. 4.*” Neki mindössze 8 könyve került összeírásra. Anna Cunauss, császári hivatalnok, 1627-ben összeírt, tekintélyes, 314 tételt tartalmazó könyvtárában is található egy „*Georgij Agricolae Pergwerchsbuch*” bejegyzés és Abraham Unverzagt, városi írnok 1629. augusztus 20-ai jegyzékében is olvashatjuk: „*Vom bergwerckh 12. bücher Georgij Agricolae teutsch NB.*”

A 18. században Johann Gottfried Heinrich bányász könyvei között (1711. március 2–11.) szerepel a mű („*Agricola de re metallica Teütsch*”), továbbá megtalálható volt még Samuel Klement, városi jegyző 1729-ben összeírt, 376 kötetet számláló magánkönyvtárában is („*Agricola von Bergwercken 1*”). Ezek a bejegyzések is – minden valószínűség szerint – Agricola főművére vonatkoznak, annak német kiadására.

Ebben az időben Selmechányán Joseph Richter bányászati magánvállalkozónak volt a legnagyobb könyvtára. Az 1748. november 15-én összeírt állományban 519 kiadvány szerepelt. Két Agricola-művet is találtam a jegyzékben: „30. *Georgij Agricolae de Re Metallica*” és „335. *Agricola de re Montana*” címmel. A főmű latin kiadása tehát neki is megvolt. Richter egyébként Bél Mátyásnak is munkatársa volt, Selmechányának és környékének a történelméről és néphagyományairól gyűjtött adatokat számára.

Körmöcbányán a 16. században Wolfgang Roll alkamárás gyűjteményének 1589. május 18-án történt hagyatéki összeírásában szerepel az „*Agricola pergpuh deutsch*” bejegyzés. A jegyzékben a hivatali könyvek lettek összeírva, 123 tételben.

Láthatjuk tehát, hogy a bányavárosi lakosság jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkezett. Főleg a városi és császári tisztviselők, kamarai alkalmazottak, tehetős kereskedők és bányász szakemberek tulajdonában voltak közepes (50 tétel feletti) és nagyobb (100 tétel feletti) gyűjtemények.

A bányavárosi polgárok magánkönyvtárainak tematikus összetételét vizsgálva Viliam Cicaj arra a megállapításra jut monográfiájában, hogy a természet- és orvostudományi művek alkotják e gyűjtemények világi jellegű irodalmának talán legszámottevőbb részét. Ebbe a tematikus csoportba sorolja a bányászatot és a kohászatot is. Megjegyzi továbbá, hogy a bányászati és kohászati szakmunkák „azért is fordulnak elő ezekben a gyűjteményekben, mert a könyvtártulajdonosok közül sokan, közvetve vagy közvetlenül érdekelve voltak a bányászati vállalkozásban, valamint a bányászkamara sok hivatalnoka és alkalmazottja dolgozott itt.”¹⁵¹

Kutatásai szerint Selmechányán ezeknek a munkáknak az aránya a gyűjteményekben a 16–18. században 2,6 százalék, Körmöcbányán pedig 3 százalék, és két szerző művei terjedtek el leginkább: Johannes Mathesius „Bergpostillája” és Georgius Agricola főműve.¹⁵²

Nemcsak a bányavárosok polgárai olvastak azonban Agricolát.

A Nyugat-Magyarország olvasmányanyagát bemutató Adattár-kötetben, **Sopron** városának olvasmányai között is található egy polgári hagyatéki leltár, amelyben szerepel a német tudós műve. *Jeremias Oesterreicher* 1657 február 8-án készült hagyatéki leltárában található Georgius Agricolának egy „*Bergwerkbuch*”-ja. A tulajdonos a forrás szerint gyógyszerész volt, Bécsben tevékenykedett, mielőtt Sopronba jött. Gyógyszertárának a neve „Zum Goldenen Löwen”(Arany Oroszlán) volt. A jegyzék a soproni levéltárban található.¹⁵³

¹⁵¹ Viliam Cicaj: Bányavárosi könyvkultúra a XVI–XVIII. században : Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmechánya. Szeged : Scriptum, 1993. 97. o.

¹⁵² Uott, 99. o.

¹⁵³ „(35) Bergwerkbuch D. Georgij Agricolae” In: Tibor Grüll [et al] (hrsg.): *Lesestoffe in Westungarn I. Sopron*

Österreicher patikus volt, tehát 72 összeírt könyve között több gyógyszerészeti könyv is megtalálható. Ezek mellett láthatóan az alkímiai és a természettudományi témájú könyvek iránti s érdeklődött.

Emellett 1747-ben Erdélyben, **Besztercén** készült lista egy ismeretlen polgár könyvhagyatékáról. A 60 tételes inventáriumban szerepel Agricola „*animantibus*”-a is, azaz a földalatti élőlényekről szóló munka latin nyelvű kiadása.¹⁵⁴

Láthatjuk tehát, hogy polgárok könyvei között is megtalálhatóak voltak, ha nem túl nagy számban is, Agricola művei és szinte a megjelenésüktől kezdve. Leginkább persze a főmű latin vagy német kiadása szerepelt gyűjteményeikben.

Ennek oka lehet, hogy a török betörés ellenére az ország egy részének (elsősorban a királyi Magyarország és Erdély) sikerült az európai szellemi fejlődés útján megmaradni. Ez a fejlődés elsősorban a reformációnak volt köszönhető, és fontos mozzanata volt a világi jellegű magánkönyvtárak kialakulása is. A 16. század második felében mind a városi polgárság, mind a főnemesség soraiban gyökeret vert az olvasási igény, a könyvkultúra, és – párhuzamosan az iskolai könyvtárak szerveződésével – feltűntek a magántékek (Berlász, 1974), melyek állományában a vallásos irodalom mellett egyre inkább helyet kaptak a tudományos és szépirodalmi művek is. Az értelmiségi réteg elsősorban iskolai tanulmányai alatt jutott hozzá a külföldön kiadott művekhez. Ez differenciáltabbá és egyénibbé tette az egyes könyvgyűjtemények összetételét.

3.3. Intézményi könyvtárak

3.3.1. Egyházi gyűjtemények

Magyarországon a művelődési intézményrendszer a 16. században, a mohácsi csatavesztés után alapjaiban változott meg. Az elerőtlenedett katolikus egyház helyébe a protestáns egyházak léptek, és nagyon gyorsan kiépítettek egy új intézményhálózatot, melynek középpontjában az iskolák, kollégiumok és a hozzájuk csatlakozó könyvtárak álltak. „A kor iskolái, bármilyen fokú intézményről legyen is szó, egyértelműen valamely felekezet szellemi befolyása alatt működtek.”¹⁵⁵ Csakhogy amíg a szellemi nevelés a reformáció előtt úgyszólván kizárólag a klerikus képzés céljait szolgálta, addig a protestáns egyházak körében kezdettől fogva kiterjedt a világiakra is. Új típusú, mindenki számára nyitva álló oktatási intézményeket hoztak létre a 16–17. század folyamán. A tridenti zsinat (1545–1563) után aztán a katolikus egyház is magáévá tette ezt a gondolatot, és az ellenreformációt segítő jezsuita rend szervezett munkájának segítségével hasonlóképpen építette ki az alsó-, közép- és felsőfokú iskolai intézményeket az ország területén a 17–18. században. A jezsuiták tanintézetei így tulajdonképpen nem különálló intézmények voltak, hanem a rendházak szoros tartozékai. Könyvtáraik pedig a tervszerű, az oktatást is szolgáló állományépítés eredményeképp jelentős, minden műveltségi területre kiterjedő bibliotékákká váltak a 17. századra.¹⁵⁶

Néhány jezsuita könyvtár gyűjteményében találkozhatunk Agricola műveivel is, összességében azonban, a 16–18. század Magyarországnak egyházi könyvtáraiban – a források alapján – csak elvétve fordult elő a német tudós bármely műve. Talán érthető is, hiszen bányászati-kohászati szakirodalmi mű előfordulása egyházi gyűjteményben

(*Ödenburg*). 1535–1721. Scriptum, Szeged. 1994. (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 18./2.) 220, 221. o.

¹⁵⁴ István Monok, Péter Ötvös, Attila Verók (hrsg.): *Erdélyi könyvesházak IV/1. Lesestoffe von Siebenbürger Sachsen. 1575–1750. Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2004. 153–155. o.

¹⁵⁵ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 78. o.

¹⁵⁶ Berlász Jenő (1974): Magyarország egyházi könyvtárai a XVI–XVIII. században In: Pintér Márta (1974, összeáll.): *Régi könyvek és kéziratok. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest*. <<http://www.mek.oszk.hu/03200/03240/html/>> [Letöltés dátuma: 2014. 05. 05.]

nem indokolt. Ráadásul nem is magyar szerző munkája. Ha előfordul, akkor is valószínűleg magánszemély hagyatékából kerülhetett oda.

Azért mégis található néhány érdekes bejegyzés a könyvjegyzékekben.

Az **eperjesi egyház könyvtárának** 1606. július 18-án készült leltárára Iványi Béla akadt rá a városi levéltárban. A leltár méret szerint sorolja fel a műveket, összesen 175 tételben. „A munkák korát, nyomtatási évét a jegyzék – sajnos – nem részletezi.” – állapítja meg Iványi. Tematikáját tekintve a katalógus elsősorban természetesen teológiai műveket tartalmaz, másodsorban bölcséleti munkák vannak képviselve benne, és egy-két művel a történelem, csillagászat, jogtudomány, földrajz, az orvostudomány, a mértan. A leltárban van egy bejegyzés Agricolára vonatkozóan is, az azonban nem derül ki belőle, hogy melyik művéről van szó, vagy hogy egyáltalán Georgius Agricola-e a szerző.¹⁵⁷

A nagyenyedi református egyház forrásai között több vonatkozó adatot is találtam. Eszerint a **nagyenyedi református kollégium** könyvtárának 1679–1680-ban összeírt állományában két Agricola-mű is megtalálható volt, melyet a „60. Agricola de re metallica Mag(nifici) Ollai habet” és „66. Georgij Agricolae de na(tur)a Subterraneanum” bejegyzések bizonyítanak.¹⁵⁸ A 1685 és 1689 közötti időkből fennmaradtak a könyvtár hordónkénti jegyzékei is. Ekkor ugyanis a könyveket a kuruc, illetve a császári csapatok pusztítása elől hordókban szállították át a biztonságosabb Nagyszebenbe.¹⁵⁹ Ezekben a listákban nem szerepelnek az Agricola-művek. A következő katalógustöredék 1688. szeptember 7-én keletkezett (a kollégium könyvtárának második állományjegyzéke?), ez újra közli a korábbi, Agricola főművére utaló 60. tételt, de a korábban 66. tételként feljegyzett másik Agricola-művet már nem. A főmű tehát még 1688-ban is megvolt, de a másik mű már nem.¹⁶⁰ Ez valószínűleg a földalatti anyagok keletkezéséről és törvényszerűségeiről szóló, 1546-ban kiadott, *De ortu et causis subterraneanorum* című mű lehetett.

Tudjuk, hogy a nagyenyedi református kollégiumot I. Apafi Mihály fejedelem a tárokok által feldúlt és elpusztított Gyulafehérvár helyett alapította 1662-ben. Az iskola könyvtára így örökölte a Gyulafehérvárról elmenekített könyvtárrészt, majd az iskola egykori diákjai és tanárai hagyatékát is. Az erdélyi református diákok pedig a németalföldi egyetemeket látogatták, könyveiket is ott szerezték be.¹⁶¹ Így nem meglepő egy-két bázeli kiadású Agricola-kötet jelenléte sem az állományban.

A könyvtár egyébként a 18. század első felében négy jelentős magánkönyvtári gyűjteménnyel is bővült (Borosnyai Márton, orvos, Teleki József, Bethlen Kata és Bánffy Zsigmond hagyatéka), így állománya az 1767-es katalógus szerint már 4700 kötet volt.¹⁶²

Agricola művei – mint már említettem – megtalálhatóak voltak néhány jezsuita könyvtár állományában is. A **pozsonyi jezsuita kollégium** könyvtárának 1639-es katalógusában, 5 Agricola-mű szerepel, de a főmű, a *De re metallica* nincs közöttük.¹⁶³

¹⁵⁷ Az eperjesi egyház könyvtára 1606-ban (Index librorum ad ecclesiam Epperiensem pertinentium. Conscriptus anno 1606 die 18 Julii): In quarto – 7. Agricola de formando studio In: Adattár, 11. 1983. 378. o.

¹⁵⁸ „Catalogus librorum collegii N(agy) Enyediensis. A kollégium könyvtárának állományjegyzéke, 1679–1680. In: Monok István, Németh Noémi, Tonk Sándor (sajtó alá rend.): Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely. Jakó Zsigmond anyagának felhasználásával. Scriptum, Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16./2.) 133–170. o.

¹⁵⁹ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 88. o.

¹⁶⁰ „Catalogus librorum Colegij in Bibliotheca retentorum qua minus, qua magis necessarium” In: *Adattár*, 16/2. 1991. 177–191. o. A második jegyzék ugyanolyan, ugyanazokat a tételszámokat használja a könyvek előtt, így a hiányzó számok utalnak az elveszett könyvekre.

¹⁶¹ Madas Edit – Monok István: I. m. 2003. 88. o.

¹⁶² Uott, 88. o.

¹⁶³ „Georgij Agricolae De metallis in fol. Basil(eae) 1546. Frobenius; GeorgiusAgricola in Fol. Basil(eae) 1546. Frobenius; Georgij Agricolae De mensuris et Ponderibus in 4to Basileae 1533. Frobenius; Georgius Agricola De mensuris et ponderibus in libri 5. in alba m(embrana) in 4o Basileae 1533; De ortu et causis substerraneanorum in ligno in folio Basileae 1546. (MEDICI)”. In: Farkas Gábor, Monok István, Pozsár Annamária, Varga András (sajtó alá rend.): Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Túróc,

Megvolt az 1533-ban kiadott a mértékekről és súlyokról szóló munka (*de mensuris et ponderibus*), aztán ugyanez öt könyvben gyűjteményes kötetként a többi hasonló témájú művel együtt (*De mensuris et ponderibus in libri 5*). Továbbá 1546-ban kiadott művek, valószínűleg a régi és új bányákról szóló mű (a *de veteribus et novis metallis*), a földalatti anyagok keletkezéséről és törvényszerűségeiről szóló munka (*De ortu et causis subteraneorum*) és még egy 1546-os mű Agricólától.

Ez a könyvtár tehát egész kis gyűjteményre való Agricola-művet is tartalmazott a 17. század közepén. Tudjuk, hogy Mossóczi Zakariás nyitrai püspök könyvtára is ebbe a gyűjteménybe került végül, az ő könyvtárában pedig volt egy Agricola-mű, egy 4° méretű kiadvány. Ebben a gyűjteményben is van két ilyen méretű kötet Agricólától. Elképzelhető, tehát, hogy valamelyik a Mossóczi-gyűjteményből került ide.

Az **ungvári jezsuita rendház** könyvtárának 1707-ben keletkezett állományjegyzékében Agricola főműve került feljegyzésre.¹⁶⁴ Mint ahogyan a **selmecebányai jezsuita rendház** előző évben (1706) összeírt állományában is.¹⁶⁵ Lukács László adatai szerint a jezsuita rend tagjai Selmecebányán csak 1650-ben alapítottak missziót, residentiát pedig 1653-ban hoztak létre.¹⁶⁶ Tehát alig több mint 50 év alatt 650 könyvet tudtak összegyűjteni.

Látható, hogy a jezsuita könyvtárak a 17–18. század folyamán jelentős könyvállományt mondhattak már magukénak, amelyekben a vallási jellegű munkák mellett a tudományos irodalom is helyet kapott. Állományukba beolvastották a protestáns könyvtárak állományát éppúgy, mint a magánszemélyek hagyatékait. A pozsonyi rendház például könyvtárában helyezte el „az 1670-ben perbe vont és száműzött lutheránus lelkészek könyvgyűjteményeit” is¹⁶⁷ (3500 nem katolikus munkát is megőriztek, a maguk számára kiválogatták, hasznosították azokat).

3.3.2. Iskolai könyvtárak

A Brassói Gimnázium könyvtára (Kronstädter Gymnasialbibliothek) különleges státuszú könyvtár volt. Nem kifejezetten iskolai könyvtár, hanem az egyház kezelésében álló iskolai könyvtár, amelyet a városi közösség használatára részben nyilvánossá tett közös használatú könyvtárrá, úgynevezett „bibliotheca publica”-vá tettek. Az egyházi könyvtár állományából kiválogatták az iskolai használatra alkalmas könyveket, s átadták őket az iskolának, a városból elüldözött szerzetesi közösségek gyűjteményeit pedig a város vette át. Továbbá az iskola alapítói és tanárai is – kik széles látókörű humanista egyéniségek voltak – szem előtt tartották a gyűjtemény gyarapítását. Így ez a könyvtár nem egyszerűen csak egy lutheránus iskolai könyvtár volt. A 17. század folyamán adományok sora is juttatott főleg evangélikus teológiai anyagot állományába. A könyvtárról 1575-ben készült első katalógusban még nem található Agricola-mű, de 1608-ban Michael Weiss, brassói polgármester a könyvtárnak juttatott könyvállományának összeírásában található egy „*Georgius Agricola*” bejegyzés. A mű ugyan nincs megnevezve, de a könyvtár következő, 1625-ben készült katalógusában már felsorolásra kerül Agricola

Ungvár. Scriptum, Szeged. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 17/1.) 1990. 122, 128, 202. o.

¹⁶⁴ A bejegyzés szövege: „Gyorji(!) Agricolae de re metallica in fol.” In: Farkas Gábor, Monok István, Pozsár Annamária, Varga András (sajtó alá rend.): *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Túróc, Ungvár. Scriptum, Szeged, 1990.. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 17/1.)* 270. o.

¹⁶⁵ „Inventarium Residentiae Schemniciensis” In: Zvara Edina (sajtó alá rend.): *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon. 1526–1726. Jegyzékszerű források. Scriptum, Szeged, 2001. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/1.)* 367–382 o. A bejegyzés szövege: „Lib. Georgij Agricolae de re metallica N(ume)ro 17.”

¹⁶⁶ Adattár, 19./1. 2001. 382. o.

¹⁶⁷ Madas Edit – Monok István: I. m.2003. 95. o.

„*de ortu et causis Subterraneorum*” című műve. Az 1668-ban keletkezett összeírásban pedig a „*Georgi Agricolae de rebus Naturalibus. Folio mai*” bejegyzést olvashatjuk, a filozófiai könyvek között.¹⁶⁸ A katalógusokban számos magánkönyvtári ajándékozásról tesznek említést. A könyvtár tehát így gyarapodott a 17. század folyamán. Mivel a városi közönség használta, a polgárok is szívükön viselték gyarapítását.

Dankanits Ádám monográfiájában a 16. századi külföldi kiadású művek előfordulását vizsgálta az erdélyi olvasmányanyagban. Ennek kapcsán az olvasmányanyagban előforduló művek és szerzők elemzésekor öt tematikus csoportot különített el:

1. középkori olvasmányok: morális-liturgikus könyvek, a teológiai gondolkodás termékei és világi olvasmányok;
2. a reformáció olvasmányanyaga;
3. ókori olvasmányanyag: korai görög irodalom, római szerzők;
4. a kortárs humanizmus olvasmányai: filológiai munkák, szótárak, nyelvtanok;
5. tudományos olvasmányok: természetfilozófiai művek: Plinius: *Historia Naturalis*.

Agricola műveit az ötödik csoportba, a tudományos olvasmányok közé sorolja. „A nem mezőgazdasági jelegű műszaki irodalmat csupán Georg Bauer (Agricola) *De re metallica* című kiváló ásványtani, bányászati és kohászati munkájának egy-két példánya képviseli” – írja. A példány, amelyet számba vett, Krasznai Ferenc szignójával fordul elő az erdélyi olvasmányanyagban. Az említett kötet, úgy tűnik, a kolozsvári unitárius kollégium anyagában található és a *De re metallica*n kívül tartalmazza még a *De ortu et causis subterraneorum*, a *De natura fossilium*, valamint a *De veteribus et novis metallis* c. műveket.¹⁶⁹

Az 1735-ben létrejött selmecebányai Bányászati Akadémia könyvtárának – úgyis, mint az első magyarországi, intézményi szintű szakkönyvtárnak – az állományában is képviselve vannak Agricola művei, A gyűjtemény nagyobb része (többek között a bányászati, kohászati rész is) ma a Miskolci Egyetemen van (Selmecei Műemlékkönyvtár). E gyűjtemény megalapozásában döntő jelentőségű volt az akadémia egyik első tanára, Johann Thaddäus Anton Peithner könyvtárának a megvásárlása. Az ő javaslatára indította el az udvari kamara szervező eljárását, melynek eredményeképp 1763-ban Mária Terézia rendeletére megkezdődött Selmeceen az akadémia kiépítése. Peithner korábban a prágai egyetem professzora volt, széles körű természettudományi és humanista műveltséggel rendelkezett. Az oktatás elengedhetetlen kellékének tartotta a jó könyvtárat és az ásvány-, kőzetgyűjteményt. 1392 műből álló könyvtárát, melyet prágai egyetemi tanársága idején állított össze, 1774-ben felajánlotta az udvari kamarának megvételre. A gyűjteményt 4000 (!) forintért, meg is vásárolták az akadémia részére. Saját kezével írt 126 lapos könyvjegyzékét 1970-ben a Selmecebányai Bányászati Levéltárban Gyulay Zoltán professzor fedezte fel. Az egykori Peithner-gyűjteményből került a Selmecei Műemlékkönyvtár állományába többek között a *De re metallica* első német nyelvű 1557-es és egy 1657-es latin nyelvű kiadása (13. ábra).¹⁷⁰

A Miskolci Egyetem Selmecei Műemlékkönyvtára ma 3 Agricola-mű első kiadásával büszkélkedhet. A *főmű első latin (1556) és első német (1557) kiadása*, valamint *földtudományi írások 1546-ban kiadott gyűjteményes kötete* tekinthető meg ma Miskolcon. Az 1557-es német nyelvű kiadás, mint korábban már említettem, az akadémia egyik első tanárának, Johann Thaddäus Anton Peithnernek az alapításkor megvásárolt gyűjteményéből került a könyvtárba. Az 1556-os latin nyelvű kiadást Szilas A Pál, az egyetem

¹⁶⁸ Catalogus Librorum Bibliothecae Coronensis. Anno 1625. és „Revisionis novissimae librorum omnium in Coronensium Bibliotheca contentorum atalogus Anno 1668” In: István Monok, Péter Ötvös, Attila Verék (hrsg.): *Erdélyi könyvesházak IV/1. Lesestoffe von Siebenbürger Sachsen. 1575–1750. Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt.* Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2004. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/4/1.) 2004. 570–592., 605–639. o.

¹⁶⁹ Dankanits Ádám: *XVI. századi olvasmányok.* Kriterion, Budapest. 1974. 87, 105. o.

¹⁷⁰ Zsámboki László (1976): *A Selmecei Műemlékkönyvtár.* NME, Miskolc. 9–12. o.

bányamérnöki karának egykori dékánja kapta ajándékba 1967–68 környékén, egy külföldön élő egykori selmeci diáktól.¹⁷¹ A földtudományi értekezéseket tartalmazó kötetet pedig 1982-ben egy régi bányász-kohász családból származó gyűjtő ajánlotta fel vételre a könyvtárnak.¹⁷² Továbbá megtekinthető még a főműnek egy 1657-es latin nyelvű kiadása is, amely szintén a Peithner-könyvtárból került az állományba. (14–18. ábra)

4. Összegzés

Ha most a munka végeztével újra feltesszük a kérdést, hogy „Mennyire volt ismert Georgius Agricola, a 16. században élt bányászati és kohászati író munkássága saját korában és utókorában Magyarországon?”, illetve, hogy „Művei mely magyarországi gyűjteményekben fordultak elő a megjelenésük óta eltelt évszázadok alatt, és ma hol vannak?”, megállapíthatjuk, hogy ismert volt.

Előfordultak Agricola-művek arisztokraták, főpapok, polgárok, tudósok gyűjteményeiben is, megtalálhatóak voltak egyházi, iskolai könyvtárakban a 16. századtól egészen a 18. századig az ország egész területén, Erdélyben és a királyi Magyarország területén is.

Elsősorban a főmű fordul elő a gyűjteményekben, időnként egyik-másik földtudományi munka vagy a földalatti élőlényekről szóló mű. Elvértve a súlyokról és mértékekről szóló munkák is felbukkannak.

A 16. században humanista tudósok és főpapok gyűjteményeiben számottevő Agricola-mű volt megtalálható. Ők enciklopédikus gyűjtemények létrehozására törekedtek, így minden tudományterületről került könyvtárunkba olvasmány. Ezen felül a kortárs humanisták műveit egyébként is igyekeztek beszerezni. A bányászati-kohászati témájú főmű a 16. században már városi polgárok (leginkább persze bányavárosok „szakmához” kötődő polgárai) gyűjteményében is többször előfordult mind latin, mind német nyelven.

A 17. és 18. században – hasonló jellegű polgári gyűjteményekben – szintén megtalálható volt Agricola főműve. Ekkor már felvilágosult arisztokraták gyűjteményeiben is kezdenek előfordulni természettudományos művek a teológiai, történeti jellegű írások, valamint a klasszikus szerzők munkái mellett. Néhány gyűjteményben így Agricola műveit is megtaláltam. A szintén ekkor kialakuló nagyszabású egyházi gyűjteményekben is megvannak ezek a művek. (Leginkább a főmű, de előfordul a súlyokról és mértékegységekről, továbbá a földalatti élőlényekről szóló munka is.)

Tehát ha századok szerint vizsgáljuk Agricola műveinek előfordulását, megállapíthatjuk, hogy a 16., a 17. és a 18. században is megtalálhatóak voltak a magyarországi gyűjteményekben, sőt a 19. században is felbukkantak, lásd. Batthyányi Tódor (1838) és Ráth Mór (19. század vége) könyvtárát. A számszerűséget tekintve természetesen a 16. századi humanista könyvtárak állnak az első helyen, de a 17. században is sok gyűjteményben volt Agricola-kötet egykor, főleg polgárok és egyházi gyűjtemények jegyzékein fordulnak elő.

A művek nyelve dominánsan latin, de a német polgárságú városokban gyakoribb a német nyelvű kiadás, főként a főmű egyes kiadásai. Továbbá, például II. Rákóczi Ferencnek és Batthyányi Tódornak is német nyelvű kiadás volt meg Agricola „Bergwerkbuch”-jából.

¹⁷¹ Zsámboki Lászlónak, a Miskolci Egyetem központi könyvtára hajdani főigazgatójának szóbeli közlése

¹⁷² Zsámboki László (1982): Agricola-elsőkiadások a Selmeci Műemlékkönyvtárban. *Bányászati és Kohászati Lapok. Kohászat.* 115. 5. sz. 216. o.

Az egykori gyűjteményekben valaha megvolt művekből sajnos mára kevés maradt fenn, különösen az ország területén. A nagy humanista gyűjtemények Bécsbe kerültek. A mai Magyarország területén a Selmeci Múemlékkönyvtárban, Miskolcon, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, Budapesten és a győri székesegyházi könyvtárban találtam eddigi kutatásaim alapján olyan Agricola-műveket, amelyek korábban is magyarországi gyűjteményekben voltak. Ezek közül is csak a győri Náprágyi-gyűjtemény Agricola-kötete az, amely (tulajdonosi bejegyzésekkel bizonyíthatóan) már a 16. század óta a történeti Magyarország gyűjteményeiben volt megtalálható (lásd. 43–44. o.).

Mindezek alapján az is megállapítható, hogy a Mohács utáni Magyarországon – a mostoha körülmények (elszigeteltség, háború viszonyok) ellenére is – számos magán-gyűjteményben és intézményi könyvtárban megtalálhatóak voltak e német bányászati-kohászati szakíró művei, azaz a német és/vagy latin nyelvű szakirodalom olvasmányai sem hiányoztak a hazai magán és intézményi gyűjtemények polcairól. Igaz, mára kevés maradt meg belőlük.

A könyvjegyzékek áttekintése után készítettem egy összesítést, melyből jól látható, hogy minden, a kiadásuk óta eltelt században megtalálhatóak voltak Agricola művei a magyarországi gyűjteményekben. Az összesítés tartalmazza a gyűjtő nevét, a jegyzék készítésének évét és a gyűjtemény helyét.

4.1. A könyvjegyzékek, gyűjtemények, melyekben előfordulnak Agricola művei

4.1.1. MAGÁNSZEMÉLYEK GYŰJTEMÉNYEI, JEGYZÉKEI

1. *Humanista tudóskönyvtárak: 16. század, 19. század*

- A. Hans Dernschwam könyvtára: 1552, Besztercebánya
- B. Zsámboki János könyvtára: 1587, Bécs
- C. Dudith András könyvtára: 1589, Boroszló
- D. Brutus János Mihály könyvei: 1592, Bécs
- E. Ráth György könyvtára: 1905, Budapest

2. *Főpapi könyvtárak: 16., 17., 18. század*

- A. Sbardellati (Dudith) János Ágoston: 1535, Padova
- B. Mossóczi Zakariás könyvtára: 1587, Nyitra
- C. Náprágyi Demeter könyvei: 1619, Győr
- D. Széchényi Pál gyűjteménye: 1710, Győr

3. *Arisztokrata gyűjtemények: 17., 18., 19. század*

- A. Esterházy Pál fraknói könyvtára: 18. század eleje
- B. II. Rákóczi Ferenc könyvei: 1701, Sárospatak vagy Szerencs
- C. Bethlen János (feleségének) könyvei: 1678
- D. Batthyány Tódor műszaki könyvtára: 1838, Rohonc

4. *Polgári gyűjtemények: 16., 17., 18. század*

- A. Selmechánya: 1551, 1613, 1622, 1627, 1629, 1711, 1729, 1748.
- B. Körmöcbánya: 1589
- C. Beszterce: 1747
- D. Sopron: 1657

4.1.2. INTÉZMÉNYI GYŰJTEMÉNYEK, JEGYZÉKEK

1. Egyházi könyvtárak: 17., 18. század

- A. Eperjes, 1606
- B. Nagyenyed, református kollégium, 1679–1680., 1688.
- C. Pozsony, jezsuita kollégium, 1639.: 5 mű
- D. Ungvár, jezsuita rendház, 1707.
- E. Selmecbánya, jezsuita rendház, 1706.

2. Iskolai könyvtárak: 17., 18. század

- A. Brassó, gimnáziumi könyvtár: Brassó, 1625, 1668.
- B. Kolozsvár, unitárius kollégium
- C. Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia kv. – Peithner-könyvtár: 1774.
Prága

5. Felhasznált irodalom

1. Ács Pál (2003): Naprágyi Demeter In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 8. köt. Balassi, Budapest. 126–127.
2. Keserű Bálint (sorozatszerk.): *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 11–19. kötet.
  11. Herner János, Monok István (1983, Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll.): A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. JATE, Szeged.
  - 12/1. Keveházi Katalin, Monok István (1984, Sajtó alá rend., mutató): A Derschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke. JATE, Szeged.
  - 12/2. Monok István (1992, szerk.): A Zsámboky-könyvtár katalógusa (1587) Gulyás Pál olvasatában. Scriptum, Szeged.
  - 12/3. Jankovics József, Monok István (1993, összeáll. és az előszót írta): A Duth András könyvtára. Részleges rekonstrukció. Scriptum, Szeged.
  13. Varga András (1986, sajtó alá rend.) Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657. Budapest-Szeged: MTA Könyvtára, Budapest-Szeged.
  - 13/2. Farkas Gábor, Varga András, Katona Tünde, Latzkovits Miklós (1992, Sajtó alá rend.): Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721. Scriptum, Szeged.
  - 13/3. Viliam Čičaj, Keveházi Katalin, Viskolcz Noémi (2003, Sajtó alá rend.): Magyarországi magánkönyvtárak III. A bányavárosok olvasmányai. (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya) 1533–1750. OSZK-Scriptum, Budapest-Szeged.
  14. Fekete Csaba, Kulcsár György, Monok István, Varga András (1988, Sajtó alá rend.): Partiumi Könyvesházak. 1623–1730. Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah. Budapest-Szeged: MTA Könyvtára, Budapest-Szeged.

15. Gácsai Hedvig, Farkas Gábor, Keveházi Katalin, Lázár István Dávid, Monok István, Németh Noémi (1990, sajtó alá rend.) Kassa város olvasmányai. 1562–1731. Scriptum, Szeged.
- 16/1. Jakó Klára (1991): Erdélyi könyvesházak I. Jakó Klára: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója. 1579–1604. Scriptum, Szeged.
- 16/2. Monok István, Németh Noémi, Tonk Sándor (1991, sajtó alá rend.): Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely. Jakó Zsigmond anyagának felhasználásával. Scriptum, Szeged.
- 16/3. Monok István, Németh Noémi, Varga András (1994, sajtó alá rend.): Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete, Az Apafi-család és környezete, A Teleki-család és környezete, Vegyes források. Scriptum, Szeged.
- 16/4. István Monok, Péter Ötvös, Attila Verók (2004, hrsg.): Erdélyi könyvesházak IV/1. Lesestoffe von Siebenbürger Sachsen. 1575–1750. Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- 16/4. István Monok, Péter Ötvös, Attila Verók (2004, hrsg.): Erdélyi könyvesházak IV/2. Lesestoffe von Siebenbürger Sachsen. 1575–1750. Schässburg, Kleinere Orte. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- 17/1. Farkas Gábor, Monok István, Pozsár Annamária, Varga András (1990, sajtó alá rend.): Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Túróc, Ungvár. Scriptum, Szeged.
- 17/2. Farkas Gábor Farkas (1997, sajtó alá rend.): Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. II. Nagyszombat. 163–1690. Scriptum, Szeged.
- 18/1. Tibor Grüll, Katalin Keveházi, József László Kovács, István Monok, Péter Ötvös, Katalin G. Szende (1994, hrsg.): Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg). 1535–1721. Scriptum, Szeged.
- 18/2. Tibor Grüll, Katalin Keveházi, Károly Kokas, István Monok, Péter Ötvös, Harald Prickler (1996, hrsg.): Lesestoffe in Westungarn II. Güns (Kőszeg), Rust (Ruszt), Eisenstadt (Kismarton), Frankenstein (Fraknó) 1535–1740. Scriptum, Szeged.
- 19/1. Zvara Edina (2001, sajtó alá rend.): Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon. 1526–1726. Jegyzékszerű források. Scriptum, Szeged.
- 19/2. Oláh Róbert (2009, sajtó alá rend.): Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon. 1530–1750. Jegyzékszerű források. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
3. *Agricola*, Georgius (1985): Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról, [ford. Becht Rezső; szerk., a bevezetőt, a tanulmányt, a lábjegyzeteket és a személyjegyzékeket írta Molnár László]. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Budapest.

4. *Almási Gábor* (2005): Két magyarországi humanista a császári udvar szolgálatában a 16. században: Dudith András (1533–1589) és Zsámboky János (1531–1584) I. rész. Századok, 2005. 139. 4. sz. 889–922.
5. *Almási Gábor* (2005): Két magyarországi humanista a császári udvar szolgálatában a 16. században: Dudith András (1533–1589) és Zsámboky János (1531–1584) II. rész. Századok, 139. 5. sz. 1131–1167.
6. *Berlász Jenő* (1963): Dernschwam János könyvtára. A hazai humanizmus történetéhez I. rész. Magyar Könyvszemle, 4. sz. 301–316.
7. *Berlász Jenő* (1964): Dernschwam János könyvtára. A hazai humanizmus történetéhez II. rész. Magyar Könyvszemle, 1964. 1. sz. 1–32.
8. *Berlász Jenő* (1974): Magyarország egyházi könyvtárai a XVI–XVIII. században In: *Pintér Márta* (1974, összeáll.): Régi könyvek és kéziratok. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest. <<http://www.mek.oszk.hu/03200/03240/html/>> [Letöltés dátuma: 2014. 05. 05.]
9. *Buza János* (2005): Hans Dernschwam 1555. évi számvetése és emlékiratának záró esztendeje. Századok, 139. 4. sz. 1025–1034.
10. *Cicaj, Viliam* (1993): Bányavárosi könyvkultúra a XVI–XVIII. században: Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya. Szeged: Scriptorum
11. *Csapodi Csaba* (1985): A középkori magyarországi könyvtárak története In: *Kódexek a középkori Magyarországon: kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
12. *Dankanits Ádám* (1974): XVI. századi olvasmányok. Kriterion, Budapest. 1974.
13. *Endrei Walter* (1991): Batthyányi Tódor műszaki könyvtára. Magyar Könyvszemle, 1-2. sz. 141-145.
14. *Engewald, Gisela-Ruth* (1982): Georgius Agricola. BSB B. G. Teubner, Leipzig.
15. *Faller Jenő* (1955): Georgius Agricola, 1494–1555. Bányászati Lapok, 11. sz. 605–614.
16. A fraknói vár története <<http://esterhazy.at/hu/fraknovara/676822/A-fraknoi-var-tortenete>> [Letöltés dátuma: 2014. 05. 05.]
17. *Fraknói Vilmos* (1887): Brutus Mihály: Báthory István udvari történetírója. Századok, 21. 10. sz. 793–797.
18. *Gyulai Zoltán* (1960): 225 éves a magyarországi bányamérnökképzés. Bányászati Lapok, 11. sz. 748–753.
19. *Heckenast Gusztáv* (1994): Adatok Agricola recepciójáról a 16. századi Magyarországon In: *Zsámboki László* (szerk.): Agricola évszázada, Georgius Agricola (1494–1555) születésének 500. évfordulója alkalmából tartott ülészak előadásai. Miskolci Egyetem, Miskolc, 1994. június 29. Miskolci Egyetem, Miskolc. 57–60.
20. *Hermann Zsuzsanna* (1968): Hans Dernschwam könyvei között In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei IV*. ELTE, Budapest. 167–178.

21. Izsó István (2009): Bányászattörténetünk legkorábbi forrásairól. Bányászattörténeti közlemények, 8. 3–34.
22. Jankovics József – Monok István (1994): Dudith András könyvtára Magyar könyvszemle, 110. 1. sz. 16–28.
23. Monok István (2005, szerk.): *Kék vér, fekete tinta: Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500-1700: Nemzetközi vándorkiállítás* Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005. ősz – 2007. ősz. OSZK, Budapest.
24. Kelecsényi Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői*. Gondolat, Budapest.
25. Koltai András (2003): Széchényi Pál In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 11. köt. Balassi, Budapest, 12–13.
26. Kőszeghy Péter (2003): Esterházy (I.) Pál In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 2. köt. Balassi, Budapest, 423.
27. Kulcsár Péter (2003): Brutus, Johannes Michael In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 1. köt. Balassi, Budapest, 453–454.
28. Lakatos Bálint (2003): Mossóczi Zakariás In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 7. köt. Balassi, Budapest, 465–466.
29. Lakatos Bálint (2003): Sbardellati János Ágoston. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 10. köt. Balassi, Budapest, 244–245. o.
30. Lux Etelka (2003): Dudith András In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 2. köt. Balassi, Budapest, 254–256. o.
31. Madas Edit, Monok István (2003): *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*. Balassi, Budapest.
32. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei V. (1838–40.)*
33. Martos Ferenc (1989): Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. *Magyar tudomány*, 34. (96.) 1. sz. 80–83.
34. Molnár László (1994): 1994 – Agricola éve. 500 éve született a reneszánsz nagy tudósa. *Bányászati és kohászati lapok. Bányászat*, 127. 6. sz. p. 669–671.
35. Molnár László (1985): Agricola és kora In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Budapest. 587–610.
36. Molnár László (1985): Bevezetés a magyar kiadáshoz In: Agricola, Georgius: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Budapest. 11–30.
37. Monok István (2003): Bethlen-könyvtár(ak) In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*. 1. köt. Balassi, Budapest, 370.

38. Monok István (1996): A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtörténeti kutatások 1980-1995 (Esettanulmány). Könyvtári Figyelő, 1. sz. 23–29.
39. Monok István, Buda Attila (2006): A magyar bibliofília képeskönyve. OSZK, Korona, Budapest
40. Monok István (2012): A művelt arisztokrata: A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században. Kossuth-EKF, Budapest-Eger.
41. Nagy Levente (2003): Bethlen János. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 1. köt. Balassi, Budapest, 365–366.
42. Németh István (1987): A humanista Zsámboky János és az Osztrák Nemzeti Könyvtár. Levéltári szemle, 37. 1. sz. 38–43.
43. Pogány György (2005): A magyar könyvgyűjtő kalauza. Kiss József Könyvkiadó, Budapest.
44. Prescher, Hans (1985): Georgius Agricola: Persönlichkeit und Wirken für den Bergbau und das Hüttenwesen des 16. Jahrhunderts. Kommentarband zum Faksimiledruck „Vom Bergwerck XII Bücher“. VEB Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie, Leipzig.
45. Ritoókné Szalay Ágnes (1990): Zsámboki János levelei Batthyány Boldizsárhoz In: Collectanea Tiburtiana: Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. JATE, Szeged. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10. köt.) 209–215.
46. Tardy Lajos (1984): Egy éles szemű, hideg szívű krónikás a 16. századból. In: Hans Dernschwam: Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló. Európa, Budapest. 7–73.
47. Sz. Jónás Ilona (2005): A reneszánsz és a humanizmus kibontakozása In: Klaniczay Gábor (szerk.): Európa ezer éve: A középkor. II. Osiris, Budapest. 296–310.
48. Varga András (2003): Mossóczy-könyvtár In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 7. köt. Balassi, Budapest, 466. o.
49. Varga András (2003): Zsámboky-könyvtár. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor. 13. köt. Balassi, Budapest.
50. Vásárhelyi Judit (1980): A győri Székesegyházi könyvtár possessorai. I. Náprágyi Demeter könyvtára. Magyar Könyvszemle, 2. sz. 117–130.
51. Wilsdorf, Helmut (1955): Übersicht über die Werke des Georgius Agricola In: Georges Agricola, 1494–1555: zu seinem 400. todestag 21. november 1955. Akademie-Verl, Leipzig. 358–370.
52. Wilsdorf, Helmut (1956): Georg Agricola und seine Zeit. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.
53. Zsámboki László (1982): Agricola-elsőkiadások a Selmeci Múemlékkönyvtárban. Bányászati és Kohászati Lapok. Kohászat. 115. 5. sz. 216–217.
54. Zsámboki László (1976): A Selmeci Múemlékkönyvtár. NME, Miskolc.

55. Zsámboki László (2005): A Selmeci Műemlékkönyvtárról In: Selmeci ezüst, kör-mőci arany: Válogatott tanulmányok a szerző születésének 70. évfordulója tiszteletére. Érc- és Ásványbányászati Múzeum-MTA MAB, Rudabánya-Miskolc. 273-323.

6. Ábrák jegyzéke

1. ábra: Georgius Agricola mellszobra. Friedrich Rogge drezdai szobrász alkotása
Forrás: <<http://www.georgius-agricola.de/leben.htm>>
2. ábra: Agricola fennmaradt műveinek rendszerezése. Illusztráció Helmut Wilsdorf tanulmányából Forrás: Wilsdorf, Helmut: Übersicht über die Werke des Georgius Agricola In: Georges Agricola, 1494-1555: zu seinem 400. todestag 21. november 1955. Berlin: Akademie-Verl., 1955. p. 358-370. o.
3. ábra: Áttekintés a „De re metallica” 1556 és 1985 között megjelent kiadásairól. Forrása: Prescher, Hans: Georgius Agricola: Persönlichkeit und Wirken für den Bergbau und das Hüttenwesen des 16. Jahrhunderts. Kommentarband zum Faksimiledruck „Vom Bergwerck XII Bücher”. Leipzig: VEB DVG, 1985. 121. o.
4. ábra: Az 1557-ben kiadott német kiadás illusztrációi. Digitalizált változata: <http://kvt96.lib.uni-miskolc.hu/muzeum/agricola/>
5. ábra: Az 1557-ben kiadott német kiadás illusztrációi. Digitalizált változata: <http://kvt96.lib.uni-miskolc.hu/muzeum/agricola/>
6. ábra: Agricola műveinek felsorolása Hans Dernschwam könyvjegyzékének szerzői indexében. Forrás: Dernschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke. (Kísérőtanulmánnyal közreadja: Berlász Jenő. Sajtó alá rend., mutató: Keveházi Katalin, Monok István. Munkatárs: Varga András.) JATE, Szeged, 1984.
7. ábra: Az 1574-ben Zsámboki János által megjelentetett „Icones..” című mű illusztrációi: Forrás:<http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.phprequest=show_tei_digidoc&docId=set20100125_75_3220>
8. ábra: Ráth Mórt könyvtárának Agricola-kötete, MTA Könyvtárának gyűjteménye
Forrás: MTA Könyvtára, Budapest http://prol.mtak.hu/F/NKQ8UL99G6N16PDFC-DYTEC9M1782HLC9QQ9YVBYGFNF9GHAI8F-41935?func=full-set-set&set_number=413043&set_entry=000021&format=999
9. ábra: Mossóczi Zakariás portréja. Kereszt és félhold: A török kor Magyarországon (1526-1699). Budapest: Enciklopédia Humana Egyesület, 1999. ISBN 963 85552 54 - Digitalizált változat A kép forrása: <http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/index967.html>
10. ábra: A győri székesegyházi könyvtárban fellelt Náprágyi-kötetek adatairól készített táblázat vonatkozó részlete. Forrás: Vásárhelyi Judit: A győri Székesegyházi könyvtár possessorai. I. Náprágyi Demeter könyvtára In: Magyar Könyvszemle, 1980. 2. sz. 117-130. o.
11. ábra: A Bethlen-családfa. Forrás: Nagy Iván: Magyarország családai, II. 83. o.
12. ábra: Táblázat Endrei Walter tanulmányából. Forrás: Endrei Walter: Batthyányi Tódor műszaki könyvtára In: Magyar Könyvszemle, 1991. 1-2. sz. 141-145. o.

13. ábra: Pethner könyvjegyzékének részlete. Forrás: Zsámboki László: A Selmeci Műemlékkönyvtárról In: Selmeci ezüst, körmőci arany: Válogatott tanulmányok a szerző születésének 70. évfordulója tiszteletére. Rudabánya-Miskolc: Érc- és Ásványbányászati Múzeum-MTA MAB, 2005. p. 275.

14–18. ábra: Agricola-kötetek a Selmeci Műemlékkönyvtárban Forrás: Selmeci Műemlékkönyvtár, Miskolc

7. Mellékletek

1. ábra

Georgius Agricola mellszobra, Friedrich Rogge drezdai szobrász alkotása

2. ábra

24 ERHALTENE WERKE		
Kenn- zeichng.	Gedruckt (verfaßt)	Titel des Werkes
1	GR 1520	Grammatik für den Elementarunterricht im Latein (<i>de prima ac simpliciter institutione grammatica</i>)
2	Kb (1522)	Sendbrief an Dr. Kopp über theologisch-philologische Fragen
3	Fb (1522?)	Sendbrief gegen Dr. Fontanus über theologisch-philologische Fragen
4	GA 1525	Galen-Ausgabe (griechische Textedition)
5	HA 1526	Hippokrates-Ausgabe (griechische Textedition)
6	B 1530	Bermannus — Ein Gespräch über den Bergbau (<i>Bermannus sive de re metallica dialogus</i>)
7	T 1531	Türkenrede (<i>deutsch</i> von Lorenz Bermann, lat. 1538)
8	M 1533	Maße und Gewichte (<i>de mensuris et ponderibus</i>)
9	Pb 1534	Sendbrief an Plateanus über Maße und Gewichte
10	Zb (1536)	Sendbrief an den Rat von Zwickau über die cyrillische Inschrift
11	O 1546	<i>de ortu et causis subterraneorum</i> (Ursprung und Entstehungsursachen)
12	N 1546	<i>de natura eorum quae effluunt ex terra</i> (Die Natur der aus dem Erdinneren hervorquellenden Dinge)
13	F 1546	<i>de natura fossilium</i> (Die Mineralogie)
14	BG 1546	Bergbaugeschichte (<i>de veteribus et novis metallis</i>)
15	Mb 1546	Sendbrief an Meurer über die Bergmannssprache (<i>interpretatio vocum rei metallicaee</i>)
16	L 1549	Lebewesen unter Tage (<i>de animantibus subterraneis</i>)
17	AM 1550	Ausländische Maße und Gewichte (<i>de externis mensuris et ponderibus</i>)
18	LM 1550	Längenmaße (<i>de mensuris quibus intervalla metimur</i>)
19	WM 1550	Wiederherstellung von Maß und Gewicht (<i>de restituendis ponderibus et mensuris</i>)
20	Al 1550	Streitschrift gegen Alciatus über Maße und Gewichte
21	PR 1550	<i>de precio metallorum et monetis</i> (Metallpreise und Münzen)
22	P 1554	Pestschrift (<i>de peste</i>)
23	S (1555)	<i>Stippschaft</i> (Stammtafel) <i>des Hauses Sachsen</i>
24	XII 1556	XII Bücher vom Bergbau und Hüttenwesen (<i>de re metallica libri XII</i>)

Agricola 24 fennmaradt műve Helmut Wilsdorf rendszerezésében

3. ábra

Ausgabe	Titel	Ausgabe und Sprache	Verlagsort	Erscheinungs- jahr
1	<i>DE RE METALLICA LIBRI XII</i>	1 Lateinisch	Basel	1556
2	<i>VOM BERGWERCK XII BÜCHER</i>	1 Deutsch	Basel	1557
3	<i>DE RE METALLICA LIBRI XII</i>	2 Lateinisch	Basel	1561
4	<i>OPERA... DE L'ARTE DE METALLI</i>	1 Italienisch	Basel	1563
5	<i>BERCKWERCK BUCH</i>	2 Deutsch	Frankfurt/M.	1580
6	<i>DE RE METALLICA LIBRI XII</i>	3 Lateinisch	Basel	1621
7	<i>BERGWERCK BUCH</i>	3 Deutsch	Basel	1621
8	<i>DE RE METALLICA LIBRI XII</i>	4 Lateinisch	Basel	1657

Áttekintés a „De re metallica” 1556 és 1985 között megjelent kiadásairól

4. ábra

A besztercebányai rostasor (a rézérc előkészítési folyamata) a De re metallicában, 8. könyv, 149. ábra

5. ábra

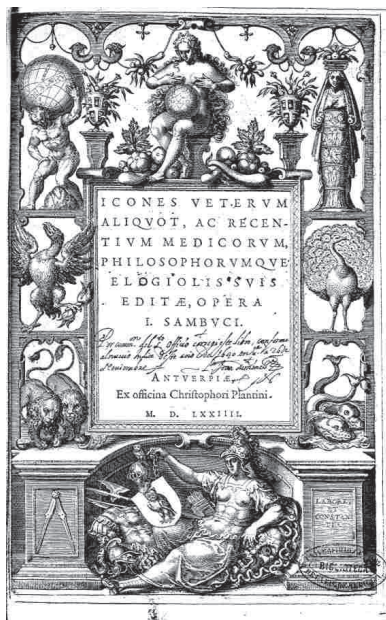
A lengyel és magyar leűzőkemence ábrázolása a De re metallicában (10. könyv. 243. ábra)

6. ábra

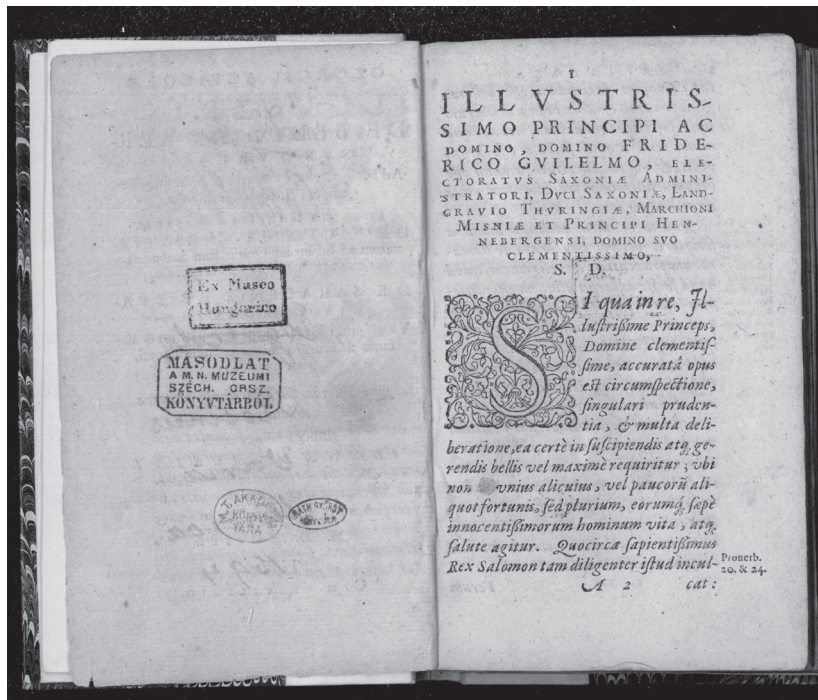
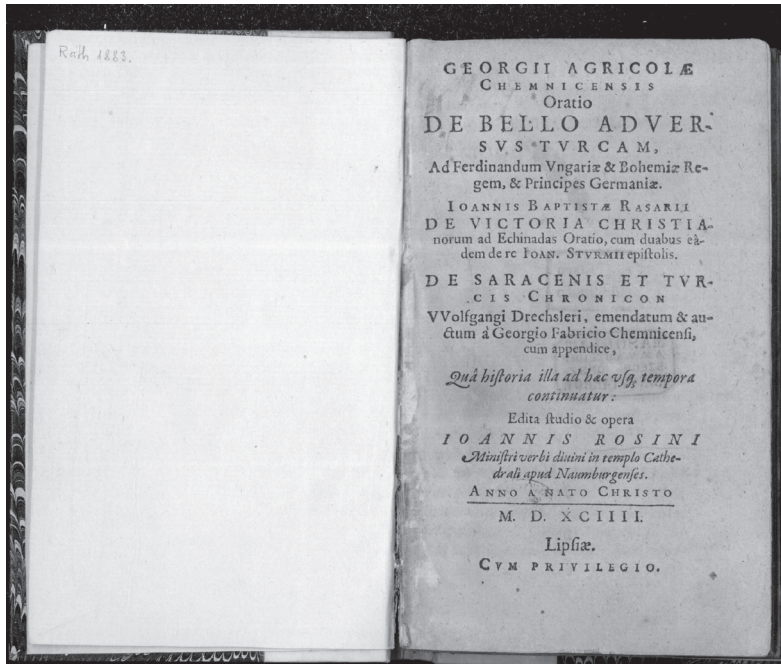
Numerus	G	Charta	Liber	Forma
6798	Georgij Agricole de ortu et causis subterraneorum libri V	16	57	F
o	Eiusdem de natura eorum, que effluunt ex terra libri IIII	—	—	—
	Eiusdem de natura fossilium libri X	—	—	—
	Eiusdem de veteribus et nouis metallis	—	—	—
	Eiusdem Bergmannus siue de re metallica dialogus	—	—	—
	Eiusdem interpretatio Germanice vocum rei metallice	—	—	—
6867	Georgij Agricole de mensuris et ponderibus Romanorum et Grecorum libri V	49	126	F
o	Eiusdem de externis ponderibus et mensuris libri II	—	—	—
	Eiusdem contra Alciatum de ponderibus et mensuris defensio liber I	—	—	—
	Eiusdem de mensuris quibus interualla metimur liber I	—	—	—
	Eiusdem de pretio metallorum et monetis libri III	—	—	—
7203	Georgij Agricole de ammatibus subterraneis liber	236	27	O
7087	Georgij Agricole de re metallica et animalibus subterraneis	163	349	F

Agricola műveinek felsorolása Hans Dernschwam inventáriumának szerzői indexében

7. ábra

Zsámboki János 1574-ben megjelent „Icones veterum aliquot ac recentium medicorum elegiis suis editae opera” című könyvének címlapja és Agricolával foglalkozó oldala

Ráth György könyvtárának Agricola-kötete, mely ma az MTA könyvtárában található

9. ábra

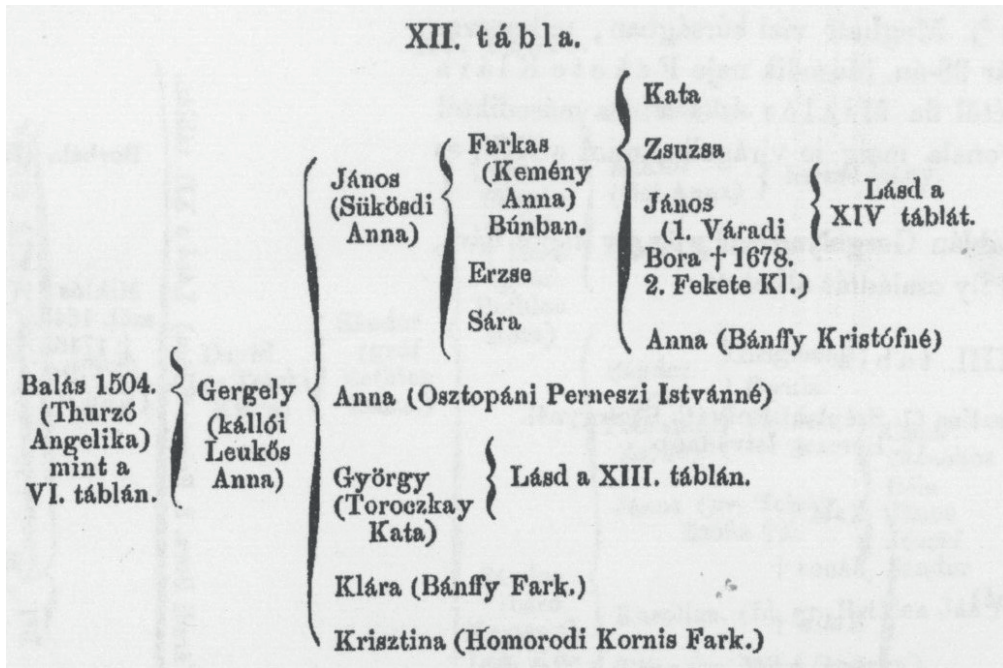
Martino Rota: Mossóczy Zákariás nyitrai püspök, rézmetszet, 1577, Albertina, Bécs

10. ábra

Cím — jelzet	Náprági hivatalának megjelölése, a beszerzés évszáma	Egyéb adatok
1. AGRICOLA, G.: De re metallica libri XII. . . . Ejusdem de animantibus subterraneis liber. Basileae 1561. — XX. c. 7.	episcopus Transylvanus	<u>Andrae Zekesfeyerwarj</u> . . . principis proventuum praecptori . . . dedit <u>Emericus Sulyok</u>
2. ANTONIUS F.: Confessionale. Titulus de restitutionibus. [Venetiis] 1473. — Ö. V. 13a.	episcopus Transylvanus, 1598.	
3. APPIANUS A.: De civilibus Romanorum bellis historiarum libri V. Eiusdem libri VI. . . . P. Vellei PATERCULI	—	Joannes Kutassy praepositus S. Thomae etc. Demetrio Napragj donavit.

A győri Székesegyházi könyvtárban fellelt Náprági-kötetek adatairól, possesorbejegyzéseiről készített táblázat Agricola-kötetre vonatkozó részlete

11. ábra

A Bethlen-családfa Bethlen Jánosra vonatkozó része (Nagy Iván: Magyarország családai, II. 83. o.)

12. ábra

Vegyészet	88	11,9 %	Faipar	12	1,6 %
Építészet	86	11,6 %	Üveg- és téglaiipar	6	0,8 %
Mezőgazdaság	67	9,0 %	Elektromosság	4	0,5 %
Kohászat	60	8,1 %	Haditechnika	4	0,5 %
Textilipar	47	6,3 %	Papír- és nyomdaipar	3	0,4 %
Bányászat	40	5,4 %	Bőripar	2	0,3 %
Gépészet	40	5,4 %	Világítástechnika	1	0,2 %
Vízépítés	32	4,3 %	Ötvösség	1	0,2 %
Műszerek	29	3,9 %	Vegyés iparok	94	12,7 %
Kb. fémek	26	3,5 %	Egyéb¹⁷	66	9,0 %
Járművek	20	2,7 %			
Mélyépítés	13	1,7 %			
				741	100,0 %

Endrei Walter összefoglalása Batthyány Tódor műszaki témával foglalkozó könyveiről

13. ábra

1. Corpus Juris Metallici	1 Bd
2. Spans Bergrechts Spiegel	1 Bd
3. Hertvichs Berg Buch	1 Bd
4. Agricola Bergwerksbuch	1 Bd
<u>5. Agricola de re Metallica</u>	1 Bd
6. Löhneis Vom Bergwerk	1 Bd
7. Röstlers Bergbau Spiegel	
8. Schvedenburg opera Philosophica et Mineral	1 Bd
9. Schvedenburg de Cupro et surichalio	1 Bd
10. Schvedenburg de Ferro	1 Bd
11. Erker Prober Buch	1 Bd
12. Schlitter von Hüttenwerken	1 Bd
13. Bellidor Architectura hydraulica 1-ter Theil. 4.Band	1 Bd
14. Bellidor Architectura hydraulica	1 Bd
15. Beyers Markscheid-Kunst	1 Bd
16. Voigtl Markscheid-Kunst	1 Bd

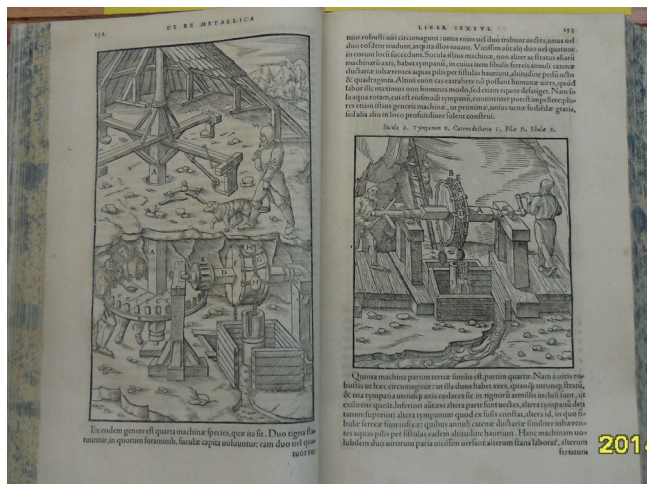
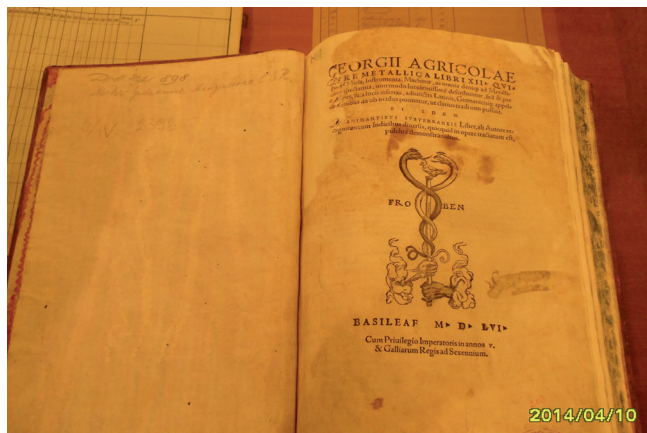
Peithner jegyzékének vonatkozó része (Forrás: Zsámboki)

14. ábra

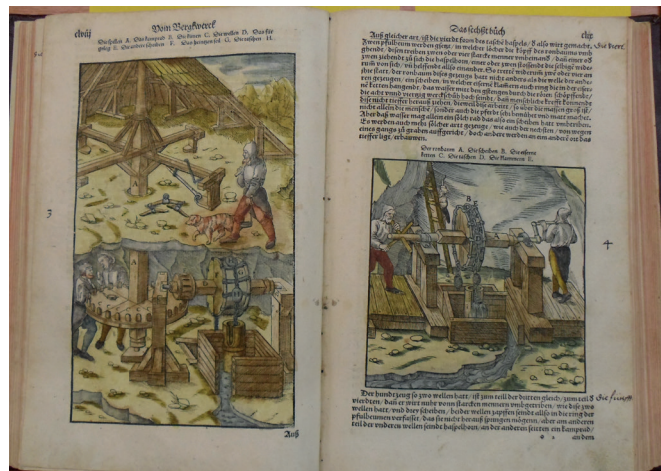
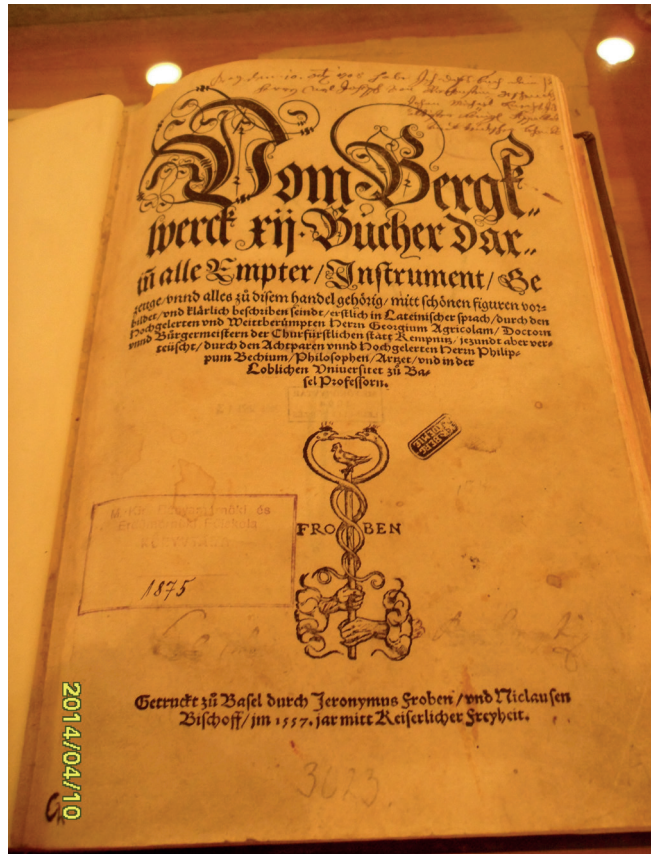
Georgius Agricola művei a Selmeci Műemlékkönyvtárban balról jobbra haladva: 1546 – földtudományi írások gyűjteményes kötet, 1556 – a fémű első latin nyelvű kiadása, 1557 – az első német nyelvű (színezett) kiadás és egy későbbi latin nyelvű kiadás – 1657

15. ábra

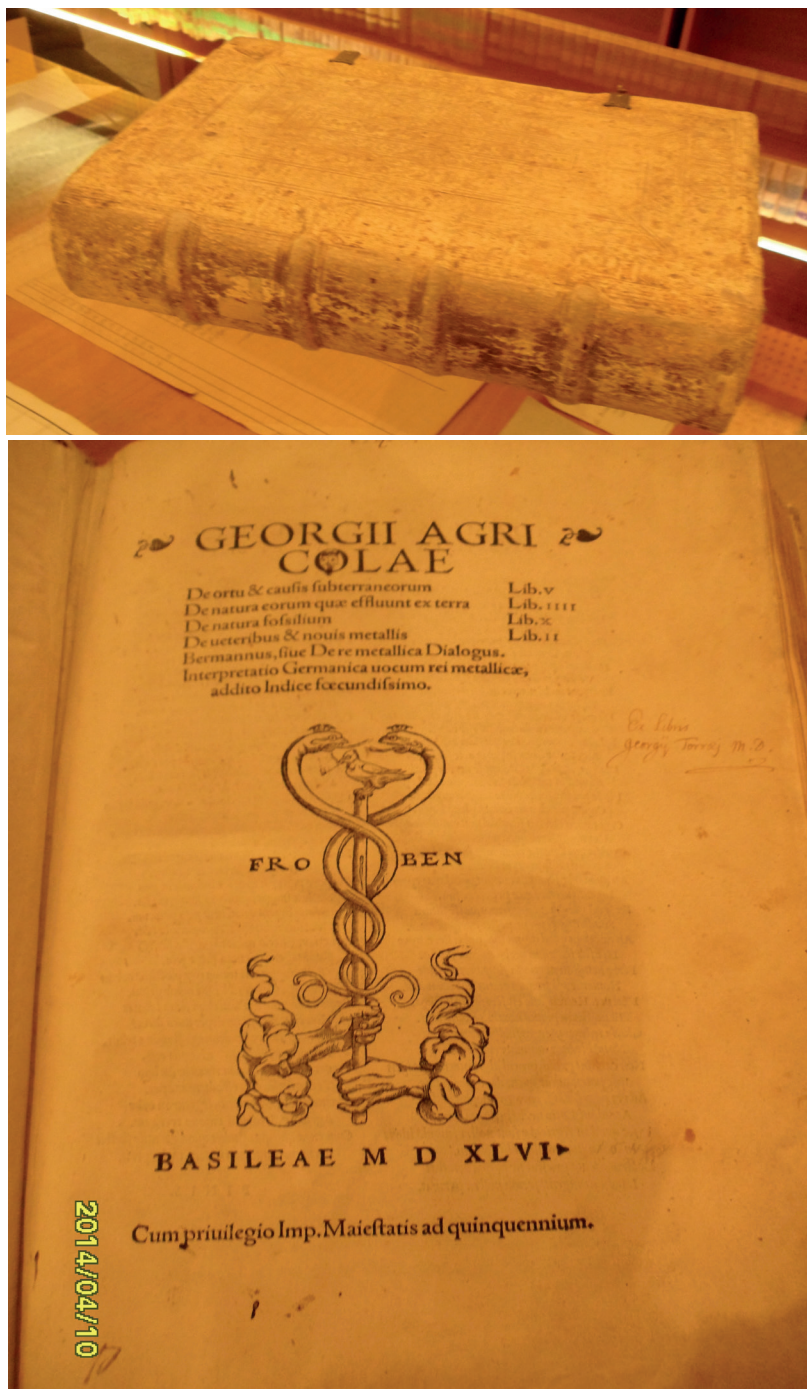
Georgius Agricola fõmõvének első latin nyelvű kiadásá - 1556 (Selmeci Múemlékkönyvtár, Miskolc)

16. ábra

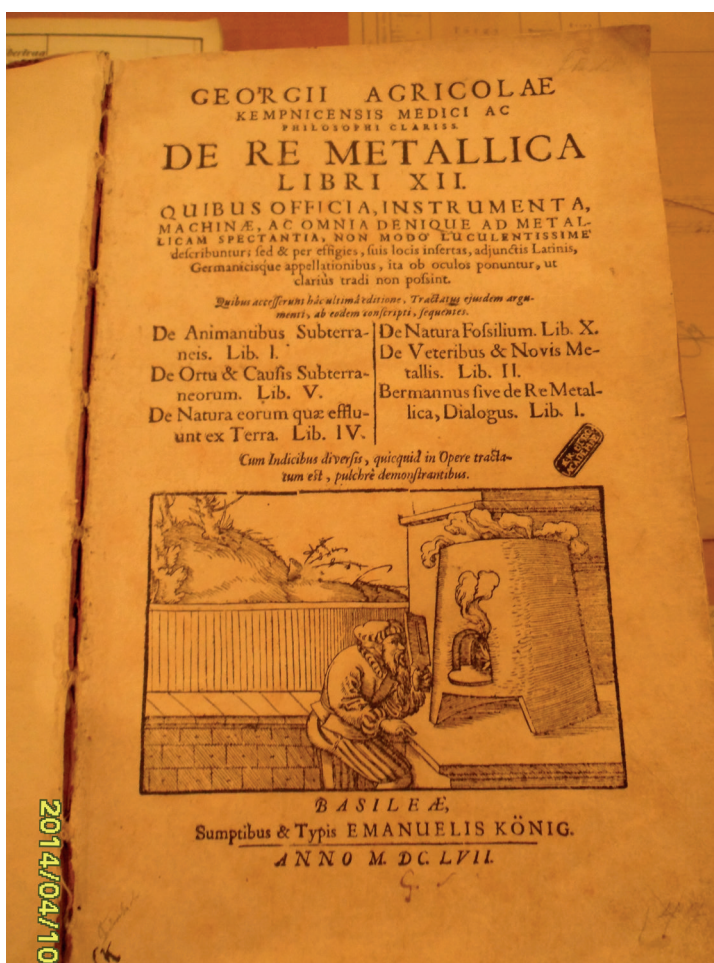
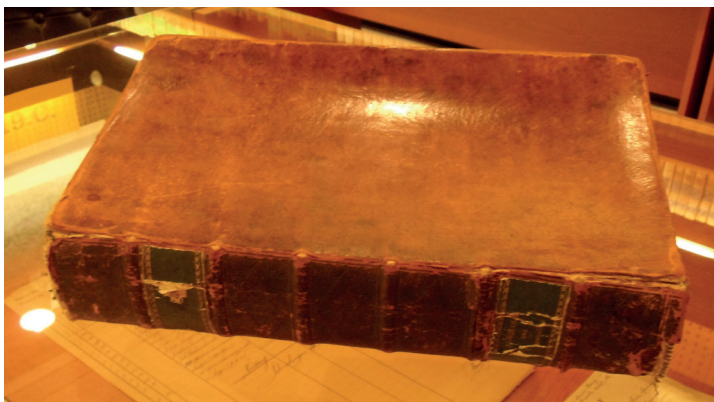
Agricola főművének első német nyelvű (színezett) kiadása – 1557 (Selmeci Múemlékkönyvtár, Miskolc)

17. ábra

Agricola ásványtani és földtudományi írásainak gyűjteményes kiadása - 1546 (Selmecki Múemlékkönyvtár, Miskolc)

18. ábra

Georgius Agricola fõmûvének latin nyelvû kiadása - 1657 (Selmeçi Mûemlékkõnyvtár, Miskolc)

Tanulás- és Tanításmódszertani - Tudástechnológiai Szekció

Kommunikáció és tudásközvetítés támogatása informatikai eszközökkel egy akadályokkal teli világban

ALMÁDI CSABA, programtervező informatikus (BA), III. évf.

ALMÁDI PÉTER, programtervező informatikus (BA), III. évf.

GREGUS TAMÁS, informatikatanár (MA), III évf.,

Pro Scientia Aranyérmes

TAJTI TAMÁS, informatikatanár (MA), III. évf.

Informatika és Médiapedagógia tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. Geda Gábor főiskolai docens

1. Bevezetés, problémafelvetés

Az ember érzékszervei ősidőktől kezdve a törzsfejlődés során azért alakultak ki, azért olyanok, amilyenek, hogy „viselője” a világunkban túl tudja élni az adott korszakhoz tartozó nehézségeket. Meg kellett látni a le vadászandó élelemforrásokat, így kialakult a szemünk. A fülünk arra szolgált, hogy észrevegyük a közeledő ragadozókat. Szükséges volt érezni az élelmen, hogy az még megfelelő minőségű, vagy már a fogyasztója potenciális veszélyt jelent. Ehhez pedig nem ártott, ha volt szaglása az embernek. Amennyiben ez nem segített az eldöntésben, az ízleléskor még egy megerősítést kaphatunk a sejtésről. El kellett indulnia tehát egy biológiai evolúciónak.

Az állatok is olykor kommunikálnak egymással. Ez nem volt másképp az ember fejlődésében sem, hiszen hamar rájött, hogy egy mammut legyőzését többen könnyeb-

ben vihetik véghez. A kognitív evolúció ekkori szakaszában még mimetikus kultúráról lehetett beszélni [1], [2], az emberek mutogatva, hangjelzésekkel üzentek egymásnak. Látható, hogy elkezdődött a kulturális átadás [3], a fajtársak tapasztalatainak átvétele, a tanulás szociokulturális formája. Ennek eszköze volt a szociogenezis, mely az együttműködésen alapuló társas találékonyságot fejezte ki.

Idővel ez nem bizonyult elegendőnek, hiszen ilyen üzenetekkel még nem lehetett volna összetetten elmagyarázni a fajtársaknak, hogy mit is kellene tenniük egy adott szituációban, ha valaki rájött valamire. Egy új kognitív habitus elterjedése során alakult ki a mitikus kultúra, melyben a Homo sapiens a nyelv segítségével elmondással, elbeszéléssel képessé vált megértetni magát a társakkal. Ez már egész jó közlési formának bizonyult, hiszen az idősek át tudták adni a fiataloknak sok éves tapasztalataikat, megtaníthatták őket, hogyan küzdjenek, miként viselkedjenek, kik a társak és az ellenségek. I. e. 25000 évvel [4], feltehetőleg még a mimetikus kultúra előtt a barlangrajzokkal kezdetét vette egy olyan kor, amely az írásban teljesedett ki. I. e. 5000 évvel a teoretikus kultúra, melyben az úgynevezett Homo tipograficusról beszélhetünk, már külső táratat, rögzített tudást, külső emlékezeti mezőt használtak, hogy megkönnyítsék a kulturális átadást. Egy új kognitív habitus révén az emberek a tudást agyagtáblába vésve írtak, majd beléptünk a Gutenberg-galaxisba [5], hogy a nyomtatott könyvek válhassanak ezen megújulás főszereplőjévé.

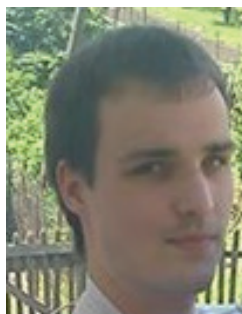
Jelenleg egy olyan korban vagyunk, ahol lassacskán Homo interneticusról beszélhetünk [6], de az embereknek még mindig a túlélésért kell harcolniuk. Hiszen a munka kihívásait kell legyőznünk, melyért a majdnem mindenhez megfelelő pénz kapjuk, a segítségével pedig újabb kihívásokat küzdhetünk le nap mint nap. Az érzékszerveink viszont nem változtak: ugyanúgy látnunk kell, mit csinálunk, hallanunk, hogy elkerüljük a munkahelyi baleseteket, szagolnunk, hogy továbbra se romlott élelmiszert fogyasszunk stb. Ha ebben valamiképpen akadályozva vagyunk, például sötétben kell látást igénylő feladatot végezni, sokkal nehezebb dolgunk van. Hiszen nehezen tudjuk ilyen körülmények mellett a feladatot végrehajtani. Amíg viszont a látó ember reggelig vár a munka elkezdéséhez, addig egy látássérült embernél nem lesz világos. Az akadályozott, valamilyen szempontból látás- vagy hallássérült emberek a munkahelyi feladatokban, az oktatási feladatok elvégzésében korlátozva vannak, és eszközökre van szükségük, hogy ugyanezeket a kihívásokat teljesíteni tudják. A külső, segítő eszközök viszont még nem tartanak ott, ahol tarthatnának. A PISA nemzetközi mérés eredményeként jól tudjuk, hogy a matematikával, a szövegértéssel és a természettudományos készségekkel problémák vannak [7], amelynek a megoldása nem következhet be rövid idő alatt. Az oktatási rendszer egy nehezen változtatható struktúra, az akadályozottságból fakadó problémákra pedig szintén nem, vagy csak nehezen lesz képes reagálni.

Jól tudjuk, hogy az informatika mint tudományterület az elmúlt években jelentősen fejlődésnek indult, viszont azt érezzük, hogy az egyes tantárgyak, például a matematika oktatásmódszertana közel sem fejlődik olyan ütemben, ahogyan fejlődhetne. Ráadásul sok esetben még a tanárképzésből kikerült kezdő, informatikát tanító pedagógusok módszertani felkészültsége sem illeszkedik napjaink igényeihez. Az informatika kiszolgáló szerepet tölt be, ugyanakkor nem azonos szinten működik ez a tulajdonsága az akadálymentesítés területén, az esélyegyenlőség kialakításában, ahogyan ezt a látó, halló emberek életében teszi.

A dolgozat célja tehát az, hogy a jelenkori „hadszíntéren” a sérült társakat is segítsük, eszközöket adjunk nekik, amennyiben a biológiai eszközeikkel, a biológiai evolúció által kialakított érzékszerveikkel nem képesek harcba indulni az élet mindennapos problémáival szemben, továbbá az, hogy módszertani javaslatokat adjon a hallás- vagy látássérült tanulók oktatásával kapcsolatban, és a velük való kommunikációban segítséget nyújtson.

2. Bemutakozás

Fontosnak tartjuk a csapatunk résztvevőit bemutatni, hogy hangsúlyozni tudjuk a dolgozat témaválasztásának megalapozottságát.

2.1. ábra. Almádi Csaba

Almádi Csabának (2.1. ábra) hívnak. 22 éves, látássérült – teljesen vak – vagyok, és jelenleg az egri Eszterházy Károly Főiskola harmadéves hallgatója a Természettudományi kar programtervező informatikus szakán. Budapesten születtem 1992-ben, ugyanakkor Salgótarjánban élek. A látásproblémám születésemtől kezdve fennáll, súlyosságának mértéke azonban csak körülbelül 3 éve érte el ezt a szintet. Ekkor történt ugyanis, hogy elvesztettem az addig csupán az egyik szememre meglévő, közel sem tökéletes látásom. Bár léteznek az országban speciális oktatási intézmények a látássérültek számára, gondolok itt például a Budapesti Vakok Általános Iskolája, Óvodája, Speciális Szakiskolájára, az általános és a középiskolát lakóhelyemen – Salgótarjánban – végeztem, egy-egy teljesen átlagos intézményben. Ugyanakkor két ikertestvérem – Péter és Evelin – az imént említett speciális intézménybe jártak általános iskolába, mivel ők születésüktől fogva teljesen vakok. Az én esetemben, bár jelentős fokú látásromlás állt fenn – kb. 5%-ot láttam az egy ép szememre –, mégis szinte gond nélkül részt tudtam venni a közoktatásban. Az egyetlen dolog, amihez nekem, illetve a tanárainknak, osztálytársainknak alkalmazkodnunk kellett, hogy csak az első padból láttam a táblát, illetve gyakran még onnan sem, így sokszor kimentem közvetlen a tábla elé, és onnan olvastam el az éppen aktuális feladatot, illetve írni- és másolnivalót. Ezen kellemetlenség mellett szinte eltörpült ama apróság, hogy az aktuális olvasnivalót nagyon közelről néztem, illetve hogy a tényleg apró betűs dolgokat az esetek döntő többségében egyáltalán nem, vagy csak alig, nehézkesen tudtam elolvasni. Általános iskolás koromtól kezdve sokat segített mind a tanulásban, mind a kikapcsolódásban a számítógép használata. Például, hogy a szövegszerkesztőkben a betűméret nagyításának lehetősége által könnyebben tudtam eleve a monitoron olvasni, ha szükség volt rá, vagy adott esetben nagyított betűméretű nyomtatott szövegeket tudtam létrehozni, szintén az olvasás megkönnyítésének céljából. Nem is véletlen, hogy már korán elkezdett érdekelni az informatika, és már általános iskolásként eldöntöttem, hogy informatikus szeretnék lenni. Ezen az elhatározásomon méginkább erősített azon sajnálatos esemény, miszerint az érettségim évében – közvetlenül a továbbtanulásom előtt – teljesen elvesztettem az addig meglévő látásom. Ez elég sok dolgot megváltoztatott. Hatására meg kellett tanulnom például közlekedni a lakásban újra – a kezem kitartásával, mivel így érzékelem az előttem lévő környezetet –, éppúgy, mint az utcán közlekedni a fehérbot használatával. Újra meg kellett tanulnom használni a számítógépet kizárólag egy képernyőolvasó szoftverrel. Ez nem volt egyszerű

feladat, de a két ikertestvérem – akik akkor már hosszú évek óta így használták a gépet – hathatós segítségével sikerült, így ez sem – és az egyéb hasonlószerű körülmények szintén nem – akadályozhatott meg abban, hogy lemondjak az elhatározásomról, miszerint informatikával – programozással – foglalkozzam. Az érettségi által jelentett kihívást is sikerrel vettem, hála a középiskolás tanáraink által biztosított elektronikus forrásoknak, és a laptop és a képernyőolvasó szoftver párosának. Így a számítógépen kidolgozott tételekből fel tudtam készülni az érettségire, és sikeresen levizsgáztam, az eredményem pedig utat nyitott, hogy az Eszterházy Károly Főiskolán folytathassam tanulmányaim, programtervező informatikus szakon. Itt szintén rengeteg segítséget, támogatást kapok a tanáraitól, csoport-, illetve szaktársaimtól, mindenki segíti egymást, ahol tudja. Például az előadások kivetített anyagait a rendelkezésemre bocsájtják a tanárok, ha kérem – jellemzően ezek a kivetített diáorok –, adott esetben figyelembe veszik a látássérültségemet, és a gyakorlatokon külön is segítenek, magyaráznak, vagy ha szükséges, a zárthelyi dolgozatokat, vizsgafeladatokat úgy módosítják, helyettesítik más feladattal, hogy én azt akadálytalanul megoldhassam, kifejthessem, levezethessem, így számot adhassak ugyanúgy meglévő tudásomról, ha picit más formában is. Mindezek mellett, látássérültként, a matematikával foglalkozó tantárgyak – programozó szakról lévén szó előfordul egy jó pár, amelyek ráadásul igen fontos és szükséges tudást adnak – rengeteg nehézséget tartogatnak. Gondoljunk csak bele, hogy az, aki nem lát, miként értheti meg a különböző függvények, mátrixok tulajdonságait, transzformációit, hogyan képes átlátni és levezetni egy akár több oldal hosszúságúra nyúló matematikai feladatot. Sokszor csak nagyon nehezen, rengeteg plusz magyarázat, hasonlat által értettem csak meg az anyagot, és én még mindig vagyok annyira előnyös helyzetben a többi teljesen vak tanulóhoz képest, hogy korábban láttam koordináta rendszert, síkbeli, illetve térbeli alakzatokat, függvénygörbéket. Tehát a fejemben van mindről egy-egy kialakult kép, így az aktuális anyagot is – véleményem szerint – könnyebben el tudom képzelni fejben, és ami ennél is fontosabb, helyesen tudom elképzelni. Hiába azonban a segítőkész tanárok, csoport-, illetve szaktársak, így is előfordult, hogy egy-egy anyagrészből egyszerűen látássérültként számítógépen kivitelezhetetlen a feladatok megoldása. Ilyenek a rajzolás, ábrázolás igénylő feladatok – jellemzően a koordinátageometria, geometria, függvény témakörök –, így ezeket általában szóbeli felelettel teljesítettem. Ugyanakkor például egy-egy feladat bonyolultságából eredően is adódhatnak nehézségek a teljesíthetőségét illetően, ha az ember látássérült. Gondolok itt eléggé összetett egyenletekre, egyenletrendszerre, mátrixokkal kapcsolatos műveletekre, transzformációkra. Ezeket átlátni – már csak a feladat egyetlen sorának hosszából kiindulva is például egy bonyolult egyenlet esetében – szinte lehetetlen, vagy sokszorosan több plusz idővel járna látó társaim feladatmegoldási idejéhez képest. Vannak tehát nehézségek egy látássérült számára az informatikában – például még a grafikai területeken –, de a fentiekből is látható, hogy ami talán a legnehezebb, vagy legtöbb nehézséggel jár, az bizony a matematika. Ugyanakkor a nehézségeken túl volt lehetőségem a főiskola keretein belül elvégezni egy kimondottan akadálymentesítési tanfolyamot, ahol főképp a weboldalak akadálymentesítésére fókuszáltunk, és a résztvevők rengeteg hasznos és fontos tudást elsajátíthattak az akadálymentesítés témakörében. Örömmel vettem, hogy ezen a tanfolyamon az oktatók a személyes véleményemet is kikérték nagyon sok kérdésben, hiszen én nap mint nap szembetalálom magam az ott tárgyalt problémákkal, megoldásokkal, helyzetekkel, és elmondásuk szerint legtöbbször tanulságos véleménnyel szolgálhattam. Üdvözítő, hogy az egész iskolában tapasztalható segítőkész légkörön túl még ilyen kezdeményezésekben is részt vehetek. Legalább ennyire örülök annak, hogy annak ellenére, hogy látássérült vagyok, lehetőségem van aktívan sportolni. Többek között Eger goalball – csörgőlabda¹

¹ Egy labdajáték látássérültek számára. A csörgőlabdát 1946-ban hozták létre a II. világháború alatt megvakult katonák rehabilitálására, és körülbelül 1970-ben lett paralimpiai sportág.

– csapatában játszom, és rendszeresen járok úszni is. Ezek alapján bátran ki merem jelteni, hogy az ember, legyen bár látássérült, ez maximum csak egy nehezítő körülmény, és kellő akaratereővel és persze a segítőkész környezetre támaszkodva ugyanúgy érvényesülhet, legyen szó az élet bármely területéről.

2.2. ábra. Almádi Péter

Almádi Péter (2.2. ábra) vagyok. Harmadévesként az egri Eszterházy Károly Főiskolán tanuló, programtervező informatika szakon. 1992-ben születtem Budapesten, bár Salgótarjánban élek, viszont a tanulmányaim miatt legtöbbször Egerben tengetem napjaimat. Sajnos teljesen látássérült vagyok. Ebből következően az általános iskolát a Budapesti Vakok Általános Iskolájában végeztem. Ez egy speciális iskola, amelyben az oktatás a látássérültekhez van igazítva. Az első, ami szokatlan lehet, hogy nem 30 fő van egy osztályteremben, hanem csak 8-10, a tanár munkáját megkönnyítendő, és hogy minél több idő jusson 1-1 gyerekre, tehát nagyobb tér nyílik a speciális bánásmódra. Az olvasást és írást az úgynevezett Braille-írásmódban tanultuk, a tankönyveink is ebben íródtak. A könyvek mellett további speciális segédeszközökkel könnyítették meg a mindennapi munkánkat. Ilyenek voltak a domborított földrajzi térképek, a fából készült tapintható óra, a kitapintható vonalzó stb. Voltak speciális tanórák is, ilyen pl. a közlekedés óra, amelyen megtanultuk, hogy hogyan kell a fehérbot használatával szabályosan és biztonságosan közlekedni mind az épületeken belül, mind pedig az utcán. De emellett volt gépirás óra is, amelyen elsajátíthattuk a vakírás tudományát. Tehát rengeteg olyan módszert, technikát tanultam meg ott, amelyek hozzájárultak az életminőségem javításához. A középiskolát már integrált oktatási keretek között végeztem, a budapesti Neumann János Számítástechnikai Szakközépiskola falai között. Mindig is érdekelt az informatika, így nem volt kérdés, hogy ebben az irányban megyek tovább. Ebben az időszakban már számítógép segítségével tanultam, egy képernyőolvasó szoftver olvasta fel, ami megjelent a képernyőn. Ez azóta sem változott, csak a technológia lett modernebb. A beilleszkedés nagyon könnyen sikerült, és a társaim is elfogadtak. Bár itt már kevesebb segédeszköz állt rendelkezésemre, a tanárain együttműködőek voltak, és mindent megtettek, hogy megértsem az anyagot, amelyet leadtak. Ezt elősegítendő úgynevezett korrepetálásokon vettem részt. Jelenleg az egri Eszterházy Károly Főiskolán tanuló. A beilleszkedés ide is nagyon könnyen sikerült, hála a tanárain, csoporttársaim és az engem körülvevő emberek nagyfokú segítőkészségének és elfogadásának. A tanulásom itt már teljes egészében számítógép által biztosított, elképzelhetetlen lenne nélküle. A jegyzeteket gépről olvasom, vagy esetleg gépen készítem, a ZH-kat, írásbeli vizsgákat ezen írom. Mivel programozónak tanuló, a munkám is ezzel végzem. Egyetlen nagy nehézséget a matematikával kapcsolatos tárgyak jelentik, a látáshiány miatt. Nem látom úgy át, mivel a képi információkat nem tudom feldolgozni. Soha nem láttam még függvényt, különféle görbéket, polinomokat. A képzeletemben élnek csupán, úgy, ahogy azt meg-

értettem, amikor valaki elmagyarázta. Érdekes kérdés, ha meglátnám, vajon mennyiben térne el attól, amit elképzelttem. A tanárok itt is segítőkészek. Sajnos előfordul olyan, hogy egy-egy feladatot nem tudok megoldani számítógépen, képernyőolvasó használatával, pl. rajzok. Ezeket a hozzá tartozó egyéb anyagrészekkel (pl. definíciókkal) szóbeli feleletben kiválthatom. A tanulás mellett rengeteg versenyen veszek részt, sokszor nem is olyan rossz eredményekkel. Továbbá a főiskola keretein belül volt lehetőségem elvégezni egy esélyegyenlőségi akadálymentesítési tanfolyamot, ahol a weboldalak akadálymentesítése volt a téma. Rengeteg hasznos információ elhangzott, és örültem, hogy én is nagyban hozzá tudtam járulni a képzés anyagához, hiszen gyakorlati tapasztalatom rengeteg van a témában, és ez nemcsak a többieknek, hanem az oktatóknak is nagy hasznára vált. Szabadidőmben a kisebb baráti körömmel egy akadálymentességgel foglalkozó weboldalt üzemeltetünk (<http://freakocka.hu>), ahol igyekszünk segíteni az embereknek a számítástechnikai problémáikban, és hasznos hírekkel, információkkal látjuk el őket. Mindezek mellett sportolok is, az egri csörgőlabda (goalball) csapatnak vagyok oszlopos tagja. Az informatika iránt tanúsított nagyfokú érdeklődésemnek köszönhetően rendszergazdai munkákat végzek pár helyen (egy alapítvány és egy cég informatikai infrastruktúráját tartom karban). Szabadidőmben önkéntes munkákat végzek a Vöröskeresztnél. Egyszóval teljes értékű embernek érzem magam. Úgy gondolom, kellő elszántsággal, kitartással a vakság nem akadály...

2.3. ábra. Gregus Tamás

Gregus Tamás (2.3. ábra) vagyok, informatikatanár MA szakos, harmadéves hallgató. Nekem nem volt látás- vagy hallássérült rokonom, ismerősöm addig, amíg Csabával és Péterrel nem találkoztam. A tanszékvezetőnk, dr. Kovács Emőd tanár úr kérésére lehetőségem volt oktatási tevékenységet végezni a Matematikai és Informatikai Intézetben, amely során mindketten nálam vették fel a Robotika alapjai tantárgyat. Mivel itt amellett, hogy algoritmikusan kell gondolkodni, ahogy a többi informatikai tárgy esetében, jelen esetben még fizikai eszközöket is kell építeniük a hallgatóknak, melyben bár a társaik és én a segítségükre voltunk, láthattam, milyen kihívásokkal jár egy tanórát számukra megtartani, hogy milyen eszközökkel végzik el feladataikat. Ennek során indult el később az az együttműködés, amelynek terméke jelen dolgozat is.

2.4. ábra. Tajti Tamás

Tajti Tamásnak (2.4. ábra) hívnak, és én is informatikatanár MA szakos, harmadéves végzős hallgató vagyok. Nekem sem volt hallásban vagy látásban akadályozott ismerősöm Péter és Csaba előtt. A világon nagyon sokan vannak olyanok, akik a hétköznapi tevékenységeiket nehezebben tudják ellátni valamilyen mozgásszervi megbetegedés, látássérülés vagy esetleg siketvakság következtében, így a feladatunknak éreztük, hogy foglalkozzunk a problémával, és próbáljuk megkönnyíteni az életüket.

2013-ban a Csaba bemutatkozásában említett „Az esélyegyenlőséget szolgáló info-kommunikációs technológiák” című, a Médiainformatikai Intézet által szervezett tanfolyamon mindannyian részt vettünk. [8] Ennek keretében a WCAG 2.0-nak megfelelő weboldalakat kellett keresnünk, rövid videókat feliratoztunk, majd teljes szövegű átiratokat készítettünk hozzájuk. Ezt követően különböző társulati beállításokkal dramatizált hangoskönyvet hoztunk létre. Írtunk egy esszét arról, hogy milyen volna az életünk látássérülteként. Kipróbáltuk a különböző képernyőolvasó programokat, és használtunk fejegér alkalmazást.

3. Oktatási és kommunikációs problémák, segítő eszközök

Látható, hogy a tanítás és a tanulás az ősidőktől kezdve fontos szerepet játszott az emberek életében. Az akadályoztatás során a bevett módszereket, szokásokat, tárgyakat, oktatást segítő eszközöket viszont nem feltétlenül lehet vagy szabad ugyanúgy alkalmazni azokon, akik valamilyen akadályozottsággal küzdenek, mint a rendszeren halló, látó emberek esetében. A környezetből származó információ közel 80%-át a szemünk segítségével nyerjük [9]. Amennyiben valaki látássérült, az egész személyiségének fejlődése más utakra téved. A világból kapott információ tömeg látott részének nagyjából 30%-át tanuljuk meg, a hallott részének pedig a 20%-át. Amennyiben ugyanazt az információt halljuk, illetve látjuk is, ez az érték sokkal jobb, elérheti megközelítőleg akár az 50%-ot. A pedagógusoknak, akiknek a látás- vagy hallássérült gyermekekkel van dolguk, pedig az a feladatuk, hogy elősegítsék, hogy a tanulásuk minél eredményesebb lehessen, megközelíthesse az 50%-ot [10]. Ebből is látható, hogy nehezebb dolguk lesz egy látássérült diák esetében. Érdekességként elmondható még, hogy amit mi magunk tanítunk, azt kell megtanulnunk, és azt tanuljuk meg a legjobban. Amit tapasztalunk, annak a 80%-át tanuljuk meg, hiszen közel sem biztos, hogy a jelenség, esemény okait, körülményeit azonnal érteni is fogjuk, vagy gondolkodunk-e rajta a későbbiekben. A megbeszélteknek pedig közel 70%-át elsajátítjuk. Bár a hallássérültek az érkező infor-

máció megtanulásának lehetőségéből „csak” 20%-ot veszítenek el, a hallás is nagyon fontos az életünkben. Amellett, hogy a 2. legfontosabb érzékszervünk a fülünk, a térbeli orientációt is ez biztosítja. A sötétség eljövételével ugyan nincsen korlátozva, de zajos környezetben a kisebb morajlásokat esélyünk sincs meghallani. A mindennapos életben ugyan az előbbi élethelyzet a gyakoribb, a segítségével őseink a messziről közeledő, nagytermetű élőlényeket, vadállatok és a zsákmányállatok hangját ismerték fel.

Hogy mekkora jelentőségű probléma a siketség vagy a vakság? Cukorbetegség (diabétesz) szövődménye során évente nagyjából ezren veszítik el a látásukat Magyarországon, összességében pedig megközelítőleg 5000-6000 fő szenved vakságban vagy gyengénlátásban. Az adatok háromszorosak, négyszeresek a külföldi, nyugat-európai országokhoz viszonyítva [11]. Ha a Föld lakosságát nézzük, az Egészségügyi Világszervezet felmérései szerint 45 millió vak ember él, további 135 millióan pedig súlyos látási nehézségekkel küzdenek a világon [12]. Magyarországon körülbelül 60 ezren vannak a siketek és további 300 ezren súlyos hallássérültek [13]. A Siketek Világszövetségének becslése szerint pedig nagyjából 70 millió siket él a Földön [14]. Sajnos az egyszerre nagyothalló és látássérült, olykor siketvak emberek száma is jelentős. Körülbelül 16000 fő él közülük hazánkban, akiknek a gondolatairól semmit sem lehet tudni. Nem tudják kifejezni érzéseiket, a számukra kialakított szakiskolát is sokszor nehezen végzik el, és nem képesek önmagukat ellátni [15]. Ezek olyan számadatok, melyekből kiderül, hogy rengeteg embert érintenek az említett problémák, és nemcsak a hétköznapi életük, hanem az oktatásuk, neveltetésük során is meg kell velük tapasztaltatni a támogatást, a mellettük állást.

A csapatunk két tagjának, Csabának és Péternek, valamint néhány látássérült ismerősüknek a véleménye, hogy napjaink eszközeinek akadálymentesítése még nem tökéletesen, de többnyire megoldott, egyre inkább alakul, ugyanakkor azért rájuk férne egy kis ráncfelvarrás. Kérdőívünkéből kiderül (6.1., 6.2., 6.3., 6.4. táblázat), hogy nagyon sok látó nem tudja elmagyarázni rendesen, mit lát, és könnyedén összezavarhatja a látássérülteket. A jelnyelvet pedig rengeteg halló nem ismeri.

A jelnyelv (korábban jelbeszéd) a hallássérültek életét könnyíti meg. A 2009. évi CXXV. törvényben lett hivatalos nyelvként elfogadva a magyar jelnyelv [16], de már 1960-tól kezelik önálló nyelvként a szakemberek. Magyarországon 7 nyelvjárást különböztetünk meg belőle [17], valamint ebből is létezik egy kevésbé elterjedt, mesterséges jelnyelv, a gestuno, mint a hangzó nyelvben az eszperantó. A magyar nyelv nyelvtani sajátosságai jellemzik. A jelnyelvnek is van sajátos hangtana, alaktana és mondattana. Az általános, hangzó nyelvekkel pedig összemérhető az elsajátításának nehézségei. Elterjedt tévhit, hogy a jelelés lassabb, mint a hangzó nyelv, ami nem igaz, sőt esetenként gyorsabb is, mint a beszéd tempója. Többféle jelnyelvtípus létezik, melyekben a szórend is különbözhet. Sokszor egyszerű kifejezéseket használnak velük, mozgásos történet, valaminek az alakját, térbeli tulajdonságát, mozgását tudják vele reprezentálni. Egyes jelnyelvek, valamint a hangzó nyelv és jelnyelv között jeltolmácsok fordítanak. Létezik olyan TV csatorna is, a Jel TV, amely jelnyelven sugároz.

A legelterjedtebb segítő eszközökről a köztudat tudomást szerzett. Ilyen például a fehérbot, mellyel a vakok és gyengénlátók a maguk előtt elterülő környezeti akadályokat képesek érzékelni. 1921-ben James Biggs, egy baleset során megvakult fényképész festette fehérre a botját, hogy az otthona körüli forgalomban könnyebben észrevegyék. 1931-ben Guilly d’Herbemont grófnő terjesztette el Párizsban a fehérbotot [18], aki többször is látta a forgalomban félénken közlekedő vakokat. Ennek a segítségével pedig messziről tudhatták a látók, hogy a tömegben egy látássérült ember tartózkodik, így segíthettek neki, figyelmesebbek lehettek a közelében.

A másik elterjedt és ismert, vakokhoz köthető segítő eszköz a Braille-ABC. Ez egy a vakok által jelenleg nem túlságosan ismert ábécé (a képernyőolvasók miatt). Annak ide-

jén Charles Barbier de la Serre, a francia hadsereg egyik kapitánya Napóleon kérésére egy éjszakai írásmódot szeretett volna létrehozni, hogy a katonák fény nélkül, csendben kommunikálhassanak. Barbier rendszere, melyben 12 darab kétállapotú pontot használt 36 különböző hang kifejezésére (12 pont fejezett ki egy szimbólumot), túl bonyolultnak tűnt a katonák számára, így elutasították. A francia szavakat először át kellett alakítani kiejtésük szerint, hogy le lehessen őket kódolni ezzel az éjszakai írásmóddal. Végül 1821-ben a Vakok Királyi Intézetében mutatta be Barbier a munkáját, ahol nagyon tetszett a tagoknak a módszer, hiszen végre nem a dombornyomott latin betűket kellett a vakoknak olvasniuk. Író táblát és pontozó eszközt is biztosított a használatához. Braille volt az, aki ezt az írást átalakította a ma használatos Braille-ábécéhez [19]. Itt már két, pontokból álló oszloppal van írva egy karakter, oszloponként 3 ponttal. A Braille-ábécének nyelvenként vannak változatai, és létezik belőle gyorsíráshoz is módosítás. Hagyományosan dombornyomott, Braille-ábécét tartalmazó papír segítségével olvastak, olvasnak a látássérültek. Sorvezetőt és stílust használnak a kézíráshoz, amellyel a betűk tükörképi párja szerint dombornyomást ejtenek a papíron. A Braille-használók ma már frissíthető Braille-kijelzőt is alkalmaznak. Mivel sokan csak idősebb korukra veszítik el a látásukat, már nehezebben tanulják meg ezt a fajta írást, olvasást. Ráadásul idősebb korra az ujjak érzékenysége sem annyira fejlett. Továbbá Magyarországon a látássérülteknek csak a 10%-a ismeri és használja a Braille-ábécét [20].

Az általános iskolai alsó tagozatos matematika tantárgy elsajátítása során a látássérült diáknak nehéz dolga van, az átlagnál több időt kell fordítania a gyakorlásra, ismétlésre. A látássérültekkel foglalkozó pedagógusokat tiflopedagógusoknak nevezzük. A fokozatosság elvének alkalmazásával az oktató már az előkészítő szakasztól a tanuló manipulációs tevékenységét fejleszti. Bizonyos témakörökre a többi, normál látásképességű tanulóktól több hangsúlyt szánnak, ilyen például az írásbeli műveltség, amelyet abakusszal lehet fejleszteni, vagy a törtek, amit törtdoboz segítségével szükséges tanítani. Fontos számukra továbbá az is, hogy a szóbeli, fejben történő műveltségben jók legyenek, ehhez a közvetlen és megtartó emlékezetüket fejlesztik, megtanítják a pontírású matematikai jelrendszer helyes használatát és a speciális eszközök, az abakusz, a törtdoboz és egyéb gyakorlást segítő tárgyak minél pontosabb és ügyesebb alkalmazását. [21]

A vakok vagy látássérültek hagyományos, a matematika oktatásában is használt segédeszközei sokfélék.

Braille-óra. A Braille-óra lényegében egy nagy kör alakú analóg óra, melynél könnyedén állíthatóak, a mutatók és a számok helyén Braille-karaktereket lehet tapintani. Későbbi osztályokban a szögek mérésére és állítására is alkalmas segédeszköz.

Körző. A speciális, fóliázott táblára nyomot hagyó körző. Matematika- és fizikaórákon, rajzórán szokás használni. Érdekessége, hogy kítámasztóval van ellátva.

Braille-hőmérő. Csak oktatásban használják. A normál, higanyos hőmérő nagytöltésű mása, ahol két oldalon Braille-karakterekből számok tapinthatóak, a hőmérséklet szintje pedig a higany helyén található csúsztatható műanyag lapkával állítható. Hőmérsékletváltozásra irányuló feladatok végezhetőek el a segítségével. A későbbiek során a koordináta-rendszerben az y tengelyt jelölheti ki.

A4-es méretű rajztábla fóliával. Egy olyan eszköz, amelyből egy mai követelményeknek megfelelő új változatot hoztunk létre. Tulajdonképpen egy gumilapról van szó, amely fóliával van bevonva. Körzővel vagy pontozóval alakzatokat, formákat, akár útvonalakat lehet rávésni. Ezután viszont a fóliát ki kell cserélni. Földrajz-, matematika-, fizika-, rajzórán használható eszköz. Néhány rajztábla és ezek árai megtalálhatóak a 3.1. ábrán. [22]

Abakusz. Magyarországon 1972 óta használnak a látássérültek abakuszt. Ez lényegében egy tábla 13 rúddal, amelyeken 5-5 golyó helyezkedik el, de úgy, hogy egy kereszt-

rúd választja el minden oszlopról az 5.-et. A golyók az alaki értéket (a konkrét számjegyet), a rudak pedig a helyi értéket (10 hatványait) határozzák meg. Ezek alapján már segít a fogalmak és az ebből következő valódi érték definiálásának elsajátításában is. A segítségével egész számokkal és tizedes törtekkel is lehet dolgozni. Felső és alsó tagozatban is kiváló segédeszköz.

Törtdoboz. A törteket lehet a segítségével megismerni. Könyv alakban nyitható szét. A jobb oldalán rekeszek találhatóak, ahonnan egy körlap különböző méretűre vágott elemei vehetők ki. A bal oldalán pedig több, körlap méretű mélyedés tapintható, amelybe az egyes elemek helyezhetők el. A későbbiek során a tanulóknak lehetőségük van szöveget felismerni ezzel az eszközzel. Súlyos látássérültek esetén nem szoktak szöveget szerkeszteni még speciális, alig látók számára adaptált szögmérővel sem.

Domborító gép. Ebbe a gépbe egy hőre érzékeny, úgynevezett Swell papírra kell írni, amely az írás mentén kidomborítja a lapot. Szinte bármely tantárgynál használható az így készült ábra.

Speciális derékszögű koordinátatábla. Ennél az eszköznél a látássérült tanuló egy négyzet alakú műanyag táblát kap, a két kiemelkedő tengellyel, amelyek a négyzet oldalainak felezőpontján haladnak végig vízszintesen, illetve függőlegesen, négy síknegyedre bontva fel a táblát. A segítségével függvényeket lehet ábrázolni. A tábla lyukacsos, ezekbe lehet helyezni az egyes pontokat jelölő műanyag gombokat. Alkalmas középpontos és tengelyes tükrözés reprezentálására is.

3.1. ábra. Rajztáblák. Balról jobbra: 64990 Ft, 50650 Ft

A hallássérültek esetén akkor lehet a legeredményesebb a tanítás, tanulás folyamata, ha a gyerekek látásán, tapintásán, illetve a meglévő hallásán alapul. A hallássérültekkel foglalkozó pedagógusokat szurdopedagógusoknak nevezzük. Nyelvi problémákat okoz a tanulóknál a hallássérültség, így a beszédük törtebb, nehezebben érthetőbb lesz, és ők sem mindig értenek megfelelően másokat. A súlyos hallássérültek számára létezik a cochleáris implantációs műtét (CI), amely segítségével elektromos ingerlést kapnak a hallóidegek, így egy átfogó rehabilitáció után jelentősen javulhat a hallásuk, a beszédértésük. Mivel az egyes hallókészülékek felerősíthetik a környezeti zajokat, érdemes csendes tanteremben dolgozni velük, amely az iskola egy nyugodtabb területén van. Hasznos, ha hangszigetelő anyagokkal vonjuk be a terem falát. A talajra természetes anyagból készült padlószőnyeg helyezhető, hogy ne erősítse fel a lépések hangját. A műszálas szőnyegek elektrosztatikus kisülései miatt összezavarhatják a hallókészülékeket. A játszótereknél fontos, hogy puha aljzat legyen, így amennyiben a gyerek leesik egy mászókáról, vagy elesik fogó közben, kevesebb eséllyel megy tönkre az implantátum. [23]

A hallássérültek számára is rendelkezésre állnak tehát hagyományos segédeszközök:

Hallókészülék. A korábban is említett, széles körben ismert eszköz lényegében egy kisméretű hangerősítő. Egy mikrofon fogja a külső jeleket, és ezeket felerősítve egy hangszóróba továbbítja. Ahhoz, hogy ne történhessen akusztikus visszacsatolás, vagyis zúgás, egy megfelelő illeszték szükséges a hangszóró és a mikrofon között. Több típusa van. Elhelyezkedése szempontjából lehet fül mögötti, illetve fülbe helyezhető változata, jelfeldolgozás szerint pedig van analóg, digitális és digitálisan programozható megoldás is. Speciális esetben csonthoz kötött rezgetős kialakítás létezik, a csont a rezgéseket a belső fül felé továbbítja.

Cochleáris implantátum. Ha valaki súlyos hallássérült, a hallócsigájának elhaltak a szőrsejtjei, és nem segít a számára egy átlagos hallókészülék, egy pszichológiai, orvosi vizsgálaton esnek át, ahol megállapítják, indokolt-e a cochleáris implantációs műtét. Az eljárás során egy kívülről hallókészülékre hasonlító eszközt ültetnek a fülre, amelyből a hozzátartozó elektródákat a koponyába, a hallócsigába ültetik be. Egy mikrofon, egy adótekerics és egy beszédprocesszor tartozik hozzá, utóbbit olykor állítani kell a helyes működés biztosítása érdekében. A műtétet követően komplex terápia szükséges a még hatásosabb eszközalkalmazás érdekében. FM rendszerű adó-vevő készülékkel lehet kiegészíteni a hatását. Ekkor a tanárnál van egy nagy hatótávolságú, illetve a diákoknál, akik a súlyosan hallássérült tanulóval beszélnek, kis hatótávolságú adó. A tanuló cochleáris implantátumának beszédprocesszorához vagy a hallókészülékéhez van csatlakoztatva a vevő eszköz. Az adót többféle módba lehet állítani, így több környezeti zajt lehet kiszűrni működtetésével. Az implantátum látható a 3.2. ábrán.

„Hangok könyve”. Ez egy olyan meséskönyv, amelyet képekkel és hangutánzó szavakkal illusztrálnak. A segítségével interaktívan mesélhet a szülő és a gyermek egymásnak.

Egyéni lexikon. Lexikonok mintájára készül, de más szavakkal és egyszerűbb nyelvi magyarázatokkal, mely olyan fogalmakat tartalmaz, melyeket a gyerek nem ismer. Mivel a hallássérülteknél a beszédértés, a kommunikációs készség kevésbé fejlett, ezért szükséges ilyen eszközt is alkalmazni a nyelvének fejlesztése során

3.2. ábra. Cochleáris implantátum és sztetoklip. Balról jobbra: 5 millió Ft, 500 Ft.

Sztetoklip. Olykor észre lehet venni, ha a hallássérült diák nem követi ugyanúgy figyelemmel az órát. Ez amiatt is bekövetkezhet, hogy az elemek lemerültek. Létezik elemmérő erre a célra, amely segítségével meg lehet mérni az elem feszültségét, hasonlóan egy hagyományos multiméterhez. Továbbá létezik a sztetoklip, amivel a tanár vagy a szülő meghallgathatja, hogy milyen hangokat bocsájt ki a hallókészülék, ezzel is ellenőrizve annak megfelelő működését. A sztetoklip látható a 3.2. ábrán.

4. Informatikai segítségnyújtás eszközei és a velük kapcsolatos problémák

Látható, hogy sok segítség létezik az akadálymentes élet, az esélyegyenlőség megteremtésére. Bár sokuk több évtized alatt is nagyon hasznosnak bizonyult, sok esetben nem nyújtanak elegendő segítséget, vagy valamilyen okból kifolyólag nehezen használhatóak, hozzáférhetőek. Hiszen hasznos a fehérbot, de csak a közlekedésben, a közeli körben lévő tárgyakat lehet vele érzékelni. Esetleg hasznos a jelnyelv, de rengeteg halló nem ismeri. Ha csak a látássérültek oktatására gondolunk, szinte minden, mások által látható, gyorsan áttekinthető téma érzékeltetésére tapintható vagy hallható alternatívákat kell találni, melyek legtöbbször szintén nehezen közelíthetőek meg. Az informatika fejlődésével azonban nagyon sok ötletes, kreatív kezdeményezést lehet találni, melyek prototípusai talán legalább akkora jelentőségűek lehetnek, mint annak idején a fehérbot, és esélyt adhatnak egy jobb életszínvonal megteremtésére.

Manapság szinte minden ember munkáját érintik a számítógépek. Amellett, hogy a hordozható laptopok elterjedtek, még a mai okostelefonok is olyan számítási kapacitással rendelkeznek, mint a néhány évvel ezelőtti asztali gépként létező megfelelőik. Ahhoz, hogy a vakok, látássérültek teljes életet élhessenek, szükséges volt valamiképpen segíteni nekik a számítógépek akadálymentesítésében. Ebben a célban pedig nem volt elég, hogy néhány alkalmazást adaptáljunk a számukra.

A számítógépeken, laptopokon a Windows operációs rendszer a legelterjedtebb. A képernyőolvasók segítségével a látássérültek is képesek kezelni még azokat a programokat is, melyek nem lettek a fejlesztők által akadálymentesítve. Gyorsbillentyűk segítségével képesek kezelni őket. Az egyik legelterjedtebb az 1989 óta működő JAWS [24] (Job Access With Speech, vagyis a munkához való hozzáférés beszéd segítségével), amely eredetileg MS-DOS operációs rendszerhez készült, azóta freeware programként ingyenesen letölthető a fejlesztő Freedom Scientific oldaláról. 1995 januárjában jelent meg a JAWS for Windows, melynek azóta is készülnek az újabbnál újabb változatai. A magyar nyelvű verzióért az Informatika a Látássérültekért Alapítvány felel, az általuk kiadott JAWS for Windows pedig mindig néhány verzióval korábbi az eredetihez képest (a fordítási munkálatok miatt). A JAWS Scripting Language (szkriptnyelv) segítségével biztosítja, hogy a képernyőn megjelenő szövegek még a nem akadálymentesített programokból is olvashatóak legyenek. A 14-es változatban például már elérhető az optikai karakterfelismerés (OCR) lehetősége, így képekről is olvashatóvá válik a szöveg. A JAWS Braille-kijelzőre is kimenetet képes generálni. A csapatunkból Péter a mindennapi élete során használja a programot.

A képernyőolvasók egy ingyenes változatát Michael Curran adta ki 2007-ben, NVDA [25] (Nonvisual Desktop Access, vagyis nem vizuális asztali hozzáférés) névre keresztelve. A GNU (General Public License, vagyis Általános Nyilvános Licenc) alatt működő hordozható, telepítés nélkül használható program szintén Microsoft Windows operációs rendszerre készült, ugyanúgy támogatja a Braille-kijelzőket kimenetként, és ahogyan a JAWS is, együtt képes működni a legelterjedtebb irodai és böngészőprogramokkal. A programok és funkciók közötti navigáció itt is gyorsbillentyűk segítségével valósul meg. A magyar változatért 2008 óta a Net-Média Alapítvány két önkéntese, Ócsvári Áron és Osztolykán Róbert felelnek. A csapatunkból Csaba használja az NVDA honosított változatát.

Az OSX, illetve az iOS beépített szolgáltatásokkal rendelkezik hallássérült és siket, valamint látássérült és vak felhasználók segítésére. [26]

VoiceOver. Minden Mac tartalmaz egy beépített képernyőolvasót. Ahogy az előző kettő, ez is képes Braille-kijelzőt használni kimenetként, és sok hasonló tulajdonsága van

Zoom. A segítségével nagyítható a képernyő, akárcsak a Windows Nagyító alkalmazása segítségével

Dictation. A beszédet szöveggé alakítja. Sok különböző parancsa van, melyek segítségével beszéddel lehet vastagítani egy bekezdést, vagy törölni egy mondatot, esetleg lecserélni egy szót. Ráadásul programozható, új parancsokkal lehet kiegészíteni.

Kontraszt állítása. Lehetőség van a kontrasztot (a színek közötti különbség) testre szabni, vagy fekete-fehérré állítani a képernyőt, akárcsak egy Windows esetében.

Kurzor mérete. A kurzor méretét is állíthatjuk. Hasznos opció lehet Windowst használóknál is.

Képernyővillanás. Ahol a rendszer alap pittyenését, jelzőhangját a felhasználó nem hallaná, beállíthatja, hogy zúgás helyett villanjon a figyelmeztetést küldő ablak.

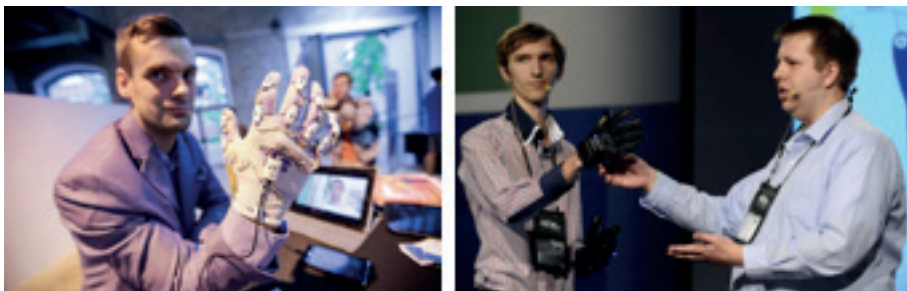
A Linux is elterjedt operációs rendszer. Az Informatika a Látássérültekért Alapítvány segítségével készült el a BeLin, amely szintén egy Linux disztribúció (kiadás), az Ubuntu szintén ingyenes és elterjedt változatra épült. Az Orka képernyőolvasót használja. Ez az alkalmazás is rengeteg hasznos tulajdonsággal rendelkezik, többek között szintén kezeli a kimenetre kötött Braille-kijelzőt is. [27]

A látássérültek esetében jelentősek még az optikai karakterfelismerő (OCR – Optical Character Recognition) programok, amelyek a bescannelt dokumentumokat képesek hallható beszéddé alakítani. [28]

A 2012-es Microsoft ImagineCup versenyen az első díjat nyerte el az Enable Talk projekt [29]. Ez a tanulói projekt abból az elképzelésből indult, hogy egy kesztyű segítségével a jelnyelvet hallható beszédre lehessen fordítani. A projekt két kesztyűből és egy okostelefonból áll, amely a jelfelismerésért felelős. Bár nagyra értékelték a befektetett energiát, állításuk szerint rengeteg további fejlesztést igényel az eszköz. A kesztyű ujjain és az ujjak között rengeteg hajlításérzékelő és érintésérzékelő szenzor foglal helyet, a kézfejen pedig egy mikrovezérlő található. Az eszköz kereskedelmi forgalomban még nem kapható, fejlesztés alatt áll. Nem használható a jelnyelv és élőbeszéd fordításán kívül másra, valamint egy külső eszköz, okostelefon is kell ahhoz, hogy a jelnyelvet beszédre alakíthassa.

Az Euronet Zrt. és a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézete között kötött konzorcium keretében fejlesztett Tolmácskesztyű [30] nagyon hasonló elveket követ. Az eszköz szintén okostelefon bevonásával képes a jelnyelvet hallható beszédre fordítani. Az eszköz még szintén nem kapható, ahogy társa sem, és nem használható egyelőre másra. A két kesztyű látható a 4.1. ábrán.

A Leap Motion, Inc. által fejlesztett, 2013 nyarán megjelent Leap Motion [31] egy asztalra tehető apró USB-s eszköz. 2 monokróm infravörös kamerával és 3 infravörös leddel rendelkezik. A maga felett lévő 1 méteres körzeten át világít a ledjeivel, feltérképezve maga felett a területet. Amennyiben van arrafelé valami, arról a ledek fényei visszaverődnek a kamerákba, és az így kapott értékeket összetett matematikai algoritmusok segítségével kiértékeli a hozzá kapcsolódó asztali alkalmazás. Az eszközzel weboldalon lehet navigálni, közelíteni térképekre, nagy precizitással rajzolni és 3D-s adatvizualizációkat manipulálni. Közel 1 évvel később a TechCrunch jelentései alapján 500 ezer példány kelt el belőle [32], amely messze alulmaradt a várakozásokon. Az értékelései változóak voltak, sokan úgy érezték, hogy nem lehet igazán produktívan használni. Pedig a UNI eszköz szintén a Leap Motion gesztusfelismerését használja, amely valós időben fordítja le a jelnyelvet, majd hangra és szövegre alakítja, ahogy a beszédet is szöveggé tudja konvertálni. A működéséhez szükséges egy táblagép is, amelyet külön a UNI szoftverrel együtt kell venni, egy másik táblagépet nem lehet felhasználni hozzá, ráadásul a UNI-hoz havonta elő kell fizetni a felhasználónak. [33]

4.1. ábra. Tolmácskesztyű és az Enable Talk

Az UIST 2013-on (User Interface Systems and Technology) bemutattak egy olyan érintőkijelzőt, amelyet távolról lehet tapintani. Valójában ultrahangot lehet érzékelni a kezünkkel. Az UltraHapticsnak keresztelt kijelző mögött 320 darab ultrahang helyezkedik el, melyek többféle magas frekvenciát képesek kibocsájtani. Tom Carter, a Bristoli Egyetem kutatója szerint egy 4 hertzes rezgés érzése olyan, mintha nagyobb esőcseppeket érezne, 125 hertznél habos tapintást kelt, 250 hertznél pedig már erős vibrálás érzékelhető. A módszer segítségével a látássérültek a kezelőfelületek gombjait érzékelhetik, valamint domborzati térképet, populáció sűrűségét vagy akár a bűnözési rátát láthatják át pillanatok alatt, de autószerelőknél is jól jöhet, ha nem akarják összepiszkolni az érintőkijelzőt. Az autóvezetőknél is nagy biztonságérzetet kelt, hiszen nem kell a szélvédőről levenni a tekintetüket ahhoz, hogy az autó megfelelő gombjait megtalálják. [34]

A frissíthető, elektromechanikus Braille-kijelző [35] segítségével a látássérült emberek úgy képesek a számítógép monitorjáról olvasni, hogy nem a hallásukra, hanem a tapintásukra támaszkodnak. A kijelzővel ugyanis piezoeffektust² használó Braille-cella révén karakterenként olvashatóvá válik a képernyőn megjelenő szöveg. Az egyes szimbólumok kitolható tűskék révén kerülnek megjelenítésre. Eközben persze a látássérültek használhatják a képernyőolvasó szoftvereket is, akár a Braille-kijelzővel együttesen. Létezik belőle QWERTY billentyűkiosztású billentyűzetet tartalmazó változat is. Néhány esetben az egyes karaktereket rezegtetni szokták, jelezvén, hogy hol található éppen a kurzor, valamint néhány készüléknél egy gomb segítségével az adott karakterhez lehet állítani a kurzort. Léteznek külön 40 és 80 cellás változatok. A Braille-kijelzők árai több millió Ft-osak. Egyes 32 karakteres Braille-kijelzők 1 millió Ft-ba, a 80 karakteresek esetenként 3 millió Ft-ba kerülnek. [36]

Az 1971-ben megjelent és 1996-ig piacon lévő Optacon (Optical to Tactile Converter – magyarul a láthatóból tapinthatóvá alakító) [37] egy olyan elektromechanikai készülék, aminek a segítségével a nem Braille-ábécével nyomtatott anyagokat a vakok számára olvashatóvá lehet tenni. Az autós rádió méretű eszközben egy tapintható terület helyezkedik el, amelyben egy 24 x 6-os tűskemátrix foglal helyet. Itt is piezoelektromosságot használnak a tűskék mozgatásához. A nyomtatott felületet egy miniatűr kamera segítségével lehet a tapintható kijelzőre továbbítani. Tartalmaz egy kapcsolót, amelyet akkor kell alkalmazni, ha nem fekete, hanem fehér felületen találhatóak fekete szövegek, és további két, tekerhető gombot, amelyekkel az Optacon kontrasztra való érzékenységét és a tűskék vibrációjának erősségét lehet állítani. A probléma viszont az volt vele, hogy sok látásban akadályozott ember nem ismerte a nyomtatott betűk képeit, és más képeket sem ismert fel.

A Nevadai Egyetem és a koreai Sungkyunkwan Egyetem közös fejlesztése egy össztekerhető tapintófelület. [38] Elektroaktív polimert használnak, amely elektromosság

² A karaktereket alkotó tűskékhez piezo kristály van illesztve, amely elektromosság hatására megváltoztatja az alakját, így az emelőszerkezetet felfelé mozdítja

révén nyomást, taktilis (tapintható) visszajelzést gyakorol a használója bőrén. Amellett, hogy használható Braille-felületként a látássérültek számára, a virtuális valóság eszközök kiegészítéseként is el lehet képzelni, és sok egyéb lehetőséget nyit meg az emberek előtt. Az anyag nem elektromechanikai készülék, költség- és energiahatékonynak mondható.

A Massachusetts Institute of Technology Tangible Media Groupja (vagyis a Massachusettsi Műszaki Egyetem Kézzelfogható Média Csoportja) hozta létre az inFORM felületet [39], amelyet dinamikus alakú kijelzőnek nevezett. Az eszköz lényegében egy Microsoft Kinectből, egy projektorból áll, amelyek kapcsolatban állnak a számítógéppel, valamint ugyanez a számítógép kommunikál az aktuátorokkal is, amelyek össze vannak kötve a változó kijelző kivezetéseivel (kiemelkedni és lesüllyedni képes oszlopok a kijelző elemei). Amennyiben a felületre helyezünk egy mobiltelefont, képes arra, hogy odavigye a felhasználónak a kijelző felületén keresztül, valamint diagramokat, függvényeket képes térben megjeleníteni. Lehetőséget biztosít arra is, hogy a felhasználó labdát vagy más objektumot mozgasson a kijelzőn. Akár még interaktív felületet is lehet a segítségével létrehozni, ahol egy golyóval vagy a kijelző elemeivel állíthatóvá válnak a felület más részei. Például a kijelző elemeiből álló, mélyített felületrészen egy golyót vagy más tárgyat, objektumot végighúzva a megjelenített diagram kiemelkedik vagy lentebb süllyed.

Az Intelligent Glasses [40] (IG – Okos szemüveg) projektet a párizsi Robotikai Laboratóriumban azért hozták létre, hogy a gyengénlátók, látássérültek számára olyan új elektronikus utazási segélyt (ETA – Electronic Travel Aid) nyújtsanak, amellyel bármerre biztonságosan navigálni tudnak. Az eszközhöz egy szemüveg tartozik, melynek két oldalához egy-egy kamera van rögzítve. A kamerák által kapott kép alapján, valamint gyorsulásmérők és giroszkópok által mért értékek segítségével egy tapintható, kézi kijelzővel az eszköz egyrészt meg tudja határozni a használó objektumoktól való elhelyezkedését, a kamerákkal pedig ezen pontosítani tud, és az objektumok határvonalait algoritmusokkal kiszűrve le tudja képezni a tapintható felületre, ami alapján már a felhasználó képes navigálni.

A közeljövő is érdekes koncepciókat tartogat. 2010-ben az LG 3rd Annual Design the Future Competitionjén (a 3. jövőtervező versenyén) egy olyan karórát mutattak be, amely többféleképp képes funkcionálni a látássérültek számára. A legetején egy Braille-óra található, amely érintéssel leolvasható. Amennyiben ezt az egységet eltoljuk, egy Braille-billentyűzet ugrik fel, ahol a felhasználónak lehetősége adódik akár a telefonszámokat kiválasztani. A harmadik egység pedig maga a telefon, amely lényegében az óra szíjában található. Itt már csak a konkrét hívás kezelhető. [41]

Egy igen jelentős projekt a 2014-ben megjelent Argus II [42], amely egy retinaprotézis, és főként a farkasvaktságot kiváltó retinitis pigmentosa (festékes szemideghártya-gyulladás) során látásromlást, vakulást szenvedettek segítésére jött létre. Két fő része van. Az egyik egy szemüveg, amelyre kamera és egy apró processzor van szerelve. Felvételeket készít, amelyet továbbít az implantátumnak, és egy videoprocesszor révén 60 elektróda segítségével a maradék egészséges retinasejtet stimulálja, amelyek információt továbbítanak a látóidegnek. Bár nem lesz éles a látás, és újra meg kell tanulni a segítségével értelmezni a vizuális információkat, az akadályok, a formák, a mozgások felismerhetőek lesznek viselője számára. Egyes esetekben lehetővé tette azt is, hogy nyomtatott könyveket olvasson a felhasználó a segítségével. Érdekesség, hogy néhányuknál, akiknél a színt érzékelő sejtek halottak voltak, bizonyos impulzusok fogadásakor érzékelték színeket.

5. Az általunk fejlesztett projektek

Mivel a korábban felsorolt eszközök, módszerek általában valamilyen jelentős hátránnyal rendelkeztek az ár, a hozzáférhetőség vagy a használhatóság szempontjából,

melyek elég jelentősek ahhoz, hogy Péter és Csaba, valamint a látássérült, hallássérült ismerőseik ne használják ezeket, szükségesnek láttuk azt, hogy összeüljünk és elgondolkodjunk a tapasztalatok alapján, lenne-e olyan ötletünk, amelynek talán nem lenne akkora hátránya, hogy az kényelmetlenné, esetlegesen használhatatlanná tegye a hétköznapi életben vagy az oktatási tevékenység során a segédeszközök működtetését. Fontosnak tartottuk, hogy lehetőleg ne új eszközöket tervezzünk, hanem a létező, elterjedt hardverelemekhez írjunk programokat, de szükség esetén új hardvert is biztosítunk, amennyiben úgy véljük, hogy ez szükséges.

A következőkben felsorolt projektek az ötletelésünk végeredményei.

5.1. ExoGlove

2011 novemberében a csapatunk egyik tagjának jutott eszébe egy olyan ötlet, amelyről úgy véltük, hogy javíthat az akadálymentes kommunikáción a siketek és a rendszeren halló személyek között. A robotika témakörében végzett első saját alkotás, valamint a nem szokványos konstrukció miatt sok probléma vetődött fel a megvalósítás során.

Ez a projekt lényegében egy okos, multifunkciós kesztyűről szólt. Az elnevezés angolul az exoskeleton, mesterséges külső vázból és a glove, kesztyű szóból származik. Korábban látni lehetett, hogy már készültek a jelnyelv felismerésére és hanggá alakítására módszerek és eszközök, ezek sokszor csak egy bizonyos célt szolgálnak. A termékeket áttekintve kirajzolódik, hogy ezek célhardverek, és nincs közöttük olyan, amely általánosságban próbál hasznos lenni, vagy legalábbis több, hasonló elvet igénylő feladat segítésére koncentrálna. Ugyanakkor azok az eszközök sokszor még egy extra, külső hardver bevonását igényelték a használathoz.

Szövegről lévén szó, az első terv az volt, hogy olyan hardvert használjunk fel hozzá, amelyet eleve a ruhákhoz, szövetekhez, az úgynevezett e-textilekhez terveztek. Mivel fontosnak tartottuk, hogy a prototípus költségét is minimalizálhassuk, ezért választottunk olyan irányítást, vezérlést hozzá, amelyet egyébként a hétköznapi életben, távirányítóban, mosógépekben és más helyeken is használnak a gyártók. Ez a mikrokontroller, vagy másnéven mikrovezérlő. Ebben az esetben egy adott célra kialakított miniatűr számítógépet szoktak használni, hogy végrehajtsa a speciális feladatát. Mivel egy ilyen mikrokontroller megtervezése és létrehozása rengeteg időt és pénzt igényelt volna, és nem is volt cél az, hogy létező terméket hozzunk újra létre, vagy hogy „traktort építsünk, ha szántani akarunk”, ezért esett a nyílt forráskódú Arduino Lilypad mikrovezérlőre (5.1. ábra)[43] a választás. A nyíltság révén az eszközből léteznek olcsóbb, Kínából megrendelhető változatok is, melyek azonos minőséggel és funkcióval bírnak, ezzel is lehetőségünk volt csökkenteni a legelső változat árát. Ennek ellenére fontos megemlíteni, hogy egy prototípus megalkotása mindig többletköltségekkel jár. A mikrovezérlő használatát az is indokolta, hogy így lehetőség van egy moduláris, testre szabható alkalmazás létrehozására, amely nem csupán a jelnyelv hanggá átalakítását célozza meg, hanem akár a zeneoktatásban a szolmizációs hangok lejátszására is képes volna. Egy kesztyűvel akár más hardvereket, robotokat irányíthat a használó, amely lehet egy gumitalpas, guruló játékróbot, vagy egy bombát hatástalanító robot, veszélyes biológiai környezetben végrehajtandó tevékenységet végző gép, építészeti munkát végző vagy műtétet végrehajtó szerkezetek. Hosszasan lehetne sorolni még azokat a területeket, ahol gépekkel biztonságosabb, előnyösebb végrehajtani egy adott munkát, és igényelné az intuitívabb, magától értetődőbb irányítást a kezünk segítségével, mint billentyűzetekkel. Ezt kiegészítve a hamarosan divatba jövő virtuális valóság (VR) eszközök³ sorát bővítheti egy ilyen kesztyű, a valóságot leutánzó vagy attól elrugaszkodó „álvalóságot” manipulálhatjuk,

³ Ilyen hamarosan megjelenő virtuális valóság eszköz például az Oculus Rift, a Samsung Gear VR, a Sony Project Morpheus szemüvege, a Virtuix Omni stb. is.

és szimulációkat végezhetünk el, amely műtétek oktatásában, repülőgépek vezetésének mintázásában vagy térbeli tárgyak intuitívabb mozgásában lehet segítségünkre.

Ehhez a mikrovezérlőhöz először speciális áramvezető cérnát használtunk fel, hogy a tervezett hardverelemeket alkalmazzuk. Ilyen áramvezető cérnát általában külföldről lehet beszerezni, és többféle fonálméretű rozsdamentes acélból készülnek (nikkel krómiumból, hozzáadott ólommal⁴). Más szöveteknél, ahol nem kell kis területen sok különböző jelátvivő közegnek működnie, hasznos, de ebben az esetben az apró, gyűrődő felület következtében alkalmatlannak bizonyult a feladatra. Ezért esett a választás mégis a kábelek használatára.

A korábban kifejtett Nintendo Power Glove-ban alkalmazták a Spectra Symbol által szabadalmaztatott hajlításerzékelőket (szenzorokat) [44], melyek segítségével az ujjak mozgása nyomon követhető. Kellő mennyiségű, hasonló képességű szenzorral a közöttük lévő távolság mértéke is mérhetővé válik. A mikrovezérlő ezekből a szenzorokból az ellenállás mértékét képes meghatározni, hiszen a hajlítással ennek az értéke fog változni. Bár a szenzor konstrukcióját tekintve nem túl jó, az érintkezőjét tehermentesíteni kell, hogy ne törhessen el 700-800 meredek hajlítás után sem, de kisebb hajlításokból ennek ellenére is jóval többet elbír.

A hang generálásához egy WTV020-SD-16P hangmodult használtunk fel [45]. Egy beépített memóriakártya-olvasó helyezkedik el rajta, amelyre hangfájlokat lehet elhelyezni, és egy hangszóró segítségével képes lejátszani őket. A mai micro SD kártyák méretéből adódóan ez akár több ezernyi előre eltárolt hangfájl is lehet, és egy SD kártya adapter segítségével könnyedén változtatható meg a tartalma egy hétköznapi laptopon is.

Az áramellátásról is gondoskodni kell a megtervezés és létrehozás során. Az áramkörünk áramerősségből és feszültségből táplálkozik működéskor. Ahhoz, hogy olcsó legyen a megvalósítás, és sokáig képesek legyenek a hardverelemek működni, elegendő 3 darab AA elem (ceruzaelem), de ez az eszközök áramfogyasztásától nagyban függ. A célnak megfelelő, 3 elemet sorba kötő elemtartóhoz nagyon olcsón lehet hozzáférni. Hogy ne történjen folyamatos működtetés az elemekről, ezért egy kétállású, billenő kapcsolót érdemes az áramforrás és az áramkör többi része közé beiktatni.

Ha arra is szükség van, hogy egy külső hardverhez, esetleg számítógéphez kapcsolódjunk, fontos lehet egy bluetooth modul használata. A segítségével könnyedén lehet kommunikációt biztosítani az eszközök között. Általában háromfélet lehet belőlük kapni, ezek közül az egyik csak fogadni, a másik csak létesíteni tud kapcsolatokat más eszközökkel, de vannak egyik funkcióból a másikba egyszerűen átprogramozható fajták is. A legegyszerűbb, ha kapcsolatot létesítő, úgynevezett master bluetooth modult szerzünk be, de használhatunk fogadó, slave típusút is, ekkor viszont szükség lesz egy számítógépre, hogy fenntartsuk a kapcsolatot azzal a hardverrel, amelyhez a kesztyűvel kapcsolódni szerettünk volna. Ebben az esetben a számítógéppel kapcsolódunk a külső hardverhez és a kesztyűhöz, majd közvetítjük a kesztyűtől kapott jeleket feldolgozás után a külső eszközhöz. A JY-MCU slave egységet, majd az NR-42 master és slave modult [46] használtuk fel a kesztyűnél.

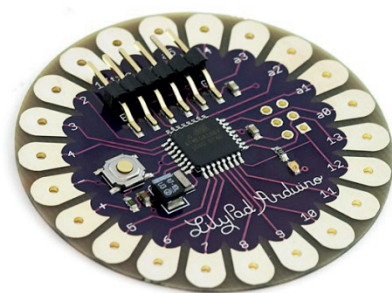
Amennyiben több funkció van megvalósítva egy ilyen eszközön, hasznos, bár nem kötelező elem egy kijelző [47], hiszen a funkciókat megjeleníthetjük egy menürendszer segítségével, vizuális visszacsatolást biztosíthatunk a hanggal történő jelzések mellett. Olcsó, hobbielektronikához használható kisméretű kijelzőket lehet kapni külföldön, melyekhez sokszor biztosítják a szoftveres működtetést, használatot jelentősen megkönnyítő függvénykönyvtárat is (kódok, parancsok halmaza).

Ahhoz, hogy a kézfejük mozgását digitálisan értelmezhető jelekké alakítsuk, hasznos segítőársunk lehet egy inerciális mérőegység (IMU) [48] alkalmazása. Bár ezt leg-

⁴ Ilyen fajta SAE szabvány osztályú acélból készülnek órák, forralóvízes reaktorok és reaktortartályok is, mert erősen ellenáll a korróciónak

többször pilóta nélküli repülőgépeknél (UAV), műholdaknál és leszállóegységeknél használják, a benne lévő mérőeszközök jelentősen hozzájárulnak a kezünk mozgásának detektálásában. Általában egy ilyen egység gyorsulásmérőt és giroszkópot tartalmaz, néhányuk magnetométert is felhasznál a pontosabb pozíciómeghatározáshoz. A giroszkóp a térbeli irányt képes meghatározni, a magnetométerrel pedig mágneses tér mérésére alkalmas.

Természetesen az összes hardverelem nem tud működni a mikrovezérlőhöz és az áramforráshoz közvetlenül kapcsolva. A zavartalan üzemeléshez nélkülözhetetlen néhány további áramköri elem használata, úgy, mint ellenállások, feszültségszabályzó és kondenzátorok. Ezek az eszközök viszont fillérekké kerülnek, és egy-egy hobbielektromos boltból könnyedén hozzájuk lehet jutni.

5.1. ábra. Arduino Lilypad

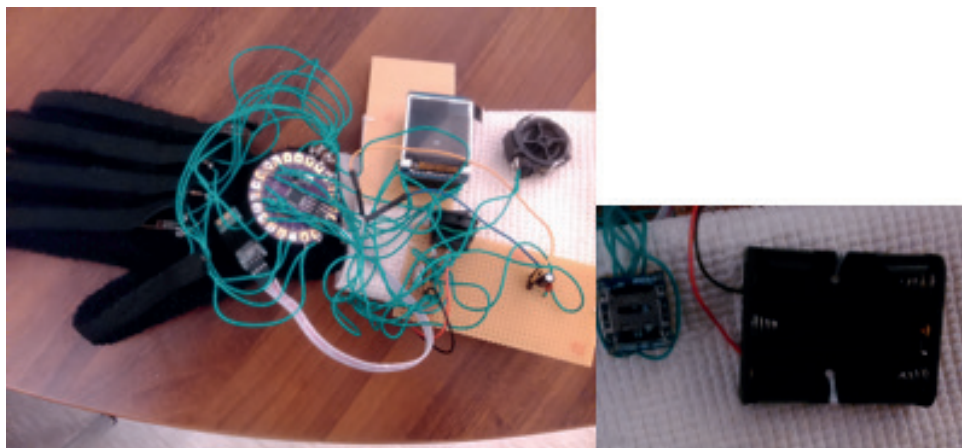
A kesztyű lelkét a korábban említett Arduino Lilypad [43] típusú mikrovezérlő adja, melyet Leah Buechley és a SparkFun Electronics készített. Valójában ez még nem a mikrovezérlő, csak annak a “foglalata”, egy szabad szoftvert tartalmazó fejlesztői platform, amelyen a tényleges mikrovezérlő kivezetései találhatóak meg. A benne lévő mikrokontroller pedig az Atmel gyártmányú ATmega328. A dolgot nem helye a teljes, száraznak mondható specifikációnak, de fontos megemlíteni, hogy ez egy mikroprocesszor, hasonló ahhoz, amely a laptopokban, számítógépekben van, csak gyengébb teljesítményű. Viszont arra elég, hogy a rá kötött eszközöket működtesse. Az 5.1. táblázat szemlélteti a tulajdonságait.

5.1. táblázat. A Lilypad mikroprocesszorának tulajdonságai

Szükséges feszültség	2.7–5.5V
Digitális lábak száma	14 db
Analóg bemeneti lábak száma	6 db
Egyenáram a lábakon	40 mA
Flash memória	16 KB (ebből 2 KB-ot használ bootloader)
SRAM	1 KB

EEPROM	512 byte
Órajel	8 MHz

A digitális és analóg lábakhoz lehet a külső eszközöket, hardverelemeket bekötni. A flash memóriában (amely egy újraírható memória) helyezkedik el a bootloader, amely azért felelős, hogy áram alá helyezéskor betöltse a felhasználó által rátöltött programot. A maradék 14 KB tárhelyre mi magunk tölthetjük fel a megírt szoftvert. A tartalma megmarad, ha elveszük tőle a feszültséget. Az SRAM (statikus közvetlen elérésű memória) tartalma elvész ebben az esetben. [49] Ebben tárolódnak a létrehozott és később manipulált változók a program futása során. Az EEPROM memória pedig arra jó, hogy a programozók hosszútávú információkat írassanak bele. Amennyiben az SRAM a sok létrehozott változó miatt megtelik, lehetőségünk van egyes adatokat a Flash memóriában eltárolni. Az Arduinohoz szánt alkalmazást a hivatalos Arduino integrált fejlesztői környezet segítségével tehetjük meg, ugyanakkor ez közel sem nyújt annyi hasznos, fejlesztést elősegítő funkciót, amennyit a Microsoft Visual Studio biztosít (például nincs kódkiegészítés, tehát a kulcsszavakat nem ismeri fel és nem írja meg helyettünk a program, de kódindentálás, vagyis a sorok beigazítása megtörténik). A legtöbb Arduino változatnál a program feltöltését egy USB kábel segítségével el lehet végezni (például az Arduino Uno-nál USB-A és USB-B, az Arduino Leonardónál USB-A és Micro USB csatlakozások), ezt a Lilypad esetén egy USB-aszinkron soros adatbusz közötti híddal el lehet végezni. Ez egy USB-hez csatlakoztatható egyszerű áramkör, aminek a kivezetéseit már vezetékekkel hozzá lehet kötni az Arduino Lilypadhez, rendes USB bemenetének hiánya miatt. [50]

5.2. ábra. ExoGlove, az általunk megvalósított kesztyű. Jobb oldalon látható a hangmodul és az elemtartó, mely a kesztyű szétnyitható karpántjának alsó részén helyezkedik el

A kesztyű több változatot megélt, így került ki az áramvezető cérna is az összetevők listájából. Az egyes verziókat demonstrátori tevékenységek során több rendezvényen is bemutattuk. Többek között 2012-ben az egri Neumann János Középiskola végzős diákjainak szánt nyílt napon és a 2013-as, valamint a 2014-es Kutatók Éjszakáján mutattuk be. 2013-ban még az Egri Mlinkó István Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményben is részt vettünk egy bemutatón (5.3. ábra), ahol más robotok társaságában került bemutatásra a kesztyű akkori állapota siket és hallássérült tanulók számára. A 2013-as Kutatók Éjszakája során egy átalakított faltörő játékot voltak képesek a diákok irányítani a kesztyűvel, ahol a cél az volt, hogy egy virtuális golyót kellett belepattintani a lyukba

az ujjak hajlításának mértékéből generált játékbeli oszlopok segítségével. A gyógypedagógiai intézményben már egy egri cég által biztosított lánctalpas robotot vezérelhettek a hallássérült diákok, mindenki nagy örömeire. A 2014-es Kutatók Éjszakájára (5.4. ábra) a menürendszerrel, a zongoraszimulációs funkcióval, valamint a Lego Mindstorms NXT 2.0 típusú, egy ebből épített gumitalpas robot vezérlésére volt képes. A Lego Mindstorms NXT 2.0 készletek egyébként több éve kaphatóak, és a középiskolás diákok algoritmikus gondolkodásának fejlesztésére szokták használni informatikaórákon, ugyanakkor a készlet drága egy átlagos iskola számára (85000–100000 Ft között mozog a készlet ára). A saját fejlesztésű kesztyű aktuális prototípusa az 5.2. ábrán látható.

5.3. ábra. Előadás a kesztyűvel a siketek intézetében

A gyerekek az összes bemutatón nagyon kedvelték a kesztyűt. Többször lehetett olyan dicséző véleményeket hallani róla, hogy “ez jobb, mint az Xbox”, amely egy játékra kihegyezett, kereskedelmi forgalomban régóta kapható játékkonzol, és ahhoz képest, hogy a kesztyű nem célzottan játékokra lett kitalálva, az intuitív, természetes módon történő irányításra nagyon fogékonyak voltak. Egy másik bemutatón, ahol a gumitalpas Lego robot irányítását lehetett kipróbálni, az egyik gyerek édesanyja szeretne volna mindenképpen megismerni a kesztyűvel történő vezérlés érzését. A használat után elismerően beszélt a munkánkról.

5.4. ábra. Előadás a kesztyűvel a 2013-as és a 2014-es Kutatók Éjszakáján

Sok esetben egy új eszköz, módszer, eljárás hasznosságát a rá épített módszertan hasznosságával értékelik. Egy ilyen kidolgozása viszont nagyon sok időt igényel. Fontos tudni, hogy bár a Geogebra alkalmazás, mely segítségével matematikai függvényeket lehet szemléltetni, már jó pár éves, és még nincsen kidolgozott módszertana. L. Nagy Katalin azt írta az egyik tanulmányában [51] az ének-zene tantárgyról, hogy “[a] legsúlyosabb tantárgyi problémának az időhiányt, a tanulói érdektelenséget [...] jelöltek meg a tanárok”. Bár az időhiánnyal szemben nem javít, talán hatékonyabbá teheti egy szolmizációt segítő kesztyű az órákat, így az adott időt is nagyobb érdeklődéssel fogadnák a diákok. Segítségével a szolmizálás folyamatát a gyerekek játszva sajátíthatnák el. Ráadásul az eszköz használata beleilleszkedne a szolmizáció tanításának meglévő módszertanába. A tanárnak lehetősége van elmutogatni a szolmizációs jeleket a kesztyűvel és saját magának is elénekelni a dallamot. A tanulók végigszolmizálhatnak egy dalt magukban, majd megállapíthatják a kesztyűvel, hogy úgy hangzik-e a dal, ahogyan azt elképzelték. Az egyes kézjelekre érkező hang folyamatos visszacsatolást biztosít afelől, hogy megfelelően énekelnek-e a dallamot, vagy hogy megfelelően szolmizálnak-e. Hiszen a dal dallamát sokszor ismerik, a hallás után könnyebben megmarad a dal, és feltűnik nekik, ha szolmizációkor más hallatszik, mint amit énekeltek.

A jövőben számos új funkciót tervezünk beépíteni a kesztyű programjába. Az egyik cél az, hogy a Matematikai és Informatikai Intézet Robotika laborjában található quadcopter (4 propelleres pilóta nélküli légi jármű) és más eszközök kezeléséhez eljárásokat írjunk, ezáltal a kesztyűvel intuitívan lehet őket vezérelni. A további tervek között szerepel a meglévő funkciók javítása és memóriaigényeik csökkentése, valamint az egyes hardverelemek egyszerűbb, saját anyagokból, szövetekből való megvalósítása.

5.2. Loud Painter verziók

A technikai vívmányok segítségével a látássérült emberek helyzete folyamatosan javul. Az eddigiekben már felsoroltunk pár eszközt, amellyel sokkal könnyebb a helyzetük, mint pár évvel ezelőtt. Ugyanakkor több problémát láthattunk, melyek a használhatósággal, árral vagy a hozzáférhetőséggel függtek össze. Ezért újabb lehetőségeket kerestünk, hogy mivel lehetne segíteni még rajtuk. Hosszas ötletelek után rájöttünk, hogy a gyengénlátó embereket rajzeszközökkel nem támogatták még rendesen. Voltak már eddig is olyan eszközök, amelyekkel mechanikusan tudtak rajzolni, viszont a rajzolás digitalizálása nem volt megvalósítva. Miért fontos egy látássérült mindennapjaiban a rajzolás? Gondoljunk bele abba, hogy matematikából mennyi hátrányt szenvednek ezek az emberek. Egy alakzat vagy egy függvény elképzélése nehézkes számukra. Persze, ha a kezükbe adnak különböző alakú és formájú alakzatokat, akkor rájöhetnek azon tárgyak, függvénygörbék kinézetére, de ehhez egy nagy készletnyi, előre legyártott eszköz kellene, és egy pedagógus, akinek az óráira tantárgyspecifikus formákat volna szükséges vinnie magával. Ráadásul egyszeri érintésből nem feltétlenül fogja tudni felidézni a későbbiekben, összekeverheti az alakokat a nevekkkel stb. Olykor újabb ábrák, jelölések jelenhetnek meg a világban, melyeket szükséges lehetne megtanítani a látássérült emberek számára is. Szükség lehet olykor arra is, hogy a látássérült ember a fehérbotjával mintegy vakon tájékozódjon az utcákon. Sokszor kellemetlen vagy nehézkes embereket megkérdeznie arról, merre is kellene tartania, de egy látó végső esetben vesz egy térképet magának és megnézi, vagy a Google Maps alkalmazással, esetleg egy navigációs program segítségével már hatékonyan tud tájékozódni. Egy látássérült számára viszont ilyen lehetőségek nem állnak rendelkezésre. Ezért célszerűnek láttuk, hogy építsünk a számukra egyik legáltalánosabban használt eszközre, az okostelefonokra és a számítógépekre, majd fejlesszünk rá egy olyan alkalmazást, amelynek az oktatásban és a hétköznapi életben is egyaránt hasznát tudják venni. Egy olyan programot, amellyel meg

lehet hallgatni a rajzot, függvénygörbét, síkidomok képeit, egyszerű térképrészletet, szimbólumokat, és meg is lehet osztani ezeket másokkal.

Ahogy a kesztyű, úgy az alkalmazások és maga a térbeli hanggenerálás is sok változatot éltek meg. Ugyanis ahhoz, hogy egy rajzot hanggá alakítsunk, valahogyan egy térbeli hangforrást kell szimulálni, mely egy állandó hangot bocsájt ki magából. Kutatásba fogtunk, hogy milyen módszerrel lehetne egy térben létrejövő hangot a legeredményesebben érzékeltetni.

A kvadrofón hangzás [52] és maga a fogalom talán nem túl ismert manapság. Az 1970-es években a surround 4.0 volt a legelső, kereskedelmi forgalomban kapható surround rendszer (a surround körülvevő hangra utal), melynek a quadrofónia volt a legrégebbi elnevezése. A használatához nélkülözhetetlen 4 hangszóró elhelyezése a hallgató fél 4 oldalára (a szoba 4 sarkába), hiszen a technológia négycsatornás hangátvitelt jelent. Ebben az esetben az egyes jelkibocsájtó eszközök részben vagy teljesen független jeleket adnak ki, így keltve a térhangzás érzetét. Annak idején kereskedelmi bukás volt, mivel rengeteg technikai problémát és inkompatibilis formátumokat hozott magával. Az így készült hangformátumokat jóval drágább volt előállítani is, mint a hagyományos kétcsatornás sztereó hangzású felvételeket. Ráadásul extra hangszórókat igényelt és különlegesen megtervezett dekódolókat, erősítőket. A későbbiek során jelentek meg olyan formátumok, melyeknél például a 4 csatorna jelét átalakították kétcsatornásra, azonban a rossz minőség miatt ez sem terjedhetett el. A többcsatornás felvételek népszerűsödése akkor kezdődött el, amikor az első házimozsi rendszerek jelentek meg az 1990-es években. Mivel ez a módszer kereskedelmi forgalomban már megbukott, ráadásul 4 különböző hangszóró és hangsáv kellene hozzá, ezért próbáltunk valami jobb megoldást találni.

Bár ehhez a fajta hanggeneráláshoz több hangszóróra lenne igazából szükség, és a hagyományos fülhallgatókban 2 hangszóró van, sztereóra képesek, ezért megnéztük, milyenek a jelenleg kapható gaming headsetek (vagyis az elsősorban játékokra kitalált fülhallgatók). A lehető legjobb, legtisztább hangzást jelenleg a surround 7.1-es rendszerek biztosítják, ugyanakkor az ezt megvalósító 10 hangszóróból álló rendszer sokáig nem volt elérhető. A Razer Tiamat 7.1 fejhallgató [53] az első, amelybe 10 hangszórót építettek bele. A fülhallgató ára 55000–60000 Ft környékén mozog, mely ellehetetleníti egy átlagos használó számára a vásárlást, és jelentősen megnövelné egy prototípus költségeit is. Az egyes csatornák, hangszórók hangereje külső vezérlő segítségével változtatható. A fülhallgatóknak kialakításuk szempontjából két fajtájuk van: a circumaural és a supra-aural fejhallgatók [54]. Léteznek még az insert fülhallgatók, amelyek nagyon vékonyak, és közvetlenül a fülbe helyezhetőek. A circumaural típusúak lényegében a fejünkre ülnek, és teljesen beborítják a fülkagylót, ezáltal jobban elzárva a külső zajokat azok számára, akik ezt igénylik a munkájuk vagy a szórakozásuk során. Bár kényelmesre tervezik őket, egy idő után kényelmetlenné válhatnak. A supra-aural fülhallgatók párnái pedig a fülkagylón helyezkednek el. Könnyebbek társuktól és több külső zajt átengednek. Ez az említett fülhallgató például a circumaural kategóriába esik. Ha egy olcsóbb és kevesebb tudással rendelkező fejhallgatót keresünk, ráakadhatunk olyan példányra, amely virtuális 7.1-es surround hangzást képes előállítani, circumaural típusú kialakítással, 17000 Ft-ért (Ozone Rage 7HX). Esetleg a Roccat Kave circumaural és valódi 5.1-es surround hangzást biztosító 25000 Ft-ért, melynek egyes változataiban 3, másokban 4 hangszóró van az egyes füleknél. Vannak olyan fülhallgatók, amelyekben külön hangkártya van, esetleg külső mikrofon is található rajtuk, hogy a kívülről érkező zajokat képesek legyenek a belső hanggal kompenzálni, ezáltal is elnyomva őket. Viszont a szoftverek prototípusainak árát egy ilyen, minimum több tízezres kategóriájú fülhallgató segítségével nem szeretnénk feleslegesen növelni, amennyiben nem szükséges, ráadásul ha nem tartalmaz beépített hangkártyát, a számítógépben lévő hangkártyának volna szükséges több hangcsatornát kezelnie, mely nem biztosított minden gép és okostelefon

esetében. Az Android operációs rendszerrel rendelkező telefonok ráadásul sok esetben nehezen valósítják meg a virtuális 5.1-es hangzást, inkább csak egy effektet adnak a hanghoz, amely nem teszi kellőképpen térhatásúvá az így lejátszott hangokat.

Az ambiszónia [55] egy olyan térhangzás rögzítésére és visszaadására létrehozott technológia, amit szintén az 1970-es években dolgoztak ki. Ma a hangokat egydimenziós vagy kétdimenziós hangképként közvetítjük. Az egydimenziós hangkép a sztereó, amelyben egy vonal mentén helyezünk el két hangszórót. A kétdimenziós hangkép esetén surroundot, térhangzást használunk, ahol a személy körül körben, azonos magasságban helyezkednek el a hangkibocsájtó eszközök. Amennyiben ezen fejleszteni akarunk, újabb hangszórókat helyezhetünk el magunk alatt vagy felett. Így szükséges ugyan több hangszórót felhasználni, de nem fontos több csatornán keresztül közvetíteni a jeleket. Hiszen használhatnánk rengeteg csatornát is. Az ambiszónia szerint viszont elég 4 csatorna, amelyet egy fordító annyi hangszóróra bont, amennyi szükséges. 4 csatornával viszont nem lesz tökéletes a térhangzás. Csak az elsőrendű ambiszónia használ 4 csatornát. A probléma viszont az, hogy sokkal több csatornát igényelne egy magasabb rendű ambiszónia. Nagyon sokan csak két hangszórót használnak, például egy fülhallgató esetén, és egy magasrendű ambiszónikus hang lekeverése két csatornára nagyon rossz hatásfokú. Ez a módszer szintén nem ért el kereskedelmi sikereket.

Az ambiszónia helyett hasonló háromdimenziós hangkép előállításához használják még az oktofónikus hangot is [56]. Oktofóniát lehet elérni, ha 8 hangszórót használnak fel a hang közvetítéséhez. Ha egy képzeletbeli kocka 8 csúcsában helyezkednek el a hangszórók, a hallgató pedig ennek a kockának a belsejében foglal helyet, nem csak oldalról és előlről, hátulról hallhatja a zajokat, hanem fentről és letről is. Viszont ez a módszer is több hangszórót igényel.

A célunk az volt, hogy a szoftver mellé ne igényeljen a rendszerünk külön nehezen beszerezhető eszközöket, ráadásul ha egy programot hordozhatóvá akarunk tenni (okostelefonos változat révén), erre különösképpen ügyelnünk kell. Éppen ezért a figyelmünk a holofónia felé irányult. [57] A holofónia egy binaurális (két füllel való) hangrögzítő rendszert jelent. A binaurális hangfelvételnél, melynek eredete 1881-ig nyúlik vissza, gyakran használnak műfejes hangrögzítést, amely segítségével egy egyszerű sztereó fülhallgatóval lehetőség nyílik egy szobában elhelyezkedő hangforrások irányát és ezek akusztikáját érzékelni. A hangforrás emberi érzékelése egy összetett folyamat. A hagyományos sztereó hangrögzítésnél csak a balról és jobbról érkező információk kerülnek eltárolásra. A műfejes felvételnél viszont kiegészítésként hozzáadódik a frekvenciafüggő torzítás is. Az agyunk azt, hogy balról vagy jobbról érkezik a hang, egyrészt a relatív szintkülönbségekből (egyik oldalról hangosabb a hangforrás, mint a másik oldalról), valamint az érkezési időkülönbségekből dönti el (a hang az egyik fülhöz hamarabb ér oda, mint a másik oldalra). Frekvenciafüggő torzítás alatt például a Doppler-effektust lehet érteni, amely során a hangkibocsájtó dolog valamilyen helyváltoztatást végez, ezáltal ahonnan távolodik, arra alacsonyabb, ahova közelít, arra magasabb frekvenciájú hanghullámokat közvetít. A binaurális módszerrel készült felvételeket direkt arra szánták, hogy fülhallgatóval hallgassák, és nem adja vissza a hatást külső sztereó hangszórókkal.

A binaurális felvételt [58] céloztuk meg mint lehetséges módszert arra, hogy térhangzású hangokat rögzítsünk, így egy ábra rajzolásakor és annak lejátszásakor a hallgató személy a rajz közepén érezheti magát, és jobb képet kap arról, hogyan is nézhet ki a mű képként. Az ilyenfajta hangrögzítéshez is kaphatóak nagyon jó minőségű hangrögzítő eszközök. A <http://www.ebay.com> oldalt céloztuk meg olcsó berendezés után kutatva. Viszont azt találtuk, hogy 40000–60000 között lehet kapni binaurális felvételhez szánt mikrofonokat, továbbá a célra készített műfej ára sem túl kevés, 80000–200000 Ft között helyezkedik el. Egyes eszközöknél nincs Magyarországra házhozszállítás sem. Ebből a drágábbik változatban (amely pontosan 2 millió forintba

kerül), speciális, fül alakú mikrofonok helyezkednek el a minél pontosabb, eredményesebb rögzítéshez. Mivel ez nagy befektetés lett volna, megkíséreltünk saját binaurális felvevőrendszert készíteni.

Ehhez először nagyon apró mikrofonokra volt szükség. Az elektret mikrofonok, melyek a headsetekben is helyet kapnak, megfelelő minőségű hangot képesek rögzíteni. Mivel a normál, műanyaggal szigetelt rézvezetékek meglehetősen jó antennaként tudnak működni, rengeteg környezeti zajt szednek fel magukra hangrögzítéskor. Ezért szükséges szigetelt kábeleket használni. Egy jack dugóra van szükség, amely a számítógépünk mikrofon bemenetéhez lesz csatlakoztatva. Ehhez kell két elektret mikrofont hozzáforrasztani, melyek föld vonalát érdemes a kábel szigeteléséhez rögzíteni. A két mikrofont egy fodrászok által használt műfej fülébe lehet helyezni. A tesztelés során viszont hamar kiderült, hogy a műfej fülének kialakítása nem tükrözi az emberi fül barázdáit, emiatt a hangfelvétel minősége sem lesz megfelelő. Végül csapatunk egyik tagja vállalta magára a műfej "szerepét", az ő fülébe ültettük be a mikrofonokat. Mivel mi magunk is a külső zajok antennájaként viselkedünk, további szigetelésként érdemes az elektret mikrofonokat gumiborítással, majd alufóliával beborítani. A felvételkor elnyelt zajszint így a minimálisra csökken.

A hangfelvételre az Eszterházy Károly Főiskola Matematikai és Informatikai Intézetének legnagyobb előadótermében került sor. Egyikünk végigment a sorok között, és félméterenként egy gyufásdoboz rázásának telefontal felvett és felerősített hangját játszotta le, hogy az állandó maradjon. A felvétel során az előadó asztal előtt ült csapatunk másik tagja a mikrofonokat a fülében rögzítve. Azért készült hangfelvétel egy a teremre helyezett képzeletbeli kétdimenziós mátrix minden egyes eleménél, hogy amikor az alkalmazás felhasználója rajzol, a rajzfelületet egy mátrix elemekre felosztva a rajz vonalának pontjára illeszkedő mátrixelemhez meg lehessen szólaltatni a hozzá tartozó hangot is.

Néhány próbafelvételt és az ezekből készült tisztított és az eredeti változatot összevetve viszont azt kellett tapasztalnunk, hogy bár a közelben felvett hangok lejátszását követően el lehetett képzelni térbeli helyzetüket, az első és hátsó irányokból nem lehetett határozottan megállapítani a hangforrás irányát. Ugyanezt a bizonytalanságot éreztük a fenti és lenti irányokból szóló hangok esetén is. Emiatt azt a döntést hoztuk, hogy próbáljunk meg mi magunk hangot generálni algoritmusok segítségével.

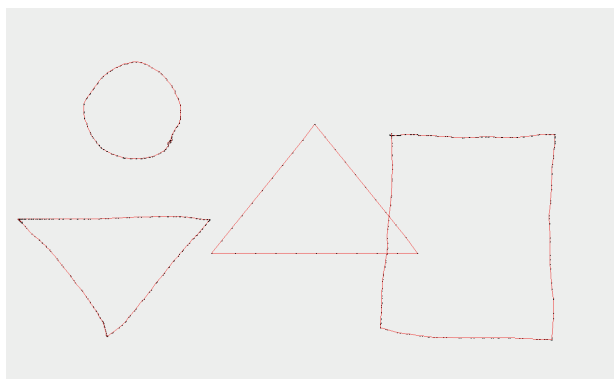
A hangok generálásánál az volt a cél, hogy ne hangfájlt hozzunk létre, hanem a hangot azonnal a memóriában állítsuk elő, majd onnan szólaltassuk is meg, hiszen a felhasználó általában folyamatosan fog rajzolni, így nincs lehetőség a merevlemezre menteni és onnan a memóriába tölteni a rajzolás ideje közben egy-egy hangot. Bár utánajártunk, hogy hogyan lehetne fáziseltolást és egy hang térbeli leképezését matematikai algoritmusokkal előállítani [59], [60], nem találtunk rá pontosan kidolgozott módszert, melyet felhasználhatnánk, valamint túl nehézkesnek és bizonytalan kimenetelűnek láttuk azt, hogy általános célú matematikai algoritmust adaptáljunk alacsony szintű, hardverközeleli kódként. Ráadásul nem lett volna arra garancia, hogy kerekítési és egyéb hiba nélkül, pontosan létre tudjuk hozni a segítségével a térhangzás érzetét. Épp ezért legalább próbaképpen egy másik, egyszerű megvalósítás mellett döntöttünk, amely végül működőképesnek bizonyult, és a prototípusban ezt a megoldást választottuk.

5.2.1. Az asztali alkalmazás

Mivel mindannyiunk az Eszterházy Károly Főiskolán korábban végzett vagy végez programtervező informatikus szakot, ezért a közös programozási nyelv, amit mindannyian ismerünk, a C#. Ezen a nyelven kezdtük el az asztali alkalmazás prototípusának (5.5. ábra) megírását. A Microsoft a C# alkalmazások fejlesztéséhez egy IDE-t (integrált fejlesztői környezet) biztosított, amely számos hasznos tulajdonsággal bír a programo-

zók számára (kódindentálás, kódkiegészítés IntelliSense technológia segítségével, a kód refaktorálásának, javításának lehetősége stb.), ráadásul webszolgáltatásokat és webalkalmazásokat, oldalakat is lehet a segítségével létrehozni. A Visual Studio a .NET alkalmazások készítője, melyek a .NET keretrendszer segítségével képesek futni a gépeken. A .NET keretrendszerben lehetőség van különböző programozási nyelveken megírt kódokat egymással összehangolni, az alkalmazásokat pedig egy közös nyelven, egy virtuális többnyelvű végrehajtó motoron futtatja, mely olyan extra szolgáltatásokat biztosít az alkalmazásokhoz, mint a biztonság, memóriakezelés és kivételkezelés. Az egyes fejlesztők ráadásul kiegészíthetik saját forráskódjukat a Microsoft vagy más programozók által írt függvénykönyvtárakkal, hogy egyes hardverkezelő vagy egyéb, alacsonyabb szintű, hardverhez közelebb lehetőségeket ne kelljen újra megírniuk.

5.5. ábra. Loud Painter, számítógépes alkalmazás.
Néhány alakzat beszúrva, illetve kézzel rajzolva.

Az alkalmazás felbontása illeszkedik a felhasználó képernyőjének beállításához, teljes képernyőn jelenik meg indítás után. A képernyő egész felülete a rajzolás rendelkezésére áll. Mivel az alkalmazásban több opció is van, nem várhatjuk el, hogy minden beállításhoz ismerje a felhasználó a rendelkezésre álló gyorsbillentyűket, ugyanakkor külön hangjelzést igényelne egy állandó menüsor használata az alkalmazásban, így egy Alt gombra aktiválható, rejtett menüt valósítottunk meg. Az itt található lehetőségek igény szerint érhetőek el gyorsbillentyűk segítségével. Az asztali alkalmazás prototípusának funkciói:

Mentés. A rajzok elmentése. A mentett állományban a rajz koordinátái vannak, melyek arányosan átvihetők egy okostelefon képernyőjéhez igazodva. Így az asztali alkalmazással rajzolt ábrák a telefonon megnyithatóak és szerkeszthetőek.

Megnyitás. A rajzok megnyitása. A korábban lementett állomány származhat az asztali vagy az okostelefonos alkalmazástól. Az okostelefonos rajzfájl koordinátái arányosan, a képernyőhöz képest vannak felnagyítva.

Rajzolás. A kurzormozgató billentyűkkel vagy az egér bal egérgombját lenyomva tartva lehetőség adódik rajzolni az alkalmazással. Mind a két opció esetén hanggal történő visszajelzést kap a felhasználó arról, hogy éppen a képernyő melyik részére történik a rajzolás. Egy erre kinevezett nyomógomb, a Ctrl segítségével lehetőség adódik a kurzormozgató billentyűkkel való rajzolás során is a "rajzlapról" felemelni a tollat, majd visszahelyezni.

Visszajelzés. Hanggal való visszajelzés. A felhasználó, amennyiben balra kezd rajzolni, a bal hangszóró hangereje erősödik. Ha jobbra vezet a vonalat, a jobb hangszóróból kapott jel amplitúdója fog változni (a hangereje nő). Ha akármelyik vízszin-

tes irányból a függőleges tengelyen lefelé vagy felfelé történik irányváltás, a képernyő magasságához képest arányosan növekszik (lefelé haladáskor) vagy csökken (felfelé haladáskor) a hangereje mindkét hangszórónak. Így lehetőség nyílik két hangszóró segítségével kétdimenziós hangképet alkotni.

Nyitható menüsor. A korábban említett, Alt gombra előugró menüsor. Azért rejtett, hogy ne zavarjon bele a rajzolás folyamatába. A program menüje képernyőolvasóval felvasható.

Síkidomok. A programban előre eltárolt, egyszerű síkidomok kapnak helyet. A felhasználónak lehetősége van egy új lapra vagy a meglévő rajzához síkidomokat beszúrni. Ekkor vagy az egérrel, vagy a kurzormozgató billentyűkkel pakolhatja le az objektumot a rajzra, melyet szintén a Ctrl gomb segítségével helyezhet el. A síkidom elhelyezésekor hangjelzést kap a felhasználó.

Függvények. Az alkalmazás talán legfontosabb funkciója a függvényképek beszúrásának lehetősége. A programban lehetőség adódik 10 függvényt beszúrni, olyanokat, mint az `sin` vagy az `cos`. A jobb szemléltetés érdekében őket egy-egy új rajzra lehet elhelyezni.

Beállítások. Ez az opció főként a gyengénlátók számára kedvez. Az alakzatok lehelyezése előtt azok színét, vonalvastagságát és méretét be lehet állítani. Ugyanakkor a rajzolt vonalnál az első két beállítás ugyanúgy elvégezhető. A rajz háttérszíne és a rajzeszköz kiválasztható.

Radír. Ez az opció főként a gyengénlátók számára kedvez. Beállítható a radír mérete, és az egér segítségével lehet radírozni a rajzon. A teljes rajz menüből is törölhető.

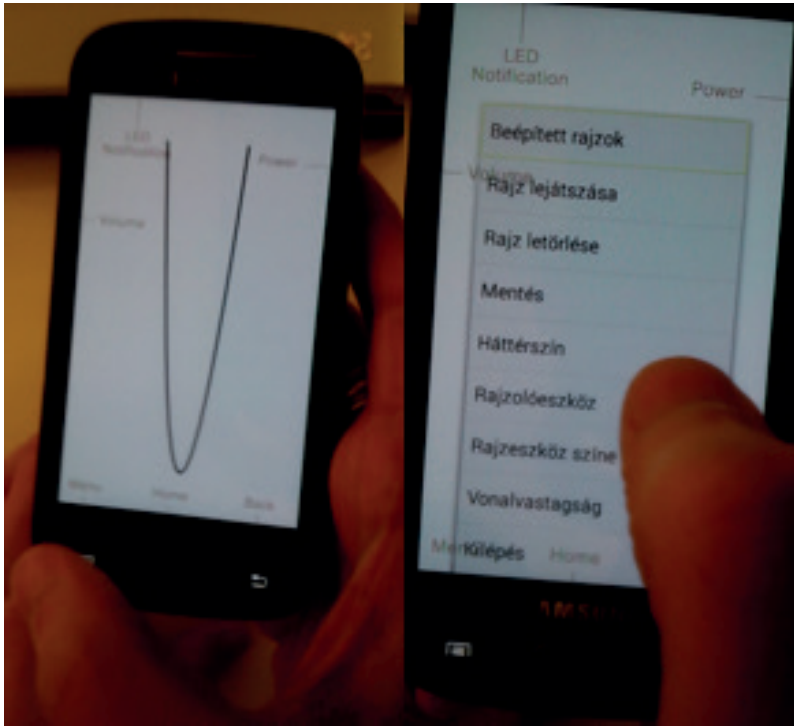
Felfedezés. Arra alkalmas, hogy az egérrel vagy kurzormozgató gombok segítségével felfedezzük a rajzot. Ha a rajz vagy ábra vonala felett áthaladunk az egérrel, zúgó hangot ad. A síkidomokhoz érve a program elmondja a nevüket.

Lejátszás. A képernyőn lévő rajzok lejátszása.

A program természetesen a jövőben igény szerint bővíthető olyan újabb függvényekkel, ábrákkal, melyek nem annyira összetettek ahhoz, hogy hang segítségével eredményesen visszaadhatóak legyenek a látássérült felhasználóknak.

5.2.2. Az okostelefonos alkalmazás

Az okostelefonos alkalmazás (5.6. ábra) lényegében az eredeti Loud Painter program telefonhoz optimalizált változata. Az egyelőre csak Android operációs rendszeren futó mobil változatban hasonló funkciók valósultak meg. Rajzolni az ujjak segítségével érintőképernyőn keresztül van lehetőség. A program együtt használható az androidos képernyőolvasókkal. A kisméretű kijelző miatt a síkidomokat viszont nem lehet pozícionálni a programban. A program az Eclipse integrált fejlesztői környezetben készült, aminek a segítségével lehetőségünk adódott Android fejlesztői eszközöket használni.

5.6. ábra. Loud Painter Android verzió, balról jobbra egy másodfokú függvény és az alkalmazás menüjének részlete

Ahogy az asztali alkalmazás, úgy ez is bővíthető igény szerint. A terveink között szerepel, hogy mindkét alkalmazást támogassuk és továbbfejlesszük a jövőben. Mind a két szoftvert és azok frissítéseit ingyenesen rendelkezésre bocsájtjuk.

Bár általában több éves munka egy eszközhöz összetett, mindenre kiterjedő módszertant létrehozni, elmondható, hogy a Loud Painter telefonos vagy asztali alkalmazásának segítségével a tanár a matematikaórákon eredményesen mutathatja meg a függvénygörbéket, a számok és a betűk alakját, és más órákon is használható számukra, például biológián a turistajelzésekhez, ének-zene órán a violinkulcs vagy más jelzések bemutatásához. Ezek történhetnek a manapság iskolások, látássérültek körében is elterjedt okostelefonokon, vagy az informatikatanárral egyeztetve akár az informatikaórákon. A rajzórán a fóliás tábla helyett is a látássérültek használhatják az asztali alkalmazást.

Az alkalmazások jövőjét tekintve az a tervünk, hogy taníthatóvá tegyük a programokat. Egyes megrajzolt ábrákhoz neveket lehessen rendelni, és megoldjuk, hogy objektumként más rajzokba beszúrhatóak legyenek. A tervünk az, hogy ezeket a neveket akár a kijelző felületén megjelenő Braille-billentyűzet segítségével is be lehessen írni. A Braille-karakterek beszúrásához használatos négyzeteket a képernyőn hangokkal ismerhetné fel a látássérült felhasználó. A felfedezés opcióban a nevük felolvasása révén könnyebben beazonosíthatóak lennének az alkalmazás használói számára.

6. Igények felmérése

Bár a csapatunk látássérült tagjai saját tapasztalatuk alapján hasznosnak ítélték meg az alkalmazásokat, fontosnak tartottuk, hogy a kommunikációt és tudásközvetítést se-

gító újabb eszközök szükségességéről meggyőződünk. Ennek érdekében egy kérdőívet tettünk közzé [61], hogy képet kapjunk a látássérült, hallássérült emberek projektjeinkkel kapcsolatos véleményéről. A kérdőívet több levelezőlistára is publikáltuk, többek között a „Mobil-info – Mobil kommunikáció és navigáció a látássérültek szolgálatában” és „Android – Androidról látássérültek számára” című listákra, a Jaws képernyőolvasó hivatalos listájára, a „Szemtelen Informatika” című és több kisebb-nagyobb Facebook csoportba, valamint egyéb hallás- vagy látássérült ismerősök számára is. A SINOSZ (Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége) tagjai szintén látták, és sokuk kitöltötte. A kérdőívet Péter a Jaws for Windows és Csaba az NVDA alkalmazásokkal tesztelték, hogy kitölthetőek-e látássérültek számára is. Ugyanakkor a betűméretet megnöveltük, és olyan megjelenítést kapott, hogy a gyengénlátók számára olvashatóbbá váljon. A kérdőív eredményeit a 6.1., a 6.2., a 6.3., és a 6.4. táblázatok tartalmazzák.

6.1. táblázat. Kérdőív eredmények

Neme?	Férfi Nő	57% 43%
Életkora?	Az életkorok 12 és 69 éves tartományban helyezkednek el.	
Milyen fogyatékossgal rendelkezik?	Gyengénhalló Alighalló Teljesen siket Gyengénlátó Aliglátó Teljesen vak Siketvak Nem rendelkezik egyikkel sem	9% 9% 19% 4% 21% 30% 2% 2%
Az érintőképernyős eszközöket vagy a számítógépet/laptopot használja szívesebben?	Érintőképernyős eszközök Számítógép/laptop Mindkettő Egyik sem	2% 43% 49% 0%
Mennyire érzi problémásnak a kommunikációt a hallássérültek és a hallók között?	Egyáltalán nem Kicsit problémás Problémás Nagyon problémás	11% 38% 32% 9%
Mennyire tartja jól használhatónak a jelnyelvet a kommunikáció során?	Használhatatlan Nehezen használható Használható Kiválóan használható	4% 21% 43% 23%
Mit tart a legnagyobb problémának ebben a kommunikációs helyzetben?	A vélemények között szerepelt, hogy sok halló nem ismeri a jelnyelv jeleit. Sok hallássérült nem tud jelezni. Ha egy hallássérült nem tud szájról sem olvasni, akkor jeltolmács nélkül nehézkes a kommunikáció. Egyes vélemények szerint a társadalom nincs is felkészülve a jelnyelvvvel történő kommunikációra. A SINOSZ által biztosított, táblagépre telepíthető kontakt programmal segítik a kommunikációt (jelnyelvi tolmácsszolgáltatás neten keresztül).	

6.2. táblázat. Kérdőív eredmények

Mennyire érezne hasznosnak egy hallássérültek, hallók kommunikációját elősegítő eszközt?	Egyáltalán nem Kicsit lenne haszna Hasznos lenne Nagyon hasznos lenne	0% 9% 26% 47%
Ön szerint milyen tulajdonságokkal kellene bírnia egy ilyen eszköznek?	Olcsó Meglévő eszközön alapuljon Egyszerűen kezelhető Gyors Folyamatos terméktámogatás biztosítása Hordozhatóság Hangszerek szimulációjára képes Jelbeszéd megértésére képes Szolmizáció szemléletesebbé tételére képes Egyéb	38% 23% 66% 30% 28% 47% 2% 21% 4% 32%
Mennyire tartana jó ötletnek egy egyszerűen használható eszközt, amellyel ezt a fajta kommunikációt nagymértékben elő lehetne segíteni?	Minden kítőltő nagyon fontosnak és nagyon jó ötletnek tartana egy ilyen eszközt, hiszen bárhol tudnának a hallássérültek kommunikálni, és elősegítené az akadálymentesítést, esélyegyenlőséget.	
Az előbbi kérdés, csak nem nyílt, hanem zárt kérdésként.	Egyáltalán nem lenne jó ötlet Egy ötletnek elmegey Jó ötlet lenne Nagyon jó ötlet lenne	0% 6% 26% 40%
Mennyire érzi problémásnak a látássérültek, látók közötti kommunikációt, amikor kimondottan vizuális, látható dologról van szó?	Egyáltalán nem problémás Kicsit problémás Problémás Nagyon problémás	2% 23% 28% 4%
Mennyire tartja jó megoldásnak a látható téma elbeszélését, leírását?	Egyáltalán nem használható Olykor használható Használható Nagyon jól használható	0% 11% 28% 21%

6.3. táblázat. Kérdőív eredmények

Mit tart a legnagyobb problémának ebben a helyzetben?	Néhány vélemény szerint sokan nem tudnak egyáltalán szavakra vizuális élményt átélni. Szerintük sokan nem tudják elmagyarázni a látható információkat. Azt írták, hogy sokan félnek és zavarba jönnek attól, ha valamit el kell magyarázni, és gyakran átpasszolják másnak ezt a lehetőséget. Előfordul, hogy a látók más látható dolgokkal magyaráznak el egy vizuális jelenséget. Azt mondják, hogy a látóknak ügyelniük kell minden apró részletre egy vizuális dolog kifejtésekor, ugyanis a rossz leírás rossz modell kialakulásához vezethet, melyet néha nehéz elfelejteni és megérteni a helyeset. Nem könnyű ilyen esetben az összezavarodást elkerülni. A látók nem fogadják el a lassúságot, nehezebb felismerést. Félnek "vizslátal" köszönni és olyan szavakat alkalmazni, hogy látta, látod stb. Sokak nem szeretik elmagyarázni, hogy mit látnak.	
Mennyire okoz/okozott problémát tanulmányai során a látható információk, rajzzal, ábrákkal kiegészített tananyagok elsajátítása?	Egyáltalán nem okozott Néha okozott problémát Problémát okozott Nagyon sok problémát okozott	9% 21% 17% 11%
Mennyire érezne hasznosnak egy az oktatásban is használható, látássérültek, látók tudásközvetítését elősegítő eszközt?	Egyáltalán nem lenne hasznos Esetenként hasznos lenne Hasznos lenne Nagyon hasznos lenne	0% 15% 6% 38%
Ön szerint milyen tulajdonságokkal kellene bírnia egy ilyen eszköznek?	Olcsó Meglévő eszközön alapuljon Egyszerűen kezelhető Gyors Folyamatos terméktámogatás biztosítása Hordozhatóság Rajzolásra képes Ábrák, rajzok megosztására, fogadására képes Függvénygörbék kirajzolására képes Egyéb	36% 19% 49% 26% 28% 34% 21% 26% 19% 6%

6.4. táblázat. Kérdőív eredmények

Mennyire tartana jó ötletnek egy okostelefonos és asztali alkalmazás formájában létező ingyenes programot, mellyel kétdimenziós vonalakat, ábrákat lehet térben érezhető hanggá alakítani?	Kevés véleményben nem tudták eldönteni, hogy ez jó lenne-e vagy sem. A többség nagyon jó ötletnek tartaná. A függvényolvasási lehetőséget kifejezetten kedvelték. Egyes vélemények szerint viszont domború nyomat valamivel jobb lenne.	
Az előbbi kérdés, csak nem nyílt, hanem zárt kérdésként.	Nem lenne jó ötlet Egy ötletnek elmenne Jó ötlet lenne Nagyon jó ötlet lenne	2% 6% 23% 32%

7. Jövőkép

Az általunk létrehozott eszközök nagyon hasznosnak és eredményesnek bizonyultak a látássérültek, hallássérültek körében. Bár a technológia a jövőben valószínűleg eljut arra a pontra, hogy sokkal praktikusabb segítségekkel lássa el az akadályozottakat, fontos gondolni arra, hogy a jelenkor számára is nyújthatunk támogató kezeket. A munka során csapatunk tagjai nagyon összeszoktak, és lelkiismeretesen dolgoztak, az együttműködés eredményessége pedig tovább biztat minket arra, hogy a jövőben is közösen dolgozzunk. Terveink között szerepel, hogy támogassuk, gondozzuk az általunk létre-

hozott termékeket, és ha lehetőség adódik, szabadalmaztani szeretnénk őket. A munka legelső fázisaiban, az egyes brainstormingok során rengeteg új ötlet fogalmazódott meg bennünk, melyek akár későbbi dolgozatok és publikációk részét képezhetik a jövőben.

„Nekivágunk a küzdelmes mának,
És épít karunk egy szebb holnapot...” (Arany János)

8. Irodalomjegyzék

1. Donald, Merlin 2002. *A Mind So Rare: The Evolution of Human Consciousness*. W. W. Norton & Company. New York.
2. Donald, Merlin 2001. *Az emberi gondolkodás eredete*. Osiris Kiadó. Budapest.
3. Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris Kiadó. Budapest.
4. van Loon, Hendrik 1952. *The Arts of Mankind*. George G Harrap. London.
5. McLuhan, Marshall 2001. *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Trezor Könyv- és Lapkiadó, Terjesztő Bt. Budapest.
6. Komenczi Bertalan 2009. *Elektronikus tanulási környezetek*. Kognitív szeminárium. Gondolat Kiadó. Budapest.
7. PISA 2012. Összefoglaló jelentés. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf
8. Az esélyegyenlőségi tanfolyam során készült portfóliók. <http://eselyegyenloseg.ektf.hu/almadi.csaba> <http://eselyegyenloseg.ektf.hu/almadi.peter> <http://eselyegyenloseg.ektf.hu/tajti.tamas> <http://eselyegyenloseg.ektf.hu/gregus.tamas>
9. Le, Hoang – Dang, Thanh – Liu, Feng 2013. Towards long-term large-scale visual health monitoring using Cyber Glasses. *PervasiveHealth* 7: 200–207.
10. Dale, Edgar 1954. *Audio-Visual Methods in Teaching*. Edgar Dale Dryden Press. New York.
11. (módosította: NTL Institute for Applied Behavioral Science. Alexandria, Virginia, USA.)
12. Interjú Hári Kovács Andrással, a szegedi Stefánia Klinika szemész szakorvosával. <http://szegedma.hu/hir/szeged/2014/10/evente-tobb-ezer-fovel-no-a-vakok-es-gyengenlatok-szama.html> <http://szorenyioptika.lattasszakerto.hu/diabeteses-retinopathia/a-diabetesz-szemszovodmenyei.html>
13. Vision 2020: The Right of Sight. Global initiative for the elimination of avoidable blindness. 2007. World Health Organization. http://www.who.int/blindness/Vision2020_report.pdf
14. Kormos Judit – Kontra Edit H. 2008. *Language Learners with Special Needs. An international perspective*. Multilingual Matters. New York.
15. Bergman, Brita 1994. Signed Languages. In: Ahlgren, Inger. – Hyltenstam, Kenneth. (szerk.) *Bilingualism in Deaf Education*. International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf 27. Hamburg. Signum. 15–35.

16. A Siketvakok Országos Egyesületének (SVOE) weboldalán található 2011-es KSH statisztika. <http://siketvak.hu/siketvakasag/statisztikak/>
17. 2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról. *Oktatási és Kulturális Közlöny* II. évf. 2. szám. Magyar Közlöny Lap- És Könyvkiadó. Budapest.
18. Bickford, J. Albert 2005. The Signed Languages of Eastern Europe. *SIL Electronic Survey Reports* 2005-026: 10.
19. Bailly, Claude 1990. *Les débuts de la canne blanche*. l'Auxiliaire des aveugles. France.
20. The Braille Code: Past – Present – Future. *The Educator*. 2009. Vol. XXI. Issue 2. Tamil Nadu. India.
21. Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesülete (VGYKE) 5. Braille szemináriumának összefoglalója. <http://vakinfo.hu/blogok/braille-iras-olvasas-megtanulasa->
22. Báthori Adél – Ruff Ágota – Somorjai Ágnes – Székelyné Kárpáti Ildikó – Szűcsné Göblyös Erika – Vincze Gábor 2008. *Inkluzív nevelés. Sérülésspecifikus eszköztár vak és aliglátó gyermekek, tanulók együttneveléséhez*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság. Budapest.
23. Néhány rajztabla ára. <http://labrador-bt.hu/?d=user/page/15/id/57> <https://www.erteksziget.hu/specialis-rajztabla-latasseruelteknek>
24. Köntösné Lőrincz Eszter – Nagyné Tóth Ibolya – Urbánné Deres Judit 2008. *Inkluzív nevelés. Sérülésspecifikus eszköztár hallássérült gyermekek, tanulók együttneveléséhez*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság. Budapest.
25. A Jaws for Windows magyar honosításának oldala. <http://www.infoalap.hu/jaws/>
26. Az NVDA magyar honosításának oldala. <http://www.nvda.hu/>
27. Az Apple OSX és iOS akadálymentesítéséről szóló oldal. <https://www.apple.com/accessibility/>
28. A Beszélő Linux (BeLin) hivatalos oldala. <http://www.belin.hu/>
29. Eikvil, Line 1993. *OCR – Optical Character Recognition*. Norsk Regnesentral. Blindern. Oslo.
30. Az Enable Talk kesztyű hivatalos oldala. <http://enabletalk.com/>
31. Oldal a Tolmácskesztyűről. https://www.sztaki.hu/tudomany/projektek/projekt_informaciok/?uid=1352995380
32. A Leap Motion hivatalos oldala. <https://www.leapmotion.com/>
33. A TechCrunch jelentése a Leap Motion eladásáról. <http://techcrunch.com/2014/03/20/leap-motion-lays-off-10-of-its-workforce-after-missing-on-first-year-sales-estimates/>
34. Az UNI-t fejlesztő MotionSaavy cég Gyakran Ismételt Kérdéseinek oldala. <http://www.motionsavvy.com/faq/>

35. Carter, Tom – Seah, Sue Ann – Long, Benjamin – Drinkwater, Bruce – Subramanian, Sriram 2013. UltraHaptics: Multi-Point Mid-Air Haptic Feedback for Touch. *User Interface Systems and Technology 2013*. Bristol. United Kingdom.
36. Smithmaitrie, Pruittikorn 2009. Analysis and Design of Piezoelectric Braille Display. *Rehabilitation Engineering*. Tan Yen Kheng (Ed.)
37. Néhány Braille kijelző ára. https://alkosoft.hu/hu/handytech/termek/12/Basic_Braille#price
38. L. H., Goldish – H. E., Taylor 1974. The Optacon: A Valuable Device for Blind Persons, *New Outlook for the Blind*. American Foundation for the Blind. Feb. 1974: 49-56.
39. Ig Mo Koo – Kwangmok Jung – Ja-Choon Koo – Nam, Jae-Do – Young Kwan Lee – Hyouk Ryeol Choi 2008. Development of Soft-Actuator-Based Wearable Tactile Display. *Robotics. IEEE Transactions on* . vol.24, no.3:549,558. June 2008.
40. Follmer, Sean – Leithinger, Daniel – Olwal, Alex – Hogge, Akimitsu – Ishii, Hiroshi 2013. inFORM: Dynamic Physical Affordances and Constraints through Shape and Object Actuation. *Proceedings of the 26th annual ACM symposium on User interface software and technology* 417–426. New York.
41. Velázquez, R. – Pissaloux, E. – Le Polotec, P. 2004. Towards a Local Spatial Representation System for Mobility Assistance of the Blind. *Conference and Workshop on Assistive Technologies for Vision and Hearing Impairment*. Granada. Spain.
42. Az LG Surface koncepcióról egy cikk. <http://www.concept-phones.com/lg/lg-surface-watch-phone-blind-featuring-braille-keypad/>
43. U. Chittal, Mayuresh 2011. Bionic Eye: A review. *International Journal of Pharmaceutical Sciences Review and Research*. Volume 8. Issue 1. Maharashtra. India.
44. Az Arduino hivatalos oldalon az Arduino LilyPad. <http://arduino.cc/en/Main/arduinoBoardLilyPad>
45. A Spectra Symbol hajlításérzékelőről szóló aloldala. <http://www.spectrasymbol.com/flex-sensor>
46. A WTV020-SD-16P katalógusa. http://letsmakerobots.com/files/WTV020_manual_V1.3.pdf
47. Az RN-42 katalógusa. <http://dlnmh9ip6v2uc.cloudfront.net/datasheets/Wireless/Bluetooth/Bluetooth-RN-42-DS.pdf>
48. Az ST7735R katalógusa. http://www.adafruit.com/datasheets/ST7735R_V0.2.pdf
49. Az LSM9DS0 katalógusa. <https://cdn.sparkfun.com/assets/f/6/1/f/0/LSM9DS0.pdf>
50. Az Arduino memóriáiról. <http://www.arduino.cc/en/Tutorial/Memory>
51. A CP2102 katalógusa. https://cdn.sparkfun.com/datasheets/BreakoutBoards/CP2102_v1.2.pdf

52. L. Nagy Katalin 2004. Zene”oktatás – rejtett kincs”? A tantárgyi ének-zene-tanítás szakmai jelen- és jövőképe. Ének-zene Nevelés. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanít- és Óvóképző Főiskolai Karának Tudományos Közleményei XXV. Trezor Kiadó. Budapest.
53. Fantel, Hans 1971. “Sound of the future?” PS takes you on a cautious tour of the quadraphonic jungle. *Popular Science*. Bonnier Corporation. November 1971: 86.
54. A Razer Tiamat oldala. <http://www.razerzone.com/gaming-audio/razer-tiamat-71>
55. B. Tufts, Jennifer – V. Palmer, Jillian – Marshall, Lynne 2012. Measurements of earplug attenuation under supra-aural and circumaural headphones. *International Journal of Audiology* 2012. 51: 730–738.
56. Elen, Richard 2001. Ambisonics: The Surround Alternative. *Annual Surround Conference and Technology Showcase 3*: 1–4.
57. Schachter, Daniel 2009. Acousmatic discourse and sound projection under the new multichannel surround formats. *Past, current and future. Electroacoustic Music Studies*. Buenos Aires.
58. Wersényi György 2007. Virtuális hangtér-szimuláció és a binaurális technológia. *Híradástechnika*. Vol. LXII, Nr.2, 2007 február, pp. 25–32.
59. Fels, J 2011. Binaural Technique – Past and Present. *International Conference on Spatial Audio*. Germany.
60. Djajadi, Arko – Rusyadi, Rusman – Handoko, Tommy – Sinaga, Maralo – Gruneberg, Jürgen 2009. Analysis, Design and Implementation of an Embedded Realtime Sound Source Localization System based on Beamforming Theory. *TELKOMNIKA Indonesian Journal of Electrical Engineering* 7(3):151–160. Bumi Serpong Damai City. Indonesia.
61. Valin, Jean-Marc – Michaud, Francois – Rouat, Jean – Létourneau, Dominic 2003. Robust Sound Source Localization Using a Microphone Array on a Mobile Robot. *Intelligent Robots and Systems (IROS 2003)*. Québec. Canada.
62. Általunk szerkesztett és kiértékelt kérdőív a kommunikációt és a tudásközvetítést segítő informatikai eszközök fontosságáról. <https://docs.google.com/forms/d/100ifVBh2Nl2QY7mX-nQ71NoM7SdcwQvLcpFPc23zT9Q/viewform>

A szemléltetés változatai Demonstráció az általános iskolában

SIMCSÁK HUBA

Tanító (BA), III. évf.

Informatika és Médiapedagógia tagozat, III. helyezett

Témavezető: dr. Sándor Zsuzsanna főiskolai docens

„Gyönyörködtetve tanítani.”

Horatius

1. Bevezetés

Gyakorlatom és eddig megszerzett tapasztalatom alapján, igen komoly érdeklődés és belső presszió hatására érdekel a szemléltetés témaköre, megvalósítása és az, hogy hogyan vihető a legközelebb a tanulókhöz az őket körülölelő közvetlen környezetük.

Véleményem alapján olyan szemléltetési eszközökre van szükség, melyek a szemléltetni kívánt tárgyat, élőlényt a legközelebbi és legtermészetesebb módon tudják a tanuló szeme elé vinni. Pszichológiai tanulmányaimban megvilágosítást kaptam a bevésődés mechanikájáról, így meggyőződésem szerint nem egyféleképpen kell szemléltetni egy dolgot, hanem a lehető legtöbb módon, és így biztosítani a megfelelő mennyiségű ingert a gyermekek felé. (Itt gondolok a szaglásra, ízlelésre, tapintásra, látásra és hallásra.) Természetesen egy adott szemléltetési eszköz nemcsak egy tantárgy- és tananyagblokk bemutatására alkalmas, hanem esetenként az összes tantárgyhoz, de legalább két tantárgy tanításánál is felhasználható, így a tanulók teljesebb világmépet kapnak az őket körülvevő környezetükről. Éppen ezért úgy gondolom, hogy alsó tagozatban nem lehet élesen elhatárolni a műveltségterületeket egymástól.

Johannes Amos Comenius Orbis sensualis pictus című művében a világ szerepel lefestve. Ő az első olyan tanító, aki szakít az előtte lévő korok tanítási stílusával (ritmikusan skandálva a tananyagot, majd számonkérés, ha nem tudta, testi fenyítés járt érte). A szemléltetés mint fogalom nála figyelhető meg elsőként. Az Orbis sensualis pictus című

műve a szemléltetés „bibliája”, hiszen minden olyanra kitér, ami a kisgyermeket körülveszi, és magyarázatot kíván számára. Számomra ez egy alpműnek bizonyul, hiszen én is fontosnak tartom, hogy a körülöttünk lévő világot minél több oldalról megismerjük, és azokat az ismereteket, amelyeket nem tudunk természetes úton megfigyelni, „lefestve” kell a gyerekek elé vinnie a pedagógusnak.

Tanulmányaimban előre haladván kényszerítő érzést érzek a felé, hogy tanító gyakorlatomban olyan szemléltetési módszert válasszak, amely nem töri meg a világgépet a különböző tanórákkal. Véleményem szerint ez úgy érhető el, hogy más-más tantárgyak között kapcsolatot kell teremteni. Minden órán tanítanék olyan közismereti információt, mely a tanulóban a komplexitás érzését kelti.

Iskolai gyakorlatom során megfigyeltem, hogy gyakorló pedagógusok nagyon sokat utalnak az egyik tanórán a másik tantárgy keretein belül megtanult ismeretekre. Ez az információ elmélyítését segíti elő és azt a tényt, hogy a tanulóban egy komplex világgép alakuljon ki. A megszerzett ismeretekből megbízható tudás legyen.

Fontos a megismerés folyamatában a 6–10 évesek számára, hogy minden érzékszervet (látás, hallás, tapintás, szaglás, ízlelés) bekapcsoljanak. A „rohanó” mindennapokban, amikor semmire sincs idő, (így a megismerésre sem) a körülöttünk lévő világot meg kell ismerjék. Ezért állítom, hogy a szemléltetés egy aktuális téma, és a rengeteg publikáció ellenére ismét elő kell venni, hiszen a felhasználható eszközök (pl.: projektor, interaktív tábla) folyamatosan változnak, korszerűsödnek. Meggyőződésem szerint a tanítás is egy művészet, mégpedig olyan művészet, ami gazdagítani tudja a növendék tájékozódását a világban. Éppen ebből kiindulva a modern kor pedagógusának is valamilyen értelemben művésznek is kell lennie, hiszen neki is alkotnia kell, sőt teremtenie is kell olyat, mellyel le tudja kötni a 30 fős osztály figyelmét, amely mindenkihez el tud jutni, mindenkiben el tud indítani egy gondolkodási folyamatot.

Ezen gondolataimat összegezve választottam dolgozatom alaptémájának a szemléltetést, hiszen ez a módszer az, amely minden tanítási órán – beleértve a testneveléstől elkezdve az ének-zene órán át mindegyik alsó osztályban tanítandó műveltségterület tantárgyait – körülöleli.

Munkámban szeretnék kitérni a múlt, a jelen és az általam elképzelt jövőbeni demonstrációs eszközök fejlődésére, történelmére, hogy pontos képet kapjunk azokról a folyamatokról, amelyek épp most zajlanak az oktatásban.

Dolgozatomban célom a pedagógiai szemléltetés sokrétű feldolgozása, az általános iskolára fókuszálva. Szakirodalmi kutatásom kiterjedt a történelem során megtalálható fontosabb szemléltető eszközökre, amelyek elősegítik, hogy pontosabb képet kaphassunk a mai kor által használt eszközökről.

2. Szakirodalmi háttér

Kutatásomban a szakirodalom megismerését és annak közlését tartom a legfontosabbnak. Így ebben a részben a szakirodalomban fellelhető információkat közlök, melyek segítségével teljesebb képet kapunk a szemléltetés kialakulásáról és jelenéről.

Először tisztáznunk kell a szemléltetés fogalmát, melyet Falus István így határoz meg a Didaktika című könyvében: „A szemléltetés (demonstráció, illusztráció) olyan szemléletes oktatási módszer, amelynek során a tanulmányozandó tárgyak, jelenségek, folyamatok észlelése, elemzése történik.” (Falus 2003: 274)

Miért fontos a jó szemléltetés? Azért, mert ami a tanórán elhangzik, amit a gyerek az érzékszerveivel fel tud fogni, látja, hallja, tapintja, szagolja, az mind az elsajátítandó tananyag megértését és megtanulását szolgálja. Ezért a tanítói demonstrációnak a lehető legtökéletesebbnek kell lennie, amely pontosan kapcsolódik a tananyaghoz, illetve

szervesen beépül az előtte álló és az azt követő óra anyagába. Ez egy folyam része kell, hogy legyen!

2.1. A szemléltetés kognitív háttere

„Érzékszerveink megannyi információt fognak fel a külvilágból. Ezen ingereket az agyunk dolgozza fel és raktározza el memóriánkban képzetek, képek, információk, színek, emlékek, benyomások, ismeretek formájában.” (Szebeni 1968: 13) Ahogyan Szebeni Márton is mondja, a közvetlen környezetünkben kapott információkat a pszichológia ingereknek nevezi. Ezen ingerek befogadása az érzékszerveinkkel történik, és az agyunk dolgozza föl, ő készít belőle emléknymokat és tudást.

„Mindent, amennyire lehet, az érzékek elé kell állítani, mégpedig a látható dolgokat a látás elé, a hallhatókat a hallás elé, a szagokat a szaglás elé, az ízlelhetőket az ízlés elé, a tapinthatókat a tapintható elé, és ami egyszerre több érzék által is érzékelhető, azt több érzék által is kell érzékelteni.” (Comenius) Elengedhetetlen kellékei tehát a megismerésnek a látás, hallás, tapintás és ízérezékelés. Vegyünk egy egyszerű példát. Amikor a sárgarépat tanítjuk a gyerekeknek környezetismeret órán, és van lehetőségünk, megvizsgáljuk teljes valójában a sárgarépat, nemcsak a gyökerét, hanem a leveleit is, ha van lehetőségünk meg is kóstoljuk ott az órán, ha erre nincs lehetőség, megpróbálunk érzetfelidézést végezni, miszerint felidézzük, milyen a nyers sárgarépa illata, íze, mikor beleharapunk, milyen a frissen pucolt gyökér tapintása.

Általános és mindenki számára köztudott tény az, hogy az érzékszerveink által a külvilágból kapott ingereket az agyunk dolgozza fel, és emléknymokat, engramokat készít belőle. Az idegpályákon valami maradandó változás történik. Ezt nevezzük tudásnak. Ahhoz, hogy tudáshoz jussunk, nagyon sokat kell tanulnunk. A folyamatos ismétlés segíti az engramok rögzítését, és így beépül a tudás a hosszú távú memóriánkba. A tudás megszerzéséhez elengedhetetlen a külvilág érzékelése, annak a felfogása, feldolgozása irányított körülmények között. Éppen ezért elengedhetetlen a köznevelés első éveiben, s persze végig a tanulás folyamatában, hogy tisztában legyünk azzal a ténnyel, hogy hogyan ismerhetjük meg a körülöttünk lévő látható világot. Ebben nyújt segítséget a pedagógia, illetve a pszichológia.

Vizsgáljuk meg a szemléltetést, hogyan segíti elő a tanulást pszichológiai szempontból. Keményné dr. Pálffy Katalin Bevezetés a pszichológiába című könyvében háromféle tanulási módot különböztet meg.

1. Mozgástanulás – mozdulatok, cselekvések, cselekvéssorok elsajátítása
2. Érzéki tanulás – a külvilágból érkező ingerek feldolgozása
3. Szóbeli verbális tanulás – speciálisan emberre jellemző tanulási forma (Keményné 1998: 89–92.)

A mozgásos tanulás a kisgyermekkorra jellemző. Ebben a tanulási szakaszban az alapvető mozgások elsajátítása a cél, így a járás, fogás, mászás. Természetesen a későbbi tanulás folyamán is van mozgásos tanulás, például a testnevelésórán.

Az érzéki tanulás összefügg a már korábban említett comeniusi elvvel, miszerint a külvilágból érkező ingerek feldolgozása a legfontosabb a tanulás folyamatában. Itt elsődlegesen a külvilágból érkező ingereket, a fényt, a hőt, a hangot érzékszerveink segítségével (fül, szem, orr, bőrérzékelés, ízlés) tudjuk megtapasztalni.

A verbális tanulás kifejezetten az emberi egyén sajátossága. Ebben a tanulási formában szervesen együttműködik a mozgásos és az érzéki tanulás.

Általános iskolában a tanulók mindhárom tanulási módot használják. Az iskola első két évében túlnyomó többségben az érzéki tanulás, tapasztalás folyik, míg a második két évben már az érzéki és mozgásos tanulás mellett szervesen bekapcsolódik a verbális

tanulás is. E tanulási formák jelentősége figyelhető meg Comenius szenzualista pedagógiájában is.

Ahhoz, hogy a tanítás során a kisgyermeknek a legmegfelelőbb módon tudjuk átadni a tudást, igazodnunk kell a pszichológia tudományában megszerzett tapasztalatainkhoz, illetve az életkori sajátosságokhoz is. Ezek nélkül a tanuló nem élvezzi a tananyag-elsajátítást, s könnyedén kedvét szeghetjük az örömteli tanulástól, ha sokat és túl keményen kérünk számon tőle.

2.2. A szemléltetés pedagógiai szerepe általában s egyes korokban

Szemléltetések az ó- és középkorban

Ebben a két korban, az iskolarendszer korai állapotában kevésbé figyelhetőek meg a mai kor felfogásának megfelelő szemléltetési módok. Kiemelkedően sok memoriter volt, amellyel leírták, lefestették a különböző tárgyak szépségét, jelentőségét. A háztartási munkák során, illetve egy-egy szakma elsajátításánál elengedhetetlen volt a valóságos szemléltetés, hiszen egy ács munkája folyamán nem mindegy, hogyan készíti el a tetőszerkezetet. 1450 környéke nagyon nagy változást hozott a pedagógiában is. Gutenberg feltalálja a könyvnyomtatást. Ezzel a technológiával több emberhez is eljutnak a könyvek.

A szemléltetés filozófiájának változása az empirizmus korában

Az empirizmus elsődleges módszere a megfigyelés. A 17. századi filozófusok és nagy gondolkodók úgy vélték, hogy az egyes eseményeket, jelenségeket meg kell figyelni, vizsgálni minél többször s minél alaposabban, majd következtetéseket kell levonni az általános jelenségekről. Ez az indukciós módszer. Ezt a módszert ma is használjuk például az anyanyelvi órákon, azon belül is az új nyelvtani ismeret elsajátításánál. Úgy gondolták, hogy a tudás a megfigyelésen keresztül jut el hozzánk, és ez az igazság megismerésének egyetlen módja. Tehát az empirizmus lényege Nahalka István szavaival: „az emberi ismeretszerzés nem más, mint az embert körülvevő valóságból származó információk elsősorban érzékszervek útján történő befogadása.” (Nahalka 2003: 107.)

A szemléltetés pedagógiája

Az empirizmus, mint korábban írtam, jelentős hatást gyakorolt a pedagógiára is. Az 1600-as évek derekán élt Johannes Amos Comenius, akinek a nevéhez fűződik a modern kori szemléltetés fundamentuma. Megteremti a szenzualista pedagógiáját, melynek középpontjába a szemléltetést állítja. A szenzualista pedagógia lényege tehát a szemléltetés. Comenius fontosnak tartotta, hogy a tanulók a velük kapcsolatba lévő világot ismerjék meg, nem pedig egy már korábban mások által elkészített információhalmazt kapjanak. Úgy gondolja, hogy közvetlen kapcsolatba kell lépjenek a külvilággal, mindent meg kell figyeljenek, ami körülöttük van, hiszen az ingereket innen kapják. A szemléltetés ezt hivatott szolgálni. A tanulást irányító személynek kell gondoskodnia arról, hogy a szemléltetés megfeleljen az életkori sajátosságoknak. Ha a szemléltetés felkelti az érdeklődést a tanulóban, és ő képes lesz befogadni a külvilág által sugárzott ingereket, képes a saját bőrén tapasztalni, akkor elmondható lesz róla, hogy ő egy gondolkodó ember. És a pedagógiának, a tanítás művészetének ez a célja. Gondolkodó és alkotni tudó és akaró emberek nevelése.

Összegezve a pedagógia fejlődését Comeniusig megállapítható az a tény, hogy a szemléltetés is fejlődött az idő előrehaladtával, ezzel is bizonyítva azt, hogy a tanulók fejlődésének kell a középpontba kerülnie.

2.3. Az iskolában használt segédeszközök történeti áttekintése

Először ez esetben is a múltban kell vizsgálódnunk ahhoz, hogy megértsük a jelen kor eszközeit. Tekintsünk meg néhány példát a tankönyvek és a taneszközök fejlődéséről kronológiai sorrendben. Ezt kiválóan összegezte Falus Iván a Didaktika című munkájában, melynek alapján készítettem el a kronológiai sorrendet. Erre a vizsgálódásra azért volt szükség, hogy egészen pontosan lássuk azokat az oktatási folyamatokat, melyekkel a ma tanító pedagógusok találkoznak, ugyanis a múltban született bármiféle technikai eszköz továbbfejlesztése, esetlegesen újragondolása megtalálható a mai iskolarendszerben is.

11. század

- 1010. Priscianus latin nyelvkönyve, itt meg kell említeni a magyar vonatkozást, hiszen a Szent István király alapította pécsi püspökség káptalani iskolájának volt ez a könyve, melyet egész Nyugat-Európa használt
- 1093. Pannonhalmi Apátságának 83 könyve volt, a könyvjegyzékben több tankönyv is szerepelt

12. század

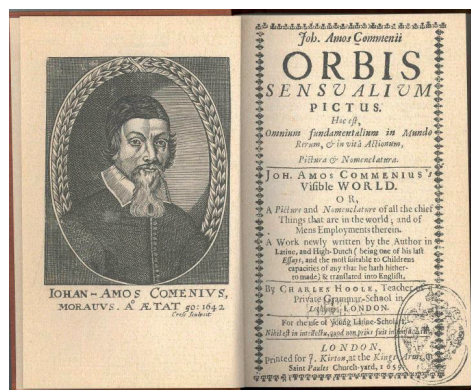
- legrégebbi ma is megtekinthető tankönyv: grammatikai, retorikai, csillagászati, matematikai tananyag és Cicero egyik művének részlete. Ekkor a tanári mintapéldányból másolták ki a diákok az éppen aktuális anyagot.

15. század

- 1450. Gutenberg feltalálja a könyvnyomtatást, falikép és térkép nyomtatása is megjelenik
- 1473. Hess András budai nyomdájában készült az első magyar–latin nyelvű tankönyv
- 1510. az esztergomi Lázár diák elkészíti az első térképet „földabrosz” néven, amely 1528-ban Ingolstadtban nyomtatásba került
- 1541. Új Testamentum, az első magyar nyelvű könyv Sárváron készült Sylvester János kiadásában.
- 1563. az első magyar ábécéskönyv Heltai Gáspár kolozsvári nyomdájában készült.

17. század

- 1653. Comenius: Orbis sensualium pictus (1. ábra) – A látható világ lefestve

1. ábra. J. A. Comenius: Orbis sensualis pictus

18. század

- 1708. a sárospataki kollégiumban laterna magicával vetítenek (2. ábra)

2. ábra. 1708-ban Hollandiából hozott laterna magica és hozzá tartozó lemezek Keresztury Dezső: Híres magyar könyvtárak. RTV-Minerva, Budapest, 1982, 105. oldal.
Fotó: Gyarmathy László Sárospatak, Református Kollégium Könyvtára

- a könyvnyomtatás elterjedésével egyre több emberhez jutnak el a könyvek

19. század

- megjelennek az iskolákban a faliképek, föld- és éggömbök (3. ábra)

3. ábra. Az első magyar nyelvű iskolai Földgömb 1840-ből

- 1830-as években a nap fénye volt a fényforrás a laterna magicánál, később már gáz vagy petróleum és esetleg borszeszegőt használtak
- 1835. a mai tábla őséneke megjelenése, a fekete tábla
- 1868. népiskolai törvény XXXVIII. törvénycikk 30. paragrafusa kimondja a következőt: „A község tartozik az iskolát földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal s minden szükséges és elegendő számú taneszközökkel felszerelni.”
- megjelennek a földrajzi és történelmi „oskolai atlaszok”
- 1879. Edison feltalálja a szén-szálas izzólámpát, nagy segítség a vetítógépek fejlődésében
- a század végén megjelent a fényképezés feltalálásának következtében a diafilm és a fotogram

20. század

- 1910 körül bevezetésre került a villanyvilágítás, ezzel jelentősen javult a vetítés minősége
- megjelentek a század elején a fekete-fehér diapositívok mellett a színezettek is
- 1913. a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Minisztérium kiadja: Elemi népiskolai szemléltető faliképek történelmi sorozatát (4. ábra)

4. ábra. Eszterházy Károly Főiskola, Comenius Kar, Pedagógiai Múzeum

- 1913. létrejött a Pedagógiai Filmgyár, ahol oktatófilmek készültek
- 1926. kötelező oktatófilmek bevezetése a középiskolákban
- 1920-as évek megjelenik a detektoros rádió, 1930-as évekre már használják is az iskolákban
- szintén az 1920-as években Pressey feleletválasztós vizsgáztató gépe, mely nemcsak a tananyag megfelelő elsajátítását mérte, hanem oktatógépnek is minősült, ugyanis ha helytelen választ kapott, tanulót nem engedte tovább, míg a jó válaszhoz tartozó gombot meg nem nyomta
- 1923. Anglia Iskolarádió Társaság, 1928-tól külön adást készít az iskolák számára
- 1930. az Ohiói Egyetem fonetikai laboratóriuma, ez az első nyelvi labor
- 1930-as években megjelenik az írásvetítő őse, amely celofánra írt szöveget, ábrát, képet vetített ki
- 1950. japánok által föltalált műanyag lencsés vetítőgép
- a század vége felé megjelenő elektronikus adathordozók elterjedése, CD-ROM, oktatászoftverek megjelenése, interaktív médiumok megjelenés, és elengedhetetlen megemlíteni az internet adta lehetőségeket is. (Falus 2003: 230–322)

Látható a felsorolásból, hogy Comenius pedagógiai újítása után kezdett el igazán fejlődni a szemléltető eszközök színes tárháza, s ez a mai nappal sem zárult le. A 21. század olyan újításokat hozott már az első évtizedében is, mint például az interaktív tábla adta lehetőségek.

Miért van szükség a szemléltetéshez technikai eszközökre és taneszközökre?

Gondoljunk bele abba, hogy a tanulók egy-egy elsajátítandó tananyagot még eddigi életükben nem láttak. Tehát nincs még közös ismeretanyag számukra ebben a témakörben. Vegyünk egy egyszerű példát. Egy nagyvárosi általános iskola diákjai nem biztos, hogy találkoztak már csírázó babbal. Ilyenkor közösen kell ültetnünk egy babszemet (persze az a legjobb, ha minden diák ültet egyet), és a tanító irányításával minden nap megszemlélik, fényképes formában dokumentálják a növényük fejlődését. A saját tapasztalataik alapján és az irányított megfigyelésnek köszönhetően elsajátítják a növények csírázásának és növekedésének menetét. Elképzelhető, hogy egy falusi iskolában ez egy közös tudásnak számít, hiszen mindenkinek van otthon kiskertje, ahol napi tevékenység a kert művelése. Ott a tanítónak a már meglévő ismeretanyagot csak elő kell hívni a megfelelő helyen és időben.

Említettem, hogy a tanító minden nap fényképeket készít a növények csírázásáról, ezeket a képeket, ha számítógép segítségével animálja, akkor létrejön egy animált mozgókép, melyet a fejezet végén összefoglalásként le is vetíthet a gyerekeknek. A vetítésnél kerülnek be a technika adta lehetőségek, melyekkel a következő fejezetben foglalkozom.

2.3.1. Taneszközök csoportosítása

Az amerikai származású oktatástechnológus, Schramm megalkotta azt a fajta taneszköz-csoportosítást, mely a mai napig elfogadott. Úgy gondolta, hogy különböző nemzetiségekre bontja az oktatástechnikai eszközöket. Ezt a felbontást Szűcs Pál egészítette ki egy nemzedékkel, mégpedig az 5. nemzedékkel. Lássuk külön-külön a nemzedékeket.

1. nemzedék: ide a valóság tárgyait vette Schramm, ebbe a nemzedékbe tartozó taneszközök szinte az oktatás legkorábbi pillanataitól jelen vannak.

- a valóság tárgyai (kukorica, bab, sárgarépa, giliszta, szarvasbogár)
- makett (az iskola makettje, az Országház makettje)
- modell (hajó modell)
- kép (virágzó növény magyarázó ábrája)
- térkép (a Kárpát-medence domborzati térképe)
- falikép

2. **nemzedék:** az ide tartozó taneszközök előállításához és sokszorosításához már gépekkel történik. Úgy gondolja, hogy egyéb taneszközökre már nincs szükség, minden benne van, amire az új ismeretanyag elsajátítása közben szükség van.
- könyv
  - tankönyv
  - olvasókönyv
  - munkafüzet
  - atlasz
3. **nemzedék:** ebbe a nemzedékbe már gépi erő szükséges a működtetéshez. A vetítés-, hang-, és híradástechnika fejlődése magyarázza ezt a nemzedéket.
- magnetofon
  - rádió
  - vetítőgép
  - televízió
  - írásvetítő
  - diavetítő
  - adathordozó eszközök
  - hangfelvétel
  - filmfelvétel
  - írásvetítő transzparenszek
  - diaképek

Az első három nemzedék taneszközei a szemléltetést, a tanári demonstrációt hivatottak szolgálni.

4. **nemzedék:** már nem a szemléltetést hivatottak használni, hanem a tanulás irányítását is hivatottak ellátni, ilyen eszközök például:
- oktatógépek
  - programozott tankönyvek
  - nyelvi laborok
  - oktatócsomagok (5. ábra)

Taneszközök csoportosítása

Schramm 4 nemzedéke

5. ábra. A taneszközök csoportosítása

5. **nemzedék:** Szűcs Pál-féle nemzedék. Ide a legmodernebb technikai eszközök tartoznak:

- internet
- interaktív kapcsolat a gép és a felhasználója között
- adatbankok (Schramm 1963: I. fejezet; Petriné 2003: 322–325)

Tehát a taneszközök elengedhetetlen segédeszközei a szemléltetésnek, melynek az ismeretanyag elsajátításában van fontos szerepe.

Tisztába kerültünk a szemléltetés háttérével, de még nem esett szó arról, hogyan oldhatjuk meg azt a problémát, hogy a demonstráció a lehető legtökéletesebb legyen. Illetve beszélnünk kell arról is, miként lehet a legtökéletesebb, hogyan tudjuk ezt elérni, és milyen a jó szemléltetés.

Eddig csak általánosan kezeltem a szemléltetést, történeti áttekintést végeztem, hogyan jutottunk el a 21. századig. A most következő részben, a demonstráció háttérééről kell, hogy beszéljünk.

2.4. A szemléltetés elmélete

A szemléltetésnek láttatnia kell valami olyat, ami a tanóra didaktikai folyamatába szervesen beépül, és nemcsak az aktuális tananyagba, hanem az azt követő óra anyagához is kapcsolódnia kell. Ezért értek egyet teljes mértékben dr. Trunkli László gondolataival, miszerint ahhoz, hogy lássunk, kilenc tényezőnek kell egyidejűleg teljesülnie:

1. „a dolgot a tanulók szeme elé kell tenni
2. nem távol, hanem kellő közelségben
3. nem oldalt, hanem szemközt
4. úgy, hogy a tárgy fő felülete legyen elől
5. úgy, hogy a tanulók az egész tárgyat áttekinthessék
6. ezután a részeket is megvizsgálhassák
7. mégpedig sorra valamennyit
8. mindegyik részen annyit időzve, míg
9. minden különbségével együtt helyesen fel nem fogták” (Trunkli 1984)

Vegyük sorra rendre az imént felsorolt kilenc pontot egy példa segítségével. 4. osztályban tananyag technika tantárgyból a fogaskerék és a lánchajtás. Elképzelésem szerint egy kerékpárt vinnék be az órára szemléltetésnek, ugyanis ez az a típusú meghajtás, amivel minden gyermek találkozik. A kilenc pont betartásával e képen szemléltetném:

1. Ha az osztályterem elrendezése klasszikus (3 padosor), akkor mindenféleképpen a gyerekek elé a tanári asztalra tenném a kerékpárt úgy, hogy minden gyerek láthassa.
2. Az utolsó padban lévő gyerekeket kihívnám, és leültetném az első padok elé a földre, egy szivacsra, így ők is alaposan szemügyre vehetik az apróbb részeket.
3. Fontos, hogy azt a részt, ahol található a lánc a fogaskerékkel, a tanulók előtt szemben legyen, így láthatják, hogyan kapcsolódik a lánc a fogaskerék fogaiba.
4. Így látható a tárgyunk főfelülete, a fogaskerék fogai, valamint a lánc kapcsolata. Megfigyelhetik, hogy azonos irányba forog a fogaskerék és a lánc.
5. Egészben láthatják a tárgyat (kerékpárt). A hajtott kereket felemelném, így világossá válik a tanulók számára, hogyan hajtja meg a lábunk a pedált, a pedál a láncot, a lánc a fogaskereket s a fogaskerék a kereket. Így egyben vizsgálhatják meg a tárgyat és a funkcióját, működés közben is.
6. A részleteket is megtudják vizsgálni, mivel ezekre külön felhívom a figyelmüket, pontos képet kapnak arról, hogyan épül fel és működik a lánchajtás.
7. Sorrendben megvizsgáljuk a részeket, miként hajtja meg a lábunk a pedált, a pedál a láncot, a lánc a hátsó hajtott kereket.

8. Körülbelül erre a szemléltetésre előzetesen 8–10 percet száno, hogy az apróbb részleteket is fel tudják dolgozni a tanulók.
9. Természetesen, ha nem értik meg egy-egy részét a lánchajtásnak, akkor azt részletesebben és újra elmagyarázom esetlegesen szétszedve az adott részt, hogy segítsem őket a megfelelő szemléltetési anyaggal, mely elősegíti a megértést.

Fontos és elengedhetetlen az előbbi kilenc szabály, mely lehetővé teszi a diákok számára, hogy a lehető legtökéletesebb képet kapjanak az éppen aktuális szemléltetendő témáról.

A szemléltetési módokat az alábbiakban közölt módon osztályozhatjuk, melyeket a megismerésben játszott funkciójuk szerint Zrinszky László fogalmazott:

1. az, amit bemutatunk, szemléltetünk, a megismerés voltaképpeni tárgya
  - naturális bemutatás
  - valóság-hű bemutatás, „leképezés”
2. a szemléltetési tárgy csupán eszköz, instrumentum
  - értelmezés – az érzékletestől haladunk az elvont felé
  - az elvont tudás érzékelhetővé tétele pl.: illusztráció (Zrinszky 2003:131) (6. ábra)

6. ábra. Zichy Mihály illusztrációja Arany: Hídavatás című verséhez. Berkovits Ilona: Zichy Mihály élete és munkássága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 131. kép

Vegyük sorra a szempontokat. Először is, amit közöl, naturális bemutatás legyen. Vagyis a szemléltetendő tárgy a lehető legtermészetesebben jelenjen meg a tanulók előtt. Például egy állat a természetes lakóhelyén mutakozzon be, ne a Fővárosi Állat- és Növénykertben. Ezután az érzékeléstől haladunk az elvont felé, vagyis a következtetéseket vonjuk le. Ha az elefánt a szavannán él, akkor valószínűsíthető, hogy a meleg éghajlatot szereti és így tovább. Tehát az elvont tudás, vagyis a következtetések levonása elengedhetetlenül fontos a szemléltetés elemzésekor.

Az elvont tudás érzékelhetővé válásához miért került Zichy Mihály illusztrációja? Igaz, nem elvont tudás, de a tanulóknak nehéz megértenie ezt a művet (Arany János: Híd-avatás), ugyanis nagyon sok rejtett tartalmat tartalmaz, melyet életkori sajátosságaik miatt igen nehéz a képzeletük elé vinni.

Vizsgálódjunk tovább, a jó szemléltetés felé. Vegyük sorra a szemléltetés különböző technikai eszközeit. (1. táblázat)

1. táblázat

Szemléltető eszközök, módszerek	Véleményem a különböző eszközökről, módszerekről
Műszaki és digitális eszközök	
diavetítő:	A diavetítő használata a 21. században már korszerűtlen taneszköznek számít.
írásvetítő:	Az írásvetítő használata szintén korszerűtlenné vált. Már leginkább csak múzeumokban vagy az iskola padlásán találkozhatunk vele.
CD-s magnó:	A CD-re írható adatmennyiség nagyon kevés, mára már pendrive-ok váltották fel a helyét.
számítógép és projektor:	Ez a taneszköz-párosítás még mindig létezik, de sajnos az a hátránya, hogy nem tud interaktív kapcsolatot tartani a tanulók és a gép között.
interaktív tábla:	Az iskolák felszereltségének köszönhetően e taneszköz már a legtöbb iskolában megtalálható, magában foglalja a CD-s magnótól a projektoron át minden segédeszközt. Ezen eszköz helyes használatával létrejön az interaktív kapcsolat tanuló és gép között.
tankönyvcsaládokhoz tartozó, előre elkészített interaktív szemléltetések:	Ezek kitűnő segédletek, ám sajnos a legtöbb időkorláthoz vannak kötve, így minden évben meg kell vásárolni a különböző tankönyvcsaládok saját interaktív anyagát. Ez pedig plusz költségeket jelent az iskolák számára.
Sulinet Digitális Tudásbázis:	Minden tananyaghoz talál a tanító megfelelő anyagot, nemcsak szemléltetést, hanem kiegészítő információkat is.
internet:	Az internet hatalmas segítség lehet, ha tudjuk, hogyan kell helyesen használni.
<i>Tárgyak, eszközök és képek</i>	
kinyomtatott ábrák, jelek:	Ezek a taneszközök is nagyon hasznosak, hiszen ha a tanító egyszer elkészíti egy-egy tananyaghoz a megfelelő ábrákat, azokat a későbbiekben is megfelelően tudja használni. (Pl.: almafavirág metszeti ábrázolásának magyarázó rajza)
fénykép:	Ha a fénykép mérete megfelelő, akkor sikeresen lehet használni. A legjobb, ha kivetítve mutatjuk, így mindenki láthatja.
könyv:	A körbeadásával nagyon sok idő elmegy, nem tud együtt haladni az osztály, szétesik a csoport.
folyóirat:	Ugyan az a probléma, mint a könyvvel.
modell:	A valóság leképzése. Például: egy vitorlázó repülőgép elkészítése technikaórán.
makett:	A valóságos tárgyak méretarányos, valóságos kicsinyítése megfelelő épületek megfigyeléséhez. Már az interneten is elérhetőek különböző 3D makettek, melyeket interaktív táblán kivetítve is tökéletesen körbe lehet járni a technika segítségével.
mesterséges tárgyak:	A mesterséges tárgyak szerepe is fontos, amelyeket az ember hozott létre. Fontosnak tartom, hogy egy agyagkorsót vagy egy párnacihát ne képről mutassunk meg a tanulóknak, hanem élőben, valóságos alakjában.

természeti tárgyak:	Amit csak lehet, valóban kell szemléltetnünk, így leginkább környezetismeret-órán használható ez a demonstrációs módszer, hiszen a gyerekek itt ismerik meg elsősorban a körülöttük lévő világot.
élőlények (növény, állat, ember/i test):	A növények csíráztatása akár az osztályteremben is megtörténhet. Esetleg egy kis állatparkot is létre lehet hozni (akvárium, tengerimalac, hörcsög). Az állatokat és a növényeket össze lehet kombinálni, ezzel egy mini állat- és növényparkot alakíthatunk ki.
<i>Applikációk</i>	
táblai rajz:	„a magyarázó beszéddel a készülő táblai rajz két érzékszerven – fülön és a szemem – keresztül maradandóbb élményt is teremt, főleg azért, mert a készítésben mozgás, cselekmény, dramatizálás van, s ez a gyermek számára lebilincselőbb, mint a kész rajz.” (Kalmár 105.)
fali kép:	Évről évre, korosztályról korosztályra elő lehet venni. A modernebb faliképek az osztálytermet is színesítik és azzal, hogy folyamatosan látja a gyermek, tudtán kívül megtanulja.
hívókép:	Első osztályban betűtanulásnál használjuk, illetve második osztály legelején, mikor ismételjük a betűket.
tankönyvcsaládok által biztosított falikép(ek):	Kiválóan megfelel a tankönyvcsaládok tankönyveihez, ám nem mind-egyik falikép alkalmazható egy másik tankönyvcsalád képénél.
<i>Egyéb</i>	
saját testmozgás:	Ezt testnevelésórán használhatjuk, vagy esetleg írásórán ujjlajzó gyakorlatként, amikor a tanító bemutatja az aktuális gyakorlatot, és a diákok lemásolják.
dramatizált játék a gyerekekkel közösen:	A közös játéknak óriási szerepe van a gyermekek pszichés fejlődésében.

Ezen szemléltetési módszerek színes és változatos alkalmazásával és persze helyes módszertani felhasználásával kiválóan alkalmasak arra, hogy a tanítási órát színesítsék, s egyben a gyermekek külvilágból kapott ingereit is gazdagítsák.

„Az elsajátítandó eljárások bemutatása közben a műveleteknek engedelmességedő anyag látványa különleges izgalmat tud kelteni, ez adhatja a munkához a legközvetlenebb inspiráló motivációt. Ezért is kell különösen ügyelni arra, hogy ebből senki ki ne maradjon, mindenki jól lásson, kérdezhessen, s amikor a helyére megy, máris hozzáfog-hasson.” (Bálványos 2001: 79)

Fontos, hogy a szemléltetésünk ne csak egyoldalú legyen, mint ahogy Bálványos Huba is említi, hanem gyönyörködtessen, motiváljon, élményt adjon, és nyugtázza le a tanulókat.

Az élményadó szemléltetés nagyon fontos, ami annak is betudható, hogy a gyerekek ma már nem foglalkoznak annyit a körülöttük lévő látható világgal, csak a virtualitás él bennük. Vajon ez a legjobb háttere a gyerekkornak?

A tanulók elé vitt szemléltetés keltsen impressziókat bennük. Ahhoz, hogy sikeres legyen a bemutatás, öt szabályt kell betartanunk, amelyek elősegítik a tanulókat az élményközpontúság felé. Erről így ír Trunkli László:

- 1. szabály: Idő** – elég időt kell hagyni, hogy a nebulók elmélyedjenek a bemutatott anyagban. Hagyni kell, hogy ismerkedjenek a szemléltetés tárgyával.
- 2. szabály: Áttekinthetőség** – ezt tulajdonképpen Comenius fogalmazta meg. A zsúfolt ábrákból nem derülnek ki tisztán a kulcsfogalmak, amelyek elősegítik az ismeretanyag előhívását. (A kulcsfogalmak összességét, ha a tanulók saját maguknak készítik el, ezt az iskolai szleng puskának nevezi.) Az képes jó kulcsfogalom-gyűjteményt készíteni, aki értelmileg feldolgozta a tananyagot. Hogy kerül

ide a puska? Egy jó szemléltetés azokat az ismeretanyagokat hívja elő, amelyek képesek előhívni a feldolgozott tudást.

3. **szabály:** *Változatosság* – a figyelem és koncentrációs képesség lankad az óra menetében, ahogyan haladunk előre. Bizonyított tény, hogy az óra középső részén érdekesebb anyagnak kell lennie, mint az óra elején vagy végén.
4. **szabály:** *Képanyomok* – hagynia kell olyan ismeretanyagot is, amelyeket csak később használunk fel, melyre későbbi tanulmányaink folyamán hivatkozunk.
5. **szabály:** *Információ* – csak olyan demonstrációt alkalmazzunk, melyeknek információs szerepe van, vagy bizonytalanságot oszlat el. Természetesen a redundancia elengedhetetlen, de itt is meg kell találni a megfelelő egyensúlyt. (Trunkli 2003: 137–138)

Miután áttekintettük mindazon pedagógiai és pszichológiai elméleti tudást, melyek nélkül lehetetlen lenne a szemléltetés témaköréről részletesebben és mélyebben beszélnünk, az elkövetkezendő részekben tekintsük meg, hogyan működik ez a gyakorlatban.

3. Gyakorlatközei háttér

„Az iskola három alkotó eleme: nyitottság a valóságra, a találkozás, valamint az igazra, jóra és szépre való nevelés.”

(Ferenc pápa)

Eképpen vélekedik Ferenc pápa az iskoláról. Mélyen vallom az idézett mondatot, miszerint a valóságra való nyitottság az a belső késztetés, ami megismerteti a közvetlen környezetünket saját magunkkal. A találkozás öröme a társas kapcsolatokban a gyermekkorú barátságok kialakulása, s a harmadik összetevő az igazra, jóra és a szépre való nevelés, a tanító dolga, hogy azokat az ismeretanyagokat, etikett- és etikai szabályokat átadja a kisdiákoknak, melyek az életben elengedhetetlenek ahhoz, hogy jó emberek lehessünk. Ugyanis nem az számít, ki mennyire okos, hanem az, ki milyen ember. Ezt a hitvallást próbálok megfogalmazni az elkövetkezendő tanítói pályafutásom során.

Nézzük meg, a szemléltetésnek milyen válfajait használtam főiskolai gyakorlataim során. Ebben a fejezetben közölt több mint tíz óratervrészlet a saját munkám, melyeket gyakorlótanításaim során kipróbáltam, s a tanulók visszajelzései alapján fejlesztettem ki.

Ezen fejezethez készítettem egy multimédiás szemléltetést, mely CD-ROM formában a mellékletben megtekinthető, dolgozatom szerves részét képezi.

3.1. Valósan szemléltetve

Természetesen ezt a klasszikus szemléltetési módot nem szabad kihagyni, hiszen még mindig ez a legcélravezetőbb, és ez kapcsolja be a lehető legtöbb érzékszervünket, eltekintve attól, hogy ez nem a 21. században jött létre. Ám elengedhetetlen módszere ennek a századnak is, s míg iskola lesz a Földön, véleményem szerint az is kell, hogy maradjon.

Az alábbiakban közölt tananyag-feldolgozások számomra a legmegfelelőbb feldolgozási módjait közlöm, természetesen, ha egy más tanító nyúl ezekhez a tananyagokhoz, ő máshogyan fogja feldolgozni, ez a tanító egyéniségétől függ. Én a lehető legjobb tudásom alapján próbáltam megfogalmazni és megtanítani a tanulóknak az adott tananyagot, ezekhez én a következőkben taglalt módszereket és mintákat választottam.

A tárgyak élőben jelennek meg a gyermekek szeme előtt, vagyis valóban szemléltetve. Ez a legtöbb munkával járó tanári demonstráció. Nem a legtöbb előkészülettel járó bemutatás, de az összeszedése, eljuttatása a tanítás helyszínére nem egyszerű feladat.

Ugyanis bizonyos helyzetekben a tárgyak mérete adhat némi nehézséget. Tekintsünk meg néhány példát:

Környezetismeret (4. osztály)

„Tananyag: A kukorica

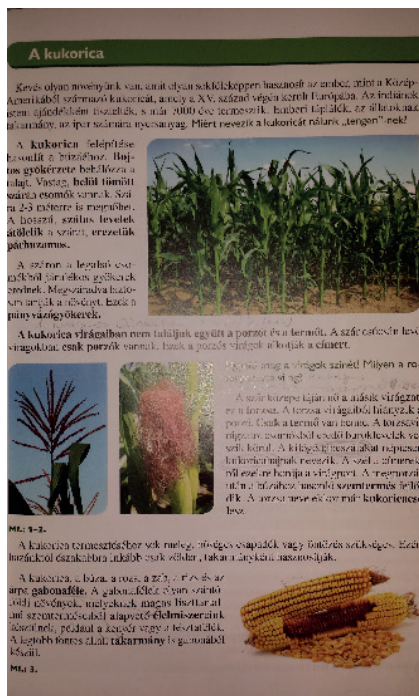
Tantervi követelmény: A kukorica őshazája: Közép- és Dél-Amerika. Környezeti igénye. A kukorica is gabonaféle. Részei: mellégyökérzet, belül tömött szár, szárölelő levél, porzós virágzat – címer, termős virágzat –, torzsa, szemtermés. Felhasználása: élelmszer- és takarmánynövény.

Javasolt munkaformák, koncentráció más tárgyakkal: A kukorica és a búza összehasonlítása: hasonlóságok, azonosságok, különbségek. A kukorica élelmszer- és takarmánynövény. A sertések hizlalásához, baromfityesztéshez nélkülözhetetlen takarmány. A kukorica melegkedvelő növény, hazánktól északabbra nehezen termeszthető. Termőhelye a búzáéval azonos.

Szemléltetés: A tankönyv és a munkafüzet ábrái. Lehetőség szerint egy valódi példány; kukoricacső, szemtermés. Atlasz, falitérkép. Szemléltető képek. Szókártyák. Könyv: Népek kenyere.

Kompetenciák, fejlesztési feladatok: Anyanyelvi, kommunikációs kompetenciák fejlesztése. Összefüggések felismerése. A logikai gondolkodás fejlesztése. Egyszerű szabályok megfogalmazása. Önálló ismeretszerzés, feladatmegoldás tanulásának elsajátítása.” (Hartdégenné 2010a)

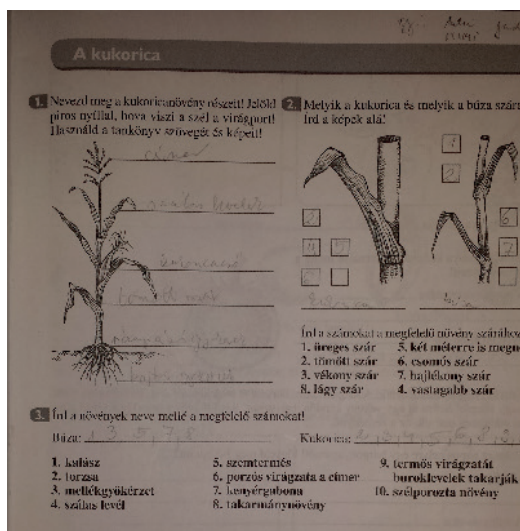
A tankönyv és a munkafüzet ábráit ajánlja a tanmenet készítője szemléltetésnek, illetve lehetőség szerint csak a kukoricacső bemutatását, illetve a szemtermésre hívja fel külön a figyelmet. A tankönyv ábrája a következő:

7. ábra. Hartdégenné Rieder Éva: Környezetismeret tankönyv 4. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt. 1. kiadás 2010. 21. oldal

A tankönyvben (7. ábra) megfigyelhető a kukoricatábla, illetve a porzós virágja, valamint a szemtermés. Ez mind szép és jó, hiszen nem biztos, hogy a tanuló lát, látott már életében kukoricatáblát. Esetleg az is elképzelhető, hogy látott, csak nem tudta, mi az. Így fontos felhívni a figyelmet erre is. Ám nagyon fontos, sőt elengedhetetlen az a tény, miszerint be kell vinni a tárgyat a gyermek szeme elé. Sajnos a kukoricatábla nem vihető be a tanterembe, ezért egy tanulmányi sétát szervezünk, ahol megtekintjük a kukoricaföldet, illetve a helyszínen vesszük az új ismeretanyagot. A megfigyelő egészben látja a talaj szerkezetét, megfigyelhető a gyökér kapcsolata a talajjal, a növény helyzete, magassága s a növény kapcsolata a környezetében lévő más növényekkel, állatokkal (mezei pocok, mezei egér). Ezzel is a komplexitásra való nevelés felé törekedve.

Így a tanuló látja, tapinthatja, szemlélteti, vizsgálódhat a bemutatandó növényen. Ezeket a tapasztalatokat segít elmélyíteni a munkafüzet, valamint a pedagógus által készített feladatok szóban, majd írásban való rögzítése. Íme erre is egy példa, a Nemzeti Tankönyvkiadó Környezetismeret munkafüzetéből (8. ábra):

8. ábra. Hartdégenné Rieder Éva: Környezetismeret munkafüzet 4. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt. 1. kiadás. 2010. 17. oldal

A munkafüzet teljes mértékben alátámasztja és támogatja a bevésés és rögzítés folyamatát (9. ábra). Nagyon jól tagolja és ábrázolja a kukorica növény részeit, s lehetőséget ad a tanulónak, hogy ő maga írja be a megfelelő helyre a megfelelő válaszokat.

Magyar nyelv és irodalom (olvasás), 3. osztály

Tanmenetjavaslat a Hétszínvirág olvasókönyvhöz

„Téma, tananyag: Rápoly Jenő – Romváry Vilmos: Fűben-fában orvosság” (1)

Ehhez a tananyaghoz a legmegfelelőbb szemléltetési módszer, amikor a gyermekek a saját kezükkel, szemükkel, orrukkal tapasztalják meg a különböző gyógynövények (bodza, borsmenta, csalán, csipkerózsa, csipkebogyó, hárs, kamilla) illatát, ízét. Esetlegesen saját maguk készíthetik el a gyógynövényekből készült teákat. Így az összes érzékszervüket bekapcsolják a megismerés folyamatába, mellyel elősegíthető az új tananyag elsajátítása.

Matematika

Tananyag: Tömegmérés (4. osztály)

A tömegmérés és a tömeg becslése nagyon fontos képesség, melyet minél hamarabb el kell sajátítson a gyermek. Hiszen a mindennapi életben elengedhetetlen a tömegmérés, egy-egy vásárlás kapcsán, mikor a zöldségeshez megyünk, vagy akár a gyógyszerek szedése, ugyanis van olyan, amit a beteg tömegével arányos mennyiségben kel szedni. A tömegmérésre számtalan eszköz (mérleg) áll a rendelkezésünkre. Ezeket kell megismertetni a tanulókkal. Lehetőség szerint vigyünk be az órára különböző mérlegeket: digitális mérleg, kétkarú mérleg, konyhai mérleg, szobamérleg, billenő mérleg stb. Adjunk lehetőséget a tanulóknak arra, hogy ki is tudják próbálni a különböző mérlegtípusokat (9. 10. ábra). Ezzel is hozzájárulva a színes és élménygazdag oktatáshoz.

9. ábra. <http://www.google.hu/imgres?imgurl=&imgrefurl=http%3A%2F%2Fgasztrosokk.web4.hu%2Fcikkek%2Fszobamerleg-barat-vagy-ellenseg&h=0&w=0&tbid=mzHFEfvW-YhdfM&zoom=1&tbnh=183&tbnw=275&docid=Ur-KnS-byw7M8YM&tbm=isch&ei=FMtXVJmw-NOHLiALkoYD4AQ&ved=0CBkQsCUoBw>

10. ábra. Kétkarú mérleg: https://www.google.hu/search?q=k%C3%A9tkar%C3%BA+m%C3%A9rleg&biw=1696&bih=784&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=08tXVKfXHYXo-AST9oII&ved=0CAYQ_AUoAQ#tbm=isch&q=m%C3%A9rleg&facrc=_&imgdi=_&imgsrc=njjAZ6L6f_2CWM%253A%3BqUr-z7oW1GHvGaM%3Bhttp%253

Technika és életvitel

Óratervrészlet a Pedagógiai Tervek Tára című oktatástámogató repozitóriumban megjelent óratervezetemből, melyben nemcsak a valóságos tárgyi szemléltetést használok, hanem a multimédiás demonstrációt is. Ezzel is előkészítve a tanulók alkotó tevékenységét. (A teljes tervezet az 1. számú mellékletben tekinthető meg.)

Tananyag: Az ember már várat épít. Várok részei, funkciói az adott korban, élet a várban. Miért volt szükség a várak építésére. Modell és a valóság hasonlósága.

A tanulók a különböző építési anyagokat meg tudják vizsgálni saját maguk is, elősegítve ezen tárgyak későbbi felismerését is! Szemléletesen és részletesen meg tudják vizsgálni a különböző építőanyagok struktúráját, súlyát, anyagát. Ezzel is elősegítve azt, hogy a lehető legtöbb érzékszervünk bekapcsolódjon a megismerés folyamatába. Vizsgálatokat végezhetnek, mi lehet az előnye, illetve a hátránya az adott építőanyagoknak, tapasztalatot gyűjthetnek a falazóanyagok fejlődéséről is.

AZ ÓRA TARTALMA ÉS MENETE

A tanulói és tanári akciók

BEVEZETŐ BESZÉLGETÉS

Az előző órai ismeretek földidézése

Mi lehet ez?

A tanterem közepén elhelyezett szemléltető asztalon különböző az építéshez felhasznált anyagok találhatóak. A gyerekeknek a tanító irányításával kell a megfelelő szókérttyát a megfelelő tárgyhoz tennie.

(falazótégla, mészkő, homok, sóder, gerenda, vályog, iglutégla, sár [törekkel keverve], rönk, nád)

A feldolgozás módja, szemléltető eszközök, Magyarázat

frontális munkaforma, az egész osztály egyszerre ugyanazt végzi

tárgyi szemléltetés, illetve kinyomtatott kép (iglutégla) szókérttyák

Vizuális kultúra (1. osztály)

Nem egy tárgy valóságos szemléltetését mutatok be a tanulóknak, hanem egy technikai eljárást demonstrálok.

„**Téma, tananyag:** Szimmetrikus formák. Különleges tükörképek. Pacnifestészet.

Ajánlott tevékenységformák, módszertan javaslatok:

- 1. Bevezető beszélgetés:** vélemények a szimmetriáról (ki hallotta már, és mit tud róla). Szimmetrikus formák keresése környezetünkben.
- 2. Tükörkísérlet:** szimmetrikus formák közepére (a szimmetriatengelyre) helyezett tükörrel keletkezett tükörkép jellemzőinek megbeszélése.
- 3. Választható alkotói feladatok:**

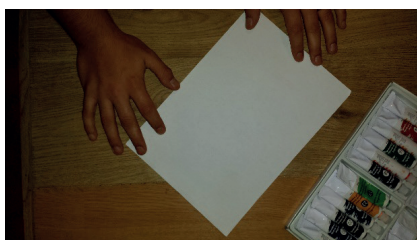
Nevelési és fejlesztési célok, kompetenciák (késztségek, képességek): Az anyagismeret, az eszközhasználati készség, a koncentrációs készség és a kezűgyesség fejlesztése az egyszerű eszközzel végzett anyagalakítással. Az arányérzék fejlesztése a látvány értelmezésével és a szimmetrikus formák alkotásával.” (Imrehné 2012)

Hogyan valósítom meg a tanmenetjavaslatban leírtakat? Az alábbiakban röviden részletezem.

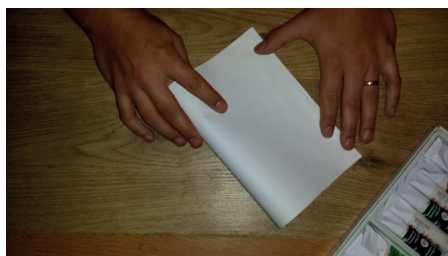
A munka előkészítése:

- Beszélgetés a szimmetriáról és a szimmetrikus formákról.
- Fogalomalakítás: tükörtengely.

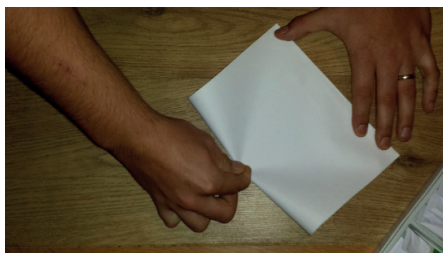
Tanítói demonstráció a szimmetriatengely és a technika elsajátításáról. A tanulók által kialakított kör közepén a földön bemutatom, hogyan kell elkészíteni egy egyszerű hajtással a szimmetriatengelyét a műszaki rajzlapnak (11-13. ábra). Felhívom a figyelmüket, hogy a temperából csak pöttyöket kell tenni a rajzlap egyik oldalára. Mivel az ős az éppen aktuális téma, így csak az őszre jellemző színeket használhatnak. (14-16. ábra). Miután felvittük a temperapacnikat a meghajtott szimmetriavonal mentén összehajtjuk a rajzlapot. (17. ábra) Ezután óvatosan elkezdjük simítani az összehajtott rajzlapot, hogy a festékgömböcök kisimuljanak, s a színek keveredjenek, találkozzanak egymással. (18. ábra) Ezután nagyon óvatosan és lassan nyissuk szét a rajzlapot (19-20. ábra), és végeredményképpen elénk tárul az elkészített pacnifestészet technikájával készült kép. (21. ábra)

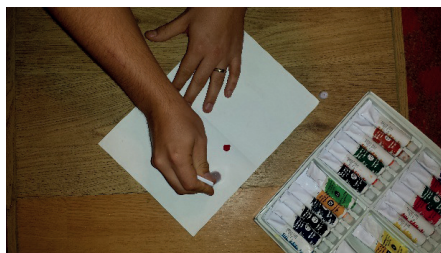
11. ábra. Pacnifestészet

12. ábra. Pacnifestészet

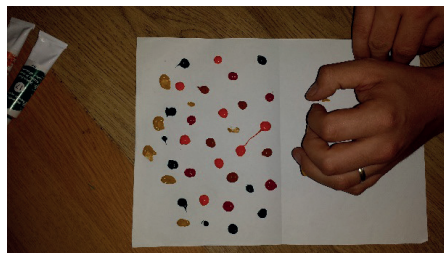
13. ábra. Pacnifestészet

14. ábra. Pacnifestészet

15. ábra. Pacnifestészet

16. ábra. Pacnifestészet

17. ábra. Pacnifestészet

18. ábra. Pacnifestészet

19. ábra. Pacnifestészet

20. ábra. Pacnifestészet

21. ábra. Pacnifestészet

A bemutatott technika után a diákok elkezdik önállóan a munkát. Tanítóként segítséget nyújtok nekik, ha valamelyik lépésnél elakadtak.

Ez a fajta szemléltetés a lehető legtokéletesebb módszer az 1. évfolyamon, mivel ebben a korban a gyerekeknek a meghatározó tanulási módszere az utánzás, az őket körülvevő és számukra mintaértékű embereket utánozzák. Ezért tartom fontosnak, hogy lássák azt, milyen technikával készülnek el ezek a különleges formák.

3.2. Szemléltetés közvetett módon

Ebben az alfejezetben olyan szemléltetéseket kívánok prezentálni, melyek élőben való demonstrációjára nincs lehetőség az osztályteremben. Szintén bekapcsolok eddigi főiskolai gyakorlatomból vett óraterveket s eddigi publikációimat is.

Környezetismeret:

Tananyag: Mit tehetünk környezetünk védelméért? 4. évfolyam (2)

Nagyon fontos és aktuális ez a téma, hiszen a fogyasztói társadalom részei vagyunk mi is. Íme egy óratervrészlet a szelektív hulladékgyűjtés szabályairól:

Az óra tartalma és menete	Megjegyzés
<p>Új anyag feldolgozása A személtelés kérdéskörében tudtok a legtöbbet változtatni a saját környezetetekben. -Hogyan tudtok védekezni a szemét ellen? -Szerintetek újra lehet hasznosítani a szeméttel? -Mit kell ahhoz tenni, hogy újra lehessen használni a szeméttel? -Hogyan tudnátok elősegíteni a szemét újrahasznosítását? Ha külön-külön válogatjuk a szeméttel, vagyis szelektálunk, ami válogatást jelent, akkor mi is szelektíven válogatjuk azt. Ehhez a környezet tudatos módhoz nem kell mást tennünk, mint otthon különválogatni a papírt, a fehér üveget, a színes üveget, a fémet és a műanyagot. Így a hulladékfeldolgozó üzemből könnyen újrahasznosítják a mi szeméttelünket. Fontos, hogy a PET palackokat és az alumíniumdobozokat mindig laposra taposva helyezzük el az erre megfelelő helyen, így a kukába sokkal több hulladék fér el. A három csoport kap egy-egy zsák szeméttel. Azt kérem tőletek, hogy válogassátok szét az előbb elmondott szabályok szerint a benne található szeméttel.</p>	<p>tanítói magyarázat irányított beszélgetés a szemét témaköréről Tanítói magyarázat a szelektív kukák bemutatása A tanulók kezébe csak és kizárólag steril szemét kerül.</p>

22. ábra. Szelektív hulladékgyűjtők sematizált ábrázolása

A szelektív hulladékgyűjtő kukáknak egy leképzett sematizált változata került a tanulók elé, mivel az eredeti méretei miatt nem lehet az osztályteremben bemutatni. (22. ábra) Esetlegesen egy tanulmányi séta alkalmával meg lehet vizsgálni az eredeti hulladékgyűjtőket is, ám erre a tanmenetben nincs lehetőség. Mindenesetre ez a szemléltetési mód össze van kötve a gyakorlással is. Hiszen az aktuális szeméttel gondos tanítói előkészítéssel el tudják helyezni a megfelelő helyre.

Magyar nyelv és irodalom (olvasás) 3. osztály

Tananyag: Lengyel Dénes: Nándorfehérvár ostroma – részletek

Az Apáczai Kiadó Hétszínvirág olvasókönyvben a történelmi olvasmányok mellett találhatóak olyan műalkotások, melyeket segítségül hívtam az előző órai anyag számonkéréséhez.

Az óra tartalma és menete	Megjegyzés
Folyamatos gyakorlás Az előző órai anyag számonkérése Keressétek meg a képek festőit és címét! Kössétek össze a megfelelő választ a hozzá tartozó képpel (23. ábra)	Frontális munkaforma interaktív tábla tantárgyi koncentráció: rajz

Székely Bertalan: Vérszerződés
(1896. Falfreskó, Kecskemét. Városháza)

Benczúr Gyula: Vajk megkeresztelése
(1875. Vámszon, olaj 360 x 245 cm. Magyar Nemzeti Galéria)

Munkácsy Mihály: Honfoglalás (részlet)
(1893. Vámszon, olaj. 459 x 1355 cm. Országsház)

23. ábra. Történelmi olvasmányok ismétlése

A tanulók megkeresik a képek festőinek nevét, és a megfelelő választ a kép mellé húzzák! Ezzel a demonstrációval már egy másik tantárgyba is bekapcsolódik a tananyag, hiszen a rajzórakon is előkerülnek ezek a művek.

3.2.1. Multimédiás demonstráció

„(...) a technika fejlődése újra meg újra a veszéllyel jár, hogy a technikai eszközök rabjává válunk, azt hisszük, hogy az eszköz a főszereplő.” (Trunkli 2003: 137) Éppen ezért fontos, hogy a bemutatások során megtaláljuk az aurelia mediocritast a digitális szemléltetés és a valóságos, élőben láttatás között.

A multimédiás szemléltetés megjelenéséről az interaktív táblák elterjedése után lehet komolyan beszélni. Mivel az iskolák többségében már van legalább egy ilyen tábla, így azokat a lehetőségeket is ki lehet használni, amelyeket a tábla nyújt nekünk. Ebben a szemléltetési módban a tanulók csak megfigyelési szempontokat kapnak, így még interaktivitásról nem beszélhetünk.

Számomra a legkönnyebben szerkeszthető program a Microsoft Office PowerPoint. A program adta lehetőségek teljes mértékben megfelelnek az iskolai szemléltetés minden kritériumának. Könnyen szerkeszthetünk vele egy diába képet, zenét és mozgóképet is.

Környezetismeret

Tananyag: Településeink. A településtípusokról korábban tanultak felidézése. Település, város, falu, tanya fogalma. Szolgáltatások jelentése. A települések összehasonlítása (életmód, funkció, szolgáltatások stb.)

Ebben az órában nemcsak az új anyag feldolgozására, de még a motivációra is használom az interaktív tábla adta lehetőségeket. Így nemcsak kép és feladat jelenik meg a tanulók előtt, hanem hangzó anyag is. (Multimédiás szemléltetés CD-ROM: 2-7. dia)

Az óra tartalma és menete	Megjegyzés
<p>I. FOLYAMATOS GYAKORLÁS</p> <p>1. Számonkérés</p> <p>Vaktérkép</p> <p>Ki tudja 3 perc alatt a legtöbb megyét beírni a vaktérképbe? Aki a legtöbb megyét írja be helyesen, az kap egy kisötöst!</p> <p>Igaz – hamis!</p> <p>Igaz hamis állításokat fogok mondani. Ha szerintetek igaz, amit mondtam, álljatok föl, ha hamis az állítás, akkor guggoljatok le! Az első egy próba játék lesz, utána pedig kieséses alapon játszunk tovább. Az lesz a játék nyertese, aki a legtovább marad bent.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Borsod-Abaúj-Zemplén megye megyeszékhelye: Salgótarján. Nem igaz, mert Salgótarján Nógrád megye székhelye 2. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye megyeszékhelye: Debrecen Nem igaz, mert Debrecen Hajdú-Bihar megye megyeszékhelye 3. Győr-Moson.Sopron megye megyeszékhelye Győr 4. Vas megye megyeszékhelye: Zalaegerszeg. Nem igaz, mert Zalaegerszeg Zala megye megyeszékhelye. 5. Heves megye megyeszékhelye: Eger 	<p>Önálló munkaforma</p> <p>Feladatlap</p> <p>6 perc</p> <p>Ellenőrzés frontálisan, interaktív táblán</p>

Az óra tartalma és menete	Megjegyzés			
<p>II. ÚJ ANYAG FELDOLGOZÁSA</p> <p>1. Motiváció</p> <p>Különböző településtípusok jellegzetes hangjait fogjátok hallani. Azt kérem tőletek, hogy mondjátok meg milyen települések hangjai lehetnek ezek. Válaszaitokat indokoljátok!</p> <p><i>Szerintem tanya/falu/város, mert:</i></p> <table border="1" data-bbox="230 681 895 1209"> <tr> <td data-bbox="230 681 448 1209"> <p><i>Tanya:</i></p> <p><i>itt a legnagyobb a csend</i></p> <p><i>tücsökciripelés nem lehet hallani</i></p> <p><i>autókat nyugalmat áraszt</i></p> </td> <td data-bbox="448 681 671 1209"> <p><i>Falu:</i></p> <p><i>nagy a csend</i></p> <p><i>állatokat lehet hallani,</i></p> <p><i>kocsizörgéssel</i></p> </td> <td data-bbox="671 681 895 1209"> <p><i>Város:</i></p> <p><i>nagyon zajos</i></p> <p><i>sokan jönnek-mennek, hallani a cipőkopogást</i></p> <p><i>autók zaja figyelhető meg</i></p> <p><i>dudálnak</i></p> <p><i>kamionok hangja, emberek</i></p> <p><i>morajlása</i></p> </td> </tr> </table>	<p><i>Tanya:</i></p> <p><i>itt a legnagyobb a csend</i></p> <p><i>tücsökciripelés nem lehet hallani</i></p> <p><i>autókat nyugalmat áraszt</i></p>	<p><i>Falu:</i></p> <p><i>nagy a csend</i></p> <p><i>állatokat lehet hallani,</i></p> <p><i>kocsizörgéssel</i></p>	<p><i>Város:</i></p> <p><i>nagyon zajos</i></p> <p><i>sokan jönnek-mennek, hallani a cipőkopogást</i></p> <p><i>autók zaja figyelhető meg</i></p> <p><i>dudálnak</i></p> <p><i>kamionok hangja, emberek</i></p> <p><i>morajlása</i></p>	<p>interaktív tábla: a város, a tanya és a falu hangjai</p> <p>5 perc</p>
<p><i>Tanya:</i></p> <p><i>itt a legnagyobb a csend</i></p> <p><i>tücsökciripelés nem lehet hallani</i></p> <p><i>autókat nyugalmat áraszt</i></p>	<p><i>Falu:</i></p> <p><i>nagy a csend</i></p> <p><i>állatokat lehet hallani,</i></p> <p><i>kocsizörgéssel</i></p>	<p><i>Város:</i></p> <p><i>nagyon zajos</i></p> <p><i>sokan jönnek-mennek, hallani a cipőkopogást</i></p> <p><i>autók zaja figyelhető meg</i></p> <p><i>dudálnak</i></p> <p><i>kamionok hangja, emberek</i></p> <p><i>morajlása</i></p>		
<p>2. Célkitűzés</p> <p>A mai órán megismerkedünk a különböző településtípusokkal.</p> <p>3. Összehasonlítás</p> <p>Réges-régen az emberek ott éltek, ahol meg tudták szerezni a mindennapi élelmüket. Ezután elkezdték házasítani az állatokat, növénytermesztésbe kezdtek, majd ott lakóházakat építettek. Így több család telepedett le egy helyen. Ezekből váltak az első</p>	<p>tanítói közlés</p> <p>Tanítói magyarázat</p> <p>tantárgy koncentráció:</p>			

Az óra tartalma és menete	Megjegyzés
<p>települések. Emlékezzetek vissza, amikor technikaórát tartottam nektek, akkor a különböző háztípusokkal ismerkedtünk meg.</p> <p>Mit gondoltok, Magyarországon milyen települések vannak?</p> <p>- <i>Város, falu, tanya.</i></p> <p>Mi lehet a különbség közöttük?</p> <p>Nézzünk meg egy várost! Legyen ez a város Sárospatak!</p> <p>Ha már tanultuk a megyéket, melyik megyében van?</p> <p>Hol fekszik pontosan Sárospatak?</p> <p>Nézzük meg a térképen!</p> <p>Sárospatak város területe: 139,11 km². Lakosainak száma:12.590 fő.</p>	<p>technika és életvitel</p> <p>18 perc</p> <p>Kérdve kifejtő módszer</p>
<div data-bbox="248 1018 856 1366"> <p>Sárospatak területe: 139,11, km² Lakosainak száma: 12 590 fő Ez 3091 db foci pályára méretének felel meg</p> </div>	<p>Magyarország térképe, interaktív tábla</p>
<p>Milyen intézmény található Patakon?</p> <p>- <i>Orvosi rendelő, Egészségház, Okmányiroda, Városháza, A mozi, A művelődés háza, Városi Könyvtár, Posta, bolt, „bevásárlóközpont”</i></p> <p>Milyen iskola van Sárospatakon?</p>	

- *Sárospataki II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola, Árpád Vezér Gimnázium, Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma, Általános Iskolája és Diákotthona, Vay Miklós Református Szakképző Iskola, Sárospataki Alapfokú Művészeti Iskola, Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar, Sárospataki Református Teológiai Akadémia*

Ezeket az intézményeket összefoglaló néven szolgáltatásoknak nevezzük. Emlékeztek? 2. osztályban már tanultátok. Ezek segítik a mindennapi életünket. A szolgáltatásokat csoportosíthatjuk ellátási funkciójuk alapján. Oktatás, egészségügy, szórakozás, sport, vendéglátás, kereskedelem, közlekedés (Volán, MÁV). A szolgáltatások többsége csak a városokban van.

Melyik lehet a városnál egy kicsit kisebb település, a falu vagy tanya?

- *A falu a kisebb település típus.*

Képzeljétek el, Magyarországon ma több mint 3100 falu található.

interaktív tábla:

Makkoshotyka

műholdképe, úthálózat

képe, domborzati

térképen való fekvése

térkép/interaktív tábla

Az óra tartalma és menete

Megjegyzés

Találjátok ki, melyik falura gondoltam! Ez a falu a mi megyénkben van. Melyik ez a megye?

- Borsod-Abaúj-Zemplén megye.

Mi a megyénk megyeszékhelye?

- *Miskolc.*

Mindössze 8 km-re a Bodrog folyó közelében van ez a település. A falu az Északi-Középhegységben van, a Zempléni-hegység lábánál. Település típusát tekintve ez egy zsákfalu. Ez a település Makkoshotyka. Hoztam róla nektek egy műholdképét. Területe: 10,41 km². Lakossága: 892 fő.

Milyen intézmények találhatóak itt?

- *iskola, önkormányzati hivatal, kisbolt, „hangulat karbantartó helyiség”, templom*

Végül a tanya marad hátra.

Milyen intézmények lehetnek a tanyán?

- *A tanyán nincsenek intézmények.*

Ebben az órában szervesen részt vesz az interaktív tábla mint eszköz a tananyag ismétlésében (Magyarország megye térképénél), a motivációs folyamatban (a tanya, a város és a falu hangja), illetve a három településtípus összehasonlításánál. Ugyanis ilyenkor egy dián jelenik meg a falu térképen való ábrázolása, a Google Earth program által nyújtott domborzati képe, illetve a műholdkép, valamint megpróbáltam közel vinni ezeket a hatalmas méreteket a gyerekekhez, ezért a különböző településtípusokat egy átlagos focipályához hasonlítottam.

Technika és életvitel (4. osztály)

Tananyag: Az ember már várat épít

Már az imént marginálisan említettem a 4. osztályos technika óraterveket, ahol a tárgyak valós nagyságukban jelennek meg a tanulók előtt. Ugyanezen az órán használtam szemléltetésre az interaktív táblát (igaz, csak kivetítőként), ahol a kivetített diákon megjelent a videó és a hanganyag is. (1. számú melléklet) Multimédiás szemléltetés CD-ROM 8–19. dia)

AZ ÓRA TARTALMA ÉS MENETE

A tanulói és tanári akciók

- Az építés fejlődése

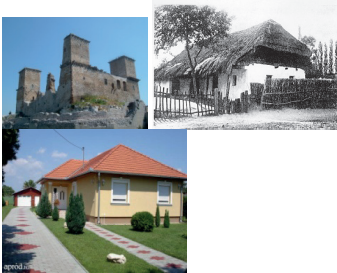
Rendezzük időrendi sorrendbe a lakóhelyeket kialakulásuk és használatuk szerint!

Tudjátok, az ember mindig abból az építkezési anyagból épített házat, lakhelyet, amely a közvetlen környezetében megtalálható volt.

A FELDOLGOZÁS MÓDJA, SZEMLÉLTETŐ ESZKÖZÖK, MAGYARÁZAT

interaktív tábla
rávezető kérdések, tanítói segítségnyújtás
az interaktív táblán a tanító dolgozik, a megfelelő kép alá a megfelelő számot írja (a PowerPoint program, filctoll eszköz), ezután kattintásra a képek sorrendbe kerülnek balról jobbra

1. barlang 2. agyagkunyhó 3. nádkunyhó 4. rönkház 5. földvár 6. kővár 7. vályogház 8. téglaház

II. ÚJ ISMERETEK ELSAJÁTÍTÁSA

1. Motiváció

Miből alakulhatott ki a város szó? Miért lett pont ez a neve?

- *Vár körül építkeztek, mert a vár védelmet és biztonságot nyújtott.*

A következő dián képeket láhattok egy ismert településről és a váráról, s a vár köré épült városról.

2. Célkitűzés

A mai órán a várakkal fogunk foglalkozni, és óra végére elkészítjük a saját várunkat.

3. Várak megfigyelése

6. perc

frontális osztálymunka
irányított beszélgetés,
Sárospatakról és a Rákóczi-várról
interaktív tábla
helytörténeti ismertetés

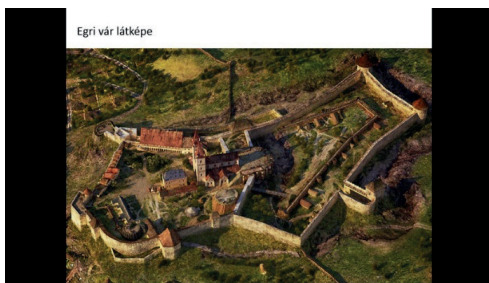
8. perc

tanítói közlés, hogy a diákok
pontosan tudják mi fog történni az
órán

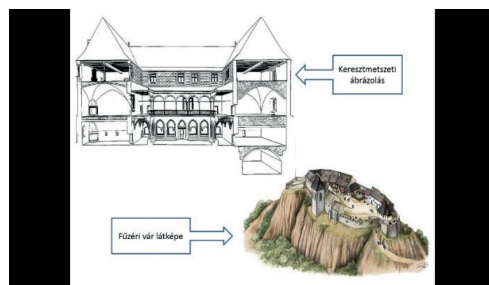
9. perc

Irányított beszélgetés a várakról

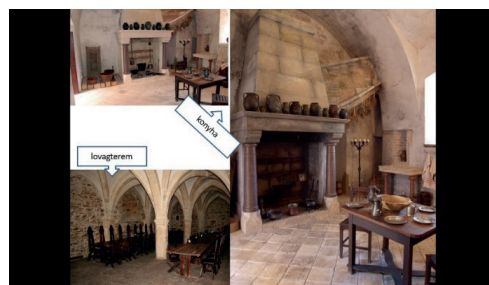
- a) A szükségszerűsége
- b) Az építési anyaga kezdetben, majd később
- c) Építési helyeik

- d) A várak alakja, szerkezeti vizsgálata

- e) A várban élő emberek
- f) A vár belső helyiségei

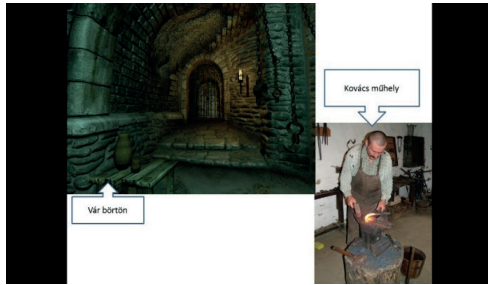
frontális osztálymunka, irányított beszélgetés, amelyekkel az összes felsorolt elemzési szempontot körbejárunk és megvizsgáljuk a kivetített képek segítségével interaktív tábla

a diákok látják a képeket, így vizuálisan is előttük van az éppen aktuálisan tárgyalt téma

irányított beszélgetés kérdve kifejtő módszer

a válaszok megindokolása, a gyermek helyes gondolkodására világít rá

III. A MUNKA ELŐKÉSZÍTÉSE

1. Mit jelent a rekonstrukció

Szerintetek mit jelent a rekonstrukció szó?

- *helyreállítás, újjáépítés*

Videó megtekintése a Füzéri várról. Ezen a videón egy rekonstrukció látható, számítógépes módszerrel állították helyre a várat a korabeli adatok szerint.

Figyeljétek meg, milyen helyiségeket tudtok felfedezni, az előbb megbeszéltek alapján a videóban?

- *kapu, függőhíd, gazdasági épületek, istálló, függő folyosó, lőrés, teherlift, ablakok, torony, óra, belső udvar, kémény, torony, konyhakert, kút, ajtó*

14. perc

megbeszélés kérdve kifejtő
módszer segítségével

megfigyelési szempont adása

videó: A füzéri vár 1676 forrás:
http://www.youtube.com/watch?v=ILi_wiMp5QI

külön kép a teherliftről

a teherlift szerepének kiemelése,
tanítói közléssel

hazaszeretetre való nevelés

A videó megtekintése után a tanító megemlíti,
hogy a Szent Koronát is őrizték ebben a várban.

18. perc

Az idézett terv részletében világosan látszik az a tény, hogy nemcsak az új ismeretanyag elsajátításánál fontos a demonstráció, hanem az óra többi részén is adekvát s elengedhetetlen egységet képez az elsajátítandó tananyaggal kapcsolatban. Megfigyelhető, hogyan irányítom a diákok figyelmét a diákon keresztül, és segítem őket abban, hogy el tudják készíteni saját váraikat csoportos munkaformában.

3.2.2. Multimédiás szemléltetések a tantárgyak között

Bátran gondoltam arra, hogy egy-egy szemléltetés nem csak egy-egy tantárgyhoz használható fel. Így arra jutottam, hogy az azonos tananyagokat, amelyeket igaz, mindig más-más aspektusból vizsgálunk, össze kellene vonni egy közös szemléltetés kapcsán. Így esett a választásom a vizuális kultúra, környezetismeret és az anyanyelv óráira. E három tantárgyhoz közös szemléltető eszközt készítettem el, mely célja kétrétű:

- 1. A gyermekek tudásának fejlődését elősegíti, hiszen többször fordul elő, így a bevéssződés folyamatára hat pozitívan.
- 2. Megkönnyíti a pedagógus munkáját ebben a rohanó világban.

Természetesen a tanító feladata a tanítást árasztani, így az első pont elhanyagolható cél, de sajnos, amint fentebb említettem, a korunk legnagyobb betegsége a rohanás, az, amikor semmire sincs időnk. Ez a probléma leginkább az alsó tagozatos oktatást, nevelést érinti, hiszen az első három-négy év a legmeghatározóbb a későbbi életünk során.

Elképzelésem szerint egy multimédiás szemléltetés a gépek világában szinte elengedhetetlen. Ha azt szeretnénk, hogy a gyermeket megfogja a tananyag, akkor az ő számára kell közel vinni, s az elképzelhetetlen a modern technika alkalmazása nélkül. Ugyanis ma minden második embernek okostelefonja, és minden ötödik embernek Tabletje vagy iPadje van. Ez a kor jóindulatú ártalma.

Fontos megjegyezni, hogy pedagógiailag az 1-2. osztályban semmilyen elektronikus eszközt nem használnék a gyermekek tanítása során. Ez az időszak az alapozó időszak. Itt kell megtanuljon a gyerek írni és olvasni, és ezek megtanítására az úgynevezett klasszikus módszereket tartom a legmegfelelőbbnek. (Apáink, nagyapáink korában nem volt semmi technikai eszköz, és ők a mai napig tudnak kívülről verseket, hibátlan helyesírással rendelkeznek, valamint a fantáziájukon sem esett csorba. És még a szorzótáblát is tudják hibátlanul oda-vissza.) A finommotorika fejlődése, a térlátás fejlődése, a krétaportól megtelt tanterem varázslatossága, a tanító meséi legyenek e korszak meghatározó alkotóelemei.

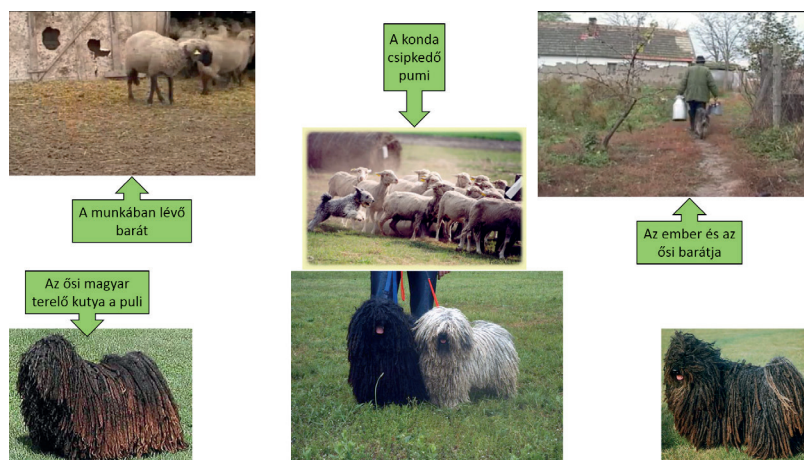
Majd 3-4 osztályban, mikor minden alapvető készséget elsajátítottak a nebulók, akkor kezdetünk el beszélni az interaktív tábla adta lehetőségekről és a multimédiás szerkesztésekről.

Éppen ezért döntöttem úgy, hogy a 4. évfolyam számára készítek el egy diasorozatot.

Egy osztálykirándulás folyamán a tanító fényképet és mozgó fényképeket rögzítene, a későbbi emlékfelidezés végett. Remekül tudná majd használni a tanórán belül, mikor már nem lesz előben előttük az élőlény. Az órán csak elő kellene hívni a már meglévő tudást irányított beszélgetések segítségével, hiszen a gyermek mindent megjegyez, csak még nem tudja megfelelően használni a meglévő ismereteit.

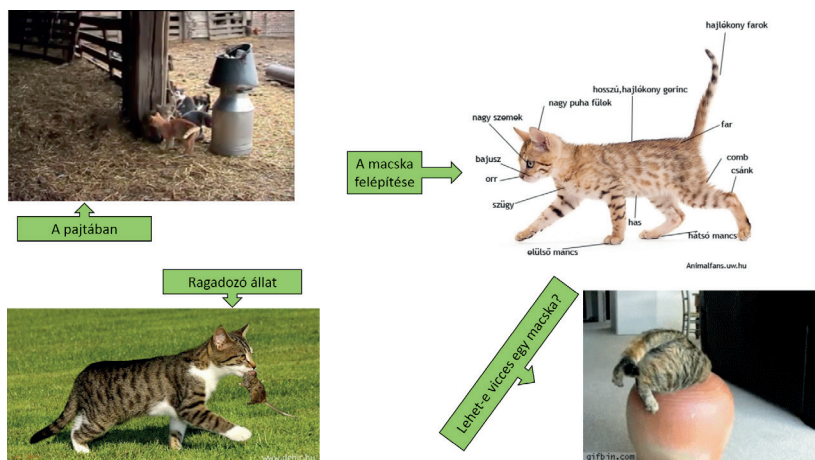
Az interaktív tábla előnyeit kihasználva építeném fel a kívánt állatok szemléltetését, így hatnék a gyermekre vizuálisan és auditív módon is. A bemutatott képsorokon megfigyelhető az állat kinézete, hangja és egy-egy specifikuma is.

A virtuális szemléltetéshez a Microsoft Office PowerPoint 2013-as programját használtam. A diákon szerepelnek gif kiterjesztésű fájlok (ezek tulajdonképpen mozgó képek, melyek végtelenítve vannak), videók, hangok és természetesen képek. Valamint ezeket kísérő magyarázó szövegek. (Multimédiás szemléltetés CD-ROM melléklet 20-25. dia)

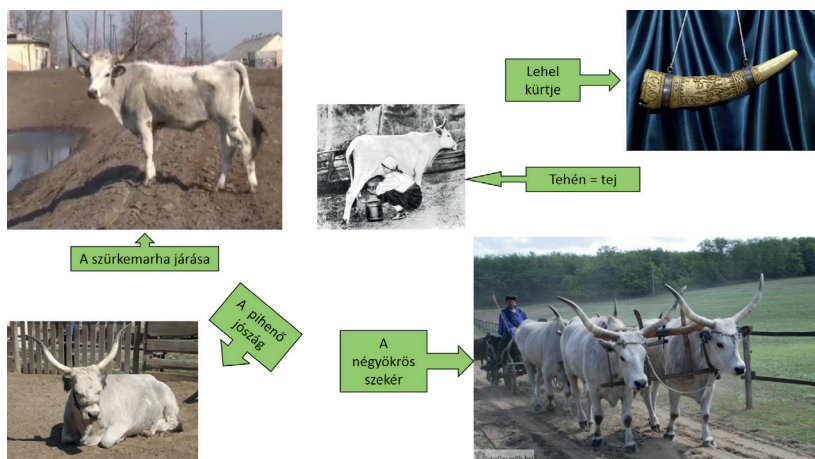
24. ábra. A kutya

A dián a puli és a mudi, két ősi kutyafajtánk látható. (24. ábra) Megfigyelhetjük, mi-ként viszonyul az emberhez, miért érdemelte ki az ember legjobb barátja címet. Illetve betekintést tehetünk, hogyan végzi a munkáját.

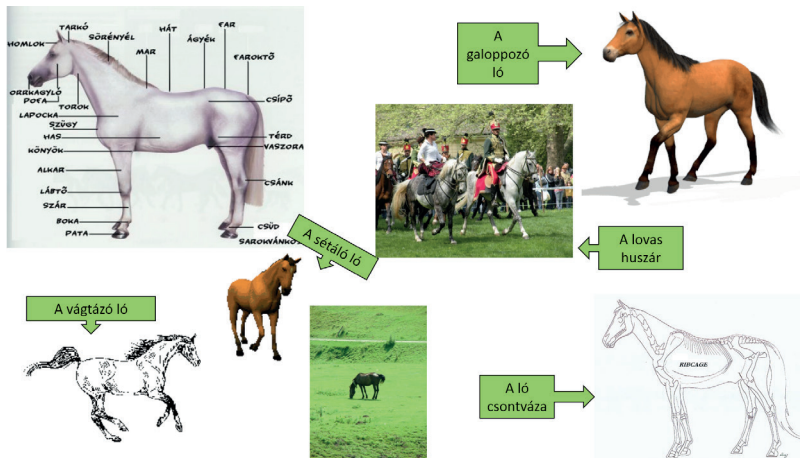
25. ábra. A macska

A következő dián a házimacska látható. (25. ábra) Néhány érdekes tény a macskáról: ragadozó állat, gerinces állat, és végül, hogy egy nagyon vicces állatról van szó.

26. ábra. A szürkemarha

Ezen a dián a magyar szürkemarha szerepel. (26. ábra) Megfigyelhető a járása, bőgése. Petőfi Sándor A négyökrös szekér című vers részletét Latinovits Zoltán tolmácsolásában hallgathatjuk. Lehel kürtje is szóba kerül, valamint az a tény, miszerint a tejet a szarvasmarha, vagyis a tehén adja. „A szemléltetés során szabad olyan anyagot is adni, amelyre csak később lesz szükség. Később, amikor ez bekövetkezik, talán már nem is kell szemléltetnem, hanem azt mondom: emlékezz arra, hogy mit láttál annak idején.” (Trunkli 2003: 138) Éppen ezért mertem használni A négyökrös szekér című verset (Multimédiás szemléltetés CD-ROM melléklet 23. dia). Ugyanis ez a mű majd csak 5. osztályban kerül elő, de fontos, hogy a tanulók tudják, mi az a négyökrös szekér, hiszen e tudás nélkül nem érthetik meg ezt a Petőfi-verset.

27. ábra. A ló

Az utolsó előtti dián a ló látható. (27. ábra) Megfigyelhető a lovak különböző mozgása (séta, galopp és vágta), a csontváza, melyből következtetést lehet levonni arra, hogy gerinces állat, illetve megfigyelhető, hogy a lovat mint haszonállatot is használták az őseink.

Mind a négy állathoz melyik ősi foglalkozás köthető?

28. ábra. A pásztor

Összefoglalásként került be az utolsó dia, (28. ábra) melyen a négy állathoz köthető ősi foglalkozás kerül bemutatásra. A pásztor. A dián, miközben a képek animálva jönnek a felszínre, közben az ének-zene órákról ismert dal szól: A juhásznak jól van dolga...

Nézzük meg, ez a szemléltetés hogyan állja meg a helyét egy-egy tantárgyban. Alább olvasható a tantárgyak külön lebontása.

Állatok a környezetismeret-órán

A kutya barátságossága figyelhető meg a bemutatott képsorozaton. Az embert követi, és mindenben segíti gazdáját. Az ősi magyar kutyafajtákból (9 darab) mi a terelőkutyákkal foglalkozunk (puli pumi, mudi), hiszen a magyar ember mellett legrégebb óta a puli

volt, így rávezethető a gyerekeknél a kutya ősrégi barátsága. Megfigyeltetném a gyerekekkel a kutya magatartását, és kérdve kifejtő módszer segítségével rávezetném őket a helyes válaszokra.

A macskáról sokan nem tudják, hogy ragadozó állat. A pajtában volt nagy szerepe, hiszen, ahol jószág van, ott előfordulnak a kistermetű rágcsálók is, s ez volt a macska fő tápláléka. Szintén megfigyeltethető a külseje, bundája, életkörülményei és mai haszna.

A szürkemarha egy őshonos magyar fajta. Őseink kifejezetten igavonásra alkalmazták. Az 1960-as években volt a legkevesebb a Magyarországon élő populáció száma. Szintén foglalkozunk a külsejével és egyéb részeinek fölhasználásával (pl. Lehel kürtje).

A ló az egyik legdrágább háztáj körüli állatunk. Sok hasznát vették a magyarok az évszázadok során, hiszen hasznosítható igavonásra, utazásra, harcokhoz, de mára már a sportban is nagy szerepe van.

Állatok a rajz és vizuális kultúra órán

Szemléltetném a puli, pumi közötti különbséget (formája, felülete, színe). A látottak alapján és kellő motiváció megléte mellett a tanuló önállóan korának megfelelő rajzokat tudna készíteni a megfigyelt állatról, különböző feladatokon keresztül: ábrázolás látvány után, illusztráció stb.

A macska tulajdonságait megfigyeltetem a gyermekkel. Fantáziarajz készítése a macskáról. A macska főszereplésével egy képregény készítése.

A szürkemarha és a ló a mindennapjainkban címmel bábjátékot terveztetek a diákokkal, melyeket el is játszanak.

Állatok a magyar nyelv és irodalom órán

Ezen óra kertén belül a legtágabb értelemben kaphat lehetőséget a kutya, nemcsak olvasásórán, hanem a fogalmazásórán is, de a nyelvtanórákat sem szabad kihagyni.

Egy nyelvtanórán az állatról írt leírás indukciós anyagnak is megfelel. („A bemutatott nyelvtani példaanyagot hívjuk indukciós anyagnak.” [Kernya 2008: 339]) Lássuk, hogyan valósul meg ez egy órán.

Az óra tartalma és menete	Megjegyzés
II. Az új anyag feldolgozása 3. Indukciós anyag bemutatása Figyeljétek meg a következő szöveget! A dőlt betűkkel milyen szavak lehetnek? Mi lehet a szavak szerepe? Mit fejezünk ki vele? A ló az ember <i>legjobb</i> segítője. Színe lehet <i>fekete</i> , <i>barna</i> , <i>szürke</i> . <i>Gerinces</i> , <i>kedves</i> és <i>barátságos</i> állat. A ló nagyon <i>drága</i> állat. Miket vettetek észre a dőlt betűs szavakon? -Mindegyik valamilyen tulajdonságot jelöl.	Frontális osztálymunka eszköz: interaktív tábla indukciós szöveg

A fent említett óratervrészlet a melléknevek megtanításánál elengedhetetlen rész. Ebből a megállapításból vonhatjuk le a következtetést, miszerint: a melléknév valaminek vagy valakinek a tulajdonságát fejezi ki.

Olvasmányok melyekben szerepel a kutya:

1. Fekete István: Bogáncs
2. Fekete István: Vuk
3. Cziffeszky István: Kutya az árban

A macska, a ló és a szarvasmarha keresése különböző irodalmi művekben. Ahol megfigyelhető az állatok leírása (ismeretterjesztő szöveg, történelmi olvasmány, állat leírás).

Fogalmazás órán a leírást tanulják meg. Először szóban a képek láttán mondják el a kutya külső, majd belső tulajdonságait egy élő fogalmazás alapján. Majd leírják az elkészített művet.

Ezen óra keretein belül a már megfigyeltetett és megismert állatokról készítenek leírásokat. Így gyakorolhatják a tiszta fajtájú fogalmazásokat is.

Az elkészített segédanyag felhasználásával közelebb vihető a gyermekek számára az ősi magyar állatok egy szegmense, illetve a közvetlen környezetükben élő állatok.

3.3. Interaktivitás a tanórán

Olyan szemléltetést használok, melyben a diákoknak is szerepük van. Egy-egy feladatmegoldás kapcsán nemcsak a feladatot oldják meg, hanem a nehézséget okozó téma szemléltetésre is kerül. Ezt nagyon fontosnak tartom, mivel ha több helyről, több forrásból kapja a tanuló az információt, valamelyik csatornán érkező információ biztosan megragad benne.

Matematikaóra (3. osztály)

Tananyag: 10-zel való szorzás, osztás. (Multimédiás szemléltetés CD-ROM melléklet 26-33. dia)

A tankönyv feladatait beszkenyeltem (29. ábra), így egyértelműbbé vált mindenki számára a tanítói magyarázat, majd két feladatközé beillesztettem egy saját feladatot (30. ábra), mellyel a feladatmegoldás és feladatmegértés könnyebbé vált.

1. Figyeld meg, hogyan kell a kétjegyű számokat megszorozni és elosztani 10-zel!
Raikd ki játék pénzzel a következő mennyiségeket, majd tízszered meg őket!

11 $\cdot 10 = 110$ $110 : 10 = 11$
 $10 \cdot 10 = 100$
 $1 \cdot 10 = 10$

12 $\cdot 10 = 120$ $120 : 10 = 12$
 $10 \cdot 10 = 100$
 $2 \cdot 10 = 20$

13 $\cdot 10 = 130$ $130 : 10 = 13$
 $10 \cdot 10 = 100$
 $3 \cdot 10 = 30$

29. ábra. 3. matematika könyvem. Apáczai Kiadó

Helyiérték - táblázat

t	e		sz	t	e
1	5	15			
10	50	15·10	1	5	0
		12			
		12·10			

30. ábra. Helyiérték táblázat

Szintén a Pedagógiai Tervek tárában publikált óratervből idézek: (2. számú melléklet)

„**I. RÁHANGOLÓDÁS** (Multimédiás szemléltetés CD-ROM melléklet 34–43. dia)

1. Hibás szöveg

Minden tanuló megtalálja a feladatlapot a padjában. Az első feladatot oldjuk meg A tanulók megkeresik a helyesírási és fogalmazási hibákat. Párokban dolgoznak.

Tanítói instrukció: A Facebookon kaptam ezt az üzenetet. (31. ábra) Kérlek titeket, hogy segítsünk Hirtelen Hildának, és javítsuk ki a helyesírási és fogalmazási hibákat.

»Szia! Hirtelen Hilda vagyok. 11 éves vagyok Sárospatakon az *Ady* Endre *uccában* lakom. Három *testvérem* van. A legkisebb most megy *óvodába*. Egyszerű (egyszerű) családból (családból) származom. Nagyon szeretnék a Sárospataki II. Rákóczi Ferenc Általános Iskolába járni.«

Ellenőrzés közösen az interaktív táblán.»

31. ábra. Simcsák Huba: Magyar nyelvtan óratervezet 5. évfolyam „Facebook”

Az imént idézett részlet (31. ábra) a szemléltetett esetre hozza a példát. A mai fiatalok, a z-generáció már minden ügyes-bajos dolgát az interneten és közöttük a Facebookon végzi. A sok mondanivaló és a rövidebb gépelési idő miatt bizonyos rövidítéseket kezdenek használni, amelyek persze nemcsak az interneten maradnak, hanem bekerülnek a mindennapi életbe is, s ezzel együtt az iskolába is. Ami a legszomorúbb ebben a láncban, hogy az anyanyelvi órákon is megfigyelhető ez a helyesírási magatartás, ami a jelen oktatásügyben felháborító, hiszen az irodalmi nyelvváltozatot nem fogják tudni használni, nem válik készségszintűvé.

A problémahelyzet tehát adva van. Már csak egy kis képszerkesztésre van szükség, és be lehet helyezni ezt a hibás feladatot a Facebook témába. Ezzel közel kerül a gyermekekhez a problémahelyzet, és láthatóvá válik, hogy a már megszerzett tudást (jelen esetben ez a helyesírási készség) miként tudják használni.

A tanulók az előttük lévő feladatlapon dolgoznak, míg az ellenőrzés frontális munkafarmában történik. A helyesírási és nyelvhelyességi hibák kattintásra kijavítódnak, és már csak a helyesen írt szöveg olvasható a táblán.

Az óra egy másik részén a tanulóknak kell pótolni a hiányzó j és ly betűket a szavakban. Ezt interaktív feladat formájában oldják meg. Szintén előttük a feladatlap, ott dolgoznak, s a táblához egyesével jönnek ki, és beírják a megfelelő betűt a hiányos szóba.

Ezek után olyan összetett szavakat kell alkossanak a pótoltszavakból, melynek az egyik felében j-vel, a másikban ly-vel írt szó van. (32. ábra)

hüve ly k	__egy	hüve ly kujj
__árda	pá__ázat	
re__tvény	piszto__	
ra__t	szegé__	
he__	u__ jj	

32. ábra. Simcsák Huba: Magyar nyelvtan óratervezet 5. évfolyam. „j – ly”

Az óra végén felhívom a diákok figyelmét arra, hogy mennyire fontos a magyar nyelvet pontosan és igényteljesen beszélni, hiszen egy-egy betű kihagyása újabb szavak, mondatok létrejöttét szolgálhatja. Erre mutattam nekik egy élő példát. (33. ábra)

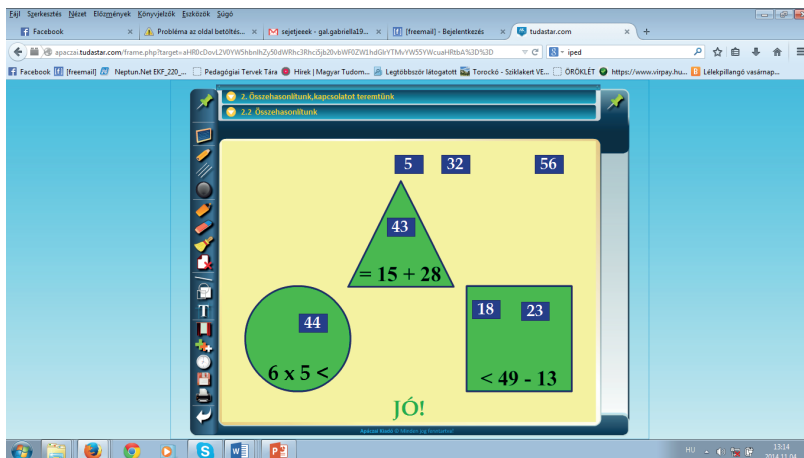

33. ábra. Simcsák Huba: Magyar nyelvtan óratervezet 5. osztály „helyesírás”

Segítség a tanítóknak, más interaktív források:

Az Apáczai Kiadónak vannak olyan interneten elérhető interaktív feladatai, melyekben a tanítónak csak válogatnia kell, és szervesen kapcsolódnak a megtanítandó tananyaghoz és a tankönyv, munkafüzet feladataihoz. Persze nemcsak a kiadó által kiadott könyvekhez lehet használni, hanem esetlegesen más kiadó könyveihez is, ezzel is színesítve a tanóra menetét és biztosítva a változatos feladatmegoldásokat.

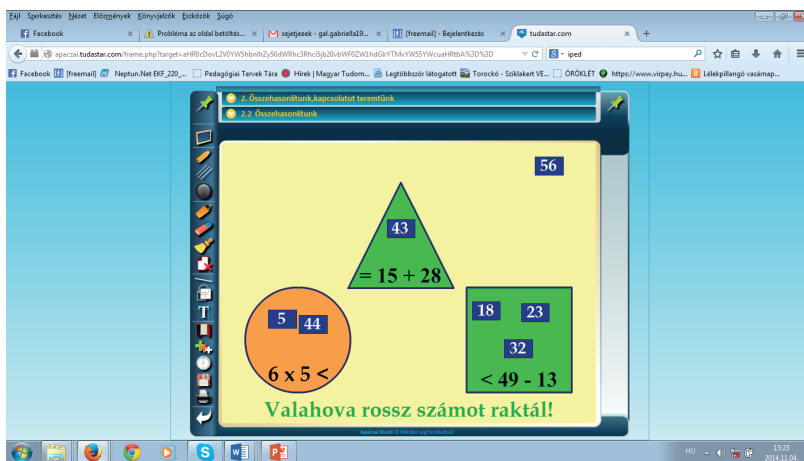
Nézzünk egy példát: 3. osztály Matematika tantárgyhoz

34. ábra. <http://apaczai.tudastar.com/frame.php?target=aHR0cDovL2V0YW5hbnlhZy50dWRhc3Rhcj5jb20vbWV0ZW1hdGlrYTMvYW55YWcuaHRtbA%3D%3D> (2014. november 4.)

Tananyag: Összehasonlítottunk, kapcsolatot teremtünk

A fent látható feladat kapcsolódik a tankönyv feladatához is. (34. ábra) A tanulónak kell a számokat a megfelelő helyre húzni. Rossz válasz esetén a program nem mondja meg, melyik szám van rossz helyen (35. ábra), ezzel is motiválva a diákot a további gondolkodásra, csak a következő szöveget kapjuk a programtól: „Valahová rossz számot raktál!”

35. ábra. <http://apaczai.tudastar.com/frame.php?target=aHR0cDovL2V0YW5hbnlhZy50dWRhc3Rhcj5jb20vbWV0ZW1hdGlrYTMvYW55YWcuaHRtbA%3D%3D> (2014. november 4.)

Miután elvégeztük a programtól kapott feladatot, a következő mező jelenik meg előttünk: (35. ábra)

36. ábra. <http://apaczai.tudastar.com/frame.php?target=aHR0cDovL2V0YW5hbnlhZy50dWRhc3Rhci5jb20vbWF0ZWIhdGlrYTMvYW55YWcuHRtbA%3D%3D> (2014. november 4.)

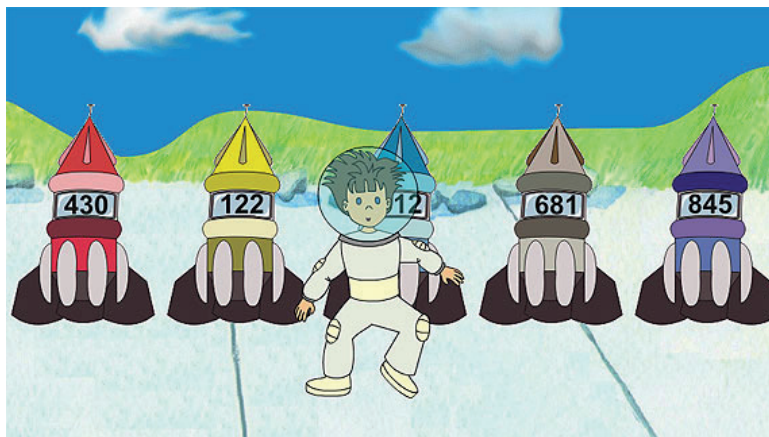
Domi, a hárompöttyös dominó gratulál nekünk a sikeres feladatvégzésért. (36. ábra) Ezzel is motiválva a tanulót a további sikeres és pontos munkavégzésre. (3)

Ezzel a feladatfelépítéssel és a megfelelő motivációval, valamint az interaktív feladatokkal együtt képes a kiadó által tervezett feladategyüttes a gyerekek tudását elmélyíteni és begyakorolni a megszerzett képességeket, hogy készség váljon belőlük.

4. Modern technikák, a legmodernebb eszközök

Ebben a fejezetben szeretnék kitekintést végezni a közeljövő eszközeire, melyek a tanítói demonstrációt segítik elő.

A tankönyvkiadók folyamatosan tartják a tempót a technika fejlődésével. Egyre gördülékenyebb és látványosabb szemléltetések, interaktív feladatok születnek. Gondoljunk bele, milyen volt az első ilyen program, a Manó programsorozat. Sajnos ennek a programsorozatnak a fejlesztése leállt, nem korszerűsödött. (37. ábra)

37. ábra. <http://www.google.hu/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=images&cd=&ved=0CAcQjRw&url=http%3A%2F%2Fwww.origo.hu%2Ftechbazis%2Fszamitogep%2F20070830-klassz-oktatoszoftverek-a-gyerekeknek.html&ei=8NZYVKKHhHV7Aa-Ci4DwDg&bvm=bv.78677474,d.d2s&psig=AFQjCNEdpsbBD7r9> (2014. november 10.)

Gyenge grafika jellemezte, és midi típusú gyenge hangfájlok voltak rajta. Persze kezdetnek ez volt a legjobb, ez is hozzásegítve a programozókat ahhoz, hogy eljussanak arra a szintre, ahol ma tartunk. És persze a fejlődés soha nem fog megállni.

4.1. Ipad

2013 júniusában felkértek, hogy vegyek részt az egri Eszterházy Károly Főiskola kísérletében, mely 2013 szeptemberében indult (Pedagógiai kutatások mobileszközök alkalmazásával). (4) Ez nagy örömmel töltött el, hiszen úgy gondolom, hogy a tanításnak feltétlenül lépést kell tartania a technikai eszközök fejlődésével, mert a tanulók már-már jobban értenek a virtuális világhoz, mint a hagyományos elveken működő közvetlen környezetükhöz, s hogyha célunkat szeretnénk elérni, a tanítás folyamatában kénytelenek vagyunk a diákokkal fölvenni a lépést, az ő nyelvükön szólni hozzájuk.

Az Eszterházy Károly Főiskola Gyakorló Általános Iskolájában elindított új szemléletű módszertani kísérlet, melynek fő technikai eszköze az Apple által gyártott Ipad. Ez az eszköz, melyen a Nemzeti Tankönyvkiadó segítségével megjelennek a tankönyvek, illetve saját fejlesztésű tankönyvek, munkafüzetek, munkáltató tankönyvek is. Nagy öröm volt számomra, hogy részese lehettem ennek a kísérletnek, illetve annak, hogy egy a szövegértést fejlesztő kísérleti könyv létrehozásában segédkezhettem. A tanulók nemcsak elolvasni tudják a szöveget (jelen esetben meséket), hanem közvetlenül a szöveg után mindenféle érdekes feladatot is meg tudnak oldani, illetve a mesét meg is tudják hallgatni. Az elkészítésben szervesen részt vettem, s nemcsak elméleti tudásomat adtam az elkészült könyvhöz, hanem a hangomat is.

Rendkívül hasznosnak tartom az ilyesfajta fejlesztéseket, hiszen a tananyagok után közvetlen internetes elérhetőségeket, linkeket lehet beszúrni, amivel a diák még több ismeretanyaghoz tud eljutni.

Ma már egyre gyakrabban találkozunk QR kóddal rendelkező könyvekkel, folyóiratokkal. Ennek a kódnak a segítségével a nyomtatott és a digitális könyvek összeköthetőek. A tankönyvben szereplő QR kód segítségével pillanatok alatt kinyílik a világ a tanulók előtt, mindehhez elegendő egyetlen gombnyomás az okoskészülékünkön. Természetesen ezek a kódok a tananyagnak megfelelő plusz ismereteket kell, hogy tartalmazzanak.

Véleményem szerint nem is annyira a távoli jövőben már csak egy okostelefonnal, tablettel vagy Ipad-dal fognak iskolába járni a diákok, hiszen sokkal több ismeretanyag elfér egy ilyen technikai eszközön, és nem lesz gerincferdülésük a sok és nehéz tankönyv cipelésétől. Ám ennek is vannak hátrányai és előnyei is, mint minden másnak.

A digitális hátizsák	
előnyei	hátrányai
nagyon könnyű a benne lévő súlyos tudás egy pár gombnyomással le lehet tiltani az eszközön minden olyan alkalmazást, melyre az órán nincs szükség	drága eszközök a szemet sokkal jobban roncsolja a monitor, kijelző a kézírást és annak gyakorlását jelen pillanatban még nem pótolja nem pótolja a közvetlen tapasztalást a környezettel

Mindent összegezve a digitalitás lassan-lassan bekerül az oktatásba és a tanulás folyamatába. Ezért elengedhetetlen vele foglalkozni, fejleszteni és használni.

Elsősorban az elkészített e-book az anyanyelvi órák segédeszköze lett, így a szövegfeldolgozás elsajátításában nyújt kiváló szerepet. Hatalmas lehetőséget látok ezen segédeszköz elterjedésében és egészséges használatában, ezalatt azt értem, hogy ugyanolyan mértékben használva a klasszikus segédeszközöket is, mint ezt az újfajta eszközt.

„Hogyan fejleszthető az olvasási és szövegértési képesség? Úgy gondolom, az e-book is hozzájárul ehhez a feladathoz, hiszen ezt tudatos játékoságnak is felfoghatjuk. Mind-ehhez a pedagógusok szaktudása, felkészültsége elengedhetetlen. A célirányos, de az életkornak megfelelő játékos feladatok, életszerű, élményt nyújtó olvasmányok megalapozzák a későbbi informáló és tudást nyújtó, majd az elvontabb tartalmú szövegek megértését, feldolgozását. Ehhez természetesen szükséges az odafigyelés a szülők, a család, a pedagógusok részéről is.” (Sontráné 2014.) Ehhez természetesen egy szemléletbeli váltásra lenne szükség. Valószínű, hogy ez a pálfordulás csak akkor valósulhat meg 100%-ban, ha az a generáció, illetve azok a generációk, akik épp benne vannak a közoktatásban, elfogadják és megszokják ezeket az újításokat, ezzel is szemléletesebbé téve a tanórákat.

4.2. Internetes bázisok

Nézetem szerint az internetes bázisok a jövő fundamentumai. Egy jól szerkesztett és rendszeresen frissített adatbázis nagy segítséget jelent az tanítás-tanulás folyamatában.

A 21. században az internet számít a legnagyobb „Révai” lexikonnak. Minden benne van, csak tudnunk kell a lehető legjobban használni és a rengeteg információ közül kiválogatni a megbízható forrásokat, hiszen nem csak bizonyítható tények vannak fent az interneten.

Sulinet

A Sulinet internetes tudásbázisán már nagyon sok érdekes és hasznos információt meg lehet találni. Rendkívüli pozitív tulajdonsága, hogy az ismeretanyagok évfolyamonként és témánként vannak rendszerezve.

Apáczai Kiadó

Az Apáczai Kiadónak van egy alkalmazása okostelefonra, melyen kapcsolatot lehet tartani a kiadóval, és persze nem utolsó sorban az alsó osztályos tankönyvek meg is vannak benne digitális formában. Ezek könnyen nagyíthatóak, és egy gombnyomásra az összes tankönyv ott lehet a hátizsákunkban. Természetesen csak azok tudják használni ezt az alkalmazást, akik elő vannak fizetve a kiadó által működtetett tudástár honlapra. Így a kiadónak nem lesz anyagi kiesése.

Kísérleti tankönyvcsalád

A kísérleti tankönyvcsalád létrehozói a szemléltetést véleményem szerint kicsit félvállról vették. Nem foglalkoztak azzal a ténnyel, hogy a gyermekek elé ne csak festett vagy kézzel rajzolt ábrák, képek kerüljenek, hanem igenis a látható világ jelenjen meg a tankönyveikben is. Sajnos az interaktív tananyaguk sem felel meg az elvárt követelményeknek.

A tankönyvi ábrák több egymást követő leckében is ugyanazok, így a gyermek hozzászokik, és nem kap elég ingert a külvilágból. Ezeket súlyos hibáknak tartom a könyvben. Megfigyelhető a (38. ábra) tankönyvi feladaton az állatok rajzolt változata. Fontosnak tartom, hogy a tanuló ne egy lerajzolt állattal találkozzon környezetismeret-órán, hanem a valóságos állat fényképével! Biztos vagyok abban is, hogy sohasem fog találkozni olyan hörcsöggel, melynek fogszabályzóra lesz szüksége. Ugyanez figyelhető meg a nem éppen örvendő sertésnél, vagy a vidáman mosolygó teknősbékánál.

38. ábra. Kísérleti Tankönyv. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. Környezetismeret 1. tankönyv 2014. 18. oldal

Így a kísérleti tankönyvben szereplő tankönyvi szemléltetések nem a legmegfelelőbben szolgálják az eredményes tanulást.

Célravezetőbbnek tartanám, ha fotókkal szemléltetnének és ábrázolnának egy-egy állat, növény képét, így biztosítva azt, hogy a gyermek felismerje egy iskolai körülményeken kívül zajló szituációban is.

4.3. 3D nyomtatás

Ma már egyre többet lehet hallani a 3D nyomtatásról. Kísérleteznek az oktatásban való felhasználásáról, de a mindennapi használata szerintem egyáltalán nincs olyan messze. Számos cikk jeleink meg az interneten a felhasználásáról, mint például az orvostudományban a sarokcsonttörésénél felmerült problémák megoldásánál, mellyel megmenthető a páciens lába az amputációtól is. Az anatómia tanításánál is fontos segítő szemléltető eszköz lehet. (39. ábra) Így nem kell valós emberi csontvázakat kipreparálni, hanem használható ez a modern technika az elkészítéséhez.

39. ábra. A Monash Egyetem tudósai 3D-nyomtató segítségével hozták létre anatómiai pontosságú testrészeket. <http://sg.hu/cikkek/106619/a-3d-nyomtatatas-leegyszerusitheti-az-anatomiai-oktatast> (2014. november 9.)

Ám lehet már olyan cikket is olvasni, melyben a térképek 3D-s nyomtatásáról van szó, mely segítséget nyújthat a gyengénlátóknak a világgal való közvetlen találkozásnál. Véleményem szerint a közoktatásban is nagyon fontos szerepe lesz majd ennek a technikának. Esetlegesen egy állat csontvázának az elkészítésénél, miután megvan a minta,

már lehet is egymásra vinni a finom rétegeket, mellyen felépül a csontváz. Vagy a technikaórákon lesz kitűnően felhasználható egy-egy modell elkészítésénél. Esetlegesen a rajzórán egy-egy grafikai terv számítógéppel való elkészítése után ki lehetne nyomtatni az elkészült tárgyat. Ám a matematikaórán is fel lehetne használni a geometriai ismeretek tanításánál, ahol a különböző testeket lehet vele szemléltetni, ideértve a testek minden tulajdonságát (leginkább a belső átlókat, melyeket nagyon nehéz elképzelni).

Mindehhez nincs másra szükség, mint egy számítógépre, melyen megtervezzük az elkészíteni vágyott darabunkat, és a 3D nyomtatóra, mely elvégzi a nyomtatást. Felhasználható különböző területeken, mint például: oktatás, orvostudomány, tervezőmunka, képzőművészet stb.

5. Összefoglalás

Eddigi pedagógiai gyakorlataim során igyekeztem minden tanórát érdekessé és a tanulók számára láthatóvá tenni. Mindvégig arra figyelve, hogy nem a tanítónak és az eszközöknek kell a középpontban állnia, hanem a diákoknak, hiszen visszagondolok azokra az időkre, mikor én ültem az általános iskola padjában, és emlékszem, miként mutatta be a tanító néni a körülöttünk lévő világot az órán. Az, ahogyan egy-egy tárgyról, állatról, melyet nem láhattunk ott az órán, milyen érdekes és életre szóló mesét mondott el, mely szintén egy szemléltetési gondolkodási mód volt. Képe a világról, melynek segítségével a mi gondolkodásunkat is beindította, elindította, hogy kreatív, gondolkodó emberek legyünk. Összességében ez a tanítás lényege: emberré válás.

Megállapítható az a tény, hogy a szemléltetés mint módszer és mint gondolkodásmód mindig és mindenkor jelen volt az oktatás folyamatában, ehhez kapcsolódtak be a jelesebbnél jelesebb kutatók, akik segítségével és briliáns tudásuk felhasználásával továbbfejlesztették a szemléltető eszközöket, rendszereket, magát a szemléltetés témakörét.

Fontosnak tartottam, hogy tisztába kerüljünk a szemléltető eszközök történeti áttekintésével, ugyanis a múltból tudunk táplálkozni, és ezen releváns adatok felhasználásával tudunk eljutni a jelen kor eszközeihez, ugyanis minden mindennel összefüggésben van, így például az elektromos áram föltalálása nélkül nem beszélhetnénk ma multimédiás szemléltetésről.

Dolgozatomban megpróbáltam bemutatni, hogyan fejlődött a szemléltetés a történelmünkben, és ezen pressziók és egyéni motivációim alapján egy külön fejezetet készíteni annak, hogyan képelem én el a szemléltetést, melyek az én módszereim, mik az építőkövei, és mi a fundamentuma. Mindenféleképpen szem előtt tartva a tanulók életkori sajátosságait és a tanulók, osztályok körülményeit, lehetőségeit a tanulásra, valamint azt, hogy milyenek a közvetlen életkörülményeik, ugyanis nem ugyanúgy szemléltet az ember egy városi és egy falusi iskolában (lehet, hogy a falusi gyermek már látott életében szürkemarkhát, de a városi gyermek még lehet, hogy állatkertbe sem jutott el).

Igyekeztem a lehető legalaposabb munkát végezni, a szemléltetésről szóló dolgozatomat szemléltetve bemutatni.

6. Felhasznált irodalom

Könyv:

1. Balassa Lászlóné – Csekné Szabó Katalin – Szilas Ádámné 2012. *Harmadik Matematikakönyvem*. Második kötet. Apáczai Kiadó. Celldömölk.

2. Comenius, Johannes Amos 1654. *Orbis sensualis pictus*.
3. Falus Iván 2003: Az oktatás stratégiái és módszerei. In: Falus Iván 2003. (szerk.): *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 244–296.
4. Hartdégenné Rieder Éva 2010. *Környezetismeret munkafüzet 4. osztály*. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt. 1. kiadás. Budapest.
5. Hartdégenné Rieder Éva 2010. *Környezetismeret tankönyv 4. osztály*. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt. 1. kiadás. Budapest.
6. Keményné dr. Pálffy Katalin 1998. *Bevezetés a pszichológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
7. Keresztury Dezső 1982. *Híres magyar könyvtárak*. RTV-Minerva Kiadó. Budapest.
8. Kernya Róza 2008. *Az anyanyelvi nevelés módszerei – általános iskola 1–4. osztály*. Trezor Kiadó. Budapest.
9. Nahalka István. A tanulás. In: Falus Iván 2003. (szerk.): *Didaktika elméleti alapok a tanítás tanuláshoz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 103–134.
10. Petriné Feyér Judit 2003. Az oktatás eszközei, tárgyi feltételei. In: Falus Iván 2003. (szerk.): *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 317–337.
11. Schramm, Wilbur 1963. Az új tanítási eszközök az Amerikai Egyesült Államokban. In: *Nouvelles méthodes et techniques d'éducation. Études et Documents d'Education*. No. 48. Paries. UNESCO. 1. fejt. ford.: Kiss Árpád. OPKM-dokumentum.
12. Sontráné dr. Bartus Franciska 2014. *Módszertani kézikönyv – tabletre*. Sárospatak.
13. Szebeni Márton 1968. *Az audiovizuális oktatás kézikönyve*. Tankönyvkiadó, Budapest.
14. Trunkly László 2003. A szemléltetés pszichológiája. In: Bálványos Huba (szerk.) *Látás és szemléltetés – szöveggyűjtemény*. Vizuális kultúra IV. Balassi Kiadó. Budapest. 136–140.
15. Zrinszky László 2003. Megismerés és szemléltetés – Tudományos megismerés és tanulás. In: Bálványos Huba (szerk.) *Látás és szemléltetés – szöveggyűjtemény*. Vizuális kultúra IV. Balassi Kiadó. Budapest. 126–135.

Folyóiratcikk:

1. Dr. Trunkli László 1984. *Módszertani füzetek*. 1984/4. száma

Elektronikus és internetes forrás

1. *Tanmenet Javaslat a Hétszínvirág olvasókönyvhöz*. Apáczai Kiadó <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/negyedik/index.php> (2014. november 3.)

2. *Technika tanmenet javaslat.* Apáczai Kiadó <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/negyedikes/index.php> (2014. november 3.)
3. Csekné Szabó Katalin: *Matematika tanmenetjavaslat.* <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/negyedikes/index.php> (2014. november 3.)
4. Imrehné Sebetyén Margit 2012. *Tanmenetjavaslat a vizuális kultúra tanításához az 1. évfolyam számára.* <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/elsos/index.php> (2014. november 9.)
5. Simcsák Huba 2014. *Technika tantárgy, 4. évfolyam, óraterv vára.* Pedagógiai Tervek Tára – az Eszterházy Károly Főiskola Oktatástámogató Repozitóriuma http://pedtervtar.ekfck.hu/download/technika_4_oraterv.pdf (2014. november 9.) <http://pedtervtar.ekfck.hu/> (2014. november 9.)
6. Simcsák Huba 2014. *Magyar nyelvtan tantárgy 5. évfolyam.* Pedagógiai Tervek Tára – az Eszterházy Károly Főiskola Oktatástámogató Repozitóriuma http://pedtervtar.ekfck.hu/download/nyelvtan_5_oraterv.pdf (2014. november 9.) http://pedtervtar.ekfck.hu/download/nyelvtan_5_feladatlap.pdf (2014. november 9.) <http://pedtervtar.ekfck.hu/> (2014. november 9.)
7. *Tanmenetjavaslat A mi világunk 4. osztály.* <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/negyedikes/index.php> (2014. október 29.)
8. 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360> (2014. november 6.)

Szövegen belül számmal jelzett hivatkozás:

- (1) Apáczai Kiadó Tanmenet Javaslat a Hétszínvirág olvasókönyvhöz <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/harmadikos/index.php> (2014. november 3.)
- (2) Tanmenetjavaslat A mi világunk 4. osztály, Apáczai Kiadó <http://letoltes.apaczai.hu/tanmenetek/also/negyedikes/index.php> (2014. november 3.)
- (3) www.apaczai.tudastar.com (2014. november 6)
- (4) <http://ipad.ektf.hu/> (2014. november 13.)

7. Melléklet

1. számú melléklet: Technika óratervezet

A terv készítője: Simcsák Huba, III. évfolyam, tanító szak

A terv benyújtásának dátuma: 2014

A terv készítésének körülményei: csoport előtti tanítási gyakorlat (V. félév)

Tanterv elérhetősége:

Tanéves tanítási program, (tematikus terv, tanmenet) elérhetősége:

Tantárgy és évfolyam: Technika 4. osztály

Az óra típusa: elemző és alkotó óra

Az óra időtartama: 45 perc

Az óra célja: Az óra feladatai:

Oktatási cél: Alakuljon lényegkiemelő képessége a modell és a valóság viszonyítása során. Építmények elemzése, modellezés. Vármodell összeállítása építőelemekből vagy papírdobozokból.

Nevelési cél: Tiszta és pontos munkavégzésre való nevelés, hazaszeretetre való nevelés, környezetvédelemre való nevelés, alkalmazkodásra való nevelés (Isd. csoportmunka)

Tananyag: Az ember már várat épít. Várak részei, funkciói az adott korban, élet a várban. Miért volt szükség a várak építésére. Modell és a valóság hasonlósága.

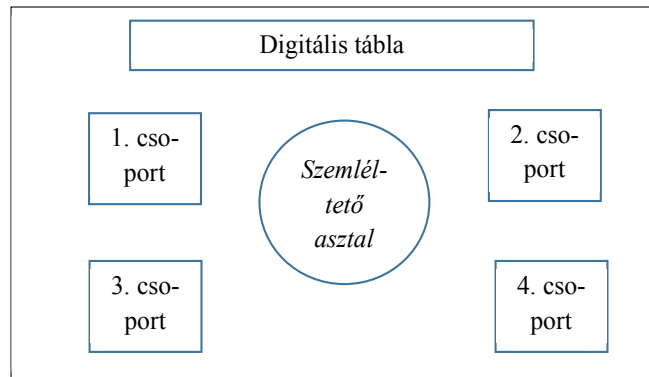
Modell: Vármodell összeállítása építőelemekből vagy papírdobozokból

A számonkérés anyaga: Az építkezés anyagai. A lakhely építésének fejlődése.

Tanítási eszközök, anyagok: építkezési anyagok (tégla, kő, homok, sóder, sár szalma, vályog, ág), fényképek várakról, videó (várrekonstrukció), a tanító által összeállított multimédiás szemléltetés (melléklet)

Anyagszükséglet: építőelem, különböző méretű papírdobozok, rajztábla

Szemléltető eszközök: építkezési anyagok (tégla, kő, homok, sóder, sár szalma, vályog, ág), fényképek várakról, videó (várrekonstrukció)

Teremrend:**Egyéb adatok:****Felhasznált irodalom:**

- Bagyinszki Zoltán – Tóth Pál: Magyar várak. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft,
- Juhos Julianna – Urbán Márta: Negyedik technikakönyvem. Apáczai Kiadó Celldömölk, 2009
- Pozdora Zsuzsa (szerk.) – EnterAktív: Barangolás az építészet világában. Alföldi Nyomda Rt.
- Rosemary Burton and Richard Cevandish: A világ száz csodája. Magyar Könyvklub 1992
- Simon Adams: Várak és erődök. Novum Kiadó 2004
- Zima Szabolcs: A civilizáció csodái. Graph-Art Kft. 2008

Előzetes időterv:

- I. Bevezető beszélgetések (5 perc)
- II. Új ismeretek elsajátítása (10 perc)
- III. A munka előkészítése (5 perc)
- IV. Munkálkodás (20 perc)
- V. Az elkészült várak megtekintése (3 perc)

AZ ÓRA TARTALMA ÉS MENETE

A tanulói és tanári akciók

A tanító az óra előtt előkészíti a teremrendnek megfelelően a padokat, hogy a diákok érkezésekor már le tudjanak ülni a nekik szánt helyre.

A csoportoknál a következő anyagszükséglet van előkészítve:

1. csoport: építőelem, rajztábla
2. csoport: különböző méretű papírdoboz, rajztábla
3. csoport: fakocka, rajztábla
4. csoport: színes rúd, rajztábla

I. BEVEZETŐ BESZÉLGETÉS

Az előző órai ismeretek fölidézése

- Mi lehet ez?

A tanterem közepén elhelyezett szemléltető asztalon különböző az építéshez felhasznált anyagok találhatóak. A gyerekeknek a tanító irányításával kell a megfelelő szókérdőívet a megfelelő tárgyhoz tennie.

A FELDOLGOZÁS MÓDJA, SZEMLÉLTETŐ ESZKÖZÖK, MAGYARÁZAT

minden széken a diák a saját nevét találja, a tanító az egyéni képességeknek, készségeknek megfelelően készíti el az ülésrendet

frontális munkaforma, az egész osztály egyszerre ugyanazt végzi tárgyi szemléltetés, illetve kinyomtatott kép (iglutégla) szókérdőívek

(falazótégla, mészkő, homok, sóder, gerenda, vályog, iglutégla, sár [törekkel keverve], rönk, nád)

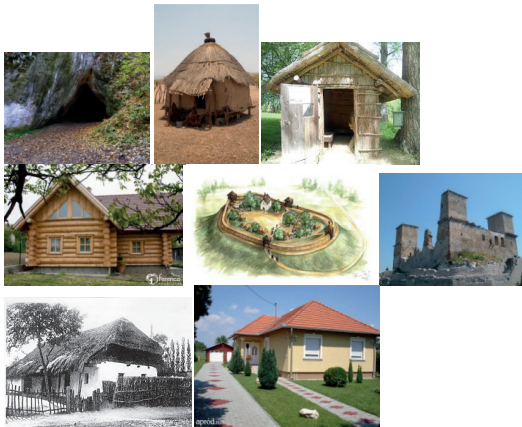

3. perc

- **Az építés fejlődése**

Rendezzük időrendi sorrendbe a lakóhelyeket kialakulásuk és használatuk szerint!

Tudjátok, az ember mindig abból az építkezési anyagból épített házat, lakhelyet, ami a közvetlen környezetében megtalálható volt.

1. barlang 2. agyagkunyhó 3. nád kunyhó 4. rönkház 5. földvár 6. kővár 7. vályogház 8. téglaház

interaktív tábla

rávezető kérdések, tanítói

segítségnyújtás

az interaktív táblán (4. dia) a

tanító dolgozik, a megfelelő kép

alá a megfelelő számot írja, (a

PowerPoint program, filctoll

eszköz) ezután kattintásra a képek

sorrendbe kerülnek balról jobbra

(5. dia)

II. ÚJ ISMERETEK ELSAJÁTÍTÁSA

4. Motiváció

Miből alakulhatott ki a város szó? Miért lett pont ez a neve?

- *Vár körül építkeztek, mert a vár védelmet és biztonságot nyújtott.*

A következő dián képeket láthattok egy ismert településről és a váráról, s a vár köré épült városról.

6. perc

5. Célkitűzés

A mai órán a várakkal fogunk foglalkozni és óra végére elkészítjük a saját várunkat.

frontális osztálymunka
irányított beszélgetés,
Sárospatakról és a Rákóczi-várról
interaktív tábla (6. dia)
helytörténeti ismertetés

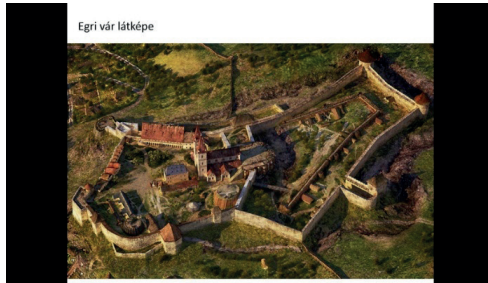
6. Várak megfigyelése

Irányított beszélgetés a várakról

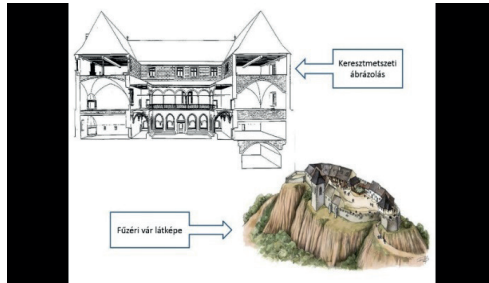
- a) A szükségszerűsége
- b) Az építési anyaga kezdetben, majd később
- c) Építési helyeik

8. perc

tanítói közlés, hogy a diákok
pontosan tudják mi fog történni az
órán

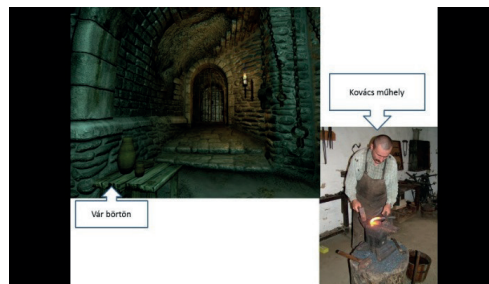
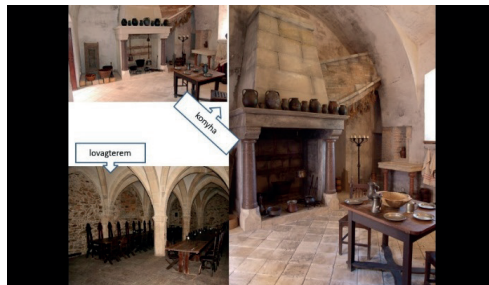

d) a várak alaki, szerkezeti vizsgálata

e) a várban élő emberek

f) a vár belső helyiségei

9. perc

frontális osztálymunka, irányított beszélgetés, amelyekkel az összes felsorolt elemzési szempontot körbe járunk és megvizsgáljuk a kivetített képek segítségével interaktív tábla (7–10. dia)

A diákok látják a képeket, így vizuálisan is előttük van az éppen aktuálisan tárgyalt téma

irányított beszélgetés
kérdve kifejtő módszer

a válaszok megindokolása, a gyermek helyes gondolkodására világít rá

III. A MUNKA ELŐKÉSZÍTÉSE

2. Mit jelent a rekonstrukció

Szerintetek mit jelent a rekonstrukció szó?

- *helyreállítás, újjáépítés*

Videó megtekintése a Füzéri várról. Ezen a videón egy rekonstrukció látható, számítógépes módszerrel állították helyre a várat a korabeli adatok szerint.

Figyeljétek meg, milyen helyiségeket tudtok felfedezni az előbb megbeszéltek alapján a videóban!

- *kapu, függőhid, gazdasági épületek, istálló, függő folyosó, lőrés, teherlift, ablakok, torony, óra, belsei udvar, kémény, torony, konyhakert, kút, ajtó*

A videó megtekintése után a tanító megemlíti, hogy a Szent Koronát is őrizték ebben a várban.

14. perc

megbeszélés kérdve kifejtő
módszer segítségével

megfigyelési szempont adása

videó: A füzéri vár 1676 forrás:
http://www.youtube.com/watch?v=ILi_wiMp5QI
(11. dia)

IV. MUNKÁLKODÁS

Csoportokban fogtok dolgozni. Az 1. csoport: építőelemből, a 2. csoport: különböző méretű papírdobozokból, a 3. csoport: fakockából, a 4. csoport: színes rúdból építi meg a közösen elképzelt várat. Kérlek titeket, hogy közösen építsétek a várat, figyelve arra, hogy legyen benne: kapu, torony, bástya, udvar, várfal. A váratok legalább kétszintes legyen. A szintek elválasztásához használhattok rajztáblát, vagy színes rudakat is. Próbáljátok meg a tanult építési technikákat is alkalmazni: áthidaló elem, téglakötés.

Kérek mindenkit, hogy az elkövetkezendő 20 percet aktív munkával töltsé, mert amelyik csoport nem készül el a munkájával, az abban az állapotban fogja bemutatni a többieknek, és természetesen nem fog megfelelni minden teljesítendő elvárásnak. Tudjátok, a valóságban az építkezéseknek is van határidejük, és ha ezt nem tartják be, akkor büntetést, azaz közbért kell fizessenek.

Az elkészített munkákat értékelem aszerint, hol volt a legnagyobb csapatmunka, összefogás. És hol valósult meg a kapu, a torony, a bástya, az udvar és a várfal, valamint hogy több helyiséges-e, s több emeletes-e.

külön kép a teherlifttről
(12. dia)

a teherlift szerepének kiemelése,
tanítói közléssel

hazaszeretetre való nevelés
18. perc

Csoportmunka három 4 fős és egy
5 fős csoport. A csoportok
elosztásánál minden csoportba
kerül jobb és kevésbé jó
képességű tanuló

életre való nevelés: a határidők
pontos betartása

csoportmunka: együtt tud
dolgozni a csoport minden tagja,
mindenki tud értelmeset
hozzátenni az elkészítendő vár
modellhez

V. AZ ELKÉSZÜLT VÁRAK MEGTEKINTÉSE

1. Mini kiállítás szervezése

Fejezzék be a munkát, és figyeljünk az egyik csoport várára. Kérek valakit a csoportból, mondja el, miből készítették a várakat, milyen helyiségeket terveztek bele. Kérem a csoport szóvivőjét, hogy egy tulajdonságot említsen meg arról, hogy mi a különbség vagy hasonlóság az ő várak és a valóságos vár között.

A munkálkodás közben halk „reneszánsz” zene szól.

(Blackmore’s Night: Under a Violet Moon című albuma)

38. perc

Míg az egyik csoport bemutatja, addig a többi figyeli a másik csoport bemutatóját, értékelését.

Az elkészült modellek
lefényképezése

Ön- és társértékelés fejlesztése
tanulói jutalmazás, értékelés

Segítség a tanító számára, milyen különbségek és hasonlóságok figyelhetőek meg a modell és a valóság között

Modell:

hasonlóság

- több szintesek
- több helyiség van bennük
- olyan az alakja, mint az eredetinek

különbség

- nem olyan részletgazdag (modell)
- méreتي különbségek
- építőanyagában

41. perc

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

1. Rendteremtés

A felesleges papírdobozokat és építőelemeket tegyék vissza a helyére. A rajztáblákat hozzátok ide a tanári asztalra.

2. Az órán tanultak ismételése

A várakról tanultak rövid összefoglalása (helyiségek, lakók, szerkezete)

3. Értékelés

A legügyesebb tanulókat jutalmazom az órai munkája és szorgalma alapján.

4. Könyvajánlás

Ezek a könyvek, amelyeket itt láthattok, várakról tartalmazznak hasznos információkat sok képpel.
 Rosemary Burton and Richard Cevandish: A világ száz csodája
 Zima Szabolcs: A civilizáció csodái
 Bagyinszki Zoltán – Tóth Pál: Magyar várak
 Barangolás az építészet világában
 Simon Adams: Várak és erődök.

összepakolás

42. perc

A tanító rövid kérdéseket tesz fel a várakkal kapcsolatban, az órán elhangzottak alapján

Frontális munkaforma

összefoglaló ismétlés

43. perc

A legjobban teljesítő csoport minden tagja órai munkára 5 érdemjegyet kap. Ha több ilyen csoport van, akkor mindegyik kap egy-egy 5-öst.

44. perc

45. perc

Irodalom:

1. Bagyinszki Zoltán – Tóth Pál: Magyar várak. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft,
2. Barangolás az építészet világában
3. Juhos Julianna – Urbán Márta: Negyedik technikakönyvem. Apáczai Kiadó Cell-dömölk, 2009
4. Pozdora Zsuzsa (szerk.) – EnterAktív: Barangolás az építészet világában. Alföldi Nyomda Rt.
5. Rosemary Burton and Richard Cevandish: A világ száz csodája. Magyar Könyvklub 1992.
6. Simon Adams: Várak és erődök. Novum Kiadó 2004
7. Zima Szabolcs: A civilizáció csodái. Graph-Art Kft. 2008

Képgyűjtemény az óratervezetben megjelenő sorrendben van közölve

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#facrc=_&imgdii=_&imgrc=D9mhDvb7IY-h4pM%253A%3Bg096AJPC-uGRcM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.kerepeskontener.hu%252F_homok_s_banya.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.kerepeskontener.hu%252FSzolgal.html%3B800%3B600

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=04_Namibia_&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=TZhD-dY95dXT14M%253A%3BpqRH2M8aR0xoKM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.frank-van-heertum.info%252Fphotos%252Fnamibia%252FHimba%252Ffiles%252F04_Namibia_himba.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.frank-van-heertum.info%252Fphotos%252Fnamibia%252FHimba%252FHimba.html%3B425%3B640

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=082+ozora&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=X8CwgoTsQJlqPM%253A%3BVsfDw51seiXtSM%3Bhttp%253A%252F%252F1.bp.blogspot.com%252F-ThUf0tEnt3g%252FteQsArZPRqI%252FAAAAAAABQE%252F15A4RKZMDIM%252Ffs1600%252F082%252F0zora.JPG%3Bhttp%253A%252F%252Fmagyarbarangolo.blogspot.com%252F2011%252F05%252Fsimontornya-es-ozora.html%3B1200%3B1600

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=30178+ozora&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=96ej_WDFJPArbM%253A%3Bi-0mTU01B8ro3M%3Bhttp%253A%252F%252Fmult-kor.hu%252Fimage%252Farticle%252Fmain%252F.460x310%252F30178.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fmult-kor.hu%252F20100907_reneszansz_konyhat_rekonstrualtak_az_ozorai_varban%3B440%3B264

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=61711445&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=Ps0jtt5fC2X-JeM%253A%3B00Drw7Q6Q4rOMM%3Bhttp%253A%252F%252Fstatic.panoramio.com%252Fphotos%252Flarge%252F61711445.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.panoramio.com%252Fphoto%252F61711445%3B1024%3B768

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=boldogko&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=rYT9Z976xzdIL-M%253A%3BN8V7iA2soqDiQM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.latvany-terkep.hu%252Fma_files%252Fboldogko.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.latvany-terkep.hu%252Fmagyar%252Foldalak%252Fboldogko_latkep_grafika%252F%3B660%3B469

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=csaladihaz&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=5wBm-5hCdLSe9XM%253A%3BkOYdzpZbPngkCM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.bau-kelet.hu%252Fimages%252Fpreferenciak%252F14%252Fcsaladi_haz_nyiregyhaza_02.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.bau-kelet.hu%252Fpreferenciak%3B720%3B540

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=egri+v%C3%A1r+anim%C3%A1ci%C3%B3&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=fvIIA6TEED7DCM%253A%3BEjy4p2CA3KsXsM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.funzine.hu%252Fwp-content%252Fuploads%252F2012%252F04%252Fegri_var_animacio.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.funzine.hu%252Fhu%252F2012-04-vilagszinvonalu-3d-egy-kis-magyar-falubol-magyar-adam-filmrendezo%252Fegri_var_animacio%252F%3B750%3B472

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=falaz%C3%B3t%C3%A9gla&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=fhyadeWPA54DeM%253A%3Bzow8SpK0zaSs1M%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.teglacentrum.hu%252Fuploads%252F%252Ftermekek%252Fszerkezetepites%252Fkanizsai%252Fimages%252Ffalazo%252Fnagy%252Fnagymeretu-tomor-falazo.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.teglacentrum.hu%252Fszerkezet%2525C3%2525A9p%2525C3%2525ADt%2525C3%2525A9s%252Fnagykanizsai%252Bt%2525C3%2525A9gla%252Ffalaz%2525C3%2525B3%252Bt%2525C3%2525A9gl%2525C3%2525A1k%252Fnagykanizsai%252Bfalaz%2525C3%2525B-3t%2525C3%2525A9gl%2525C3%2525A1k.html%3B354%3B192

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=f%C3%B6ldv%C3%A1r&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=W4mMg3uQG-KO1OM%253A%3BFys_VL-o3KdKcM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.latvany-terkep.hu%252Fma_files%252Fedeleny.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.latvany-terkep.hu%252Fmagyar%252Foldalak%252Fedeleny_foldvar%252F%3B660%3B416

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&t-bm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=f%C3%BCz%C3%A9r+grafika&t-bm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=Y-PplKPewdqaFxm%253A%3BW6RSjn5rtPvCuM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.koronaor.hu%252Fma_files%252Ffuzer_rajz.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.koronaor.hu%252Fmagyar%252Foldalak%252Ffuzer_a_www_latvanyterkep_hu_oldalon%252F%3B660%3B435

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&t-bm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=gerenda&t-bm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=UsQQAiKATt2P-8M%253A%3BIdpImugDU_XTtM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.fafureszarupecs.hu%252Fgfx%252Fterm%252Fgerenda.png%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.fafureszarupecs.hu%252Fterm_gerenda.htm%3B270%3B200

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&t-bm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=di%C3%B3sgy%C5%91ri+-v%C3%A1r&t-bm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=yVRpDFRIcyeGN-M%253A%3B8Q6IRHIfCyABdM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.felsofokon.hu%252Fsites%252Fdefault%252Ffiles%252Fusers%252Fkovacs076%252Fimages%252Fakiralynek-vara-11916.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.felsofokon.hu%252Fkovacs-krisztina-blogja%252F2011%252F08%252F26%252Fa-kiralynek-vara%3B2016%3B1512

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&t-bm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=leka+borosty%C3%A1nko+lovagterem&t-bm=isch&facrc=_&imgdii=9a04bgWRGg7TXM%3A%3BPnTTzCqyhYFDiM%3B9a04bgWRGg7TXM%3A&imgrc=9a04bgWRGg7TXM%253A%3BLHLDuUiOo8CfM%3Bhttp%253A%252F%252F4.bp.blogspot.com%252F_91z1Uk15nVI%252FTMXHMwD61FI%252FAAAAAA-AD2s%252FvvGODrnLuew%252Fs1600%252F08_leka_lovaterem.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fgizgazok.blogspot.com%252F2010%252F10%252Fkoszeg-kornyeke.html%3B450%3B337

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&t-bm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=v%C3%A1rb%C3%B6rt%C3%B6n&t-bm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=QdGcGSKoGZZ5ZM%253A%3BYRMCC7XWYH23sM%3Bhttp%253A%252F%252Fcms.sulinet.hu%252Fget%252Fd%252F3e69a8cb-61fb-435f-b6c5-8d002cf1f8b3%252F1%252F7%252Fb%252FLarge%252Fm6ir-1844kepp-nagy.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Ftudasbazis.sulinet.hu%252Fhu%252Fmagyar-nyelv-es-irodalom%252Firodalom%252Firodalom-6-osztaly%252F2%252Fa-walesi-bardok-szereploi-hoseinek-mintai%252Fa-hosok-mintai%3B1024%3B768

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&t-bm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=m%C3%A9szk%C5%91&t-bm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=igEXgriQOcL_UM%253A%3B6cRO7y8okdAYOM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.gyogyitaskovekkel.hu%252Fkepek%252Fmeszko_tomb_1500_01.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.gyogyitaskovekkel.hu%252Fkovek.php%253Fko%253Dmeszko%3B640%3B638

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=r%C3%B6nk%C3%A1zak&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=bR-hOGZnmFCyvyM%253A%3B79AgFqkmz9yoPM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.ronkhaz.com%252Fkepek%252Fharcsa%252Fronkhaz_98327600_1253002755.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.ronkhaz.com%252F%253Fmenu%253Dprojektek%2526lang%253Dhun%2526csoport%253D11%3B1024%3B683

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=s%C3%A1rosz%C3%A1r%252Fpatak&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=T-L6VXGsbtzMEyM%253A%3Bm_4AkdeJIM5tKM%3Bhttp%253A%252F%252Fegykor.hu%252Fimages%252F2010%252Foriginal%252Fsarospatak-sarospatak.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fegykor.hu%252Fsarospatak%252F513%3B1600%3B1128

https://www.google.hu/search?q=homok+%C3%A9s+b%C3%A1nya&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=U5hFU7rTK-PoywOf1oGIDQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw=1366&bih=638#q=s%C3%A1rosz%C3%A1r%252Fpatak&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=UDsBC-bWKml1_5M%253A%3Bm_4AkdeJIM5tKM%3Bhttp%253A%252F%252Fegykor.hu%252Fimages%252F2010%252Foriginal%252Fsarospatak-sarospatak-rakoczi-var.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fegykor.hu%252Fsarospatak%252F513%3B1165%3B800

A képjegyzék, 2014. április 9-én készült.

2. számú melléklet: Magyar nyelv és irodalom óratervezet 5. osztály**A terv készítője:** Simcsák Huba, III. évfolyam**A terv benyújtásának dátuma:** 2014.**Tanterv elérhetősége:** Sárospataki II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola**Tantárgy és évfolyam:** Magyar nyelv és irodalom (nyelvtan) 5. osztály**Az óra típusa:** gyakorló óra**Az óra időtartama:** 45 perc**Az óra feladatai**

oktatási: a mássalhangzó törvények, a kiejtés szerinti írásmód, a szóelemző írásmód, a hagyomány szerinti írásmód és az egyszerűsítés elvének gyakorlása, összefoglalása

nevelési: pontos munkavégzésre nevelés, csoportban dolgozás elvárásaira nevelése, a közértékek (táblák, feliratok) megóvása, önkorrekcóra nevelés, becsületességre való nevelés, hazafiasságra nevelés

Tananyag: helyesírási alapelvek, mássalhangzó törvények**Tanítási eszközök, anyagok:** saját összeállítású ppt és feladatlap**Teremrend:**

Interaktív tábla		Hagyományos tábla

Egyéb adatok:**Felhasznált irodalom:**

- A magyar helyesírás szabályai. Akadémiai Kiadó Rt., Budapest Tizennegyedik kiadás: 1984

- Antalné Szabó Ágnes, Raátz Judit: Magyar nyelv és kommunikáció. Munkafüzet a 11 éveseknek. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997
- Antalné Szabó Ágnes, Raátz Judit: Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyv a 11–12 éveseknek. Nemzeti Tankönyvkiadó 2000
- Hoffman Ottó: Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979
- Széplaki Erzsébet: Nyelvtan munkafüzet. Apáczai Kiadó 2013
- Széplaki Erzsébet: Nyelvtan tankönyv. Apáczai Kiadó 2013

<p style="text-align: center;">A tanóra menetének vázlatos rögzítése</p> <p style="text-align: center;"><i>tanári akciók</i></p>	<p style="text-align: center;">Tanulói akciók</p> <p style="text-align: center;"><i>Mit kell tennie a tanulónak?</i></p>
<p>Az óra előtt előkészítem a tanítási eszközöket, beüzemelem az interaktív táblát, és kalibrálok azt. Minden padba elhelyezem az előre kinyomtatott feladatlapot.</p> <p style="text-align: center;">I. RÁHANGOLÓDÁS</p> <p>2. Hibás szöveg</p> <p>Minden tanuló megtalálja a feladatlapot a padjában. Az első feladatot oldjuk meg A tanulók megkeresik a helyesírási és fogalmazási hibákat. Párokban dolgoznak. Tanítói instrukció: A Facebookon kaptam ezt az üzenetet. Kérlek titeket, hogy segítsünk Hirtelen Hildának, és javítsuk ki a helyesírási és fogalmazási hibákat.</p> <p>„Szia! Hirtelen Hilda vagyok. 11 éves vagyok Sárospatakon az Adi (<i>Ady</i>) Endre uccában (<i>utcában</i>) lakom. Három testvérem (<i>testvérem</i>) van. A legkisebb most megy ovodába. (<i>óvodába</i>) Egyszerű (egyszerű) családból (családból) származom. Nagyon szeretnék a Sárospataki II. Rákóczi (<i>Rákóczi</i>) Ferenc Általános Iskolába járni.”</p> <p>Ellenőrzés közösen az interaktív táblán.</p> <p>értékelés, jutalmazás (mivel ez már egy gyakorló óra és ez egy összetett feladat, ezért ötös a jutalma a hibátlan feladatmegoldó párnak)</p>	<p>Párokban dolgoznak a diákok,</p> <p>Egy-egy hibát más-más tanuló mond, úgy az osztály minél több tagja szót kapjo kérem, hogy indokolja meg, miért van úgy</p>

II. GYAKORLÁS

1. Melyik a helyes írásmód?

A tanulók előtt a feladatlapon lévő második feladat (2/a). A helyesen írt személynevet alá kell húzniuk. Aki hibátlanul le tudja írni a személyneveket, az egy kisötöst kap.

Kossuth Lajos vagy Kosút Lajos

Kazinci Ferenc vagy Kazinczy Ferenc

Rákóczi Ferenc vagy Rákóci Ferenc

Adi Endre vagy Ady Endre

Móric Zsigmond vagy Móricz Zsigmond

Miután megoldották a feladatot, ellenőrzés a táblán. (3. dia) Ellenőrzés közben megbeszéljük, melyik helyesírási alapelvet alkalmazták a feladat megoldása közben.

Ellenőrzés után a helyesen írt neveket a diák másolja le a feladatlapon (2/b feladat) a megfelelő képek alá.

2. Emlékezz!

A táblán láthatók még a hagyomány elve alapján írt személynevek. A tanuló vesse a memóriájába és próbálja meg megjegyezni. Az a tanuló, aki mind a három nevet le tudja írni helyesen, az egy kisötöst fog kapni. (PPT. 4. dia)

Szendrey Júlia

Széchenyi István

Weöres Sándor

Írd le a füzetedbe a három nevet helyesen!

Kivetítés után 1 perccel eltüntettem a képek melletti neveket (egy kattintás a nyilak segítségével jobbra), Miután leírták a diákok, visszalépek (egy kattintás a nyilak segítségével balra), újra láthatók a dián a képek s

A diák egyedül oldja meg ezt a feladatot az előzetes tudását, illetve a témával megszerzett ismereteit.

A diák a táblán látja a helyes megoldást javítja a saját munkáját.

A tanuló rögzíti a helyes megoldásokat.

A táblán látható három név „Jefényképezése”.

A diák nem látja a neveket, csak a képeket. Megfigyelés és rögzítés után a táblán emlékezetből a három nevet a füzetébe. Újra látják a neveket.

a nevek.

Ha valamelyik nevet rosszul írja le a tanuló, házi feladatként írja le háromszor.

3. Gyűjtőszenvedély

A feladatlapon a 3. feladatban a j és ly pótlása a diákok feladata.

__árda (j)   pá__ázat (ly)

re__tvény (j)   piszto__ (ly)

ra__t (j)   u__ (ij)

he__ (ly)   szegé__ (ly)

Ellenőrzés közösen történik. Egy-egy diákot szólítok fel a hiányzó betűk pótlására.

Minden diák önállóan dolgozik.

Egy-egy tanuló kijön a táblához és 1 betűket.

A tanulók a saját munkájukat javítják

Irányított beszélgetés az összetett szavakról.

3/b feladat. Az előbbi feladat szavaiból olyan összetett szavakat kell alkotniuk, amelyeknek az egyik tagjában j, a másikban ly található.

Kreatív alkotófeladat a diákoknak, együtt pártársukkal

Egy példát megnézünk együtt.

sajt   lyuk   sajtlyuk

Az összetett szavak ellenőrzése frontálisan történik, ha valamelyik szót nem értik a diákok, akkor megpróbáljuk közösen mondatba foglalni, ha így sem értik, akkor nekem kell körülírni, elmagyarázni.

A diákok a táblán láthatják a helyes szóösszetett

4. Mi lesz, ha hosszabb?

A felsorolt szavak egyik mássalhangzóját hosszabban is ejtethetjük. Ekkor másik szót kapunk. Melyek ezek a

A diákok felolvassák a táblán látható : feladatlapon leírják az új szavakat.

szavak?

szál – (*száll*)

has – (*hassal*)

kasza – (*kassza*)

vasal – (*vassal*)

szögel – (*szöggel*)

len – (*lenn*)

hal – (*hall*)

zsebel – (*zsebbel*)

Ellenőrzés közösen
dicséret, jutalmazás

Hol történik írásban jelölt teljes hasonulás? Azokat a szavakat karikázd be!
Ellenőrzés

5. Szóegyenlet

Nem olvasom fel és nem olvastatom föl a feladat szövegét.

Esetlegesen, ha a tanuló nem csak a megoldást írja le, akkor figyelmeztetem, hogy olvassa el újra a feladat szövegét.

tavasza + -val = *tavasszal*

Kis + -vel = *Kissel*

Kiss + -vel = *Kiss-sel*

orr + -ra = *orra*

értékelés, jutalmazás

6. Mit tudsz róla?

A táblán látható szavakat, a diákoknak kell a megfelelő fogalom mellé húznia.

Alkoss velük szóban mondatot!

terítse }
adjon } *összeolvadás*

népdal }
} *zöngéesség szerinti részleges hasonulás*

A diákok megoldják a 4. a feladatot a fela

A tanuló újra megvizsgálja az előző feladatot megkeresi azokat a helyeket, ahol írásban hasonulás található.

A tanuló szóban indokolja meg választását.

A gyermek a táblán látja a következő feladatot a feladatot. A megoldásokat a füzetébe írja.

Ellenőrzésnél a tanuló mondja a helyes választást egy időben megjelenik a dián is.

Feladatlap: 4/b Az írásban jelölt teljes hasonulást karikázd be

A tanuló a szavakban megfigyelhető törvényeknek megfelelően húzza a megjelölt szavakat.

A diák az interaktív táblán dolgozik

mosdó

azonban }
szénpor } *képzés helye szerinti részleges
hasonulás*

7. Tollbamondás

Tollbamondást fogok diktálni a tanulóknak. Motiválásként felajánlom, hogy aki hibátlanul írja le, az egy 5-öst kap.

Volt nekik egy sajtjuk, de nem volt benne sajtlyuk.
Hej, micsoda hely ez!
Fejét takarja a csuklya, miközben az ajtót csukja.
Felemeli a súlyt, amivel a kötömbre sújt.

A szöveg ellenőrzése. A tanító utasítja a diákokat, hogy javítósztint vegyenek a kezükbe, s a táblán látható helyesen írt szöveg alapján javítsák ki a saját munkájukat.

A tollbamondás javítása önállóan történik. A tanító felhívja a figyelmet a hibalehetőségekre.

III. REFLEKTÁLÁS

A bemutatók egy villamoson elhelyezett táblát, melyet, kreatív emberek árttak. Ezzel egy időben felhívom a figyelmet arra, hogy az ilyen típusú és más rongálások is szigorúan tilosak. Felhívom a figyelmet a magyar nyelv változatosságára és a nyelvi humor lehetőségeire.

Az órai munka alapján jutalmazok. Ha valaki két kisötöst szerzett, akkor az beválthatja egy 5-re. Illetve beszédem a nyelvtan füzeteket és a feladatlapokat, és otthon átmézem, kinek milyen hibája lett. Az esetleges típushibákat a következő órán kijavítom. Ha tapasztalok valamilyen csalást a tollbamondás vagy a feladatok

A tanuló a füzetében dolgozik, középre Tollbamondás, lapszélre az aktuális dátum kihagy. Először megfigyeli a szöveget tagmondatonként hallás után lejegyzi. Ezi egyben a szöveget, és kijavítja az esetlege

Mindenki a saját munkáját javítja. A hel az interaktív táblán látják

Megfigyelést végez a diák.

javításánál, akkor a diákoknak elmagyarázom, miért nem szabad csalni, és miért jó, ha ki tudja magát javítani.

Képjegyzék téma szerint

Kossuth Lajos:

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CAcQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#facrc=_&imgdii=_&imgrc=3oo8R09r-gQ4tqM%253A%3BXL0jYjx6H8ldbM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.eklg.hu%252Fwp-content%252Fuploads%252F2009%252F09%252Fkossuth.gif%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.eklg.hu%252Fmagunkrol%252Fiskolank-tortenete%252Fkossuth%252F%3B504%3B620

Kazinczy Ferenc:

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CAcQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=kazinczy&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=8vB0sFJhClbFdM%253A%3B7FaXu9mOny08TM%3Bhttp%253A%252F%252Fupload.wikimedia.org%252Fwikipedia%252Fcommons%252Fthumb%252F8%252F80%252FKazinczy.jpg%252F200px-Kazinczy.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fhu.wikipedia.org%252Fwiki%252FKazinczy_Ferenc%3B200%3B229

Rákóczi Ferenc:

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CAcQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=r%3A%3B1k%3B%3Bczi&tbm=isch&facrc=_&imgdii=XXEXQzZ6PytCYM%3A%3BASjUxbYxobXDaM%3BXXEXQzZ6PytCYM%3A&imgrc=XXEXQzZ6PytCYM%253A%3BWLZvBcbYU_pDkM%3Bhttp%253A%252F%252Fusers2.ml.mindenkilapja.hu%252Fusers%252Fhuszar%252Fuploads%252F126942.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fhuszar.mindenkilapja.hu%252Fhtml%252F19024074%252Frender%252Ffa-rakoczi-szabadsagh%3B360%3B450

Ady Endre:

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CAcQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=ady&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=Ggs8wtNuwXw12M%253A%3B3C8Kkfm4CzXENzM%3Bhttp%253A%252F%252Fupload.wikimedia.org%252Fwikipedia%252Fcommons%252Fthumb%252F0%252F02%252FEndre_Ady.jpg%252F200px-Endre_Ady.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fhu.wikipedia.org%252Fwiki%252FAdy_Endre%3B200%3B278

Móricz Zsigmond

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CAcQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=m%3B%3Bricz&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=9UeMH-hA43BG0cM%253A%3BCcFA1d7JSK_ecM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.mzsk.hu%252Fwp-content%252Fuploads%252Fmoricz_zsigmond.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.mzsk.hu%252Frolunk%252Fnevadonkrol%252F%3B300%3B411

borzas len:

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CAcQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=borzas+len&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=NwJ6DYbj-jVJHvM%253A%3BL2ZIV_aossAPWM%3Bhttp%253A%252F%252Fm.blog

hu%252Fsz%252Fszalka%252Fimage%252Fshepherd%252Fborzas_len.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fszalka.blog.hu%252Fpage%252F9%3B227%3B305

cica

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CacQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=cica+079&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=muC-Py3MTskjVcM%253A%3BkIKf3cuvngdb9M%3Bhttp%253A%252F%252Fstatic.hatterkepek.hu%252Fpreview%252FAllatok%252FCica%252FCica079.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.hatterkepek.hu%252Fdownload.php%253Fimg%253D54467%3B300%3B225

hüvelykujj:

https://www.google.hu/search?q=Kossuth&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=uEFOU8O6I4bSywOeloDIBA&ved=0CacQ_AUoAg&biw=1366&bih=638#q=-h%C3%BCvelykujj&tbm=isch&facrc=_&imgdii=_&imgrc=dy1jpDGRP9YbzM%253A%3BAPDrWSPWfTS0SM%3Bhttp%253A%252F%252Fimages.postr.hu%252Fuploads%252Fblogs%252F1477%252F50285%252Fpost_50285_20110617085108.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fnetidok.postr.hu%252Fkis-magyar-lajkologia%3B318%3B316

Kihajolni veszélyes feliratok saját fotók

A képjegyzés 2014. április 16-án 10⁴⁵ perckor készült.

Társadalomtudományi Szekció

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára

KÖRMENDINÉ PÓK ZSÓFIA

Kulturális örökség tanulmányok (MA), I. évf.
Művelődéstörténet és -elmélet tagozat, különdíj
Témavezető: dr. Verók Attila főiskolai docens

1. Bevezetés

A kulturális örökség fogalma folyamatosan változik, bővül; hisz a társadalom újabb és újabb területeiről derül ki, hogy meg kell őrizni azt, és biztosítani kell emlékezetét. Az épített, a szellemi, a táji, a tárgyi, az orális örökség jövő nemzedékre való hagyományozása olyan feladat, melyet nagyon nehéz megvalósítani, azonban pont az utánunk jövő nemzedékekre tekintettel kötelességünk azt megtenni.

Dolgozatom a kulturális örökség megőrzésének egy olyan intézményét próbálja bemutatni, mely elsősorban könyvtár, azonban munkatársai és anyaintézete a görögkatolikus örökség megőrzését, feltárását és rögzítését is célul tűzték maguk elé.

A rendszerváltásig a köztudatban is szinte ismeretlen volt a magyar görögkatolikuság szellemi, művészettörténeti, liturgiátörténeti hagyománya és emlékezete. A 300000 főt számláló egyház csendesesen és szinte említés nélkül élte mindennapjait a Római Katolikus Egyház árnyékában. Ám az utóbbi évtizedek változásai, a hazai Görögkatolikus Egyház megerősödése, az ősi hagyományokhoz való visszatérés igénye maga után vont a régmúlt feltárásának igényét is. Sok egyéb lehetőség, többek között Európai Unió által biztosított anyagi támogatás tette lehetővé a hazai görögkatolikus szellemi és tárgyi örökség feltárását és nyilvánossá tételét. Ez a közzététel azonban közel sem tekinthető befejezettnek, a munka folyamatosan zajlik.

A görögkatolikus szellemi és írott örökség legjelentősebb őrzője a Nyíregyházán található Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskolához tartozó könyvtár, melynek történetét szeretném e dolgozatban bemutatni.

A könyvtár megalakulása nem szokványos: az intézmény nem rendelkezik „ősi gyökerekkel”, mint több egyházi könyvtár, sőt a Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola Könyvtára az egyik legfiatalabb a hasonlóak között. (Könyvtári Minerva, 1965. 623 p.) Ahhoz, hogy a könyvtár kialakulását, alapítását bemutathassam, először szólni szükséges az anyaintézmény, a főiskola megalakulásáról.

2. A főiskola

2.1. A főiskola megalakulása

A 17. század elejétől egyre több ortodox egyházmegye mondja ki az uniót a Szentszékkel, és válik görögkatolikussá. [1721 – a Fogarasi, 1771 – a Munkácsi, 1777 – a Nagyváradi, 1818 – az Eperjesi Egyházmegyét alapítják meg.]

1912-ben, a „Christifideles Graeci” kezdetű pápai bullájával X. Szent Piusz pápa létrehozta a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegyét, első püspökének pedig Miklósy Istvánt nevezi ki.

1. kép Miklósy István (1857–1937)

Az egyházmegye nem rendelkezik saját papnevelő intézettel: a terület szeminaristái más egyházmegye teológiai intézményeiben tanulnak. Kezdetben Ungváron, majd a trianoni határok létrejötte után Esztergomban hallgathatnak teológiát a papnövendékek. Serédi Jusztinián hercegprímás azonban 1928-ban megszünteti a más egyházmegyei kispapok felvételét, így új megoldást kell találni. Hosszas egyeztetés után sikerül a budapesti Központi Szemináriumban elhelyezni a hallgatókat, ám egyértelmű volt, hogy ez nem lehet végleges megoldás. Miklósy István püspök saját szeminárium építését szorgalmazza, de az állammal való tárgyalások nem járnak sikerrel. Miklósyt Dudás Miklós követi a püspöki székben, akinek egyik legfőbb törekvése egy a püspökség székhelyén működő szeminárium létrehozása. Átmeneti könnyebbséget a szemináriumi képzés szempontjából Ungvár visszakерülése jelentette (1938), de a sikeres tárgyalások megszakadtak a háború következtében. 1945 után egyedüli képzést a Központi Szeminárium,

ill. a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kara biztosít a görögkatolikus papnövendékeknek. (Pirigyi, 1990)

2. kép Dudás Miklós (1902–1972)

1950. június 30-án a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa rendeletet hoz¹, mely szerint az állam és az egyház szétválasztására tett lépésként az egyetemi hittudományi karokat is le kell választani az egyetemekről. Ennek az intézkedésnek megfelelően az akkori kultuszminiszter felmenti a Pázmány Péter Egyetem Hittudományi Karának tanárait, és megszünteti az állami egyetemi fakultást, mely 325 éve volt az egyetem része. (Janka, 2001)

A görögkatolikus egyházmegye akkori püspöke, Dudás Miklós ekkor nem szokványos, sőt mondhatjuk, hogy az akkori körülmények között vakmerő lépésre szánja el magát: levelet küld Darvas József vallás- és közoktatási miniszternek, melyben bejelenti (!), hogy megnyitja a Papnevelő és Hittudományi Intézetet – Nyíregyházán. (Janka, 2001) Egyben kéri ennek tudomásul vételét. A válasz megérkezik: (VKM 1120-19-1/1950): „A fenti szám alatt beterjesztett közlését, amely szerint a Hajdúdorogi Egyházmegye Nyíregyházán, a papnevelés célját szolgáló teológiát és szemináriumot létesít, tudomásul veszem. – Tátray János főelőadó.” (Janka, 2001. p. 227)

Annak jeleként, hogy ez a lépés mekkora rizikót és bátorságot jelentett akkoriban, álljon itt két volt szeminarista visszaemlékezése:

„Magyarország történelmében 1950 nagyon kemény időszak volt. A környező országokban akkortájt írják le a görögkatolikusokat. Semmi nem mutat a vallásszabadság felé. Beindult a nyílt üldözés, és a koncepciók perekké a burkolt. A mi püspökünk – Dudás Miklós – nem alkudozik az ateizmussal.” (Obbágy, 2000. p. 29)

„Hogyan lehetett 1950-ben elindítani a Hittudományi Főiskolát és Papnevelő Intézetet? Egy veszített háború után, a kommunizmus egyházellenessége, Rákosiék rémuralma idején megtenni azt, amit nem tudtak, vagy nem mertek elkezdni a béke éveiben? Az egyházi iskolákat akkor államosították..., a környező országok görögkatolikuságát tűzzel-vassal irtották, nálunk pedig elkezdi működését ez az intézet. Pedig Dudás püspök atyára igazán nem lehetett ráfogni, hogy a »rendszer embere« lett volna.” (Oláh, 2000. p. 22)

¹ 1950: 23. törvényerejű rendelet

2.2. Kezdetek

Ilyen körülmények között alakul meg Nyíregyházán az intézmény, melynek az egyházmegyei iroda és a püspöki lak helyiségeinek átalakításával adnak otthont. 15 első-, ill. másodéves hallgató kezdi meg tanulmányait.

A létrehozás „könnyebb” körülményei után azonban nehezebb évek következnek: a politikai korszaknak köszönhetően a főiskola miniszteri biztosok kinevezéseit, majd tanárainak politikai okokból való felmentéseit kénytelen elviselni. 1956-ban nem jellemzi politikai szerepvállalás az iskolát: inkább lelki támogatást nyújtanak a haza érdekében.

Az 50-es évek végének egyre erősödő egyházellenessége (és a papi békemozgalom erőltetése) súlyos döntés elé kényszerítik az egyházmegye vezetőit, ám lelkiismeretükre bizton támaszkodva mondanak nemet a központilag a főiskolára helyezendő tanár – Berecztóczy Miklós, a Vatikán által már kiközösített békepap – befogadására. Teszik ezt annak kockázatásával, hogy feloszlatják az intézményt. Valamilyen csoda folytán azonban az iskola fennmaradhat; retorzió a püspököt nem, csak testvérét és néhány paptestvérét éri. Ez az – 1959-es – év a legkritikusabb talán a főiskola életében. (Janka, 2001)

Az 1960-as évek a főiskola csendes, de állandó fejlődésével jellemezhetőek: az oktatási rendszer megerősödésével. A kezdetkor oktatott tantárgyak: filozófia, alapvető hittan, dogmatika, dogmatikatörténet, biblikus tárgyak, bölcselettörténet, egyháztörténelem, egyházjog, erkölcsstan, morális és patológia, valamint hangsúlyozottan a latin és a görög nyelv. Ezen ismeretek tanítását egyre rangosabb és nevesebb oktatókra bízák. Különösen kiemelt területté vált a szeminárium keleti jellegének biztosításaként a liturgikus tárgyak oktatása. A keleti egyház liturgiájának, annak gyökereinek ismertetése az ortodox előzményekkel való ismereteket erősítették. A keleti egyház történetének oktatása is kiemelt szerepet kapott.

2.3. Az 1970–1980-as évek

A következő nagy időszak kezdetét Timkó Imre püspökké való kinevezésének időpontjára (1975) tehetjük.

3. kép Timkó Imre (1920–1988)

Már a püspöki trónbeszédből kitűnt, hogy az új főpap egyik terve a főiskola és a szemináriumi oktatás megújítása. „Törekvésem ezért az, hogy a szemináriumi nevelésnek

és teológiai oktatásnak a Zsinat² által meghirdetett és azóta is sürgetett reformját tanártársaimmal együtt megvalósítsam.” (Ivancsó, 1987. p. 123) A megújítás nemcsak a belső, hanem a külső megújulást is jelentette: az 1950-ben a püspöki lakosztályból kialakított szeminárium szűkössé vált, és képtelen volt megfelelni az újabb elvárásoknak. Így kerül sor az épület felújítására és bővítésére. A felsőbb éves seminaristák már 1-2 ágyas szobákban kerülnek elhelyezésre, a tanárok és családjaik is az épületbe költözhetnek. Ekkor épül meg a görögkereszt alaprajzú kápolna is, mely – „a politikai helyzetre jellemzően” – liturgikus gyakorlótérként kapott engedélyt az állami szervektől. (Janka, 2001. p. 232.)

Ezen időszak a görög szertartású liturgikus elemekhez való visszatérés és a latin rítusú ájtatosságok helyett az ősi szertartások visszavételének ideje. Ekkortól kezd meg a főiskola a teológiai főiskolák számára készülő központi jegyzetek rendszeres használatát is.

Összességében ez a szűk 15 év a zsinati reformok átvételének és a görög hagyományokhoz való visszatalálásnak az időszaka, melyet Timkó püspök 1988-ban bekövetkezett halála zár le.

2.4. Keresztes Szilárd püspöksége

A megürülő püspöki székbe 1988. június 30-án Keresztes Szilárdot nevezi ki II. János Pál pápa. Szilárd püspök tevékenységének, munkájának kaput nyitott az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozás: az egyházi élet, a vallásgyakorlás szabaddá válása. (Janka, 2001)

4. kép Keresztes Szilárd (1932–)

Ezen időben történik a szeminárium épületének újabb bővítése, tetőtér beépítése, és 1992-ben kezdődik meg a főiskola és a szeminárium különválása is: a nyíregyházi önkormányzat a közelben épületet biztosít az intézmény számára. A szétválás hivatalosan 1995-ben történik meg; akkortól létezik külön a Papnevelő Intézet és a Hittudományi Főiskola. A főiskola életében újabb változást jelent, hogy 1991-ben megindul a levelező

² II. Vatikáni Zsinat (1962–1965)

tagozat, majd következő évben a Bessenyei György Tanárképző Főiskolával közös képzésben a hittanári képzés.

1995-ben – több évnyi előkészítés után – a „Rómában működő Pápai Keleti Intézet Keleti Egyházi Tudományok Fakultásának affiliált³ intézetévé nyilvánította” (Janka, 2001) a főiskolát.⁴ Ezzel a fokozattal a sikeres záróvizsgát tevő hallgatók a Keleti Intézet által kiállított bakkalaureátusi minősítést kapnak. Ezen fokozatnak megfelelően a teljes oktatási struktúrát meg kellett változtatni, mely már megalapozta az esetleges egyetem-mé válás lehetőségét is, mely címet remélhetőleg a közeljövőben meg is kapja az iskola.

Keresztes Szilárd 2001. május 18-án ünnepélyes keretek közt teszi le egy leendő – a kor igényeinek megfelelő – főiskola alapkövét, melyet 2003-ban át is adnak. A Nyíregyháza Bethlen u. 13–19. alatt található, mondhatni monumentális épület minden tekintetben igyekszik megfelelni a követelményeknek. (Erről könyvtári vonatkozásban még lesz szó.) Az épület puritánságában, leegyszerűsített vonalvezetésében megbízhatóságot, a főiskola által képviselt értékállóságot képviseli. (Bach, 2003)

5. kép A Balázs Mihály Ybl-díjas építész által tervezett új épület

A költözéssel, az új épület elfoglalásával a főiskola méltó és megfelelő körülmények között készítheti fel a görögkatolikus parochusokat, a leendő hittanárokat és munkatársaikat hivatásukra.

³ befogadott, csatlakozott

⁴ A főiskola hivatalosan 2000. január 1-től viseli ezt a nevet.

2.5. Kocsis Fülöp

Keresztes Szilárd 75. évét betöltve nyugállományba vonult. 2008-ban a Szentszék Kocsis Fülöp dámóci szerzetest nevezi ki a magyar görögkatolikus egyház élére.

6. kép Kocsis Fülöp (1963–)

Fülöp püspök nagy lendülettel és tervekkel vág neki tevékenységének: az egyház-szervezet átalakításával, a keleti hagyományokhoz való erőteljesebb ragaszkodással, a görögkatolikus identitás megerősítésével felrázta az egész magyar közösséget. A Miskolci Apostoli Exarhátust (melynek eddigi vezetését a mindenkori püspök látta el) kiterjeszti Borsod-Abaúj-Zemplén megye területére. A Szentszék az exarhátus élére Orosz Atanázst nevezi ki. (Véghseő, Terdik & Kocsis, 2012)

Kocsis Fülöp folytatja az elődje által megkezdett építkezéseket, ösztönzi a pályázatokon való részvételt és a Görögkatolikus Egyház mellett a főiskola népszerűsítésére is gondot fordít.

2015. március 20-án az egész Görögkatolikus Egyházat érintő bejelentésre kerül sor:

Ferenc pápa megalapította a magyarországi Görögkatolikus Metropóliát, Debrecen székhellyel. Az érsekség élére Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspököt nevezte ki metropolitává. Az érsekség felállításával a Magyar Görögkatolikus Egyház önállóvá vált, és az újonnan alapított Nyíregyházi Egyházmegyével együtt már 3 egyházmegye híveit látja el. A döntés történelmi jelentőségű: a rengeteg küszködésen és szenvedésen átesett görögkatolikus közösség megtalálta önmagát, és fejlődése lehetővé tette a metropólia létrehozását.

Ez az esemény kezdte el igazán bennem érlelni e dolgozat megírását.

HAJDÚDOROGI EGYHÁZMEGYE

7. kép Kocsis Fülöp metropolita

2.6. A könyvtár története

A megalapított főiskola nevelő tevékenységéhez, az oktatáshoz mindenképp szükség volt tan-, ill. szakkönyvekre – egy könyvtár létesítése halaszthatatlan volt. A kezdeti állomány összeállítása érdekében Dudás Miklós püspök körlevelet intézet az egyház paróchusaihoz, melyben „ó- és újszövetségi magyar, latin vagy görög nyelvű Szentírást, latin–magyar, görög–magyar szótárt, bölcséleti tankönyveket, továbbá a szeminárium könyvtára részére alkalmas könyveket, elsősorban lelki olvasmányt, aszketikus könyvet, szentek életét stb.”⁵ kért a hallgatóknak. Ezen felül a volt máriapócsi – a többi szerzetesrenddel együtt megszüntetett – bazilita szerzetesek könyveinek egy része is Nyíregyházára kerül. A külföldi ajándék- és tiszteletpéldányok azok, melyek növelik még az állományt. A könyvtár kezdetben a szeminárium egyetlen helyiségében működött, bármiféle rendszer és osztályozási mód nélkül. A könyvtárosi teendőket a kispapok lelki vezetője látta el. (Majchrics, 2005) Később valamiféle leltár már született, mert az 1965-ben megjelent Könyvtári Minerva szerint a könyvtár már 8000 kötet könyvvel és közel 2000 folyóirattal rendelkezett. (Könyvtári Minerva, 1965. p. 623.)

A Timkó Imre püspök által 1977-től kezdeményezett szemináriumfelújítás a könyvtár életében is nagy változást hozott: a renovált és kibővített épület nyugati szárnyában kapott elhelyezést. A nagy mennyiségű kötet (50 ezer) befogadására alkalmas könyvtár két szinten került kialakításra. A földszinten az egyik raktár, az olvasóterem és a könyvtárosok szobája volt, míg az emeletre a folyóiratok, régi nyomtatványok és könyvek kerültek. (Ivancsó, 1987) Szakképzett könyvtáros – Molnár Nándor – kerül a könyvtár élére, aki nekilát a feldolgozó munkának. Őt Ivancsó István követi.

A kötetek elhelyezéséről még megjegyzendő, hogy ekkortájt kerül sor a mechanikus raktári elrendezés kialakítására: az állomány nagyság szerint való elhelyezésére.

Az állománygyarapítás nehézségeit így jellemzik: „... a bolsevik elnyomás évei alatt – mely nemcsak strukturálisan-infrastrukturálisan érintette az Egyházat, hanem bénító cenzúrával sújtotta a teológiai szakirodalmat is – az anyagi források teljes hiánya következtében a könyvtár csak vegetálni volt képes. [...] a gyarapodás forrása szinte kizárólag ajándékozásra és hagyatékozásra korlátozódott.” (Buji, 1996)

A rendszerváltás az állománygyarapodás szempontjából is változást okoz: fellendül a modern, nyugati irodalom beszerzése, sőt a magyarországi teológiai irodalom is kiadásra kerülhetett – ezekből pedig természetesen a könyvtár is beszerzett köteteket.

1991-ben már 16 000 kötettel és közel 50 kurrens folyóirattal rendelkezik a bibliotéka. Az olvasók tájékozódását már cím-, szerző- és tárgyszó katalógus segíti. A könyvtár vezetője ekkor Orosz László. (Majchrics, 2005)

A könyvtár ekkor már nem kimondottan csak a főiskola könyvtára: a hallgatókon, tanárokon kívül már engedéllyel rendelkező kutatók, hittanár szakos hallgatók is használhatják. (Ezt a szakot a főiskola a Bessenyei György Tanárképző Főiskolával együtt indította.)

1995-ben a főiskola és a papnevelő intézet szétválik: a könyvtár pedig a főiskola része lesz. A megnövekedett használói igényekhez igazodva a könyvtár már rendelkezik fénymásoló géppel, végez irodalomkutatót, a technikai fejlődésnek köszönhetően megkezdődik és be is fejeződik a számítógépes katalógusépítés, és szakképzett könyvtárosok látják el a teendőket. A könyvtár vezetője ekkor Buji Ferenc, majd Xerakovits Géza. (Buji, 1997)

Ezen időszak alatt kapcsolódik be a könyvtár az EKE (Egyházi Könyvtárak Egyesülete) munkájába, mellyel ezen típusú könyvtárak közös céljainak és problémáinak a könyvtárszakma felé történő képviselete is megoldódik. Az egyesület révén a muzeális értékkel bíró könyvritkaságok állományőrzésére és nemzeti számbavételére is sor került.

⁵ 2784/1950. számú püspöki körirat

2000-ben az állomány nagysága túllépi a 30 000 db-ot. (Majchrics, 2005)

Újabb mérföldkő a könyvtár életében a 2003-as esztendő: átadják az új főiskolai épületet, melyben a bibliotéka is gondosan kialakított, minden igénynek megfelelő helyet kap: az új épület 2. emeletén került elhelyezésre, majd' 600 nm-en. Az olvasóteremben szabadpolcos, közel 2500 kötetes kézikönyvtári rész és a legfrissebb folyóiratokat tartalmazó folyóirat-olvasó található a kölcsönzőpulttal együtt. Számítógépek és internetelési pontok is kialakításra kerültek. A raktározási problémák is megoldódtak: a galériás, 144 nm-es raktár fém polcrendszerrel felszerelve biztosítja a mechanikus rendszerű elrendezést. (Gánicz, 2004)

Az eddigi szolgáltatások mellett (kölcsönzés, tájékoztatás, helyben olvasás és irodalomkutatás) a szövegszerkesztés és nyomtatás lehetősége is az olvasók rendelkezésére áll.

Gyűjtőkörét tekintve a könyvtár továbbra is a tudományos teológiai szakirodalom gyűjtője, jellegéből adódóan elsősorban a keleti kereszténység teológiáját preferálja, beleértve a szertartást, egyházművészet és patrologia témáját. Természetesen a teológiai segédtudományok és kézikönyvek irodalmát és alapvetéseit is igyekszik biztosítani a könyvtár olvasói számára.

A könyvtár következő vezetője Gánicz Endre, aki 2015-ig igazgatta a könyvtárat. A metropólia létrehozása miatt új szerkezeti és vezetési struktúra kialakítása vált szükségessé. A struktúra kiépüléséig a könyvtár közvetlen rektori irányítás alatt áll. Jelenleg két szakképzett könyvtáros áll az olvasók rendelkezésére.

A könyvtár fejlesztésre, a növekvő olvasói és kutató igények kielégítésére rendre igénybe vesz pályázati támogatásokat. Így vált lehetővé, hogy egy TÁMOP-pályázat segítségével lecseréljék az SRLIB katalógust Corvina könyvtári katalógusra, és pályázati támogatásból valósulhatott meg a közintézmények tanulóinak tartott könyvtári foglalkozások megtartása is. (Külön megjegyzendő, hogy ahogy a Görögkatolikus Egyház, úgy a könyvtár is kiemelt figyelmet fordít a hátrányos helyzetű és roma gyermekek képzésére.) Ugyancsak ily módon sikerült a könyvtár internetes portáljának fejlesztése, a kutatásokhoz szükséges információk nyilvánossá tétele. (Sajtóközlemény, 2012., 2013.)

2.6.1. A „Görögkatolikus Örökség” Kutatócsoport

A könyvtár jelentős szerepet vállal a 2009-ben alakult „Görögkatolikus Örökség” Kutatócsoport munkájának támogatásában. Ez a kutatókból álló társaság a görögkatolikus örökség és történet feltárására és publikálására vállalkozott. Több olyan – államilag is támogatott – projektet valósítottak, illetve folyamatosan valósítanak meg, melyhez a könyvtár is nagy segítséget nyújt. E csoport jelenleg több célt próbál elérni:

- a magyar görögkatolikusok történelmére vonatkozó eredeti források közreadását;
- olyan adattárak és kutatási segédletek összeállítását, melyek a teljes magyar görögkatolikus egyházszerkezet hozzáférhető adatait tartalmazzák (sematizmusok, névtárak, levéltári jegyzékek);
- digitális adatbázisok összeállítását (egyrészt a Történeti Levéltárral együttműködve az ott fellelhető, görögkatolikus vonatkozású adatok feldolgozását, másrészt pedig az 1945 előtt megjelent görögkatolikus vonatkozású sajtótermékek digitalizálását és nyilvános hozzáférés biztosítását).

A kutatócsoport tagjai számára kutatószoba áll rendelkezésre, valamint a könyvtár törekszik a kutatáshoz szükséges szakirodalmat is beszerezni. (Véghseő, 2013)

GÖRÖGKATOLIKUS ÖRÖKSÉG KUTATÓCSOPORT

Byzantinohungarica

Történelem

Művészet

Liturgiátörténet

Könyvkultúra

Néprajz és kulturális antropológia

<p>Főmenü</p> <ul style="list-style-type: none"> - Történelem • Általános művek • Keleti kereszténység a középkori 	<p>Néprajz és Kulturális antropológia</p> <p><small>Submitted by veghszot on sz, 2010/08/11 - 16:56</small></p> <p>Simon Zoltán: Az Alsó-Nyárádmente településeinek vallási élete <small>A vallási közösségek viszonyrendszerének néprajzi-antropológiai vizsgálata. Doktori disszertáció, Debrecen 2011.</small></p>	<p>Kutatás</p> <p>"Görögkatholikus Örökség" Kutatócsoport</p> <p>Kapcsolatfelvétel - Contact</p>
--	---	--

5. kép A kutatócsoport honlapja

2.7. A könyvtár különgyűjteményei

A könyvtár bemutatása nem lenne teljes a különgyűjtemények ismertetése nélkül. Valójában nem köztudott, de nemzeti örökségünk és kultúránk több számottevő kincsét birtokolja ez a könyvtárunk.

Amikor a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Szláv Filológiai Tanszéke elhatározta, hogy megpróbálja feltérképezni és feldolgozni a Magyarországon található régi cirill betűs nyomtatványokat és kéziratokat, felvette a kapcsolatot a főiskola könyvtárával is. A megkeresés hatására Timkó püspök látogatást tett Debrecenben, és az ottani kutatókkal (Czellárné dr. Csiba Judittal, dr. M. Pandur Juliannával és dr. Ojtozi Eszterrel) egyeztetve engedélyt adott a görögkatholikus tulajdonban lévő könyvek vizsgálatához, feldolgozásához. Sőt ahhoz is hozzájárult, hogy Ojtozi Eszter vezetésével minden görögkatholikus paróchián a meglévő egyházi szláv nyelvű dokumentumokat számba vehessék. (Ojtozi, 1987) A munka megindult, és a Nyíregyházán található állomány részletes feltárásával nem várt, jelentős kincsek kerültek napvilágra.

2.7.1. Az „antikva”-gyűjtemény

A külön raktári rendben sorakozó kiadványok az 1850–1860 előtti nyomtatványok/könyvek. Ezek elsősorban a templomi használatból kikerült, általában kézi technikával nyomtatott remekek.

Öt darab 1600 előtt megjelent kiadványt találunk ebben a gyűjteményben:

Szerző / Cím	Idő	Kiadták
Epiphanius Cyprus: Contra octoginta haereses	1543	Bázel
Biblia	1581	Osztrog
Biblia	1581	Osztrog
Nagy Szent Bazil: A bűjtről	1594	Osztrog
Evangélium	1600	Vilna

A könyvtár antikváí⁶

Ezek közül 4 cirill betűs egyházi szláv nyelvű, míg egy latin nyelven készült.

2.7.2. Cirill betűs egyházi szláv könyvek

Mivel kezdetekkor a görögkatolikus liturgia egyházi szláv nyelven zajlott,⁷ nem véletlen a nagyobb mennyiségű szláv nyelvű dokumentum. Az itt fellelhető nyomtatott könyvek egy része énektár⁸. Ki kell emelni az unikumnak számító, Piricsén talált, Lvovban kiadott énekgyűjteményt, mely 1617-ből származik. Az egész világon egyedül csak itt található belőle ez az egy példány. Természetesen evangéliumok, misekönyvek⁹, apostolos könyvek, imádságos könyvek és nyolchangú énektárak¹⁰ is előkerültek. Külön kiemelendő még az a Balsáról származó kottáskönyv¹¹, mely 1700-ban készült. Hitzónoklatok, prédikációk, védőbeszédok jellemzőek még tartalmilag e kötetekre. Nagy részük a máriapócsi monostor könyvtárából maradt ránk, de a már fentebb említett módon, a falvak paróchiáiból is érkeztek. (Ojtozi, 1982)

2.7.3. Cirill betűs román könyvek

Ezekből 60 darab található a könyvtár gyűjteményében. Főleg szintén a liturgiákhoz használt könyvekről van szó, melyeket nagyrészt Blajban nyomtattak, és főleg Makó és környékéről származnak.

2.7.4. Egyéb nyelvű könyvek

Az antikvák kb. 45%-a latin nyelvű. A legrégebbi az 1481-ben, Anton Koberger műhelyében készített incunabulum¹², mely a *Questiones in quattor libros Sentatiarum* címet viseli. Ezen egyéb nyelvű könyvek tartalmazzák még a régi bibliákat is. Xerakovits Géza publikációjában (Xeralovits, 1999) beszámol a 7 Biblia jellemzőiről és állapotáról. A Bibliákon kívül bibliamagyarzatokat és a bibliatudomány alapjait fejtegető műveket is megtalálhatunk a gyűjteményben.

⁶ A táblázat MAJCHRICS Tiborné idézett munkája alapján készült (97 p.)

⁷ A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítása után a görög, ill. az akkor még nem hivatalosan a magyar lett a liturgiákban használt nyelv. 1965-ben, a II. Vatikáni Zsinat engedélyezte a nemzeti nyelv használatát.

⁸ triódion

⁹ liturgikon,

¹⁰ oktoéchosz

¹¹ irmológion

¹² ősnymtatvány: 1501. január 1. előtt készített kiadvány

2.7.5. Kéziratgyűjtemény

Ide 36 darab egyházi szláv nyelvű cirill betűs manuscript tartozik. Zsoltároskönyv, apostolos könyv, tankönyv, kottáskönyv stb. tartozik ebbe a csoportba. Ezek egy részét dr. M. Pandur Julianna datálta. Ő tárta fel a Piricsei Kódexet, mely jellemzője a vízililiom vízjel és betűhasználatának sajátosságai. Ezek alapján a kódex keletkezése a 16. századra tehető.

2.7.6. Timkó-gyűjtemény

Timkó Imre magánkönyvtára mint hagyaték került a könyvtárba. Ebben kéziratokat és könyveket is találunk. Modern teológia, keleti egyházművészet és kultúrtörténet alkotja a gyűjtemény gerincét. Közel 6000 kötetet tartalmaz. Modernebb kötetei jelenleg a kézikönyvtárban kaptak helyet, míg másik része a raktárba került, „T” betűs megjelöléssel. (Gánicz, 2004) Azt mindenképp meg kell jegyezni, hogy a modern teológiai szakkötetek száma ezen hagyaték könyvtárba olvadásával ugrásszerűen megnövekedett. (Majchrics, 2005)

3. Befejezés

A Könyvtár történetét végigolvasva szinte alig hihető, hogy mindez a fejlődés, növekedés alig 65 év alatt következett be. A rendszerváltozás utáni lehetőségeknek köszönhetően a könyvtár állománya is jelentősen gyarapodott, és tartalmában is utolérte a vele azonos típusú könyvtárakét.

A KLTE kutatóival végzett közös tevékenység nemcsak a régi kincsek feltárását, hanem – vitathatatlanul – nemzeti kincseink megőrzését és védelmét eredményezte. A feldolgozási munkáknak köszönhetően ezek az emlékek is publikusak, nyilvánosak lehetnek.

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára Magyarország egyetlen görögkatolikus könyvtára. A teológiai szakirodalom (akár könyvről, akár folyóiratról legyen szó) gyűjtése és szolgáltatása mellett a keleti egyház liturgiájának, művészettörténetének hazai gyűjtője és a görögkatolikus kulturális örökség kutatásának támogatója.

1950-ben Dudás Miklós püspök valószínűleg álmodni sem merte, hogy ilyen nagy és értékes gyűjteménnyé növi ki magát a semináriumi tanterem sarkából a könyvtár. Mi pedig bizhatunk abban, hogy ez a kézzelfogható növekedés nemcsak hazánkban, hanem külföldi viszonylatban is megállja a helyét.

4. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni, **Mártonné Gebri Luciának**, a Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola könyvtárosának a dolgozat megírásához nyújtott segítségét és biztatását.

5. Irodalomjegyzék

1. **BACH Péter** (2003). A tudás tégladoboza : Nyíregyháza, Görög Katolikus Hittudományi Egyetem Könyvtára. *Atrium: építészet, design, belsőépítészet*. 5, 136–140.
2. **BUJI Ferenc** (1996). Bemutatkozik a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola könyvtára. *Könyvtári Kis Híradó*. (1) 2. 11.
3. **BUJI Ferenc** (1997). A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára.
4. *Könyvtári Kis Híradó* (2) ksz. 6–7.
5. **GÁNICZ Endre** (2004). Az újonnan épült Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára. *Könyvtári Kis Híradó* (9) 1., 16.
6. **IVANCSÓ István** (1987). A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet (pp. 116–133). **In.:** Timkó Imre (szerk.) A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi emlékkönyve: 1912–1987. Nyíregyháza : Hajdúdorogi Egyházmegye.

7. **JANKA** György (2001). A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola története (pp. 227–236). **In.:** Janka György (szerk.) Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga : 2000. október 2–3. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Főiskola.
8. **FARAGÓ** Lászlóné (fel. szerk.) (1965). Könyvtári Minerva. Budapest : OSZK.
9. **MAJCHRICS** Tiborné (2005). A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára (pp. 89–117). – **In.:** Futaky László (főszerk.). Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtártörténetéből : 2. köt. : Felsőoktatási, iskolai. és szakkönyvtárak. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár.
10. **ÖBBÁGY** Miklós (2000). 1950. (p. 29.) **In.:** „Egy szájjal és egy szívvel”: Ivancsó István (szerk.) A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Évkönyve (1950–2000). – Nyíregyháza : Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
11. **OJTOZI** Eszter (1987). A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának megalakulása és fejlődése: 1950–1986. (pp. 137–157). – **In.:** Timkó Imre (szerk.) A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi emlékkönyve: 1912–1987. Nyíregyháza : Hajdúdorogi Egyházmegye.
12. **OJTOZI** Eszter (1982). A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának szláv és cirillbetűs könyvei. Debrecen : Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. (Régi tiszántúli könyvtárak; 2.)
13. **OLÁH** Miklós (2000). Sarjadó fa a bádognetűn (p. 22). **In.:** „Egy szájjal és egy szívvel”: Ivancsó István (szerk.). A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Évkönyve (1950–2000). – Nyíregyháza : Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
14. **PIRIGYI** István (1990). A magyarországi görög katolikusok története. 2. köt. Nyíregyháza : Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
15. **Sajtóközlemény** (2012). Az élethosszig tartó tanulás elősegítése a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában. *Görögkatolikus Szemle* (23) 11., 19.
16. **Sajtóközlemény** (2013). Az élethosszig tartó tanulás elősegítése a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában. *Görögkatolikus Szemle* (24) 11., 2.
17. **VÉGHSEŐ** Tamás, TERDIK Szilveszter, KOCSIS Fülöp (2012.) „... minden utamat már előre láttad” : Görögkatolikusok Magyarországon. Strasburg : Signe.
18. **VÉGHSEŐ** Tamás (2013). Görögkatolikus egyház- és művészettörténeti források feldolgozása és közreadása, adattárak (történeti névtár és sematizmus) kiadása, digitalizált adatbázisok készítése (18–20. század)” című kutatási projekt bemutatása (OTKA K108780). *Athanasiana* : 37. 188–196.
19. **XERAKOVITS** Géza (1999) Biblikus tárgyú könyvek a Szent Atanáz Főiskola Könyvtárának anyagában *Athanasia* 8. 33–39.

Testnevelés és Sporttudományi Szekció

A női labdarúgó-játékvezetés helyzete Magyarországon

NAGY PETRA

Rekreációs szervezés és egészségfejlesztés (BSc), III. évf.

A testnevelés és sport társadalomtudományi kérdései

1. tagozat, I. helyezett

Témavezető: dr. Szatmári Zoltán egyetemi docens

1. Bevezetés

A női labdarúgó-játékvezetés jelenleg még kuriózumnak tekinthető. Különleges, mégis nagyon keveset hallani szakmai mivoltukról. Keveset foglalkozik a tudomány a női játékvezetés fontosságával, és még a szakma is csak a közelmúltban kezdett el igazán nagy hangsúlyt fektetni a női labdarúgó-játékvezetés fejlesztésére. A játékvezetés történelme természetesen a labdarúgás legelső mérkőzéséig, a legelső sípszóig visszavezethető. A labdarúgás folyamatos fejlődésével együtt a játékvezetés is rengeteget fejlődött. Ez a folyamat talán sosem fog megállni, hiszen új korok új szabályokat, játékrendszereket alkotnak, mellyel tovább alakítják a labdarúgást, melyhez a játékvezetőknek is alkalmazkodniuk kell. Érthető tehát, hogy a labdarúgó-játékvezetők szerepe egyre fontosabb funkciót töltenek be. Nagyon fontos tehát a játékvezetés minősége, színvonala. A játékvezető az a személy, aki a legtöbb kritikát kapja. Rengeteg, sokszor igazságtalan sérelem, bántás éri a labdarúgó-játékvezetőt. Hétről hétre ezzel a pszichés terheléssel szemben kell helyt állnia és a lehető legjobb teljesítményt nyújtania a pályán. Nehéz kiérdemelni az elismerő szavakat. Minden egyes les intése, egy sípszó valamely csapat részéről ellenvetést fog kiváltani, így a játékvezető állandó konfliktushelyzetben vezeti a mérkőzést. A 90 percig tartó forrongó légkörben egy másodperc töredéke alatt kell meghozni a döntéseket, gondolkodási idő nélkül, közvetlenül az eseményt követően. Ebben a sportágban nincs lehetőség hosszan tartó tanácskozássra, ezért is nagy felelősség hárul a játékvezetőre, mely folyamatos, maximális koncentrációt igényel.

A női labdarúgás rohamosan fejlődik, ezzel együtt pedig a női játékvezetők száma is folyamatosan emelkedik. Úgy gondolom, hogy a legtöbb ember nem ért egyet a női játékvezetők férfi labdarúgásban betöltött szerepével. Sokan lenézik őket mint nőket, és

a téves ítéleteiket is ennek tulajdonítják. Kétkednek a női játékvezetők férfi labdarúgásában betöltött egyre hangsúlyosabb szerepének helyességében.

Egy 2012-es cikk részlete is erről tanúskodik:

„... úgy vélem, női lelkülettel nem lehet profi osztályban bajnoki mérkőzést jól vezetni – kezdte az 50-szeres válogatott labdarúgó [...] de van női futball is, női játékvezetők tehát vezessenek női mérkőzéseket!”

(Bognár György, 2012)

Egy másik cikk a 2014. évi szezonból:

„Néhány hölgy szombat délben főzzen egy jó ebédet, mint férfiak focimeccsén vegyen részt!”

(Maglód edzője, NB III.)

2012. március 10-én vizsgáztam Egerben labdarúgó-játékvezetőként, azóta aktív tagja vagyok a Heves Megyei Labdarúgó Szövetségnek. Jelenleg Megye II. osztályban működöm játékvezetőként. Labdarúgó-játékvezetőként én magam is tapasztaltam, hogy számtalan negatív megnyilvánulás éri a női labdarúgó-játékvezetőket mind a pályán a játékosoktól, edzőktől, nézőktől, mind a pályán kívül is a média által, mondván ez nem női sport, nem alkalmasak a játékvezetésre. Ebből adódóan számos kérdés merült fel bennem.

„... női játékvezetők tehát vezessenek női mérkőzéseket!”

(Bognár György, 2012)

Ez volt az a mondat, amely gondolkodóba ejtett. Női játékvezetőként úgy éreztem, hogy ezt meg kell cáfolnom.

1.1. Célkitűzés

Vizsgálatom célja a Magyarországon működő női és férfi labdarúgó-játékvezetők véleménye által megismerni a női játékvezetés helyzetét Magyarországon. Célom ennek megválaszolása, alátámasztása tudományos vizsgálatokkal.

1. Kutatásom legfőbb célja, hogy megválaszoljam a számomra leginkább fontosnak vélt kérdést: van-e helye a női játékvezetésnek a labdarúgásban?
2. Vizsgálatommal szeretném feltárni a női játékvezetés helyzetét és a sportszakmában való előrelépés lehetőségeit, esélyeit, ezáltal segítséget nyújtani a fiatal, pályakezdő női játékvezetőknek.
3. Szeretném elemezni a női és férfi játékvezetők közötti szakmai különbségeket.
4. Felmérni, hogy a férfi játékvezetők hogyan látják, miként értékelik a női játékvezetést.
5. Megismerni a férfi labdarúgó-játékvezetők szemszögéből is a női labdarúgó-játékvezetés kérdését, elsősorban a játékvezető szakma és saját ismereteim tudományos bővítése céljából.

1.2. Hipotézisek

H1: A női labdarúgó-játékvezetők feltehetőleg nagyobb eséllyel indulnak a játékvezetői ranglétrán a megyei életben, mint a férfi labdarúgó-játékvezetők.

H2: A vizsgálatban részt vevő férfi labdarúgó-játékvezetők bizonyára nem fogadják el teljes értékű szakmai partnerként a nőket.

H3: A vizsgálatban részt vevő női labdarúgó-játékvezetők valószínűleg hasonlóan kezelik a lelki megterheléseket (sértegetések), mint férfi kollégáik.

1.3. Anyag és módszer

A női labdarúgó-játékvezetés helyzetének vizsgálatára anonim kérdőíves felmérést alkalmaztam, mert ezen a területen ez a vizsgálati módszer a legelfogadottabb.

Az eredményeket *SPSS 17.0 for Windows* statisztikai program segítségével dolgoztam fel leíró statisztika, kereszttábla-elemzés és kétmintás t-próba alkalmazásával. A kezdetben Heves megyei játékvezetőkre fókuszált vizsgálatomat országos felmérésre bővítettem. A vizsgálatom célcsoportja Magyarország férfi és női labdarúgó-játékvezetői voltak. Két külön online kérdőívet készítettem a női, illetve a férfi labdarúgó-játékvezetőknek. A kérdőívre történő válaszadás önkéntes és anonim volt. Számos kérdéstípust alkalmaztam, melyek között volt egyszerű válaszadós kérdés, volt Likert-skála, ahol 5 válaszból álló rendezett sorozatokból kellett választani az állításokkal kapcsolatban. Kérdőívemben zárt kérdéseket alkalmaztam, előre megadott válaszok közül kellett választaniuk a játékvezetőknek. Kérdőívemet 346 férfi és 30 női labdarúgó-játékvezető töltötte ki. Kutatásom elején csak a Heves megyei férfi játékvezetőket kérdeztem anonim kérdőív formájában az egyik őszi játékvezetői továbbképzésen Kálban, 2014. április 11-én, a Heves Megyei Labdarúgó Szövetség Játékvezetői Bizottság elnökének közreműködésével, fókuszálva a férfi játékvezetők szemszögéből a női labdarúgó-játékvezetés kérdésére. A várt 110 fő helyett csak 63 férfi játékvezető töltötte ki. Később a kérdőívemet tökéletesítettem, kibővítettem és készítettem a női játékvezetők számára is egy anonim kérdőívet. A célközönséget kibővítettem a Magyarországon működő összes játékvezetőre. Az online férfi, illetve női kérdőív továbbítására Gaál Gyöngyit kerestem fel, a Magyar Labdarúgó Szövetség Játékvezetői Iroda vezetőjét, magyar női nemzetközi labdarúgó-játékvezetőt. Kérdőívemet e-mailben továbbította a megyei elnököknek, akik továbbították a játékvezetőknek. A későbbiekben e-mailben én magam is felkerestem a megyei elnököket, az elemszám növelése érdekében. Az online kérdőíveket 2014. szeptember 19-től 2014. november 5-ig tölthették ki a labdarúgó-játékvezetők. A Heves Megyei Labdarúgó Szövetség részéről hozzájutottam egy 2014-es októberi nyilvántartásához, mely szerint Magyarországon 3063 aktív férfi játékvezető, illetve 148 aktív női játékvezető működik. A vizsgálatban részt vevő női és férfi labdarúgó-játékvezetők aránya megegyezik a Magyarországon működő labdarúgó-játékvezetők arányával. Kelemen Attila HELASZ Játékvezetői Bizottság elnökétől pedig megkaptam a Heves megyei játékvezetők nyilvántartását 2010-től kezdődően.

1.4. Eredmények

A női labdarúgó-játékvezetők 67%-a, a férfi labdarúgó-játékvezetők 76%-a gondolja úgy, hogy a női labdarúgó-játékvezetés pozitív irányba fog változni a jövőben. A női játékvezetők 4%-a, a férfi játékvezetőknek csupán 1%-a véli úgy, hogy negatív irányba fog elmozdulni a női labdarúgó-játékvezetés. A nők 30%-a, a férfiak 24%-a állítja azt, hogy változatlan marad a női labdarúgó-játékvezetés helyzete (1., 2. diagram).

A női labdarúgó-játékvezetők 54%-a, míg a férfi labdarúgó-játékvezetők 59%-a gondolja úgy, hogy igen, azonos eséllyel indulnak a nők a játékvezetői „ranglétrán” való feljebbjutásban a megyei életben, a nők 47%-a, a férfiak 41%-a viszont úgy véli, hogy nem indulnak azonos eséllyel a női labdarúgó-játékvezetők férfi kollégáikkal szemben (3., 4. diagram). Mindezek indoklására a női játékvezetők 40%-a, a férfi játékvezetők 31%-a azt válaszolta, hogy azonos eséllyel indulnak a női játékvezetők, hiszen időközben derül ki, hogy ki, milyen tehetséges (13., 14. diagram). A nők 27%-a, a férfiak 30%-a szerint az azonos feltételek miatt indulnak azonos eséllyel. Ezzel szemben a női labdarúgó-játékvezetők 23%-a, a férfiak 28%-a szerint a női labdarúgó-játékvezetők kevesebben vannak, ezáltal több figyelmet kapnak, így hamarabb feljebb juthatnak a „ranglétrán”,

tehát nem azonosak az esélyek. A női labdarúgó-játékvezetők csupán 10%-a, a férfi labdarúgó-játékvezetők csupán 11%-a véli úgy, hogy a női labdarúgás fejlődik, növekszik a mérkőzészsám, ezáltal a női labdarúgó-játékvezetők feljebbjutási esélye is növekszik.

Egy 5 fokú skála alapján a férfi labdarúgó-játékvezetők a női labdarúgó-játékvezetőkhez képest átlagosan 4,1-re, míg a férfi labdarúgó-játékvezetők a férfi kollégáikhoz képest 3,7-re értékelték edzettségi állapotukat. A női labdarúgó-játékvezetők a férfi kollégáikhoz képest 3,2-re, míg a női labdarúgó-játékvezetők a női kollégáikhoz képest 4-re értékelték saját edzettségi állapotukat (5. diagram).

A vizsgálatban részt vevő női labdarúgó-játékvezetők szakmai döntéshozatalát tekintve a női játékvezetők 73%-a, a férfi játékvezetők 46%-a úgy véli, hogy helyt állnak, mint bármely más játékvezető kollégájuk. A női játékvezetők 27%-a, a férfiak 35%-a állítja azt, hogy szakmai döntéseknél átlagosan teljesítenek, egy-két kiemelkedő tehetséget kivéve. A férfi játékvezetők 19%-a viszont úgy gondolja, hogy gyengébben teljesítenek, mint a férfi labdarúgó-játékvezetők (6., 7. diagram).

A női labdarúgó-játékvezetők elfogadottságát tekintve a kétmintás t-próba alapján nincs különbség a női, illetve a férfi labdarúgó-játékvezetők véleménye között a vizsgált személyek tekintetében. A változókból kiderül, hogy a labdarúgó-játékvezetők véleménye alapján a női labdarúgó-játékvezetés elfogadottsága a szakma részéről a legmagasabb, míg a szurkolók részéről a legalacsonyabb (8. diagram).

A „női játékvezetők vezessenek női mérkőzéseket” kijelentés véleményezését tekintve a következő eredményeket kaptam. A kétmintás t-próba alapján szignifikáns eredményt kaptam ($t = -1,996$; $p = 0,220$). A női labdarúgó-játékvezetők szignifikánsan azt mondják, hogy a női labdarúgó-játékvezetők ne csak női mérkőzéseket vezessenek. A vizsgált férfi labdarúgó-játékvezetők a nőkhez képest kissé negatívabban értékelik ezt a kijelentést (9. diagram).

A vizsgálatban szereplő férfi labdarúgó-játékvezetők 90%-a úgy gondolja, hogy van helye a nőknek a labdarúgó-játékvezetésben, 10%-a viszont úgy véli, hogy nincs (10. diagram). A férfiak 51%-a azt mondja, hogy azért van helyük a nőknek a labdarúgó-játékvezetésben, mert a játékvezetés tehetség-, felkészültség- és szakértelemfüggő, nem független ezektől. 25%-uk szerint van helyük a játékvezetésben, de csak a női mérkőzéseken. A férfiak 18%-a szerint mindenkinek meg kell adni a lehetőséget, így a nőknek is, hiszen nincs helye diszkriminációnak. A férfi labdarúgó-játékvezetők csupán 6%-a gondolja úgy, hogy nincs helye a nőknek a labdarúgó-játékvezetésben, 2% szerint azért, mert a labdarúgás férfi sport, 4% szerint kevésbé határozottak, könnyen befolyásolhatóak, gyengébben teljesítenek, mint a férfi kollégáik (11. diagram).

A kétmintás t-próba alapján nem kaptam eltérő különbséget a férfi és női labdarúgó-játékvezetők válaszában a sértegetéseket tekintve. Mindkét nem azt állítja, hogy a játékvezetői tevékenységében nem zavarják a sértegetések, sértő megnyilvánulások, bántalmazások (12. diagram).

1.5. Megbeszélés

Vizsgálatom során számos kérdésre kerestem a választ.

Első hipotézisem nem igazolódott be, hiszen a vizsgálatban részt vevő női és férfi labdarúgó-játékvezetők többsége is úgy véli, hogy azonos eséllyel indulnak a játékvezetői „ranglétrán” való feljebbjutásban a megyében, hiszen véleményük szerint azonosak a feltételek és idő közben derül ki, hogy mennyire tehetséges az adott személy (3., 4., 13., 14. diagram).

Második hipotézisem nem igazolódott be. Amellett, hogy fizikálisan a férfi labdarúgó-játékvezetők jobbra értékelték magukat női kollégáikhoz képest, ezzel is alátámasztva, hogy állóképességet tekintve jobban teljesítenek női kollégáiknál (5. diagram), a férfi

labdarúgó-játékvezetők 90%-a mégis úgy véli, hogy van helye a nőknek a labdarúgó-játékvezetésben (10., 11. diagram). 73%-a úgy véli, hogy szakmailag helyt állnak a nők a labdarúgó-játékvezetésben (6., 7. diagram), emellett a sportszakma részéről is magasan elfogadottnak vélik a női labdarúgó-játékvezetést (8. diagram). Mindezek mellett a női és férfi labdarúgó-játékvezetők sem gondolják úgy, hogy a nőknek csak női mérkőzéseket kell vezetnie (9. diagram).

Harmadik hipotézisem beigazolódott, hiszen a vizsgálatban részt vevő játékvezetők azt állítják, hogy a játékvezetői tevékenységükben nem zavarják a sértegetések, sértő megnyilvánulások, bántalmazások a mérkőzések során (12. diagram).

2. Összefoglalás

A kutatásom célja az volt, hogy választ kapjak a számomra leginkább megválaszolatlan kérdésekre. Van-e helye a nőknek a labdarúgó-játékvezetésben, és ha igen, csak a női labdarúgó mérkőzéseken? Úgy gondolom, hogy vizsgálatomból is egyértelműen kiderül, hogy a vizsgálatomban részt vevő férfi labdarúgó-játékvezetők szerint a női labdarúgó-játékvezetésnek van helye és jövője. A vizsgált férfi labdarúgó-játékvezetők véleménye alapján elmondható, hogy képességeiket tekintve a nők megfelelnek a labdarúgó-játékvezetés elvárásainak, továbbá nemcsak a női, hanem a férfi mérkőzéseken is szükség van a munkájukra. A vizsgált játékvezetők véleménye szerint fejlődésnek indul a női labdarúgó-játékvezetés, illetve a sportszakma is támogatni fogja az előrehaladását. Az újonc női labdarúgó-játékvezetők kétségeit eloszlatva vizsgálatom alapján elmondhatom, hogy van helye a nőknek a labdarúgó-játékvezetésben.

3. Irodalomjegyzék

3.1. Nyomtatott irodalom:

1. Berzi, S. (2013/2014): A labdarúgás játékszabályai. MLSZ. Budapest.
2. Tabák, E. (1991): A játékvezetés színvonala a mai modern labdarúgásban. Sportvezető. 26(7): 22–23. p.
3. Ábrai, Zs., Tabák, E. (1948): A labdarúgó játékvezetés iskolája. Szikra Ny. Budapest. 404. p.
4. Bartha, Cs. (2006): A játékvezető szakmai teljesítménye és szerepvállalása a mai labdarúgásban, Doktori értekezés, Budapest, Semmelweis Egyetem

3.2. Internetes irodalom:

1. Focibiro.hu: *Videó: speciális szidalom a női bírónak?* In: Focibiro.hu, 2014. <http://focibiro.hu/2014/09/video-specialis-szidalom-a-noi-bi-roknak/> Letöltés ideje: 2014. március 8.
2. Füzesi Bálint: *„Női játékvezetők vezessenek női mérkőzéseket”* In: Nemzeti Sport, 2012. http://www.nemzetisport.hu/labdarugo_nb_ii/noi-jatekvezetok-vezessenek-noi-merkozesekeket-2179243 Letöltés ideje: 2014. március 8.

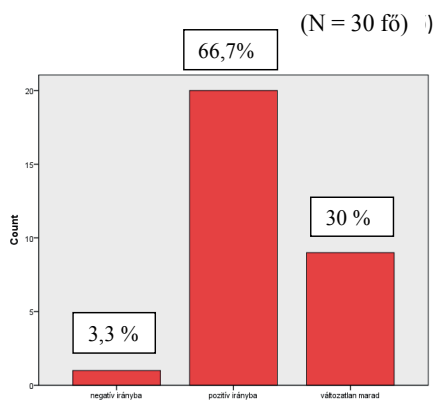
3. Dajka Balázs: „Volt, hogy a pályán kérték el a számomat”. *női bírók a labdarúgásban*. In: Origo, 2009. <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20090708-gaal-gyongyi-es-kulcsar-katalin-noi-jatekvezetok-akik-ferfi-mecceket.html> Letöltés ideje: 2014. március 8.
4. Pásztory Dóra: „Kuriózumnak számítok” – *Kulcsár Katalin labdarúgó-játékvezető*. In: Magyar Narancs, 2013. <http://magyarnarancs.hu/sport/kuriozumnak-szमितok-86503> Letöltés ideje: 2014. március 8.

4. Köszönetnyilvánítás

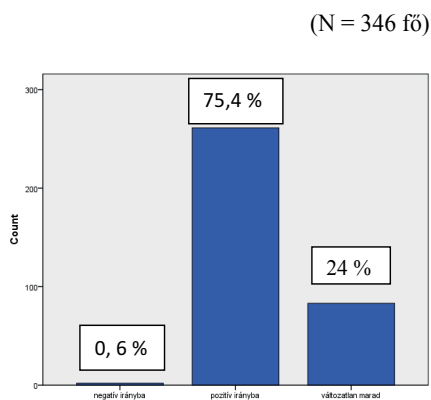
Köszönöm dr. Szatmári Zoltán témavezetőmnek a kutatásom során adott hasznos ötleteit és jó tanácsait. Köszönettel tartozom Kopkáné Plachy Judit tanáromnak, aki az eredmények elkészítésénél tanácsaival, segítségével járult hozzá munkámhoz.

Köszönöm mindazok segítségét, akik hozzájárultak kutatásom eredményességéhez, Gaál Gyöngyinek, Kelemen Attilának, Urbán Eszternek, Farkas Ádámnak és Gyetvai Péternek.

FÜGGELÉK

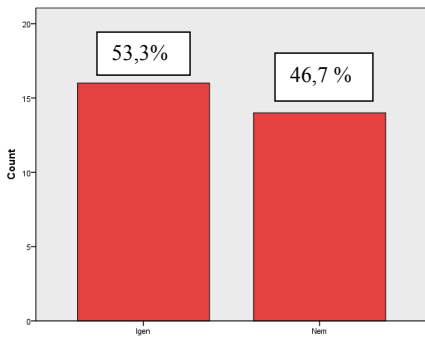
1. diagram: Női játékvezetés a jövőben

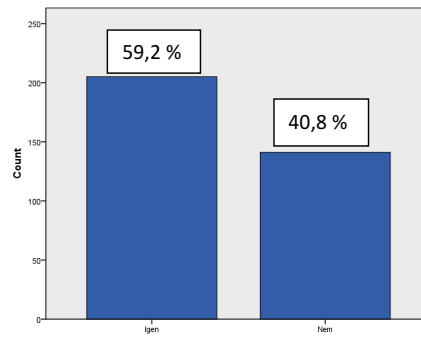
2. diagram: Női játékvezetés a jövőben

(N = 30 fő)

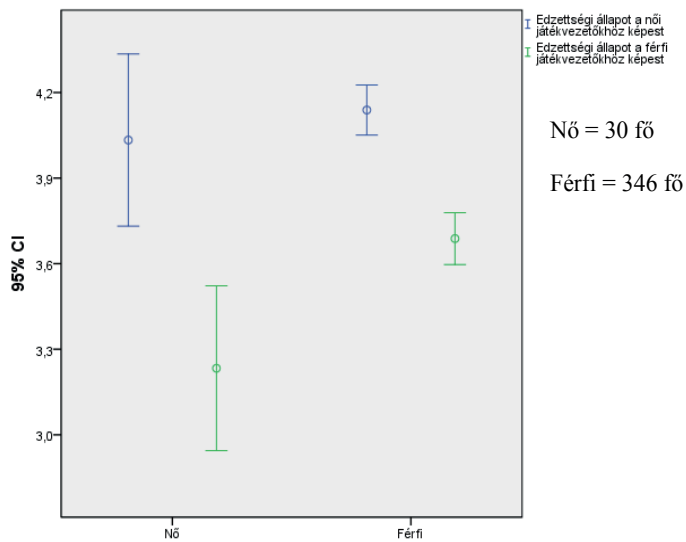
(N = 346 fő)

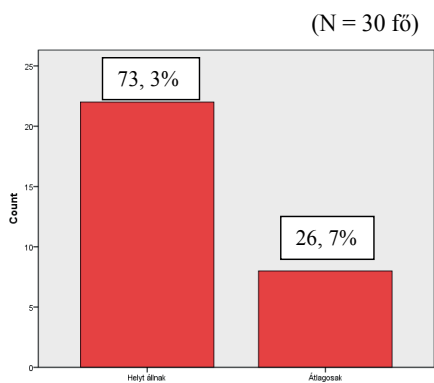
3. diagram: A női játékezők esélyei a feljebbjutásban

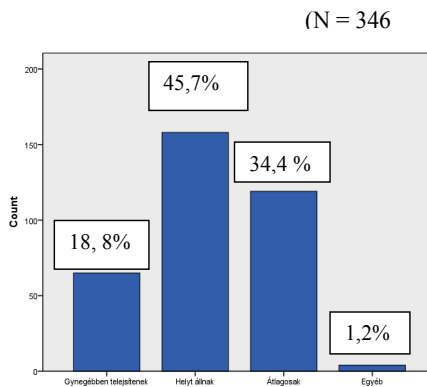
4. diagram: A női játékezők esélyei a feljebbjutásban

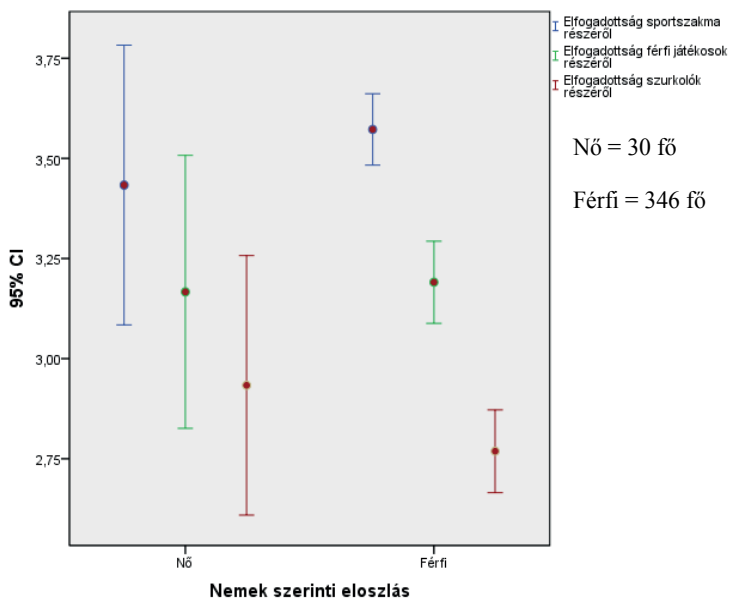
5. diagram: Edzettségi állapot önértékelése

6. diagram: Női játékvezetők szakmai döntéshozatala

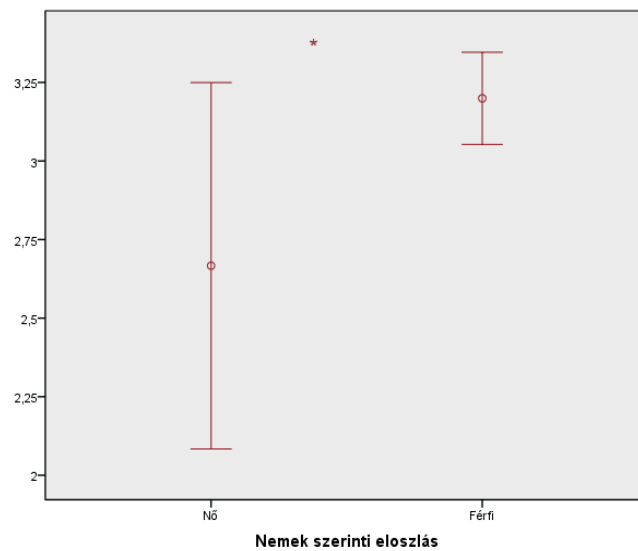
7. diagram: Női játékvezetők szakmai döntéshozatala

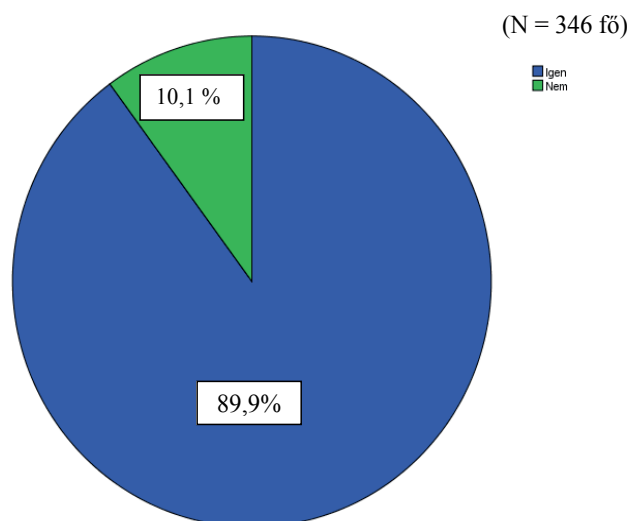
8. diagram: Női játékvezetők elfogadottsága

Nő = 30 fő

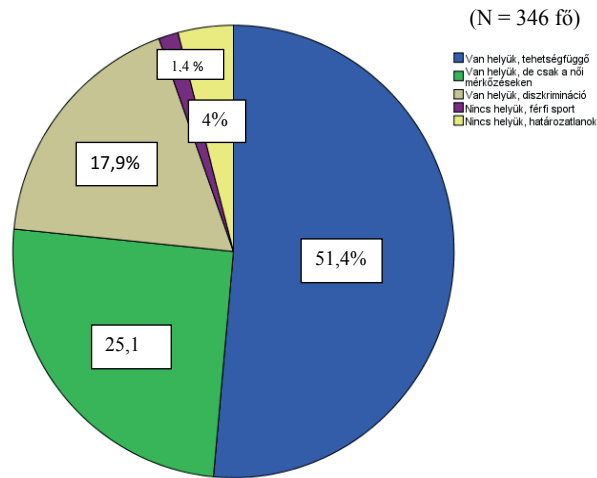
Férfi = 346 fő

9. diagram: 95% CI „A női játékvezetők vezessenek női mérkőzéseket?”

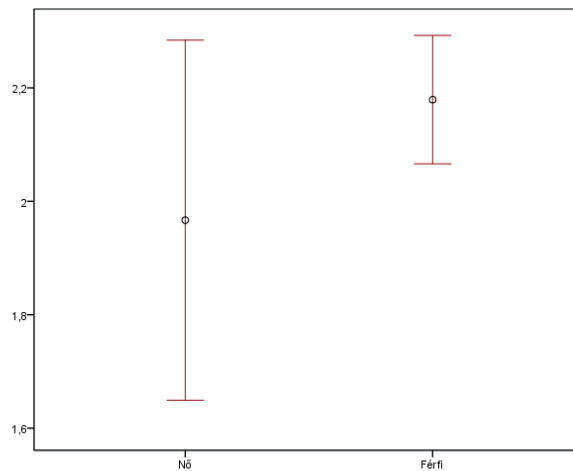
10. diagram: Van-e helye a női labdarúgó-játékvetésnek?

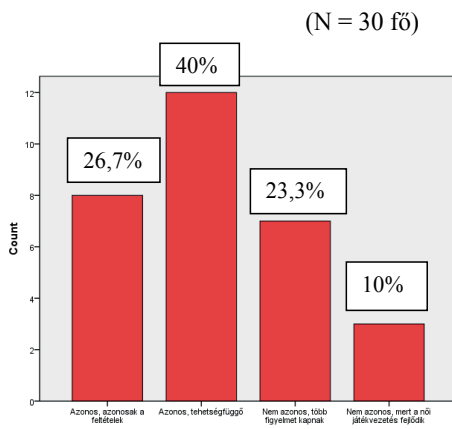
11. diagram: Női labdarúgó-játékvezetés indoklása

Nő = 30 fő

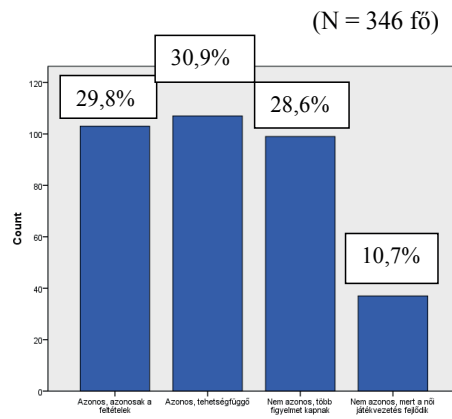
Férfi = 346 fő

12. diagram: 95% CI Sértegetések, sértő megnyilvánulások

13. diagram: Női játékvezetők feljebbjutási esélyeinek indoklása

14. diagram: Női játékvezetők feljebbjutási esélyeinek indoklása

